

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُنَادِيَانِ لِلَّذِي رَحِمَهُ وَهُوَ لَنَا مِنَ الْمُرَارِ شَدَّ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَثَفَ لَأُولِيائِهِ الْوَالِدِينَ مَنَاسِكَ - يَقْسَمُ
لَأَصْفِيائِهِ سَوَاقِي خَيْرَاتِهِ - وَأَوَاتِ وَصَ الْجَنِّ بِسَيِّئِ عَذَابِهِ - وَإِذَا قِي سَوَاقِي الْوَالِدِينَ بِوَصِيهِ رِضَائِهِ
هَذَا الْحَيُّ الْمَوَاتِ الْقُتُوبُ بِأَقْوَامِ أَوْدَاكَ سَيِّئَتِهِمْ وَكَثْرَتِ أَسْبَابِهِ - وَالْمُتَعَشِّ لَهَا بِوَاحِدَةٍ زَيْمِ
الْمُغْرَفَةِ يَقْسَمُ أَسْمَاءَهُ - وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَزْوَاجِهِ -

قال علی بن عثمان بن علی الجعفی فی الشیخی ثم الجعفی رضی اللہ عنہ کہ طریق استخراج
سپردم - و اعراضیکہ بنفس بازے گشت از دل سپردم - و حکم است عاتق اسعدک اللہ تع
قیام کروم - و بر تمام کردن مرآت ازین کتاب عزم تمام کروم - مرآت کتاب را شفق المحجب
تمام کروم - و مقصود است معلوم گشت - و سخن اندر حضرت اندرین کتاب مقسوم گشت -
و من از خداوند تعالی استعانت و توفیق خواهم اندر تمام این کتاب - و از بخل و قوت
خود تبری کنم اندر گفتار و کردار - و یا اللہ التوفیق

فصل - آنچه اندر ابتدا کے کتاب نام خود ثبت کروم۔ مراوندی آن دو چیز بود۔
یکے نسب خاص۔ و دیگر نصیب عام۔ و آنچه نصیب عام بود آنست۔ کہ چوں جملہ
ایں علم کتابے بنید۔ نو کہ مصنف آن بچید جائے مثبت نباشد۔ نسبت آن کتاب
نخود کنند۔ و مقصود مصنف از آن بر نیاید۔ کہ مراد از جمع تالیفات و تصنیفات کردن
بجز آن نباشد۔ کہ تمام مصنف بدال کتاب زندہ باشند۔ و خوانندگان و مستعملان سے
را دعا و نیکی کنند۔ کہ مراد ازین حادثہ افتادید و بار۔ یکے آنکہ دیوان شہر میں سے بخواست و
یا ترغیب گرفت و اصل نسخہ جزاں بنود۔ آن جملہ را یکدوانیہ۔ و نام میں از سر کتب بنفشید۔ و نسخہ
میں ضایل کر و انید۔ تاب اللہ علیہ و دیگر کتابے تالیفات کروم اندر طریق تصنیف و عمرہ
اللہ تمام آن سہ ماہ الہدین یکے اندر میان رکیک کہ گرامی گفتار نام آونکند۔ نام میں اند

سراسر پاک کرد و بمنزریک عوام چنان نمود که آل و سکره است از هر چند خواص
بر آن قول و سعه خندیدند و تا خداوند تعالی بے برکتی آن باد و سانبند نامش از دیوان
طلاب درگاه خود پاک گردانید اما آنچه نصیب خاص بود آنست که چون کتاب پدید و
دانند که موصفت آن بدل فن و علم عالم بوده است و محقق رعایت حقوق آن بهتر
کنند و بر خواندن آن و یاد گرفتن آن سعی نر باشند و مراد خواننده و صاحب کتاب
از آن بهتر پدید آید و الله اعلم بالصواب

فصل - و آنچه گفتیم که طریقی استخاره سپردم - مراد از آن حفظ آداب خداوند بود
عز و جل - که سر پیغمبر خود را صلی الله علیه و سلم و متابعت و پیادین امر فرمود و گفت -
فَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ الذِّكْرُ الْكَبِيمُ استعاذت و استخارت و
استعانت جمله یعنی طلب کردن و تسلیم امور خود بخداوند سبحان تعالی باشد و نجات از
آفتزائے گوناگون - و صحابه پیغمبر صلعم روایت آورده اند که پیغمبر صلی الله علیه و سلم مارا
استخاره اندر آموختی - چنانکه قرآن پس چو بنده بداند که خیریت امور اندکسب و مذبح
و بانیست نیست - که صلاح بندگان خداوند تعالی بهتر داند و خیر و شر و س که بنده
در هر وقت از است - جز تسلیم چه و س باشد مرقضه را - و یاری خواستن از و س تاثیر نفس
و آندگی آن از بنده دفع کند - اندر کل افعال و احوال و س - و خیریت و صلاح و بر
بد و زنی دار و پس باید که اندر بد و همه اشغال بنده استخاره کند تا خداوند تعالی دیر از
خطا ظلل و اقص و دل آن کار نگاه دارد - و یا الله التوفیق

فصل - و آنچه گفتیم که اغراضی که نفس خود بازگشت از دل ستردم - مراد آن بود
که اندر هر کار که غرض نفسانی اندر آید برکت از آن کار برخیزد و دل از طریق مستقیم
بجمل احوال و مشغولی اندر افتد و آن از دو حال بیرون نباشد - یا غرض بر آید یا بر
نیاید - اگر غرض بر آید - هلاک و س اندر آن بود - در و زخ را کلید بجز حصول مراد نفس
نیست - و اگر غرض بر نیاید یا س و س پیشتر از آن از دل بسترده باشد - که نجات
اندراں بود - و کلید در پیشتر بجز نفس از اغراض و س نیست - چنانکه خداوند
تعالی گفت - وَ نَفْسُ النَّفْسِ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ - و اغراض نفسانی اندر
امور آن بود که بنده اندر کار س که س کند بجز خوشنود س خداوند تعالی باشد و نجات

نفس از عقوبت طلب نکند۔ و در جملہ روایات ماضی را حد سے پیدا نہایت شد۔ و تعبیہ نامے
وے اندر ایں ظاہر نہ بود۔ و اندر ایں کتاب بجا یگاہ خود باے اندر میں معنی بیاید۔ انشاء اللہ تعالیٰ
فصل۔ آنچه گفتیم کہ حکم اسند عامے تو قیام کردم۔ و پر تمام کردن امر است ایں
کتاب عزم تمام کردم۔ مراد ازاں ایں بود۔ کہ مراد ایں سوال دیدی۔ و واقعہ خود از من
پرسیدی۔ و ایں کتاب از من اندر خواستی۔ و مراد ازاں فائدہ بود۔ لا محالہ بر من واجب
شد حق سوال تو گذاردن۔ و چون اندر حال بہمانی حق سوالت پرسیدم۔ و عرضے تمام بیست
و نیتے کہ تمام کنم تا اندر حال ابتداء کتاب۔ و نیت تمام کردن آں حکم و جواب آنرا حکم و چون
اذا کردم۔ و قصد بندہ چوں پایتہ ازل دے بہ نیت سقر و ن بود۔ اگر چه ویرا اندر ایں عمل
پیدا را آید۔ بندہ بر ایں معذور باشد۔ و ازاں بود۔ کہ پیشا میسر صلی اللہ علیہ وسلم گفت۔ بیست نیت
خیر من عملکم نیت کردن بابتہ ازل بہتر از اندر کردن عمل بیست نیت۔ و نیت را اندر کار کار
سلطان عظیم است و بر مان صاوق کہ بندہ بیک نیت از حکم حکم دیگر نشود۔ بے اندر کہ
بظاہر من اثر سے پیدا را آید۔ چنانکہ بے نیت چند روز گرسہ باشد بر ایں ویرا آوایے نہ بود۔ و
چوں بدل نیت روزہ کند۔ از مقر بان گردد۔ بے آنکہ بظاہر هیچ عمل نکند۔ و چنانکہ مرے
مسافر کہ بشہرے در آید و دتے بیاید مقیم نگردد۔ و چون نیت اقامت کند۔ بے آنکہ بظاہر من
بہیج عمل پیدا را آید مقیم گردد۔ مانند ایں بسیار است۔ پس بیست خیر است۔ اندر ابتداء عمل
گذاردن حق آں باشد۔ واللہ اعلم۔

فصل۔ و آنچه گفتیم کہ مراد ایں کتاب را کشف المحجوب نام کردم۔ مراد ایں بود۔
کہ تا نام کتاب باطل باشد۔ آنچه اندر کتاب است۔ نہ کہ وہ ہے کہ کہ بصیرت بود۔ چوں
نام کتاب بشنوندانند کہ مراد ازاں چه بودہ است۔ و بدانکہ ہمہ عالم از لطیفہ تحقیق محجوب
اند بجز اولیاء خدا سے عز و جل و عزیزان درگاہش۔ و چون ایں کتاب اندر بیان را و حق بود و
شرح کلمات تحقیق و کشف حجاب بشریت جز ایں نام اورا اندر خود نہ بود۔ و تحقیق
کشف ہلاک محجوب باشد۔ چنانکہ حجاب ہلاک مرکاشفت۔ یعنی چنانکہ نہ و یک طاقت
و در می ندارد۔ و در ہم طاقت نزدیکی ندارد۔ چوں جانوریکہ از سیر کہ خیر و اندر ہر چه افتد ہمہ
و آنچه از چیز نامے دیگر خیر و اندر سیر کہ ہلاک شود۔ و طریق سپردن معانی و مشوار باشد۔
جز بر آنکہ ویرا بر آے آں آفریدہ بود۔ پیشہ گفت صلی اللہ علیہ وسلم۔ کل شیء لما خلق لک

و خداوند عزوجل هر کس را بر این چیز آفریده است - و طریقی است بر او سهل گردانیده -
 اما حجاب دوسری که حجاب برینی - و این هرگز برخیزد - و دیگر حجاب غیبی - و این نزد
 برخیزد - و بیان این آن بود که بنده باشد که ذات وے حجاب حق باشد - تا یکساں باشد
 بنزدیک وے حق و باطل - و بنده بود که صفت وے حجاب حق باشد و بیوسنه طبع وے
 و سرش حق وے طبع - و از باطل وے گیرد - و پس حجاب ذاتی که آن برینی است - هرگز بر
 نخیزد - و معنی برین و ختم و طبع یک بود - چنانکه خداوند تعالی گفت کَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ
 سَاكَنُوا يَكْسِبُونَ أَلْكَاهُمْ اِس ظَاهِر كَرُو كَقُوتِ كِه اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاذَنُكُمْ
 اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ - آنگاه عیش بیان کرد - که ختم الله على قلوبهم و حجاب صفتی
 که آن غیبی بود - روا باشد - که وقتی دوون وقتی برخیزد - چه تبدیل ذات اندر علم غریب
 و بدیع باشد و اندر برین ممکن - اما تبدیل صفت چنانکه هست روا باشد - و مشایخ این
 قصه را درین معنی برین و غلبه اشارات لطیف است - چنانکه حمید گوید رحمه الله علیه
 الذين من جملة الوطنات والغين من جملة الخطرات - برین از جمله وطن است - و غین از
 جمله خطرات وطن پائدار بود - و خطر طاری چنانچه از میج سنگ آئینه نتوان ساخت -
 اگر چه صقالاں بسیار مجتمع گردند - و باز چون آئینه رنگ گردد بمصقله صافی نشود - و از آنچه
 تاریکی اندر سنگ اصلی است - و روشنائی اندر آئینه اصلی - چون اصل پائدار بود - آن صفت
 عاریتی را بقا نباشد - پس من این کتاب از ساختن که صقال دلها بود که اندر حجاب غیب
 گرفتار باشند - و مایه نور حق اندر دل نشان موجود باشد - تا برکت خواندن این کتاب آن
 حجاب برخیزد - و بحقیقت معنی راه یابند - و باز آنانکه هستی ایشان را عجزت از انکار
 حق و از ارتکاب باطل بود - هرگز راه نیابند بشواید حق - و از این کتاب مرایشان از میج فایده
 نباشد - و انجم الله علی نعمته العرفان *

فصل - اما آنچه گفتم مقصودت معلوم شد - و سخن اندر غرضت اندرین کتاب
 مقصوم شد - مراد ازین قبول آن بود - که تا مسئول را مقصود سائل معلوم نگردد - و مراد
 سائل محصول نگردد - که سوال از اشکال کنند - و چون بچوب اشکال حل نشود فایده نمید
 حل اشکال جز بمعرفت اشکال نتوان کرد - و آنچه گفتم سخن اندر غرضت مقصوم شد -
 یعنی سوال بر جمله باشد - چون سائل بر جمله در جات و اخوات سوال خود عالم بود - و باز

بتدریج تفصیل حاجت باشد و اقسام بیان دهد و احوال - خاصه که غرض تو استعدک الله
 اندیش آں بوده است - که تفصیل دهم و کتابی سازم از سوال تو - و با الله التوفیق
فصل - و آنچه گفتیم که من از خداوند تعالی توفیق و استعانت خواهم - مراد آں
 بود که بنده را نا صبر بجز خداوند نباشد - که در برابر خیرات نصرت کند - و توفیق زیادت
 و بدش - و حقیقت توفیق موافقت تائید خداوند بود با فعل بنده اندر اعمال ثواب
 و کتاب و سنت و روج و صحبت توفیق ناطق است - و امت مجتبی - بجز گروهی از
 معتزله و قدریان که لفظ توفیق را از کل معانی خالی گویند - و گروهی از مشائخ این
 طریقت گفته اند که التوفیق هو القدره علی الطاعة عند الاستقبال یوں بنده خداوند
 را مطیع باشد از خداوند بدو نیروی زیادت بود و قوت افزون تر از آنچه پیش از آں بوده
 باشد - و در جمله حالاً بعد حال آنچه می باشد از سکون و حرکات بنده جمیع فعل و خلق تعالیست
 پس آں قوتی را که بنده با آن طاعت کند توفیق خوانند - و این کتاب جایگاه این مسئلہ
 نیست - که مراد از این چیز دیگر است - و بارگشتم بمر مقصود تو انشاء الله عزوجل - پیش
 از آنکه بر سر سخن شوم - نخست سوال تر العینہ بیارم - و از آنجا بابتدای کتاب پیورم - و با الله التوفیق
صورت السؤال - قال السائل و هو ابو سعید بیان کن مرا اندر تحقیق طریقت
 تصوف - و کیفیت مقامات ایشان - و بیان تالیف - و مقامات آں - و اظهار کن مرا از
 و اشارات ایشان - و چگونه محبت خداوند عزوجل و کیفیت اظهار آں بر دلها - و سبب حجاب
 عقول از کشف باہیت آں - و لغزت نفوس از حقیقت آں - و آرام روح باصفوت
 آں - و آنچه بدین تعلق دارد از معاملات آں -

وقال المسئول و هو علی بن عثمان الخلالی الجویری رحمۃ الله علیہ بدانکہ نامیدیں
 زمانہ ما این علم حقیقت - مندر رس گشته است - خاصہ اندیش و بار - کہ خلق جمیع مشغول
 ہوا گشته اند - و معرض از طریق رضا - و علمائے روزگار و مدعیان وقت را ازین طریقت
 صورت برخلاف اہل آں بسته است پس بیارید ہمت بچینی کہ دست اہل زمانہ با سہ ہزار
 کو تاہ بود بجز خواص حضرت حق - و مراد ہمہ اہل ارادت از آں منقطع - و معرفت ہمہ اہل معرفت
 از وجود آں معزول - خاص و عام خلق از آں عبارت آں بسته کار گشته - و سر حجاب آنرا بجان
 دل خریدار گشته - و کار از تحقیق تقلید افتادہ - و تحقیق روئے خود از روزگار ایشان پوشیدہ -

وعلوم بدان بسنده کرده گویند که تاتقی را همه بشناسیم و خواص بدان نورسند زنده که اندر دل نمایانند و اندر
نفس حاجتند و اندر صدر میل بدان سر آید از سر مشغولی گویند که این شوق رویت است - و با حسن
اندیشه که بدل آید بر وقت محبت - و در میان بدو عوای خود از کل معانی باز مانده اند - و هر بیان از مجامده
دست باز داشته و طبع معلوم خود را نام مشاهده کرده - و من پیش ازین کتب ساقم اندرین معنی - جمله ضائع
شده - و میان کاذب بعضی سخن از آن مصیبت خلق را برچیدند - و دیگر را بشنیدند - و نمایان کردند - از آن
صاحب طبع را سر پای حسد و انکار نعمت خداوند باشد - و گروهی دیگر تو شستند اما برنج اندند و گروهی
دیگر بچ اندند - اما معنی ندانستند - و بعبارت آن بسند کردند - که تا بنویسند و یاد گیرند - و گویند که عالم تصوف
و معرفت من گویم - و ایشان اندرین نکت اند - و این جمله از آن بود که این معانی کبریت احمر است -
و آن عزیز باشد - و چو بیابندش کمیاب بود - و دانگ سنگ از دوسه بسیار رس و دوسه را از سرخ
گرداند - و فی الجمله هر کس آن دار و طلبد که موافق در دوسه باشد و بجز آن بیایدش - چنانکه یک
گویند از بزرگان مشهور

فَكُلُّ مَنْ بِيْ فَاوَدَهٗ وَجَعٌ يَطْلُبُ شَيْعًا يُؤْفِقُ الْوَجْعَا
کسی را که داور دوسه علت دوسه حقیر ترین چیز باشد - و برادر و سر جان نباید تا بشلیش او دوسه
آمیندش - و این معنی عزیز تر از آنست که هر کس را از آن نصیب نباشد و پیش ازین جهال
این علم را بارتب مشلخ همی کردند - چو آن خدایانها آید اسرار خداوند بدست ایشان افتاد -
معنی آن ندانستند - بدست کلاه و وزان جاهل فکندند - و بجلد این ناپاک دادند - تا آنرا ستر
کلاه و جلد و او این شعر ابو نواس و هزل جا حفظ گردانیدند - و لا محاله چو باز ملک بر دیوار ستر
پیره زنی نشنید - پیر و بالش ببرند - و خداوند عز و جل ما را اندر زمانه آخریده است که اهل آن هوا
را مشرعیست نام کرده اند - و طلب جاه و ریاست و تکبر را عز و علم - و ریاض خلق را خشیت - و بهشت
داشتن کینه را اندر دل علم - و مجاوله را مناظره - و محاربت و سفاقت را عظمت - و نفاق را
زهد - و تنی را ارادت - و به بیان طبع را معرفت - و حرکات دل و صیبت نفس را محبت - و الحاد
را فقر و مجور را صفوت - و زندقه را فناء - و ترک شریعت پیغامبر صلی الله علیه و سلم را طریقت -
و آفت اهل زمانه را معاشرت نام کرده اند - تا از باب معانی اندر میان ایشان بجز گذشته اند
ایشان غلبه گرفته - چنانکه اندر فطرت اولی اهل بیت رسول الله صلی الله علیه و سلم بآل مردان
چگونه نبی گفته است - آن شاه اهل حق و برهان تحقیق و دقائق - ابوبکر الواسطی رحمه الله علیه

أَتَقْلِبُنَا بِمَنَ كَيْسٍ فَيَذَرُ الْأَدَابَ الْإِسْلَامَ وَلَا الْخَلَائِقَ الْحَقِيقِيَّةَ وَلَا الْحُكْمَ ذِي الْمُرُوءَةِ -

ویشلی گوید متجنی راست موافق این شعر

نَحْنُ اللَّهُ فِي اللَّهِ نِيَامُنَا خَلْقُ الْكَافِ فَكُلُّ بَعِيدٍ لَهُمْ فَيْعًا مُعَدًّا

فصل

بدان تو اک الله که یا فتم این عالم را محل اسرار خداوند و کمونات را موضع

و دایع دے - و معنیات را جایگاه لطائف آل اندر حق و دوستانش - و جواهر اعراض و عناصر

واجرام و اشباح و طبایع جمله حجاب آن اسرار اند - و اندر محل توحید انبیا این هر یک شریک

باشند پس خداوند تعالی این عالم را اندر محل حجاب بداشته است - تا طبایع هر یک اندر عالم

خود بفرمان دے طایفه تافته اند - و بوجود خود از توحید حق محجوب گشته - و ارواح اندر عالم

مزاج دے مغرور گشته - و بمقارنت آن از محل خلاص خود دور مانده - تا اسرار ربانی اندر حق

عقول مشکل شده است - و لطایف قرب اندر حق ارواح پوشیده گشته - تا آدمی اندر مظله

غفلت بهستی خود محجوب گشته است و اندر محل خصوصیت بحجاب خود معیوب - چنانچه خداوند

تعالی گفت وَالْعَصْرَانِ الْإِنْسَانَ كَفَى حُشُور - و نیز گفت إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا - و رسول

صلی الله علیه وسلم گفت - خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ أَلْقَى عَلَيْهِ نُورًا - پس این حجاب و پرده

اندر عالم مزاجش افتاده است - بتعلق طبایع بدو - و بتصرف عقل اندر او - تا لاجرم کمال بسند

کار شده است - و هر حجاب خود را از حق بجا نتریدار آمد - و از آنچه از جمال کشف به خبر است

و از تحقیق سرپرست ربانی معرض - و بر محل ستوران آرمیده - و از محل نجات خود رنجیده -

پس توحید ناشنیده - و جمال احدیت نادیده - و ذوق توحید ناچشیده - و ترکیب اندر تحقیق

مشاهده بازمانده - و بحر ص و دنیا از ادوات خداوند رجوع کرده - و نفس حیوانیت به حیات

ربانی مرناطه را مقهور کرده - تا حرکات و طلبش جمله اندر نصیب حیوانیت مقرر شده است -

و جز خوردن و خفتن و متاع شهوات بودن هیچ چیز نداند - خداوند عز و جل مردوستان خود را

ازین جمله اعراض فرمود - و گفت ذَرَهُمْ يَا كَلُوا أَوْ يَمْتَنِعُوا وَيَأْتِهِمُ الْهَلْ سُوءٌ يَتَّقُونَ

از آنچه سلطان طبع ایشان سحر حق را بر ایشان پوشیده بود - و بجای عنایت و توفیق اندر حق

ایشان خردلا و حرمال آمده - تا بجهت متاع نفس آماره یا اسوء گشتند - که آن حجاب عظم

است و منبع سوء و شر - چنانکه خدا تعالی گفت إِنَّ النَّفْسَ لَمَّاسَةٌ بِالسُّوءِ أَكْبَرُ مِنْ تَبَرُّ

کم و هر مقصود ترا اندر مقامات و حجب پیاکنم - و بایمان لطیف مرا نر از بسو ط اگر دایم و عباد را

اہل ضالیہ را شرح دہم۔ و بخندے از کلام مشائخ بدایہ پیوندم۔ و از عمر حکایات مرتر آمد و کہم
تلمذہ و توبہ آید۔ و آنکہ بغیر اندرین علم فکر دارد از علمائے ظاہر و غیرہاں۔ بدانکہ طریقہ تصوف
را اصلی قویست و فرعی مثنیہ۔ و جملہ مشائخ ایشان از اہل علم بودہ اند۔ و جملہ سریدان را بکلی مثنی
علم باعث بودہ اند۔ و برمد و مرمت کردن بران ایشان را احیاء دانستہ اند۔ و سرگزشت متابع
اہو و منزل نبودہ اند۔ و طریق لغو نسپردہ۔ انہیں آنکہ بسیاری از مشائخ طریقت علمائے
ایشان اندر اہل معانی تصانیف ساخته اند۔ بعبارات لطیف از خواطر ربانی خود بر زبان
نمودہ اند۔ و بیا اللہ التوفیق۔

الباب الاول فی اثبات العلم

نہادند تعالیٰ گفت اندر صفت علماء ایمنا یحیی اللہ من عباده العلماء پیغمبر گفت۔
طَلَبُ الْبَيْتِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ۔ و نیز گفت صلی اللہ علیہ وسلم اَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ تَوَقَّ
بِالْيَقِينِ۔ و بدانکہ علم بسیار است و عمر کوتاہ۔ و موافقین جملہ علوم بر مردم فریضہ نیست۔ چوں علم
بجوہر و طرب و علم حساب و صناعتہا بے بدیع و آنچه بدین ماند۔ مگر ازین ہر یک بدان مقدار
کہ بشیریت تعلق دارد از نجوم شناختن اوقات را اندر شب۔ و طرب مرا حتمالہ۔ و حساب
مرا الفاضل را۔ و مدت عدت را۔ و آنچه بدین ماند۔ پس فرائض علم چنانست کہ بدان عمل
درست باشد۔ کہ حق تعالیٰ بایں ذمہ کرد۔ کہ سائے را کہ المومنین منفعت آموزند۔ کہ قولہ عزوجل
وَيَعْلَمُونَ مَا يُفَرِّغُهُمْ وَلَا يُغْنِيهِمْ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ رَغَدًا أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْعِشْمِ
لَا يُغْنِيهِمْ پس بدانکہ باندہ کے از علم عمل بسیار ہواں کردہ و باید کہ علم بہترین عمل باشد۔ کہ رسول
گفت علیہ السلام الْمُتَعَبِّدُ بِلَا فِقْهٍ كَالْحَارِثِ فِي طَاعُونَةٍ۔ متعبان بے فہم را بخطر خراس
مانند کردہ کہ ہر چند بے گردند بر پے نخستیں باشند۔ و بیچ راہ نشان رفتہ نیاید۔ و از عوام دیدم کردہ
کہ علم را بر عمل فضل نہادند۔ و گویند عمل را بر علم۔ و ایں ہر دو طائل است۔ از آنچه عمل بے علم خود
عمل نباشد کہ عمل آنگاہ عمل کردہ کہ موصول بعلم بود۔ تا بندہ بدان امر ثواب حق را مستوجب
گرد۔ چوں نماز کہ تا نخست علم ارکان طہارت نبود۔ و علم شناختن آب و علم معرفت قبلہ۔
و علم کیفیت نیت۔ و ارکان نماز۔ نماز نبود۔ پس چوں عمل بغیر علم بے عمل گرد۔ چگونہ جاہل
آں را از ایں جدا کند۔ و آنانکہ علم را بر عمل فضل نہادہ اند ہم محالست۔ کہ علم بے عمل علم

نباشد چنانکه خدا تعالیٰ میگوید بِنَدْوِ قُرَيْشٍ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَدُّوا عَلَيْهِمْ
 كِتَابَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ - نام عالم بے عمل از عالمان یعنی کرد - از آنچه آموختن و یاد داشتن و یاد گرفتن
 اُس جمله نیز عمل بود و از آنست که بنده بدان مشابست - و اگر علم عالم الفعل و کسب او نبود -
 او را در این تیغ ثواب نبود - و این سخن دو گروه است - یکے آنانکه نسبت بعلم کنند مرجاه خلق را -
 و طلب معالمت اُس ندارند - و تحقیق علم تر سیده باشند عمل را از اُن جدا کنند - و نه علم دانند و نه
 عمل - تا جائے میگوید که قال بناید کار حال باید و دیگرے گوید که عمل باید علم بناید - و از امر ابراهیم
 او هم رضی اللہ عنہ میآید که گفت - سَنَکَ دِیْمٌ وَرَاحَ الْفَلَنُ - ویراں بنشینت بود - که مریدان
 و پیرواں - پس بگردانیدش - ویراں نوشته بود - که أَنْتَ لَا تَعْمَلُ بِمَا تَعْلَمُ تَلْکَیْفُ تَطْلُبُ مَا لَا تَعْلَمُ -
 تو بعلم خود عمل نمکنی - بحال باشد که نادانستہ را طلب کنی یعنی کار بند اُس باشد که حوائی تا برکت اُس
 نادانستہ نیز بدانی - و **النس بن مالک** رضی اللہ عنہ گوید که همة العلماء الدراية وهمة
 السفهاء الرواية از آنچه اخواه جهل از علما منتفی باشند و آنکه از علم جاه و غر و نیا طلبند - نه عالم بود
 که طلب جاه و غر و نیا از اخوات جهل است - و هیچ درجه نیست اندر مرتبہ علم از اُن بلندتر که چنان
 اُس نباشد هیچ لطیفه خداوند را نشاند - و چون علم موجود باشد - همه مقامات و شواهد و مراتب را
 سزاوار بود - واللہ اعلم بالصواب

فصل بدانکه علم دو دست - یکے علم خداوند تعالیٰ و دیگر علم خلق - و علم بنده اندر حجب
 علم خداوند متعالی بود - زیرا که علم او سبحانه صفات و است بدو قائم - و اوصاف او را بنها
 نیست - و علم ما صفت ما است با قائم - و اوصاف ما متناهی اند - و خداوند تعالیٰ گفت وَمَا
 أَوْتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا - و فی الجمله علم از اوصاف مدح است - و حدش احاطه بالمعلوم
 است و تبیین المعلوم و نیکوترین حدود ایں است - که الْعِلْمُ صِفَةٌ يُعَيَّنُ الْجَاهِلُ بِهَا عَالِمًا
 وَخَدَاوَنَدَ كُفْتُ وَاللَّهُ عَظِيمٌ بِالْكَفْوَيْنِ - و نیز گفت وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - و علی او یک علم است
 که بدان می دانند همه موجودات و معدومات را - و خلق را باوے اندر اُن مشارکت نیست
 و متجربین نه و از او جدا نه - و دلیل بر علمش ترتیب فعلش است - که فعل حکم علم فاعل اقتضا
 کند - پس علم وے با سر اراحتی است - و با ظہار محیط طالب را باید که اعمال اندر مشاہدات
 وے کند - چنانکه می دانند که وے اندر افعال او بدینا است

حکایت - ہے آند - کہ اندر بصرہ رہیے ہو - و بارغ از اُن خود رفته بود پیش بر

حسن زن بزرگتر و افتاد مرد و راسخه فرستاد زن را گفت در یاد بر زن گفت - در با بستم
مگر یک در که نمی توانم بست - گفت آن کدام است - گفت در سه که میان ما و خداوند است
مرد پشیمان شد و استغفار کرد - و حاجتم را احکم گفت رضی الله عنه - که چهار علم اختیار کردم - و
از همه علم های عالم بر تم - گفتند کدام است آن - گفت یک آنکه بدانشتم که مرا رزق است
مقسوم که زیادت و کم نشود از طلب زیادت بر آسودم و دیگر آنکه بدانشتم که خدا را برین جتنی
است - که جز من کسی دیگر نتواند گزارد - بادا که آن مشغول گشتم - و دیگر آنکه بدانشتم که مرا
طالبی است یعنی مرگ - که از من نتوانم گریخت - آنرا بشناختم - و چهارم آنکه بدانشتم که مرا خداوند است
مطلع برین - از سه شرم داشتم و از نا کردنی دست باز داشتم - و چون بنده عالم بودم خداوند
بدانافر است - کاسی نکند که از شرم دار و بقیامت

فصل - با علم بنده باید که اندر امور خداوند معرفت وے باشد - و فریضه بر بنده
ز علم وقت باشد - و آنچه بر موجب وقت بکار آید ظاهر و باطن - و آن بر دو قسم است یکی قسمت
اصول است - و دیگر قسمت فروع - ظاهر اصول قول شهادت - و باطنش تحقیق معرفت - و ظاهر
فروع ورزش مسامت - و باطنش صحیح نیت - و قیام هر یک ازین بے دیگری محال باشد
ظاهر بے حقیقت باطن نفاق بود - و باطن بے ظاهر زندقه - و ظاهر شریعت بے باطن نقص
بود - و باطن بے ظاهر یسوس پس علم حقیقت را سه رکن است - یکی علم بذات خداوند تعالی
و وحدانیت وے - و نفی تشبیه از وے - و دیگر علم بصفات خداوند تعالی و احکام آن - و سه
و دیگر علم بافعال و حکمت وے - و علم بشریعت را نیز سه رکن است - یکی کتاب و دیگر سنت
و سه دیگر اجماع ائمه - و دلیل بر علم باشیات ذات و صفات و افعال خداوند عز و جل قول
است - فاعلم ان الله لا اله الا الله - و نیز گفت واعلموا ان الله هو مولکم و نیز گفت
انتم ترالی ربکم کیف منذ القل - و نیز گفت افلا ينظرون الى الابل كيف خلقت
و مانند این آیات بسیار است - که جمله دلائل اند بر نظر کردن افعال وے - تا پاد صفا
فاعل را شناسی - و نیز گفت رسول علیه السلام من علم ان الله تعالى ربه و اتى ثبته
حرم الله تعالى الجنة و دمه على النار - اما شرط علم بذات خداوند تعالی آنست که عاقل
و بالغ باشد که حق تعالی موجود است اندر قدم بذات خود - و بے حد و حدود است - و
اندر مکان و جهت نیست - و قواش موجب آفت نیست - از حلقش مانند نیست -

ویرازان و فرزند نیست - و هر چه اندرویم تو صورت گیر و اندر خرد و انداز و بند و شکست
آفریدگار آنست - و داند و پروردگار آن - قوله تعالی کَلِمَاتٍ شَتَّى وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
اما علم بصفت وے آنست - که بدانی که وے را صفاتیست بهر موجود - که آن نه و نیست
و نه چیزی فے - بهر موجود - و بدو قائم است و ویرا دایم است آن صفات - چون علم و قدرت
و حیات و ارادت و سمیع و بصیر و کلام و بقا چنانکه خدا تعالی گفت - اِنَّهُ يَدْعُ الْاِنْسَانَ بِاَسْمَائِهِ
و نیز گفت - وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ و نیز گفت وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ و نیز گفت فَسَالِي لَهَا
يُؤَيِّدُ - و نیز گفت هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - و نیز گفت قَوْلُهُ الْحَقُّ وَكَهْ الْمَلَكُ - اما علم با ثبات
افعال وے آنست که بدانی که وے آفریدگار خلق است و و خالق افعال ایشان چنانچه
گفت - وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ - عالم نابالو فعل وے هست شده است - بمقدور خیر و
شر است - و خالق نفع و ضرر است - چنانکه گفت - اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ و در ذیل بر پنج
احکام شریعت آنست - که بدانی که از خداوند تعالی بار سوال آمدند یا مجزیه های فاضل
عادات - و رسول با حق علیه السلام حق است - و او را معجزات بسیار است - و آنچه مارا
خبر داده است از غیب - و عین - جمله حق است - رکن اول از شریعت کتاب است
چنانکه گفت عَزَّوَجَلَّ قَالَ فِيْهِ اٰيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ - و دیگر سنت است
چنانکه گفت - وَمَا اَمَلْنَا الرَّسُوْلَ لِيُخْذَ وَهًا وَ مَا غَطَّاهُ عَنْهُ فَاَتَّخِذُوا سُبُوْحًا
است - چنانکه رسول گفت علیه السلام لَا تَجْتَمِعُ اُمَّتِيْ عَلَى الضَّلَاةِ عَلَيْكُمْ يَا سَوَادُ
الْاَعْظَمِ - و در جمله احکام حقیقت بسیار است - اگر کسی خواهد تا جمیع کند نتواند از آنچه
لطائف خداوند را عز اسمه نهانت نیست

فصل بدانکه گروهی اند از اهل اجماع که ایشانرا موسطیای گویند و بدین
ایشان آنست - که هیچ چیز علم درست نیاید - و علم خود نیست - گوئیم بالایشان که این ایشان
که دانند که هیچ چیز علم درست نیست درست است یا نه - اگر گویند هست - علم را ایشان
کردند - و اگر گویند که نیست - پس چیزیست که درست نیست - از اسرار خدا که درون مجال بود -
و با آنکس سخن گفتن از خبر و نبود - و گروهی اند از اهل اجماع که تعلق باین طریقت دارند و همین
گویند که علم با هیچ چیز درست نیاید پس ترک علم را تمام تر از ثبات آن باشد - و
این از حقیق و جهالت ایشان بود - که ترک علم از و بیرون نبود و یا بکسی بود یا بکسی پس

بود۔ و علم من الله علم شریعت بود۔ کہ اس اندر سے بامقربان و تکلیف است۔ و علم مع الله علم
 مقامات و طرق حق و میان درجات اولیا است۔ پس معرفت بے پذیرفت شریعت درست
 نیاید۔ و پذیرفت شریعت بے اظهار مقامات راست نیاید۔ و ابوعلی تفسی گوید رحمة الله عليه العلم
 حیلولة القلب من الجهل و نور العين من الظلمة۔ علم زندگی دست از مرکب اجل۔ و نور چشم یقین
 است از ظلمت کفر۔ و هر که علم معرفت نیست۔ و لاجل مرده است۔ و هر که علم شریعت نیست
 و لاجل بنا وافی بیار است پس دل کفار مرده باشد۔ کہ بنیاد و تعالی جاہل اند۔ و دل ال غفلت بیار
 باشد۔ کہ بفرمانهای دے جاہل اند۔ و ابو بکر و راقی ترمذی گوید رحمة الله عليه من الكفا بالکلام
 من العلم دون الزهد و من الكفا بالشفقة دون التوهم فقد تفتق۔ هر که از علم توحید
 بعبارت اس بسته کن۔ و زهد نور زد و زهد نفی شود۔ و هر که بعلم فقه و شریعت بے درع بسته
 کن۔ فاسق گردد۔ و مراد از اس آنست کہ بے معاملات و مجاہدات تکیه بر توحید جبر باشد و موجود
 جبری قول۔ و قدی فعل باید تا روش دے اندر میان تقدیر و جبر درست آید۔ و اس قول
 حقیقت آنست۔ کہ اس پی گرفت رحمة الله عليه التوحید دون المجبر و فوق الحق پس
 هر که از علم توحید بے معاملات بعبارت اس بسته کن۔ و از اضداد اس روئے نکراند۔ و زهد
 نور زد و زهد نفی شود۔ اما فقه را شرط احتیاط تقوی بود۔ و هر که بعلم فقه و شریعت بے درع بسته
 و برخص۔ و تاویلات۔ و تعلیق۔ و شبهات۔ مشغول گردد۔ و بیرون از مذہب مجتہدان گردد۔
 مرآ سانی را زد و باشد کہ بشوق اندر افتد۔ و اس جمله از غفلت پدید آید۔ و نیکو گفت اس شیخ الشیخ
 یحیی بن معاذ الرازی رحمة الله عليه اجتنب حجة ثلاثة اصناف من الناس العلماء الغافلون
 و الفقراء المداہنین و المتصوفة الجاهلون۔ اما علمائے غافل آنها باشد۔ کہ دنیار اقل
 دل خود گردانید باشند۔ و از شرح آسانی را اختیار کرده۔ و پیش سلطین و ظلمه بروست گرفته۔
 و در گاه ایشان از اطواف گاه خود ساختند۔ و جاه خلق را محراب خود گردانید۔ و بغرور وزیر کے خود
 فریفته شده۔ و بر وقت کلام خود مشغول شده۔ و اندر آنکه استادان زبان طعن دراز کرده و بقیه
 کردن بزرگان دین۔ و سخن زیادتی مشغول شده۔ آنگاه اگر کونین را در پله ترازو دے او نہی
 پیدا نیاید۔ آنگاه حقه و حسد را مذہب گردانید۔ و در جملہ مہم اس علم نباشد۔ علم صفت بود کہ
 انواع جہل از موصوفات اس بر منتهی باشد۔ اما قرا میمان اس باشد۔ کہ بچوں کے فعلے
 بر موافقت ہوا سے فے کند اگر بیاں بود اس فعل۔ ویرا بال شرح گوید۔ و چوں کے بر

مخالفت ہوئے اوکارے کند۔ اگر چہ حق بود۔ ویرا بدال ذم کند۔ و از خلق بمخالفت خود جہ
 طمع دارد۔ ویرا باطل مطلق را بد اہمت کند۔ اما متصفوت جاہل آں بود کہ در صحبت پیر
 بنودہ باشند۔ و از بزرگے ادب نیافتہ بود۔ و خود را در میان خلق افکندہ۔ و گوشتال زمانہ بخشدہ
 و بنا بنیائے کبودے در پوشیدہ۔ و بے حرمتی طریق انبساط سے سپردہ۔ اندر صحبت ایشان
 و حق ویرا دران داشتہ باشد۔ کہ جملہ را چوں خود پندارد۔ و آن گاہ طریق حق و باطل بروے
 پوشیدہ بود پس ایں سرگروہ را کہ آں پیر موافق یاد کرد و مریان را از صحبت ایشان اعراف
 فرمود۔ مرا و آں بود کہ ایشان اندر دعای خود کاوب بودند۔ و اندر روش ناتمام۔ و ابو
 یزید بسطامی گوید رحمتہ اللہ علیہ۔ عَمِلْتُ فِي الْحَاجَةِ ثَلَاثِينَ سَنَةً فَمَا وَجَدْتُ
 شَيْئًا أَشَدَّ عَلَىَّ مِنَ الْعِلْمِ وَمَتَابَعَتِهِ۔ گفت سی سال مجاہدہ کردم۔ و برین ہیچ چیز سخت
 تر از علم و متابعت آں نیامد۔ و در جملہ قدم بر آتش نہادن بر طبع آسان تر از آں بود کہ
 بر موافقت علم رفتن۔ و بر صراط سزاوار گردشتن بر دل جاہل آسان تر از آں بود کہ یک
 مسئلہ از علم آموختن۔ و اندر دوزخ خیمہ زدن و دست تر از آں بود۔ بر فاسق۔ کہ یک
 مسئلہ از علم بکار بستن پس بر تو باد علم آموختن۔ و اندر آں کمال طلبیدن۔ و کمال علم جہل
 بود۔ و علم فراوند۔ و باید کہ چنداں بدانی کہ بدانی نمی دانی۔ و ایں آں معنی بود کہ بندہ بہتر علم
 بندگی نتواند و انست۔ و بندگی حجاب اعظم است از خداوندے۔ و اندر ایں معنی گویند
 العجز عن ورك الادراك ادراك والوقف في طريق الاخذ بالشرك

آنکہ نیاموزد و بر جہل خود مصغر گردد۔ مشرک بود۔ و آنکہ بیا سوزد اندر کمال علم خود ویرا معنی ظاہر
 شود۔ و پندار علمش بر بخیزد۔ و بدانکہ علم ہے بجز عجز اندر عاقبت وے نیست۔ کہ تسبیات
 را اندر حق معانی تاثیر نباشد۔ ایں عجز او از دریافت علم باشد۔

بَابُ الْفَقْرِ

بدانکہ در روشنی را اندر راه حق مرتبہ تعظیم است۔ و در ایشان را خطرے بزرگ۔ چنانکہ
 خداے عزوجل گفت۔ الْفَقْرُ اِيَّا الَّذِيْنَ اَخْبَرُوْنِي بِسُلْبِ اللّٰهِ لَا يَسْتَعِيْظُوْنَ ضُرَّ بَالِيْ الَّذِيْنَ
 يَحْسِبُوْنَ اَنَّهُمْ اَحْيَاءُ مِنَ التَّحْقِيْقِ۔ و نیز گفت۔ ضَعِيفٌ اَللّٰهُ مُثَلًّا سَيِّئًا مِّمَّا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ
 عَلٰى ثَنِيٍّ۔ و نیز گفت۔ تَجَاوَزْ جَنُوْهُمُ عَنْ التَّضَامِيْعِ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ رَفَعْتُمْ سَوْفًا وَ طَمَعًا۔ و نیز

رسول الله صلى الله عليه وسلم فقر اختیار کرو۔ وگفت اَللّٰهُمَّ اجْنِبْنِيْ مَسْكِيْنًا وَامْتَنِيْ سَيْكِيْنًا
وَاجْتَنِبْنِيْ فِيْ زَمَوَةِ الْمَسَاكِيْنِ۔ ومانند این آیات و اخبار بسیار است۔ تا حدی که از مشهوری
اِس باب ثابت اِس حاجت نیاید صحت دلائل را۔ و اندر وقت بیجا مبر فقر را هاجرین بود
اند۔ آنکه اندر حکم اَدب مجودیت حقیقتی او صحبت متابعت پیغمبر صلی الله علیه وسلم
نشسته بودند اندر سجدی روئے۔ و از اشتغال جمله اعراض کرده۔ و ترک معارضه میگفتند۔ و خداوند
تعالی بآدمین روزی خود یاد داشتند۔ و توکل بروئے کرده۔ تا رسول علیه السلام مامور بود صحبت
و قیام کردن بخی ایشاں۔ چنانکه خداے گفت قُلْ عَزَّوَجَلَّ لَا تُطْرِدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
بِالْغُلُوِّ الْاَلْبَسَ وَالتَّسْبِيْحِ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ۔ و نیز گفت وَلَا تَحْذَرُنَّكَ عَنْهُمْ تُرِيدُونَ زِينَةَ الْحَيَاةِ
الْاٰثْنِيَا۔ تا رسول علیه السلام هر کجا یکے را از ایشاں بدیده۔ گفته مادر و پدرم فدائیاں باد۔
که خداوند تعالی از برکت ایشاں با من عتاب کرد پس خداوند تعالی مرفیق را مرتبه و درجه بزرگ
داده است۔ و فقر را پدیدان مخصوص گردانیده۔ تا بزرگ اسباب ظاهری و باطنی گفته اند و به
کلید مسبب رجوع کرده۔ تا فقر ایشاں فخر ایشاں گشت۔ تا بر قن اِن نالال نشینند۔ و
بآتش شادمان شدند۔ و سر آنرا در کنار گرفتند۔ و بجز اِن دوست آنرا جمله خوار گرفتند۔ تا فقر
را رسمی است۔ و حقیقی۔ رسمش افلاس و اضطراب است۔ و حقیقتش اقبال اختیاری۔ آنکه
رسم دیدار رسم بیار امید۔ و چون مراد یافت از حقیقت برسد۔ و آنکه حقیقت یافت روئے
از موجودات بر تافت۔ و بقائے کلی اندر رویت کل بقا و کلی شتافت۔ مَنْ لَمْ يَعْرِفْ سَوْنَهُ
رَسْمَهُ لَمْ يَكُنْ سَوْنَهُ اَعْمَالِمْ اَمْسِمْ فُقْرًا اَلْاَشْدَادُ اَلْاَشْدَادُ اَلْاَشْدَادُ اَلْاَشْدَادُ اَلْاَشْدَادُ
نیاید۔ به هستی اسباب غنی گردد۔ و به نیستی و به محتاج سبب۔ نه وجود و عدم اسباب غنی
فقرش یکساں بود۔ و اگر اندر نیستی خوشتر و خرم تر بود و بود از آنچه مشایخ گفته اند۔ که هر چند
در پیش تنگ دست تر بود۔ حال بروئے کشاده تر بود۔ زیرا که وجود معلوم مردودش را شوم
بود۔ تا حدی که هیچ چیز را در بند ننگند۔ الا بدال مقدار اندر بند شود پس زندگانی دوستان
حق بالطاف حق و اسرار بهی۔ بهتر است با حق۔ نه با سباب دنیا و عذر و سرای مجاریس
مشارع دنیا مند باشد از عذاب و عذاب

حکایت۔ آورده اند که درویشی را با ملکی ملاقات افتاد۔ ملک گفت۔ از من
حاجتی بخواد۔ گفت من از بنده بندگان خود حاجت نخواهم۔ ملک گفت این چگونه بود۔

گفت مراد و بنده اند که آلهام و خداوندان تواند یکے حرص و دیگر ائمه رسول گفت صلی
 الله علیه وسلم اَلْفَقْرُ حَقٌّ لَا فَضْلَ لَهُ پس چیزے کہ اہل راعی بود و مرناہل را ذل بود و عرضش
 آنست کہ فقیر محفوظ الجوارح بود از ذل محفوظ الحال از قتل نہ بتشنس مصیبت و ذلت
 رود و نہ بر جانش غل و آفت گذرد از آنچه ظاہرش مستغرق نعم ظاہر بود و باطنش منبع نعم
 باطن نہ تانش روحانی و دلش ربانی بود و خلق را بدو حوالہ نمادہ و آدم را بدو نسبت نہ تا از
 حوالہ خلق و نسبت آدم فقیر باشد و بملک این عالم غنی نگردد و اندر اہل عالم و کونین اندر پلہ
 ترازوئے فقرش بر پیشہ نسخہ و یک نفس فے در بر دو عالم نمجد

فصل - و خلافت کردہ اند مشائخ رحمہم اللہ این قصہ را اندر فقر و غنا تاکدام فاضلتر
 است اندر صفات خلق از آنچه خداوند تعالی غنی بر حقیقت است و کمال اندر جملہ اوصاف
 ویراست یحییٰ بن سعاد الرازی و احمد بن ابی الجواری و حارث الحاسبی و ابو العباس ابن
 عطاء و رویم و ابو الحسن بن شمعون و از متاخران شیخ المشائخ ابو سعید فضل اللہ بن محمد المہینی
 رحمہم اللہ جملہ بر آنند کہ غنا فاضلتر است از فقر و دلیل کنند کہ غنا صفت حق است تعالی
 و تقدس و فقر بروے روا نہ باشد پس اندر دو صفی ہفتے کہ مشترک باشد میان بندہ و خدا
 تا متر بود از آنکہ بر خداوند تعالی آن صفت روا نہ باشد گویم این شرکت اندام ہمست نہ اند
 معنی کہ شرکت معنی را مانکہ باید چوں صفات فے قدیم بود و از آن خلق محدث این
 دلیل باطل بود و من کہ علی بن عثمان الجعفی ام مے گویم کہ غنا مرتقی را نامی بسزا است و خلق
 مستحق این نام نہ باشد و فقر مرتقی را نامی بسزا است و مرتقی را آن نام روا نہ باشد و آنکہ
 بجز مر کسے را غنی خوانند نہ چنان بود کہ غنی بر حقیقت بود و نیز دلیل واضح تر آنکہ غنا باوجود
 اسباب بود و ما سبب غنی باشیم اندر حال قبول اسباب و وے سبب الاسباب است و
 غنا و بر اسبب نیست پس شرکت اندر این صفت باطل بود و نیز چوں اندر عین ذات شرکت
 روا نیست کہے را با وے اندر صفت ہم روا نبود و چوں اندر صفت روا نہ باشد اندر اسم
 ہم روا نبود مانند اینجا تسمیہ و تسمیہ نشانیست میان خلق و میان خدا و از اہدلیت پس
 غنا حق تعالی آنست کہ ویرا هیچ کس نیاز نیست و ہرچہ خواہد کند مرادش را دفع نہ و
 قدرتش را مانع نہ ویر قلب اعیان و آفرینش ضدین توانا نہ ہمیشہ بدین صفت بود و ہمیشہ
 باشد و غنا و خلق مثال معیشتے باوجود و سر تے یا ر متن از آفتے و یا آرام بہ شاد تے و این جملہ

حدیث و تغیر بود. بایه تعب و تحسین موضع غیر و قتل پس این اسم بنده را مجاز و حق تعالی را حقیقت
 بود. قوله تعالی یا ایها الناس اثم الفقاؤا لی الله و الله فهو الغنی المحسین و نیز گفت و الله الغنی و
 اثم الفقاؤا و نیز گروهی از عوام گویند که تا انکه را فضل نسیم - بر درویش - زیرا که خداوند عز و جل او را
 اندر دو جهان سعید آفریده است - و منت تا انکه را بر دوسه نهاده - و این گروه اینجا از نعمات کثرت
 و نیام یافتن کام بشریت - و راندن شهوت خواهند - و بدین دلیل کنند که بر غنا شکر فرموده - و
 اندر فقر صبر پس صبر اندر بلا بود - و شکر اندر نعم - و بحقیقت نعمت فاضله از بلا بود - گوئیم بر نعمت
 شکر فرموده - و شکر را علت زیادت نعمت گردانید - و بر فقر صبر فرموده - و صبر را علت زیادت قربت
 گردانید - و گفت و لكن شکوئتم لا زین نکم - و این دیگر را گفت ان الله مع الصابین هر
 که اندر نعمتی که اصل آن غفلت است شکر کند غفلتش بر غفلت زیادت کنیم - و هر که اندر فقر
 که اصل آن بلیت است صبر کند - قربتش بر قربت زیادت کنیم - اما آن غنا که مشایخ مراد از فضل
 نهند بر فقر مرادشان نه آن باشد که عوام مراد از غنا گویند که این غنا یافت نیست بود - و آن
 یافت نعم پس یافت و صلت چیست دیگر بود - و یافت غفلت چیز دیگر - و شیخ ابو سعید گوید
 رحمه الله علیه الغنی بالغنی یا الله - مراد از این کشف ابدی باشد بمشاهرت حق - گوئیم مکاشفه
 ممکن الحجاب باشد پس اگر این صاحب مکاشفه را محجوب گردانند از مشاهدات - محتاج آن
 گردد - یا نه - اگر گویند که در محال باشد - و اگر گویند که در محال چوین احتیاج آمد اسم غنا ساقط شد
 و نیز غنا بخیر او ندکس را بود که قائم الصفه و ثابت المراد باشد - و با اقامت مراد و اثبات اوصاف
 آدمیت غنا درست نیاید که عین این خود مرغان را قابل نیست - از آنچه وجود بشریت عین
 نیاز باشد - و علامت حدیث عین احتیاج پس باقی الصفا غنی باشد - فانی الصفه
 اسم را نشانده نه پس الغنی من اغناؤه الله - از آنچه غنی باشد فاعل بود - و اغناؤه الله مفعول
 و فاعل بخود قائم بود - و قیام مفعول بفاعل پس اقامت بخود و صفت بشریت بود - و اقامت
 بجای خود صفت - و من که علی بن عثمان الجلالی اثم عی گوئیم که چون در بندگی درست شد که غنا
 بر حقیقت بر بقا صفت درست نیاید - که بقا صفت محل علت بود بدلیل مذکوره - و بقا
 آفت - و غنا صفت خود غنا نباشد زیرا که هر چه بخود باقی نباشد آنرا نامی نه نهند پس غنا را صفت
 نام باید نهاد - و چون صفت فانی شد محل اسم ساقط شد - برای کس نه اسم فقر افتد - و نه اسم
 غنا پس صفت غنا از حضرت جل ذکره مستحی از نباشد - و صفت فقر از بنده نه - و با هر جمله

شلخی بیشتری از عوام فضل نبند فقر را بر غنا. از آنچه کتاب وسنت بفضل آن ناطق است. و
 بیشتری از امت بدل مجتبی و اندر حکایات یافتیم که روزی میان جنید و ابن عطار جهما الله لیا
 مسئله همی رفت بن عطا دلیل آورد. بر آنکه اغنیاء فضل تر اند که با ایشان بقیامت بران حساب
 کنند. و حساب شنوانیدن کلام بے واسطه باشد اندر محل عتاب. و عتاب از دوست بدوست باشد
 جهید گفت اگر با اغنیاء حساب کنند از درویشان عذر خواهند. و عذر فاضلتر باشد از حساب. اینجا
 لطیفه عجیب است. گویم اندر تحقیق محبت عذر یگانه بود. و عتاب مخالفت یگانگی. و دوستان
 اندر محله باشند. که این هر دو اندر احوال ایشان آفت نماید. از آنچه عذر بر موجب تقصیر
 بود. که اندر حق دوست کرده باشد. اندر فرمان دوست چون دوست حق خود را از دست طلب
 کند. این از دست عذر خواهد. و عتاب بر موجب تقصیر که رفته باشد اندر فرمان دوست
 آنگاه دوست بدل تقصیر و بر عتاب کند. و این هر دو نیز محال باشند. و در جمله مطالب باشند.
 فقر البصیر و اغنیاء البشکر. و اندر تحقیق دوستی نه دوست از دوست چیزی طلبید. و نه دوست
 فرمان دوست ضائع کرده. پس ظلمت کن کنی این آدم امید آورد سماه ربه فینزل آیه که نامش
 از حق فقیر است. اگر چه امیر است فقیر است. هلاک گشت آنکه پندارد که و نه امیر است.
 اگر چه جاگازش تخت و سر بر است. از آنچه اغنیاء صاحب صدقه باشند و فقر صاحب صدق.
 و هرگز صاحب صدق چوں صاحب صدقه نباشد پس اندر حقیقت فقر سلیمان چوں غنا سلیمان
 باشد. از آنچه ایوب را در شربت صبرش گفت. نعم البعد و سلیمان را در استقامتش گفت.
 نعم البعد چوں رضای رحمان حاصل شد فقر سلیمان را چوں غنا سلیمان گردانید.
حکایت مصنف گوید که از استاد ابوالقاسم قشیری رحمه الله علیه شنیدم که
 گفت مردمان اندر فقر و غنا سخن گفته اند. و خود را اختیار کرده اند. و آن اختیار هم که
 حق را اختیار کند. و مرا اندران نگاه دارد. و اگر توانگر دارم غافل نباشم. و اگر درویش
 حریص و معرض نباشم. پس غنا نعمت. و غفلت اندر دست آفت. و فقر نعمت. و حرص
 اندر دست آفت. معانی جمله نیکو. و معاملات و روش اندر دست مختلف فقر و غنا و دل
 از ما و دل. و غنا مشغول دل بنمیر. چوں فراغت آید. فقر از غنا اولتر نه غنا کثرت
 متاع. و فقر قلت آل. و متاع جمله ازال خداوند چوں طالب بترک ملک گفت شرکت
 از میان بر خیز است. و از هر دو اسم فارغ شد.

فصل - و از شاخ طریقت هر یک را اندرین معنی رفرسیت - و من بقدر امکان
 تاویل ایشان درین کتاب بیارم انشاء الله عزوجل - یکے از متاخران گوید که لیس الفقیر
 من خلا من الخراج انما الفقیر من خلا من الخراج فقیر نه آن بود که دستش از متاع و زواجالی
 بود بلکه فقیر آن بود که طبعش از مراد خالی بود چنانکه اگر خداوند تعالی مایه دهد ویرا اگر مرادش
 حفظ مال بود غنی بود و اگر مراد ترک مال هم غنی بود - که هر دو تصرف است اندر ملک
 غیره و فقر ترک حفظ و تصرف بود یعنی بن معاذ الرازی گوید - عِلْمُ الْفَقْرِ خَوْفُ الْفَقْرِ
 علامت صحت فقر آنست - که بنده اندر کمال ولایت و قیام مشاهدت و فنا صفت میبرد
 از زوال و قطعیت پس بکمال آن حال رسد که از قطعیت برسد - و عین بن محمد گوید رحمة
 الله علیه من تعبت الفقیر حفظ صبره و صیانه نفسه و اداء فیه نیت - نعت فقیر آنست که
 سرش از اعراض محفوظ باشد - و نفس از آفت مصئون و احکام قرآن بر او جاری
 بود چنانکه آنچه بر او گذرد و اظهار را مشغول نگرداند و آنچه بر او ظاهر نگردد اسرار را مشغول
 نگرداند و غلبه آن از گذاردن امر او را باز ندارد - و این علامت از آلت بشریت بود -
 که کل برآه موافق حق گردد - و این معنی هم سخن باز گردد - و بشر حالی گوید رحمة الله علیه
 أفضل المقامات اعتقاد الصبر على الفقر - اعتقاد کردن بر برداشت صبر بر درویشی و
 این صبر و اعتقاد کردن از جمله افضل مقامات بنده بود - و فقر فنا مقامات بود پس اعتقاد صبر
 بر فقر علامت رویت آفت اعمال و افعال بود - و سمیت فنا اوصاف - و اما معنی فقر
 این قول تفصیل فقر است بر غنا و اعتقاد کردن که هرگز از طریق فقر روی نگردانم - شبلی
 گوید رحمة الله علیه الفقیر من لا یستغنی بشئ من دونه الله - فقیر بدو حتی هیچ چیز را نیاید
 از آنچه جزو مراد و کام نباشد - بیان ظاهر لفظ آنست که جز بند و تو انگری نیایی - چوں او را
 یافتی تو انگری نشدی پس هستی تو دون و نیست - و چوں تو انگری جز بزرگ دوی و
 نیایی تو حجاب تو انگری گشتی - و چوں تو از راه برتری تو انگر که باشی - و این معنی سخت
 غامض است و لطیف بهر ذوال حقیقت - معنی این بود که الفقیر من لا یستغنی عنه
 یعنی فقیر آن بود که مراد او هرگز فنا نباشد - و این آن معنی است که پیر گفت یعنی خواجہ عبد الله
 انصاری رضی الله عنه که اندوه ما ابد نیست - نه هرگز همت ما مقصود را پاید و نه کلیت ما نیست
 گردد - و دنیا و آخرت - از آنچه یافتن چیز ما بجا نیست باید - و وکس نفس نه و اعراض از

حدیث عظمت باید در ویش غافل نه - پس کارے قناده پیشگی و رسته پیش آمد مشکل -
و آن دوستی است بآنکه کسب را بیدار و سب راه نه - و وصال و سب از جنس مقدر
خلق نه - و بر فنا تبدیل صورت نه - و بر بقا تغییر روانه نه - هرگز فانی باقی نشود تا وصال بود و
نه باقی فانی نشود - تا قربت بود - کار دوستان و سب بر مشکل افتاد است - تسلی دل را
عبارتے هم حرف ساخته اند - و آرام جان را مقامات و منازل و طریق بود اگر دانی - و عباد
ایشان از خود و آنچه در آراسته و مقامات ایشان از جنس بجنس و حق تعالی مشرفه از اوصاف
و احوال خلق - و ابوالحسن نورینی گوید رحمه الله علیه لَعَنَتُ الْفَقِيرَ الشُّكُوتَ عِنْدَ الْعَدَمِ وَ الْبُذُلَ
عِنْدَ الْوُجُودِ وَ قَالَ أَيْضًا إِنَّ ضَلْطَرَّتَ عِنْدَ الْوُجُودِ - چون نیاید خاموش باشد - و چون بیاید
دیگری را بداند از خود او ای اثر داند - و بذل کند - پس آنرا که مراد لقمه بود چون از مراد باز ماند نش
ساکن بود - و چون آن لقمه پدید آید آنرا که او ای اثر از خود داند بدو هدیه عظیم کارے بود - اندرین
قول دو معنی است - یکے سکونش در حال عدم رضا بود - و بذلش در حال وجود و محبت - و آنچه
راضی قابل خلعت بود - که اندر خلعت نشان قربت بود - و محب تارک خلعت بود - که اندر
خلعت نشان فرقت بود - و دیگر سکونش اندر عدم انتظار وجود بود - و چون موجود گشت -
آل وجود غیر و سب بود و دیر با غیر آرام نبود و ترک آن گیرد و این معنی قول شیخ المشائخ
ابوالقاسم جنبین محمد بن جنبین است - که گفت اَلْفَقْرُ خُلُوُّ الْقَلْبِ عَنِ الشَّكْلِ - چون ویش
از اندیشه شکل بود - و وجود کل غیر بود - بجز انداختن چه روے دارد - شلی گوید اَلْفَقْرُ جَحْشُ الْبَلَاءِ
و بَلَاءُ كُلِّ كَلْبٍ عَرَاءٌ - فقر دریاست بلاست - و بلاے آنکه و جمله عز است و عز نصیب غیر است
و آنچه مبتلا درین بلاست - ویرا از غیر چه خبر - تا آنگاه که از بلا سیل نبرد و آنگاه بلاش بجز عز
گردد - و عزش جمله وقت - و وقتش جمله محبت - و محبتش جمله مشا بدت - تا دماغ طالب جمله محل
دیدار شود - از غلبه خیال - تا بے دیده بیننده گردد - و بے گوش شنونده - پس عزیز بنده باشد
که بابر بلاے دوست کشد - که بلا غری بحقیقت است - و نعمانی بحقیقت - و آنچه عز آن بود
که بنده را بختی حاضر کند - و ذل آنکه غائب کند از حق - و بلاے فقر نشان حضور است -
و راحت فنا نشان غیبت پس حاضر بختی عزیز باشد - و غائب از حق ذلیل - بلاے را
که معنی آن مشایده است - و دیدارش آنس تعلیق بدان هر صفت که باشد غیبت بود -
و بنده گوید یا مَشْهُرُ الْفُقَرَاءِ أَنْتَ تَعْقُونَ بِاللَّهِ وَ تَكُونُونَ لِلَّهِ فَائِلُونَ وَ كَيْفَ تَكُونُونَ مَعَ اللَّهِ إِذَا خَلَوْتُمْ بِهِ

ای شاکه در دیشاید شمار بخداوند شناسند و از برای وے که امت کنند بنگرید تا اندر خلا با وے
 چگونه باشد یعنی چون خلق شمار درویش خوانند و حق شایکند از در شهاق طریقت درویشی چگونه تواند
 گذارد و اگر خلق هر شمار بنام دیگر خوانند بحال دعوی شما آن از ایشان میپسندید که شایسته انصاف
 دعوی خود می باشد که باز پس ترین مردمان آنست که خلقش از آن او دانند و او از آن او
 نباشد و خنک آن کسی که خلقش از آن او دانند و او از آن او باشد عزیز ترین آنست که
 خلق او را نه از آن او دانند و او از آن او بود و مثل آنکه خلقش از آن حق دانند و او از آن حق
 نبود چوں یکے بود که وے دعوی طبیعی کند و بیماری را را در او کند و حال آنکه او چیزی نداند
 و خلق را بیمار تر سازد و چوں خود بیمار نشود عاجز ماند و دار وے خود نداند طبیب دیگر بپایش
 ندارد وے او بداند و مثل آنکه خلقش از آن حق دانند و او از آن حق بود چوں طبیعی بود که
 بیماری را را در او کند و اما چوں خود بیمار شود طبیب دیگر نباشد و تا دار وے خود نیز بداند و مثل
 آنکه خلقش نه از آن حق دانند و او از آن حق بود و مرد وے بود طبیب و خلق را از آن علم نه و
 از مشغول خلق فارغ خود را بخدایه موافق و شریکته مفرح و هوایه محمل شکو
 می دارد و تا بیمار نگردد و چشم خلق جمله از حال او فروخته باشد و بعضی از متاخران گفته اند
 الْفَقْرُ عَدَمٌ بِلَا وَجُودٍ و عبارت از این قول منقطع است زیرا که معدوم شے نباشد و عبارت
 جز از شے نتوان کرد پس اینجا چنین صورت گیرد که فقر هیچ چیز نباشد و عبارت و اجتماع
 جمله اولیایه خداوند بر اسی نباشد که آن اندر عین خود فانی و محروم باشند و اینجا از این عبارت نه
 عدم عین خواهند که عدم آفت خواهند از عین و کل اوصاف آدمی آفت بود چوں آفت نفی شد
 آن فنا صفت بود و فناء صفت آلت رسیدن و نارسیدن از پیش ایشان بر گیرد و مردم روشن
 ایشان را بعین نفی نمایند و اندر این هلاک گردانند و مصنف گوید من گریه دیدم از متکلمان
 که صورت این معنی را معلوم نه کرده بودند و برین می خندیدند که این سخن معقول نیست و
 گریه دیدم از مدعیان که این سخن نامعقول را قبول کرده بودند و اعتقاد و اعتماد کرده و اصل
 قصه معلوم ایشان نبود و می گفتند که الْفَقْرُ عَدَمٌ بِلَا وَجُودٍ و هر دو گره بر خطا بودند یکے
 از ایشان کجیل مرتق را منکر شد و دیگر کجیل را حال ساحت و بدان پدید آمد و مراد از عدم
 و فناء عبارت این طائفه سیر شدن آلت مذموم بود و صفت ناستوده را اندر طلب صفت
 ستوده محمود نه عدم معنی بود و بوجود آلت طلبیدن و در جمله درویش اندر کل معانی فقر عاریتی است

واندر کل اسباب بیگانہ۔ انگاہ اسرار ربانی است تا امور وے مکتسب وے بود۔ و فعل
ویرا نسبت بدو بود۔ و معانی را اضافت بدو بود۔ چوں امور وے از بند کسب رہا شد
نسبت ازو منقطع بود۔ و انگاہ آنچہ بر وے گذرد و او را راہ آید نہ راہ رو۔ پس ہیچ چیز را بنحو نکشد
و از خود دفع کند۔ ہمنہ ازالہ عین است۔ آنچہ بر وے نشان کند۔ و مصنف گوید دیدم کہ ہے
را از مدعیان ارباب اللسان کہ نفی کمال الیشاں از ادراک این قضیہ نفی وجود وے نمودند
عین فقر و این خود سخت عزیز باشد۔ و دیدم کہ نفی مرادشاں از حقیقت فقر نفی صفت وے
نمودند عین فقر۔ و دیدم کہ نفی طلب حق و حقیقت را فقر و صفت وے خواندند۔ و دیدم کہ
اثبات ہواشاں نفی کل وے نمود۔ و ہر کسے اندر درجہ از حجت فقر اندر ماندہ بودند۔ از انچہ پندار
این حدیث مرور علامت کمال ولایت بود۔ و قولائے تہمت این حدیث غایت الغایا است
بعین این معنی تولی کروں محل کمال است۔ پس طالب این قصہ را چارہ نیست از راہ الیشاں
رفتن و مقامات بشاں سپردن۔ و عبارات الیشاں دانستن۔ تا عاے نشاندہ اندر محل خصوصیت
کہ عوام اصول از اصول معرض بود و عوام فروع از فروع مصیب۔ کسیکہ از فروع باز ماند
باصول نسبتے بود۔ چوں از اصول باز ماند ہیچ جائے بخشستن نماند۔ و این جملہ برائے آل کفر۔
تا راہ این معانی سپری و برعایت حق این مشغول باشی۔ و اکنون من طرفے از اصول و رموز
و اشارات این طائفہ اندر باب التصوف پیدا کنم۔ و انگاہ اسامی الرجال بیارم۔ و انگاہ
اختلاف مذاہب مشائخ متصوفہ را بیان کنم۔ انگاہ احکام حقایق و معارف و شرائع بیارم۔
و انگاہ آداب و رموز مقامات الیشاں بقدر امکان بیارم۔ تا بر تو خوانندگان حقیقت
این کشف گردد۔ و با اللہ التوفیق۔

الباب الثالث فی التصوف

خدا کے گفت عزوجل و عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هوناً و اذا خاضعوا
لنجاهلون قالوا سلاماً و رسول گفت علیہ السلام من سبم صوت أهل التصوف فلا
یؤمن علی ادعائهم کتب عند اللہ من القائلین۔ و مردمان اندر تحقیق این اسم بسیار سخن گفتہ
اند و کتب ساخته۔ و گر وے ازالہ گفتہ اند کہ صوفی را از برائے آل صوفی خوانندہ اند کہ جائتہ
صوف داند۔ و گر وے گفتہ اند کہ صوفی را از برائے آل صوفی خوانند کہ اندر صفت اولی باشد۔ و

گرم ہے گفتہ اند کہ ہاں صوفی گویند کہ تو بی باصحاب صفہ رضی اللہ عنہم کردہ اند۔ وگروہ ہے گفتہ اند کہ ایں اہم از صفات شقی است۔ و ہر کسے را اندرین معانی اندر تحقیق ایں طریقت لطائف بسیار است۔ اما بر مقتضای لغت ایں معانی بعید سے باشد۔ پس صفادرجہ محمود باشند۔ و ضد اں کہ بود۔ و رسول گفت علیہ السلام ذَهَبَ صُفْوَالِدُّ نِيَا وَ لَقِيَ كَلْبًا رَعَا۔ و نام لطائف چیز ما صفواں چیز بود۔ پس چوں اہل ایں قصہ اخلاق و معاملات خود را مہذب کردہ اند۔ و از آفات طبیعت بترتی جستہ۔ پس مرایشانرا صوفی خوانند۔ و ایں اسمی است مرآں گو را از اسمائے اعلام۔ از انچہ خطر اہل اہل از است کہ معاملات ایشانرا توال پوشیدہ تا ہم ایشان را از اشتقاق باید۔ و اندرین زمانہ بیشتر خلق راتق تعالی ازین قصہ و از اہل ایں قصہ محبوب گردانیدہ است۔ و لطیفہ ایں قصہ بردہا کے ایشان پوشیدہ۔ تا گروہ ہے پذیرند کہ ایں وریش صلاح ظاہر است۔ مجروری مشاہدات باطن۔ و گروہ ہے پذیرند کہ ایں رسمے است بے حقیقت۔ و اصلے تابہ حد سے کہ پرویت اہل ہزل و علما اظاہرین کلیت ایں را انکار کردہ۔ و مذہب سلف و صحابہ را بر طاق نہادہ۔

ان الصفاف صفة الصديق ان ادت صوفيا على التحقيق

از انچہ صفاف اہلی و فرعی است۔ ہاشم القطاع دل است از اغیار۔ و فرعی خلو و نیست از دنیا و قدر و اس ہر دو صفت صدیق اکبر است ابوبکر عبداللہ بن ابی قحافہ رضی اللہ عنہما از انچہ امام اہل ایں طریقت او بود۔ و انقطاع دل وے از اغیار اں بود کہ ہمہ صحابہ بر فتن علیہ السلام بحضرت معلی و مکان مصنف شکستہ دل گشتہ بودند۔ و عمر رضی اللہ عنہ شمشیر کشید کہ ہر کہ گوید کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ہر و سرش را بر ہم۔ صدیق اکبر بیرون آمد۔ و آواز بلند برداشت۔ و گفت اَلَا مَنْ كَانَ يُحِبُّ مُحَمَّدًا اَفَاَنْ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ وَمَنْ عَدِيَ مُحَمَّدًا فَاِنَّهُ حَتَّى لَا يَمُوتَ اَلَا كَاهُ بِرُحْمَةٍ اَلَا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِ الرُّسُلِ اَفَاَنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ اَلْقَلْبَةُ عَلَى اَعْقَابِكُمْ۔ اُنکہ معبود وے محمد بود وے رفت۔ و اُنکہ خداے محمد راے پرستید وے زندہ است کہ ہرگز نمیرد۔ اُنکہ دل در فانی بند و فانی فنا شود۔ و سرخ وے جملہ بہا شود۔ و اُنکہ جان بحضرت باقی فرست۔ چوں نفس فنا شود وے باقی ببقا شود۔ پس اُنکہ اندر محمد علیہ علیہ السلام پیغم آدمیت نگرستہ است۔ بیوں وے از دنیا بشند تعظیم محمد علیہ السلام از دل وے باوے بشد۔ و ہر کہ اندر وے بعین حقیقت نگرستہ است نفس و بودن وے ہر دو

مرد را یکسان بود زیرا که اندر حال بقا بقاش را بختی دید و اندر حال فنا فناش را از حق دید و از
مخول اعراض کرد و مخول اقبال نمود و قیام مخول بچول دید و بمقدار اکرام حق و بر اعظم کم کرد و
سوید دل اندر کس نیست و سواد باین بر خلق نکشاور از آنچه مشعر
مَنْ نَظَرَ إِلَى الْخَلْقِ هَكَذَا وَمَنْ رَجَعَ إِلَى الْحَقِّ مَلَكَ

نظر بخلق نشان ملک بود و رجوع بحق نشان ملک و اما خلق و دلش از دنیا عداوت بود
که هر چه داشت از مال و مثال و موالی جمله بداد و گنجی در پوشید و بنزدیک پیغامبر صلی الله
علیه وسلم آمد و رسول علیه السلام گفت مَا خَلَقْتُ لِعِيَالِكَ فَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مَرِئِيَال
خود را چه باز گذاشتی از مال خود گفت دو خزینه بے نهایت و دو گنج بے غایت گفت چه چیز
گفت یک محبت خداوند تعالی و دیگر متابعت رسولش چوں دلش از تعلق صفود دنیا آزاد
گشت دست از کدیر آن خالی کرد و این جمله صفت صوفی صادق بود و انکار این جمله انکار
حق و مبارزه عیال بود و گفتیم که صفا صند کدیر بود و کدیر از صفات بشر بود و بحقیقت صوفی
بود آنکه او را از کدیر گذرد و چنانکه اندر حال استغراق مشاهد یوسف علیه السلام و لطائف
جمال و سزایان مہر البشریت غالب شد و آل علیه بعکس باز گشت چوں بغایت رسید
بنهایت رسید و چوں بنهایت رسید البشال را بدال گذر افتاد و بفنا بشریت ایشان را
نظر افتاد گفتند ما هَذَا بَشَرًا لَنُشَاهِدَهُ ویرا کردند و عبادت از حال خود کردند و از آن بود
که گفته اند مشایخ این طریقت رحیم الله لیس الصفات من صفات البشر لان البشر مود
والمود لا یخلو من الکرد صفا از صفات بشر نیست زیرا که بشر مود است و مود مود
جزیر که نیست و مود بشر را نکدر گذر نیست پس مثال صفا بافعال نباشد و از روی
جاهدت مود بشریت را زوال نباشد و صفت صفا نسبت بافعال و احوال نباشد و
اسم آنرا تعلق با سامی و القاب نه الصفات صفات الاحیاب و هم شمس بلا سحاب از آنچه
صفا صفات دوستانت و آنکه از صفت خود قاتی و بصفت دوست باقی بود و دوست
آنست که احوال ایشان نزدیک ارباب حال چوں آفتاب عیانت چنانکه حبیب خداوند
محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم را پر سپید از حال حار شد گفت عِبْدُ تَوَرَّ اللَّهُ قَلْبُهُ بِالْإِيمَانِ
او بنده ایست که دلش از نور ایمان منور است و تارویش از تابش آن مقرر است و او بنور
ربانی منور است یکے از بزرگان این طریقت گوید

صیاء الشمس و القمر اذا اشتروا
جبر نور آفتاب و ماه چوں بیک دیگر مقرون شوند مثال صفائی محبت و توحید باشد که با یکدیگر
مگون شوند و نور ماه و آفتاب را چه مقدار بود - آنجا که نور محبت و توحید جبار باشد تا این را
بآں اصناف کنند - اما در دنیا هیچ نور نیست ظاهر تر از این دو نور که نور دیده بالکمال بیان
نور آفتاب و ماه را تواند دیدند سلطان آفتاب - و ماه آسمان را به بین - و دل بنور معرفت و
توحید و محبت سر عرش رحمان را بیند و عقوبت را مطلع شود اندر دنیا - و جمله مشایخ این طریقت
مجتب اند بر آنکه چوں بنده از بند مقامات رسته شود - و از کار احوال غالی گردد - و از محل تغییر و
تحول آزاد شود - و همه احوال محمود و موصوف گردد - و در آنجا اوصاف جدا شود - یعنی در
دل بنده هیچ صفت محمود خود نگردد - و مرآتانه بشیر - و پندار محجب نگردد - و هانش از ادراک
عقول غائب شود - و روزگارش از تصرف ظنون نترسد - و حضورش را قیاب نیابد -
و جوشش را سیاب نداند - لا ان الصفا حضوراً بلا ذهاب و وجوداً بلا انقطاع - حاضر یابد
بے غیبت و واجبی بود بے سبب و علت - زیرا آنچه غیبت بر صورت گیر و حاضر نیابد -
و آنکه سبب علت و وجهی شود و وجهانی شود - و احدی را نه - و چوں بدین درجه برسد اندر
دنیا و عقوبتی قاتی گردد - و اندر روزش انسانیت ربانی شود - و زرد و کلوخ نزد یک و بیکسان
بود - و آنچه بر خلق دشوار تر بود از حفظ احکام تکلیف بر وی آسان شود - چنانکه عارفان فرموده
پیغمبر صلی الله علیه و سلم آمد - و رسول علیه السلام گفت کیف أصبحت یا حارثه قال أصبحت
بالله حقاً فقال انظر ما تقول یا حارثه ان كل غنى حقيقة فاحقيقة ايمانك فقال عرفك
نفسی عن الدنيا فاستوى عندی حجر عمار و فممتها و مددتها فاستهزأت لی و اطمأنت
نفسی حتی صرت کأني انظر الى عرش ربی بارئاً و کأني انظر الى اهل الجنة يتراوون
فيها و کأني انظر الى اهل النار يتعاصرون و فی رواية يتعاصرون الجنة - باراد و چگونگی
کردی یا حارثه - گفت باراد کردم و من مومن بودم حقانی - پیغمبر گفت علیه السلام نیکو
نگاه کن یا حارثه - پیغمبر بے گوئی - که هر شے را حقیقتی و بر مانے بود - بران این گفتار تو چه چیز
است - گفت آنکه تن را از دنیا بکستم - و نشان این آنست که زرد و سنگ و نیم و کلوخ از
من بزد و بیکسان است - و چوں از دنیا گریخته شدم - یعنی پیوسته شدم - تا بهشت و
دو نوح و عرش را پیغمبر گفت فأنتم قالوا ثلثاً شأخنی یا حارثه ما زلت کن بر آنکه جز این

نیست. و صوفی نافیست که مکالمات و ولایت را و محققان اولیا را بدین نام خوانند و خوانند و اندک
و یک از مشایخ گوید که *مَنْ مَعَهَا الْحُبُّ فَهُوَ صَاحِبٌ وَمَنْ مَعَهَا الْكِبَالُ فَهُوَ مُتَوَقِّفٌ* آنکه محبت
مصداق شود صفائی بود. و آنکه مستغرق دوست شود اندک خیر دوست بر می شود صوفی بود. و
بر مقتضای لغت اشتقاق این اسم را درست نگردد از هیچ چیز. اندک این معنی عظیم تر
از آنست که این را جنس بود تا از اینجا مشتق بود. که اشتقاق شے از شے مجازست خواهد بود. و
هر چه که درست ضد صفا است. و اشتقاق شے از ضد نکند. پس این معنی اظهر الشمس
است عندها به. و حاجتمند عبارت نشود. و محتاج اشارت نگردد. *وَلَا تَنْتَفِعُ مِنَ الْقَوِيِّ مُتَوَقِّفٌ*
عَنِ الْعِبَادَةِ وَالْإِشَارَةِ چوں صوفی از کل عبارات ممنوع است. عالم جمله معبران و
باشند. اگر دان یا ندانند مرآت اسم را چه خطر باشد. در حال حصول معنی پس اهل کمال ایشان را
صوفی خوانند. و متعلقان و طالبان ایشان را مستصوف. و تصوف از تفضل بود. و تفضل
لکلف اقتضا کند. و این فرع اصلی باشد. و فرق این معنی از حکم لغت و معنی ظاهر است.
الْقَوِيَّةُ لَا تَدْرِي لَهَا آيَةٌ وَرَوَايَةٌ وَالتَّصَوُّفُ حَكَايَةٌ لِلصَّافِيَةِ لَا شَكَايَةَ پس صفا معنی متعالی و
ظاهر است. و تصوف حکایت از آن معنی. و اهل آن معنی اندرین درجه بر سه قسم اند. یکی
صوفی بود. و دیگر مستصوف. و سه دیگر مستصوف. پس صوفی آن بود که از خود فانی بود. و بقی باقی
و از قبضه طلب بر سه و بحقیقت پیوسته. و مستصوف آنکه بجا ده این درجه را همی طلب. و از طلب
نمودار بر معاملات ایشان درست همی کند. و مستصوف آنکه از برای مال و منال و جاه و حفظ
و نیاز خود را مانند ایشان کرده. و ازین هر دو چیز هیچ خبر ندارد. تا حدی که گفته اند. المستصوف
عند الصوفية كالذي باب وعند غيرهم كالذي باب. مستصوف بنزدیک صوفی از حقیر
چوں گس بود. و آنچه کن نزدیک و سه هموس بود. و نزدیک دیگران چوں گرگ بے افسار بود
که همه بخشش نخته مردار بود. پس صوفی صاحب وصول بود. و مستصوف صاحب اصول. و
مستصوف صاحب فضول. و آنرا که نصیب اصل آمد بیا فتن مقصود و رسیدن بمراد از مراد بے
مراودش. و از مقصود بے مقصود. و آنرا که نصیب اصل آمد بر احوال طریقت متکلم شد. و از
لطائف آن عاکف. و مستحکم شد. و آنرا که نصیب فضول آمد از جمل یا ندان. و بر ورگاه هم و در شصت
و پانزدهم از معنی محبوب گشت. و اینجا اسباب از اصل و اصل جویب شد. و مشایخ این قصه را اندرین
معنی از رموز بسیار است. تا یکی یک کلمه است آنرا احصاء اتقوا کرده. و اینها همه از رموز ایشان را

اندریں کتاب یا کنیم انشاء اللہ تعالیٰ۔ و یا اللہ التوفیق۔

فصل۔ ذوالنون مصری گوید رحمتہ اللہ علیہ کہ الصوفی اذا خلق بان نطقه عن الحقائق وان سکت لقطعت عنہ الجوارح لقطع العلایق۔ صوفی آل بود کہ چوں بگوید بیان نطقش حقایق حال او بود یعنی چیزے نگوید کہ وے آل نباشد۔ و چوں خاموش باشد معاملتش معبر حال وے شود۔ و لقطع علایق حال وے ناطق شود یعنی گفتارش ہمہ بر اصل صحیح باشد۔ و گزارش بجز بگوید صرف چوں وے گوید قولش ہمہ حق بود۔ و چوں خاموش باشد فعلش ہمہ نکر۔ و جنید گوید رحمتہ اللہ علیہ التصوف نعت اقیم العبد فیہ قیل نعت للعبد ام الحق فقال نعت الحق حقیقہ و نعت العبد رسم۔ تصوف نعتی است کہ اقامت بندہ اندر نیست۔ گفتند کہ نعت حق است یا نعت خلق گفت حقیقتش نعت حق است و رسمش نعت خلق یعنی تحقیقتش فنار صفت بندہ اقتضا کند۔ و فنا صفت بندہ بیقائے صفت حق بود۔ و این نعت حق بود و رسمش دوام مجاہدت بندہ اقتضا کند۔ و دوام مجاہدہ صفت بندہ بود۔ و چوں بعضی دیگر را می چنان بود کہ اندر حقیقت توجیب هیچ بندہ را نعت درست نیاید۔ از آنچه لغوت بندہ را و او ایم نیست۔ و نعت خلق بجز رسم نیست کہ نعت خلق باقی نبود۔ بلکہ فعل حق باشد پس حقیقت از آن حق باشد۔ و مستثنی این آل بود۔ کہ خداوند تعالیٰ بندہ را فرمود کہ روزی دارو۔ بروزه داشتن بندہ اسم صائمی بندہ را دارو۔ و از روے رسم آل صوم از آل بندہ باشد و یا از روے حقیقت از آن حق بود۔ چنانکہ خداوند تعالیٰ و رسول گفت و ما را خبر داد۔ کہ الصّوّف لم یکنوا عجزاً فی بہ۔ روزہ از این نیست۔ از آنچه از مفعولات وے جمله ملک و نیست و نسبت اضافت خلق مرہم چیز را بخود رسم و مجاہدہ حقیقت۔ و ابو الحسن نوری گوید رحمتہ اللہ علیہ الصّوّف تزلزل کل خطی للنفس تصوف دست باز داشتن جمله خطوط الفسافی بود۔ و این برو گونه باشد۔ یکے رسم و دیگر حقیقت و این معنی آل بود کہ اگر وے تارک حظ است ترک حظ ہم حظی بود۔ این رسم باشد۔ و اگر حفظ تارک وے باشد۔ این فنار حظ بود۔ و تعلق این معنی بحقیقت مشاہدہ بود۔ پس ترک حظ فعل بندہ بود۔ و فنار حفظ فعل خداوند۔ فعل بندہ رسم و مجاہدہ بود۔ و فعل حق حقیقت۔ و بہرین قول بین شد قول جنید کہ پیش ازین رفت۔ و ہم ابو الحسن نوری گوید رحمتہ اللہ علیہ۔ الصّوفیۃ هم الذین صفت ارواحہم فساد را فی الصف الاول بین یدری الحق۔ صوفیاں آنا شد کہ جاہلہا نشان از کہ ورت بشریت آزاد

گشته است - و از آفتب نفسانی صافی شده - و از هوا خلاص یافته است اندر صفت اول و درجه
 اعلیٰ با حق بیار امیده اند - و از غیر حق ریمیده - و هم او گوید الصوفی الذی لا یملک ولا یملک
 صوفی آن بود که هیچ چیز اندر بند و س نباشد - و او هم درین هیچ چیز نباشد - و این عبارت از
 عین فنا بود - که فانی الصفات مالک نبود - و مخلوک نه - از آنچه صحت ملک بر موجودات درست
 آید و مراد این آنست که صوفی هیچ چیز را از متاراع دنیا و زینت عجبی از ملک نگیرد - که خود اندر
 تحت ملک و حکم نفس تو نباشد - بسططان ارادت خود را از غیر بگسلد - تا غیر طبع بندگی از وی
 بگسلد - و این قول لطیف است - مرثا کرده را که فنا کل گویند - و ما غلط کارهای ایشان
 اندرین کتاب بیاریم تا تر معلوم شود انشاء الله تعالی ابن الجالی و مشتقی گویند - التصوف
 حقیقه لا رسم که تصوف حقیقه است - که او را رسم نیست - از آنچه رسم نصیب خلق باشد
 اندر معالجات - و حقیقت این خاصه حق - چو از تصوف از خلق اعراض کردن بود - لا محاله
 مراد رسم نبود - و ابو عمر و مشتقی گویند رحمة الله علیه - التصوف رویت الکنون بعین النقص بل
 غرض الطرف عن الکنون - تصوف آن بود که اندر کنون نگرانی جز بعین نقص - و این دلیل
 بقائے صفت بود - بلکه چشم فراموشی از کنون - و این دلیل بنیاد صفت بود - از آنچه نظر اندر کنون
 باشد چو کنون نماند نظر هم نماند - و غرض الطرف از کنون بقائے بصیرت ربانی بود یعنی هر
 که بخود تابینا شود و بگویند بینا شود - از آنچه طالب کنون هم طالب بود و کار او که اندک بود
 باشد - و او که از خود بیرون راسه نبود - پس یکے خود را بیند - و لیکن ناقص بیند - و یکے چشم
 از خود فرار کند و نه بیند - و آنکه سه بیند اگر چه ناقص بیند و یدیه و سه حجابست - و آنکه سه بیند
 بینای محجوب ماند - و آنکه سه نه بیند بینای محجوب نیاید - و این اصلی قولیست اندر طریق
 تصوف و از باب معانی - اما این جایگاه شرح این حدیث نیست - و ابوبکر شبلی گوید رحمة الله
 علیه التصوف شرف لا نه صبیانه القلب عن روية العبد ولا غیبه - تصوف شرف است
 از آنچه آن صبیانیت دل بود از رویت غیر وجود غیر نیست یعنی اندر اثبات توحید رویت
 غیر شرک بود - و چو اندر دل غیر را قیمت نبود صبیانیت کردن مراد از ذکر غیر محال بود - و
 حصری گوید التصوف صفاء السور من کد و رة الخالفة تصوف صفاد دل و سر بود و از کد و رت
 مخالفه - و معنی این آن بود که سر را از مخالفه حق نگاه دارد - از آنچه دوستی موافقت بود
 و موافقت خود را از مخالفه - و دوست را در همه عالم بجز حفظ قربان دوست نیاید - و چو مراد

یکے باشد۔ مخالفت کجا صورت گیرد۔ و محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب گوید رضی اللہ
 تعالیٰ عنہم۔ التصوف خلق من زاد علیک فی الخلق زاد علیک فی التصوف۔ تصوف نیک خوئی
 باشد۔ ہر کہ نیک خوئی ترا و صوفی تر و خوشے نیک ہر و گوئے باشد یکے با حق و دیگر یا خلق۔
 نیک خوئی با حق رضائے او بود و بقضائے او۔ و نیک خوئی با خلق عمل نقل صحبت ایشان
 بود از برائے حق۔ و این ہر دو وجہ بطالب این باز گرد۔ و حق تعالیٰ را صفت استغنا است
 از رضا۔ و سخط طالب۔ و این ہر دو صفت اندر نظارۃ واحدانیت وے بستہ است۔ و ابو
 محمد میر تقی گوید رحمۃ اللہ علیہ الصوفی لا یسبغ غمۃ خطوۃ البتہ صوفی آں بود کہ اندیشہ
 وے با قدم وے برابر بود یعنی دل بجملہ حاضر بود و دل آنجا کہ تن و تن آنجا کہ دل و دل آنجا
 کہ دل باشد۔ قول آنجا کہ قدم و قدم آنجا کہ قول و این نشان حضوری بود بے غیبت۔ بر خلاف
 آنکہ گویند از خود غائب است و بحق ظاہر۔ لایکے بحق ظاہر و بخود حاضر۔ و این عبارت از جمع الجمع
 بود از آنچہ تار و ریت خود بخود بود۔ غیبت نبود از خود۔ و چون رویت برخواست حضوری بے
 غیبت است۔ و تعلق این معنی بقول شبلی است رحمۃ اللہ علیہ۔ الصوفی لا یری فی
 الدن این مع اللہ غیر اللہ صوفی آں بود کہ اندر دو جہان هیچ چیز نہ بیند بجز خدا کے عزوجل۔
 و در جملہ ہستی بندہ غیر بود۔ و چون غیر نہ بیند۔ و از خود یککیت فارغ شود و اندر حال نفسی و
 اثبات خود۔ و چنین گوید رحمۃ اللہ علیہ۔ التصوف مبنی علی ثمان خصال السخا والرضا
 والصبر والامانة والفرقة واللبس الصوف والسیاحت والفقر اما السخا فلا بر اھیم
 واما الرضا فلا سمال واما الصبر فلا یوب واما الامانة فلا ذکر یا واما الغریب
 فلیحیی واما اللبس الصوف فلموسی واما السیاحت فلعیسی واما الفقر فلیحمد صلی اللہ
 علیہ وسلم وعلیم اجمعین۔ گفت بناء تصوف بر ہشت خصلت است۔ اقامت بر ہشت
 پیغمبر۔ و سخاوت با برائیم آنچنان بود کہ پیر افرا کرد۔ و رضا اسمعیل کہ بقرمان خدا رضا داد۔
 و ترک جان عزیز خود گفت۔ و بصیر الوب کہ اندر بلا سے کرمان و غیرت رحمن صبر کرد۔ و
 یاشارت ذکر یا کہ خدا کے تعالیٰ گفت ان لا تکلم الناس ثلثة ايام الا ذکر الله۔ و ہم اندر پس
 صورت گفت۔ اذ نادى ربه ذل اذ خفيا۔ و لغریب یحیی کہ اندر وطن خود غریب بود و اندر
 میان خویشان از خویشان بیگانہ۔ و لبسیا حبت عیسی کہ اندر سیاحت خود چنان مجر و بود
 کہ نیز کاسہ و شانہ نہ داشت۔ و چون دید کہ کسی بدو مشت خود آب مے خورد۔ کاسہ بنیحت

و چنان دید که کسی با انگشتان خال می کرد و نشان بینداخت - و بلبس صوف موسی که جاهل است
 و کسی به زمین بود و بلفظ حق صلی الله علیه و سلم که حق سبحانه و تعالی کلیه همه گنجهای روست
 زمین را در فرستاد - و گفت محنت بر تو دمنه - و ازین گنجهای خود را بخل ساز گفت بخوابم بار
 خدایا اسرائیل روزی میر و دار و در و زر گرسنه - و این اصول اندر محالیت سخت نیکوست -
 و مقصود می گوید رحمت الله علیه الصوفی لا یوجد بعد عدم ولا یعدم بعد وجود - صوفی آن
 بود که هستی ویرانیستی نبود - و نیستی ویرانیستی نه - یعنی آنچه بر یاد مر از هرگز کم نکند و هر چه کم
 کند - آنرا هرگز نیاید - و دیگر معنی آنکه یافتنش را هرگز نیافت نباشد - و نایافتنش را هرگز
 یافت نه - تا اثباتی بود بے نفی - و بالنفی بود بے اثبات - و مراد از جمله این عبارت آنست
 که تا حال بشریت او بکلی ساقط نشود - و شواهد حیوانی از حق وے نایست شود - و نسبتش از
 کل منقطع گردد - تا سر بشریت اندر حق کسے ظاهر شود - تا قاریتی وے اندر عین خود جمع کرده
 و از خود بخود قیام یابد - و صورت این اندر دو نیم ظاهر شود - یکی موسی علیه السلام که
 اندر وجودش عدم نبود - تا گفت زیت اشیم فی سدر بری و کبریتی آمی - و دیگر رسول
 علیه السلام که اندر علمش وجود نبود - تا گفت اَلله نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ - یکے آرایش
 خواست و زینت طلب کرد - و دیگرے را بپاراستند - و وے را خود خواست نه - علی بن
 پنهان در الصبغ فی النیشاپوری گوید رحمت الله علیه - التصوف استقاط الودیت للحق
 ظاهر او باطلات تصوف آن بود که صاحب آب ظاهر و باطن خود را نه بنید - و جمله مرتقی را بنید -
 چنانچه اگر بظاهر نگری رفا هر نشان توفیق یابی - و چون نگاه کنی معالمانت ظاهر اندر جنب
 توفیق حق به پریشانه نبیند - ترک رویت ظاهر نگویی - و چون بباطن نگری - بر باطن نشان
 تأییدی یابی - چون نگاه کنی معالمانت باطن اندر جنب تأییدی حق بزره نگر آید - ترک باطن
 نگوی - جمله مرتقی را بنید - پس چون همه حق را بنید خود را هیچ نه بینی - محمد بن احمد المقری گوید رحمت
 الله علیه - التصوف استقامة الاحوال مع الحق تصوف استقامت احوال است
 با حق - یعنی احوال مرصوفی را از احوال نکر و اند - و یا عموما ج اندر نیفتد - از آنچه کسے را که
 دل صید محول احوال است - او را از درجه استقامت بیفتد - و از حق باز ندر روش -
فصل - آنچه اندر معالمانت گفته اند آنحضرت صلی الله علیه و سلم گوید رحمت الله علیه
 التصوف کل ادب لکل وقت ادب و لکل مقام ادب و لکل حال ادب فمن لزم ادبا لادب لا وقت

بلغ مبلغ الرجال ومن ضعیف الآداب فهو یجید من حیث یفطن لقبول - تصوف یکله آداب است
 که هر وقت و مقام و حال را او بی بود - هر که لازم است آدابیه اوقات کند بدینچه مردان
 برسد - و هر که آداب ضائع کند او دور باشد از پیران نزدیکی - و مردود باشد از گمان برون
 بقبول حق - و این معنی نزدیک است - بقول ابوالحسن رحمه الله علیه که گفت لبس القمص
 رسوم و لاعلوما و لکنه اخلاق - تصوف رسوم و علوم نیست - لیکن اخلاق است - یعنی
 اگر رسوم بودی بچا هدایت حاصل شدی - و اگر علوم بودی بتعلیم بدست آمدی پس اخلاق
 است - تا حکم آن از خود اندر نخواهی - و معاملات آن با خود درست کنی - و انصاف آن
 از خود نداری - حاصل نگردد و فرق میان رسوم و اخلاق آن بود که رسوم فعلی بود و تکلیف
 و اسباب - چنانکه ظاهر بخلاف باطن بود - فعلی از معنی خالی - و اخلاق فعلی بود و محمود و
 تکلیف - و اسباب ظاهر موافق باطن بود و از دعوی خالی - در تعش گوید رحمه الله علیه
 التصوف حسن الخلق تصوف خلق نیکو است و این بر سه گونه باشد - یکم با حق بگذاردن
 او اهر و بی ریا - و دیگر با خلق بحفظ حرمت همتان - و شفقت بر که همتان - و انصاف
 همچنان و از جمله عوض انصاف تا طلبیدن - و سه دیگر با خود و متا بعدت ناکردن همرا - و
 شیطان - و هر که اندر این سه معنی خود را درست کند او از جمله نیک نویان باشد - و اینکه
 یاد کردم موافقت است - بدانکه یکم از عالمشده صلیقه رضی الله عنهما پرسید که ما را از خلق
 پیغمبر صلی الله علیه و سلم خبر ده - گفت از قرآن بر خوان که خداست تعالی خیر و اود است
 آنجا که گفت حُذِرَ الْعُقُودُ وَ اُعْتُزَ بِالْعُرْفِ وَ اُعْمِرْ مِنْ عَنِ الْجَاهِلِینَ - در تعش گوید رحمه الله علیه
 هذا مذنب کله جد فلا تخط الطوبی بشی من الخذل این مذنب تصوف همه جدا است مر آنرا
 با منزل میامیزد - و اندر معاملات مترسمان میا ویزید - و از اهل تقلید بدان بگریزید - و
 چون عوالم اندر اهل زمانه نگرسیختند - و مترسمان متصوفه اهل زمانه را بدیدند - و برپای کوفتن
 و سر و کوفتن - و بدرگاه سلاطین رفتن - و از برای بلغم - و تقیه خصوصت کردن ایشان بیشتر
 شدند اعتقاد بیکدیگر کردند - و گفتند که اهل این طریقت حقین است - و معتقدان بهم برین طریقت
 و معلوم نکردند که زمانه فترت است - و روزگار بلا - تا آنکه چون حرم سلطان را بچو افکن -
 و طبع مر عالم را بفسق - و زمانه افکن - و ریا مرزاهان افکن - و هوا خیز صوفی را بیای
 کوفتن و سر و کوفتن - افکن - بدانکه اگر چه اهل طریقتها شیاه شود - و اهل طریقتها شیاه نشود -

تصوف اخلاق رضی است - و کردار پسندیده آن بود که بنده اندر همه احوال از حق پسند کار باشد
 که رضی راضی بود - و ابوالحسن نوری گوید رحمة الله علیه التصوف هو الحریت والفتوة وتترك
 التكلف والسمخا وبذل الدنيا تصوف آزادی بود - که بنده از بندگی برآزاد گردد - و فتوة
 آن بود که از بدیل فتوت مجروح نشود - و ترک تکلف آن بود که اندر مستلقات و نصیب
 نکوشد و سخاوت آن بود که دنیا را با اهل دنیا بگذارد - و ابوالحسن قوشچہ گوید رحمة الله علیه
 التصوف لیوم اہم ولا حقیقت وقد کان حقیقہ - اہم تصوف امر روزنامی است -
 بے حقیقت - و پیش ازین حقیقت بود بے نام - یعنی در وقت صحابہ و سلف رحمتہم الله این
 اسم نبود - و معنی آن در سیر کس مے بود - کنول اسم هست و معنی نہ یعنی نہ معاملات معروف
 بود - و دعوی بجهول - کنول و دعوی معرفت شد - و معاملات بجهول - کنول این مقدار اند
 تحقیق مقالات مشائخ اندرین باب بیاوردم در باب تصوف تا بر تو اسعدک الله
 طریق این کشادہ گردد - و سرشکر این باب را بدال گوئی کہ مرادناں چیست بانکار تصوف - اگر
 اسم مجرور انکار کنند باک نیست - کہ معانی اندر حق اسمیات بیگانه باشد - و اگر بین این معانی
 را انکار کنند انکار کل شریعت پیغمبر و خصال ستودہ او باشد - و سر ترا اسعدک الله باسعدہ اولیاء
 اندر این کتاب وصیت کنم کہ تا حق این مراعات کنی و انصاف بدہی تا دعوی کوتاہ کنی و با اہل این نیکو
 اعتقاد باشی - و بوالله التوفیق

الباب الرابعۃ فی لبس المرقعات

باینکہ اشعار متفقہ بلبس مرقعہ است - و لبس مرقعات سنت است - از آنجا
 کہ رسول گفت علیہ السلام علیکم بلبس التصوف متحدون حلاوة الایمان فی قلوبکم - و
 نیز یکے گوید از صحابہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم بلبس التصوف و یکے لعمارہ - و نیز رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم گفت مرا عائشہ رضی اللہ عنہا لا تضیی الثوب حتی توقعہ - گفت
 بر شما باد بچشمه پشیمان تا جلالت ایمان بیاید - و روایت آنکہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم جامہ
 پشیمین پوشید - و بر خورشست - و نیز گفت مرا عائشہ رضی اللہ عنہا یا عائشہ جامہ را ضالی کن تا
 پیوند با برال نگذاری - و از عمر خطاب مے آید رضی اللہ عنہ کہ مے مرقعہ داشت سی
 رقعہ برال گذاشتہ بود - و ہم از عمر خطاب مے آید رضی اللہ عنہ کہ گفت بہترین جاہا

اے بود کہ موت اے سبکتو بود۔ و از امیر المؤمنین علی عیہ السلام رضی اللہ عنہ کہ پیرائے داشت کہ
 استین اے انگشتان برابر بود۔ و اگر وقتے پیرائے و از تر پوشیدے سر استین اے خود رویے
 و نیز رسول را صلی اللہ علیہ وسلم فرمان آمد از خدا سے عزوجل بتقصیر جامہ چنانکہ گفت۔ و
 ثیابک قطعہ ای فقصر۔ و حسن بصری گوید رحمتہ اللہ علیہ کہ ہفتاد و بار بری را بدیدم۔ ہمہ
 را جامہ نشین بود۔ و صلیق اگر اندر حال تجریدش جامہ صوف پوشید۔ و ہم حسن بصری گوید کہ
 سلمان را بدیدم رضی اللہ عنہ علیہ بار قمبا پوشیدہ۔ و از امیر المؤمنین عمر بن الخطاب
 رضی اللہ عنہ و امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ و ہرم بن حیان رضی اللہ عنہ روایت آرد۔
 کہ ایشان مرد و کس قرنی را رحمتہ اللہ علیہ با جامہ نشین دیدند رقعہا براں گذاشتہ۔ و حسن
 بصری و مالک و یسار و سفیان ثوری بر جمہم اللہ جلہ صاحب مرقعہ صوف بودہ اند۔ و
 از امام عالم ابو حنیفہ کوفی رحمتہ اللہ علیہ روایت آرد۔ و این اندک کتاب تاریخ مشلخ کہ
 محمد بن علی حکیم ترمذی کردہ است مکتوب است کہ در این اوصوف پوشیدہ و قصہ عزالت
 کرد۔ تا پینا مبر صلی اللہ علیہ وسلم را بخواب دید۔ کہ ترا اندر میان خلق مے باید بود۔ از پنجہ سبب
 احیا سنت من تویی۔ انگاہ دست از عزالت برداشت۔ و ہرگز جامہ پوشید کہ از اینست
 بودے۔ و داؤد و طائی رحمتہ اللہ علیہ لبس صوف فرمود۔ و او یکے از محققان متصوفہ بود۔
 و ابراہیم اوہم بہ نزدیک امام اعظم ابو حنیفہ رحمتہ اللہ علیہ اندر آمد با مرقعہ صوف۔ و صحاب
 وے را بچشم تحقیق و تحقیق نگریستند۔ ابو حنیفہ گفت سیدنا ابراہیم بن ابراہیم آمد۔ اصحاب گفتند
 یہ زبان امام ہزل نرود۔ وے ایں سیاوت بچہ یافت۔ گفت بخند مت بردوام مے بنی مت
 خداوند تعالی جل ذکرہ مشغول شد۔ و ما بخند مت تنہا خود تائے سید ما گشت۔ و اگر کنوں
 بعضے از اہل زمانہ را از لبس مرقعات و خرق جہا و جمال خلق است۔ و بدل موافق ظاہر
 نیستند۔ و ا باشند کہ اندر لشکر مہارزیکے باشد۔ و در جملہ طوائف محقق اندک باشد۔ اما
 جملہ انسبت با ایشان کنند۔ ہر گاہ بیک چیز شاں با ایشان مماثلہ بود از احکام۔ و رسول
 گفت صلی اللہ علیہ وسلم من تشبہ بقوم فهو منهم۔ ہر کہ بقومے تویی کند بر قمارے۔ یا
 با عتقادے وے۔ از اں قوم است۔ اما گروہے را جہتم بر رسم ظاہر معالمان ایشان افتد۔
 و گروہے را بر رسم و صفاتی باطن۔ و جلا۔ خاطر۔ و لطافت الطبع۔ و اعتدالی مزاج۔ و صحت
 سریت با سائر ایشان و ہزار دہے تا قریب محققان۔ و رفعت کبرے۔ ایشان پیغند و از او

۱) در جہد و انگیزہ ایشان گردد۔ و تعلق بدیشان بر بصیرت کنند۔ و ابتدائے حالشان بر کشف
 احوال۔ و تخرید از زہاد و اعراض از نفس باشد۔ و گروہی دیگر اصلاح متن و عفت دل سکون
 و سلامت صدر با ظاہر ایشان و پدیدار دہانتا و زدن شریعت و حفظ آداب و حسن و معاملات
 ایشان بینند۔ و قصد صحبت ایشان کنند۔ و در زہدین صلاح پر دست گیرند۔ و ابتداء
 حال ایشان بر عبادت و حسن معاملات بود۔ و گروہی دیگر رامت و انسائیت۔ و طریق
 مجاہدت و حسن سیرت با فعال ایشان راہ نماید۔ تا نزدگانی ظاہر ایشان بینند۔ از ستم بطریق
 مروت۔ با ہمتاں حرمت۔ و با اکہتاں قنوت۔ و با اقران خود عشرت آسودہ۔ از طلب
 زیارت آزمیدہ۔ با قناعت قصد صحبت ایشان کنند۔ و طریق جہد و تعب طلب دنیا بر
 خود آسان کنند۔ و خود را یفرغت از جملہ نیکیاں کنند۔ و گروہی دیگر راکسل طبع و رویت نفس
 و طلب عبادت بہت است۔ بہت مراد و وقفہ تصرف بہ فضل و حبش تخصیص بہ علم راہ نماید۔
 با فعال ایشان۔ و چند اندک کہ جز این ظاہر دیگر هیچ کارے نیست فصاحت ایشان کنند۔
 ایشان بخون و کرم وے را مدارات و مدارات ہستہ کنند۔ و حکم مصالحت با وے زندگانی
 ہمہ کنند۔ از آنچه اندر دہما سے ایشان از حد بیت حق بیج چیز نباشد۔ و بر تہائے ایشان
 از مجاہدت طلب طریقت بیج چیز نہ۔ و باید تعلق مر ایشان را حرمت دارند۔ چنانکہ مختار را
 و از ایشان بشکونند۔ چنانکہ از خواص خداوند تعالی و بصحبت تعلق بدیشان آن خواہند کہ
 از آفات خود را اندر صلاح ایشان پنهان کنند۔ و جامہ ایشان اندر پوشند۔ و جامہ اے بے
 معاملات بر کتب ایشان سے خروشن۔ کہ آن ثوب زورباش و لباس غرور و حسرت روز حشر
 و نشور۔ قولہ تعالی مثل الذین حملوا الثورات ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفاراً بئس
 مثل القوم الذین کذبوا بآیات اللہ واللہ لا یہدی القوم الظالمین۔ و اندر این زمانہ این
 گروہ بیشتر اند پس بر تواد کہ تا ہر چہ از ان تو نگردد۔ تو قصد آن کنی۔ کہ اگر ہزار بار تو بقبول طریقت
 کو شوی۔ چنان نباشد کہ یک لحظہ طریقت ترا قبول کند۔ این کار بخیر نیست بخرفت است۔
 چوں کہے را طریقت آشنا بود وے را قباچوں عبا بود۔ و چوں کہے بیکانہ بود و مرتفع وے رقعہ
 او بار و نشور تفاوت یوم النشور باشد۔ چنانکہ آن بہر بزرگ را گفتند کہ لا تلبس لمرقعہ
 قال من التفاق ان تلبس لباس لفتیان ولا تدخل فی حمل افعال الفسوق چہ امر مرعہ پوشی۔ گفت
 ان تفاق بود کہ لباس جو اخرواں پوشی۔ و اندر سخت نقل معاملات جو فردی اندر نیانی۔ کہ لباس

جوانمردان بآتشک حمل جوانمردی منافق باشد پس اگر پس لباس از پیر
 آنست که تا خداوند ترا نشناسد که تو خاص اوئی هستی پس لباس هم نشناسد و اگر از بهر آنست
 که بخلق غائی که من از او ایمم اگر هستی ریا و اگر نیستی لفاق و این راه صعب و پرخطر است
 و اهل حق اجل از آنند که بجا نرسد معروف گردند الصفا من الله تعالی انعام و اکرام و
 الصوف لباس لا انعام صفائی از خدا تعالی آید بند نهفته و کرامت عیاں بود و مشهور
 لباس ستوران بود پس حلیت جلیت بود و گروهی حلیت را قربت می کنند و آنچه بر ایشان
 است بجا می آید ظاهر می آید اسپد اثر که تا از ایشان گردند مثل شمع این قصه سر
 نریا را حلیت و زینت بمهر قنات بقدر مودت و خود نیز بگردند تا اندر میان خلق ملاست
 شوند و جل خلیق با سپاس ایشان گردند که اگر یک قدم برخلاف نهند همه زبان طعن و ملاست
 بر ایشان باز کنند و اگر خواهند که اندر آن جامه معصیت کنند از شرم خلق نتوانند کرد و در
 جمله مرقعه زینت اولیائی خداوند است عوام بدان عزیز گردند و خواص اندر آن ذلیل
 گردند عز عامه آن بود که چو آن پوشند خلق شای حرمت دارند و ذل خاص آن
 بود که چو پوشند خلق اندر ایشان بچشم عوام شای نگرند و مرایشان را بدان ملاست کنند
 پس لباس للعوام وجوشن البلاء للخواص عوام را مرقعه لباس نفا بود و خواص را پوشش
 بلا بود از آنچه پیشتر می از عوام اندر آن مضطرب باشند چنانکه دست بکار و دیگر نرسند و مر
 طلب جاه را آلت و دیگر ندارند بدان طلب ریاست کنند و مر آن سبب را جمع نصرت کنند
 و باز خواص تبرک ریا و ریاست بگویند و ذل را بر عزیز بکنند و بلا را بر نعمت اختیار کنند
 تا این قوم را آن بلا بود و آن قوم را نعم المرقعة قبیح لو فاء لاهل الصفا و سوا الی و
 لاهل النور و مرقعه پیر این وفاست مر اهل صفا را و لباس سرور مر اهل غرور را تا اهل صفا
 پوشیدن آن را گویند مجر و شوند و از مالوفات اعلی منقطع و اهل غرور بدان از حق محجوب گردند
 و از صلاح باز نماند و در جمله همه را سمت صلاح و سبب صلاح است و مر او جمله از آن محجوب
 یک را صفا بود و یک را عطا و یک را غطا بود و یک را و طاء و یک را رضا بود و این دارم که بحسن
 صحبت و محبت یکدیگر همه رستگار باشند از آنچه رسول گفت صلی الله علیه و سلم من احب قوماً فهو
 دوستان هر گروه بقیامت با ایشان باشند و اندر زمره ایشان اما باید که باطن طلب حقیق
 کند و از رسوم معرض بود که هر که بظواهر چیزها بسن کار باشد هرگز تحقیق نرسد و باید که

و جو او د سیت حجاب ربوبیت بود و حجاب جنید و احوال و ورزش اندر مقامات فانی نگردود و صفاتی
نام آں فناست و وفائی الصفت را لباس اختیار کردن محال بود و یا تمکلف خود را زینت
ساختن ناممکن پس چوں فنائے صفت پیا آید و آفت طبع از میان بر تواتر است - اگر
اورا صوفی خوانند بیانا می دیگر به نزدیک او متساوی بود

فصل - آما شمر لطیفات آنست که از پرکے خفت و فراغت سازد و چوں
اصلی باشد هر کجا پاره نشود رفته بر آں گذارد و مشائخ را رضی الله عنهم اندرین دو قول هست
گروهی گویند که دوخت رفته را ترتیب نگاه داشتن شرط نیست باینکه از آنجا که سوزن سر
بر آورده کشد و اندر آں تکلف نکند و گروهی دیگر گویند که دوخت رفته را ترتیب و راستی شرط
است نگاه داشتن و تضریب و تکلف کردن اندر راستی آں از معاملات نفی است و صحت
و معالمت دلیل صحت اصل باشد و من که علی بن عثمان الجلالی ام رضی الله عنه از شیخ المشائخ
ابوالقاسم گرگانی رحمة الله علیه بطوس پرسیدیم که در ویش را کمترین چه چیز باید تا هم فقر را نبرد
گروهی گفت سه چیز باید که کم از آن نشاید یکی باینکه پاره راست بر واند و دوخت و دیگر سخن راست
داند شنید و دیگر هر پاسی راست بر تریش اندازد و گروهی از درویشان با سن حاضر بودند -
که این بگفت چوں بد وانه آمیم هر کس اندرین تصرف می کرد و گروهی را از جمله اندرین شریک
پدید آمد گفتند که فقر خود همین است و بیشتر از ایشان اندر خوب دوختن پاره و بر زمین زدن
پاسی راست می شناسند و هر کس را پندار آں بود که ما سخنان طریقت با اینم شنید و بچشم آنگه
روے دل من بد آں سید بود نخواستم که سخن و سه بر زمین افتد گفتیم باینکه تا هر کس اندرین
سخن چیزی نگوییم - هر یک صورت خود بگفتند چوں نوبت بمن رسید گفتیم پاره راست آں بود
که بفقرو دزدانه بر زمین بچوں رفته بفقرو دزدی اگر چه نادر است و دزدی راست آید و سخن راست
آں باشد که بحال شنودنه بنیت و بختی و جدا اندر آں تصرف کنند نه بهرل و بزندگانی سرانرا
فهم کنند و بقتل و پاسی راست آں باشد که بوجد بر زمین نهند نه بلهو و در هم بعضی اس سخن را بد آں
سید نقل کردند و گفت اصحاب علی تجید الله پس مرا و از رفته پوشیدن مرا بی تحفیف
مونت دنیا و صدق فقر بخداوند تعالی بود است و اندر آثار صحیح آمده است که عیسی بن مریم
سلام الله علیه رفته داشت که او را بر آسمان بردند و یکی از مشائخ گفت که او را بنیاب دیدم
با آں رفته صوف و وانه بر رفته نوری می درخشید گفتیم ایها المسیح این اندام چیست برین جامه تو گفت

انوار اضطرار دین است کہ ہر بارہ ازالہ بقدر وقتے برو فحتم ام۔ خدائے عزوجل مہر برنجے را کہ ہر
 من رسانیدہ است سر از آفرے گردانیدہ است۔ و نیز پیرے دیدہ ام اذہل ملاست ہما و را انہم۔
 کہ ہر آدمی را در آل نصیبے بودے۔ و نیز پیرے دیدہ ام۔ و خورشید چہرے بود کہ مردمان بنیداشتے۔
 چوں تہ بوسیہ و کشتی و گداز تباہ شدہ۔ و آنچہ بدیں ماندہ پوشش از خرقہاے ساختے کہ از راہ
 برچیہ بودے۔ و نمازی کردہ ازالہ مرقعہ ساختے۔ و شنیدیم کہ ہر وارہ و پیرے بود از متاخران ارباب
 معافی قومی حال و شکوہ سیرت۔ و از بس رقعہاے بے تکلف کہ پر سجادہ و کلاه و کعبہ بود۔ کہ در دم
 ازالہ کچہ کردہ بود۔ و شیخ من رضی اللہ عنہ پنجاہ و یک سال یک جبہ داشت۔ کہ بارہ ہائے بے
 تکلف برانے گذشتے۔ و اندر حکایات عراقیان یافتیم کہ دو درویش بودند۔ پیٹے صاحب
 مشاہدت۔ و دیگر صاحب مجاہدیت۔ آں یکے کہ صاحب مشاہدت بود۔ و در ہمہ عمر خود
 پوشیدے۔ مگر آں بارہ ہائے درویشان را اندر حال سماع خرقہ شدے۔ و آنیکہ صاحب
 مشاہدت بود۔ پوشیدے۔ مگر آں بارہ ہائے اندر حال استغفار کردن درویشان اندر حال اجارہ
 خرقہ شدے۔ تا زنی ظاہر نشان موافق سیرت باطن بودے۔ و آں پاس داشتن حال باشد
 و شیخ محمد بن حنیف رضی اللہ عنہ بیست سال پلاسے درست پوشیدہ۔ ہر سال چہار جامہ
 بکشدے۔ و اندر ہر چہل روز تصنیف کردے۔ از غوامض علوم حقائق۔ و اندر وقتے
 پیرے بود از محققان علمائے طریقت و حقیقت۔ ہر گ پارس نشینے۔ ویرا شیخ بن زکریا
 خوانندے۔ و ہر گ مرقعہ پوشیدہ بود۔ و از شیخ محمد پرسید کہ مرقعہ چہ چیز است۔ و در آن
 آں مکررا مسلم است۔ گفت مرقعہ آنست کہ محمد بن زکریا اندر میان پیرا ہن سفید بجائے
 مے آرد۔ و نیز دانش آں خرقہ اورا مسلم است۔

فصل۔ اما ترک عادت آں طائفہ شرط طریقت الیشاں نباشد۔ و آنچہ الیشاں اندر
 حال جامہ پوشین کمتر پوشند۔ و معنی راست۔ یکے آنکہ پشمہا شوریدہ شدہ است۔ و
 چوں چہار پایاں اندر غار بہا از جائے بجائے افتادہ اند۔ و دیگر آنکہ گروہے از بلند جامہ
 پوشین را شعار کردہ اند۔ و خلاف شعار بہت عان اگرچہ خلاف سنت راست بود۔ اما تکلف
 اندر و ختن آں بدان سبب روا دارند۔ کہ جاہ الیشاں اندر میان خلق ہر گ گشتہ است۔ ہر
 کسے خود را مانند الیشاں گردانیدہ۔ و مرقعہ اندر پوشیدہ۔ و افعال تاخیر از الیشاں پیدا آمد۔
 و سر الیشاں را از صحبت اضراد و نہج بود۔ نہایت ساختہ اند۔ کہ جبہ الیشاں کہ از آں

و دخت - و مر آنرا علامت شناخت یکدیگر گردانیده اند - و شعاع ساخته اند تا آنکه که در پوشی
 به نزدیک بعضی از مشایخ اندر آمد و رقعہ را کہ بر جامہ دوخته بود - خط بہ پہنا آورده بود - آن
 شیخ او را ہجو کردہ - و معنی آن این بود کہ اصل مفارقت طبع و لطف مزاج است - و الہمتہ کثری
 اندر طبع نیکو نباشد - چنانکہ شعر نارا است اندر طبع خوش نباشد - فعل نارا است ہم طبع نپزیرد -
 و باز گویے اندر ہست و نیست لباس تکلف نگذرد - اگر نوافشاں عبائے داد پوشیدند - و
 اگر قبائے داد پوشیدند - و اگر برہنہ داشت بیوفند - و من کہ علی بن عثمان الجلالی ام رضی اللہ
 عنہ این طریق را پسندیدہ ام - و اندر اسفار خود ہمیں کردہ ام - و اندر حکایات است کہ چوں احمد
 خضر ویرحمۃ اللہ علیہ زیارت ابو زید آمد رحمہم اللہ قیاداشت - و چوں شاہ بن شجاع زیارت
 ابو حفص آمد رحمہم اللہ قیاداشت - و آن لباس معبود ایشان نبود کہ اندر اوقات نیز مرقعہ
 داشتند - و وقت بودے نیز کہ جامہ پشمین و یا پیراہن سفید پوشیدندے - چنانکہ
 آمدے - از آنچہ نفس آدمی معتاد است - و یا عادت مر آنرا الفتے بود - و چوں چیشے مر آنرا
 عادت شد طبعی شود - و چوں طبع شد حجاب گردد - و ازال بود کہ منیبہ گفت صلی اللہ علیہ وسلم
 خیر الصیام صوم اخی داؤد علیہ السلام - بہترین روز بار و روز بزرگین است
 داؤد - گفتہ بار رسول اللہ آن چگونہ باشد - گفت آنکہ یک روز روزه داشتے - و دیگر روز
 بکشاوے - تا نفس را عادت نشود روزه داشتن یا کشاو - تا وے بدال محجوب نگردد - و
 اندرین معنی درست تر ابو حامد و ستانے مروزی بودہ است رحمۃ اللہ علیہ - کہ جامہ بدو
 در پوشیدندے مر بدان وے - آنکہ گاہ کہے را کہ بدال حاجت بودے - فراغت وے ہے جستے
 چوں خالی بودے آن جامہ را از او بر کشیدے - وے نہ مر پوشانندہ را گفتے - کہ چرا پوشانی - و
 نہ مر کشندہ را گفتے - کہ چرا کشیدی - و اندرین وقت مایز بہرے ہست بغضی حرہا اللہ -
 کہ وے را بلقب مویہ گویند رحمۃ اللہ علیہ - کہ وے را در لباس اختیار و تمیز نباشد - و
 اندر آن پایہ درست است - اما آنکہ معنی پیشترین جاماتے ایشان کیو دیان باشد - یکے آنست
 کہ اصل طریقت ایشان بر سیاحت و سفر نہادہ اند - و جامہ سفید اندر سفر بہر حال خود نماند - و
 شستن آن دشوار گردد - و ہر کس بدال نیز طبع کند - و دیگر آنکہ کیو پوشیدن شعاع صبا
 فوت و مصیبت بود - و جامہ اندوہ کیان و دنیا دار حثت است - و سر بردہ مصیبت
 و مفازہ اندوہ و تبارہ فراق و گوارہ بلا و مریدان چوں مقصود دل اندر دنیا حاصل ندیند کیو

پوشیدند و پیر سوگ وصال فروخت مستند و گروہ دیگر اندر معاشرت جز تقصیر نہ پایند و اندر
دل بجز خرابی نہ رواند روزگار بجز فوت وقت نہ کہود اندر پوشیدند کہ فوت اشد کونست
یکے بر موت عزیزے کہود پوشید و دیگرے بر فوت مقصود کہود پوشید و یکے از عیان
علم درویشی را گفت کہ این کہود چرا پوشیدی گفت از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم سہ چیز بماند
یکے فقر و دیگر علم و سہ دیگر شمشیر شمشیر سلطاناں یا قند نہ در جاکے آن کار فرمودند و
علم علما اختیار کردند یا موحقن بسندہ کردند و فقر گروہ فقرا اختیار کردند و آزاد آلت غنا
ساختند من بخصیبت ایں سہ گروہ کہود اندر پوشیدم و از مر قش مے آید رحمت اللہ علیہ
کہ اندر محلتے از محلتہا مے بخدا مے رفت نشنہ گشت بدرے فرا آمد و آب خواست
یکے بیرون آمد پاکوزہ آب و مے آب بستد و بخورد و درویش نگریت و دلش صید جمال
ساقی شد ہما بجا فروخت مست تا خداوند خانہ آمد گفت اے خواجہ دلم بشریت آبے سخت
نگراں بود مرا از خانہ تو شربت آبے دادند و دلم بیرونند و مر و گفت آن ذکر منست بتو زنی
داوش مر قش بطلب دل بجانہ اند آمد عقد بکردند و ایں صاحب البیت از منجان بود
و مے را بکربان فرستادند و جامہ خواب اندم و مے پوشیدند از مے مر قعہ بر کشیدند چون شب
اندر آمد مر قش بماند البیت اور دایک زار و و خلوت مشغول شود اندراں میانہ بانگ بر
گرفت کہ ہا تو امو قعی مر قعہ من بیاید گفتند یہ بود گفت بہر م فرو خواندند کہ بیک نظم
بحلاف مانگرے جامہ صلاح و مر قعہ از ظاہر ہر بر کشیدیم اگر بنظر دیگر بنگرے لباس شانی
از باطنت بر کشیم لباسے کہ سبب پوشیدن آن خداوند باشد و بر موافقت اولیا خداوند
اندر پوشیدہ باشند و دوست رضا براں مبارک بود اگر بحتی آن زمانگانی توانی کرد و اگر نہ دین
خود را حیانت بیاید کرد و اندر جامہ اولیا و حیانت روا نباید داشت کہ سلمان بر تحقیق پائی
بے دعوے دیگر بہتر اندانکہ دل بر تن سبب اندر پوشیدن مر قعہ مرو گروہ را راست آید یکے
منقطعان و دنیا را و دیگر مشتاقان موی را و اندر عادات مشائخ رضی اللہ عنہم چنان رقتہ است
کہ چون مریدے بکیم نیرنگی تلقین روے بدیشاں کند مریدے را بسہ سال اندر سہ معنی ادب کنند
اگر بکیم آن معنی قیام کن قبول افتد و الا گویند کہ طریقت مریدے را قبول نمے کند یک سال
بخد متخلق و دیگرہ سال بخد متہتج و سہ دیگرہ سال بمراعات دل خود و خدمت خلق
انگاہ تواند کرد کہ خود را اندر در چرخا دماں نہد و ہمہ خلق را اندر در چرخہ خدا ومان یعنی بے تمیز نہد

بہتر از خود دانند۔ و خدمت جملہ پرورد واجب دانند۔ نہ چنانکہ خدمت سے کند۔ و خود را اندر خدمت
 بر خود و ان خود فضل سے نہند۔ و اس خسروانی ظاہر۔ و غنی واضح بود۔ و از آفات زمانہ یکے
 این است۔ و خدمت حق عزوجل آنگاہ تو اندر کہ ہمہ خطما سے خود اندر دنیا و مافیہا منقطع کند
 و مطلق مرقی را سبحانہ و تعالیٰ پرستش کند از برائے وے۔ کہ تا وے را برائے چیزے سے
 پرستد نہ وے را و مراعات دل آنگاہ تو اندر کہ دن۔ کہ ہستش مجتمع شدہ باشد۔ و ہجوم ازوش
 بر خواستہ اندر حضرت انس دل را از مواقع غفلت نگاہ میبرد۔ و چوں این شرط اندر
 حاصل شد۔ پوشیدن مرقع تحقیق و دل تقلید اور مسلم شود۔ اما آل پوشانندہ کہ مریدان مرقع
 پوشانند باید کہ مستقیم الحال باشد۔ کہ از جملہ فرائض طریقت گذشتہ باشد۔ و ذوق احوال
 چشیدہ و مشرب اعمال یافتہ و قہر عیال و لطف جمال دیدہ۔ و دیگر باید کہ مشرف باید بہر حال
 این مرید خود کہ وے اندر نہایت کجا خواهد رسید۔ اندر احوال باشد۔ یا از واقیان۔ یا از باطن
 اگر دانند کہ روزے از این طریقت باز خواهد گشت۔ بگویند تا ابتدا کنند۔ و اگر بالبتہ وے را
 سعادت فرماید۔ و اگر پرسد پرورش دہد۔ و مشائخ این طریقت طیبیان و لہانہ۔ و چوں طیب
 بعلت بیمار جاہل بود بیمار را بطیب خود ہلاک کند۔ از انچہ پرورش وے نداند۔ و خطر گاہی ہا
 نشناسد۔ و غذا و شربت از مخالفت علت او سازد۔ و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم
 ۲ شیعہ فی قومہ کالنبی فی امتہ۔ پس انبیاء کہ خلق را دعوت کردند بصیرت کردند۔ و ہر کس کہ
 خدائے باید وادنا را دعوت حاصل شود۔ پس چوں بالغ اندر کمال ولایت خداوندی مریدان را
 از پس این سہ سال تربیت کند اندر ریاضت مرقع پوشانند را بود۔ و شرط پوشیدن مرقع
 پوشیدن کفن بود۔ کہ امیر از لذات حیات منقطع گرداند۔ و دل از راحت زندگانی پاک کند
 و عمر خود جملہ بر خدمت حق وقف کند۔ و بکلّیت از ہوا تیرا کند۔ آنگاہ پیر اور پوشیدن آں
 خلعت عزیز گرداند۔ و وے بحق آں قیام کند۔ و بگذاردن حق آں جہدے تمام کند۔ و کام
 خود بر خود حرام کند۔ اما اشارات اندر مرقع گفتہ اند بسیار۔ و شیخ ابو عمر اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ
 اندر یں کتابے ساختہ۔ و عوام متصوف را اندر یں غلو بسیار است۔ و مراد از یں کتاب مارا
 نقل گفتہا نیست۔ کہ کشف منہا است از یں طریقت۔ و بہترین اشارات اندر مرقع
 آنست۔ کہ قبلہ مرقع از صبر باشد۔ و دو آستین از خوف و رجا و دو تریز از قبض و بسط و کمر از
 خلاف نفس و و کرسی از صحت یقین و فراویز از اخلاص۔ و اندر یں نیکوتر آنکہ قبلہ از قبہ

موانست و دو استیمن از حفظ عصمت و دو تریز از فقر و صفوت و مگر گاه از اقامت اندر
 نشاندند و کرسی از اسن اندر حضرت و تر آویند از قمر اندر محل و صلت - چوں باطن را مرقعه
 ساختنی - ظاهر را یکے نیز بای ساخت - و مر آندری باب کتابیست مرقه که نام آن اسرار الحق
 و الموناست - و نسخ آن مرید را باید اما چوں مرید این مرقعه پوشد اندر غلبه حال و قهر
 سلطان وقت بزرگ مسلم است و معذور - و چوں با اختیار و تمیز در - اندر شرط این طریقت
 پس او را مسلم نیست مرقعه داشتن - و اگر بداند چنین بود - که یکے از مرقعه در آن زمانه به نیز نی
 چوں ایشان بود ظاهر بے باطن بسند کار شده - و حقیقت این معنی آنست که اشارت
 از حقیقی ثیاب ایشان آن بود که چوں ایشان را از مقامی به مقام دیگر نقل افتد اندر حال
 از آن جامه بیرون آیند مشرک و حدان مقام را - و جامه های دیگر لباس یک مقام بوده -
 مرقعه لباس جامع است مگر مقامات طریقت و فقر و صفوت را - و بیرون آمدن از این
 جمله و تبر کردن بود از همه - و هر چند که این نه جائے این مسئله بوده است که اندر باب
 خرقه و کشف حجاب لسان عے پائست - این جا اشارتے کردیم بدین مقدار که این لطیفه
 فوت نشود - و بجائے گاه خود حکم را تفصیل و هم انشاء الله تعالی - و نیز گفته اند که پوشاننده
 مرقعه را چندین سلطانی باید اندر طریقت - که چوں اندر بیگانه نگردد و چشم شفقت آشتا گردد - و
 چوں جامه اندر عاصی پوشد از او لیا گردد - و شتی من باشی خودے رفته اندر دیار آذر یا بجان
 مرقعه دار است و وسه و دیدیم که بر شمن گنم ایستاده بودند - و داسنهائے مرقعه پیش کرده تا آن
 مرد و زره گر چیرے اندر آن افکن - هیچ بران التفات کرد و بر خیزند - اذ لک الذین اشتد
 و انضالک یا المهدی قیما رحت تجار فتم و سا کا فو امهتدین - فتم ایها الشیخ ایشان سجد بے
 ترمتی بدین مبتلا شده اند - و بر سر غلابی قضیعت شدند - گفت پیران ایشان را حرص
 مزید جمع کردن بوده است - و ایشان را حرص دنیا جمع کردن - و حرص از حرص اولے تر
 نیست - و دعوت بے امر کردن هوا پروردن بود - و از حنیدے اید رحمة الله علیه که بیاب
 الطلق در بازار ترسائے بدیم سخت با جمال گفتم بار خدایا این را در کار من کن - که سخت فیکو
 آفریده چوں زمانے بر آمد ترساید - و گفت ایها الشیخ شهادت بدین عرض کن مسلمان
 شد - و یکے از او لیا گشت - و از شیخ بود علی سپاه رحمة الله علیه پرسیدند که پوشیدن مرقعه کرا
 مسلم است - گفت آن کس را که مشرف ملکات خداوند باشد - چنانکه اندر همه جہاں هیچ چیز

نزد از احکام و احوال الاله و آگاه کنند پس مرقعه سمت صالحان و علامت نیکان و لباس
نقاره و منصوبه است و در حقیقت فقر و صفوت پیش ازین سخن رفته است و اگر کسی سر
لباس اولیا را آلت جمع دنیا و پوشش و آفت خود سازد مرازل آنرا بدان زیانی بیشتر
نشانند و این مقدار کفایت باشد مرازل هدایت را که اگر تشریح آن مشغول شوم مرا و این
کتاب بر بنیاد و یاد الله التوفیق

باب فی ذکر اختلاف قسم فی فقر و الصفوة

اما علمای طائفت اندر تفصیل فقر و صفوت خلاف است بنزدیک گرفته فقر تا کمتر از
صفوت و بیشتر و یک گروه صفوت تا کمتر از فقر آنکه فقر را مقدم بر صفوت کنند گویند فقر فنا
کل بود و انقطاع اسرار و صفوت مقامی است از مقامات آن چهل فنا حاصل آمد مقامات
جمله ناچیز گرد و این مسئله فقر و غنا باز گردد و پیش ازین اندر این سخن رفته است و باز آنکه
صفوت را مقدم کنند گویند که فقر شے است موجود و اسم پذیر و صفوت صفا است از کل
موجود است و صفا عین فنا بود و فقر عین بقا پس فقر از اسمی مقامات است و صفوت
از اسمی کمال و اندرین سخن در گذشت است اندرین زمانه و هر کسی بوجه تعجب عبارت
مے کنند و هر یک بیک قول غریب مے آرند و اندر تفصیل و تقدیم فقر و صفوت خلاف است و
عبارت عجوبه فقر است و نه صفوت با اتفاق پس از عبارت مذکور بر ساخته اند و طبع را از
ایرادک معانی پر و اخته و حدیث حق بنیاد اخته نفی هوا را نفی عین مے خوانند و اثبات مرورا
عین اثبات مے دانند پس موجود و مفقود و منفی و مثبت جمله ایشانند بقیام نفس و هوا
نحو و طریق سنخه است از ترکات مدعیان و در جمله اولیا بکلی بر سنده محل غایت و در جرات و
مقامات فانی گرد و در عبارات ازان معانی منقطع شود چنانکه نه شرب ماند نه ذوق نه قمع
نه قهر نه صیغه محو آنگاه ایشان نامے طلبند ضرورت را تا بدان معانی پوشند که اندر تحت
هم نیاید پس حاصل حقیقت نگردد آنگاه هر کسی نامی را که معظم تر باشد بنزدیک ایشان بیاورد معانی
پیشتر و درین اصل تقدیم و تاخیر روا باشد که کسی گوید که آن مقدم یا این مقدم که تقدیم و تاخیر
امر استنباط واجب کند پس گروهی را نام فقر مقدم تر نموده و بر دول شان معظم تر بود
از آنچه نامی آن بدان گذارش و تواضع بود و گروهی را نام صفوت مقدم تر نموده و بر دول

شان معظم تر بود۔ از انچه برقع کرد و رات و فنا و آفات نزدیکتر بود۔ و مراد ایشان ازین دو تسمیه
اعلام خواستند۔ و نشان از آن معنی که عبارت از آن منقطع بود تا بایکدیگر اندران باشد ثابت
سخن می گفتند۔ و کشف وجود خود را با تمامی اعلام کردند۔ و مراد از اختلاف نیستند۔ اگر چه
عبارت آن معنی از فقر کردن یا از صفوت۔ باز اهل عبارت و ارباب لسان را که از تحقیق
آن معانی بے خبر بوده اند اندر مجر و عبارت سخن رفت۔ یکے را مقدم کردند و یکے را موقوف
به دو عبارت بود۔ پس آن گروه رفتند با تحقیق معانی۔ و پس گروه ماندند از ظلمت و غبار
و در جمله چوں کسے را آن معنی حاصل بود۔ و مراد را قبله دل خود گردانیده باشند۔ اگر او را فقیر
خوانند یا صوفی هر دو نام اضطرابی بود۔ و مراد معنی را که اندر تحت این اسم نیاید۔ و این اصطلاح
از وقت ابوالحسن سمنون باز است۔ که وے گاه اندر کشفی که تعلق بقا داشته فقر را بر صفوت
مقدم نهاده۔ ارباب معانی اندران وقت او را گفتند که چرا چنین می کنی۔ گفت چوں
طبع را اندر فنا و نگوشاری مشرب تمام است۔ و اندر بقا و علو نیز همچنان۔ چوں بن اندر محلی
باشم که تعلق آن بقا باشد صفوت را مقدم گویم بر فقر و چوں اندر محلی باشم که تعلق آن بقا
باشد فقر را مقدم گویم بر صفوت۔ که فقر نام بقا است۔ و صفوت از آن فنا۔ رویت بقا از خود
فانی کنم۔ و اندر فنا رویت فنا از خود فانی کنم۔ تا طبعم از فنا فنا شود۔ و از بقا هم فنا۔ و این سخنان
از روی عبارت خوب است۔ اما فنا را فنا نباشد۔ و بقا را فنا نباشد۔ هر باقی که آن فانی شود
از خود فانی شود۔ و هر فانی که باقی شود از خود باقی بود۔ و فنا اسمی است که مبالغت اندر
محال باشد۔ تا کسے گوید که فنا کرد۔ که این هم مبالغت از نفی اثر وجود آن معنی تواند کرد۔ و اندر
فنا تاثیر مانده است۔ هنوز فنا نیست۔ و چوں فنا حاصل آمد فنا می فنا شد۔ و چنانچه
اندر عبارت بے معنی۔ و این ترهات ارباب لسان است اندر وقت پیش عبارت۔ و ما را
ازین جنس سخن است اندر کتاب فنا و بقا۔ و آن اندر وقت هوس کودکی و تیزی احوال کرده ایم
اما اندرین کتاب بحکم احتیاط تمام آن بیاریم انشاء الله عزوجل۔ این است فرق میان فقر
و صفوت معنوی۔ اما صفوت و فقر معانی از روی تجربه دنیا و تجلی است از آن خود چیزی
دیگر است۔ و حقیقت آن فقر و مسکنت باز گردد۔ که وے گفته اند از مشائخ فقیر فاضل
بود از مسکین۔ از اینجا که خدا عوجل گفت۔ لِّلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَّا فِي سُبُلٍ مِّنَ اللَّهِ سَكَنًا
يَسْتَعِينُونَ خُذْ بِلِئَالِ الدُّنْيَا۔ از انچه مسکین صاحب معلوم بود۔ و فقیر تارک معلوم۔ پس فقر

عزیز باش و مسکنت دل - و صاحب معلوم اندر طریقت دلیل باشد که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم
 تقس عبد الدین یار تقس عبد الدین رحم و تقس عبد الدین یار تقس عبد الدین خدیو و القطیفة - و
 تارک العلم عزیز باشد که اعتماد صاحب معلوم بر معلوم بود - و اعتماد تارک العلم بر خداوند بود -
 باز گرویده گفتند که مسکین فاضلتر از آنجا که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم اللهم احیی
 مسکینا و امیت مسکینا و احیی فی فی خیرة المسکین - چو پیغمبر علیه السلام مسکین را یاد
 کرد و گفت یارب عرابک و زکاتی از مسکین دارد و چو یار یار کرد و گفت کاذب افتخار
 یکون کفر - بدین سبب فقیر آن بود که متعلق بسبب باشد و مسکین که متعلق الایسایب باشد -
 و اندر شریعت بزرگ گرویده از فقیر صاحب بلغم بود - و مسکین بجز و یک گرویده
 مسکین صاحب بلغم بود - و فقیر صاحب بجز و پس این جایز مقامات مسکین را صوفی خوانند
 و این خلاف با اختلاف فقیر یعنی الله عنهم متصل است - بزرگ آنگاه فقیر بجز و بود و مسکین صاحب
 بلغم - و صفوت فاضلتر از فقر است - این است احکام اختلاف ایشان اندر فقر و صفوت
 بر سبیل اختصار - و الله اعلم بالصواب -

باب الملامة

گرویده از شاخ طریقت طریق ملامت سپرده اند - و ملامت را اندر خلوص مجربان تاثیر
 عظیم تر است - و مشرب تمام راه این حق مخصوص اندر ملامت خلق - از جمله خواص بزرگان
 این است - و رسول الله صلی الله علیه و سلم که مقتدا و امام اهل حق بود پیغمبر و عجمان - تا
 بر بان حق بروی پیدا نیامده بود - و وحی بدو نپوشیده - بزرگ آنگاه همه نیکام بود و بزرگ
 و چو خلعت دوستی بر سر و آفتاب خلق زبان ملامت بدو دراز کردند و گرویده گفتند
 کاهن است - و گرویده گفتند شاعر است - و گرویده گفتند مجنون است - و گرویده گفتند
 کاذب است - و مانند این - و خداوند عز و جل صفت مومنان را یاد کرد و گفت ایشان از
 ملامت ملامت کنندگان نترسند - وَلَا يَخْشَوْنَ كَوْلَ الْكَافِرِ الَّذِي لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
 مَنْ يَشَأْ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ - و سنت بار خداست تعالی چنین رفته است - که هر که بترس
 و گریه عالم را بکجه ملامت کننده او گردانند - و سروسه را از مشغول گشتن ملامت ایشان
 نگاه دارد - و این عیبت حق باشد که دوستان خود را از ملامت غیر نگه دارد - تا چشم کس به جمال

حال ایشان نیستند و از روایت ایشان مراد ایشان را نیز نگذار و تا بحال خود را بهینند و بخود محجوب
 نشوند و بافت عجب و تکرارند شوقین پس خلق بر ایشان گذارنده است تا زبان ملامت
 بر ایشان دراز کنند و نفس او اسیر اندر ایشان مرکب گردانیده تا مراد ایشان را هر چه میکنند
 ملامت میکنند اگر بد میکنند خود را ملامت میکنند بپیری و اگر نیک میکنند ملامت میکنند
 خود را بتقصیر کردن و این صلی قولیست اندر راه خدا که هیچ آفت و حجاب نیست اندر این
 طریقت صعب تر از آنکه بنده بخود محجوب شود و اهل عجب از دور چیز خیر و نیکی از جاه خلق
 و مدح ایشان و آنچه ایشان بود که در اندیشه خلق پسند افتد بر سره که مدح کنند و او بر آن
 معجب نشود و دیگر کردار کسیکه مرا نکس پسند افتد و خود را نشاء انده داند بدالی محجوب شود و خود را
 بفضل خود این راه بر دوستان خود بر پسندد تا ملاقات ایشان اگر چه نیک بود خلق نه
 پسندند از آنچه بحقیقت ایشان را ندیدند و چاه است ایشان اگر چه بسیار بود ایشان آنرا
 از حول و قوت خود ندیدند و مر خود را نه پسندیدند تا از عجب محفوظ بودند پس آنکه پسندیده
 حق بود خلق او را نه پسندیدند و آنکه گزیده حق خود بود و حق و بر آنکه بدیدند چنانچه ابله پس را خلق
 پسندیدند و ملائکه قبول کردند و و خود را نه پسندیدند چو پسندیده حق خود پسند ایشان
 مرا و العنت یاد آورد و آدم را ملائکه نه پسندیدند و گفت: أَتَجْعَلُنِي فِيهِمَا مَنْ يُضِلُّهُمَا
 و و خود را نه پسندیدند و گفت: رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ۖ جَوْنٌ پسندیده حق بود و گفت: فَتَسْمِي
 و لَمْ يَجِدْ لَهُ عِزًّا ۖ پسند خلق و نه پسند و و را رحمت یار آورد تا خلق عالم بداند که
 مقبول با حق خلق باشد و مقبول خلق با حق یار تا لا حیرم ملامت خلق خدا را و دوستان حق
 است از آنچه اندر آن آثار قبول است و مشرب اولیا را و و که آن ملامت قرب است
 و همچنانکه همه خلق بقبول خلق خرم باشند و اندر اخبار آمده است از پیغمبر صلی الله علیه و سلم از
 جبرائیل صلوات الله علیه از ملائکه که گفت: اولیائی تحت قیامی کا طیر فهم غیری
 الا اولیائی

فصل ملاقات بر سه وجه باشد یکی راست رفتن و دیگر از راه غیب و سوره
 دیگر ترک کردن و صورت ملامت راست رفتن آن بود که یک کار خود می کند و دین را میجو
 و معاملات را بر طاعت می کند خلق او را اندر آن ملامت می کنند و این راه خلقی باشد
 اندر و و و از جمله فارغ و صورت ملامت قصید کردن آنکه یک راه جاه بسیار از خلق

پیدا آید - و اندر میان ایشان نشانه گردد - و دلش بجاهل کند - و طبعش اندر ایشان آید - و
 و نخواهد - تا دل خود را از ایشان فارغ کند - و سخن مستغول گردد - و بتکلف راه ملاست خلق بروت
 گیرد - و اندر چیزیکه شرع را زیان ندارد - و خلق از دوسه نفرت آید - و این راه او بود اندر خلق - و
 خلق از دوسه فارغ - و صورت ملاست ترک کردن آن بود - که یکی را کفر و ضلالت طبع گریبان
 گیرد - و تائیدی از شریعت ندارد - و ترک متابعت آن پیش گیرد - و گوید که این طریقه ملاستی است
 که میگویم - و این راه دوسه - اندر دوسه راست رفتن بود اندر دین - و نادر زیدین اتفاق دوست
 بداشتن از ریا ویران ملاست خلق پاک نباشد - و اندر همه احوال بر سر رشته خود باشد - و بهر نام
 که خواند - دوسه راهم یکے باشد - و اندر حکایات یا نعم که شیخ ابوطاهر حرقی در دوسه بر سر
 نشسته بودند - و اندر بازار همی رفت - و مرید سے کفان گرفته بود - یکے آواز داد که آن پیر
 زنیق آمد - آن مرید چون این سخن بشنید از غیرت ارادت خود قصد زخم آن مرد کرد - اهل
 بازار جمله بر جوشیدند - شیخ گفت مرید را که اگر تو خاموش باشی - من ترا چیزی آموزم - که زین
 سخن باز ندهی - مرید خاموش بود - چون بجا نیکگاه خود باز رفتند - این مرید گفت آن صندوق
 پیار بیاورد - و در آن صندوق ناهیا بود - و از اینجا ناهیا که هر کس با دوشسته بودند بیرون آورد - و
 پیش دوسه نهاد - گفت نگاه کن - از هر کس بمن نامه ایست که فرستاده اند - یکے مخاطب شیخ الاسلام
 خطاب کرده است - و یکے شیخ زکی - و یکے شیخ زاهد - و یکے شیخ الحریین - و مانند این همه القاب
 است ندام - و من این همه شتم هر کس بر حسب اعتقاد خود مرا استجاب نهاده - اگر این بیچاره
 نیز بر حسب اعتقاد خویش سخنی گفت - و مرا لقب نهاده - تو این خصوصیت چرا انگیختی - و اما
 آنکه طبعش قصد باشد اندر ملاست و ترک جاه و دوست بداشتن از ریاست چنان بود - که
 روایت کرده اند از امیر المؤمنین عثمان بن عفان که روزی از خراسان خود می آید - و خرمه
 همیزم بر سر دوسه نهاد - و دوسه چهار صد غلام داشت - گفتند یا امیر المؤمنین این چه حال
 است - گفت آری آن آجرب نفسی مرا غلامان هستند که این بلدند - و لیکن می خواهم که
 من نفس خود را بخرم تا جاه خلق را از این بچ کار باز ندارد - و این حکایت صحیح است بر اثبات
 ملاست - و اندر این معنی حکایتی آید از امام اعظم ابوحنیفه - و آنجا که ذکر دوسه آید اندر این کتاب
 بیا بطلبید انشاء الله تعالی - و نیز از ابو یزید می آید که از سفر حج از دوسه آمد اندر شهر همدان
 افتاد که بایزید آمد - و مروان شهر چاه پیش دوسه باز داشتند تا با کرام و پیران شهر اندر آمدند بایزید

دیکھ کہ مروان شہر پیش او تو اسند آمد۔ ووسے بمرامت ایشان مشغول دل خواہد شد۔ و از حق باز خواہد ماند۔ و پراگندہ خواہد گشت۔ و چون بیازار اندر آمد۔ قرصے از آستین برد آورد۔ و خوردن گرفت۔ جملہ از وسعے برگشتند۔ و ویرانهها بکذاشتند۔ و ایں اندر ماه رمضان بود۔ و او مسافر۔ بامر پدے کہ با وسعے بود۔ گفت کہ دیدی یک مسئلہ از شریعت کار نہ بستیم۔ ہمہ خلق مرا آزاد کردند۔ و من سے گویم کہ علی بن عثمان الجلالی ائمہ کہ اندر ایں زمانہ ملامت را فعلے سے بایست مسئلہ کرد۔ پدید آمدن چنین سے برخلاف عادات۔ اکنون اگر کسی خواہد کہ مرا در ملامت کند۔ گوید ویر کہ عتہ نماز قطوع و راز تہ کن۔ و یارین را بر تمامی پوز و ہمہ خلق بکیار مرز انفاق و سرانی خوانند۔ اما آنکہ طریقتش ترک باشد۔ و بخلاف شریعت چیز سے بر دست گیرد۔ و گوید کہ ایں طریق ملامت سے در زم آں ضلالت واضح باشد۔ و آفت ظاہر و ہوس صادق۔ چنانکہ اندر ایں زمانہ بسیار سے ہستند۔ کہ مقصودشان از ر و خلق قبول ایشان بود۔ از آنچه شخصت باید کہ کسی مقبول باشد تا قصود ایشان کند و فعلے پدید آید کہ ایشان اورا رد کنند۔ قبول ناکرد را تکلف زد کردن بہانہ باشد از بر اسے قبول مصنف گوید کہ وقتے ملامت بایستہ از پی مدعیان سطل نصیحت افتاد روز سے وسے بمعاطے شراب پدیدار آمد و عذر آں معنی ملامت آورد۔ یکے مرا و گفت کہ ایں تیج چیز سے نیست۔ و پراویدم کہ نفس بر آورد۔ و گفتے ہذا اگر و حوی ملامت میکنی۔ و اندر پیں درستی۔ انکار ایں جواب قدر فعل ترا تا کید اندا ہیبت است و چون وسے با تو اندر آتو موافقت میکنم۔ ایں خصوصیت چه چیز است و ایں خشم چرا۔ ایں قصہ کہ دعوت مانند زمانہ ملامت است۔ و ہر کہ خلق را دعوت کند۔ بامر سے از حق و مرا آزاد برسانے باید و بران آں حفظ سنت بود و چون از تو ترک فریبہ ظاہر سے بینم۔ و تو خلق را بدار دعوت سے کنی ایں کار از امرہ اسلام پیروں سے باشد۔

فصل - ہذا آنکہ نہ ہیب ملامت را اندر پیں طریقت آں شیخ زمانہ خود ابو جہلہ قصار نشر کرده است۔ و پرا اندر حقیقت ملامت لطایف بسیار است۔ و از وسے آید کہ گفت الحمد للہ امت قرآن السلامۃ۔ ملامت دست ید و اشتقاق از سلامت بود۔ و چون کسی قصد ترک سلامت خود بگوید۔ و مرطابہ را میان اندر بندد۔ و از مالونات و راحتہائے خود تشر اندر مر امید کشف جلال و طلب مال را تا بر خلق از خلق نوید گردد۔ و طبعش الفت خود از ایشان بکشد۔ ہر چند از ایشان گستاخہ تر بود و سخت پیوستہ تر بود۔

پس آنچه روستی همه خلق عالم بدان بود آن سلامت است مرا بلی سلامت را از آن روستی بگویند
 بهمت ایشان بر خلاف هموم بود و بهمت ایشان خلافت هم اندر اوصاف خود و جراتی باشد
 چنانچه احمد بن فاکر روایت آورد از حسین بن منصور که او را پرسیدند که من انصافی قال
 و حیدرانی الذامت و هم از ابو جعفر بن پرسیدند از سلامت و سستی گفت که راه آن بر خلق
 و شوار و تشنگی است اما طریقی بگویم رتبه المرحبیه و خوف القدریت ترس قدریان
 و رجاء مرجهان صفت ملائمت بود و اندر سختی این معنی رنر نیست بداند که هیچ چیز این طبع
 از درگاه خداوند انور از آن نکرده و که بجاه خلق و آدمی را بدان مقدار بسنده باشد که کسی ویرا
 بشوود و سستی همان دل بدود و اندر خلق عز و جل بدو باز نماند پس خالق پرست می گویند
 که از ممل خطر دور باشد و اندرین کوشش مرا طالب را درو خطایش آید بچه خوف حجاب
 خلق و دیگر منع فتنی که خلق بر آن عمل و سستی بدو تیره کار کردند و بر این ملائمت بدو دراز کردند
 نه روستی آنکه بجاه ایشان بیارند و نیز که آنکه ایشان را ملائمت خود تیره کار کنند پس ملائمتی را
 باید که سخت خصوصیت دنیا فی بعثتانی از خلق مشتطع کند بدینچه او را گویند و سرخات دل را
 فتنی کند که آن نه اندر شریعت کبیره باشد و نه صغیره و تا سر و مال او را رد کنند تا خوش اندر
 معاملات چو خوف تیرایان بود و به جانش اندر ملائمت کنندگان چو رجاء مرجهان بود
 و اندر حقیقت و بهمتی هیچ چیز خوشتر از ملائمت نیست از آنچه ملائمت و دوستی را بر دل و دست
 اثر نباشد و دوست را جز بر سرش و دوست اندر نباشد و اختیار را بر دل و دست خطر
 نباشد اجد الملامه فی حواله لذیذ لافان الملامه روضه العاشقین و روضه
 المحبین و راحة المشتاقین و سحر و سحر این و مخصوص این طائفه از ثقلین با اختیار
 ملائمت از بر این سلامت دل بهیمیکس از شقائق از قمر بال و کرم و بیان دو معانی را
 این درجه نیست و آنکه هم پیشین نیز از راه دو معیار و راغبان و طالبان حق که بودند اندر
 سرتبه نبوده بهرگز و بهر از این است که سالکان حقایق انقطاع دل باشند اما بنزدیک
 من طلب ملائمت من ریای بود و ریای عین لفاق از آنچه مرا فی به کلفت بر او روست که خلق
 او را قبول کنند و ملائمتی به کلفت را بهر روست که خلق او را رد کنند و هر دو گروه اندر خلق مانده
 اند و از ایشان چیزی دل گذر ندارند تا بیکه بدین معانی پدید آید است و سستی بدان
 سلامت و دور ویش را نیز و حدیث خلق بر دل نماند و چوین دل اندر خلق گسسته بود ازین

ہر دو معنی فارغ باشند۔ و بیچ چیز سے پاس بندے نیاید۔ و قے مرا از ملاستیان ماورا النہر
 صحبت افتاد۔ و چون منبسط شوم اندرین گفتم لے انی مراد است اندرین افعال شوریدہ چہ چیز است
 گفتا سپری کردن خلق اندر خود۔ گفتم این خلق بسیار اند۔ و تو اندک عمر۔ در روزگار مکانت آن
 نیابی تا خلق را اندر حال خود سپری کنی۔ تو خود را اندر خلق سپری کن۔ تا ازین ہمہ مشغولی بازوی
 و گروے باشند کہ بہ خلق مشغول اند۔ پس اندر اند کہ خلق بدیشان مشغول نہ پس یکس ترانہ بنید تو خود
 را بسبب چوں آفتاب روزگار تو از دیدہ تو باشد۔ ترا بہ غیر حق کار۔ کسی را کہ شفا از احتیاط باطلہ
 او از تناول طہرہ۔ و از مردمان نہ باشد۔ و باز گروے برائے ریاضت نفس را ملامتی کشد۔ تا
 بخواری خلق نفس نشان ادب گیرد۔ و واد خود از وے نیاید۔ کہ خوشتر سرایشان را بسیارند۔
 کہ نفس خود را اندر بلا و خواری نیاید۔ اندر اسم ابن آدم رحمتہ اللہ علیہ حکایت آرد۔ کہ یکے
 او را پر سپید۔ کہ ہرگز بجز خود را پر سپید دیدہ۔ گفت بے دو بار دیدہ ام۔ یکبار در کشتی بودم۔ پس
 اندراں جہان را نشان رفت۔ جہانہ خلق دشم و دوست دراز۔ و بر ہاسو بودہ ام۔ کہ اہل کشتی جملہ بر
 من فیسوس و خندہ ہمیکردند۔ و اندر کشتی با ما مسخرہ بود۔ ہر زمان کہ بیامدے موسے سر من
 کشیدے۔ و بکندے۔ و با من بوجہ سخرہ اشتغاف کردندے۔ من خود را بمراد خود یافتے۔ و
 بدان لباس خود شاد ہے بودے۔ تا روزے آن شادی بخت رسید۔ و بسبب آن بود کہ
 مسخرہ بر خاست و بر من بول کرد۔ و دیگر بار اندر باران عظیم بہتے فرار سپیدم۔ و سر لے رست
 سر اعلیہ کردہ بود۔ و مرقعہ بہ تن من تر شدہ بود۔ پس بے فرار سپیدم۔ و مرا در آنجا نگذاشتند۔ و
 دیگر مسخرہ رفت۔ و پچھاں نگذاشتند۔ و لیسہ و بیکر مسخرہ رفت۔ و پچھاں عاجز شد۔ و سر بار درین
 قوت گرفت۔ تا بتون کہ ماہ اندر آمد۔ و دامن خود راں تاثر اندر کشیدم۔ و دو و آن بر من
 بر آمد۔ و جہانہ و رویم سیاہ شد۔ آن شب نیز بمراد خود رسیدہ بودم۔ و مرا کہ علی بن عثمان
 الجہانی ام دشمنے واقعہ افتاد۔ بسیار مجاہدت کردہ ام۔ اما کہ واقعہ حاصل شود نشد۔ و قے
 پیش ازین مرا از آن جنس واقعہ افتادہ بود۔ و بگوشیخ ابو نیر رحمتہ اللہ علیہ مجاور شدہ بودم
 تا حل شد۔ ازین باز نیز قصد آنجا کردم۔ و سہ ماہ بر سر تربت او مجاور شوم۔ تا حل شود۔ و
 ہر روز سہ غسل مے کردم۔ و سی طہارت۔ امید کشف واقعہ را البتہ حل نشد۔ پر خستم قصد
 سفر خراسان کردم۔ اندراں ولایت شدہ بہ کشت بدہے فرار سپیدم۔ کہ آنجا خالقہ بود۔ و
 جہانے از مشغولہ و من مرقعہ خشن دشم بسندت۔ ایشان بکلم رسم مے گفتند با یکدیگر کہ این را

مانیست۔ وراست چٹاں بود کہ از ایشان نبودم۔ اما ایں شب لابد بود اندر ایں جلسے بودن۔
 مرا بر بامے نشان ندید۔ و خود بر بام بلند تر از من بر شد ندید۔ و من بر زمین نان خشک و سبزه گشته پیش
 من بہا ندید۔ و من بوسے از اہنہا کہ ایشان مے خوردند مے شنیدم۔ و با من سخنان بطرف مے
 گفتند از بام۔ چوں از طعام فارغ شدند خربزہ مے خوردند و پوست ایں بر سر من مے انداختند
 برو جہ طہیبت حال خود و استخفاف من۔ و من بدل مے گفتم کہ با رخسار اگر نہ آنستی کہ جامہ و ستا
 تو دار ندید۔ و الا من از ایشان ایں نکشید مے۔ و ہر چند کہ ایں طعن ایشان بر من زیادت شد۔
 دل من اندر ایں خوشتر مے گشت۔ تا بکشیدن ایں بار ایں واقعہ بر من حل شد۔ و اندر وقت
 بدستم کہ مشائخ چہال را از برائے چہ اندر میان خود راہ دادہ اند۔ و بار ایشان از برائے چہ مے
 کشید۔ این است احکام ملاست تمامی بحقیق آنکہ پیدا کردم۔ بتوفیق اللہ تبارک
 و تعالیٰ۔

باب فی ذکر اہمیتہم من الصحابہ

اکنون طرے یاد کنیم از احوال ائمہ ایشان۔ و از صحابہ کہ پیشرو ایشان بودہ اند اندر این
 معاملات۔ و قد وہ ایشان اندر انفس۔ و قواد ایشان اندر احوال۔ از پس انبیا از سال تقابل
 اولیں از ہا جبرین و انصار تا کہ مے بود مرثیات مرویہ انشاء اللہ عزوجل۔ **تھنہم**
 شیخ الاسلام و بلند از انبیا خیر الانام خلیفہ و امام و سید اہل تجرید و شاہنشاہ ارباب تفرید
 و از آفات السانی یحیی امیر المؤمنین ابو بکر عبد اللہ بن عثمان الصدیقؓ کہ ویرا کرامات
 مشہور است و آیات و دلائل ظاہر اندر معاملات و حقایق۔ و اندر باب تصوف طرے از
 روزگار وے گفتم شدہ است۔ و مشائخ ویرا مقدم ارباب مشاہدت نہند مرقلت حکمت
 و روایتش را۔ و عمر را مقدم ارباب مجاہدت نہند مصلابت و معالفتش را۔ و اندر اخبار
 صحاح مستور است و اندر میان اہل علم مشہور۔ کہ چوں وے لیش نماز کردے قرآن
 نرم خواندے۔ و چوں غیر نماز کردے بلند خواندے۔ رسول صلی اللہ علیہ وسلم از ابو بکر رضی اللہ
 عنہ پرسید۔ کہ چرا نرم خوانی گفت ۲ سمع من انا جیہ۔ آنچه مے و ائمہ کہ از من غایت
 نیست۔ و نیز دیک سمع وے نرم خواندن و بلند خواندن ہر دو یکے است۔ و از عمر پرسید
 گفت او قضا لوسنان ای النائم و طرد الشیطان۔ ایں نشان از مجاہدت داد۔ و ایں

نشان از شهادت - و مقام مجاہدت اندر جنب مقام شہادت چوں قطره بود اندر بحر
 و از آن بود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم گفت اهل انت الا حسنة من حسنات ابی بکر - چوں
 ع حسنہ بود از حسنات ابی بکر کہ عز اسلام بود و نظر کن تا عالمیاں چگونہ باشند از وسع
 مے آرند کہ گفت دارنا فانیہ و احواننا عاریہ و انفسنا معد و دلا و کسلنا موجودۃ -
 سرے مالک زمرہ است - و احوال ما اندر وسع عاریت - و نفس ما ہے بالشمار و کمالی ماطا
 پس عمارت سرے فانی از چهل باشد - و اعتماد بر حال عاریتی از پلہ - و دل را بانفاس معتد
 ہماون از غفلت - و کمالی را دین خواندن از عین - کہ آنچہ عاریت بود باز خواہند - و آنچہ گذرند
 بود نماند - و آنچہ در بند آید سپرے شود - و کمالی را خود داریوسے نیست - نشان داد ما را رضی
 اللہ عنہ کہ دنیا و دنیا سے را چندان خط نیست - کہ خاطر بدانشان مشغول پایا کرد - کہ ہر گاہ بقی
 مشغول شوی از باقی محبوب گروی - چوں نفس و دنیا حجاب طالب آمد از حق و دوستان او
 از ہر و اعراض کردند - و چوں دانستند کہ عاریت است - و عاریت ازال کساں بود و ست
 تصرف از ملک کساں کوتاہ کردند - و ہم از وسع مے آرند - کہ گفت اندر سنا جانش اللہم
 البسط لی الدینیا و زعمی عنہا - نخست گفت دنیا را فراخ گرداں - آنگاہ مے از آفت
 آں نگاہ دار - و اندر تحت معنی ایں رمز نیست - یعنی نخست دنیا بدہ تا شکر آں بکنم - آنگاہ
 تو فیق آں دہ تا از برائے تو دست ازال بدارم - و وسع ازال بگردانم - تا ہم در چہ شکر و
 اتفاق یافتہ باشم - و ہم مقام صبر تا اند فقر مضطر باشم - کہ فقر را با اختیار باشند - و ایں معنی رد
 است بر اں پیہر محالست - کہ گفت آنکہ فقرش باضطرار بود و ثامست از آنکہ با اختیار بود - کہ اگر
 باضطرار بود او صنعت فقیر بود - و اگر با اختیار بود فقر صنعت وسع بود - و چوں کسب
 وسع از حلیب فقر شقط بود - بہتر از آنکہ بتکلف خود را در جتہ سازد - گویم کہ صنعت فقر
 ظاہر تر آنگاہ بود کہ اندر حال غنا اراوت فقر بر دلش مستولی شود - چندان عمل کن کہ او
 را محبوب آدم و ذریۃ او باز ستاند - و آں دنیا ست نہ آنکہ اندر حال فقر خواست - غنا بر
 دلش مستولی شود - چندان فعل کن کہ او را از برائے درم بدر گاہ ظلم و سلاطین بایستد -
 صنعت فقر آں بود کہ از غنا بفقر افتد - نہ آنکہ اندر فقر طلب ریاست کند - و صدیق اکبر
 مقدم بر ہمہ خلائق است از پس انبیاء و صلوات اللہ علیہم اجمعین - و روانی باشد کہ کسی
 قدم اندر پیش وسع نہاد - کہ در معنی مقدم گیرد اندر فقر با اختیار را بر فقر باضطرار - و جملہ شنا سخن

بظاہر هیچ تعلوق نباشد چوں کسی بدن مشق بود از خلق و صحبت ایشان و سه ریاضت چیز
 نباشد از مخلوقات که اندیشه آن بر دوش مستوی گردد آنگاه این کس اگر چه اندر میان خلق
 باشد از خلق و حیدر بود و همیش از ایشان فرید باشد و این مقام پس عالی و بعید بود و بر
 رو و پس صفت عمر بود رضی الله عنه که از راحت عیلت نشان داد و سه بظاہر اندر پیران
 خلق با نارت و خلافت بود و این دلیل واضح است که اهل باطن اگر چه بظاہر با خلق آمیخته
 باشند دلشان بحق آفریننده باشد و در جملة حال بدو راجع باشند و آن مقدار صحبت که با
 خلق کنند از حوائج بلا شمرند و بحق تعالی از آن صحبت خلق گیرند که هرگز دنیا و دستان حق
 را مصفا نکرده و احوال آن همنامه چنانکه عمر گفت رضی الله عنه دائر است علی البیضاء
 و بلوی محال بر کسی که اسباب آن بدلا و بلوی بود محال باشد که هرگز از بلا خالی نباشد
 و عمر رضی الله عنه از خواص اصحاب رسول بود و صلی الله علیه و سلم و اندر حضرت حق تعالی
 همه افعالش مقبول و تا حدی که جمیع بیک غلبه السلام اندر اقباله اهل السلام عمر
 بیاید و رسول صلی الله علیه و سلم را گفت قد استبشیر یا محمد اهل السما الیوم باسلام
 عمر بن الخطاب را بر طائفة مجلس بر رفته و صلابت اندر دین بدو است از آنکه و سه اندر
 همه انواع مرجمه خلق را امام است رضی الله عنه و جمیع کتب حیا و اخلاق اهل صفا
 و متعلق در گاه رضا و تقوی بطریق مصطفی ابو عمر عثمان بن عفان رضی الله عنه که در افضال
 بود است و مناقب بظاہر اندر کل معانی و محمد الله بن ربیع و ابو قحافة رضی الله عنهما
 روایت آورند که در تخریب الدار بنزد یک امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه بودیم چوں
 اهل غوغا بر درگاه و سه مجتمع شدند و غلامان و سه سلاح برداشته عثمان گفت هر که سلاح
 بر علیه از مال من آزاد است و ما از ترس خود چیر و آماجیم حسن بن علی رضی الله عنهما
 ما را در راه پیش آمد با و سه باز گفتیم و بنزد یک عثمان رضی الله عنه اندر آمدیم تا بدایم حسن
 بن علی کرم الله وجهه کچه کار می شود و چوں حسن اندر آمد و سلام گفت و پرا بداران بلین
 تهریز کرد و گفت یا امیر المؤمنین من بینه فریان تو بر مسلمانان شمشیر نوازم کشید و تو امام
 بر حق فرما ده تا با و سه این قوم از تو دفع کنم عثمان رضی الله عنه و سه را گفت یا ابن
 اخی ارجع و مجلس فی بیتک حتی یأتی الله بامر به خلاصه نشانی اهل الدمار
 سه برادر زاده من باز گردانند خانه خود شمشیر تا فرمان خداوند تعالی و تقدیر و سه چه باشند

کہ مارا بخون ریشین مسلمانان حاجت نیست۔ و این علامت تسلیم است اندر حال درود و بلاندر
 درجه فطرت۔ چنانچہ عمرو بن ولید اللہ تعالیٰ را فرودخت۔ و ابراہیم را صلوات اللہ علیہ اندر
 پلہ بنجینق تہا۔ و جبرئیل آمد و گفت۔ هل لك من حاجۃ گفت اما ایلک فلا۔ تو بپس حاجت
 ندارم۔ جبرئیل گفت پس از خداوند بخواد۔ گفت حسبی من سوادنی علمہ بعالی۔ مرا
 آں پس او کہ مے و اند کہ بمن چہ مے رسد۔ و او بمن و انانہ از من است بن مے و اند کہ
 صلارح من اندر چہ چیز است۔ پس عثمان رضی اللہ عنہ این ہا بجا مے غلیل بود۔ و بنجینق
 و اجتماع غوغا بجا مے آتش۔ و حسن بجا مے جبرئیل۔ اما ابراہیم را علیہ السلام انانہ بلانجات
 و عثمان را رضی اللہ عنہ اندر بلالاک۔ و نجات را تعلق برقیالود۔ و ہلاک را بقنا۔ و اندرین
 معنی بدین ازیں طرف مے گفتہ ایم پس اقتدار این طائفہ ببل مال و جان و ایم امور و اخلاص
 اندر عبادت بوسیست۔ و وے بحقیقت امام حجت است اندر حقیقت۔ و شریعت و
 ترتیب طریقت وے اندر دوستی ظاہر است۔ و رضی اللہ عنہ و ہمچہ ہم پر در حفظ
 و غریق بحر بلا و حریق نار و لا و مقتدر سے جملہ اولیا و اصفیاء ابو الحسن علی بن ابی طالب کرم
 اللہ وجہہ اور اندرین طریقت شائے عظیم و درجہ رفیع بود۔ و اندر وقت عبارات از
 اصول حقایق حفظ تام داشت۔ تاہم مے کہ جنبہ کو بیدار حمتہ اللہ علیہ شیخینافی الاصول
 و البلا علی المرآضی کرم اللہ وجہہ۔ شیخ ماندراصول۔ و اندر بلا کشیدن علی مرتضیٰ است
 یعنی امام ماندراصول طریقت و معاملات آں علی مرتضیٰ است۔ از انکہ این علم طریقت را
 اصل طریقت اصول گویند۔ و معاملات طریقت بجلہ خود بلا کشیدن است۔ مے آید کہ
 یکے بنزدیک وے آمد۔ و گفت یا امیر المؤمنین مرا و صیبت کن۔ گفت لا تجعلن اکبر
 شغلك باھلك و ولدك فان یکن اھلك و ولدك من اولیاء اللہ تعالیٰ فان اللہ لا
 یضیع اولیاء و ان کاوا اعداء اللہ فامھلك و شغلك لا اعداء اللہ سبحانہ یعنی مگھل
 زن و فرزند را بہترین اشغال خود نگردانی۔ کہ اگر ایشان از دوستان خدا بند خدا و دوستان
 خود را ضائع مے کند۔ و اگر دشمنان خدا بند اند و دشمنان وے چہ دار می۔ و تعلق این مسئلہ
 بانقطاع دل بود از دون حق تعالیٰ۔ کہ وے بن گان خود را چنانکہ خواہد مے دارد چنانکہ
 موسیٰ صلوات اللہ علیہ دختر شعیب را در حالت ہرچہ صعب تربیگذاشت۔ و بخداوند
 تسلیم کرد۔ و ابراہیم علیہ السلام ماجرہ و امجیل را برداشت۔ و بواوے غیر ذی زرع برد۔

و بجا آورد تسلیم کرد و مرا ایشان را کبر شغل خود نشناختند - و همه دل اندر حق بستن تا امر دوز چنان
ایشان برآمد اندر حال بے سرواژه - و تسلیم امور حکم خداوند عزوجل - و مانند است این سخن
با آن که علی گفت کرم اللہ وجہہ مرسائے را کہ از او سے پرسیدہ بود - کہ پاکیزہ ترین کسبها
چیست - گفت غناء القلب باللہ - سر دل کہ بخداوند تعالیٰ توانگر باشد نیست و دنیا وے را
در ویش نکند - و ہستے آن شادی بنیاد و حقیقت است این سخن بفقرو صفت باز گردود و ذکر آل گزشتہ
است - پس باید اہل این طریقت را کہ اذن کنند بداند حقایق عبارت است - و وقایق اشارات
و تجربہ از معلوم دنیا و آخرت - و نظارۃ اندر تقدیر حق و لطائف کلام وے بشیر اندر است -
کہ بعد و اندر آید - و مذہب اس اندرین کتاب اختصار است - و باللہ التوفیق .

باب فی ذکر اہل بیت

و اہل بیت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم آنانکہ بطہارت از فی مخصوص بودند - ہر یکے را
اندرین معانی قدمے تمام بودہ است - و جملہ قدوہ این طائفہ بودہ اند - از خاص و عام
ایشان - و من از روزگار گردو ہے از ایشان طرفے بیان کنم - انشاء اللہ عزوجل - و **منہم**
جگر بند مصطفیٰ و ریحان دل مرتضیٰ و قرۃ العین زہرا ابو محمد الحسن بن علی رضی اللہ عنہما
و ویرا اندرین طریقت نظر سے تمام بود - و اندر حقایق عبارات اس معنی حفظ وافر تاحدے
کہ گفت اندر حال و سیدیش - علیکم بحفظ السی و فان اللہ مطعم علی الفمات و با شہاد
بحفظ اسرار کہ خداوند عزوجل و اندر ضامرا است - و حقیقت اس آں بود کہ بندہ مخاطب
است بحفظ اسرار ہرچنانکہ بحفظ اضرار پس حفظ اسرار عدم الثقات با غیاب بود - و حفظ اضرار
از مخالف حیا - چہ آید کہ در بیان چوں غلبہ گرفتند - و مذہب اعتراف اندر جہاں پر آگندہ
شد - حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ بحسن بن علی کرم اللہ وجہہ نامہ نوشت - و گفت
بسم اللہ الرحمن الرحیم السلام علیک یا بن رسول اللہ و قوۃ عینہ و رحمۃ اللہ و بوکاتہ
اما بعد فانکم معاشرنی فاشتم کالفلک المجاریۃ فی بحر الحی و مصابیح الدجی و اعلام الحدی
والامۃ القاۃ الذین من تبعہم حتی کسفینہ لوح المشیۃ النبی یول الیہا المؤمنون
و یخلفہا المتسکون فما قولک یا بن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عند حیرتانی القدر
و اختلافنا فی الا استطاعۃ لتعلمنا بما تأکد علیہ راعک فانکم ذریۃ بعضہما من بعض

يعلم الله علمه وهدوا الشاهد عليكم وانتم شهداء الله على الناس والسلام - معنی این آں
 بود که سلام خدا بر تو باد - پس پیغمبر خداست و روشنائی چشم او و رحمت خداست و برکات
 او بشما باد - که شما جنگی بنی با شتم چون کشتیهاست و رو انید اندر دریای کفر و غفلت - و ستارگان تیره
 و علامت هدایت و امان درین بر که متافع شما بود و نجات یابید چون متابعان کشتی نوح
 که بدان نجات یافتند مومنان - و تو چه گوئی یا پیغمبر پیغمبر اندر شیخ یا اندر قریه - و اختلاف مانده
 است ظاهرا - تا ما بدانیم که روش تو اندر اهل چیسیت است و متجاوز بیت پیغمبر است - و هرگز منقطع
 نخواهی گشت - علمتان بتعلیم خدا نیست عزوجل - و او نگاه دارنده و حافظ شماست -
 و شما از اهل خلق - و چون نامه بدو رسید و جواب نوشت که شیم الله الرحمن الرحیم
 اما بعد فقد انتهى الى كتابك عند حيرتك وحيرتك من نعمتنا والذی علیہ رآی
 ان من لم یؤمن بالله فقد کفر من حمل المصابی علی الله فقد نجس
 ان الله لا یطاع باکراه ولا یعصى بنیة ولا یعمل العباد فی ملکه لکنه الله الله لما یملکهم
 و التاوی علی ما علیہ قدر نعم فان اتیم و ابی الامانة لم یکن نعم اختیار و لا لهم من فیها مشیعت
 وان اتوا بالمعصیة و شاء ان یمن علیهم فیعول بنیهم و ینما فعلی وان لم یفعل علیس بعد
 عملهم علیها اجبار و لا الذی لهم اکرانها ایضا باحتیاجه علیهم ان عرفهم و مکلفهم و
 جعل لهم السبیل الی خذل و امادعاهم الیه و توکوا ما انما لهم عند الله الخیرة بالانذار و التذکر
 معنی این آں بود که آنچه نوشته بودی از حیرت خود و از آنکه نمی گوئی از استیلا اندرین قدر
 و آنچه راسته من برای مستقیم است آنست که هر که بقدر خیر و شرف بخداست تعالی ایمان نیارد
 کافر است - و هر که معاصی بدو اکر کند فاجر یعنی اکر اکر کند بدیهی قدر بود و حواله معاصی
 بنی است مذموب جبر پس بنده مختار است اندر کسب خود و بر تقدار استدلالش از خداست
 عزوجل - و درین بامیان قدر و جبر است - و شر او من ازین نامه پیش ازین یک کلمه نبود - اما جمله
 بیاوردم که سخت فصیح و نیکو بود این جمله بدان بیاوردم که و سی رضی الله عنه اندر علم حقایق و
 اصول بدیهی بوده است - که اشارت حسن بصیر می رضی الله عنه بامیال غشش اندر علوم
 بوده است - و اندر حکایات یافتیم که اعرابی اندر آمد از بادیه - و امام حسن رضی الله عنه
 بر در سر راه خود نشسته بود و اندر کوفه و پرده ششام و او را در و پدرش را نیز و سه برخواست
 و گفت یا اعرابی مگر گرسنه گشته - و یا تشنه شده - یا زاجه رسید به است و دست - و گفت تو

چنین۔ و مادر و پدرت چنین حسن رضی اللہ عنہ غلام را فرمود تا یک بندہ از سیم بیاورد و بدو داد و گفت یا اعرابی معذور دار۔ کہ اندر خانه ما جز این نمائندہ است۔ و الا از تو در پنج ہفتہ بچوں اعرابی این سخن بشنید۔ گفت اشہد انک ابن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بن گواہی مے دہم کہ تو پسر نبی مری۔ و من اینجا بہ تجربہ حلم تو آمدہ بودم۔ و این صفت محققان اولیا و شایع باشد کہ مدح و ذم تعلق بہ نزدیک ایشان یکساں بود۔ و یکجا گفتن متغیر نشود۔ و صد ہم شمع آل محمد۔ و از جملہ علما ت فخر۔ و سید زمانہ تھو۔ ابو عبد اللہ الحسین بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہما از محققان اولیا بود۔ و قبلہ اہل بلا۔ و قتیل کردلا۔ و اہل این قصہ پرورستہ حال مے متفق اند۔ کہ تا حق ظاہر بود مر حق را متالیع بود۔ چوں حق مفقود شد شمشیر بر کشید۔ و تا جان عزیز فدا مے خداوند نکرد تیار امیر۔ و از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اندر مے نشانہا بود۔ کہ او ہذا مخصوص بود۔ چنانکہ عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ روایت کرد کہ روزی بہ نزدیک پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اندر آمدم و ہر دو دیدم۔ کہ حسین را رضی اللہ عنہ بر پشت سہارک خود نشانہ بود۔ و رشتہ اندر دہان خود گرفتہ۔ و یک سر رشتہ بدست حسن دادہ۔ تا حسین میرانند و مے از عقب حسین مے رفت بزا تو یا۔ چوں آل بدیدیم گفتیم نعم الجمل جملک یا ابا عبد اللہ۔ پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم نعم الراكب ہو یا عمر۔ و مے را کلام لطیف است اندر طریقت حق۔ و ریزہ بسیار و معاملات نیکو۔ و از مے روایت آرد کہ گفت اشفق الاخوان علیک دینک شفیق ترین برادران تو بر تو دین تست۔ از اینجا بجات مرو اندر متابعت دین بود۔ و ہر کشتش اندر خفا گفت آل پس مرو و خرمند آل بود کہ فرمان شفق باشد۔ و شفقت ایشان بر خود بدانند و جز بہ متابعت ایشان نرو۔ و برادر آل بود کہ نصیحت نماید۔ و در شفقت نہ بند۔ و اندر حکایات یافتیم کہ روزی مے مروی بہ نزدیک مے آمد۔ و گفت یا پسر رسول خدا من مرو در شیم و اطفال دارم مرا از تو قوت امشب مے باید۔ حسین رضی اللہ عنہ مے را گفت بشکلیں۔ کہ مراد تھے در راہ است۔ تا پیانہ بدست بر نیاند کہ پنج صرہ از دیار بیاد زندہ از نزد معاویہ۔ اندر ہم صرہ ہزار و بیار بود۔ و گفتند کہ معاویہ از تو عذر مے خواہد۔ مے گوید کہ این سقہ اراندر و چہ کہ تران خیر چ کن۔ تا بر اثر این تیاری نیکوتر ازین و اشہد اید حسین رضی اللہ عنہ اشارت ہذا در پیش کردہ تا آل پنج صرہ بدو دادند۔ و از مے عذر خواہست۔ کہ پس دیرماندی۔ و این بس بے خطر عطا مے بود۔ کہ یافتی۔

و اگر سن و انشمه که این مقدار را راست ترا انتظار نه فرموده می باشد - ما را معذور و ار که ما از اهل بلا کم
 از همه راهات دنیا یا زمانه و سرا و کسے خود کم کرده - و زندگانی بجا و دیگران می باید کرد - و
 مناقیب و مشهور تر از انست که بحکیم از است پوشیده باشد - رضوان الله علیه -
 و هشتم وارثان نبوت و جبرائیل از است سید مظلوم و امام مرحوم و زین عباد و شیخ اوتاد
 ابو الحسن علی زین العابدین بن حسین بن علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه اکرم واعب اهل زمانه
 خود بود - و در مشهور است بکشف حقایق و لطیف و قایل و از و س پر سپید رنگ سعید ترین
 و آخرت کیست گفت من اذا ضی لم یجد یفدا علی ابائ بل اذا مضی لم یخرج من خط من الحق
 آهنا که چون راضی گردید باطل را راضی نبود - و شش از حق بیرون نیار و چون بخت آمد - و این معنی از
 او صاف حال استقیما بود - از آنچه و ادن باطل باطل بود - و دوست باطل از حق اندر حال
 ششم هم باطل - و من باطل نباشد - و نیز می آرند که چون حسین بن علی را با فرزندان و
 رضوان الله تعالی علیهم اجمعین اندر کربلا بکشتند - بجز و س که فدا کرد به عورت قیم
 بود - و او نیز پیار بود - امیر المؤمنین حسین رضی الله تعالی عنه و اهل علی حاضر خواند - و
 چهل ایشان را بر سر شتران برهنه پیش می اندر آوردند پیشتر پیش پادشاه معاویه علیه ماستی اخراج
 الله و در این ایام که گفتند - و ارباب بیت الرحمة تال اصبحنا
 من قومنا بمنزلت قوم موسی بن آل فرعون یذبحون ابناهم و یتخون نسائهم فلا ندی
 میا حنا من مسلمان حقیقه می ست - با ما قتال چگونه بود یا علی - و یا اهل بیت رحمت گفت
 با ما و ما از جنده که قوم خود چون با ما و قوم موسی از بلا که قوم فرعون که فرزندان ایشان
 را بکشتند - و زنان ایشان را برده کردند - تا ما با ما و س شهادتیم - و نه شهادتگاه - و این از
 شهادت با ما و س ماست - و ما خدا و پدر را شکر گویم بر نعمتهای که و س - و صبر کنیم بر بلاهای
 و این را کلمات است که شام بن عید الملک بن مروان سلسه کج آمد - و خانه را اطراف
 می کرد - و خواست تا حجر الاسود را ببرد از محبت خلق راه نیافت - آنگاه بر منبر نشد و خطبه
 کرد - اندک میان زمین و آسمان بن علی بن ابی طالب کرم الله وجهه اکرم واعب اهل زمانه
 می کرد - و خطبه می خواند - و این خطبه است که در کتب است - و این خطبه را اسود و فرار سپید
 مروان را می خواند - و این خطبه را می خواند - و این خطبه را می خواند - و این خطبه را می خواند -
 سپید شد - و این خطبه را می خواند - و این خطبه را می خواند - و این خطبه را می خواند -

اں جوان خوب روئے کہ بود کہ چوں بیاید مرواں جمله از حیران در می بندد و اں چهره را
خالی کردند به شام گفت من اورا نشناسم و مرا و وے بدیں آں بود که تا اہل شام سراورا
نشناسند و بد و توئے نکند و بیا نارت وے رغبت نماید و فرزدق شاعر و راں حیا
ایستادہ بود گفت من اورا تریک بشناسم گفتند آں کیست یا ابا فراسن مارا خبر ده کہ
سخت میب جوئے ویدم اورا فرزدق گفت شاگوش واریدہ تا من حال و صفت
و نسب وے بگویم - فاما نشاکر فرزدق بقول -

هَذَا الَّذِي كُنْتُ أَلْبَسْتُ بَطَانَةً
هَذَا ابْنُ خَيْرٍ عَسَاوَاللَّهِ كَلْبُهُمْ
هَذَا ابْنُ فَاطِمَةَ الْخُرَّانِ كُنْتُ جَاهِلُهُ
يَمِينُ نَوْرٍ أَلْبَسْتُ عَنْ لَوِيطَتِهِ
يُفَضِّلُ حَيَاءً وَيُفَضِّلُ مَهَابَةً
إِذَا دَنَتْ قُرَيْشٌ قَاتَلَ قَائِلَهَا
يَمِي إِلَى ذُرْوَةِ الْبُرْجَانِي قَصُورَتِ
مَنْ جَدُّهُ وَنَافِلُ الْأَنْبِيَاءِ كَلَهُ
يَكَادُ يَسْلُكُهُ عَرُفَانُ رَحِيتِهِ
فِي كَلْبِهِ خَيْرٌ زَانٍ بِجَمْدٍ عَمِيقٍ
سَهْلُ الْخَلِيقَةِ لَا يَفْقَهُ لَوَادِي دَلَاهِ
مُسْتَقَّةٌ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ يَتَعَبَّه
فَلَيْسَ قَوْلُكَ مَنْ أَمَرَ إِلَهُمَا أَنْ
كَلَامُ يَدِي غِيَاثٌ لِمَنْ يَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا
عَمَّ الْبَرِيَّةُ يَا لَوْ حَسَانٌ مَا انْقَسَعَتْ
لَا يَسْتَعِظِمُ حَقُّهُ لَوْ لَعَدَا نَيْتُهُمْ
لَهُمْ لَيْثُوتٌ إِذَا مَا أَرْمَنَهُ أَرْمَتِ
مَنْ مَعَدَّ يَدَيْهِمْ بَرٌّ وَيُفَضِّلُهُمْ
إِنْ عَدَا أَعْلَى الْخَلْقِ كَأَنَّهُ أَرْمَتِ

وَالْبَيْتُ فِي رِثَاةِ الْبَيْتِ
هَذَا الَّذِي كُنْتُ أَلْبَسْتُ بَطَانَةً
يَحْيَى بْنُ أَبِي سَاءٍ اللَّهُ قَوْلُ حَسْبِ
كَاتَمُشِينَ يَحْيَى عَنْ أَسْمَاءِ الْأَطْلَامِ
فَمَا يَكْلِمُ إِلَّا حَسِينَ يَلْبِسُ
إِلَى مَكَارِمِ هَذَا يَنْفَعِي الْكُفْرَ
مَنْ يُلَاحِظُ غَيْبَ الْأَسْلَامِ وَالْقِيَامِ
وَقَوْلُ الْأَمِينِ وَأَنْتَ لَدَا الْأَمِينِ
رُكُونُ الْأَمِينِ إِذَا مَا جَاءَ يَسْتَلِمُ
مَنْ كَفَى الْأَمِينُ مِنْ غَيْرِ قِيَامِ شَمْسِ
بُرْجِيَّةٍ إِثْمَانِ شَمْسٍ وَالشَّمْسِ
طَابَتْ عَنَّا صُورَةُ الْأَمِينِ وَالْأَمِينِ
الْقُرْبُ يُعْرِفُ مَنْ أَكْرَمَ الْأَمِينِ
تَسْمُو كَيْفَ وَلَا يُعْرِفُهَا الْأَمِينُ
عَنِ الشَّامَةِ وَالْأَمِينِ وَالْأَمِينِ
وَلَا يُدْرِي أَيْهُمْ قَوْمٌ وَإِنْ حَكَمُ
وَلَا يُسَدُّ أَمْنًا لَمْ يَكُنْ الْأَمِينُ
كُفْرٌ قَوْمٌ مَعَهُمْ مَعَهُمْ
وَقَوْلُ يَدِي خَيْرٌ مِنْ الْأَمِينِ قِيَامِ

لَا يَنْقُصُ الْعَرْسُ سَطًا مِنْ أَرْفَعِهِمْ
جَرَى بَذَلِكَ لَهُ فِي الْوَحْمِ وَالْقَلَمِ
فِي كُلِّ بَذٍ وَخَتْمٍ بِهِ الْكَلَمِ
وَالَّذِينَ مِنْ بَيْتِ هَذَا أَنَا لَهُ الْأَمَمِ
لَا وَلِيَّتَهُ هَذَا أَوْلَى نَعَمِ

سَيِّانَ ذَلِكَ إِنْ أَتَوْا وَإِنْ عَلَمُوا
اللَّهُ فَضْلُهُ كَرَمًا وَشَرَفُهُ
مُقَدَّمٌ بَعْدَ ذِكْرِ اللَّهِ ذِكْرُهُمْ
مَنْ يَعْرِفُ اللَّهَ يَعْرِفُ أَوْلِيَّتَهُ ذَا
أَيُّ الْقَبَائِلِ لَيْسَتْ فِي رِقَابِهِمْ

و مانند این اندر مدح و ستایش بی حد و انتساب به بیت پیغمبر صلی الله علیه و سلم
بسیار است و به شام باو ختم گرفت و فرمود تا او را به بعضی از محبوبان خود گردانند و آن جای
است میان مکه و مدینه و این خبر بعینه می آید که بودید پس سید نقل کردند و او فرمود
تا دوازده هزار درم و دینار بر او بفرستد و گفت او را بگو سید یا باقر اش ما را معذور دار که ما
محتاجانیم و پیش ازین چیزی معلوم نداشتیم که تو فرستادیم فردق آن سیم باز فرستاد
و گفت یا پیغمبر خدا من از برای سیم سلاطین و امرا را اشعار بسیار گفته ام و
اندر این مدح دروغ آورده من ابیات مکرر از بعضی از افاضان گفته ام بر آن
خدا دوستی فرزندان رسول صلی الله علیه و سلم چون پیغام به زمین العابدین رسید گفت
باز گردید و این سیم باز بدو رسید و گوید یا باقر اش اگر ما دوست داری پسند که ما باز
گردانیم بدان چیزی که بداده باشیم و از ملک خود بیرون کرده را نگاه فرزدن آن سیم
بستد و بپذیرفت و منقلب آن سیم پیش از آنست که آنرا جمع توان کرد و هم
فحش معالمت و برهان از باب شهادت امام اولاد نبی و گزیده نسل علی ابو جعفر محمد بن
علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب الباقی کرم الله وجهه و نیز گویند که کثرت علی ابو
عبد الله بود و بلقب و را باقر خوانند مخصوص بود و بدقایق علوم و در طایف
اشارات اندر کتاب خداست غرض آنست که او را کرامات مشهور بود و آیات از هر و در این
الور گویند و قتی خلیفه قصد هلاک و کرد و کس فرستاد بدو و او را بخواهد چهل نفر
و اندر آمدند و عذر خواست و بدو داد و به نیکوئی باز گردانید گفتند ایها الملک قصد
هلاک و داشتی اکنون ترا با و دیگرم گویند و دیدیم حال چه بود و گفت و سه چهل به
نزدیک من اندر آمد و دشمن دیدیم و یک بر راست و سه و یک بر چپ و سه و یک بر راست
گفتند که اگر تو بدو قصد کنی ما ترا هلاک کنیم و از او روایت آمد که و سه و یک بر راست اندر

تفسیر خداے عزوجل نَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ قَالُ كُلُّ مَنْ شَغَلَكَ عَنْ
مطالعة الحق فهو طاغوتك۔ باز داندہ تو از سراط الصراط حق طاغوت تست۔ بگر تا بچہ
چیز محجوبے بدان حجاب از وسے باز ماندہ تبرک ال حجاب بگو۔ تا بکشف اندر برسی۔ و
محجوب و ممنوع نباشی۔ و ممنوع را بنیاید کہ دعویٰ قربت کند۔ و از خواص وسے یکے
بروایت کرد۔ کہ چوں از شب بختے بشدے۔ و وسے از او را و فارغ گشتے آواز بلند
بر گرفتے بمناجات۔ و گفتے الہی و سپیدی شب اندر آمد۔ و ولایت تصرف ملک
بسر آمد۔ و مشارکان بر آسمان ہویا شدند۔ و خلق چلہ بختند۔ و ناپید شدند۔ و صوت
مردمان بسیار رسید۔ و قہقہ شال بخت۔ و مردمان از در خلق رسیدند۔ و بنواستہ آمدند۔ و
بایستہاے خود نہفتند۔ و در ہائے خود اندر بستند۔ و پاسان برگماشتند۔ و آنکہ بدیشان
حاجتے داشتند حاجات خویش فرو گذاشتند۔ تو بار خدا باز ندہ و پانزدہ و داندہ غنوں
و خواب بر تو روانیست۔ و آنکہ ترا بدین صفت نشناسند۔ ہیچ نعمت بر او نیست۔
آنکہ چیزے مہتر از چیز دیگر باز ندہ۔ و شب در روز اندر سقاے تو خلل نیارہ۔ و دورے
رحمت تو کشادہ است۔ ہر آنکہ ترا دعا کہ بہ و تیرہ ہائے تو چلہ خداے آنت۔ کہ
بر تو شاگوید۔ تو آن خداوندی کہ در سہائے ہر تو روا نباشد۔ آنکہ دعا کہ از مردمان بردگا
سائل را باز داندہ نشانی از خلق نہیں و آسمان بار خدا یا۔ چوں مرگ و گور و حساب را یاد
کنم۔ چگونہ از دنیا بہرہ گیرم۔ پس از تو خواہم از آنچه ترا یکے و اخم و از تو جویم از آنچه ترا سے خواہم
راستے اندر حال مرگ بے عذاب و عیشے اندر حال حساب بے عقاب کراست کرداں
این چلہ مے گفتے۔ و سے گریستے تا شبے اورا گفتم یا سپیدی و سپید آفاکی چند گہری دراکے
خروشی گفتے اے دوست یعقوب را یک یوسف کہ شہر چنداں بگریست کہ نابینا شد۔
و چشمہا سپید کرد۔ و ن ہر وہ کس را با پدر خود یعنی حسین و قیطان کریم کردہ۔ کہ از اں
نباشتم۔ یا سے کہ اندر فرقی ایشان چشمہا سپید کنم۔ و ایں مناجات بحر بیت بخت فصیح
است۔ اما ترک تلویل را سہانے اں بیارسی یا اورم تا کہ نشود۔ و پانہ سجاے
دیگر اں را اندر اورم انشاء اللہ عزوجل۔ و ہر دم یوسف سنت و جمال طریقت
معبر و معرفت و سرزن صفوت۔ ابو محمد جعفر بن محمد صابق بن علی بن حسین بن علی
بن ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین ہائی حال و نگاہ میریت بودہ است۔

مانچہ حاجت است۔ کہ ہند تو شفیع ہمہ خلقا است۔ و سے گفت من بایں افعال خود
 شرم دارم۔ کہ یقیناً مرت اندر و سے ہند خود نگرم۔ عایں جملہ رویت عیوب نفس است
 و این کلمات از اوصاف کمال است۔ و جملہ ممکنان حضرت خداوند بریں بودہ اند از
 انبیاء و اولیاء و رسل۔ کہ رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم اذا اذ الله بعبد خيرا بالصبر بعينه
 نفسه۔ و ہر کہ اندر سے تو افسح و مجہودیت سرفرو و از خداوند تعالی کار و سے اندر و ہما
 بر آرد۔ و اگر جملہ اہل بیت را رضی اللہ عنہ یاد کنم۔ و مناقب ہر یک بر شرم این کتاب حل
 آن نکند۔ این مقدار کفایت بود و مرایا است کہ راکہ عقل ایشان را لباس اوراک باشد
 از مردان و منکران این طریقت النول ذکر اصحاب حقہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 پیارم۔ بر پیل ایچازہ اختصار اندرین کتاب۔ و با پیش ازین کتابے ساختہ ایم۔ و مر
 آن را منہاج الی بن نام کردہ۔ اندر و سے مناقب یک یک بتفصیل پیار و ہ۔ اما ایچا
 آسامی و کینیٹی سفر و شان بیانیم۔ تا مقصود تو اعز کہ اللہ بحصول پیوند و اللہ
 اعلم و باللہ التوفیق

باب فی ذکر اصل النصف

بدانکه اوست شمع اندر آنکه پیغمبر را صلی الله علیه و سلم گروید بودند از صحابه که اندر
 مسجد و در طایفه بودند آنرا به تمام عبادت را دوست از دنیا بداشت بودند و از کسب
 اعراض کرده و در آنکه عزوجل از ایشان پیغمبر را صلی الله علیه و سلم کتاب کرد و گفت
 وَكَانَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِالنَّبِيِّينَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ وَكَانَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ وَكَانَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ
 بِنَفْسِهِمْ أَهْلَهُمْ وَكَانَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ وَكَانَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ وَكَانَ يَتَّبِعُونَ أَهْلَهُمْ
 و این عیسی رضی الله عنه روایت کند آن پیغمبر را صلی الله علیه و سلم و گفت رسول الله
 صلی الله علیه و سلم علیه اصحابی را که در آنکه فرای ذم و حمد و جلد و طیب و قلوبهم
 فقال الله عز وجل يا اهل البيت انتم الذين اتيتكم من الله انتم الذين اتيتكم من الله
 بر آید و ما نعم من رفعتی فی این خبر آن بود که چون پیغمبر را صلی الله علیه و سلم
 بر ایشان بگذاشت و در ایشان را پدید بیاورد و فرمود و این ایشان اندر قهر و عبادت

بدید۔ وگفت بشارت مرثیہ را و آنکه از پس شمانیاید بصفت شما و اندر فقر خود راضی باشند
 ایشان نیز از رفیقان من اند۔ از ایشان یکه عنادی بحضرت جبار برگزیده محمد مختار بلال
 بن رماح و دیگر دوست خداوند داور و محرم احوال پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ابو عبد اللہ سلمان
 الفارسی۔ و دیگر سر تنگ مهاجر و انصار و متوجه رضوان خداوند جبار ابو عبیدہ عامر بن
 عبد اللہ بن الجراح۔ و دیگر برگزیده اصحاب و زینت ارباب ابوالیقظان عمار بن یاسر۔
 و دیگر کج علوم و خزائن حلم ابوسعید و عبد اللہ بن مسعود و الهزلی۔ و دیگر شمس درگاه مرت
 و پاک از عیب و آفت عقبه بن مسعود و ابو عبد اللہ۔ و دیگر سالک طریق عزلت و معص
 از معایب و ذلت مقداد بن الاسود۔ و دیگر داعی مقام تقوی و راضی بیداد بلوی خباب
 ابن الارت۔ و دیگر قاصد درگاه رضا و طالب بارگاه بقا اندر فنا صہیب بن سنان۔
 و دیگر درج سعادت و بحر قناعت عقبه بن غزو ان۔ و دیگر برادر فاروق معرض از کونین
 و مخلوق زید بن الخطاب۔ و دیگر خداوند مجاہدات اندر طلب مشاہدات ابوالکثیر موی
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم۔ و دیگر عزیز و تائب و از کل خلق بحق تعالی ایب ابو المرتد کنانہ
 الحصبین العبدی۔ و دیگر عامر طریق تواضع و سپرندہ محج تقاطع سالم موی خدیجۃ الیمانی
 و دیگر خالفت از عقوبت و ارب از طریق مخالفت عکاشہ بن حصین۔ و دیگر زین ہاجر
 و انصار۔ و سید بنی و قاصد سعید بن ربیع القاری۔ و دیگر اندر نہ ہدایت عیسیٰ۔ و اندر شوق
 بدرجہ موسیٰ۔ ابو زبید بن جنادۃ الغفاری۔ و دیگر حافظ الفاس پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 و سرخیزات را و رزخ عبد اللہ بن عمر۔ و دیگر اندر استقامت مقیم۔ و اندر متابعت مستقیم
 صفوان بن بیضا۔ و دیگر صاحب ہمت و خالی از ہمت ابودرداء عجمی بن عامر۔
 و دیگر شعل درگاه رجا۔ وگزیدہ رسول با و شا۔ ابو الباجہ بن عبد المنذر۔ و دیگر کیمیای
 بحر شرف و مرقر توکل راضی۔ عبد اللہ بن بدر البہنی۔ و عن مجہم۔ و اگر حمله ایشان را
 یاد کنم کتاب و زبان و شیخ ابوعبد الرحمن محمد بن الحسین السلی کہ نقال طریقت و
 کلام و شایخ بودہ است تا رینجہ کردہ است۔ مر ابل صفیہ را مفور۔ و مناقب و فضائل
 و آسمی و کناس ایشان بسیار و زہد۔ اما مستطیع بن ثابت بن عباد را از جمہ ایشان گفته
 است۔ و من بدل او را دوست ندارم۔ کہ ابتدا سے افکام المؤمنین عالمشہ سے کرد
 بود۔ اما ابو ہریرہ و ثوبان و معاویہ بن الحارث و سنان و خطاب و ثابت بن ولایت

والی علی بن عقیل بن سید و سالم بن عمر بن ثابت و ابواللیث کعب بن عمرو و هب بن معقل
و عبد الله بن ائیس و حجاج بن عمر الأسلمی رضی الله عنهم اجمعین از جمله ایشان بوده اند - گاه گاهی
بسبب تعلق کردند - و اما جمله اندر یک درجه بودند - و بحقیقت قرن صحابه نیز قرون بودند - و
اندر هر درجه که بودند از هر وقت بهترین و فاضلترین همه خلق بودند از بعد آنکه خداوند تعالی امر
ایشان را صحبت پیغمبر صلی الله علیه و سلم از انی داشته بود - و اسرار ایشان از جمله عیوب نگاه
داشته - چنانکه پیغمبر صلی الله علیه و سلم گفت خَيْرُ الْقُرُونِ قُرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَكُونُ قَعْمُ ثُمَّ
الَّذِينَ يَكُونُ قَعْمُ احْكَامِيَّةٌ و خداوند گفت وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ و لَوْ تَوَلَّوْا مِنْ الْهَذَا جَرِيْنٌ
وَ اِنَّ نَصْرًا و لَ الَّذِينَ اسْتَقْبَلُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ - و اکنون ذکر بعضی تابعین اندرین کتاب
اثبات کنم تا فائده تمام تر باشد - و قرون بیکدیگر متصل شود -

باب فی ذکر ائمتهم

و منهم آئین است و شیخ دین و ملت اولی القری از کبار دانشمندان
تصوف بود - و اندر عهد رسول صلی الله علیه و سلم بود - اما ممنوع گشت از دیدار پیغمبر صلی الله
علیه و سلم بدو چیز - یکی غلبه حال - و دیگری حق والده - و پیغمبر صلی الله علیه و سلم صحابه را گفت
مر و لیست اندر قرآن اولی نام که او را بقیامت هم چند مقدار کسفندان ربیع و منصف
شفاعت خواهد بود و اندر امت من - در روز بعثت علی کرد - گفت شما مرا به پیغمبر و و
مر و لیست است میان بالا شترانی - و بر پهلوی چپ و یکدم سپید لیست - که بجز از
بسی است - و بر کف و تنش همچنان - و در بعد کسفندان ربیع و منصف شفاعت باشد
اندر امت من - چو به پیغمبر سلام من بدو رسانید - و گویند تا امت مرا و عاکن - و چو
عمر بعد وفات پیغمبر که آمد - و انیم المؤمنین علی کرم الله وجهه با و بود و اندر میان خطبه
گفت - یا ایها الذین آمنوا اهل النجیة فاستن - گفت از قرن کس هست اندر میان شما -
گفتند - یله - قومی را بدو فرستادند - عمر بن خطاب و ابی بن کعب - گفتند و یوانه هست و ابی
نام که اندر آباد اینها نیاید - و با کس صحبت ندارد - و آنچه مردمان خورند او نخورد - و نم و شادی
ندارد چو مردمانی بخندند او بگریزد - و چو بگریزد او بخندد - عمر گفت و س را می خواهم گفتند
بعضی است به نزد یک اشتران ما - امیر من کبیر بن برخواستند - و به نزد یک و س شدند -

و سے رایافتند اندر غار نبشت مستند تا فارغ شد۔ و برایشان سلام گفت۔ و نشان پیشرو
و گفت دست بردایشان نمود تا ایشان را معلوم گشت۔ و از وی دعا خواستند۔ و سلام پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم بدو رسانیدند۔ و بدو دعائے امت و وصیت کردند۔ و زمانے پیش و
بودند۔ تا گفت آنچه گشتید۔ اکنون باز گردید۔ کہ قیامت نزدیک است۔ آنگاه مارا آسجا
دیدار شود۔ کہ مر آنرا باز گشتن نباشد۔ کہ من اکنون بساختن برگ را و قیامت مشغولم۔
و چون اہل قرن با امیرین بن باز گشتند۔ اورا حرمی و جاسی پیدا آمد۔ اندر میان ایشان۔
و سے از آنجا بر رفت و بکوفہ آمد۔ و ہرم بن جہان روزی و سے را دید۔ و از پس آل سیچکس
ندیش۔ تا بوقت رفتن حرب امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ آنگاہ بیامد۔ و بر موافقت
علی پانہ اسے و سے حرب بیعتی کرد۔ و تا روز حرب صفین شہادت یافت۔ عاش حسیداً
و صات شہیداً رضی اللہ عنہ۔ از وی روایت آرد کہ گفت السلا مہ فی الوحده۔
سلامت اندر تنہائی بود۔ از آنچہ دل کسی کہ تنہا بود از اندیشہ غیر رستہ باشد۔ و اندر جملہ
احوالش از خلق نویسد گشتہ۔ تا از جملہ آفت ایشان سلامت یافتہ باشد۔ و روے از جملہ
ایشان بر تافتہ۔ اما اگر کسی پیادہ کہ وحدت تنہا زیستن بود۔ محال باشد کہ تا شیطان را
بر دل کسی صحبت بود۔ و نفس را اندر صدر وی سلطانی۔ و تا دنیا و عقبہ بر فکرست
و سے گذر کرد تا اندیشہ خلق را بر سر وی گذر یوہ منور و وحدت نباشد۔ زیر آنچہ با عین آرام
باشد۔ و چہ بانہ نشیہ آل ہر و یکے باشد۔ پس آنکہ وحید بود اگر چہ صحبت مزاجم و احدیت
و سے نباشد۔ و آنکہ مشغول بود عزلت سبب فراغت و سے یگر و پس النقطاع از انس
بہر بالئ نباشد۔ آنرا کہ بحق انس بود خفا لطفت انس و سے را مضرت نکند۔ و آنرا کہ موت
بالئ بود۔ و انس را برداش گذر نباشد۔ و سے را از انس حق خبر نہ۔ ان الوحده صفت
عبد صاف سمع قال اللہ تبارک و تعالیٰ اکیس اللہ یکایت عیدہ۔ و صمہم
منہج صفا۔ سعد بن و فہم بن حیوان از بزرگان طریقت بود۔ و اندر معاشرت حفظ وافر
داشت۔ و باصحاب کرام صحبت کردہ بود۔ قصد کرد تا اویں رازیارت کند۔ چوں بقرن
شد و سے از آنجا رفتہ بود۔ نا امید گشت۔ و بیکہ باز آمد۔ خبر یافت کہ و سے بکوفہ مے باشد۔
بیامد و بنافشش۔ تا مدتے دراز در آنجا بود۔ و چون خواست کہ از آنجا بسوی مے بہرہ آید۔
ویر یافت بر کنارہ فرات۔ کہ طہارت مے کرد۔ مرقعہ پوشیدہ بشناختش۔ چوں از کنارہ رو

برآمد۔ و زینت ریش بشانه کرد و هر بن حیان پیش آمد۔ و وے را سلام گفت۔ وے
گفت علیک سلام یا هر بن حیان۔ گفت مرا بچه شناختی که من هر بنم۔ گفت معرفت
روحی روح است۔ جان من جان ترا شناخت۔ زمانه نمیشستند۔ و مرا در بازار گردانید۔
هر بن گفت بیشتری با من بخنان اندام من گفت۔ یعنی عمر و علی شرواست کرد مرا اند
عمر و عمر از پیغمبر صلی الله علیه و سلم که وے گفت۔ انما الایمال بالنیات و کل امر
ما لوی فمن کانت فیه تله الی الله و رسولہ فیه تله الی الله و رسولہ ومن کانت فیه تله
الی الدنیا بیصیبها و الی الامورۃ ینزع وجهها فیه تله الی ماها۔ حیرانید۔ آنگاه گفت
علیک قلبک۔ بر تو باد و نه نگاه داشت دل از اندیشه غیره و این سخن را دو معنی بود۔
یکی آنکه دل را متابع حق گردان به مجاهدت۔ و دیگر آنکه خود را متابع دل گردان۔ و این دو
اصل قویست۔ دل را متابع کار مریدان بود که از مکاشفه شہوت و موانعت هوا
بازستاندش۔ و اندیشهها را موافق به از وے منقطع گردانند۔ و اندر تدبیر صحبت و حفظ
امور و نظر اندر آیات حق بنده تا محل محبت شود۔ و خود را متابع دل گردانیدن کار
کاملاں باشد۔ که حق تعالی دل ایشان را بنور جمال منور گردانیده است۔ و از همه اسباب
و علل را نهیده۔ و باریجہ علی رسانیده۔ و خلعت قرب در بر ایشان افکنده۔ و باطن
خود به اس سخی کرده۔ و بمشاهدت و قربت به از تویی۔ آنگاه حق را موافق دل گردانیده۔
پس آن گروه پیش صاحب قلوب بود۔ مالک قلوب بود باقی الصفه۔ و آنکه مغلوب
القلوب بود فانی الصفه بوده باشد۔ و حقیقت این مسئله به از گردد۔ که خداوند گفت
عزوجل۔ اشد عبادک انتهم المخلصین۔ و اندر این دو قرار داشت مخلصین خوانده اند۔
یکسیر لام و مخلصین خوانده اند به صاحب لام مخلص فاعل بود و باقی الصفه۔ و مخلص محول
بود و فانی الصفه۔ و این مسئله بجای دیگر مشروح تر از این بیارم انشاء الله تعالی۔ و
بحقیقت آنانکه فانی الصفه باشند بزرگوار تر باشند۔ که حق را موافق دل گردانند۔ که دل بهای
ایشان اندر حق محول بود۔ و اندر مشاهدت وے قائم۔ ازال کرده که باقی الصفه باشند
دل را بتکلف موافق امر و بنای این مسئله بر اصل صحو و سکر و مشاهدت و مجاهدت باشد۔
والله اعلم۔ و امام عسکری و بهر ابوعلی الحسن بصری و گروہ کیشش ابو محمد
گویند۔ و گروہ ابو سعید۔ و بر اقدس و خطر به بزرگ است بنزدیک الی طریق

و لطیف الاشارت بوده است اندر علم معاملات - و اندر حکایات یافتیم که اعرابی بنزدیک
 وے آمد و وے را پرسید گفت صبر برد و گوشتی باشد یک صبر اندر صیقلیت و بطیات -
 و دیگر صبر از چیزهای که خداوند تعالی ما را از آن بازگشتن فرموده است - و از مثالی که آن
 نمی کرده است - اعرابی گفت - انت زاهد ما را بیت از حد صلت - یعنی زاهدی که من
 هرگز زاهد تر از تو ندیدم و صابر تر حسن گفت - یا اعرابی اما زهد من بجله رغبت است - و صبر من
 جزع - اعرابی گفت تفسیر این سخن مرا بگو - که اعتقاد مشوش گشت - گفت صبر من بر
 بلا یا اندر طاعت ناطق است بترس من از آتش و ذرخ - و این جزع بود - و زهد من در
 دنیا رغبت است بآخرت - و این عین رغبت بود سخن آنکه نصیب خود را از میان
 برگزید - تا صبرش مرحق را بود - نه مرا من تر خود را از ذرخ - و زهدش مرحق را بود نه سر رسیدن
 خود را به بهشت - این علامت صحبت اخلاص است - و هم آن و وے رواست که از آن
 که گفت - ان صحبة الاشرار تورث سوء الظن بالانبياء - هر که با بدین این طائفه
 صحبت کند بزرگان آن طائفه بزرگان بدگمان شود - و این سخن سخت متیقن است -
 و اندر خود مرا اهل این زمانه را که جمله منکر اندر معر زبده حضرت حق را - و این ازال اقتاده
 است که با این مستوفان اهل بهم صحبت کنند - و فعل شان برخیا نیست پیوند - و زبان
 شان پر دروغ و غیبت - و گوششان شن شان بر استماع بر بهزل و بطالت چشم شان
 بر لهو و مشغولیت - و همه شان همه جمع کردن حرام و شبهت - و بدین فعل پیدا اند که مقصود
 را معاملات همین است - و یا صوفیا را ندرب همین - لایکه فعل ایشان همه طاعت
 است - و زبان ایشان بر کلام حق - و نمره محبت حق - و سر ایشان محل محبت حق - و گوش
 ایشان محل سمع حق اندر حقیقت چشم ایشان خیانت بر و ست گرفتند - خیانت خایان
 بدیشان باز کردند - نه بدان احزاب هماغه و سادات زمان پس کسی را با شرار قومی محبت
 کند آن از شر و وے باشد - که اگر اندر وے خیر بود و صبر صحبت با خیار کرد و پس
 طاعت آنکس مر خود را بدست که صحبت ناسزا و غیر کفو خود کند - و منکران ایشان شرار
 و ازل خلق خداست غرض اهل اند که صحبت ایشان با ازل و شرار ایشان بوده است تا
 هوای نیافتند پس بدیشان منکر شده اند - و یا اقتدا با ایشان کرده اند - و چون در ملک
 شده اند - و یا اقتدا با ایشان کرده اند - سوا سے آن اختیار و غرض از آن خداوند که چشم رضا اندر

خیار ایشان نگریسته اند۔ و در صحبت ایشان را بجان و دل خریده۔ و از کل عالم طریق ایشان
برگزیده۔ و ببرکات ایشان بمقصود و دو بهائی رسیده۔ و از کل عالم بریده۔ و انیس یعنی
گفته اند۔

فلا تحقرن نفسی و انت جبرها فکل امری یصیب الی من یشاء

و در حدیث رئیس علمای و فقیه فقها۔ سعید ابن المسیب عظیم الشان۔ و در شیخ القدر بود۔
و عزیز القوم۔ و جمیل الصدر بود۔ و در مناقب بسیار است اندر قول علم از فقه و
توحید و حقائق و تفسیر و شعر و لغت و غیر آن۔ و گویند که مردی عیار خانی پارس طبع بود
و این طریق ستوده است اندرین قصه۔ و محمود بنزدیک جمله مشایخ۔ و از وی روایت
آورد که گفت۔ از من بالیس من الدنیا مع سلامه دینک کما رضی قوم بکثیرها مع
ذهاب دینهم۔ راضی شوی بانکه دنیا یا سلامت دین۔ چنانکه راضی شدند تو می به
بسیاری آن۔ بارفتن دین ایشان از ایشان یعنی فقر یا سلامت دین بهتر از غناست
با غفلت۔ که چون فقیر اندر دل نگر و اندیشه زیاده نیابد۔ و اندر دست نگیرد و قناعت
یابد و غنی چون اندر حال نگر و اندیشه زیاده یابد۔ و دست نگیرد دنیا یا بدین رضای
دوستان بخوانند که خداوند بے غفلت بهتر از رضای غافلان بدین است که بر مغرور و غفلت
و حسرت و اندام بهتر از دقت و محصیت پس چون بلا بیاید غافلان گویند که ای خداوند که
برتن مایان نیابد۔ و دوستان گویند که ای خداوند که بروین مایان نیابد۔ که اگر تن اندر بلا بود چون اندر
دل بقا بود بلا برتن خوش گردد و چون اندر دل غفلت بود۔ اگر چه تن اندر نعمت بود آن
نعمت نفرت بود۔ و بحقیقت رضا بقلیل دنیا کثیر دنیا بود۔ و رضا بکثیر دنیا قلیل دنیا بود۔
از آنچه قلیل او چون کثیر است۔ و هم از وی گفته اند که نشسته بود مردی
بنزدیک وی آمد و گفت۔ مرا خبر ده از حلالی که اندر وی حرام نباشد۔ و حرامی که اندر
وی حلال نباشد۔ وی گفت ذکر الله حلال نیست فیہ حرام و ذکر غیر الله حرام
نیست فیہ حلال۔ یا و کردن خداست حلالی که حلال است بے حرام۔
و یاد کردن غیر او حرام است بے حلال۔ از آنچه اندر ذکر وی نعمت است
و اندر ذکر غیر وی هلاک۔ و باشد التوفیق

بَابُ فِي ذِكْرِ أَمْتِهِمْ مِنْ تَبِعِ النَّبِيعِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

وَمِنْهُمْ شَجَاعٌ طَرِيقَتِ - وَتَمَكَّنَ أَمْرُهُ شَرِيعَتِ - حَبِيبُ الْجَنَّةِ بَلَدِ هِمَّتِ -
وَبِاقِيَّتِهِمْ بُودِ - وَانْدَرُ مَرْتَبَهُ گاهِ مَرَوَالِ خَطَرِ عَظِيمِ داشتِ - تَوْبَهُ وِسْهَ را اِیْتِدَارِ بَرْدِ سِتِ
حَسَنِ بَصَرِی بُودِ رَحْمَتِ اللّٰهِ عَلَیْهِ - وَدِرِ اَوَّلِ عَمِدِ رِیَا دَاوَسِ - وَانْدِ هَرِ جَنْبِ فِئَادِ کَرِ وِسِ -
خداوند تعالی توبه نصوح ارزال داشتِ - تا بدرگاهِ خداوند بازگشتِ - وَنَحْنُ اَنْدِ عِلْمِ وَصِلَتِ
از حَسَنِ بِلَامِ وَحَتِ - وَزِ بَالِشِ عَجَبِی بِرِ عَزِیَّتِ جَارِی نَکَشْتَهُ بُودِ - خداوند تعالی وِسْهَ را اِکْبَارِ سِتِ
وِیَا مَخْصُوصِ کَرِده بُودِ - تا بدرجته رسیدِ - که شامِی حَسَنِ بَصَرِی بِرِ دِرِ صُومِعَهُ شِ بِرِ گَزِ شَتِ -
وِسْهَ اَقَامَتِ نَخِازِ شامِ کُفْتَهُ بُودِ - وَانْدِ رِ نَازِ اِیْتَادِ حَسَنِ اَنْدِ اَمَدِ - وَاقْتِدَا بِاَوَّلِ مَکْرُودِ - اَزِ اَنُجِ
زِ بَالِشِ وِسْهَ بِرِ عَزِیَّتِ وَبِرِ خَوَالِ قُرْآنِ جَارِی بُودِ چُونِ مَثَبِ بَخْتِ - کُفْتِ خداوند تعالی را
بِخَوَابِ وِیْدِ - وَکُفْتِ بَارِ خَدَا بِاَرْضَاکِ تَوَانْدِ رِ چِیزِ اَسَرِ - کُفْتِ یا حَسَنِ رِضَاکِ مَنِ
بِاَفْتَهُ بُودِی - قَدَرِشِ نَدَانَسِ - کُفْتِ بَارِ خَدَا بِاَنُجِ بُودِ - کُفْتِ تَوَاکُفِ دُشِ اَزِ اِیْسِ حَبِیبِ
نَازِ کَرِ وِسِ - وَصَحَّتِ نِیَّتِ وِسْهَ تَرَا اَزِ اَلْکَا اَعْتِبَارِ عِیَالِشِ بَا نَدَانَسِ - مَنِ اَزِ تَوَا رَا عِنِ
شَدِ وِسْهَ - وَانْدِ رِ مِیَانِ اِیْسِ طَالَفِ مَعْرُوفِ اَسَرِ - کِ چُونِ حَسَنِ بَصَرِی اَزِ حِجَابِ بَکَرِ بَخْتِ
انْدِ صُومِعَهُ وِسْهَ شَدِ - اِیْشَالِ بِلَا نَدِ - وَکُفْتِ اِسْ حَبِیبِ حَسَنِ رَا بِیَجِ جَادِ وِیْدِ - کُفْتِ
بِلِ کُفْتِ کِچَا اَسَرِ - کُفْتِ انْدِ رِ صُومِعَهُ مَنِ اَسَرِ - لَصُومِعَهُ انْدِ رِ شَدِ نَدِ کَسِ رَا نَدِ یَا نَدِ
پِشَا شَتِ - کِ حَبِیبِ بَا اِیْشَالِ اَسْتِزَا وِسْهَ کُنْدِ - وِسْهَ رَا جِنَا کُفْتِ کِ رَا سَرِ شِ کُفِی - کِ اِیْجَا
اَسَرِ - وِسْهَ سُوکُنِ یَا دِ کَرِ کِ رَا سَرِ وِسْهَ کُویمِ - دِگِرِ بَارِ وِسْهَ دِگِرِ بَارِ انْدِ رِ شَدِ نَدِ - بِلَا قَدَرِ وِیْدِ
کُشْتِ حَسَنِ بِیَرِ وِلِ اِنْدِ - وَکُفْتِ یا حَبِیبِ دَاغِ کِ خَدَا اِسْ عَزِ وِجِلِ بِرِ کَا سَتِ تَوَا مَرِ اِیْسِ طَالِمَالِ نَمُو
چِرَا کُفْتِ بَا اِیْشَالِ کِ وِسْهَ اِنْدِ رِ چَا سَرِ - کُفْتِ اِسْ اَسْتَا وِیْدِ بِرِ کَا سَتِ مَنِ بُودِ - کِ تَرَا نَمُو وِیْدِ
بَا اِیْشَالِ - بِلِکِ بِرِ کَا سَتِ رَا سَرِ کُفْتِ اِنْدِ رِ پِیْرِ - اِگِرِ وِسْهَ کُفْتِ مَرَا وِیْدِ اِیْرِ وِیْدِ رَا سَرِ اِگِرِ وِیْدِ -
وِسْهَ رَا اِیْسِ جَنْبِ کَرَا سَتِ لِسِ اِزِ اَسَرِ - اِزِ وِسْهَ پِرِ سِیْدِ نَدِ کِ رِضَاکِ خداوند اندر چه چیز اَسَرِ
کُفْتِ فِی تَلِیْبِ لِسِ فِیهِ غِیَا رِ النِّفَاقِ - اِنْدِ وِسْهَ کِ اِنْدِ رِ اِلِ غِیَا رِ النِّفَاقِ بِلَا شَرِ - اِزِ اَنُجِ لِفَاقِ خِلَافِ
وِفَاقِ بُودِ - وَرِضَا بَیْنِ وِفَاقِ - وَعُجْبِ رَا بِاَلْفَاقِ بِیَجِ تَعْلُی نَبِیَّتِ - وَتَعْلُشِ رِضَا اَسَرِ لِسِ
رِضَا صَفْتِ دُشْتَالِ بُودِ وِیْدِ لِفَاقِ صَفْتِ دُشْتَالِ - وَاِیْسِ مَنِ سَخَنِ بَزِ بَرِگِ اَسَرِ - وَبِکَا سِ

یکے شیر و یکے عمل۔ گفتا بنور گفتم ایسا شیخ این در جہ سجہ یافتی۔ گفت بمتابعیت حضرت
 محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ گفت ای پسر قوم موسیٰ با آنکہ مر اور مخالف بودند سنگ
 ایشان را آب داد۔ و موسیٰ نہ بدرجہ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم بود۔ چوں من حضرت محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم سالیج باشم آخر سنگ مرا انگبین و شیر نہ دہد۔ و محمد صلی اللہ علیہ وسلم بہتر
 از موسیٰ بود گفتش مرا پسر دہ۔ گفت لا تجعل قلبک صمد و قی الحرس و بطنک و دعاء
 الحرام دل را محلی از مکن۔ و تو کم را موضع حرام مکن۔ کہ ہلاک خلق اندیز۔ و د چیز است۔
 و بجات اندر حفظ این دو چیز و شیخ مرا از دستہ روایات بود۔ اما اندر وقت من ضیق بود۔
 پیش ازین مکن نشد کہ کہیب من بحضرت عرقین حضرت سہا اللہ ماندہ بود۔ و من اندر و پیاہند
 در بلدہ بہنور کہ از مضامین ملتان است۔ و در میان ناہدستان گرفتار شدہ بودم۔ و الحمد للہ
 علی السراۃ القدر۔ و **موسیٰ** پیر صالح ابو حازم المذنی مقتدا ہے بعضی از مشائخ بود۔
 و سے را اندر معاملات خطی و افرو خطی بزرگ است۔ و اندر فقر قدس صادق۔ و اندر
 عجاہد است روش تمام۔ و عمر بن عثمان المکی اندر امر و سے بجد شد۔ و کلام و سے اندر ہمہ ولہا
 مقبول است۔ و در پیشتر کتب مسطور۔ و این عمرو بن عثمان از و سے رواست کردہ کہ و سے را
 گفتند۔ ما ساء لك قال لرضا عن الله والغنى عن الناس۔ مال تو چیست گفت مال من
 رضا ہے خداوند است۔ و بے نیاز ہے از خلق۔ و لا محالہ ہر کہ حق را رضی بود از خلق مستغنی بود۔
 و تزیینہ بزرگتر مرد را رضا ہے خداوند باشد۔ و اشارت بغنا بخدا نیست عز و جل پس ہر کہ
 با و غنی بود۔ از غنی و سے مستغنی بود۔ و راہ بجز در گاہ و سے نہ اند۔ و اندر خلا و ملا جز اور انجا ہد۔
 یکے گوید از مشائخ کہ بزرگ یک و سے اندر آدم۔ و سے را یافتم خفتہ زمانے ہو و دم تابیدار
 گشت۔ کہ وقت اندرین ساعت بہنمبر **اصطعم** بنحو ایب دیدم۔ کہ مرا ایو سے کو پیغام دادہ است
 و گفت کہ حق ما در نگاہ داشتن بہتر انرج کردن۔ باز کرد و دل و سے را بچو سے من۔ از انجا باز
 گشتم۔ و بجائے تر شدم۔ و از و سے پیش ازین سخنان سموعہ تارم۔ و **منہم** داعی اہل مجاہدت
 و قائم اندر مشاہدت۔ و حار بن و شیخ اندر وقت و سے چوں و سے نبود و محبت بسیار کس از
 تابعین یافتہ بود۔ کہ و سے را از مشائخ متقدمین دریافتہ و اندرین طریقت بہرہ تام داشتہ
 و اندر حقانیت طریقت انفاس عالی و اشارات کامل و از و سے آیدہ است۔ کہ گفت۔ ما
 رأیت شیئاً الا و رأیت اللہ فیہ بیچ چیز ندیدم کہ حق را اندر الی ندیدم۔ و این مقام مقام

مشابہت باشد کہ منہ اندر غلبہ دوستی فاعل بر جسته رسد کہ چون اندر فعل سے نگر فعل نہ بیند۔ بلکہ
جمله فاعل را بیند چنانکہ کس اندر صورتی نگر و تصور را بیند۔ و حقیقت این کلمہ بقول ابراہیم خلیل معنیر
صلی اللہ علیہ وسلم باز کرد کہ ماہ و آفتاب و ستارہ را گفت۔ هذاریق۔ و آل اندر حال غلبہ
شوق بود کہ ہر چہ می دید جمله بصفت محبوب خود می دید۔ زیرا آنچہ چون دوستان نگاہ کنند
عالم بیند مقهور قہر سے و اسیر سلطان سے۔ و وجود موجودات اندر جنب قدرت فاعل
آں متلاشی بودند۔ و در ممکن مگوین ناچیز بچشم چون اشتیاق اندراں نگرند مقہور نہ بینند۔ بلکہ ہمہ
قاہر بینند۔ و مفعول نہ بینند۔ بلکہ فاعل بینند۔ و مخلوق نہ بینند۔ بلکہ خالق بینند۔ و این را در
باب مشاہدت بیارم انشاء اللہ عزوجل۔ و این جامع گروہے را غلطی افتد کہ گوین گفتہ است۔
آں مرد کہ رأیت اللہ فیہ۔ این مکان تجربہ و طول اقتضا کنند۔ و این کفر محض باشد۔ از آنچہ مکان
جنس ممکن بود۔ اگر تقدیر کند کہ مکان مخلوق است باید کہ نامکن نیز مخلوق بود۔ و اگر تقدیر
کند کہ ممکن قدیم است باید کہ مکان نیز قدیم بود۔ و بدین قول فساد لازم آید یا خلق را قدیم باید
گفت۔ یا خالق را محدث۔ و این ہر دو کفر باشند پس این رویت او اندر چیز ہادسا معنی کہ
اول گفت۔ و اندرین رموز لطیف است کہ بجای گاہ بیارم انشاء اللہ تعالیٰ۔ و **ص ۱۴۸** امام
امان و مقتدای سنیان شرف فقہاء و علمای ابو حنیفہ نعمان بن ثابت الخزاز سے را اندر
مجاہدات و عبادات قدمے درست بود۔ و اندر اصول این طریقت شانے عظیم داشت
و اندر ابتدایے حال قصہ عزالت کرد۔ و از خلق بچلہ بتر آئند۔ و خواست کہ از میان خلق بیرون
شود کہ دل را از ریاست و جاہ خلق پاکیزہ گردانیدہ بود۔ و مہذب مرقی را ایستادہ۔ تا بشے
بخواب دید۔ کہ استخوانہاے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم از لہی او گردے کرد۔ و بعضے را از بعضے
اختیارے کرد۔ از ہمیت آں از خواب بیدار شد۔ و یکے از اصحاب از محمد بن سیرین
تعبیر این خواب پرسید۔ گفت تو اندر علم پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و حفظ سنت سے بدرجہ
بزرگ رسی۔ چنانکہ اندراں متصرف شوی۔ و صحیح را از سقیم جدا گردانی۔ و دیگر یا پیغمبر صلی اللہ
علیہ وسلم را بخواب دید۔ کہ او را گفت یا ابا حنیفہ ترا بسبب زندہ گردانیدن سنت بن زندہ
گردانیدہ اند۔ قصہ عزالت کن۔ و وے استاد بسیار کس بود از مشائخ۔ چون ابراہیم اوہم و یحییٰ
بن عیاض و داؤد طائی و بشر حافی و بکریشال۔ و اندر میان علمای مسطورہ مشہور است۔
کہ اندراں وقت ابو جعفر منصور کہ خلیفہ بود۔ تدبیر کرد کہ از چہاں کس یکے را قاضی گردانند۔

از ان کی ابوحنیفہ بود و دیگر سفیان ثوری و سیدوم سلمه بن اشیم و چهارم شریک و این هر چهار از
فحول علماء بودند کس فرستادند تا جمله را آنجا حاضر گردانند اندر راسته که می رفت ابوحنیفه
گفت من اندر هر یک از شما نفرستے چیزی بگویم اندرین رفتن گفتند صواب آید گفت من
بجای این قضا را از خود دفع کنم و صلوات خود را و یوانه سازم و سفیان بگریزد و شریک قاضی
شود و سفیان اندر راه بگریخت و یکشتی اندر شد و گفت مرا پنهان کنید که سرم بخوابند برید
بتاویل این خبر که پیغمبر صلی الله علیه وسلم گفت من جیحل قاضی افتد خدیج بعید سکین - ملاح در
کشتی و س را نشاند پنهان کرد و این هر سه را بنزد یک منصور بردند و شربت ابوحنیفه را
گفت ترا قضا بایا کرد و س گفت ای پسر امیر من مروی ام نه از عرب بلکه از سواوی ایشان
و سادات عرب حکم من را ضعیف بناتند ابو جعفر گفت این کار را سنت به تعلق نیست که این
کار را علم باید و تو مقام علمای زمانه گفت من نشایم این کار را گفت درین قول که گفت
من نشایم این کار را اگر راست گویم خود نشایم و اگر دروغ گویم دروغ زن من قضا س
مسلمانان را نشاید و تو که خلیفه خدائی را و مادر که دروغ گوئی را خلیفه خود کنی و اعتماد اموال
مروان و فروج مسلمانان بروی کنی این بگفت و سجات یافت آنگاه حمله پیش رفت
و دست منصور بگرفت و گفت تو چگونه و فرزندان و ستوران تو چه گوئی نه اندر منصور گفت این
دیوانه است این را بیرون کنید آنگاه شریک را گفت ترا قضا بایا کرد و گفت من مرے ام
سودائی و دماغ من خفیف است منصور گفت معاجزت کن بعصیر مایه موافق و به
نبنید مایه شلش تا غفلت کامل شود آنگاه قضا شریک را دادند و ابوحنیفه و س را
هیچ کرد و نیز هرگز با و سخن نکرده و این نشان کمال حال و نیست هر دو معنی را یک
صدق فرستش اندر هر یک و دیگر سپردن راه صحت و سلامت خلق را از خود دور کردن
و بجاه ایشان مغرور ناگشتن ازین حکایت دلیل قوی است بر صحت ملاست را که آنچنان
سه سر بیکت خلق را از خود دور کردند و این جنبش معاملات را منکرند از انچه با هوا آرسیده اند
و از طریق حق رسیده - خاصه خانه امر را قبله خود ساخته اند و مراے ظالمان را بیت المعمر خود
گردانیده و بساط جابران را با قاب قوسین ادا فی برابر کرده و هر چه بخلاف هوالے ایشان بود
همه را منکر شوند و قتی از حضرت غزنین حرسها الله کیے اندر عیان ملاست و علم گفته بود که
سرقه پوشان بدعت است من گفتم جامه خشکی و و بیکی که جمله از ابرشیم است و عین

آن بر مردان حرام محض است۔ آنکاه از ظالمان بسته بالحق کرون۔ و الحاج حرام۔ ملک
 ظالم حرام مطلق آنرا بپوشید۔ و نکوئی که بدعت است۔ چرا جائمه حلال خریدہ بسیم حلال آن
 بدعت بود۔ اگر نہ رعونت طبع و ضلالت نفس بر شما مسلط بودے۔ سخن ازین بچندے ترک کنید
 اما مرزناں را بر شیمینہ پوشیدن حلال باشد۔ و بر مردان حرام۔ و بر دیوانگاں مباح۔ اگر بدین
 بہر دو معتقدید۔ منع خود باشد۔ من عدم الانصاف۔ و امام ابو حنیفہ سے گوید۔ چوں
 نوفل بن جیان وفات یافت۔ بخواب دیدم کہ قیامت است۔ و جملہ خلق اندر حسابگاہ
 قائم اند۔ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دیدم ایستادہ بر لب توحش خود۔ و بر راست و چپ سے
 مشال دیدم ایستادہ۔ و بر سر دیدم نیکو روی و بر سر موسے سپید گذاشتہ۔ و خود بر خیمہ
 صلی اللہ علیہ وسلم نہادہ۔ و اندر برابر سے نوفل را دیدم۔ چوں مرا بدید۔ موسے من آمد۔ و
 سلام گفت۔ گفت مرا آب وہ۔ گفت از پیغمبر دستورے خواہم۔ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بکشت
 اشارت کرد تا مرا آب داد۔ من از آن آب بخوردم و مرا اصحاب خود را بآدم۔ کہ از آن جام بخور
 کہ نکشت۔ گفتم یا نوفل بر راست پیغمبر آں پیر کیست۔ گفت ابراہیم خلیل صلوات اللہ علی
 نبینا و علیہ۔ دیگر بر چپ سے ابابکر صدیق۔ پیچیدے پر سیدم۔ و بر انگشت سے رفیق
 از ہفدہ کس پر سیدم۔ چوں بیدار شدم ہفدہ عدد و بر دست عقد کردہ بودم۔ و بچہ ابن معاذ
 الرازی گوید پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را خواب دیدم۔ گفتش یا رسول اللہ این اطلبک قال
 عند علم۔ پیغمبر نے مر از دیک علم ابی حنیفہ جوئی۔ و وے را اندر درخ طریق بسیار است و
 مناقب مشہور و بیش از آنکہ اس کتاب محل آں کند۔ و من کہ علی بن عثمان الجلالی ام رضی اللہ
 عنہ بشام بودم بہر سرروضہ بلال مؤذن خفتمہ بودم خود را بہکہ دیدم اندر خواب۔ کہ پیغمبر صلی
 علیہ وسلم از باب بنی شعیبہ اندر آمد۔ و پیر سے را در کنار گرفته چنانکہ اطفال را گیرند۔ و شفقہ پیش
 وے دویدم۔ و بر پشت پایش بوسہ دادم۔ و اندر تعجب آں بودم تا آں پیر کیست۔ وے
 حکم اعجاز بر باطن و اندیشہ من مشرف شد۔ مرا گفت ایں امام نیست و اہل دیار تو۔ یعنی
 ابو حنیفہ۔ مرا بدین امید بزرگ است۔ و با اہل شہر خود ہم دورست شد۔ ازین خواب مرا
 کہ وے یکے از آنان بودہ است کہ از اوصاف طبع فانی بودند۔ و با حکام شرع باقی ہاں قائم
 چنانچہ بر بندہ و پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است۔ و اگر وے خود رفتے باقی الصفتہ بودے
 و باقی الصفتہ یا غلطی بودے یا مصیبت۔ چوں بر بندہ وے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فانی الصفتہ

و قائم ببقائے صفت پرغیر صلی اللہ علیہ وسلم۔ و چون برغیر صلی اللہ علیہ وسلم خطا صورت نگیرد۔
 بدانکہ بدو قائم نگیرد۔ و این رنرے لطیف است۔ و گویند کہ چون داود طائی رحمہ اللہ علم حاصل کرد۔ و
 مصدر و مقتدا سے عالمی شد بہ نزدیک ابو حنیفہ آمد و گفت۔ انوں چہ کنم۔ ابو حنیفہ گفت
 علیک بالعلم فان العلم بلا عمل کاجسد بلا روح۔ بر تو باد بکار سیتن علم۔ از آنکہ ہر علمے کہ
 ازرا عمل نباشد۔ چوں تنے بود کہ ازرا روح نباشد۔ اتفاقاً بیک تا علم بعمل مقرر دن نکرده۔
 و روزگار مخلص نہ۔ و ہر کہ بعلم مجرد قناعت کند۔ وے عالم نباشد۔ کہ عالم را بحجہ و علم قناعت نبود
 از انچہ عین علم متقاضی عمل باشد۔ و چنانکہ عین ہدایت مجاہدت تقاضا کند۔ و چنانکہ مشاہدہ
 بے مجاہدت نباشد علم بے عمل نباشد۔ از انچہ علم موارثت عمل بود۔ و تخریج و کشایش علم و
 منفعت اس بہر کات عمل بود بہیچ معنی علم را ز عمل جدا نتوان کرد۔ چنانکہ نور آفتاب را از عین
 اس۔ و اندر ابتدائے کتاب اندر علم باب مختصر بیان ور دم۔ و با اللہ التوفیق۔ و **منہم**
 سید زکاد و قاعد و تاو عبد اللہ بن مبارک المروزی از مختصان این قوم بود۔ و عالم بجمہ
 احوال و اقوال و اسباب طریقت و شریعت و اندر وقت خود امام وقت بود۔ و شاخ بزرگ
 را در یافتہ بود۔ و با ایشان صحبت کردہ۔ و وے را تصانیف مذکور و کرامات مشہور است اندر
 ہر فن از علوم۔ و ابتدائے توبہ وے را سبب اس بود۔ کہ بر کینر کے فتنہ بود۔ شبے از میان
 مستان بر حاسر۔ و یکے را با خود ببر۔ و اندر زیر دیوار معشوقہ بایستاد۔ و وے بر امام بردار
 تا با ما و ہر دو اندر مشاہدہ یکدیگر ایستادہ ہمے بودند۔ و عبد اللہ چوں بانگ نماز باراد بشنید۔
 پنداشت کہ نماز خفتن است۔ چوں روز روشن شد و است۔ کہ ہمہ شب مستغرق
 مشاہدہ وے بودہ است۔ ازین معنی اور اتنیہے شد۔ و یا خود گفت مشرم بادت اسے
 پس مبارک۔ امشب ہمہ شب بر پولے خود بر پائے بایستے۔ و کرامات طلبے۔ و اگر
 امام اندر نماز سورہ دراز بر خواند دیوانہ گردی۔ کہ دعویٰ مومنہ اندر برابر اس دعویٰ۔ از اس توبہ
 کرد۔ و بعلم و طلب اس مشغول شد۔ و زہد و دیانت پیش گرفت۔ تا بدر جتہ رسید۔ کہ مادرش
 اندر یارغ کشد و بر یافت خفتہ۔ و مارے و عظیم شاخ ریحان اندر دھان گرفتہ۔ و بس از
 وے میراند۔ آنگاہ از مرور حلت کرد۔ و در بغداد آمد۔ وے اندر صحبت مشائخ بود۔ و یکا چند
 گاہ مجاور بود۔ و باز ہر شد مردم شہر چلہ بدو قوی کرد۔ و ویرا درس و مجلس ہنادر و اندر اس
 وقت در سونے سردیال بر متابعت حدیث رفتہ۔ و نیمہ طاری را سے داشتند۔

همچنانکه تا امروزه را رضی الفریقین خوانند بحکم موافقتش با هر یک از ایشان - و هر دو
 فریق اندر وی دعوی که دند و دے آنجا دور بباط ساخت - یکے مر اهل حدیث را و یکے
 مر اهل رائے را - و تا امروزه آل هر دو بر جایست بر قاعده اصل - و از آنجا که بجا از باز آمد و مجاور
 شد - وے را پرسیدند که از عجب اینها چه دیدی - گفت راسب دیدم از مجاهده ترارشده - و از
 ترس خداوند و تا گشته - پرسیدش که یا ارباب کیف الطریق الی الله - قال لوعرفت
 الله لعرفت الطریق الیه - فقال اعبد من ذل عرفه و تعصى من تعرفه - گفتم راه
 بخدا کس چه چیز است - گفت اگر او را شناسی راه هم بدو بدانی - آنگاه گفت من سے پرستم
 آنکه وے رائے و اتم وے را شناسم - و تو عاصی سے شوی آل را که سے شناسی یعنی معرفت
 خوف اقتضا کند - و ترا ایمین سے بنیم - و کفر و جهل اقتضا کند و خود را غایف سے پانیم -
 گفت این مرا سپرد شد - و از بسیار ناگرونی مرا بازداشت - از وے روایت قرار بر ایشان روانه پس دنیا را ایشان را
 السکون حرام علی قلوبنا و لیائنه - دل دوستانش هرگز ساکن نگردد - که سکونت برین
 قوم حرام است اندر دنیا - و منطرب اندر حال طرب اندر دنیا یغیبت از حق سکونت
 بر ایشان روانه - و اندر عقیقه بحضور حق و تجلی و رویت قرار بر ایشان روانه پس دنیا را ایشان را
 چوں عقیقه و عقیقه مرا ایشان را چوں دنیا - از آنچه سکونت دل و دو چیز اقتضا کند - یا یا نیست
 مقصود یا غفلت از امر او - یافت وے اندر عقیقه و دنیا روانه - تا دل از خفتن محبت
 ساکن شود - و غفلت بر دوستانش حرام - تا دل از حرکات طلب ساکن شود - و این اصل
 تالیست اندر طریق محققان - و الله اعلم - و هم شاه اهل حضرت و پادشاه و رگاو
 وصلت ابو علی الفضیل بن عیاض از جمله صالحان قوم بود - و کبار ایشان و وے را اندر
 معاملات و حقائق خطی و افراسن و نصیب تمام و از مشهوران طریقت یکے وے است
 ستوده اندر بیان طل و احوالش معروف بصدیق اندر ابتدا و وے عیاری کرد - و راه وے
 میان مر و ماورد - و با اینهمه میل بصلاح داشت - و پیوسته فتوت و همته اندر طبع وے
 بود - چنانکه اندر هر قافله که زنی بود بگردان نکشته - و کسے را که سر پای اندک بود
 کالای او شد - و با هر کسے بمقدار سر پای چیز بگذاشت - تا وقت که بازار گانه از
 سرور رفت - وے را گفتند که بدرقه بگیر که فضیل بر سر راه است - گفت شنیده ام که وے
 مرد خدا کسے ترس است - قاری را بخرد و بگرفت - و برایشتر نشانده - تا روز شنبه اندر راه

قرآن سے خواندہ ناقابلہ بجائے رسید۔ کہ فضیل کمین داشت۔ بالفاق قاری سے خواندہ۔
 اَلَمْ يَأْتِ الْبَنَاتِ اَمْ نُوَا اَنْ تَخْشَعُ قُلُوْبُهُمْ لِيُذَكِّرَ اللَّهُ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ۔ وے رارقتے
 اندر دل پدید آمد۔ و عنایت ازلی سلطانی خود بر دل وے ظاہر گردانید۔ و اذ ان شغل تو بہ کرد۔
 و خصمان را نام بر نوشتہ بود۔ و جملہ را خوشنود گردانید۔ و بیکہ شد۔ و مدے آنجا بجاورد۔ و
 بعضے از اولیا خداوند را یافت۔ و بکوفہ باز آمد۔ و با امام ابوحنیفہ مدے صحبت کرد۔ و وہا
 روایات عالی است۔ و مقبول اندر میان اہل صنعت حدیث۔ و کلام رفیع اندر حقایق
 تصوف و معرفت۔ از وے مے آید کہ گفت من عرف اللہ حق معرفتہ عبدہ بکل
 طاقت۔ ہر کہ خداے را بحق معرفت مے بشناسد بکل طاقت بہرستدش۔ از انچہ انکہ بشناسد
 بالغام و احسان بشناسد۔ برافت و رحمت چوں شناخت و دوستش گیرد۔ چوں دوست
 گرفت طاعت دارد۔ و طاقت از انچہ فرمان و دستاں کردن و شوارہ باشد پس ہر کرا دوستی
 زیادت بود۔ و حص پر طاعت زیادت بود۔ و زیادت دوستی از حقیقت معرفت بود۔ چنانکہ
 عائشہ زوائست کرد کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شبہ برخواست۔ و از من غائب شد۔ و مرا دوست
 بست کہ وے بچہ دیگر رفتہ است۔ برخواستم و ہر اثر حس وے مے فرم۔ تا اندر مہی آمد۔
 وے را یافتم اندر نماز استادہ وے گریست۔ تا بلال بیاید۔ و یا نکیب نماز بادیاد بگفت۔ و
 اندر نماز بود۔ چوں نماز بادیاد کرد۔ و بچہ اندر آمد۔ یافتم ہر دو و پایش آما سیدہ۔ و ہر دو سر انگشتاں
 ترقیدہ۔ و زرد اب ازال بہیم رفت۔ بگرستم۔ و گفت یا رسول ترا گناہ اول و آخر عفو کردہ
 اند۔ چندیں سنج بر خود چہرے ہی بذار تا اس کسے کند کہ مامون العاقبتہ بنیاد۔ وے گفت
 صلی اللہ علیہ وسلم یا عائشہ اے جملہ لطف و فضل خدا نیست غزو جمل افلاکون عبد الشکور
 بناید کہ من بنیاد الشکور یا شوم۔ چوں او کرم و خداوندی بمن نمود۔ و مشورہ بخشش گفت۔
 چہ کوئی مرا بندگی بناید کرد۔ و بمقدار طاقت بشکر باستقبال نعمت بنایدش۔ و نیز مے
 صلی اللہ علیہ وسلم معراج پنجاہ نماز قبول کردہ بود۔ و آنرا گراں داشت۔ تا بگفت یا موسیٰ
 باز گشت۔ و نماز پنج وقتہ باز آورد۔ زیرا کہ اندر طبع وے مرفرمان را بیج مخالف نبود۔
 لان المحبة هي الموافقة۔ و ہم از وے روایت آرند۔ کہ گفت۔ ان تبادا ان المرضى
 و الناس فيما عجاين و للمجانين في دار المرضى الغل و القيد۔ و نیا بیمارستان است۔
 و مردماں در و چوں دیوانگان۔ و دیوانگان را اندر بیمارستان غل و قید باشد۔ و ہر کسے نفس

ما نعل ما است - و معصیت قید ما - فضل بن ریح روایت کرد که من با هارون الرشید بجنگ شدم -
چون حج کردیم مرا گفت - ایس جای هیچ مردی هست از مردان خدای - تا او را زیارت کنم -
گفتم بے عبد الرزاق صنعانی ایس جا است - گفت مرا به نزدیک و بے بر - چوں به نزدیک
وے شدیم - و زمانے سخن گفتیم - چوں قصد بازگشتن کردیم - هارون بن اشارت کرد که از
وے پرس - که تا اینجا و ام دارد - پرسیدم گفت بے - فرمود تا و امش بگذارند - و از اینجا بیرون
آمد - گفت یا فضیل و لم یهوز نقاضاے کند که مرد وے را بنیم بزرگتر ازین - گفتم سفیان بن
علی بنی است - گفت اینجا رویم - در آمدیم - و زمانے سخن گفتیم - و چوں قصد بازگشتن
کردیم - و دیگر بار بن اشارت کرد - تا از و ام او پرسیدم - گفت بے و ام دارم - فرمود تا و امش
بگذارند - و از اینجا بیرون آمد - و گفت یا فضل هوز مقصود من محال نشد است - گفتم یا دم آمد
که فضیل بن عیاض اینجا است - وے را بنزدیک فضیل بروم - وے اندر غرقه بود و آبیست از
قرآن بر وے خواند - در نزدیک گفت کیست - گفتم امیر المؤمنین است - گفت ما می دل
مید المؤمنین - چه کار مرا با امیر المؤمنین - گفتم سبحان الله بخبر پیغمبر است صلی الله علیه وسلم
که گفت ایس العبد ان یذل نفسه فی طاعة الله قال بلی اما لولمنا فخر عند اهله -
فیسر روایند را که اندر طاعت خدای تعالی ذل طلب کند - گفت بے امارضا غر بود تا
ذل من بینی و من غر بود چه رضا حکم خداوند تعالی - آنگاه فرود آمد و در پیش او چرخ بکشت
و اندر از او به بایشاد تا هارون وے را از در خانه مے جست - تا و استشیر وے باز آمد گفت
آه از وے که از وے نرم تر ندیده ام - اگر از عذاب خدای تعالی برهانیک عجب باشد -
هارون فر اگر لیستن آمد - چندان بیکر لیست که بهیوش شد - چوں بهیوش آمد - گفت یا فضل
مرا بنده و - گفت یا امیر المؤمنین پدرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم بود - از وے در خوا
که مرا بروم - امیر کن - گفت یا عم یک نفس ترا بر تن تو امیر کروم - یک نفس تو اندر طاعت
خدا بهتر از هزار سال طاعت خلق مر ترا - لان الامارة یوم القیامة الندامة - از آنچه
امیری روز قیامت بجز ندامت نباشد - هارون گفت اندر پند زیادت کن - گفت چوں عمر
بن عبد العزیز را بخلاف نصیب کرد - سالم بن عبد الله در جابن حیوة و محمد بن کعب لقطی را
بخاند - و گفت من بدلتا شدم با پس بلیات - تدبیر من چه چیز است که من ایس را بلا مے شناسم -
گر چه مردمان نعمت دانند - بیکه گفت از میان اگر خواهی تا فر و از عذاب خدا تعالی نجات باشد

پیران مسلمانان را چوں پدر خویش دان - و چونان را چوں برادران - و کو دکان را چوں فرزندان -
 آنگاه بالایشان معاشرت چنان کن - که اندر خانه بایزد و برادر و فرزند کنند - این همه دنیا را اسلام
 چوں خانه تست - و اهل آن عیال تو - ز زاریات و اکرم اخاک و احسن علی و لدک -
 زیارت کن پدر را - و کرامت کن برادر را - و نیکوئی کن بچای فرزندان - آنگاه فضیل گفت
 من می ترسم یا امیر المؤمنین مبادا که آن روزی خوب تو بآتش و دوزخ گرفتار شود - انصافند
 ترس - و حق او بهتر از این گذار پس ما در دل گفت ترا دام هست - گفت ایله دام خداوند و در
 گردن من است - و آن طاعت و عی است - اگر مریداں بگیرد و ای بر من - گفت یا
 فضیل دام خلق می گویم - گفت حمد و سپاس مر خدا می را غر و بیل که مر از دوس نعمت
 بسیار است - و هیچ گاه ندارم - تا بندگانش را کلمه بکنم - ما در دل تصرف هزار دینار بیرون کرد - و
 پیش دوس نهاد - و گفت این اندر وجهی از وجود خود بکار برید - فضیل گفت یا امیر المؤمنین یا
 پند دایه من ترا هیچ سود نداشت - و هم از اینجا جور اندر رفتی - و بعد از گری را پیشه کردی - گفتا چه
 بپرداز گری را پیشه کردی - گفتا هیچ سود نکردم - گفت من ترا نجات می خواهم - و تو مرا اندر بلا می
 افکنی - این بے دودی نبود - ما در دل فضیل هر دو گریاں از پیش او بیرون آمدند - و سرالفت یا
 فضل بن ربیع ملک بحقیقت فضیل است - و این جمله دلیل به لیثت کردن دوس است بدینا -
 و اهل آن - و حقارت زمینت آن بنزدیک دل دوس - و ترک تواضع مر اهل دنیا را از برای
 دنیا - و ویرا مناقب بیشتر ازین است که در عبارت آید و الله اعلم - و صمیم سفینه
 تحقیق در کرامت و مصداق شرف اندر ولایت ابو الفیض ذوالنون ابن ابراهیم المصري
 ثوبی بگوید - و نام دوس ثوبان - و از احیار قوم و بزرگان و عیاران طریقت است - که طریق
 بلا سپردی - و راه نداشت رفتی - و اهل مصر جمله اندر شان و سستی و عاجز بودند - و هر روز
 شکر و تامل کسے حال و جمال دوس را نه شناخت اندر مصر - و آن شب که از دنیا بیرون
 رفت بهفتاد و کس پیغمبر صلی الله علیه و سلم را بخواب دیدند - که فرمود که دوست خدای ذوالنون
 بخو است آمده من با استقبال دوس آمده ام - و چوں وفات یافت بر پیشانی دوس بنشته
 یافتند - که هذا حبیب الله مات فی حبب الله قتل الله - چوں جنازه آتش برداشتند -
 مرغان و ابر جنازه دوس جمع شدند - پر در پر یافتند - و سایه بران افکندند - چوں اهل مصر
 دیدند جمله تشویر خوردند - و توبه کردند از آن جفا که کرد بودند - و راطریق

بسیار است و کلمات خوش اندر خفای معلوم چنانکه گوید العارف کل یوم اختتم لانه فی کل
ساعت من الوب اقوی - هر روز عارف تر سال تر بود و خاش تر - زیرا که هر ساعت نزدیکتر
بود و آنکه نزدیکتر بود - لا محاله حیرت و خشوعش بیشتر بود - از آنچه از هیبت سلطان حق آگاه
گشته بود - و جمال حق بر دلش مستولی شده - خود را از دوسه دور مید - و بهر حال و در
نه خشوعش بر خشوع زیاده شود - چنانچه موسی علیه السلام اندر حال مکالمات گفت - یا رب
این اطلابت قال عند المسکرتی قلوبهم بار خدایا ترا کجا طلبم - اینجا که دل شکسته و اندر جمال
خود نمید گشته باشد - گفت بار خدایا هیچ دل از دل من تو مید تر و شکسته تر نیست گفت
پس من اینجا نیم که تویی پس یعنی معرفت بے ترس و خشوع جمال بود نه عارف - حقیقت
مستغرقان عالم است صدق ارادت بود - و ارادت صادق بنده اسباب و قاطع اسباب
بنده باشد از دین خدا سبب غرض - چنانکه ذوالنون گوید الصدوق سیف الله فی ارضه ما
وضع علی شئی الا قطعه - راستی شمشیر خدا بابت غرض اندر زمین - و بر هیچ چیز نیاید -
آنکه آن چیز را برود - و صدق رویت سبب باشد از انبیا سبب - چون سبب است
شبه حکم صدق ساقط شود - و یا فتم اندر تکالیف است و سبب که روزی با سبب خود را نشانی تر نشسته
بود - و اندر روئیل تا شبیهی که در اینچینا چه عادت اهل مصر باشد کشتی دیگر می آمد - و گرفت
از اهل طرب اندر این نشسته بودند و فساد سبب می گرفتند - و شاگردان را اندر این نفرست
عظیم آمد گفتند - ایها الشیخ و ما کن تا خدا سبب غرض اهل جمل را غرق گرداند - تا شوی ایها
از خلق منقطع شود - ذوالنون مصری بر پاسه خواستند و دستها بر گرفتند - و گفت بار خدایا
چنانکه این گروه را ندیدم جهان نیز عیش خوش و لذت اندر این جهان نیز عیش خوش و لذت
مستحب شد تا از گفتار و سبب چون کشتی قرابینش ز آمد و چندان بر ذوالنون افتاد و اگر گریستند -
و اندر این خواستند و خود را شکستند - و توبه کردند و چنانکه باز گشتند - و سبب اگر دال گفت
عیش خوش آن جهان - توبه این جهان بود - بدینند که بر او جمله جمال شد و متوا انبیا برادر رسید
بے از آنکه رنجی بکس رسد و این حدیث از مناسبت شفقت آن پیر بود بر مسلمانان - و اندر این
آنکه از پیغمبر صلی الله علیه وسلم کرد - که هر چند که از کافران با و بر خاندن بود - و سبب تغییر
نشده بود - و سبب الله احد قومی فانه بعد از یسوع - و از دوسه می آید که گفت
از هیبت المتقین - آدم با حق تعالی - و اندر این شخصی را دیدم از دور که می آمد اندر دل خود

تقاضا ہے یا قسم کہ ازیں کس سولے کہنم۔ چوں بنزدیک من آمد پیرز نے بود با عکازہ اندر
دست وجہ پیشین پوشیدہ گفتم بن آیت قالت من الله قلت ایتی آیت قال قلت ایتی الله۔ از
کجائے آئی گفت از نزد خدا تعالیٰ۔ گفتم کجائے شوی۔ گفت بسوے خداے۔ دینار کا نہ بود
یہ آوردم۔ کہ یدوہم۔ دست اندر وے من بجنابید۔ و گفت اے ذوالنون ایں صورت
کہ تر از من بستہ است از کی عقل تست پس من کار از برائے خدا کنم۔ و از دون وے چیز
نستام۔ چنانچہ نہ پرستم جزوے را چیزے نستام جز ازوے۔ ایں بگفت و از من جدا شد۔
اندریں حکایت رمرے لطیف است۔ کہ اں عجز گفتہ کہ من کار از برائے وے نہ کنم۔ و ایں
دلیل صدق و محبت بود۔ کہ خلق اندر معاملات بردو گونہ اند۔ یکے آنکہ کارے کند پیرا در کہ از برائے
وے نہ کند۔ و اں ہم برائے خودے کند۔ ہر چہ کہ ہو اے وے از ان منقطع باشد۔ آخند
ہو س نواب آبجھانے باشد۔ و دیگر آنکہ ارادت نواب۔ و عقاب آبجھانے۔ و ریا و سمعت۔
ابجھانی۔ از معاملات وے منقطع باشد۔ و انچہ کند خاص تعظیم فرمان حق را کند۔ محبت حق
تعالیٰ مقتضائے وے باشد۔ بترک نصیب خود اندر فرمان وے۔ و اں گروہ را صورت
بستہ باشد۔ کہ انچہ کند را د آفرست را کند۔ و روا باشد۔ و بدانکہ اندر طاعت مرطع را نصیب
و آخر تر از ان باشد از انچہ اندر معصیت۔ کہ راحت معاصی کی ساعت باشد۔ و راحت طا
ہمیشہ بود۔ و خداوند تعالیٰ از مجاہدت خلق چہ سود دارد۔ و از ترک آں چہ زیباں۔ اگر ہمہ عالم
بصدق البولہ گردند سود مرایشان را دارد۔ و اگر بکذب فرعون شوند تیران مرایشان را دارد۔
چنانکہ گفت۔ اِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لَا تَنْفُسُكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا۔ و نیز گفت۔ وَ مَنْ جَاءَ
فَاتِمَا بِجَاهِدٍ لِّنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ۔ خلق ملک ابدی مر خود راے طلبند۔ و میگویند
از برائے خدا ایکنم۔ آں سپردن طریق دوستی خود چیزے دیگر است۔ ایشانرا از گذاردن فرمان
حصول امر و دست نہدادند۔ و چندان بر اینچ چیز دیگر نباشد۔ و اندرین کتاب مانند ایں سخن بیاید
اندر باب الاخلاص انشاء اللہ عزوجل۔ و منہم امیر الامراء و سالک طریق لقا البواحق
ابراہیم بن ادہم منصور یگانہ بود اندر طریق خود۔ و اندر عصر خود۔ سید اقران خود بود۔ مرید خضر
بود۔ علیہ السلام و بسیارے از خدماتے مشائخ رایافتہ بود۔ و با امام ابو حنیفہ رضی اللہ عنہ
اختلاف داشت۔ و علم ازوے بیاموخت و در اول حال او امیر بلخ بود۔ روزے بصیبر
شدہ بود۔ و از لشکر خود جدا مانده۔ و از پس آہوے تاخت۔ خداے عزوجل سراں آہو را بایے

بجائے گاہ خود انشاء اللہ تعالیٰ۔ و اندر حکایات ابراہیم ادریم است۔ کہ چوں بیاد میر رسیدم
 پیرے پیار۔ و مرا گفت یا ابراہیم مے دانی کہ اس چہ جالیست۔ کہ تو بے زاد و را حله میر وی
 گفت من و انتم کہ آل شیطان است۔ چہار و انگ سیم با من بود کہ اندر کوفہ ز نیلے فروخته
 بودم۔ آل از حبیب بر آوردم۔ و بیند اختم و شرط کردم کہ بہر میل چہار صدر کعت نماز
 گذارم۔ چہار سال اندر یاد بہر بماندم۔ و خداوند تعالیٰ بوقت بے تکلف روزی مے رسانید
 و اندر دل میان خضر با من صحبت کرد۔ و مرا نام بزرگ خداوند تعالیٰ بیاموخت۔ آنگاہ
 دلم بیکبار از غیر فارغ شد۔ و مے را سنا کب بسیار است۔ و با اللہ التوفیق
و منہم سر بہ معرفت و تاج اہل معاملت بشر بن الحنفی اندر مجاہدت شالین عظیم و
 بران کبیر داشتند۔ و اندر معاملت خطے تمام۔ و صحبت خلیل یافتہ بود۔ و ہر یک بحال خود
 بود یوحنا بن ششم۔ و علم اصول و فروع عالم بود۔ و ایضا مے تویم مے آل بود کہ روزی
 است مے آمد اندر میان راہ کاغذ پارہ یافت۔ آثر ایت عظیم برداشت۔ بر آن نوشتہ بود کہ
 بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ مر آثر اسطر کرو۔ و بجائے پاک بہا و آل شب بخواب دیدم خداوند
 تعالیٰ را کہ ویرا گفت۔ یا بشی طیبیت اسمی فمعنی فی لا طیبین اسماء فی الدنیا
 و الاخرۃ۔ نام مرا خوشبو کے گردانیید۔ کہ بقریب من کہ نام مرا خوشبو گردانم۔ اندر وینا و
 آخرت سنا کہ نام تو نشہ بود الا کہ راستہ بدل مے اندر آید۔ آنگاہ توید کرد۔ و طریق زہد
 بردست گرفت۔ و از شدت غلبہ اندر مشاہرت حق تعالیٰ ہرگز هیچ چیز اندر پاسے
 نکرد و از مے عدت آل بہر رسیدند۔ گفت زمین بساط مے است۔ و من رواندارم کہ بساط
 مے بسپرم۔ و میان پاسے من و بساط مے واسطہ باشد۔ و اس اندر غارتب مردوات
 ولایت کہ اندر جمع ہمت مے کجی پاسے افزائی حجاب مے آمد۔ و از مے مے آید
 کہ گفت من ارادہ ان یكون عزیزی فی الدنیا و شریفی فی الاخرات فلیجتنب ثلثا
 لا یستال احد احاجتہ ولا ینذکر احد اسمہ و لا یحیی احد الی طعامہ۔ ہر کہ خواہد
 کہ اندر دنیا عزیز باشد و اندر آخرت شریف۔ گو از مہ چیز نہ پھر۔ از مخلوقات حاجت نخواہ
 و کسی را نہ گوید بہمانی کس مشہو آہ کہ بخداوند تعالیٰ راہ اندازد خلق حاجت نخواہد۔ کہ حاجت
 بخلق دلیل بمعرفتی بود۔ کہ اگر لیاغنی الحیا حاجت و ایستے از چوں تو نشینے حاجت نخواہے۔
 لان استعانتہ المخلوق الی المخلوق کاستعانتہ المسلمین الی المسلمین۔ و اما ہر کہ مے را

بدگوئی کی تصریح اسنت۔ کہ اندر حکم خدا سے ہے کہ۔ از انچہ انکس فعل وسے آفریدہ خدا
 اندو آفریدہ وسے راہ کہ رو سے کہ۔ نیز کہ چون فعل را عیب کند فاعل را عیب کردہ باشد
 بجز آنکہ وسے فرمودہ اسنت کہ بر موافقت من کفار را ذم کنند۔ و اما انچہ گفت از طعنا
 خلق بہ پرہیز۔ از انچہ رائق بران اندر میں خدا تعالیٰ اسنت۔ اگر مخلوق را سبب روزے
 و گرداند اورا بسبب من۔ و بدانکہ آل روزے نسبت کہ خداوند تعالیٰ بتو رسانید نہ از ان سے
 و اگر کہ چہ چند کہ از ان ولایت و بدل بر تو منت نہاد اورا اجابت من۔ کہ اندر روزی
 کس را بکس منت نیست۔ البتہ از انچہ بنزدیک آنکہ اہل سنت و جامعہ روزی غذا
 است۔ و بنزدیک بر حقیر ملک و خلق را باغذیہ خدا تعالیٰ سے پروردنہ مخلوق۔ و مجاز
 این قول را وجہ دیگر اسنت۔ واللہ اعلم۔ و بعضی کہم فلک معرفت و فلک معرفت ابو نیر
 طیفور بن شمس البسطامی رغبی اللہ عنہ از جملہ احوال مشائخ بود۔ و عائشہ الکبر از جملہ بود و شانش
 اعظم ایشان۔ تا حدیث کہ چندیہ گفت ابو نیر منا بمنزلہ جبریل من المملکۃ ابو نیر
 اندر میان ما چون جبریل است از انکہ۔ و وجہ وسے مجوسی بودہ از بزرگان بسطام سے
 پدر سے و بودہ۔ و او را روایات بسیار عالی اسنت اندر احادیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم از میں
 وہ امام معروف نہ توفت لایکے ولایت۔ و عیسیٰ را پیش از وسے اندر حقایق این علم چنان
 استنباط نمود کہ وسے را۔ و اندر ہمہ احوال حب العلم و عظم الشریعہ بود۔ بخلاف کہ وسے مرد و بالحا
 کہ خود را برو سے موضوعی بتذکرہ و از ابتدا سے اندر کارش مبنی بر مجاہدت۔ و ورکش این
 معاملات بودہ اسنت۔ و از وسے سے آید کہ گفت عملت فی المجاہدۃ ثلاثین سنۃ
 فما وجدت شیئاً اشد علی من العلم و متابعتہ و لولا اختلاف العلماء
 لبقیت و اختلاف العلماء رحمة الا فی تجرید التوحید گفت سی سال مجاہدہ کردم۔
 هیچ چیز نیافتم۔ کہ بر من سخت تر از علم و متابعت آن بودہ۔ اگر اختلاف علماء نبود سے
 من از ہمہ چیز با مزماندے۔ و حق دین نتوانستے گذارد۔ و اختلاف علماء رحمت است
 بجز اندر توحید و تخریب۔ و بحقیقت چنین است کہ طبع بچل مال تر باشد۔ از انچہ بے علم بچل
 بسیار کار بے رنج نتوان کرد۔ و بعلم یک قدم بے رنج نتوان نہاد۔ و صراط شریعت بسیار باریکتر
 و خطر تر از صراط انجمن است۔ پس باید کہ اندر ہمہ احوال چنان باشی۔ کہ اگر از احوال رفیع
 و مقامات خطیر ازمانی۔ و اندر میان شریعت افضی۔ کہ اگر از تو ہمہ بشود معاملات با تو عبادت۔

که عظم آفات سر سر پیرا ترک معاشرت بود - و همه وعادے مدعیان اندر ورزش شریعت
متلاشی شود - و همه ارباب اللسان اندر بر ایراں برهنه گردند - و از وے می آید که گفت -
الجنة لا خطر لها عند اهل المحبة و اهل المحبة محجوبون بحجبهم - بهشت را خطر نیست
بنزویک اهل محبت - و اهل محبت باز مانده و اندر پوشش انداز محبوب یعنی بهشت
مخلوق است اگر چه بزرگ است - و محبت وے صفت وے است نامخلوق - و
هز که از نامخلوق بمخلوق باز مانده بے خطر و بے قاید بود پس مخلوق نیز دیک دوستان خطر
ندارد - و دوستان به دوستی محجوبند - از آنچه وجود دوستی و دوستی اقتضا کند - و اندر اهل توحید
دوئی صورت نگیرد - و راه دوستان از راهداریت بواحدانیت بود - و اندر راه دوستی علت
دوستی آید - و آفت آنکه اندر دوستی مرید و مراد وے باید - یا مرید حق و مراد بنده - یا مراد
حق و مراد بنده - یا مراد حق و مرید بنده - و اگر مرید حق بود و مراد بنده هست بنده ثابت بود اندر
مراد حق - و اگر مرید بنده بود و مراد حق طلب و ادوات مخلوق را بدو راه نیست - مانند اینجا
آفت هستی اندر محبت بهر دو حال پس فناء محب اندر بقا محبت تا منتهی از آنکه فانی بشود
محبت - و از وے می آید که گفت یکبار یکم شدم خانه مسافر دیدم گفتم که حج مقبول نیست
که من سنگبار ازین جنس بسیار دیده ام - بار دیگر برنتم خانه دیدم - و خداوند خانه دیدم - گفتم که
هنوز حقیقت توحید نیست - بار سیدم رفتیم همه خداوند خانه دیدم - و خانه ندیدم - البتة من
نذا آنکه که یا باینید اگر خود را ندیدی - و همه عالم را با دیدی - مشرک نبودی - و چو همه عالم را
نه بینی و خود را بینی مشرک باشی - آنگاه توبه کردم - و از توبه نیز توبه کردم - و از دیدن هستی
خود نیز توبه کردم - و این حکایت لطیف است اندر صحبت حال وے - و نشان خوب
مراد بآب احوال را - و **فصل** امام قنون و جاسوس ظنون ابو عبد الله الحارث بن
اسد المجاسبی عالم بود باصول و فروع - و مرجع همه اهل علم اندر وقت وے بدو بود - و
کتابے کرده است رغایب نام اندر جمیع تصوف و بجزااں وے را تصنیف بسیار
است - و اندر هر قرن عالی حال و بزرگ همت بود - و اندر وقت خود شیخ المشایخ بغداد بود -
از وے روایت کند گفت العلم بحركات القلوب فی مطالعة الغیوب اشرف
من العمل بحركات الجوارح آنکه بحركات دل اندر محل غیب عالم بود بهتر از آنکه بحركات
جوارح عامل بود - مراد ازین آنست که علم محل کمال است - و جهل محل طلب - و علم

اندر پیشگاه بہت از آنکہ چہل پرور گاہ - کہ علم مرد را بدرجہ کمال رساند - و چہل از در گاہ اندر نظر اندازند
 و بحقیقت علم بزرگ تر از عل بود - از آنچہ خداوند تعالی را از علم توان شناخت - و بعمل
 اندر نتوان یافت - و اگر عمل بے علم بدور راہ یافت - نصاری و اہمیانان اندر شدت اجتناب
 شاں اندر مشاہدہ بودند - و عمل مومنان عاصی اندر معاصیہ پس عمل صفت بندہ است
 و علم صفت خداوند - بعضی از راویان این قول را غلطی افتادہ است - و ہر دو عمل را در ذات
 کنندہ - و گویند العمل بحركات القلوب اشقی من العمل بحركات الجوارح - و این محال
 است - کہ عمل بندہ بحركات دل تعلق نگیرد - و اگر بدین معنی فکر و مراقبہ احوال باطن را
 مے خواہد این خود بدلیج نباشد - کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم گفت تفکر ساعۃ خیر من
 عبادۃ سنین سنۃ - و بحقیقت اعمال سرفاضلہ از اعمال جوارح - و تاثیر احوال و افعال
 باطن اندر حقیقت تمامتر از تاثیر اعمال ظاہر از آن بود - کہ گفتہ اند - نوم العالم عبادۃ و
 سحر الجاہل معصیۃ - خواب عالم عبادت بود - و بیداری جاہل معصیت - از آنچہ اندر
 خواب و بیداری سرش مغلوب باشد - و چوں سر مغلوب بود تن مغلوب بود پس سر
 مغلوب بطنیہ حق بہتر از نفس غالب بر حرکات ظاہر بجاہدت - و از دے مے آید کہ
 روزے درویشیہ گفت کن للہ و لا فلا تکن - خداوند را باش و اگر نہ خود میباش یعنی
 بحق باقی باش - یا از وجود خود فانی باش یعنی بصفت مجتہ باش - و یا بفقر مضرت -
 بحق باقی باش - و یا از خود فانی - و یا بدول صفت باش - کہ حق گوید لا تسجدوا لا دیم
 و یا بدول صفت باش - کہ کل ائی علی الا نساں حیث من اللہ و لم یکن شیئاً من کونہ
 اگر تو حق را باشی با اختیار خود قیامت بخود بود - و اگر نباشی با اختیار خود قیامت بحق بود -
 و این معنی لطیف است - واللہ اعلم - و حق تعالی امام معرض از خلق - و از طلب
 ریاست بریدہ خلق - ابو سلیمان داؤد ابن الطائی از کبریا شایخ و سادات اہل تصوف
 بودند - و اندر زمانہ خود بے نظیر شاگرد ابو حنیفہ بود - و از قرآن فضیل و ابراہیم ادہم و غیر
 ایشان - و اندر طریقت مرید حبیب راعی بود - و اندر جملہ علوم حفظ و افراغت - و بدرجہ
 اعلی بود - و اندر فرقہ فقیہ الفقہا بود - و عزلت اختیار کرد - و از ریاست اعراض کرد -
 و طریق زہد و تقوی ہر دست گرفت - و بے رمانق بسیار است و فضائل مذکورہ
 کہ بمحاملات عالم بودہ اندر حقائق کامل - و از دے مے آید کہ گفت مرید سے را از

کئی بڈل حجاب عذاب کن۔ ازاںچہ چوں محجوب باشتم از تو عذاب و بلا بند کرد مشایخ و تبرین
آسان بود و چوں از تو محجوب باشتم تو بلا کن من بود بڈل حجاب تو پس بلائے که اندر شایند
میل بود بلا نباشد۔ لیکن بلا آں نیست بود که اندر حجاب میل بود و اندر دوزخ هیچ عقوبت سخت
تر و صعب تر از حجاب نیست۔ کہ اگر اندر دوزخ اہل دوزخ بخواند تعالیٰ مکاشف بودند
ہرگز مومنان عاصی را بہشت یاد دینا دے۔ کہ دیدار حق تعالیٰ بجز چنداں شان شادی
دہد کہ از بلائے تن و عذاب کالبد خیزند از دے۔ و اندر بہشت هیچ نعمت کامل تر از کشف
نیست۔ کہ اگر آں ہمہ نعمتہا و صد چنداں دیگر اندر حق ایشان محصول باشد۔ و ایشان
از خداوند محجوب ہلاک دو مار از دہائے شان برآمدے پس سنت بار خدائے آنست کہ
اندر ہمہ احوال دل و دوشاں را بخود بینا دارد۔ تا ہمہ مشقت و زیاضت و بلا ہائے بشریت
آں بتواند کشید۔ لاجرم در اں حال دعا ہائے ایشان چنین باشد کہ ہمہ عذابہا و مستنتر از
حجاب تو داریم۔ کہ چوں جمال تو بر دہائے ما کشف باشد از بانیت شیم۔ واللہ اعلم۔
و متھم سرینک اہل بلا و بلوی۔ و مایہ تہد و تقویٰ۔ ابو علی شفیق بن ابراہیم الارزدی
عزیز قوم۔ و مقتدائے ایشان بود۔ و عالم بجلہ علوم شرعی و معالمتی و حقیقتے۔ و دے را
تصانیف بسیار است اندر فنون اہل علم۔ صاحب ابراہیم بن ادریس بود۔ و بسیارے از
مشائخ را دیدہ بود۔ و با ایشان صحبت کردہ۔ و از دے مے آمد کہ گفت جعل اللہ اہل
طاعتہ احیاء فی جماعتہم و اہل المعاصی اموات فی جمیعہم۔ خداوند اہل طاعت خود
را اندر حال مرگ ایشان زندہ گردانیدہ۔ و اہل معصیت را اندر حال زندگی میرانیدہ یعنی
مطیع اگرچہ مردہ بود زندہ بود۔ کہ لاکہ بطاعت وے آفرین ہی کنند۔ تا بقیامت۔ و نوابش
مؤید بود پس وے اندر فنا مرگ باقی بود۔ ببقا جزا ہی آرد کہ پیرے بنزدیک وے
در آمد۔ و گفت ایہا الشیخ گناہ بسیار دارم۔ مے خواہم کہ توبہ کنم۔ وے گفت کہ دیر آمدی
پیر گفت نہ کہ زود آمدم۔ گفتا چرا گفت ہر کہ پیش از مرگ آید اگرچہ دیر آمدہ باشد
زود آمدہ باشد۔ و گویند کہ اجتہادے توبہ وے آں بود کہ سائے اندر بلخ قطع افتادہ بود۔
و مردماں سر یکدیگر را سے خور دند۔ و ہمہ مسلماناں اند و ہیں بود غلامے را دید کہ اندر بازار
مے خریدید۔ و طرب مے کرد۔ مردماں گفتند کہ چرا سے خند می شرم نداری۔ کہ ہمہ مسلماناں
اندر اندوہ و رماندہ اند۔ و تو چنین شادی مے کنی۔ گفت مرا هیچ اندوہ نیست۔ من

بنده آنکس که دے را دیوی است خاصه دے۔ و تنخل من از دل من برداشته است شفیق
 گفت بار خدا یا این غلام بخواجه که یک ده دارد چندین شادی بے کند۔ و تو مالک الملوکی۔
 و روزے ماندر پذیرفته۔ و با چندین اندزه بر دل گماشته ایم۔ از تنخل دنیا رجوع کرد۔ و طریق
 حق را سپردن گرفت۔ و نیز هرگز اندوه روزی نخورد۔ و پیوسته گفته که من شاگرد غلام
 ام۔ و آنچه یافتم از دیا فتم۔ و این از دے تو اخذ بود۔ دے را ساقب بسیار است معروف۔
 و بالند التوفیق۔ و **صالح** شیخ وقت خود و مرطقی حق را بخرد۔ ابو سلیمان عبد الرحمن عطیة اللہ الہی
 عزیز قوم۔ و ریحان دلہا بود۔ و ایریاضات و تجاہدات شعب مخصوص است۔ و عالم بود بعلم
 وقت و معرفت آفات نفس و بصیرت مکتبہائے آل۔ دے را کلام لطیف است اندر
 معاملات و حفظ قلوب و رعایت بخارج۔ از دے مے آید کہ گفت اذا غلب الوجاء علی
 الخوف فسد الوقت۔ چوں رجاء خوف غالب شود وقت شوریدہ گردد۔ زیرا کہ وقت
 رعایت حال باشد۔ و بنده تا آنکہ راعی حال باشد۔ کہ خوفش بر دل مستولی بود۔ چوں آن برخوا
 دے تارک الرعایہ شود۔ و قتلش فاسد گردد۔ و اگر خوف بر رجاء غلبہ کند تو جیش بل شود۔
 از آنچہ غلبہ خوف از تو میدی بود۔ و تو میدی از حق شرک بود۔ پس حفظ تو حیدر اندر صحت
 رجاء بنده باشد۔ و حفظ وقت اندر صحت خوف دے۔ و چوں هر دو برابر باشد۔ تو حیدر
 وقت هر دو محفوظ باشد۔ و بنده بحفظ تو حیدر یوسن بود۔ و بحفظ وقت بطبع۔ و تعلق رجاء
 بمشایدہ صرف بود کہ اندر وجہ اعتماد است۔ و تعلق خوف بمجاہدہ صرف بود کہ اندر وجہ
 اضطراب است۔ و مشایدہ تموار بیش مجاہدت باشد۔ و این معنی آن بود کہ ہمہ امیہ تا از
 نا امیدی پدید آید۔ و هر کہ بکبر و ابر خود از ظلال خود تو می شود آن تو میدی دے را بخارج و ظلال
 و کرم حق تعالی بار آورد۔ و او را راه نماید۔ و در انبساط بروے بکشاید۔ و دلش را از آفات
 طبع برد آید۔ و جمله اسرار ربانی دے را کشف گردد۔ احمد بن ابی الحوار می گوید اندر خلوت شب
 نماز دے کردم۔ و اندر این میان ملازمت بسیار بود۔ و دیگر روز با ابو سلیمان گفتیم گفت ضعیف
 مرد دے کہ ترا هنوز خلق اندر پیش است تا اندر خلا دیگر گونے۔ و اندر ملا دیگر گون۔ و اندر دو
 جهان هیچ چیز را آن خطر نیست کہ بنده را از حق باز تواند داشت۔ و چوں عروسی را جلوه
 کنند بر سر خلق از برای آن کنند کہ تا ہمہ خلق دے را ببینند۔ و از دیدار خلق سرور از یادت
 عز بود۔ تا تا بناید کہ دے بکج از مقصود خود را بیند۔ کہ از دیدار غیر مراد دل بود۔ اگر ہمہ خلوق

عز طاعت مطیع بنیند اور ازیاں نندارد اما اگر وے سر عز طاعت خود را بیند بپاک گرد و عبادا باشد
منہا۔ **وہم** متعلق در گاہ رضا و پروردہ علی بن موسی الرضا الوالحفوظ معروف بن فیروز
الکرمی از قدما و سادات مشایخ بود۔ و معروف بود ندبہ قنوت۔ و مذکور بود ع و انابت و ذکر
وے مقدم بایستہ ازین ترتیب۔ آبا من برہو افقت دو پیر مقدم یکے صاحب نقل و دیگر
صاحب تصرف اندرین محل آورد۔ یکے از ان شیخ مبارک ابو عبد الرحمن اسلمی کہ کتابش
یدین ترتیب است۔ و دیگر استاد امام ابو قاسم القشیری رضی اللہ عنہما کہ اندر صدر کتابش ذکر
وے برین جملہ است۔ اندرین موضع اثبات کردم۔ از انکہ وے استاد سترسی سقطی و مرید او
طائی بود۔ رحمہم اللہ تعالی و اندر ابتداء بیگانہ بودہ است۔ بر دوست علی بن موسی الرضا اسلام
آورد۔ و بنزدیک وے سخت عزیز بود و ستودہ۔ و وے را مناقب و فضائل بسیار است۔
و اندر فنون علم مقتدا وے قوم بودہ است۔ و از وے مے آید کہ گفت للفتیان ثلث
علامات و قاء بلا خلاف و مدح بلا جود عطاء بلا سوال علامت جو انوار
سہ چیز بود یکے وفائے بے خلاف۔ و دیگر ستائش پیجو۔ و سہ دیگر عطاء بے سوال۔
اما وفائے بے خلاف آں بود کہ اندر عہد عبودیت بندہ مخالفت و معصیت بر خود حرام دارد
و مدح بے جود آں بود کہ از کسی نکوئی ندیدہ باشد وے را نیکو گوید۔ و عطاء بے سوال
آنکہ چون ہستی بود اندر عطا تیر نکند۔ و چوں اورا حال کسی معلوم شود وے را ذل سوال فرماید۔
و ایں جملہ از خلق بود بخلق ہمہ خالق اندرین ہر سہ صفت عاریت اند۔ و ایں ہر سہ صفت
حق است عزوجل۔ فعل وے بابت گانش و ایں صفت اورا حقیقت است۔ زیرا کہ اندر
وفائے باد و ستاں خلاف نیست۔ ہر چہ کہ ایشان اندر وفائے خود خلاف کنند و وے بچائے
ایشان لطف زیادت کنند۔ و علامات و وفائے وے آنست کہ در انزل بے محل نیک بندہ
اورا بخواند۔ و امر و فعل بد وے را نراند۔ و مدح بے جود جز وے نکند کہ وے محتاج جز
ایست۔ و بندہ را بر اند کے از کردار وے شاگوید۔ و عطاء بے سوال چیز وے ندیدہ از انکہ
وے کریم است۔ حال ہر یک پابند۔ و مقصود ہر یک بے سوال محال کند پس چوں خداوند
تعالی بندہ را کرامت کند ویرا بزرگ گرداند۔ و بقرب خودش خصوص گرداند۔ و با وے ایں
ہر سہ معاملت بکنند۔ و وے بچہ و بمقدار امکاں معاملت خود با خلق ہمیں کند۔ **الگاہ** وے
را نام قنوت دہند۔ و اندر زمرہ فقیان نامش مثبت گرد۔ و ایں ہر سہ صفت با ہم پیغمبر

بود صلوات اللہ علیہ برحقیقت۔ بجای گاہ خود این را بیان کنم۔ انشاء اللہ عز و جل۔
 و **ضمیمہ** زمین عباد و جمال او تا ابو عبد الرحمن خاتم بن عنوان الاصحم از محدثان بلغ بود۔
 و از قدما کے مشائخ خراسان و مرید شفیق بود۔ و استاد احمد خضرویه و اندر جملہ احوال خود از
 ابتدا تا انتہا یک قدم بر خلاف حدیث نہادہ بود۔ تا جنید گفت صدیق زماننا حاجت
 الاصحم۔ وے را کلام عالی است اندر قالیق رویت آفات نفس۔ و رعونات طبع۔ و نقصا
 مشہور اندر علم معاللات۔ از وے مے آید کہ گفت الشہوت ثلاثہ شہوۃ فی الالکی
 و شہوۃ فی الکلام و شہوۃ فی النظر فاحفظ الالکی بالثقۃ و اللسان بالصدق و
 النظر بالعبرۃ۔ شہوت سہ است۔ یکے اندر طعام و دیگر اندر گفتار و سہ دیگر اندر دیدار
 نگاہ از خویش خویش را باور داشت و اعتماد بخداوند۔ و زبان را بر است گفتن۔ و چشم را بعبادت
 نگہداشتن پس ہر کہ اندر اکل توکل کند از شہوت اکل رستہ باشد حقیقتہً۔ و ہر کہ بنہایاں صدق گوید
 از شہوت زبان رستہ باشد۔ و ہر کہ چشم راست بیند از شہوت چشم رستہ باشد۔ و حقیقت توکل
 از راست دانستن بود کہ آنکہ وے را بر راستی داند۔ و بردہ داند۔ و آنگاہ بر راستی
 و دانش خود عبادت کند۔ آنگاہ از راستی معرفت خود نظر کند۔ تا اکل و شربش جز دوستی نہ بود۔
 و عبادتش جز وجد نہ و نظرش جز مشاہدہ۔ نہ پس چوں خورد و آشامد جز بدوستی نہ بود۔ و چوں گوید
 عبادت خیر از وے نکند۔ و چوں راست گوید ذکر وے گوید۔ و چوں راست بیند۔ وے را
 بیند۔ از انچہ جز دادہ وے بدستور وے خود رون حلال نیست۔ و جز ذکر وے اندر سان
 رائدن ذکر کس راست نیست۔ و جز اندر جلال و جلالش اندر موجودات نظارہ کردن رونیت
 و چوں از وے گیری و بدستور وے خودی شہوت نباشد۔ و چوں از وے سکونی و بدستور
 وے کوئی شہوت نباشد۔ و چوں فعل وے را بینی و بدستور وے یعنی شہوت نباشد۔
 و باز چوں بہوای خود خویشی اگرچہ حلال بود شہوت باشد۔ و چوں بہوای خود کوئی اگرچہ
 ذکر بود دروغ و شہوت بود۔ و چوں بہوای خود نگری اگرچہ استدلال کنی و بال و شہوت
 بود۔ و اللہ اعلم۔ و **ضمیمہ** امام مطلبی و ابن عم النبی ابو عبد اللہ بن ادیس الشافعی از
 بزرگان وقت خود بود۔ و اندر جملہ علوم امام معروف بود۔ و بقوت و ورع وے را مناقب
 مشہور است و کلام عالی بشاگرد امام مالک بود۔ تا بدینہ بود۔ و چوں بطریق آمد انحطاط محمد
 بن الحسن کرد۔ و ہمیشہ اندر طبعش ارادت عزیزی مے بود۔ و طلب مے کرد مہر حقیق این طریق را۔

تا گروهی بروی مجتمع شدند و بدو اقتدا کردند و احمد ابن حنبل از ایشان بود آنگاه بطلب جاه و پرورش امامت مشغول شد و از آن بازماند اندر همه احوال محمود الخصال بود و اندر ابتدای احوال از متصوف اندر دلش خشونت می بود شیبیان را می را بدید و بدو تقرب کرد و از بعد آن هر گاه رفتی طلب کننده حقیقت بودی از وی می آید که گفت اذ الانیت العالم لیستغل بالخص فلن یجی منه شیء چون عالمی را یعنی برخص و تاویلات مشغول گردید بدانکه هرگز از وی هیچ چیز نیاید یعنی علمای شیعه و همه اصناف خلایق روان باشند که کسی قدم پیش از ایشان نهاده اند یعنی معنی و راه حق جنبه با حقیاط و مبالغه اندر مجاهد نتوان رفت و درخص علم طلب کردن کار کسی باشد که از مجاهده بگریزد و نخواهد که خود را تخفیف اختیار کند پس برخص طلب کردن درجه عوام باشد تا از دایره شریعت بیرون نیفتد و مجاهدت و رزیدن درجه خواص باشد تا اثر وی اندر سربایان و علما خواص اند چون خواص را بدرجه عام رضا بود از ایشان هیچ چیز نیاید و نیز برخص طلب کردن سبک داشت فرمان حق بود و دوستان حق جل جلاله علما اند و دوستان فرمان و دوستان را سبک ندارند و درجه آل انبیا کنند و اندر آن احتیاط کنند یک از مشایخ روایت کند که شبی پیغمبر صلی الله علیه و سلم را خواب دیدم که پیغمبر رسول الله از تو بمن روایت رسیده است که خدای عز و جل را اندر زمین افتاد و اولیاء و اولیاء را ندانند گفت آن را وی از بمن بتو آن خبر راست رسانیده است پیغمبر رسول الله پس باید که تا من یک از ایشان را بنم گفت محمد بن ادیس یک از ایشان است و وی را بجز این مناقب بسیار است و **و من شیخ** شیخ سنی و قاهر اهل بدعت ابو محمد بن حنبل مخصوص بود بوسع و تقوی و حافظ حدیث پیغمبر بود صلی الله علیه و سلم و این طایفه جمله از فریقین و را مبارک داشته اند و با مشایخ بزرگ صحبت کرده بود چون ذوالنون مصری و شافعی و سر اسقفی معروف الکرخی و مانند ایشان و ظاهر الکرامات و عجیب القرائات بود و آنچه بعضی امروز از تشبیه تعلق بدو کنند آن بر وی اقتراست و موضوع و وی از آن جمله برست و وی را اعتقاد نیست اندر اصول دین و مذہب او پسندیده جمله علما است و چون باین ادم معتزله علم کردند گفتند که وی را تکلیف باید که در تائید قرآن را محقق گوید پیغمبر صلی الله علیه و سلم بود و دستهایش بر عقابین کشیدند و هزار تازیانه بر بدنش که قرآن را مخلوق گوئی نگفت و اندر میان بند از انش بکشاد و دستهایش بسته بود و دست دیگر پدیدار آمد و بند از انش بر بست

چوں این برهان بدیدند بگذاشتند و هم اندراں جراحت فرمان حق یافت - و اندر آخر عهدی
 قوی بنزدیک وے آمدند - که گفتند چه گوئی اندر حق این قوی که ترا بزدند - گفت چه گویم از
 برای خداوند زوند - و پنداشتند که من بر باطلم و ایشان بر حق اند - بجز در خم بقیامت من با ایشان
 خصوصیت نکند - و در کلام عالی است اندر محاطات - و هر که از وے مسئله پرسید اگر معاطی
 بود خواب گفته - و اگر حقایق بود سوال به بشر حافی کرد - چنانکه از وے می آید که
 روزی یکے بیاید و گفت - ما الان خلاص قال الان خلاص هو الان خلاص من آفات الاعمال
 اخلاص است که از آفات اعمال خلاص یابی یعنی علت بے ریا و سمعت و نصیب آفت نشود
 گفت ما التوکل توکل چه باشد - گفت الثقة بالله - و باور داشت خداے عزوجل اندر
 رسانیدن روزی خود - گفت ما الوضار رضا چه باشد گفت تسلیم الامر الی الله - آنکه
 کار بای خود بخداوند بسپاری گفت ما المحبة محبت چه باشد - گفت این از بشر حافی بیس -
 که تا وے زنده است من این را جواب نکویم - و احمد بن حنبل اندر همه احوال متحن بود و اندر
 حال حیات از طعن معتزل - و اندر حال وفات از تهمت های مشبهه - تاحدے که اهل سنت
 و جماعت بر حال وے واقف نشده اند - و وے را تهمت کنند و وے ازال بر سیت - و الله اعلم
 و **درهم** سرچ وقت و مشرق آفات مقت ابو الحسن احمد بن ابی الجاری از جمله اهل مشائخ
 شام بود - و مدد و حمله مشائخ - تاحدے که جندی گفت احمد بن ابی الجاری ریحانه الشام - وے را
 کلام عالی است و اشارات لطیف اندر فنون علم این طریقت - و روایات صحیح از احادیث پیغمبر
 صلی الله علیه و سلم - و رجوع اهل وقت بدو بود و اندر واقعات ایشان - و وے مرید ابوسلیمان
 دارانی بود - و صحبت سفیان بن عیینه - و مردان بن معاویه القاری یافته بود - و سیاهی کرده بود -
 و از هر یک ادب و فائده گرفته بود - و از وے می آید که گفت الدنيا منزلة و محجة الکلاب
 و اقل من الکلاب من علف علیها فان الکلب یاخذ منها حاجته و یصرف و المحب
 لها لا یزول عنها ولا یتکلم بحال گفت دنیا چوں منزله است - و جهانگاه جمع شدن
 سگها - و کمتر از سگها باشد آنکه بر سر معلوم دنیا بایست - از آنچه سگ از منزله حاجت خود روا
 کند - و میر شود و باز گردد - و دستدار دنیا هرگز از دنیا و جمع آں باز نرود - و از حقیقے دنیا بود
 بنزدیک آں جو امر د - و دنیا از منزله باشد گرد - اهل آن کمتر از سگها داشت - و علت آید که
 چوں سگ بهر خورده منزله برگردد ازال فراتر شود - و اما اهل دنیا پیوسته بر سر جمع کردن و صحبت آں نشست

باشند و هرگز برنگردند و این جمله علامت انقطاع ولایت از اخوات دنیا و اعراض و سوائه
 اصحاب آل - و مراد این اهل طریقت را گشتگی از دنیا محلی خوش در وصف خرم است - و اندر
 ابتداء طلب علم کرد - و بدرجه آئینه برسد نگاه آل کتب خود بر داشت و بدر بارود - و گفت
 نعم الدلیل انت و اما الا شتغال بالکدلیل بعد الوصول الی المداول محال - نیکو دلیلی و
 راهبری تو مرا پس از رسیدن بمقصود مشغول بودن بدلیل محال بود - که دلیل تا آنگاه باید که مرید
 اندر او - آنکه گفت وصلت و قصد وصل - چون رسیدن باز ماندن بود پس شغل شغل بود و فراغت
 فراغت - و اصول اصول - اندر شغل و فراغت نیست است - که این هر دو صفت بنده باشد
 و فصل وصل و عنایت حق و اوقات ازلی و سبب نیکو خواست بنده - این اندر شغل و فراغت
 بنده نیاید پس وصولش را اصول نه و ملازمت قرب و مجاورت بر و سبب ناروا و وصلش
 که است بنده - و بجز این امانت و سبب - و تغییر صفات و سبب روانه - و منکر علی بن عثمان الجلالی
 ام می گویم - که مثل است آن پیر بزرگ را اندر لفظ وصول مراد بوصول را و حق بوده است
 از آنچه اندر کتب راه حق که عبارات از است که چون طریق واضح شود عبارات منقطع گردد - که
 عبارات را چندان قوت نه بود که اندر غیبت مقصود بود - چون مشاهدت محال آید عبارت
 مستلشی شود - و چون اندر صحت معرفت زبانها کلیل بود - از عبارات کتب اولی که ضائع
 بود - و از مشایخ بجز و سبب هم این کردند چون شیخ المشایخ ابو سعید فضل الدین محمد الهیمنی و غیر
 و سبب که کتب خود باب دادند - و گردید از مترسمان مرکابی و بهر و بهل را بدال احزاب تقلید
 کردند و مانا که آل احزاب بدال بجز انقطاع علائق نخواهند - و ترک التفات و فراغت
 دل از مادیات حق - و این جز اندر سبب ابتداء و آتش کوئی درست نیاید - از آنچه ممکن را گوین
 حجاب نکن - کاغذ پاره هم حجاب نکن - چون دل از علائق منقطع شد - پاره کاغذ را چه قیمت
 بود - اما آنکه گفت شستن کتاب مراد یعنی عبارت است از تحقیق معنی - چنانکه لفظیم پس
 اولیتر آن بود که عبارت از زبان منفی شود - از آنچه اندر کتاب مکتوب است - و بر زبان عبارت
 جاری - و عبارت از عبارت اولی نباشد - و مراد چنین صورت بندد که احمد بن ابی الخواری
 اندر غلبه حال خود مستمع نیافت - و شرح حال خود بر کاغذ نوشت - چون بسیاری فراهم آمد -
 اهل نیافت اما نشر کرد و سبب فروگذاشت - و گفت نیکو دلیلی تو - اما چون مراد از تو برآمد
 مشغول شدن تو محال بود - نیز احتمال کند که و سبب کتب بسیار کرده بود اندر او و مراد و مراد

مے باز داشت و مشغول مے گردانید شغل از پیش خود برداشت - و فراغت دل طلبید معنی را
 و تبرک عبارات بگفت - و الله اعلم بالصواب - و لغو بآل من السفه - و **منهم**
 سرسنگ جو انمروا و آفتاب خراسان ابو حامد احمد بن - حضور و بیهوشی بعلو حال و شرف وقت
 مخصوص بود - و اندر زمانه خود مقتدر مے قوم بود - و پسندیدہ خواص و عوام - و طریق ملامت
 سیر مے - و جامه برسم لشکریاں پوشیدہ - و فاطمه کہ عیال مے بود اندر طریقت شانه
 عظیم داشت - و مے دختر امیر بلخ بود - و چوں مے را ارادت تو بہ پدید آمد - با احمد
 فرستاد کہ مرا از پدر بخوان - مے اجابت نکرد - و دیگر باره کس فرستاد - و گفت یا احمد من ترا مردانہ
 تر از من مے پذیرا شتم - کہ در راه حق زنی را بہر باستی نہ را بہتر - احمد کس فرستاد و مے را از پدر
 بخوانست - پذیر بکلم بکلم مے را با احمد بن خضرو بہ داد - و فاطمه ترک شغل و مشغولہ دنیا بگفت
 و حکم عزلت با احمد بیار امید ترا احمد اقصی زیارت یا پزید افتاد - و فاطمه با مے موافقت کرد چوں
 پیش با پزید اندر آمد نقاب از مے برداشت - و با مے گستاخ و ابرخ مے گفت - احمد از ان
 متعجب شد - و غیرتے بر دلش مستولی گشت - گفت لے فاطمه آنچه گستاخی بود کہ با پزید کردی
 باید کہ مرا معلوم شود - فاطمه گفت از آنچه تو محرم طبیعت منی - و مے محرم طریقت من - از تو
 بہو ابرسم - و از مے بنیاد احمد گفت دلیل برین آنکہ مے از صحبت من بے نیاز است
 و تو بمن محتاج - و مے پیوستہ با الویزید گستاخ بود مے - تا روزی با پزید را چشم بردست فاطمه
 افتاد - کہ بچنا بستہ بود - گفت یا فاطمه دست از برائے چه بچنا بستہ - مے گفت یا پزید تیاں
 غارت کہ تو دست و حمار من مدیدہ بودی - مرا با تو انبساط بود - اکنون کہ چشمت بر من افتاد
 صحبت ما حرام شد - و از اینجا باز گشتند - و بہ نیشاپور باز آمدند - و مقام گردن اہل نیشاپور - و مشایخ
 آنجا با احمد خوش مے بودند - و چون یحیی بن معاذ الرازی بہ نیشاپور آمد - و قصد بلخ داشت - احمد
 خواست - تا مے را دعوتے کند - با فاطمه مشاورت کرد - کہ دعوت یحیی را چه باید - مے گفت
 چندین گاؤ و گوسفند باید - و چندین حجاج - و چندین شمع و عطر - و با این ہمہ بیست خر نیز باید - تا
 بشیم - احمد گفت کشتن خراں چه معنی دارد - و گفت چوں کہ مے بخانہ کریمے همان آید کہ
 سگال محلہ را نیز از ان خبر باشد - و الویزید گفت - من اراد ان فیظہر لی رجل من الرجال مخوفت
 لباس النسوان فلینظر لی فاطمه رضی اللہ عنہا - ہر کہ خواہد تا مے بے بینہ نہاں اندر لباس
 زنان گو اندر فاطمہ گردد و اخص حد او گوید - لولا احمد بن خضرو بہ ما ظہرت الفتوت -

اگر احمد بن حنبل بنو دے فوت و مروت پیدا نکشتے۔ وے را کلام عالی و انفا س
 مہذب است۔ و تصانیف مشہور اند ہر فنے از معاملات و آداب و نکات لایح اندر
 حقائق۔ و از وے سے آید کہ گفت الطریق و اضم و الحق و لا یجوز الیٰ علی قد اسمع فعا
 التحید بعد ہا لا من العلی۔ راہ پیدا است۔ و حق آشکارا۔ و نگاہ باناں شنوا۔ پس اندر
 محل تحیر کچھ از نابینائی بنا شد یعنی راہ جستن خطا است۔ کہ راہ حق چوں آفتاب تاباں است
 تو خود را چوں تاباں بجائی۔ چوں یافتی فرا سراہ آئی۔ کہ حق ظاہر تر از آنست کہ اندر تحت طلب
 طالب آید۔ و از وے سے آید کہ گفت استغفر عنہ فقول عنہ عن الخلق عنہ۔ و رویشی خود را
 ہمارا دار یعنی با خلق گوئی۔ کہ من درویشم۔ تا سر تو آشکارا نکرد۔ کہ ایں از خدا سے تعالیٰ
 کریمے عظیم است۔ و از وے سے آید کہ گفت درویشے اندر راہ رمضان کے راز
 اغنیاء دعوت کرد۔ و اندر خانہ وے بجز نانے بنو خشک گشت۔ چوں تو اندر باز گشت
 صرہ زہر فرستاد۔ وے اے صرہ را باز بد و فرستاد۔ و گفت ایں سرے آنکس است۔
 کہ سر خود با چوں توئی آشکارا کند۔ و یا اغنیاء را اہل عز و فقر۔ و وایں صحت صدق بد و فقر
 وے بود۔ و اللہ اعلم۔ و ہشتم امام متوکلان و زیدہ اہل زمان البو تراب عسکر بن
 الحسین نجفی الشافعی از اجلہ مشائخ ائمہ اسان بود۔ و سادات ایشاں۔ و مشہور بود و فتنہ
 و رہد و ورغ وے را کلمات بسیار است۔ و عجائب کے شمار کہ اندر بادید دیدہ است۔
 و اندر ہر جائے۔ و از فحول مسافراں متصوفہ بود۔ و بوداے جملہ تجرید گذشتے۔ و وفات و
 اندر بادیدہ لیسہ بود۔ و از پس چندین سال جماعتے بد و رسیدند وے را یافتند۔ بہ پای تو ایستاد۔
 و روئے بقبلہ و جان دادہ۔ و خشک گشتہ و رکوع اندر پیش نہادہ۔ و عصا اندر دست گرفتہ۔
 و از سابع کرد وے پہنچ چیز نکشتہ بود۔ و اندر پاسے اندر نیفتادہ بود۔ و از وے سے آید کہ گفت
 الفقیر قوتہ ما وجد و لیا سر ما سترو و ہد سکنہ حیث نزل۔ قوت درویش اں بود
 کہ آنچه پیامد اندر اں اختیار نکند۔ و لباسش آنکہ او را پوشیدہ اندر اں تصرف نکند۔ و
 جائے گاہش آنکہ بجائے کہ فرو د آید۔ و منزل کند خود را بجائے کہ سازد۔ از آنکہ تصرف اندر اں نہ
 چیز مستغنی بود۔ و ہمہ عالم اندر بلا سے ایں سپہ چیز اند۔ چوں تکلف نکند۔ و ایں از روئے
 معالمت بود و از روئے تحقیق غذا سے درویش و جب باشد۔ و لباسش تقوی سے و مسکین
 ضعیف۔ از آنچه گفت خداوند تعالیٰ و ان لو استقاموا علی الطریقۃ لاسقیناھم

سَأَرْغَدُ قَا - و نیز گفت و ریشاؤ لیس التَّقْوَى ذَا لِكَ حَيْثُ - و رسول گفت الفقير و طین
 الغیب پس چوں نیز و مشرب و س که از شراب قربت بود - و لباسش تقوی و مجاہد
 و وطن غیب و انتظار و وصلت طریقی فقر واقع بود - و معاملات آن لایح - و این درجه کمال
 باشد - و **صفت** **هم** لسان محبت و وفا و زین طریقت و لا اله الا الله ذکر یا یحیی ابن معاذ الرزقی
 عالی حال و نیکو سیرت بود - و اندر حقیقت رجا بختی لعلی قادی تمام داشت - تا حصص
 گوید که خلافت را و یحیی بود - یک از انبیاء و یک از اولیا یحیی بن زکریا طریقی خوف را چنان سپرد که
 همه را بعبادت خوف از فلان خود فرو سپردند - یحیی بن معاذ طریقی رجا را چنان سپرد که دست
 همه را بعبادت رجا فرو سپردند - گفتند حال یحیی بن زکریا معلوم است - حال یحیی چگونگی بود
 است - گفت بن بر سرید است که هرگز دے را بجا نیت نبود و دے گناه کبیره و فرشت - و اندر
 معاملات و ورزش آن عده دے تمام داشت - که هر کس طاقت آن نداشت - او را یک از اصحاب
 گفت ایضا انشیتم مقام تو مقام رجا - و معاملات تو معاملات خایفان - گفت خایفان لے پس
 که ترک عبودیت نمائست بود - و خوف را و رجا و قائم ایمان - حال باشد که کس ببردش کند
 از ارکان ایمان بصلالت افتد - خائف عبادت کند ترس قطعیت را - و راجی امید و وصلت
 را - تا عبادت موجود نیاشد - نه خوف درست آید نه رجا - و چوں عبادت حاصل بود این خوف
 و رجا بجا می آید - و آنجا که عبادت باید عبارت بود - و دے را تصایف بسیار
 است - و نکند و اشتراک است - بر لایح - و نخست کسی که از مثل رخ این طائفه از پس خلفاء راشدین
 بر میسرش - و دے یو - و من کلام دے را سخت دوست دارم - که اندر طریقی رفیق است - و اندر
 جمیع لغزیه و اندر اصل و قیوت - و اندر عبارت مشید - از دے دے آید که گفت الدنیا حرام
 الا شغال و الا خورق و الا احوال و الا زوال العبد بین الا شغال و الا احوال حتی
 یستقی میراث و الا احوال و الا احوال و الا احوال و الا احوال و الا احوال و الا احوال و الا احوال
 احوال - و پیوسته بده میان مشغولی بیم و رجا است - تا بر چه قرار گیرد - یا با نعیم آرامد - و یا اندر
 حجم ناله - بخش آندی که از اشغال رسته باشد - و از احوال زمین شده - و همت ازین هر دو
 سران بکشد - و بخور لعلی پیوسته - و نه همت دے آن بود که عمار بر فقر و فضل بنام
 و چوں اندر دے دست را دهم بسیار برآمد قصیدت را سنانا کرد - و چوں بلخ رسید مردمان و بر
 باز داشتند - تا آنجا مدتی سخن گفت - مرا پیشانی را - و دے را صد هزار دهم باز داشتند چوں

باز گشت تا برے شود و زوان بروے راه زدند و آل ہمسیم بسمندند و سے مجرور بیشتا پورا آمد
 و فاش آں جا بود و اندر جملہ احوال عزیز بود و وجیہ میان خلق - واللہ اعلم - و **شیخ**
 المشائخ خراسان و نادرہ زمین و زمان - ابو حفص عمر بن سالم النیشاپوری الحاکمی از بزرگان
 و سادات قوم بود و مدوح جملہ مشائخ صاحب ابوعبد اللہ الابیودی بود و رفیق احمد بن
 و شاه شجاع از کرمان بزیارت و سے آمد و سے بغداد و شد بزیارت مشائخ - و اندر تازی
 نصیب نداشت - و چون بغداد رسید مریان یا یکدیگر گفتند - شیخ عظیم باشد کہ شیخ الشیوخ
 خراسان را تر جمانے باید سخن ایشانرا پذیرد چون بسجده شونیز یہ آمد مشائخ جملہ بیادہ - و سے تازی
 فصیحے گفت با ایشان - چنانکہ از نہاحت و سے عاجز شدند از و سے سوال کردند - صا
 الفتوة و سے گفت از شما کیے ابتدا کن - و قوے بگوید - جہید علیہ الرحمۃ گفت الفتوة عندی
 ترک الیوقیہ و اسقاط النسبۃ - قوت نزد من آنست کہ مرقوت را نہ بینی و آنکہ کردہ باشی
 بخود نسبت کنی - کہ ای من مے کنم - ابو حفص گفت ما احسن ما قال الشیخ و لکن الفتوة
 عندی اداء الانصاف و ترک مطالبہ الانصاف - گفت نیکوست آنچہ شیخ گفت
 لیکن قوت نزد من دادن انصاف باشد و ترک طلب کردن انصاف - جہید گفت قوم و ایما
 اصحابنا فقند زاد ابو حفص علی آدم و ذریتہ - بر خیزید سے بیاد من کہ زیارت آور
 ابو حفص بر آدم و ذریتہ و سے اندر جو آمد دی - و گویند ابتدا را تو یہ و سے آں بود کہ بر گشتہ گفتہ
 شد و سے را گفت کہ اندر شمارستان نیشاپور جو و سے است سائر و جیل این شغل تو بنزدیک است
 است - ابو حفص نیز دیکہ و سے آمد و حال با و سے بگفت - جہود گفت ترا چهل روز نماز نایب
 کرد و پیچ ذکر حق و اعمال خیر و نیکی و بر زبان و دل ترانی - تا من جیلے کنم - و سر او تو بہاید - چہا
 کرد چهل روز بر آمد جہود آن طلسم کرد - و مراد و سے بر نیاید - جہود گفت لا ایل الا ہو پیوستہ و سے
 نیک بدین پیش - ابو حفص گفت من پیچ پیوستہ و از من و از احوال خیر کہ بر ظاہر و باطن ہن گشتہ
 است - الا کہ پیراہے آدم شک بود آثر ایاسے از راہ بنید ختم - کہ تا پاسے کہے بران نیاید
 جہود گفت میا ترا آن خدا سے کہ تو چهل روز فرمان و سے ضائع کردی - و او ایس مقدر
 رنج تو خدا کے نکرد - و سے تو یہ کرد و جہود سلمان شد و ہمارا ہنگری سے کرد تا بیاور و شد
 و او پیوستہ پاور و حق را دید و جہود از و سے و سے گرفت و چون پیوستہ پاور را آمد و سے آمد
 یا از را پیاسے قرآن سے تواند و سے بروکان خود نشسته بود سار آں سے رہنمایہ کرد - و از

خود غایب شد و دست اندر آتش کرد و بے آلت آهمن تا فتنه از کوره پیروں آورد و چون
شاگردان را بدید هوش اندر بے یشت و چون ابو حفص بحال خود باز آمد دست از کسب باز داشت -
باز بر دوکان نیامد و از دوسے آید کہ گفت تو کت العمل ثم رجعت الیہ فم تکنی العمل
فلم ارجع الیہ - از فل دست بداشتیم - از گاہ بدای باز گشتم - پس عمل مراد است باز داشت
دیگر بدای باز گشتم - از آنچه هر چیز که ترک آں بشکفت و کسب بندہ باشد ترک آں اولتر
نباشد از فعل آں اندر صحبت این اصل کہ جمله الکتاب محل آفات اند - و قیمت آں معنی
را باشد کہ بے تکلف از غیب اندر آید - و اندر هر محل کہ شود اختیار بندہ بدای متصل شود - و لطیفه
حقیقت از آن زائل شود پس ترک و اختیار هیچ چیز بر بندہ و درست نیاید - از آنچه خطا و زوال از
خداوند است عزوجل - و بتقدیر و سبب چوں عطا آمد از حق افتد آمد - و چوں زوال آمد از حق
ترک آمد - و چوں چنین باشد قیمت مر آن معنی را باشد کہ قیام افتد و ترک بد نیست - آنکہ بندہ
باجتهاد جالب و واقع آں باشد - پس اگر ہزار سال مرید بقبول حق بکوشد چنان نباشد کہ حق
یک لمحہ بقبول و سے گوید کہ اقبال لا ینزل اندر قبول ازلی بسته است - و سرور سرمدی اندر سرور
سابق پیوستہ - و بندہ را بخلاص خود بہر بخلاص عنایت راہ نیست پس عزیز باشد بندہ کہ اسباب
را مسدود از حال و سے دفع کردہ باشد - و **وہم** قدوة اہل الامت و دادہ بہلاست
ابو صالح حمد و بن احمد بن عمارہ القصص از قمار مشایخ بود - و از مشورہ اہل ایشان و اندر فتنہ و
علم بدرجہ اعلی بود - و نہ اسب ثوری داشت - و از طریقت مرید ابو تراب بختی بود - و از آن علی
نصر آبادی - و و سے را رموز است اندر معاملات - و کلام و سے دقیق اندر ہمہ مجاہدت ہمی
آمد کہ چوں شان و سے اندر علم بزرگ شد آمد و بزرگان نیش پور بیامند - و و سے را گفتند ترا
بر سبب باید شد - و خلق را باید داد - تا سخن تو فائدہ دلہا باشد - گفت مرا سخن گفتن رہ این
است - گفتن چہ گفت از آنچه دل من بہ نور اندر دنیا و جاو آں بسته است - سخن من فائدہ ندہد
و اندر دلہا اثر نکند و سخن کہ اندر دلہا نور تر باشد استحقاق کردن بود بر علم - و استہزاء کردن بر
شریعت - و سخن گفتن آنکس را مسلم باشد کہ بجا میشت و سے دین را فخل بود - و چوں بگوید خلیل
بر خیزد - و از و سے پرسیند کہ چہ سخن سلف نافع تراست مراد ہا را از سخن مالکوت لا نعہم تکلموا
الغیر الا سلاہم و نجات النفوس و رضا الرحمن و سخن تکلم لغیر النفس و طلب الدنیا
و قبول الخلق - از آنچه ایشان سخن از بے عز اسلام و نجات تنہا و رضا خداوند را گفتند -

آن دل که مرده باشد و در حق وزنده بود بختی - زیرا آنچه خداوند تعالی دل را عین و ذلی آفرید
 ذکر خود را عز دل گردانید - و طبع را ذل دل گردانید - چنانکه مہر گفت خلق الله تعالی الطلق
 مساکن الذکر فصارت مساکن الشیء من انقلوب الوجود من غیر او شوق
 متعلق - خداوند تعالی دلها را موضع ذکر آفرید - و چون با نفس صحبت کردند مساکن شہوات
 شدند پاک نکردند شہوات را از دل مگر خودی میسر کردند - و یا شوق بے آرام کنند - پس
 خوف و شوق و قناعت ایمان اند - چون دل عمل ایمان بود قرین و سہ ذکر و قناعت بود و طبع و
 غفلت - پس دل مومن طالع و مبالغ شہوات نباشد - کہ طبع و شہوت نتیجہ وحشت باشد - و
 دل مستوحش از وسوسہ و از ایمان خیر ندارد - کہ ایمان را الشیء باقی بود - و وحشت از غیر حق -
 چنانکہ گفته اند العلم مستوحش من کل واحد - و صمدی شمس المشائخ اندر طریقت
 و امام الکملہ اندر شریعت ابوالقاسم الجندی بن محمد بن الجندی بغدادی مقبول اہل ظاہر و در باب
 القلوب یودہ - و اندر فتوای علم کامل - و در اصول و فروع و معالجات سستی - و امام از اصحاب
 توری بود - و وسوسہ را کلام عالمی و احوال کامل است - تا جملہ اہل طریقت بر امامت و سستی اند -
 و هیچ مدعی و شریعت را بر وسوسہ اعراض نیست - خواہر زادہ سستی سقطی بود - و مرید و سوسہ
 روضہ از سستی سقطی پر سیارند کہ بیچ مرید را درجہ یلند تر از سوسہ باشد - گفت سید برکان
 ابن ظاہر است - جنبہ را درجہ فوق درجہ من است - و این قول از اہل پیر از وسوسہ توضیح
 بود - و آنچه از اہل گفت بہ بصیرت گفت - اما کس را بفوق خود دیدار نباشد کہ دیدار
 سخت تعلق گیرد - و قول دے دلیل واضح است - کہ بیدار جنبہ را اندر فوق مرتبہ خود -
 چون دید اگر چہ فوق دید سخت باشد - و مشہور است کہ اندر حال حیات سستی مریدان مر
 جنبہ را گفت کہ شیخ ہاراسخی گوید تا دلہا سہ مار را حستہ باشد - و وسوسہ اجابت نکرد - و وقت
 تا شیخ من بر جاست من سخنی نگویم - تا شیخ حقتہ بود مرید پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نجواب دیدہ
 گشت با جنبہ خلل را سخن گوئی - کہ کلام ترا خداوند تعالی سبب بجاہت عالمی گردانیدہ است -
 چون بیدار شد اندر دلش صورت گرفت - کہ درجہ من از درجہ سستی اندر گذشت - کہ مرا اندر
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم امور و عیبت آمد - چون بآد شد سستی مرید سہ را فرستاد - کہ چون
 بدیدہ سلام نماز یاد کرد - او را بگوئی کہ بقدر مرید این ایشان را سخن گفتی - و شفاعت مشائخ
 بعد از مرید و کردے - من پیغام فرستادم ہم سخن گفتی - اکنون بارے کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم

فرمود و فرمان او را اجابت کن - چندی گفت آن پنداشت از سر من بشمار - و دانستم که سستی اندر
 همه احوال مشرف ظاهر و باطن من است - و در چه و در چه منست - که و در چه منست - که و در چه منست -
 من مطلع است و من از روزگار و من به خبر - به نزدیک و من - و استغفار کردم -
 و از و پرسیدم - که تو بچی دانستی که من پیغمبر اصلی الله علیه و سلم بخواب دیدم - گفت من خداوند
 را عزوجل در خواب دیدم - که گفت من رسول را فرستادم تا جنبا را بگوید - که و غفلت بر خلق را -
 تا مرا اول بخوابد و از و حاصل شود - و اندرین حکایات دلیل و واضح است - که بیان بهر
 صفت که باشد مشرف احوال مریدان باشد - و و در کلام عالیهست و رموز لطیف -
 از و می آید که گفت کلام الانبیاء و ائمه عن الحضور و کلام الصالحین و اشارات
 عن المشاهد و سخن انبیاء و خبر باشد از حضور و کلام الصالحین اشارات از مشاهدت -
 صحبت جز از نظر بود - و از ان مشاهدت از فکر است - و خبر کبر از همین نتوان دید - و اشارات
 جز بنیاد نباشد پس کمال و نهانت صدیقان انبیا و روزگار انبیا بود - و فرست و واضح است
 میان نبی و ولی و ولی انبیا بر اولیا و بخلاف و کرده از علامه که انبیا را از فضل موهبت
 گویند و اولیا را نه تمام - و از و می آید که گفت و گفته باز و خواستم که ایست - ایستیم -
 روزی بر دو مسجد ایستاد بوم پیر آمد از دور و و چو او را دیدم و حشمت
 اندر دل من افکند - چو نزدیک من آمد گفتم ای پیر تو کیستی - که چشم طاقت دیدن و و تو
 نمی توانی از دور و از وحشت - و در دل من طاقت اندیشه تو نمی دارد از سببیت - گفت من
 آنم که ترا از و رویت من است - گفتم ای ملعون ترا چه چیز از سبب که درون باز داشت
 مرا آدم را - گفت یا جنید ترا چه صورت بند که من غیر او را سبب کنم - چندی گفت من متحیر
 شدم اما سخن و و پیرم ندا آمد که قل که کذب است که گفت عبد مامور اما خجسته من
 اصبح و فیه فسمع النداء من قلبی فصاح و قال احو قتی ما الله و غاب - بگو یا جنید مرا و
 را که دروغ می گوئی - که اگر تو بنده بودی فرمانبردار از ام و و بیرون نیامدی - و بهر همین نظر
 نجستی - و این نیز از سر من بشنید و بایست بگوید - و گفت بسوختی مرا با شد یا جنید و
 ناپیدا شد - این حکایت دلیل حفظ و عصمت و است - از آنچه خداوند تعالی او را
 خود را نگه دارد و اندر همه احوال از کید ماست شایسته - و از و می پرسد - را بچشم بدل آید
 و پنداشت که مگر بدیدم چندی رسیده است اعراض کرد - و روزی بیاید تا و را بچشم بدیدم

کند و دو حکم اشرف آن مراد و می دید از وی سوال می کرد - چنانکه گفت جواب عبارت نمی خواهی یا معنوی - گفتا هر دو گفت اگر عبارت نمی خواهی - اگر خود را تجربه کرده بودی تجربه کردن من محتاج کسب و ایجاب تجربه نمی آید - و اگر معنوی خواهی ترا از اول معرفت و اول حال آن مریدان و سیه شد بانگ برگرفت - که راحت یقین از دلم بشد - با ستغفار مشغول شد - و دست ازال فضول داشت - آنکه چنانکه وی را گفت این را تو ندانستی که اولیای خداوند و الیایان اسرار اند - تو طاعت زخم ایشان نیازی نفسی بر وی افکند - و بسیر او خود باز رسید - و از تصرف کردن اندر مشایخ توبه کرد -

و منہم شیخ المشایخ اندر طریقت و امام الاکابر اندر شریعت شاه اہل تصوف و بری از آفت الکلف - ابو الحسن احمد بن محمد الطر اسانی النوری از حسن المعاملات و اہلین الکلمات و اظہار المجاہدات بود - و وی را مذہب مخصوص است اندر تصوف و گروهی اند از متصوفہ کہ مرایشان را نوری گویند - کہ اقتدار و تولی بد و کنند و جمیع متصوفہ دوازده گروه اند و از آن دو سر دود اند - و وہ مقبول - آنچه مقبول اند یکے از آن مجاہدین اند - و دیگر قصاصریاں اند - سہ دیگر طیفوریاں اند - چهارم چندیان - پنجم نوریاں اند - ششم سہیلیان اند - ہفتم حکیمانند - ہشتم خرازیانند - نہم خفیفیانند - و ہم ستاریانند - و این جمیع از محققان اند - و اہلسنت و جماعت اند - اما آن دو گروه کہ سر دود اند یکے حلویانند کہ بکحول و المتراج فسوب اند - و سالیان و مشبہ بد ایشان لعل و اند - و دیگر علاحیال اند کہ برک شریعت گفته اند - و الحاد گرفتہ - و سر دود گشتہ - و اباحتیان و فارسیان بد ایشان متعلق اند - و نامریں کتاب بجائے خود بلای اندر فرق فرق ایشان بیارم - و اختلاف آن دو گروه و خلافت این دو گروه را بیان کنم - تا فائدہ تمام شود انشاء اللہ تعالی - اما طریقی و ستودہ است اندر ترک ہدایت و فریب مسامحت و در اہم مجاہدت کہ از وی می آید - کہ بہ نزد یک جنب را نذر آدم - و وی را دیدم بر صدر نشسته گفت یا ابا القاسم غشیتہم قصد رول و نصیحتہم فرمودی بالجائزہ حق بر ایشان بپوشید - تا مصلحت کرد - و من مرایشان را نصیحت کردم کہ تسلیم بر آمدند - از آنچه بد ہدایت را باہوا موافقت است - و نصیحت را مخالفت - و آدمی دشمن آن باشد کہ مخالفت ہوئے او بود - و دوست آنکہ موافق ہوئے او بود - و ابو الحسن نوری رفیق جنب بود - و سرید سری و بسیارے از مشایخ را دیدہ بود - و صحبت کردہ - احمد بن ابی الحواری را

یافته بود - و دے را اندر طریقت و تصوف اشارات لطیف است - و اقاویل جمیل - و اندر
 فنون علم آل نکت عالی - از دے مے آید کہ گفت الجمع بالحق لفرقة و التفرقة من غیر
 جمع بد - جمع بحق تفرقة باشد از جزو دے - و تفرقة از جزو دے جمع باشد بد - یعنی ہر کراہمت
 بحق تعالیٰ المجتبع است از غیر دے متفرق است - بار و مجتبع است - پس جمع ہمت بحق جدائی
 باشد از اندیشہ مخلوقات - چوں از ملکوت اعراض درست شد بحق اقبال درست شد - و چوں
 بحق اقبال درست شد از خلق اعراض درست شد - کہ الضد ان کا یجتمعان آمد - و
 اندر حکایات یافتہ کہ وقتے نوری سہ شبانہ روزے خروشید اندر خانہ بریکجا الیساوہ - جنید را
 گفتند برخواست و بنزدیک دے شاہ - و گفت یا ابا الحسن اگر دانی کہ با دے خروش سوداوارو
 بگوئاسن نیز فراخروشدین آیم - و اگر دانی کہ خروشدین سوداوارو دل برضا تسلیم کن - تا ولایت خرم
 شود - نوری از خروش باز الیساوہ - و گفت نیکیو معلی کہ توئی مارا یا ابا القاسم - و از دے مے آید کہ گفت
 اعز الاشیاء فی زماننا شیئان عالم بعلمہ و عارف یفطن عن الحقیقة عزیزترین چیزہا در
 زمانہ ما دو چیز است - یکے عالم کہ بعلم خود کارکنند - و دیگر عارف نے کہ از حقیقت حال خود سخن
 گوید - یعنی اندر زمانہ ما علم و معرفت ہر دو عزیز است - از انچہ علم بے عمل خود علم نباشد - و معرفت
 بے حقیقت خود معرفت نہ - و آل پیر از زمانہ خود نشان دادہ است - و اندر ہمہ اوقات خود
 عزیز بودہ است - و امر و ہم عزیز است - و ہر کہ بطلب علم و عارف مشغول باشد روزگارش
 پرالگہ گردد - و بناید بخود مشغول بایش - تا ہمہ عالم عالم و عارف بیند - و از خود بخوار جمع کند -
 تا ہمہ عالم عارف بیند - از انچہ عالم و عارف عزیز باشد - و عزیز و دشوار یافتہ شود - و چیرے کہ
 اوراک آل دشوار بود - طلب کردن آل تضرع اوقات باشد - و علم و معرفت از خود و طلب باید
 کرد - و علم و حقیقت از خود و اندر خواست - از دے مے آید کہ گفت من علم الاشیاء باللہ فوجو
 فی کل شئی الی اللہ - ہر کہ چیز ہا را بخواند و اندر و از ان دے شناسد - اندر ہمہ چیز ہا رویش بدو
 باشد نہ بچیز ہا - از انچہ اقامت ملک و ملک مالک بود - پس استراحت اندر رویت ملکون بود -
 نہ اندر رویت کون - از انچہ اگر اشیا را علت افعال داند - پیوستہ بنچہ باشد - و ہر چیز
 رجوع کردن اورا شرک باشد - چوں اشیا را اسباب فعل داند - سبب بخود قائم نبود - کہ بسبب
 قائم بود - چوں رجوع بمسبب الاسباب کند از مشغول نجات یابد - و **مقدم** مقدم سہل
 و از سلف خود حلف ابو عثمان سعید بن اسمعیل الحیرتی از قدا و اجلہ صوفیاں بود - و اندر

زمانہ خود فریاد بود۔ و قدرش اندر ہمہ دہا بار فیع۔ ابتدا صحبت با یحیی بن معاذ کردہ بود۔ آنکاه مری
 اندر صحبت شاہ شجاع کرمانی بود۔ و باوے پیشاپور آمد بنزیارت ابو حفص۔ و بنزدیک وے
 بایستاد۔ و عمر اندر صحبت وے گذاشت۔ از وے روایت و حکایت کنند ثقات۔ کہ گفت
 و لم یوشہ طلب حقیقتے مے کردے اندر حال طفولیت۔ و از اہل ظاہر نفرتے مے نمودے۔
 و دانستے لاجمالہ کہ جزاین ظاہر کہ عامہ بر آئند نیز سترے ہست مشرعیت را تا بہ لغت
 بر سیدم روزے مجلس یحیی بن معاذ رازی افتاد۔ مے آں ستر را یافت۔ و مقصود بر آمد تعلق بہ
 صحبت وے کرد۔ تا جماعتے از نزدیک شاہ شجاع کرمانی بیامزد۔ حکایت وے بگفتند۔
 دل را بنزیارت وے آمل یافت۔ و از مے قصد کرمان کرد۔ و طریق صحبت شاہ طلب مے
 کرد۔ وے سرا باز نہاد۔ و گفت کہ طبع رجا پرورہ است۔ و صحبت یحیی کردہ و وے را مقام
 رجا است۔ و کسیکہ مشرب رجا یافت از وے سپردن طریقت نیاید۔ از انچہ رجا تقلید
 کردن کامل بار آورد۔ گفت بسیار مضرع و زاری کرد۔ و بیست روز بردر گاہ وے مداومت
 نمود۔ تا مہر بار داد و اندر پذیرفت۔ و مدتے اندر صحبت وے بماند۔ و وے مری غیور
 بود۔ تا وے را قصد پیشاپور و زیارت ابو حفص افتاد۔ مین باوے بیامد۔ آنروز کہ بنزدیک
 ابو حفص آمدیم۔ شاہ قبا سے داشت ابو حفص پھل اورا بدید بر پائے خواست۔ و پیش مے
 باز رفت۔ و گفت وجدت فی القبا ما طلبت فی العبا۔ اندر قبا یافت۔ آنکہ اندر عبا
 مے طلبیدم۔ مدتے آنجا بہ بود و ہمہ ممت مین صحبت ابو حفص گرفت۔ و چشم شاہ
 مرا نہاد و مدت خدمت وے باز داشت۔ و ابو حفص آں ارادت اندر مین مے دید۔ و از خدا
 تعالی مے خواستیم تبضع۔ تا صحبت ابو حفص بر مین بدستہ کن۔ بے آنکہ شاہ از روہ کرد۔ تا آنروز کہ
 شاہ قصد بازگشتن کرد و مین بر موافقت وے پائے افزا و جامہ سفر اندر پوشید۔ و دل جملہ
 بنزدیک ابو حفص گذاشت۔ ابو حفص گفت باشاہ یکم انبساط صحبت این کودک را بدینجا بگذار
 کہ مرا باوے خوش است۔ شاہ روے بسوے مین کرد۔ و گفت احبب الشیخ وے برفت
 مین آنجا بماند۔ تا دیدم آنچہ دیدم۔ از عجائب اندر صحبت وے۔ و وے را مقام شفقت بود۔
 خدا بہ مہر و ہل مرا ابو عثمان را بسہ پیر از سہ مقام بگذرانید۔ و این ہر سہ اشارت کہ پدیشان
 کردی خود وے را بود مقام رجا بصحبت یحیی۔ و مقام غیرت بصحبت شاہ۔ و مقام شفقت
 بصحبت ابو حفص۔ و روایت کہ مرید بصحبت یحیی یا شمش حیا بیشتر ازین صحبت بمنزل سہ

و مرچہ و صحت وے را کشف مقامی گردانید و اما نیکوتر آن بود که میراں را بمقام خود آورد
نگردانید و نہانت ایشان را اندر آن مقام نشان نکرید و گوید کہ نصیب من از صحبت ایشان
بود و ایشان فوق این بودند مرا اندر حق ایشان بہرہ بیش ازین نبود۔ این بادب نزدیکتر بود۔
از آنچه بالغان راہ حق را بمقام و احوال پیچ کار نباشد۔ و سبب اظهار تصوف اندر ایشان بود
و خراسان وے بود۔ با جنید و رویم و یوسف بن الحکیم و محمد بن فضل البلخی بہ صحبت کردہ بود۔ و
بہ چکس از مشائخ ازل میراں خود آن بہرہ نیافتہ بود کہ وے و اہل نیشاپور وے را منبر خدا
تا بزبان تصوف مر ایشان را سخن گفت۔ وے را کتب عالی است و روایات متقن اندر
قنون علم این طریقت۔ از وے مے آید کہ گفت حق لمن اعزہ اللہ بالمعرفۃ ان لا یبدل
لہ بالمعصیۃ۔ واجب است و سزاوارتر آن کہ خداوند بمعرفت عزیز کردہ خود را بمعصیت
ذلیل نکرید۔ و تعلق این بہ کسب بندہ باشد۔ و مجاہدہ وے بود۔ دوام رعایت امور حق بود۔
و اگر بران بدانی کہ سزاوار است حق تعالی کہ بدان چوں کہے را بمعرفت عزیز کن۔ بمعصیت
خوار نکند۔ از آنچه معرفت عطاے و سبت۔ و معصیت فعل بندہ کہے را کہ بمعرفت عطاے حق
باشد محال بود کہ بفعل خود ذلیل گردد چنانکہ آدم را علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ بمعرفت عزیز کردہ
بذلتش ذلیل نکرد۔ و **محمّد** بہیل بر اوج معرفت و قطب محبت ابو عبد اللہ احمد بن
میکھی بن الجلالی از بزرگان قوم بود۔ و سادات وقت و وے را طریقے نیکو و سیرے مستقیم بود۔
صاحب جہنم و ابوالحسن نوری و جماعتی از کبرا بود۔ وے را کلام عالی و اشارات لطیف
است اندر حقائق۔ از وے مے آید کہ گفت ہمة العارف الی مولایہ ولم یعط علی
شئ سوا ہمت عارف با حق باشد و از وے بہرہ چیز باز نکرد۔ و بہرہ چیز فرو نہاید۔ از آنچه
عارف را بجز معرفت معلوم نباشد چوں سرمایہ دانش معرفت بود مقصود و تلاش رویت بود۔
از آنچه بران کی ہم ہوم بار آورد۔ و ہوم او را از در گاہ حق باز دارد۔ و از وے حکایت آرد کہ گفت
روئے حدیث دایم خبر وے ترسا۔ اندر جمال وے تہی شام۔ و اندر بقائے وے بالی شام۔
جنید برین گذر کرد۔ با وے گفت ای استاد خداے این چنین رویے بآنش دوزخ بخاہد خست۔
مرا لغت لے پس این باز اچہ نفس است کہ تر ابریں مے دارد۔ نہ نظارہ عبرت۔ کہ اگر بغیر
مے نگرے اندر ہر ذرہ از عالم ہمیں ایچہ موجود است۔ اما زود باشد کہ تو بدیں پیوستی معذب
شوی۔ گفت چوں جنید رویے از من بگردانید اندر حال قرآن فراموش کردم تا ساہبا

استغانت می خواستم از خدا و عزوجل و توبه می کردم تا قرآن بدست آوردم و اکنون در هر
 آن ندارم که هیچ چیز از موجودات التفات کنم - وقت خود را بنظر اندر اشیا مضاعف گردانم
و منهم وحید عصر و امام و میر ابو محمد رویم بن احمد از جمله واجله سادات مشایخ و صاحب
 سرائر جنید بود و اقران و سبب داور و فقیه الفقه ابو و و اندر علم تفسیر و قرأت
 خط وافر داشت - و اندر آن زمانه اندر فنون علم و چول او نبود و بعلو حال و رفعت مقام و
 سفرهای نیکو تجربه کرده - و ریاضت شایسته و پادشاهان و فرمایان و در آخر عمر خود اندر بسیار
 دنیا پنهان کرد - و مشغول گشت بقضا و در پناه و سبب اهل بود که بدین محجوب گشته
 تا جنید گفت ما فارغان مشغولیم - و رویم مشغول فارغ است - و و سبب انصاف است
 اندرین طریقت - خاصه کتابی که مرآت غلط الواجدین نام کرده است - که من فتنه آنم - می
 آید که روزی یک بنزدیک دے آید - و گفت - کیست حمالک چگونگی است حال تو - می
 گفت کیست حال من دینه هو و دینه دینه لیس هو و بصالح نیتی و بلا بدایت نیتی
 چگونگی باشد حال آنکه دین او هو و او بود و بهمت او دینا می او - به نیکو کار می بود و اندر خلق
 رسید - و نه عارفی بود حق گردیده - و این اشارت بعیوب نفس کرده است - زانچه دین
 نزدیک نفس هو بود و متابعان نفس هو را دین نام کرده باشند - و متابعان آنرا در پیش
 شریعت - هر که بر مراد ایشان رود اگر چه بتدریج باشد متدین بود - نزدیک ایشان و هر که
 برخلاف ایشان رود اگر چه متقی باشد بی دین بود - و این آفت در زمانه ما از یکدیگر جدا گشته
 شائع است - فعوض باشد از صحبت آنکه صفت و سبب این بود - اما این پیر از تحقیق روزگار
 رسائل اشارت کرده است - و تیز رو بود که اندر آن حال او را بدین باز گذاشته باشند - تا از
 وصف وجود خود عبارت کرده است - و انصاف صفت حقیقت خود را داده - و الله اعلم -
و منهم بدیع عصر و رفیع قدر ابو یعقوب یوسف بن الحسین الرازی از کبرای آنمه
 وقت بود - و قدما می مشایخ زان عمر می نیکی یافت - مرید و التوان مصرعی بود - و بالسیما
 از مشایخ صحبت کرده بود - و جمله را خدمت کرده - از و می آید که گفت اذل الناس
 الفقیر الطماع و اعزهم المحب المحبوبة الصديق - دلیل ترین همه مردمان در ویش
 طمع باشد - چنانکه شریف تر ایشان در ویش صادق بود - و طمع مرد ویش را در ویش دو
 جهان فتنه - زانکه در ویشاں خود اندر چشم اهل دنیا حقیر اند - چو بدیشاں طمع کنند حقیر گردند

پس اهل غنا بفرسبایه تمام تر از فقیر که بدل بود و طمع مرد و پیش را بتکذیب صرف منسوب
 کند و دیگر محب مر محبوب خود را نیز ذلیل ترین جمله خلق باشد که محب خود را اندر مقابل
 محبوب خود سخت حقیر شناسد و مرفعی زانو اضع کند و این هم از نتائج طمع بود چون طمع
 گسته شد ذل بجایه مگر دود تا زینهار ایوسف طعی بود هر زمان ذلیل تر می بود چون طمع
 بگست خداوند تعالی مجال و جوانی بوسه باز داد و چنین رفته است که اقبال محب
 اعراض محبوب باشد چون محب دوستی را در بر گیرد و بصرف دوستی از دوست فارغ شود
 و با دوستی بیار آمد لا محاله دوست بد و اقبال کند و به تحقیقت محب را عراض است تا طمع و صلت
 نبود چون محب را طمع وصال باشد و بر نیاید غرض جمله دل گردد و محب را که وجود دوستی از
 وصال و فراق دوست مشغول نکند آں محبت معاول باشد و الله اعلم و **و هـ**
 آفتاب اهل محبت و قدوه اهل محبت ابوالحسن سمنون بن عبد الله النخاس اندر زمانه خود به نظیر
 بود و اندر محبت شال رفیع داشت و جمله مشایخ و س را بر نگرداشتند و او را
 سمنون المحب خواندند و او را سمنون الکذاب نام کرده بود و از غلام اخیلیل را
 بسیار کشیده بود و در پیش خلیفه وقت گواهیها محال داده و همه مشایخ بدان که بخیل بودند
 و این غلام اخیلیل مرده مرگ بود و در حقیقت پارسائی و تصوف کرده و خود را اندر پیش سلطان
 و خلیفه معروف گردانیده بود و دین را به دنیا فروخته چنانکه اندرین زمانه نیز می باشند آنگاه سوا
 مشایخ و درویشان بر دست گرفته بودند و پیش سلطانیاں سر او را می بردند که تا ایشان مجبور
 باشند و کس با ایشان ترک نکند تا جاه و س بر جاسه بماند و هیچ کس سمنون و آں مشایخ که
 مر ایشان را یکس بود برین صفت و اندرین زمانه هر محقق را صد هزار غلام اخیلیل است اما
 باک نیست که مردار بزرگساں اولتر باشد و چون جاه سمنون اندر یغداد بزرگ شد و هر کس بود
 قهرم کرد و غلام اخیلیل از آن رنج کرد و صفها فراساختن گرفت تا زنی را پیش سمنون فرستاد
 چون چشم سمنون بر جمال و س افتاد و زن خود را بر و س عرضه کرد و س ابا کرد و نزدیک جنید
 شد که سمنون را بگو تا مر ایزنی قبول کند جنید از آن ناخوش آمد و او را زجر کرد زن بنزدیک
 غلام اخیلیل آمد و بهیچ چنانکه زنان نمید بر و س نهاد و او چنانکه اعلا شغوفه بشنید و شناعت
 بر دست گرفت و خلیفه را بر و س متخیر کرد تا بفرمود که و س را بکشید چون سیاف را بر آورد
 از خلیفه فرمان خواست خلیفه خواست فرمان دادن زبانش بگیرد چون آتش بخت بخواب

دید که زوال ملک تو اندر زوال جان بمنون بسته است - دیگر روز عذر خواست - و بخوبی باز گردانیدش - و سزا کلام عالی است و اشارات دقیق اندر حقیقت محبت - و دے اں بود که از حجازے آمد اہل قبیہ گفتند ما رسخن گوئے - پر منبر شد - سخن مے گفت مستمع نداشت - رو بقنادیل مسجد کرد - و گفت با شما مے گویم - اہمہ قندیلہا در ہم قناد و خور و شکست - و از مے مے آید گفت لا یجبر عن شیء الا بما هو اذوق منه ولا شیء اذوق عن المحبة فیم لیبی عنہا یعنی عبارت از چیز اذوق اں چیز اذوق - و چوں اذوق از محبت تیج چیز نیست - عبارت از اں پیچ چیز گفتند - و مراد از ایں آنست کہ عبارت از محبت منقطع است - از انچه عبارت صفت معبر بود - و محبت صفت محبوب پس عبارت مر حقیقت آنرا ادراک نتوان کرد - و اللہ اعلم - و منهم شاه شیوخ و تغیر از روز گارش مسووخ الوافوارس شاه شجاع الکرمانی از ابنار ملک بود - و اندر زمانہ خوبے نظیر صحبت ابو تراب نخشبی کرده بود - و بسیار مے از مشائخ را یافته - و اندر ذکر ابو عثمان حیرے طرفی از حال مے گفتہ آمدہ است - و مے را رسالات مشہور است اندر تصوف - و مکتبے کرده است - کہ آنرا مرقۃ الحکما خوانند - و اورا کلام عالیت و از مے مے آید کہ گفت - لا اهل الفضل فضل مالم یروہ فاذا ارادہ فلا فضل لہم و لا اهل العلاۃ ولا یم یروہا فاذا ارادہا فلا ولا یم لہم - اہل فضل را فضل باشد بر ہمہ - تا آنکہ کہ فضل خود نہ بیند - چوں فضل خود دیدند - نیز شان فضل نباشد - و اہل ولایت را ولایت است - تا نہ بیند - چوں بہ بیند - نیز شان ولایت نباشد - و مراد از ایں آنست کہ آنجا کہ فضل و ولایت بود رویت از اں ساقط بود - و چوں رویت حاصل شد - معنی ساقط شد - از انچه فضل صنعتی است کہ رویت فضل نبود - و ولایت صفتیست رویت ولایت نبود - و چوں مے گوید کہ من فاضلم یا وئی نہ فضل بود نہ ولی - و اندر آثار مے مکتوب است کہ مے چہل سال نخفت - و چوں بخت خداوند تعالی را بخواب دید - گفت بار خدا یا ترا من بہ بیداری میطلبیدم و بخواب یافتم - گفت یا شاہ اندر خواب ہاں بیدار یہاںے شنب یافتے - کہ اگر آسنا بختی بخیا نیافتی - و اللہ اعلم - و منهم سرور دہا نور سر طاعمر بن عثمان المکی از کبرا و سادات اہل طریقت بود - و مے را تصانیف مشہور است اندر حقائق ایں علم - و نسبت ارادت خود بجنبہ کردے - از بعد آنکہ بوسعہ خبر از را دیدہ بود - و یابنا جی صحبت کرده بود - و اندر اصول امام وقت بود و اندوے مے آید کہ گفت لا یقع علی کیفیۃ الوجد عبارتہ نہ سرا لاس

عند المؤمنین - عبارت بر کیفیت وجد و وسال نیفتد - از آنچه آل سرحق است به نزدیک
مومنان - و هر چه عبارت بنده اندر آل تصرف توان کرد آل سرحق نباشد از آنچه به کلیت
تصرف و تکلف بنده از اسرار ربانی منقطع بود - و گویند که چون عمر و باصفیال حدیثی آمد صحبت
وے پیوست - و پدر مانع وے بود از صحبت وے - تا بیمار شد - و مدت برآمد - روزی
شیخ برخواست و با جماعتی بعبادت وے شدند - آل حدیث شیخ را اشارت کرد - تا قوال را
بگوید تا بیعت چند بخواند - عمر قوال را گفت تا بخواند - **شعر**

موضعت فلم یجد فی عاید منکم و میرمن عندکم فاعود
بیمار چون بشنید برخواست - و نشست - و از تعب و شدت بیماری وے کمتر شد - و
گفت ز رونی قوال بیت دیگر بخواند - **شعر**
و اشد من موضعی علی صد و دکم و صد و د عندکم علی شدید

بیمار برخواست - و بیماری از وے بشد - و پدر وے را بصحبت عمر و مسلم کرد - و از اندیشه که
وے بودش اندر دل تو بر کرد - و آل حدیث یکے از بزرگان طریقت شد - و الله اعلم بالصواب -
و منهم مالک القلوب و حاجی العیوب ابو محمد سهیل بن عبد الله التستری پیر وقت بود -
و همه زبانها ستوده - وے را ریاضت بسیار است - و معاملات نیکو - و کلام لطیف اندر
اخلاص و عیوب افعال - و علماء ظاهر گویند که هو جهیم بین الشریعة و الحقیقة - اوجع کرد
است میان شریعت - و حقیقت - و این سخن از لیاا خطا است - از آنچه کسے خود را
فرق نکرده است - که شریعت جز حقیقت نیست - و حقیقت جز شریعت نه - و حکم
آنکه عبارات آل پیر اندر ادراک سهل تر است - و طبایع بهتر اندر یابند - و این سخن گویند
و چون حق تعالی جمع کرده است بیان شریعت و حقیقت - محال باشد که اولیا را و فرق
کنند - و لا محاله چون فرق حاصل آمد - رویے و قبول دیگرے بیاید و در شریعت الحاد بود -
و در حقیقت کفر و شرک - و آل فرته که کنند تمفریق معنی را نیست - بلکه اثبات حقیقت
راست - چنانکه گویند **یا ایها الله حقیقه محمد رسول الله شریعة** - اگر کسے خواهد که
اندر حال صحبت ایمان یکے را از دیگرے جدا کند نتواند کرد - و خواستش باطل صحبت بود - و در
جله شریعت فرع حقیقت بود - چنانکه اقرار توحید معرفت حقیقت است - و پذیرفت فرمان
معنی شریعت - پس این ظاهر با را هر چه طبع اندر آل نیفتد - با را منکر شوند - و انکار اعلی از

اصول راہ حق باخطر بود۔ والحمد لله علی الایمان۔ وازوے مے آید کہ گفت۔ ماطلعت الشمس ولا غوبت علی اهل وجه الارض الا وهکم جحالم بالاله الا من یوقر الله علی نفسه وروحہ و دنیاہ و آخرتہ۔ آفتاب بر نیامد و فرو نشد بر سجکس اندر وے اہل زمین کہ وے نہ بخداوند تعالی جاہل بود۔ مگر آنکہ حق تعالی را برگزید بر حق و جان و دنیا و آخرت خود یعنی ہر کہ دست اندر آغوش نصیب خود دارد۔ دلیل آن بود کہ وے جاہل است بخداوند عزوجل۔ از انچہ معرفت وے ترک تدبیر تسلیم بود۔ و اثبات تدبیر از جاہل بود بتقدیر۔ واللہ اعلم۔

و مہم اختیار اہل حرمین و جلہ مشایخ راقۃ العین۔ ابو محمد عبداللہ محمد بن الفضل البغوی از اجلہ مشایخ بود۔ و پسندیدہ اہل عراق۔ و اہل خراسان مرید احمد بن خضر وہ بود۔ و ابو عثمان حیرے را بدو سبب غلیم وے را از بلخ میروں کردند۔ متعصبان از براتے عشق مذہب سبقتہ شدہ و عمر آنجا بگذشت۔ ازوے مے آید کہ گفت اعوف الناس باللہ اللہ ہم مجاہد ثانی ادا و امر و باقہ ہم بسنۃ بنیدہ یعنی بزرگترین اہل معرفت مجتہد ترین ایشان باشند اندر ادا کے شریعت۔ و بار غیبت ترین اندر حفظ سنت و متابعت۔ و ہر کہ کجی نظر کمتر بود ہامش حریف تر بود۔ و ہر کہ ازوے دور تر بود از متابعت ہوش ہمزہ تر بود۔ و ازوے مے آید کہ گفت عجبت لمن یقطع البوادى والقفار و لا یفوز حتی یصل الی بیتہ و حرہ لان فیہ آثار انبیائہ کیف لا یقظم بأدبہ نفسه و هو لا یصل الی قلبہ لان فیہ آثار مولایہ۔ عجب دارم از آنکہ وادہا و بیابانہا۔ برو و تیانخانہ وے رسید کہ اندر و آثار انبیاء اوست۔ چرا باو یہ نفس و دریاے ہوا را نیز وے تا بدل خود رسید کہ اندر و آثار مولایہ ولایت یعنی دل کہ محل معرفت اوست۔ و بزرگوار تر از کعبہ کہ قبلہ خدمت کعبہ است کہ پوستہ نظر بندہ بدو بود۔ و دل آنکہ پرستہ نظر حق درو بود۔ آنجا کہ دل دوست من آنجا۔ و آنجا کہ حکم وے مراد من آنجا۔ و آنجا کہ آثار انبیاء من۔ قبلہ و دوستان من آنجا۔

و مہم شیخ باخطر و فانی از صفات بشر ابو عبد اللہ محمد بن علی الترمذی اندر فنون علم کامل و امام بود۔ و از مجتہدان شیخ مشایخ بود۔ ویرا انصافیت بسیار۔ و سبک کلمات ظاہر اندر بیان ہر کتاب۔ چون ختم الواسات و کتاب النہج و نوادر الاصول و غیرہ اس بسیار کتب دیگر سخت معلوم است۔ وے بہتر و پاک تر من چنانکہ محلی و لم یبق کلام اوست۔ گفت کہ محمد و زینبیم است کہ اندر ہمہ عالم مثال نہادہ۔ و اندر علوم ظاہر و سبقتہ کتب است۔ و اندر احادیث

اسانید عالی وار و در تفسیر سے ابتداء سے کردہ بود۔ ہم سے پانچام کو دن آں نیافت۔ و بعد از
مقدار کردہ است۔ از میان اہل علم منتشر است۔ و فقہ پر کے خواندہ بود از خواص یاران
الوحیۃ و سے را اندر ترند محمد حکیم خوانند۔ و حکیمان آں ولادت از متصوفہ افتداید و کنند
و سے را مناقب بسیار است۔ و یک از انجملہ کہ با خضر صحبت کردہ بود۔ و ابو بکر و راق کہ
سریدار بود و رات گشت کہ ہر یک ششہ خضر بنزدیک و سے آمد۔ و واقعا از یکدیگر
پرسیدند۔ و از سے آید کہ گفت من جعل باوصاف العبودیۃ یا کن اجمالی باوصاف
الربوبیۃ و من لم یعرف طریق معرفۃ النفس لم یعرف طریق معرفۃ الرب بان الظاهر
متعلق بالباطن و التعلق بالظاہر بلا باطن محال و عینہ الی باطن بلا ظاہر محال معرفۃ
اوصاف الربوبیۃ فی تصحیح ارکان العبودیۃ و لا یصح فی الذل الا بالادب۔ ہر کہ تعلیم شریعت و
اوصاف بندگی کردن جاہل بود۔ و سے باوصاف خداوند جاہل تر بود۔ و ہر کہ بظاہر معرفت
نفس راہ ندانید معرفت حق تعالی ہم راہ ندانید۔ و ہر کہ اخلاص صفات بشریت نمیدانید۔
لطائف صفات حق ہم ندانید۔ کہ ظاہر باطن تعلق سے وار۔ و ہر کہ بظاہر تعلق کن بے باطن
محال بود۔ و ہر کہ باطن و سے کن بے ظاہر آں ہم محال یا شہادت پس معرفت اوصاف ربوبیت
اندر صحبت اہل عبودیت بستہ است۔ و بے آں در دست نیاید۔ و اس کلمہ سخت باہل
و متعبد است۔ بجا نگاہ خود تمام کردہ آید۔ اشارۃ الی اشارۃ۔ و **ص** عرفان و ادب
و سر کی اہل تقوی و مشغول ابوبکر محمد بن عمر الوراق از بزرگان مشائخ بود۔ و زکاء ایشان۔ و
احمد خضر و یہ را دیدہ بود۔ و با محمد بن علی ترند فی صحبت کردہ۔ و سے را کتب بسیار است
اندر آداب و معانی است۔ و مشائخ اور را بموجب الاولیاء خوانند۔ و سے حکایت کند۔
کہ محمد بن علی ترند ہی جزو سے چندین داد۔ کہ بہ چگونہ اندازہ مراد از اندر خواند بہا و م۔ و
بہا و م و گفت کہ انا ختم گشتہ و بدی گفتیم بہتہ اندوم۔ گفت تو بہا و م ختمی باز کرد و اندر آب
اندازد۔ باز گفت و لم را بر میان و سواس بگرفت۔ و اس جزو از انہا آب انداختم آب بدہ پارہ
شد۔ و صد و سے پدیدار اند۔ ہر باز۔ چوں اجازہ اندازد آب است و سر را ہم آور۔ و و آب شرف را ہم
آورد۔ و عند وقت ناہید بد شد۔ باز آدم و حکایت کرد۔ کہ گفت انہو انہا الختم گفتیم بہتہ شرف
اس حدیث باسن گوئی۔ گفت تفسیر کردہ بودم اندر اصل و تحقیق کہ ہم آں عقل شکل
بود۔ و ہر بر منی خضر از سر بخداست۔ و اس آب را خداوند تعالی فرمان دادہ بود۔ تا آنرا

و رفیق جنبید و مخصوص است و سے بطریق مستودہ - و اندر آراستہ برضا و ریاضت - محفوظ
از فتن و آفت - و زبانی نیکو اندر حقائق و معانی - و بیان لطیف اندر وقایع و اشارت -
و از دے سے آید کہ گفت - الحضور افضل من الیقین لان الحضور و طنات و الیقین
خطرات - حضور بحقیق فاضلتر است از یقین بحقیق - از انچه حضور اندر دل متوطن بود - و غفلت
بدال روان باشد - و یقین خاطر بود کہ گاہ بیاید و گاہ بشود پس حاضران اندر پیشگاه باشند
و مومنان بر در گاہ - و اندر غیبیت و حضور بے مفر و بیارم - و اندرین کتاب انشاء اللہ تعالی -
و نیز گفت - سن وقت ادم الی قیام الساعۃ الناس یقولون القلب القلب وانا احب ان
ارى رجله یصف القلب و یقول الیش القلب و کیف القلب فلا ارى - از وقت آدم
تا القیامت مردمان سے گویند دل من دل من - دامن دوست دارم کہ مرد سے یتیم کہ مرا صفت
کنند - و بگویند کہ دل چہیت - و یا چگونہ است - و منہ یتیم - و عوام آں گوشت پارہ راول خاند
و آں سرشائین و سفالین و انحال - باشند - اما بیاید باشند - پس دل چہ باشد کہ از دل بجز
عبادت نشوم - یعنی اگر عقل راول خوانم آں نہ دل است - روح راول خوانم آں نہ دست
و اگر آں علم راول گویم آں دست یعنی ہوشوار حق اقام بدل است - و از دے بجز عبارت
سوچونہ - و حق تعالی علیہ السلام و اندر طریق محبت مستقیم - ابو الحسن محمد بن اسماعیل خیر السراج
از بزرگان مشائخ بود - و اندر وقت خود اندر معالمت و عظمت بیانی نیکو داشت - و عبارتے
ہذب و عمرے در انداز یافتہ بود - و شبلی و ابراہیم خواص رحمہم اللہ ہر دو اندر مجلس سے توبہ
کردند شبلی را جنبید فرستاد و حفظ حرمت جنبید را - و دے مرید ہستی بود - و از قرآن جنبید
ابو الحسن نوری بود - و بہ نزدیک جنبید محترم بود - و ابو حمزہ دے را ایجادے تمام کردہ بود - ہی
آیا کہ سبب آنکہ در حدیث مذکور است - آں بود کہ چوں دے از مولود گاہ خود
بسارہ رفت بقصد حج گذر نزد کوفہ بود - بدروازہ کوفہ خندہائی دے را گرفت کہ توبہ
منی - و خیر نامی دے - آں از حق دید - و آں مرد در اخلافت نکر - تا ساہا ہاے بسا بار کار
دے سے کرد - ہر گاہ کہ دے را گشتے یا خیر - دے گفتے بلکہ - تا آں مرد از کردہ خویش
شد - دے را گفت برو کہ من غلط کردہ بودم - و توبہ منی گرفت - و بکہ شد و بدل درجہ
رسید کہ جنبید گفت خیر خیر نا دو ستر آں داشتے کہ دے را خیر خواندند - و گفتے روان باشند
کہ مرد و مسلمان مرا - ہر ہا وہ باشند من از نہ دامن - و کہین کہ چوں و فالتش قریب گشت

وقت نماز شام بود چوں از عثمان مرگ اندر آمد چشم باز کرد و سوسه ملک الموت در نگر بست
و گفت قف عافاك الله فانما انت عبد مأمور وانا عبد مأمور و ما أمروك به
لا يفوتك و ما أمروك به فهو شئ يفتوتى فدا عنى امضى فيما أمروك به ثم امضى
بما أمروك به باليست عافاك الله که تو بنده فرمان برداری - و من بنده فرمان بردارم - آنچه
نمافزوده اند از تو فوت نمى گردد یعنی جان سدر - و آنچه مرا فرموده اند از من فوت نمى شود
یعنی نماز شام سرا بگذارد تا فرمان خود بجا آرم - تا من ترا بگذارم تا تو فرمان خود بگذاری - انگاهان
خواست و طهارت کرد - و نماز شام بگذارد - و جان بداد - و همه شب در خواب پرسیدند
که خداوند تعالی با تو چه کرد - گفت لا تسألنى عن هذا ولكن استرح من دنياكم مرا
از من میسر - لیکن از دنیاى شما میسر - و از دوسه آید که گفت اندر مجلس خود شرح
الله صدور المتقين بنور اليقين و کشف بصائر المؤمنين بنور حقائق الایمان -
مستحق از یقین چاره نیست - که دلش بولیقین شرح کرده است - و مؤمن را از حقائق ایمان
چاره نیست که بصائر عقل و بنور ایمان است - پس هر جا که ایمان بولیقین بود و بصائر یقین
بود تقوی بود - از آنچه ایشان فرموده یکدیگر اندیکه تابع و برگزیده بود - و انما علم بالصواب -
و در این عصر و ایام دهر - البهجة السانیة از قدماى مشایخ خراسان بود - یا ابو
تراب صحبت کرده بود - و خبر از او دیده اند در توکل قدم تمام داشت - و اندر عکایات مشهور
است - که دوسه روزى رفت اندر پناه افتاد و چوں سه روز اندر ایستاد - که دوسه روز
سیاره فراز رسیدند - با خود گفت ایشانرا آواز دهم - باز گفت نه خوب باشد - که از وین حق مستثنا
نواهم - و این شکایت بود که مرا ایشانرا بگویم - که خداوند من مرا از چاه افکنده است - اکنون شما را بید
ایشان فراز آمدند - و چاه بیدر میان را چاه سترى - و بے حاجتی گفتند بے خبری یا حاجتی
اینجا افتد - بیانی تا بجهت تو اب سر این چاه را بگویم - تا کسی اندرین نیست - گفت نفس من یا
من باضطراب آمد - و از جان خود نومید شدم - و چوں ایشانرا سر چاه استوار کردند - و باز گشتند
من باحق مناجات ساختم - و دل بزرگ نهاده ام - و از همه خلق نومید گشتم - چوں شب انگاهان
آمد از سر چاه جنبش شنیدم - بیک نگاه کردم - کسی بود که سر چاه بگشاد - و چنانور عظیم دیدم
چوں از دیا - که دم فرو کرد - دانستم که نجات من درین است - و آن فرستاده حق است یدم
و تعاقب کردم - تا مرا بر کشید - و آن آواز داد - که شکو بخات که نجات تست یا با حظه - که

باطنی از ظنی ترا نجات دادیم - از وی پرسیدند که غریب که باشد گفت المستوحش من اذلت
 آنکس که از الفت مستوحش بود یعنی هر که همه الفقهها و شش درود و غریب باشد از آنچه
 در پیش را اندر دنیا و عقبی وطن نیست - و الفت نه اندر وطن و حشت بود - و چون الفت می
 از کون منقطع شود و از جمله مستوحش گردد - آنگاه غریب باشد - و این درجه پس از پنج است
 والله اعلم بالصواب - و **درجه ششم** داعی مریدان حکم فرمان ابو العباس احمد بن مسروق از
 بزرگان و اجداد خراسان بود - و با اتفاق اجداد و اولیاء خداوند تعالی - و از او تادالارض بود -
 و در باب قطب المدار علیه تعین بود - از وی پرسیدند که مارا یگوئی که قطب کیست ظاهر
 نکرد - اما بحکم اشارت چنان نمود که جلیقه است - و او چهل و هجده سالگی را خدمت کرده
 بود - و از ایشان فائده برگرفته - و اندر علوم ظاهر و باطن به سواری بود - از وی پرسیدند که گفت
 من کان معی دره بخیر الخلق فهو معی دره کما یورث اللههم من لم یکن الله فی حده حده فانه
 یورث الله حشته - هر که بجز خداوند باشد و باشد ثاوی و همه بجزله اندوه بود - و هر که از خدمت خداوند
 انس نباشد انس و بجزله و حشمت باشد یعنی آنچه جزو نیست فنا است - و هر که بقدر شاد
 باشد چو فنا فنا شود و اندر یکن شود - و جزو خدمت و همه میاست - و چو حقیر
 کونان ظاهر شود انس و بجزله و حشمت گردد - پس اندوه و حشمت همه عالم اندر ویت غیر
 است - والله اعلم - و **درجه هفتم** استاد و کمال و شیخ تحقیق ابو عبد الله بن احمد التمیمیل
 المعرفی از بزرگان و متقدمان وقت بود - و اندر زمانه خود مقبول استادان و مرادی مریدان
 خود بود - و ابراهیم نخا و ابراهیم شیبانی از تلمذ الله تعالی هر دو مرید او بودند - و در کلام
 عالی و بر این واضح است - و اندر بزرگوار و بیاد که تمام داشت - از وی پرسیدند که گفت
 ما را یبش الله من الدنيا ان نحن متصاحبه صلات و ان تکناه ترکناک - هرگز از دنیا
 متصرف تر چیزی ندیدم - که تا وی را خدمت کنی ترا خدمت کنی - و چو ایش بگذاری او را بگذارد -
 یعنی تا طلبی و کنی ترا طلب کنی - و چو از وی اعراض کنی و طلب خداوند بردستی
 گیری از تو بگذرد - و اندیشه کن بر دولت دنیا و دین پس هر که بصدق از دنیا اعراض کنی از
 شر و سکین گردد - و از آن وقت که رسته بود - والله اعلم بالله التوفیق - و **درجه هشتم**
 میرزانه و اندر زمانه خود و یگانه ابو علی بن الحسن بن علی الجوزجانی اندر وقت خود نظم بود - و در
 تصانیف از هر علم محاطات و رویت آفات - و مرید محمد بن علی الترمذی بود -

و از افزان ابو بکر و راق - و ابراهیم سمرقانی مرید و سید بود - و از سید می آید که گفت الخلق کلهم
 فی مبادین الغفلة یوکلون و علی الظنون یعتمدون و عندهم انهم فی الحقیقة
 ینقلبون و عن المکاشفة یتطعدون یعنی قرارگاه خلق جمله میدان غفلت است - و اعتماد
 شان بر ظن و آفت - و نیز و یک ایشان چنان است که گویا ایشان بر حقیقت است - و ظن
 شان از اسرار مکاشف - و اشارت آل پیر به پنداشت طبع و معرفت نفس بوده است - که آدمی
 اگر چه جاهل بود و سبیل خود را معتقد باشد - خاصه جهال متصوفه - همچنانکه علمای ایشان اعتراف
 خلق الله اند بهمان ایشان اذال ما خلق الله باشند - از آنچه علمای ایشان را حقیقت بود
 و پنداشتند - و جهال ایشان را پنداشتند بود و حقیقت نه - اندر میدان غفلت سیه چهره
 پندارند که میدان ولایت است - و بر ظن اعتماد کنند و پندارند که آن یقین است - و بهر سیم می روند
 و پندارند که آن حقیقت است - و از هوا می گویند و پندارند که آن مکاشفه است - از آنچه پنداشتند
 از سر آدمی بیرون نشود - مگر بهر بیت جلال حق - یا جاهل و سیه که اندر آنها بر جاهل رسیده همه در
 بینند - پنداشتند شان فانی شود اندر کشف جلال خود را نه بینند - پنداشتند شان سر بر نیارد -
 و الله اعلم - **و متهم** باسط علوم و واضح رسوم ابو محمد بن احمد بن حسین النخعی از صاحب
 سر آن جنید بود - و صحبت سهل بن عبدالقادر یافته بود - و از همه اصناف علوم خبر داشتند -
 و اندر فقه امام وقت بود - و اصول نیک می دانست - و اندر طریق تصوف بدرجه بود که حکیمانه
 را گفت که مردمان مراد بآموز - و ریاضت فرماید - و از بیس جنید - و لیعمره او بود که بجایگاه
 و سیم نشست - و از سید می آید که گفت دوام الایمان و دوام الادیان و صلاح الابدان
 فی ثلاثة خصال الکفارة و التقوا و الاحتمال من الکفی بالالله صلحت سیرت و من التقی
 ما نهی الله عنه استقامت سیرت و من احتما ما لم یؤلفه ارقاضت طبیعت و فتمت الکفارة
 صورة المعرفه و عاقبة الکفارة حسن الخلیقة و غایة الاحتمال اعتدال الطبیعة - دوام ایمان
 و پائیدار و صلاحتن اندر سه چیز است سیه پسند کردن - و دیگر بهر چیز در زمین -
 و سه دیگر غذا نگاه داشتن - هر که غذای بسند کند سرش به حار باشد - و هر که از نهی ناسی او
 بهر چیز و سیرتش نیکو گردد - و هر که غذای خود نگاه دارد - و نفسش ریاضت یابا پس پاوست
 الکفارة صفوت معرفت بود - و عاقبت تقوی حسن خلیقه و نهایت اعتدال است - و اعتدال
 طبیعت یعنی هر که نیاید بسند کار باشد - و سیرتش بر صفا شود - و هر که نیکسان از سعادت تقوی

زند خلقتش نیکو گردد - اندر دنیا و آخرت - چنانکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمود من کثر
صلوته باللیل حسن وجهه بالخصاء - هرگز نماز شب بسیار بود و رویش اندر روز نیکوتر بود - اندر
خبر است که در قیامت مستقیان می آیند و جوهره نور علی منابر من نور - بار و بار می
منور و تختها می اندازد و هر که طریقی احتما بر دست گیرد تمیض از عدلت و نفسش از شهوات
مخفوظ باشد - و این سخن جامع است و نیک و شنیدنی - و الله اعلم بالصواب - و صاحب
شیخ طر فاء قدوة اهل صفاء ابو العباس احمد بن محمد بن سهل الاثلی از بزرگان سناخ بود - و از خشت
ایشان - و پیوسته محترم بود در میان اقران خود - و عالم بود بعلم تفسیر و قرأت - و زبانه داشت
اندر لطائف قرآن که کسی بدان مخصوص بود - و از کبار مریدان جنید بود - و بابر اسم بارستانی
صحبت کرده بود - و اوستی بخزانوسه را حرمه تمام داشته - و جزو کسی را تصوف مسلم
نکرده - از وی می آید که گفت - المسکون الی مالوفات الطبایع یقطع صاحبها عن
بلوغ درجات الحقائق - آرام گرفتن با چیزهای که طبایع را بآل الفتن بود و در از درجات حقائق
ببفکند - یعنی هر که با مالوفات طبع می آید از حقیقت باز ماند - زانچه طبایع او دارند و آلات
نفس اند - و نفس محل حجاب است - و حقیقت محل کشف است - و هرگز مرید محجوب ساکن
چون مکاشف نباشد - پس ادراک حقائق محل کشف است - و اندر اعراض بسته است -
از مالوفات طبایع - از آنکه الفتن طبایع با دو چیز باشد - یکی یاد دنیا و آخرت آن - و دیگر با
عقبی و احوال آن - آنکه یاد دنیا الفتن گیر و بحکم جنسیت - و با عقبی الفتن گیر و بحکم نپذیرد - و با
جنس و با شناخت پس الفتن بپنداشت و با شناخت عقبی است نه با عین - آنکه اگر
بحقیقت شناخته از این سرای بکسلید - و چون از این سرای بکست و لا انت طبع
سپهری شد - آنگاه کشف حقائق بود که آن سرای طبع جز بفنا طبع خوشی ندید - لان
فیها مالا یخضر علی قلب بشی - خطر عقبی بدانت که را پیش پر خطر است - و پس خطر ندارد
آن چیز است که اندر خواطر آید - و چون اندر معرفت حقیقت عقبی و هم عاجز بود طبع را با عین
آن چگونه الفتن باشد - و درست شد که الفتن طبع بپنداشت عقبی است - و الله اعلم -
و صاحب مستشرق معنی و مستهملک و عوی الی المعنی الحسین بن منصور الحلاج - از
شش تان و مستان طریقت بود - و حال قوی و همه عالی داشت - و مشاخ اندر شان
قصیده می گفتند - بنزدیک - اگر کسی هر دو است - و بنزدیک اگر کسی مقبول -

گروہ ہے کہ رو کردہ اور پانچوں عمرو بن عثمان المکی و ابو یعقوب نہر جویری و ابو یعقوب اقطع و
 علی بن سہل اصفہانی و جزائش۔ و باز گروہ ہے چوں ابن عطاء محمد بن خفیف و ابو القاسم
 نصر آبادی و جملہ متاخرین اور قبول کردہ اند۔ و باز گروہ ہے اندر امر سے توقف کردہ اند پانچوں
 حنیفہ و شبلی و حریری و حصری و جزائش۔ و گروہ ہے دیگر کچھ و اسباب آن سے راہبوس
 کردہ اند۔ اما اندر ایام ما شیخ المشائخ شیخ ابوسعید ابوالخیر و شیخ ابوالقاسم گرگانی و شیخ ابوالعباس
 شقاقی اندر دوسرے داشتند و بنزدیک ایشان بزرگ بود۔ و اما استاد ابوالقاسم
 قشیری گوید کہ اگر کسی یکے بود از ارباب معانی و حقیقت۔ بہرچہ چیز از حق بہر حال خلق مجبور
 نشود۔ و اگر بچو طریقت و مردود و حق بود بقبول خلق مقبول نگردد۔ و بکلم تسلیم سے را بد و باز
 گذاریم۔ و بدان قدر نشانے کہ باو سے یافتیم از حق سے را بزرگ داریم۔ اما ازین جملہ مشائخ
 بجز اندکے سکر سے نیند۔ سر کمال فضل و صفائی حال و کثرت اجتہاد و ریاضت اورا۔
 و اثبات ناکردن ذکر و اندرین کتاب یے انانتی بود سے کہ بعضی از مردمان ظاہر اورا
 تکفیر کنند۔ و بد و مشکہ باشند۔ و احوال اورا بعد از وجیلہ و سحر مشرب کنند۔ و پندارند کہ حسین
 بن منصور علاج است۔ آن لمحا بغیادی۔ کہ استاد محمد بن زکریا بودہ است۔ و رفیق
 ابوسعید قرمطی۔ و این حسین کہ ما را اندر امر سے اختلاف است فارسی بودہ است از
 بریضا۔ و رود پھر مشائخ اورا نہ بمعنی طعن اندر دین و مذہب است۔ کہ اندر حال و روزگار نیست
 کہ وے در ابتدا سر پید سہل بن عبداللہ بود۔ و بے دستور سے وے از نزد وے برفت۔ و بعد
 بن عثمان مکی پیوست۔ و از نزد وے بے دستور سے وے نیز برفت۔ و تعلق بچند کرد۔
 و حنیفہ وے را قبول نکرد۔ بدین سبب سے را جملہ مجور کردہ اند پس مجور بہ حالت نہ بہر حال
 باشند۔ ندیدی کہ شبلی گفت رحمۃ اللہ تعالیٰ انا و الحلاج فی شئی واحد خلصنی جنونی و اہلک
 عقلہ۔ و اگر وے بدین مطعون بودے شبلی نہ گفتے کہ من و حلاج در یک چیز ہم۔ و محمد بن
 خفیف گفت ہو عالم ربانی او عالم ربانی است و مانند این پس ناخوشنودی و عقوق
 مشائخ اندرین طریقت بجزاں و وحشت بار آورد۔ و وے را تصانیف بسیار است۔ و ربوہ
 و کلام جذب اندر اصول و فروع۔ و من کہ علی بن عثمان الجلالی ام پیچہ پارہ تصنیف وے
 بدیم اندر بغداد و نو اجمی آن۔ و بعضی بنجرستان و فارس و خراسان جملہ سخنانی یافتیم چنانکہ
 ابتداء سے نمود بے مریدان باشند۔ ازاں بعضی قوی تر۔ و بعضی ضعیف تر۔ و بعضی سہل تر۔

و بعضی شنیع تر و چوں کسی را از حق نموده باشد بقوت حال عبارت دست دهد و فضل
 یاری کند و سخن بخلق شود و خاصه که معبر اندر عبارت خود تمجیل و تعجب نماید - آنگاه او را
 از شنیدن آن نفرت آفراند و عقل از او راگ آں باز ماند - آنگاه گویند که این سخن عالیت
 و کرمیست شکر شوند از چهل و دو گرویه مقرر آیند بچهل - و انکار ایشان چوں اقرار ایشان
 بود اما چوں محققان و اهل بصیرت بینند در عبارت نیا ویزند و تعجب آں مشغول نگردد
 و از ذم و مدح فارغ شوند و از انکار و اقرار بر آسانید - و باز آنانکه حال آں جو انحراف را بسحر
 منسوب می کردند آں محال است - از آنچه سحر اندر اصول سنت و جماعت حق است
 چنانکه کرامت - و اما اظهار سحر اندر حال کمال کفر باشد - و اظهار کرامت اندر حال کمال معرفت -
 از آنچه یک نیت خط خداوند است - و یک قریه رضایست - و این اندر باب اثبات کرامات
 مشرح تر ازین گویم - و بالتفان اهل بصیرت از اهل سنت مسلمان خاصه و ساحر نباشند - و کافر کلام
 نه که اعتقاد و جمیع نشو و نما و حیل تا بود اندر لباس صلاح بود از نماز های نیکی و ذکر و مناجات
 بسیار - و روز های پیوسته و تحب های نیک و نیکو - و اندر توجیه نکتتهای لطیف - اگر افعال او
 سحر بود - این جمله از دوسه حال بود - پس درست شد که کرامات بود - و کرامات بجز ولی
 محقق را نبود - و بعضی از اهل سنت و وصول ویران کردند - و بروی اعتراض آنرا اندر کلمات
 و بعضی از متراج و ادعای شنیع اندر عبارت است نه اندر معنی - که مغلوب را امکان عبارت
 نباشد - تا اندر غلبه حال عبارتش صحیح آید - و نیز روا بود که بمعنی عبارت مشکل بود که اندر بیان مقصود
 معبر را - و هم ایشان مرا ایشان را از این صورتی کن - که ایشان مرا آنرا که انکار کنند آں انکار ایشان
 بد ایشان باز کرد - نه بدان معنی - اما من گرویده را دیدم - از ملاحد به بخارا و نواحی آں که دعوی
 اقتدار بدو داشتند - و کلام ویران حجت زندقه خود گردانیده بودند - و اسم حلاجی بر خود نهاده - و اندر
 امر و غلو می کردند چوں روانه اندر توی علی کرم الله وجهه - و اندر رد کلمات ایشان با بے
 بیارم اندر فرق فرق ایشان انشا الله عزوجل - و فی الجمله بدانکه کلام و اقتدار انشاید از آنچه
 مغلوب بوده است اندر حال خود نیست - و کلام متکلی باید تا بدین اقتدار او کرد - پس غریب است
 و بعد الله تعالی بر دل من - اما بر هیچ اصل طریقت مستقیم نیست - و بر هیچ محل حاش مقرر نه -
 و اندر اتوا لش فتنه بسیار است - و در اندر ابتداء نمودن خود از دوسه قوتها بسیار بوده است
 یعنی بر این - و پیش ازین اندر شرح کلام و کتاب ساخته ام - و بدلائل و حجج علیه کلام

و صحت و حالش ثابت کرده - و اندر کتابی که ذکر کرده ام بجز این منہاج الدین نام ابتداء و انتہای
یا کرده ام - اینجا نیز این مقدار بیاوردم - پس طریقتش را که بچندین اعتراض اصل آن ثابت باید
کرد چه ایدال تعلیق و اقرار کند - اما ہوارا ہرگز با راستی موافقت نباشد - پیوستہ چیزے میجوید
از طریق احوال و آثار آن آورید - و از وی می آید کہ گفت - **الآن سندہ مستنطقات**
تحت نقطہ مستحکات یعنی زیانہائے گویا ہلاک و لہائے خاموش است یعنی این
عبارات جملہ آفت است - و اندر حقیقت معنی عبارات ہدیان باشد - چوں معنی حاصل بعبارت
مفقود نگردد - و چوں معنی مفقود بود بعبارت موجود نگردد - سو کہ آنکہ اندر آن پنداشتی پدیدار
آید - و طالب را ہلاک کند - تا وی عبارت را پندارد کہ معنی است - **واللہ اعلم** - و **منہاج**
سریک متوکلان و سالار مستلمان ابو اسحق ابراہیم بن احمد النخاس اندر توکل شانے عظیم داشت
و منزلی رفیع - و مشائخ بسیار را یافتہ بود - و بر آیات و کرامات بسیار است - و تصانیف
نیکو اندر معاملات این طریقت - از وی می آید کہ گفت العلم کلہ فی کلمتین لا تنکلف
فی ما کفیت ولا تضییع ما استکفیت علم بجلہ اندر دو کلمہ جمع است - یکے آنکہ آنچہ خداے
تعالی اندیشہ آن از وی تو برداشته است اندر آن تکلف نہ کنی - و دیگر آنکہ آنچہ ترا سپید
کرد و بر تو فریضہ است ضائع نکنی - تا اندر دنیا و آخرت موفیق باشی - مراد این سخن آنست
کہ اندر شہرت تکلف کن - کہ قسمت از لی بتکلف تو متغیر نشود - و اندر امر او تقصیر کن کہ
ترک فرمان ترا عقوبت بار آورد - از وی پرسیدند کہ از عجائبا چہ دیدی - گفت عجائب بسیار
دیدم - اما بیچ عجب تر از آن نبود کہ حضرت پیغمبر از من اندر خواست - تا با من صحبت کنی من اچھا
نہ کروم - گفتن - چہ اگر گفت نہ از آنکہ رفیق بہتر از وی طلب می کروم - ولیکن ترسیدم کہ بدوں
حق بروی اعتماد کنم - و صحبت وی توکل مرا زیان دارد - و بنا فلہ از فریضہ باز نامم - و این وجہ
کمال باشد - **منہاج** خرم سرا پرده تمکین و اساس اہل یقین الوجود البخاوی البزاز
از کبرا و مشکلمان مشائخ بود و مرید حارث محاسبی بود - و با سہری صحبت کردہ بود - و از اقران
نوری و خیر نساج بود - و با محبتشان مشائخ صحبت کردہ بود - و اندر سہری رصافہ بغداد و غلط
کردے - و عالم بود تفسیر و قرأت - و روایتش عالی بود اندر حدیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم -
دوے آن بود کہ اندر وقت واقعہ نوری و ہلار وے با وی بودہ - کہ خداوند جملہ را خلاصی
داد - و حکایت آن اندر شرح مذہب نوری بیارم انشاء اللہ تعالی - از وی می آید کہ گفت

اذا سلمت منك نفسك فقد اديت حقها واذا سلمت منك الخلق قضيت حقوقهم
 چون تن تو از تو سلامت یافت حق و بگذاروی - و چون خلق از تو سلامت یافتند حقوق
 ایشان بگذاروی - یعنی حقوق و دوست - یک حق نفس تو بر تو - و یک حق خلق بر تو چون نفس
 را از محضیت منع کنی - و طریق سلامت آنچنانست که طلب کنی حق و بگذاروی باشی -
 و چون خلق را از بد خود و این گردانی و بد ایشان بد نخواهی حق ایشان بگذاروی باشی - بگویش تا
 ترا و خلق را از تو بد نیفتد - آنگاه بحق گذاردن خداوند تعالی مشغول شود - و الله اعلم -
و در بیان اندرین خود و امام و عالی حال و لطیف کلام ابو بکر محمد بن موسی لواسطی که از
 معتقان مشایخ بود و اندر حقایق شائسته عظیم داشت - و درجه بلند - و بنزدیک حمله مشایخ
 ستوده بود - و از قدما که اصحابی بنام بود - و بنابر سنی غامض داشت - و ظاهر یازدهم اندرین
 و اندرین شهر آرام نه داشت - چون بمرو آمد اهل مرو بحکم لطافت طبع که نیکو سیرت بود و بر قبول
 کردند سخن و به ایشان زنده - و عمر آنجا بگذشت - و از وی سبب آید که گذشت - الذی کوفی ذکره
 اکثر غفلة من الناس لذكره یا که گفته را اندر یاد کردن و به غفلة زیادت بود و از فراموش
 کننده ذکر و به - از آنچه چون به یاد آورد - اگر ذکرش را فراموش کند زیاں ندارد - و زیاں
 آن دارد که ذکرش را یاد کند و بر فراموشش کند که ذکر غیر مذکور باشد پس اعراض از عین مذکور
 بپیدا شد - ذکر بغفلة نزدیکی بود از اعراض ذکر مذکور به پیدایش - و ناسی را اندر لسیان
 و غیبت پیدایش حضور نیست - و ذکر را اندر ذکر و غیبت از مذکور پیدایش حضور نیست -
 پس پیدایش حضور به حضور بغفلة نزدیکی است از غیبت به پیدایش - از آنچه
 هلاک طلب است حق اندر پیدایش ایشان نیست - آنجا که پیدایش بیشتر معنی کمتر - و آنجا که معنی
 کمتر پیدایش بیشتر - و حقیقت پیدایش ایشان از تهمت غفل باشد - و غفل را از تهمت
 تهمت نفس حاصل آید - و تهمت را با تهمت هیچ مقارنت نباشد - و اصل ذکر یاد و غیبت بود
 و یاد و حضور چون نامیب را از غیبت بود و بحق حضور - آن نه ذکر بود که آن مشاهده بود - و
 چون از حق غیبت بود و چون حضور - آن نه ذکر بود که غیبت بود و غیبت از غفلة بود - و الله
 اعلم بالصواب - **و در بیان** که به احوال و سفینه مقال ابو بکر بن دلف بن خیر البشلی از
 بزرگان و مذکوران مشایخ بود و روزگار به نسیب و وقت مطرب داشت با حق - و به را
 اشارات لطیف است و ستوده چنانکه یک از متاخران گوید - ثلثة من عجائب الدین اشارات

المشبهی ونکات المرتعش و تکلیفات الجعفر - ووسے ازکیار قوم بود - و سادات اہل طریقت -
ابتداء حاجب الحجاب خلیفہ بود - اندر مجلس خیر النساء توبہ کرو - و تعلق ارادت بجنبہ کرو -
و بسیاری از مشائخ را دریافت - از دوسے سے آید کہ گفت اندر معنی قول خدای عزوجل - قُلْ
لَا وَهْنٌ لِّمَنِ يَغْتُمُّونَ أَبْصَارَهُمْ أَيْ ابْصَارُ الْوُجُوهِ عَنِ الْحَارَمِ وَالْبَصَارُ الْقُلُوبِ عَمَّا
سُورِ اللَّهُ تَعَالَى - بگو یا محمد مرئوسان را چہ تم سرگاہ دارند از نظر البشہوت - و چشم دل نگاہ اند
از انواع فکر ت بجز اندیشہ رویت پس متنبہت شہوت و ملاخطہ حرام از غفلت است
و از مصیبت ہمین مر اہل غفلت را آنت کہ از عیوب خود جاہل باشند - و آنکہ ایجا
جاہل بود و آنجا ہم جاہل بود - وَهْنٌ كَانَتْ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهَوَى فِي الْأَخْصَاءِ أَعْمَى - و بحقیقت
تا حق تعالی ارادت شہوت از دل کسے پاک نکنند چشم سراز غوامض آں محفوظ نگردد - و تا از
ارادت خود اندر دل کسے اثبات نکنند چشم دل از نظارہ بغیر محفوظ نگردد - و از دوسے سے
آید کہ روزے پیاز از اندر آمد تو سے گفتند کہ ہذا الجنون - گفت انا عندکم مجنون
و انتم عندی اصحاء فزاد فی اللہ فی جنونی و زاد فی صحتکم - من بنزدیک شما دیوانہ
ام و شما بنزدیک من ہشیار - چوں جنون من از شدت محبت است - و صحبت شما از قوت
غفلت - پس خدا سے عزوجل اندر دیوانگی من زیادت کند - تا قریبم بر قریبم زیادہ شود - و
در ہشیاری شما زیادت کند - تا بعدتان بر بعد زیادت شود - و ایں قول از غیرت بود تا خود
چرا کسے اندراں درجہ باشند کہ دوستی را از دیوانگی فرق نکنند و تمیز آں نباشد بش اندر دو
جہاں - و اللہ اعلم - و صمدی علی احوال اولیاء بالطف اقبال و ابوالمحمد بن جعفر
بن نصیر الخالدی از اصحاب کیار جہنید بود - و قد ماسے ایشان او اندر فنون ایں علم بجز
بود - و حافظ القاس مشائخ و راہی حقوق ایشان بود - و دوسے را کلام عالی بسیار است
اندر ہر فن - و مہر ترک رعونت را اندر ہر سلسلہ حکانت باز بستہ است - و حوالہ آں یکسے
کروہ - و از دوسے سے آید کہ گفت التوکل استوار القلب عن الوجود و العدم - توکل
آں بود کہ وجود و عدم رزق تو بنزدیک دولت یکساں بود - بوجہ و رزق خرم نشوی و بوجہ
آں اندر ہمیں نگر دی - تا آنچہ تن ملک مالک است - و ہر پرورش و ملاک دوسے حق تعالی
اولست و از تو چنانکہ خواہد بسیار د تو اندر میانہ دخل کن - و ملک بیا ملک سپار و تصوف خود
منقطع کن - ابوالمحمد جعفر رواست کند کہ بنزدیک جہنید اندر آمدم او را یافتم اندر پ گفتم اے

استاد با حق بگو تا عافیت دهد - گفت دوش می گفتم بسم نه آمد که ترنت ملک ماست - خواهیم
 تندرست داریم و خواهیم بیمار - تو کیستی که میان ما و ملک ما دخل کنی - تصرف خود منقطع کن تا بنده
 باشی - و الله اعلم بالصواب - **منهم** شیخ محمود و معدن خود - ابو علی محمد بن القاسم
 الرویاری از بزرگان جوانمردان متصوفه بود - و سرهنگان ایشان - و از ابن الملوک بود - و اندک
 فتون معاملات شانه عظیم داشت - و او را آیات و مناقب بسیار است و کلام لطیف
 اندر و قائل این طریقت - از او می آید که گفت - المرید لا یزید لنفسه الا ما اراد الله
 له و المراد لا یزید من الکوین شیئاً غیره مرید آن بود که هیچ چیز نخواهد مر خود را چیزی آنکه
 حق تعالی او را خواسته باشد - و مراد آن بود که هیچ چیز نخواهد از کوین بجز تبارک و تعالی -
 پس راضی بآرادت حق تبارک و تعالی ارادت خود باید - تا او مرید باشد - و محب را خود
 باید که ارادت نباشد - تا دیر امر او باشد - آنکه حق را خواهد از آن نخواهد که او خواهد - و آنکه حق او را
 خواهد و جز حق را نخواهد پس رضا از مقامات ابتدا بود - و محبت از احوال انتها بر پوریت
 و نسبت مقامات تحقیق عبودیت است - و مرتبت احوال بتانید بر عبودیت - و چهل چنین
 باشد مرید خود قائم - و مراد حق قائم - و الله اعلم - **منهم** خزینه دار توحید و مسمار
 تفرید ابو العباس قاسم بن همدی الساری از ائمه وقت بود - و عالم بعلم ظاهر و حقائق -
 و صحبت با ابوبکر واسطی کرده بود - و از مشایخ بسیار ادب گرفته از هر و اشرف قوم بود - اندک
 صحبت - و از هدایشان اندر الفت - و ویرا کلام عالیهست و تصانیف ستوده - از او
 می آید که گفت التوحید ان لا یخطر بقلبك ما دون توحید - توحید آن بود که دون
 حق را بنزدیک دلت خطره نبود - و خاطر خلوقات را بر سرست گذر نباشد - و مرصوفت محبت
 نه گذر نباشد - از آنچه اندیشه غیر از اثبات ایشان بود - و چهل غیر ثابت شد حکم توحید
 ساقط گشت - و او از خاندان علم و ریاست بود - و از اهل مرواندرجاه کس را بر اهل بیت
 و تقدیم نبود - از پدر میراث بسیار یافت جمله آرا بداد - و دو تار موت پیغمبر صلی الله علیه و سلم
 بست - خدا و تعالی ببرکات آن ویرا تو به صوح ارزانی داشت - و صحبت ابوبکر واسطی افتاد -
 و بدرجته رسید که امام حنفی ش از متصوفه - و چهل از دنیا میرفت وصیت کرد تا آن موها را اندر
 دامن و سه نهادند - تا امروز اثر آن از گورو بر ظاهر است - و مر و مال بحاجت خواستن
 آنجا شوند - و همت از آنجا طلبند و بیابند و محرب است - **منهم** مالک وقت خود اندر

تصوف۔ و خالی طبعش از کلفت و تصرف۔ ابو عبد اللہ محمد بن خفیف رضی اللہ عنہ امام زمانہ بخود
 بود اندر انواع علوم۔ و ویرا اندر مجاہدات شائے عظیم است۔ و اندر حقائق بیان شافی و در نگار
 ہنسا۔ و ہویدا سرست اندر تصانیف ابن عطا و شبلی و حکیم بن منصور و جریری را یافتہ بود۔ و ہمکہ
 با یعقوب بن ہرچوری صحبت کردہ بود۔ و اسفار نیکو کردہ بخرید۔ از بابائے ملوک بود۔ و خداوند تعالیٰ
 ویرا توبہ داد و ازال اعراض کرد۔ و خطوط بر خواطر اہل معانی بزرگ است۔ و از وسعے آید
 کہ گفت۔ التوحید لا اعراض عن الطبیعة توحید اعراض کردن است از طبیعت۔ از انچہ
 طبائع جملہ محجوب اند از آلاء حق۔ و نابینا بنمایے او۔ پس تا از طبع اعراض نباشد بحتی اقبال
 نباشد۔ و صاحب طبع محجوب باشد از حقیقت توحید۔ و چون آفت طبع دیدے بحقیقت توحید
 رسیدے۔ و وسعے را آیات ویرا بین بسیار است۔ و اللہ اعلم بالصواب۔ و **منہم** سیف سیاد
 و آفتاب نجابت ابو عثمان سعید بن سلام المرقی از بزرگان اہل ملکین بود۔ و اندر فنون علم خط و قلم
 داشت۔ و صاحبہا ریاضت و سیاست بود۔ و اندر روایت آفات۔ ویرا آیات بسیار است و بزرگین
 نیکو۔ و از وسعے آید کہ گفت۔ انہ صحنۃ الاغنیاء علی مجاہدۃ الفقراء ابتلاہ اللہ تعالیٰ بموت
 القلب۔ ہر کہ صحبت تو انکراں برگزید۔ بر مجاہدست در ویشاں مبتلا کند خداے تعالیٰ اورا بمرگ
 دل۔ کہ با تو انکراں صحبت کند۔ و با در ویشاں مجاہدست۔ از انچہ از فقر کہسے اعراض کن۔ کہ بالیشاں
 مجاہدست کردہ باشد۔ نہ کسیکہ صحبت کردہ باشد۔ از انچہ اندر صحبت اعراض نباشد۔ و چون از مجاہد
 ایشاں بصحبت اغنیاء شود۔ دلش بمرگ نیاز نمیرد۔ و تملش بہ نیاز کہ قاتر شود۔ و چون اعراض
 از مجاہدست را ثمرہ مرگ دل بود اعراض از صحبت چاہی نہ باشد و اندرین کلمات فرق ظاہر شد
 میان صحبت و مجاہدست و اللہ اعلم بالصواب۔ و **منہم** مبارز صف صوفیاں و
 معبر احوال عارفان ابو القاسم ابراہیم بن محمد بن محمود النصر آبادی وسے اندر نیشاپور چوں
 تو از زم شاہ بود اندر نیشاپور۔ و شاہ صوبہ اندر شاہ پور۔ بعلو حال و مرتبہ۔ بجز آنکہ عز ایشاں اندر
 دنیا بود۔ و ازال وسے اندر آخرت۔ و ویرا کلام باریج و آیات رفیع است۔ مرید شبلی بود۔ و
 استا و متاخران اہل خراسان بود۔ و اندر عصر وسے چوں او نبود۔ و اعلم و اورع اہل زمانہ بود
 اندر فنون علم۔ و از وسے آید کہ گفت۔ انت بین نسبتین نسبة الی آدم و نسبة الی الحق
 فاذا انت نسبت الی آدم دخلت فی میادین الشهوات و مواضع الافات و الزلات
 وھی نسبة تحقق البشرية قال اللہ تعالیٰ اِنَّكَ كَانَتْ لَمْ تُأْجِھْ وَلَا وَاذا نسبت الی الحق

دخلت في مقامات الكشف والبراهين والعصمة والولاية وهي نسبة تحقق العبودية قال
الله تعالى وعباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هونا - لو انهم لم يمشوا لكانوا
ونسبت حق چوں آدم نسبت کردی اندر میان دین شهوتها و مواضع آفتها و ذلتها افتاد و
که نسبت طبیعت بیه قیمت بود و چوں بحق نسبت کردی اندر مقامات کشف و برهان و
عصمت و ولایت افتادی - آنکه یک نسبت یافت بشریت بود - و این دیگر بتحقیق عبودیت
نسبت آدم اندر قیامت منقطع شود - و نسبت عبودیت همیشه قائم بود - تفسیر برال روان باشد -
چوں بنده خود را بخود نسبت کند - و یا آدم کمال آل بود که گوید انی ظلمت نفسي - و چوں بحق نسبت
کند آدمی محل آل بود - که حق گوید یا عبادی لا خوف علیکم الیوم - و الله اعلم بالصواب
و **مهم** سرور سر سالکان طریق حق - و جمال جاہانهای اهل تحقیق حق - ابو الحسن علی بن ابراهیم
الحصری از مختار انوار دگر حق بود - و از کبرای اسم متصفونه اندر زمانه خود به نظیر بود - و دیگر
کلام عالی و عبارات خوش است اندر کل معانی - و از وی می آید که گفت - دعونی فی دینی
ها و اما لکم النعم من اولاد آدم الذی خلقه الله تعالى بده و لغیر فیہ من روحه و اسجد
له الملك ثم اموه بامر فخالف فاذا کان اول الدن و رویا فلیک کان اخره - بگذارد بر
بیای من ز شما از فرزندان آدمید - آنکه خداست تعالی او را بیا فرید - به تخصیص خلقت - و بجان
بی و واسطه - غیر او را زنده کرد - و ملائکه را بفرمود - تا ویرا سجده کردند پس فرستاده کرد که ویرا فرمود -
و سه برال مخالف شد - چوں اول خم دروس بود آخر سن چاونه بود یعنی چوں آدمی را بدو بازگذاشت
همه مخالف بود - و چوں عنایت خود را بوس فرستد همه محبت پاشد - اکنون حسن عنایت یافت
حق بر شمرد - فتح سعادت خود با مقابله کن - و پیوسته عمر اندرین گذارد - و با الله التوفیق - این
است ذکر بعضی از تقدمان متصفونه و قدوة النشای - و اگر جمیع را اندرین کتاب یاد کردیم - و
یا روزگار این گروه مذکور را شرح دادیم - و حکایات شان بیاوردیم - از متصفونه باز نماندیم
و کتاب مطول شد - اکنون گرویم را از مستخران بایشان پیوندم - و با الله العون والعصمة
و التوفیق *

باب فی ذکر ائمتهم من المنتخرین

بهاں خیر که الله تعالی که اندر زمانه ما گروست اندر که طاقت حمل ریاضت نداردند - بهر ریاضت

ریاست را طلب کنند و همه اهل این قصه را چون خود پندارند و چون سخن گدشتگان بشنوند
و شرف ایشان ببینند و معالای ایشان بخوانند اندر خود نگاه کنند و معالای ایشان
برخوانند اندر خود نگاه کنند خود را از ال دور یابند ترک آن بگیرند و ایشان گویند که ما نه انیم
و گویند اندر زمانه ما این چنین کسان نمائند اند و این قول از ایشان محال باشد از آنچه خداوند تعالی
برگزین زمین را بجهت نگذار و دیگرگز این است بایستی ولی ندارد چنانچه پیغمبر صلی الله علیه و سلم
گفت - لا یزال طاعه من امتی علی الخیر و الحق حتی تقوم الساعة و نیز پیغمبر گفت صلی الله
علیه و سلم - لا یزال فی امتی الیوم علی خلق ابدل هم - برگزیده است من غالی نهان شد از طاعت
که ایشان بر خیر حق باشند تا قیامت آید و همیشه در امت من چهل تن بر خوسه ایراسیم علیه
السلام بیاشند و گویند که ازینکه ذکر ایشان اندرین باب بیاریم گذشته اند و روح براحت
و روح سپرده و گویند زنده اند رضی الله تعالی عنا و عن جمیع المسلمین و المسلمات بر حمت
و منهم طراز طریق ولایت و جمال جمع اهل هدایت - ابو العباس احمد بن محمد القصباب
مقدمان ماوراء النهر را یافته بود و با ایشان صحبت کرده و دس معروف و مشهور بود بعلو حال
و صدق فرست و کثرت برهان و زهد و کرامت و ابو عبد الله حیا طلی که امام طایفستان
بود گویند که از فتنال خدای عزوجل یکے آنست که کسے ربی تعلیم چنان کرد اند که چون
ما را اندر اصول دین و وقایع توحید چیزهای مشکل شود از وی پرسیم - و آن ابو العباس
قصاب است و دس اتی بود - اما کلام و لطفش عالی بود اندر علم تصوف و اصول
و اندر ابتدا و انتها عالی حال و نیکو سیرت بود و از وی مرا حکایات بسیار سماع افتاده است
اما در هر یک من اندرین کتاب اختصار است - گویند که او کسے از اشترے را زمام گرفته
بود و بابا بر کرال اندر بازار امل می رفت و پیوسته آنجا به حل با شرب و پائے اشتر از بجای
نشده و بیفتاد و خورد و بشکست - مردمان قصه کردند که تا آن بار از پشت و سرفرو گیند
کو دگ دست بستغا ت برده نوحه می کرد و شیخ دس بالی برگزیده است گفتا چه بوده
است - گفتند پائے اشترے بشکست - و کسے زمام اشتر بر گرفت - و دس با سمال
کرد - و گفت با خدا یا پائے این اشتر را درست کن - و اگر درست نخواهی کرد و القصاب
برگشتن کو دگ چه از منوختی - اندر حال اشتر بر خواست - و فرار قین گرفت - و از وی
آید که گفت همه عالم را اگر خواهند یا نه به خداوند سخر می باید کرد و الا اندر رنج باشند

از آنچه چوں خواست باو کنی اندر حال بلا سیل را بینی بلا سیل نیاید۔ و اگر خواهی کنی بلا سیل بدو رنج
 دل کردی۔ که خداوند تعالی برضا و سخط که تقدیر کرده است تقدیر خود را مستغیر ننهد۔ پس
 رضائے با حکم و نصیب راحت ماست۔ هر که باوے خو کند دلش براحت شود۔ و
 هر که ازوے اعراض کند بورد و قصار رنج گردد۔ و الله اعلم۔ **منهم** بیان مریدان
 و برهان محققان ابو علی بن الحسین بن محمد الدقان امام فن خود بود۔ و اندر زمانه بظنیر بیان
 صریح و زیال فصیح داشت اندر کشف راه خداوند۔ و مشایخ بسیار دیده بود۔ و با ایشان
 صحبت کرده۔ و مریدان را بادی بود و تذکیر کرد۔ ازوے آید که گفت من انس بخیر
 ضعف فی حاله من لطف من غیر و کذب فی مقاله۔ هر که ابد دل حق آنست باشد اندر حال
 خود ضعیف باشد۔ و آنکه جز ازوے گوید اندر مقالات خود کاذب باشد۔ از آنچه با غیر از
 قلت معرفت بود۔ و انس باوے از غیر و حشمت بود۔ و مستوحش از غیر ناطق نبود از غیر
 و از هر چه شنیدیم که وے گفت که روزی در مجلس وے اندر آدم به نیت آنکه به رسم
 از حال متوکلان۔ و وے دستار نیکو فی طبری بر سر داشت۔ و لم بال میل کرد۔ و گفتیم
 ایضا الاستاد و ما التوکل توکل چه باشد گفت آنکه طمع از دستار مردمان کوتاه کنی۔ این
 بگفت و دستار اندر پیش من انداخت۔ **منهم** شرف اهل زمانه و اتا بر زمانه خود
 یگانه۔ ابو الحسن علی بن احمد الطرقانی از جمله مشایخ بود۔ از قدمای ایشان۔ و اندر وقت خود
 حماد روح همه اولیا بود۔ شیخ ابوسعید قصد زیارت او کرد۔ و باوے او را محاورات لطیف
 بود از هر فن۔ و چوں باز وے گشت گفت من ترا بولایت عهد خود برگزیدم۔ و از حسن
 مرید شنیدیم۔ که وے خادم شیخ ابوسعید بود۔ که چوں شیخ بحضرت وے رسید ایچ
 سخن تلفت و مستمع بود۔ و بجز جواب سخن وے هیچ چیز نمی گفت۔ من او را گفتم
 ایها الشیخ از برکے چه چنین خاموش گشتی۔ گفت از یک سخن تحریک عبارت کننده
 بس بود۔ و از استاد ابوالقاسم قشیری شنیدیم۔ که چوں من بولایت خرقاں اندر آمدیم قصداً
 بر رسید۔ و عبارت تم نامند۔ از حشمت آل پیر و پنداشتیم که از ولایت خود معزول شدیم۔ ازوے
 وے آید که گفت راه دو است یکے راه ضلالت و دیگر راه هدایت۔ آنچه راه ضلالت است
 آل راه بنده است بخداوند۔ و آنچه راه هدایت است آل راه خداوند است به بنده۔
 پس هر که گوید که بدو رسیدیم نزد سید۔ و هر که گوید بدو رسانیدند بدانکه رسید۔ از آنچه رسیدن اندر

نارسانیدن بسته است - و نارسیدن اندر رسیدن بسته است - و الله اعلم بالصواب -
و منہم بادشاه وقت و زمان خود - مقرو اندر عبارت و بیان خود - ابو عبد الله محمد بن
 علی المعروف بالداستانی مقیماً بالسطام عالم بود با انواع علوم - و از مختشان درگاه حق بود -
 و وے را کلام هند بست و اشارات لطیف - و شیخ سہلکی کہ امام آل دیار بود و پیر خلق
 نیکو بود - و من جز وے از انفس وے از سہلکی شنیدم - و آل سخت عالی بود و خوشتر -
 از انجمله گوید کہ التوحید عنک موجود و انت فی التوحید مفقود - یعنی تو حید از تو درست
 است اما تو اندر تو حید نادرستی کہ بر مقتضای حق وے قیام نکنی - و کمترین درجہ اندر تو حید
 نفی تصرف تو باشد اندر ملک - و اثبات تسلیم تو اندر امور خود و حق را عزوجل - و شیخ سہلکی
 گفت وقتے اندر بسطام طغ آمدہ بود - و ہمہ در ختال و کشتہا از کثرت ایشان سیاه شدند -
 و مردمان دست بخروش بردند - شیخ مرا گفت این چہ مشغلہ است - گفت طغ آمدہ است
 و مردمان ہذا رنجہ دل مے باشند - شیخ برخواست و بر پام برآمد و وے با آسمان کرد و در
 حال ہمہ برخواستند - و نماز دیگر را یکے ماندہ بود - و کسے را برگے زبیاں نشد - و الله اعلم بالصواب -
و منہم شاہنشاہ محبان - و ملک الملوک صوفیان - ابو سعید فضل اللہ بن محمد الہیمی
 سلطان وقت و جمال طریقت بود - و جملہ اہل زمانہ ویراستہ بودند - و گروہے بدیدار و درست -
 و گروہے با اعتقاد نیکو - و گروہے بقوت حال - و وے عالم بود بفقون علم - روزگارے
 عجب داشت و شانے عظیم اندر درجہ اشرف بر اسرار - و ویرا بجز این آیات و آثار و
 براہین بسیار بود - چنانکہ آثار وے ظاہر است امروز اندر عالم - و اندر اہل ہائے حال و
 بطلب علم - از ہمتہ بسر خس آمد - و بابو علی نذہ تعلق کرد - و یک روز سہ ہفت سہ روزہ بگرفتہ
 و آل سہ روز اندر عبادت بگذاشتہ - تا آل امام آل رشتہ اندر وے بدیدار و عظیم مے
 زیادت کرد - و اندر آل وقتے حلے سرخ شیخ ابو الفضل حسن بود - روزے بر جو سے بار
 سرخس مے رفت - ابو الفضل حسن او را پیش آمد - و گفت یا اباسعید را تو نہ این است کہ
 مے روی - راہ خویش نہ تعلق بدو نکرد - و از انجا باز بجائے خویش آمد - و بریاضت و مجاہدت
 مشغول شد - تا حق تعالی ویرہانت بروے بکشد و بدرجہ اعلی رسانیدیش - و از شیخ ابو مسلم
 فارسی شنیدم - کہ گفت مرا بابے پیوستہ خصوصیتے بود - وقتے قصد زیارت وے کردم - و
 مرقعہ داشتم از و سنج چوں و دال گشتہ - چوں بنزدیک وے اندر آمدم وے را یافتم بر سر بر

نشسته۔ و دیباے مصری پوشیده۔ با خود گفتیم این دعوی فقرے کند یا این همه علانی۔
 و من دعوی فقرے کنم یا این همه تجرید۔ مرا چگونہ موافقت باشد یا این سرور۔ وے بدان
 اندیشہ من مشرف شد۔ سر بر آورد۔ گفت یا ابا مسلم فی اتی دیوان وحدت من کان
 قلبہ قائما فی مشاہدۃ الحق یقیم علیہ اسم الفقر اندر کدام یافتی کہ چوں کسے رادل اندر
 مشاہدہ حق قائم بود۔ بر وے نام فقر بود۔ یعنی اصحاب مشاہدہ اغنیاء اندر بختی۔ و فقر ارباب
 مجاہدت اندر گفت من اندر پناہ است خود پشیمان شدم۔ و از اندیشہ ناخوب استغفار کردم
 و از وے می آید کہ گفت۔ التَّصَوُّف قِیَامُ الْقَلْبِ مَعَ اللَّهِ بِالْوَاسِطَةِ لِتَصَوُّفِ قِیَامِ دَل
 بود با حق بے واسطہ۔ و این اشارت بمشاہدت باشد۔ و مشاہدہ غلبہ دوستی بود۔ و استغراق
 اندر صنعت تحقیق شوق رویت۔ و فناے صفت ببقائے حق۔ و اندر کتاب الحج اندر مشاہدہ
 وجود اہل بابے بیارم اشارۃ اللہ تعالیٰ۔ و قتی از نیشا پور قصد طوس داشت و اندر اہل عقوبہ
 سر بود و پایش اندر رموزہ سر دی می یافت۔ درویشے گفت من اندیشہ کردم کہ این فوطہ
 خود بدو نیم کنم۔ و اندر پایے او پیچم۔ دلم نداد کہ فوطہ سخت نیکو بود۔ چوں بطوس آمدیم اندر مجلس
 از وے سوال کردم کہ شیخ مرفرے کند میان و سواس شیطان و الہام حق۔ گفت الہام
 آں بود کہ ترا گفتند کہ فوطہ بدو پارہ کن تا پایے بوسعی بر روی نیابد۔ و سواس آں کہ ترا
 منع کرد ازاں۔ و ازین جنس از وے متواتر است و کار مراد اینست۔ و اللہ اعلم۔
 و **مہم** زیں او نادونج عباد الوافضل محمد بن الحسن الختلی اقتراے من اندر طریقت بادست
 عالم بود بلغم تفسیر و روایات۔ و اندر تصوف مذہب جنید داشت۔ و مرید حصری بود و وصفا
 سروانی۔ و از اقران ابو عمر قزوینی و ابوالحسن بن سالیہ بود۔ و شصت سال بحکم غریب تصادف
 بگوہر گماندے گر بخت۔ و نام خود از میان خلق کم کردہ بود۔ و بیشتر بکمال لگام بودے۔ و
 عمرے نیکو یافت۔ ویرا آیات و براین بسیار بود۔ اما لباس در رسوم متصوفہ نداشتے۔ و
 با اہل رسم شدید بودے۔ و من ہرگز از وے فریب تر مروے ندیدہ بودم۔ و از وے می
 آید کہ گفت اللہ دنیا بوم و دنیا فیہا صوم۔ دنیا یک روز است و ما خود اندر اہل روز بروزہ ایم۔
 یعنی ازاں ہیچ نصیب نمی گیریم۔ و اندر بندہ وے می نیایم۔ زانچہ آفت آں بدیدہ ایم و
 بر حجب آں واقف شدہ۔ و ازاں اعراض کردہ وقتے من بر دست وے آب می ریختم۔ و
 طہارت ویرا اندر خاطر بگشت۔ کہ چوں کارہا بتقدیر قسمت است چرا از اداں خود را بندہ

پیران کنند مرا سید کرتے را گفت اے پسر دانستم آنچه اندیشیدی بدانکہ ہر حکمے را سبب است
 چوں حق تعالیٰ خواہد تا عوالم بچہ را تاج و مہکت و ہر ویرا تو بہ دیدہ و بجز دست و دوستی مشغول کند
 تا این خدمت مرا مت وے را سبب گردود۔ و مانند این بسیار لطائف ہر روز از مے
 بر من ظاہر شدہ۔ و آنروز کہ ویرا وفات آمد بہ بیت الحن بود۔ و آن دیہی است ہر سہر
 عقب میان بابیان رود و دمشق۔ سربکرنا رمن داشت و مرا رنجے مے بود و اندر دل۔
 از کئے از باران خود چنانکہ عادت آدمیاں بود۔ وے مرا گفت اے پسر مسئلہ اعتقاد
 با تو یوگیم اگر خود را یں در سبت کنی از ہمہ رنجہا باز رہی۔ بدانکہ اندر ہمہ محلہا و جاہا خدا کے
 مے آفریند از نیک و بد۔ باید کہ فیصل وے خصوصت نکنی۔ و رنجے بدل نگیری۔ و بجز این
 و صیتہ و راز تکر و جہاں بداد۔ و اللہ اعلم بالصواب۔ و **صلی اللہ علیہ وسلم** استاد و امام۔ و زمین
 اسلام۔ ابو القاسم عبد الکیم ابن ہوازن النقشیری اندر زمانہ خود بدیع بود۔ و قدرش رفیع۔
 و منزلتش بزرگ۔ و معلوم است اہل زمانہ را روزگار وے۔ و انواع فضائل۔ و اندر ہر
 فن اورا لطائف بسیار است و تصانیف نفیس۔ جملہ با تحقیق۔ و خداوند تعالیٰ حال و
 زبان وے را از حشو محفوظ گردانیہ بود۔ و از وے شنیدم کہ گفت مثل الصوفی کہلہ
 الہ سام اولہ ہذی بیان و آخرہ سکوت فاذا تمکن خرس۔ مانند کرد صوفی را بعلت بیہوشی
 کہ ابتدا کے آن ہذیان گفتن بود۔ و انتہایش سکوت اندراں۔ پس صفوت را دو طرف است
 یکے وحد۔ و یکے نمود و نمود و مبتدیان بود۔ و اندر نمود عبارت از نمود ہذیان بود۔ و وہی ہذیان
 بود۔ و اندر وہی عبارت از وجد محال یا شدہ پس تا طالب اند بعلوم ہمت مطلق اند اندر ہمت
 و نطق ہم مرا اہل بنیت را ہذیان نماید۔ و چوں رسیدند بر سید بند۔ و نیز ایشانرا عبارت و اشار
 نمایند۔ و مثال این آنست کہ چوں موسیٰ صلوات اللہ علیہ مبتدی بود۔ و ہمہ تمش بر ویت
 بود۔ از ہمت عبارت کرد۔ و گفت رَبِّ اُرِنِی الْاَظْهَرُ اَکْبَرُ اِیْن عبارت از نایافت
 مقصود ہذیان نمود۔ و رسول ماصی اللہ علیہ وسلم ہمتی بود۔ و تمکن۔ و چوں شنخش مقام ہمت
 رسید و محش فانی شد۔ گفت لَا اُحْصِی ثَنَاءَ عَلَیْکَ۔ و این منزلی رفیع و مقام عالی
 است۔ و اللہ اعلم بالصواب۔ و **صلی اللہ علیہ وسلم** شیخ و امام اوجہ۔ و اندر طریق خود مفرد و ابو العباس
 احمد بن محمد الاشغانی اندر فنون علم اصول و فروع امام بود۔ و اندر ہمہ معانی رسیدہ و مشائخ
 بسیار را دیدہ۔ و از کیر و اداجلہ اہل تصوف بود۔ راہ خود را بفتا عبارت کرد وے بعبادت

مشتاق و دے بدای عبارت مخصوص بود۔ دیدم گروے از جمله که بدای عبارت وے تقلید
 کرده بود۔ و سطحائے وے بروست گرفته۔ و تقلید بعضی ناستوده بود۔ بنگر تا عبارت چگونہ باشد
 مرا با وے الے عظیم بود۔ ویرا بر من شفقتے صادق۔ و اندر بعضی علوم استاد من بود۔ و هرگز
 تاسن بودم از هیچ صفت کسی ندیدم که شرع را بنزدیک وے تعظیم بیشتر ازال بود۔ که بنزدیک
 وے۔ و از کل موجودات گسسته بود۔ و بجز امامے محقق را از وفادار نبود وے از دست
 عبارتش اندر علم اصول۔ و پیوسته طلبش از دنیا و عقبی نفور بود۔ و هر پیوسته من خروشیست
 که اشتغای عدم مالمالا وجود له۔ و بیارسی گفته هر آدمی را بایستت محال باشد۔ و مرا نیز
 بایستنی محال است۔ که یقین دانم که آں نباشد و آں نیست که مے بایدم۔ که خداوند تعالی
 مرا بعد مے بود که هرگز آں امر را وجود نباشد۔ ترا چہ هر چه هست از مقامات و کرامات جمله محل
 حجاب و بلا اند۔ آدمی عاشق حجاب خود شده نیستی بناہ اندر آرزوے دیدار۔ بہتر از آرام
 با حجاب۔ و چون حق جل جلالہ بستی البست که عدم بروے جائز نباشد چہ زبان اندر ملک
 وے۔ اگر من نیست گروم۔ کہ هرگز مرا آں نیستی را بستی نباشد۔ و این اصل قولیست اندر
 صحت فنا۔ و اللہ اعلم بالصواب۔ و **قصہ** قطب زمانہ۔ و اندر زمانہ خود لیگانه
 ابو القاسم بن علی بن عبد اللہ الکراکی دارضاه و متعناہ و السلین بمقائہ اندر وقت خود
 بے نظیر است۔ و اندر زمانہ بے بدیل۔ ویرا ابتداءے حال سخت نیکو و قوی بوده است۔
 و اسفار سخت بشرط۔ و اندراں وقت روے دل ہمہ اہل درگاہ بدو بود۔ و اعتقاد جملہ
 طالبان بر او۔ و اندر کشف واقعہ مریدان آیتے است ظاہر۔ آراستہ بقبول علم است
 و از مریدان وے هر یک عالمے رازینے اند۔ و اند پس او مرا و را خلق نیکو نامدہ۔ انشاء
 تعالی۔ کہ مقتدایے قوم باشد۔ و آں لسان الوقت است۔ ابو علی الفضل بن محمد الفارسی
 البقاہ اللہ۔ کہ نصیب خود اندر حق آں فرو نہادہ باشد۔ و از کل اعراض کردہ۔ و از بدو تعالی
 مرا و را بر کاست آں زبان حال آں سید کردانیہ است۔ روزے من اندر پیش شیخ
 نشسته بودم۔ و احوالها و نمودارے خود را بر شمر دم۔ بکلم آنکہ روزگار خود دبا وے سرہ کنم۔
 کہ ناقد وقت است۔ و وے آنرا بجزمت از من مے شنید۔ و مرا نخواست کودکی و آتش
 جوانی بر گرفتار آں حریف مے کرد۔ و چناناں صورت مے بست۔ کہ مگر این پیر را در ابتدا بیدین
 کوے گذرے نبوده است۔ کہ چنانیں حضور مے کند اندر حق من۔ و نیاز مے نمایاند حال

وے اندر باطن میں آں ہدید۔ وگفت اے دوست پدر۔ بایانکہ این خصوص من نہ مر ترا
 ویا حال تراست۔ کہ محول احوال بر محل حال آمد۔ بلکہ این خصوص من محول احوال را میگویم
 و این عام باشد مرسمہ طالب را نہ خاص مر ترا۔ چوں این تشبہم از دوست بیفتادم۔ و وے اندر
 من بدید۔ وگفت اے پسر آدمی را باین طریقت نسبت پیش ازاں نبود۔ کہ چوں وے را بطریقت
 باز بندم۔ پنداریافت آں بگرداندش۔ و چوں ازاں معزول گفتش بعبارت پندارش بر بندم
 پس نفی و اثبات فقط وجود وے ہر دو پندار باشد۔ و آدمی سرگز از بند پندار نہ ہد۔ ویرا باید کہ
 در گاہ بندگی گیرد۔ و جملہ نسبتہا را از خود دفع کند بجز نسبت بندگی۔ و فراموشداری۔ و بعد ازاں
 مرا با وے اسرار بسیار بود۔ اگر با ظہار آیات وے مشغول گردد از مقصود بمانم۔ و اللہ اعلم۔
 و **مترجم** رئیس اولیاء و ناصح اہل صفا۔ ابو احمد المنظف بن احمد بن حمدان اندر بالش
 ریاست خداوند عزوجل دریں قصہ بروے یکشاد۔ و تاج کرامت بر سر وے تہاد۔ ویرا
 بیاتے نیکو بود۔ و عبارتے عالی اندر فنا و یقار۔ و شیخ المشائخ ابو سعید گفت کہ مارا بدر گاہ از راہ
 بندگی آوردند۔ و خواجہ مظفر از راہ خداوندی۔ یعنی با بجا ہدۃ مشاہدۃ یافتیم۔ و وے از
 مشاہدۃ۔ آمدن از وے شنیدیم۔ کہ گفت آنچه بزرگان را بقطع باوادی و مقامات بروے
 نموده است۔ من اندر میان بالش و صدر یافتیم۔ و آنانکہ اصحاب بر عونت اند۔ این قول
 را ازاں پسر بدوئی بردادند۔ و آں از نقص الیثاں بود۔ و بیچ حال عبارت از صدق حال
 خود بدوئی نباشد۔ خاصہ کہ از اہل معنی بود۔ و امروز ویرا خلفے نیکو مانده است۔ و بزرگوار
 خواجہ احمد سلمہ اللہ تعالیٰ گفت۔ روزے من بنزدیک وے بودم۔ یکے از مایعیان نیشاپور
 بنزدیک وے مے بود۔ وے گفت اندر میان عبارتش کہ فانی شود آنگاہ باقی شود و نتواند
 مظفر گفت کہ بر فنا چگونہ بقا صورت گیرد۔ کہ فنا عبارت از نیستی بود۔ و بقا اشارت بہستی
 و ہر یکے ازین نفی کنندۃ صاحب خود بود۔ پس قنا معلوم است۔ اما چوں این غیبت بود۔
 اگر بہست شود آں نہ علین بود۔ بلکہ آں خود چیزے دیگر بود۔ و روا نباشد کہ ذوات فانی شود۔
 اما فانی صفت روا بود۔ و فنا سبب روا پس چوں سبب و صفت فانی شود موصوف و
 مسبب بماند۔ قنا بذوات وے درست نباشد۔ و من کہ علی بن عثمان الجالی ام۔ گویم کہ من
 عبارت آں خواجہ بعین یاد نہ داشتیم۔ اما معنی این بود کہ من بدیں عبارت یاد کردم۔ و مراد
 عبارت ظاہر تر کہم۔ تا عام تر شود۔ پس مراد ازین آلتست۔ کہ اختیار بندہ صفت ہے

بود اختیار خود - بنده محجوب است از اختیار حق پس صفت بنده حجاب وے آمد از حق -
 و لا محاله اختیار حق ازلی بود - و ازال بنده محدث - و بر ازلی قنار و انباشد - و چوں اختیار حق
 اندر حق بنده بقایا بد - لا محاله اختیار وے فانی شود - و تصرف وے منقطع - و الله اعلم -
 روزی که من اندر کرمان بنزدیک وے اندر آمدم با جاسم راه و بشوئیده وے - مرا گفت
 یا ابا الحسن ارادت خالی مرا کیو تا چیت - گفت مرا سماع ے باید اندر حال - کس فرستاد تا قافله
 بیاوردند - و جماعت را از اهل عشرت و آتش کودکی و قوت ارادت و حرقت ابتدا مرا اندر
 سماع کلمات مضطرب کرد - چوں زمین بر آمد - و سلطان و علیان آل وقت اندر من کمتر شد -
 مرا گفت چکونه بود مرزا باین سماع - گفت ایها شیخ سخت خوش بودم - گفت وقت بیاید
 که این و بانگ کلان هر دو مرزا یکساں شود - که قوت سماع تا آنگاه بود که مشاهده نباشد -
 چوں مشاهده حاصل آید ولایت سمع ناچیز شود - ذکر تائیس را عادت نمئی - تا طبیعت نشود -
 و باز بدان نمائی - و الله اعلم بالصواب -

باب فی الرجال الصوفیه من اهل چین علی التخصیص لبلدان

و اگر اکنون من ذکر و شرح حال جمیع بیارم اندرین کتاب دراز گردد و اگر بعضی را فرو گذارم
 مقصود از کتاب بر نیاید - اکنون اسامی آنچه بوده اند اندر عهد من و هستند از احوال قوم و مشایخ
 ایشان از ادبایپ معانی دول اصحاب رسوم اندرین کتاب بیارم - تا بحصول مراد خود قریب
 تر باشم انشاء الله عزوجل - آنچه بودند اندر شام و عراق شیخ زکی بن العلاء از بزرگان مشایخ
 بود - و از سادات زمانه وے را یافتیم - چوں شعله از شعله ے محبت یابایت و بر این ظاهر
 و شیخ بزرگوار ابو جعفر محمد بن الصباح الطحطاوی از رؤسای متصوفین بود - و زبانی نیکو داشت
 اندر تحقیق - و بسیار عظیم بحسین بن منصور - و بعضی از تصانیف وے بروخواندم - و ابوالقاسم
 سیدی پیر ے با مجاهدیت و نیکو حال بود - و داعی و معتقد در ولایت یا عتقاد نیکو - تا ازال
 پارس شیخ الشیوخ ابوالحسن ابن سالبه فصیح اللسان بود اندر تصوف - و او وضع البیان اند
 توحید - و دیگر کلمات معروف است - و شیخ مرشد ابوالحسن ابن شهریار از محققان قوم بود -
 و بسیار ستی تمام داشت - و شیخ طریقت ابوالحسن علی بن بکران از بزرگان متصوف بود -
 و شیخ ابومسلم هروی غریز و وقت بود - و نیکو روزگار - و شیخ ابوالفتح سالبه مرید را خلف نیکو و

امیدوار است - و شیخ ابوالطیب مروی گفتار کلمات حق بود و ازین جمله شیخ الشیخ شیخ
 ابوالحسن برانیده ام - اما از اهل قهستان و آذربایجان و طبرستان و فلک شیخ شقیق فرج معروف باخی
 زنجانی مروی نیکو سیرت و مستوده طریقت بوده - و شیخ اندریس زمانه از بزرگان این طائفه است
 و از وی حیات بسیار است - و بادشاه تأیید مروی عیار بود اندر راه حق - و شیخ ابو عبد الله
 جنیدی پیر سریش و مشتم بود - و شیخ ابوطاهر مشکوف از اهل آل وقت بود - و خواجہ حسن سمنانی
 مروی گفتار است و امیدوار - و شیخ سہیل از فحول صعا ایک متصوفه بود - و احمد پسر
 شیخ خرقانی مرید خود را خلفه نیکو بود - و ادیب کنسی از سادات زمانه بود - اما از اهل کرمان
 خواجہ علی بن الحسین السیرکانی سیاح وقت بود - و اسفار نیکو داشت و پسرش حکیم مروی
 عزیز است - و شیخ محمد بن سلمه از بزرگان وقت بوده است - و پیش از وی مکتومان بوده
 اما از اولیائے خدا عز و جل و جوانان و احداث اسیدوار هستند - اما از اهل حراساں که امروز
 سایہ اقبال حق آنجا است - شیخ مجتهد ابوالعباس دامنانی بود و زندگی خوب داشت و
 وقتے خوش - و خواجہ ابو جعفر محمد بن علی الجعفی پیر است که از بزرگان و محققان این طائفه
 است - و خواجہ ابو جعفر ترمیزی از عزیزان وقت بود - و خواجہ محمود و نیشاپوری مقتدا
 وقت بود - و زبانی نیکو داشت - و شیخ محمد معشوق زندگانی نیکو و خوب داشت و وقتے خوش
 و حمرة الحبيب بود - و پیر نیکو باطن و خرم و خواجہ رشید مظفر پیر شیخ ابوسعید امیدوار است -
 که مقتدا سے قوم و لہا شود - و خواجہ شیخ احمد جامی سرخی مبارک وقت بود - و بدست فریق
 سن بود - و انکار وی عجائب بسیار دیده ام - و از جوانان متصوفه بود - و شیخ احمد بن محمد
 که متیم بود و سلطان زمانه خود بود - شیخ ابوالحسن علی بن ابی علی الاسود مرید خود را خلفه نیکو بود -
 و اندر روزگار خود لیکن بود و بعلو بہمت - و صدق فراست - و اگر جملہ را بر شمرم از اہل خراساں
 و شوار باشند - و من سی صد کس دیدہ ام اندر خراساں تنہا - ہر یک مشربے داشتند - کہ از آنجملہ
 سیکہ اندر ہمہ عالم پس بود - و اینہمہ از آنست کہ آفتاب محبت و اقبال طریقت اندر طالع خراساں
 است - و اما از اہل باور از انہر خواجہ امام مقبول خاص و عام ابو جعفر محمد بن الحسین الحرمی مروی
 مستوح و گرفتار است - و بہت عالی دارد - و روزگار صافی - و شقیقہ تمام بر طلب در گاہ حق - و
 خواجہ فقیہ اندر میان اصحاب خود و جیہ ابو محمد پالہری روزگار نیکو داشت - و معاللات قوی - و احمد
 ایلاتی شیخ وقت بود - و بزرگ زمانہ و تارک رسوم و عادات و خواجہ عارف فرید وقت بود - و بر لہج

عصر - و علی بن ابی اسحاق خواجہ روزگار بود - و مردی محترم و زبانے نیکو داشتند - و اس اسمی آل
 گروه است که من جمله را دیده ام - و مقام هر یک معلوم کرده - و جمله از اہل تحقیق بودند - اما از اہل
 غریب و مسکین آل شیخ عارف و اندر روزگار خود متصف - ابو الفضل بن الاسدی پیرے بزرگوار
 بود و ویرا بر این ظاہر است و کرامات زاہر - و چوں شعلہ بود از آتش محبت و روزگارش مہین
 بر تلمیذین بود - و شیخ محمد از علما آن مفرد اسمعیل الشاشی پیرے محترم بود - و بر طریق ملامت رفتہ -
 و شیخ سالار طبری از علمائے متصوفہ بود - و روزگار نیکو داشتند - و شیخ عیار - و سعد بن اسرار
 ابو عبد اللہ محمد بن حکیم المعروف بہرید از مستان حضرت حق بود - و اندر زمانہ در فن خود ثانی شد
 و روزگارش بر خلق پوشیدہ بود - و ویرا بر این ظاہر است - آیات ظاہرہ - و بعجت روزگار
 بہتر بود از آنچه بیدار - و شیخ خترم و از جملہ مقدم سعید بن ابی سعید العیار حافظ حدیث پیر غمخیز
 بود علیہ السلام - و عمرے نیکو یافت - و مشائخ بسیار را دیده بود - قوی حال بود - و با خبر - اما پوشیدہ
 رفتہ و معنی خود با کسی ننمودہ - و خواجہ بزرگوار و قاعدہ حرمت و وقار ابو العلاء عبد الرحیم بن احمد السعدی
 عزیز قوم است و سیر وقت - و مراد بل باوے نیکب باشد - و روزگار جہد داشتہ و حالے نیکو
 و از فن علم آگاہ است - و شیخ احمد سورۃ بن محمد البحر ویزی باہل طریقت شفقۃ تمام دارد - و
 ہر یک را بنزدیک و سے حرمت ہست - و مشائخ را دیده است - و بحکم اعتقادات عوام و
 علمائے آل شہر امید بہتر دارم - کہ انہیں اس کسانے پدیدار آیند - کہ ما را بد ایشان اعتقاد باشد
 و اس گرہ پر کنندگان کہ اندر آل شہر راہ یافتہ اند - و صورت اس طریق را فہم کرد اندیدہ اند -
 از آل شہر پاک گردند - و اس نیز قدمگاہ اولیا و بزرگان شود و کنہ باز کردیم بفرق فرق اندر
 مذاہب - و اللہ اعلم بالصواب -

بَابُ فِي تَرْقِيهِمْ فِي مَذَاهِبِهِمْ

و پیش ازین اندر ذکر الواحش لوری گفتہ بودم - کہ ایشان دو ازوہ گرہ اند - و گرہ و ازین
 مرود اندوہ گرہ مقبول - و ہر ہفتے را ازین دہ گرہ معاملتہ و طریقے نیکو مست اندر مجاہد
 و ادبے لطیف اندر مشاہدات - و ہر چند کہ اندر معاملات و مجاہدات و ریاضات ایشان
 مختلف اندر اصول و فروع شرع و توحید موافق اند - و ابوینید گفت رحمۃ اللہ علیہ -
 اختلاف العلماء رحمۃ اللہ علیہم فی توحید التوحید - و موافق اس کلمہ نیز خبر مشہور است -

و حقیقت تصوف میان انخیار مشائخ است از روی حقیقت۔ و مقسوم از روی مجاز و رسوم۔ پس من بر سبیل اختصار و ایجاز سخنان ایشان اندر بمیان آں مقسوم گردانم۔ و اندر اصل مذہب ہر یکے را بساطے بکسرانم۔ تا طالب را علم ایں حاصل شود علما بر اصلاح بود۔ و مریدان را صلاح۔ و مجتہدان را فلاح۔ و عتقاد خدا و ندان مروت را تقبیہ۔ و مرآتوای دو جہانے۔ و باللہ التوفیق۔

و اما الحی سببہ ثلاثی محاسبیان بابی عبد اللہ حارث بن اسد المجاہسی
وہے باتفاق ہمہ اہل زمانہ خود مقبول النفس و مقبول النفس بود۔ و عالم یعلم اصول و فروع و
حقائق و سخن۔ وے اندر تجرید و تجرید بود بصحت معاملات ظاہری و باطنی۔ و تاوہ مذہب ہے
آنست کہ رضا از جملہ مقامات گوید۔ و گوید کہ اں از جملہ احوال بہت۔ و ایں خلافت ابتدائے
وے کرد۔ آنگاہ خراسان ایں قول گرفتند۔ و عراقیاں گرفتند کہ رضا از جملہ مقامات است
ایں نہایت توکل است۔ و تا امروز میان اں قوم ایں اختلاف مانده است۔ و اکنون مامر
ایں قول را بیاں کنم۔ انشاء اللہ تعالیٰ۔

الکلام فی حقیقۃ الرضا در بیان این مذہب آنست کہ سخت تحقیق
 رضا را اثبات کنیم۔ و اقسام آن فرو نهم۔ آنکہ حقیقت حال و مقام فرق میان آن بیان
 کنیم انتشار اللہ عزوجل۔ اما بدانکہ کتاب وسنت برضاناظر است و امت بر آن مجتمع
 چنانکہ خداے گفت عزوجل۔ وَ رَضُوْا عَنْهُ وَ نَزَّلَتْ لَکُمْ رِضٰی اللّٰهِ عَنِ الْمَوْبِیْنِ
 اِذْ یُبٰی یَعُوْذُکَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ وَ یُفْجِعُ کَفِّ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ ذَاق طَعْمَ الْاِیْمَانِ مَنْ
 رَضِیَ بِاللّٰهِ وَ رِضًا یَدُوْکُوْنَهُ بِاِشْرَکِیْ رِضًا عَنْ خَدُوْنِ رَاضِیْہِ۔ و یکے رضائے بندہ از
 خداوند۔ اما حقیقت رضائے خداوند تعالی ارادت ثواب و تمت کر امت بندہ باشد۔ و
 حقیقت رضائے بندہ اقامت بر فرمان وے۔ و گردن نہادن مرعوم وے را پس رضا
 خداوند تعالی مقدم است بر رضائے بندہ۔ کہ تا لوفیق نباشد بندہ مرعوم وے را گردن نہاد۔
 و بر امر وے اقامت نکند۔ از انچہ رضائے بندہ مقرر و رضائے خداوند است۔ و قیاس
 پد آنست۔ و در جملہ رضائے بندہ استوائے دل وے باشد بر دو طرف قضا۔ اما منع۔ و
 آعطا۔ و استقامت سرش بر نظارۃ احوال۔ اما اجمال و اما تجللی۔ چنانکہ اگر منبع قیاس
 شود و یا بعطاسابق شود۔ نیز دیک رضائے وے متساوی بود۔ و اگر باتش ہیبت و
 جلال حق بسوزد۔ و یا بنور لطیف و جمال وے سیر و زد۔ سو قطن و اقر و ختن نزدیکش

یکساں بود نہ انچه اورا شایسته حق است۔ و انچه از وسع بود اورا ہمہ نیکو بود۔ از امیر المؤمنین حسن بن علی کرم اللہ وجہہ پرسیدند از قول بود ز غفاری کہ گفت الفقرا حب الی من الغنا و النقم احب الی من الصلۃ فقال رحمہ اللہ ابا ذرا اما انا فاقول من اشکرت علی حسن اختیار اللہ لہ لم یمن غیر ما اختیار اللہ لہ۔ درویشی نیز و یک بن دوست ترا تو انگری۔ و بیماری دوست ترا تندرستی حسن گفت رحمت خدا کے بر بود و با و اما من میگویم ہر کہ بہ حسن اختیار حق است و انقدر بیچ متنی نکتہ بجز آنکہ خدایتعالی اورا اختیار کردہ باشد۔ و چوں بندہ اختیار حق بدید۔ و از اختیار خود اعراض کرد۔ از ہمہ اندوہ ہا برست۔ و این معنی اندر غیبت و دست نیاید کہ میں را حضور یابد۔ لان الرضا لا یحزن ان نافیۃ۔ و للعقلۃ معالجۃ شافیۃ۔ رضا مرور از اندوہ ہا برداند۔ و از جنگ غفلت بر باید۔ و اندیشہ غیر از دلش بر دورد۔ و از بندہ مشتقہما آزاد کن کہ رضا را صفت رہانیدن است۔ و اما حقیقت معاملات رضا بسند کاری بندہ باشد۔ کہ بدانند کہ منبع و عطا بعلم خداوند عز و جل است۔ و اعتقاد دوسے کہ خداوند تعالیٰ اندر ہمہ احوال بدو بنیاست و اہل این معنی بر چہار قسم اند۔ گروہی آنانکہ راضی اند بنعمہا و آل دنیا است۔ و گروہی آنانکہ راضی اند ببلایا و آل غم و ناگون است۔ و گروہی آنانکہ راضی اند باصطفا۔ و آل محبت است پس آنکہ از معطی بعطائند و آنرا بجا قبول کند۔ چوں بجا قبول کند۔ کلفت و مشقت از دلش زائل گردد۔ و آنکہ از عطا بمعطی نگیرد۔ بعطایا زماند۔ و بتکلف راہ رضا رود۔ و اندر تکلف چہار پنج و مشقت بود۔ و معرفت آنکہ حقیقت شود کہ بندہ مکاشف شود اندر حق معرفت۔ و چوں معرفت و برائیس و حجاب باشد آل معرفت نکرست بود۔ و آل نعمت نفرت بود۔ و آل عطا عطا۔ و باز آنکہ بدینا از راضی شود۔ وے اندر ہلاک و خسران بود۔ و آل رضا کے وے بچہ میران بود۔ از انچه دنیا با سہو بدال نیز زد۔ کہ دوستی خاطر بدال گمارد۔ و یا بیچ گوئہ اندوہ آل بر ضمیرش گذر کند و نعمت آنکہ نعمت بود۔ کہ بمنعم دلیل بود۔ و چوں از منعم حجاب باشد۔ آل نعمت بلا بود۔ و باز آنکہ بہ بلا از وسع راضی باشد آل بود۔ کہ اندر بلا میلے را بنیہ و مشقت آل بشاہدہ میلے بتواند کشید۔ و سبب آل بہ سرت مشاہدہ دوست بر سبب ندارد۔ و باز آنانکہ با صطفا از وسع راضی باشند آل بخبان وے اند۔ کہ اندر رضا و سخط ہستی ایشان عاریت بود۔ و منازل و ملکے ایشان بجز حضرت تنہا بہ نباشد۔ و سہر پردہ اسرار ایشان جز اندر روضہ النہ حاضری نباشند غایب۔ و فرشتہائی عرش و جسمانیان روحانی موجودان ربانی دل از خلق گسستہ و اندر

بنده مقامات و احوال حبشه - و سر از کوناته گسته - و مردوستی حق را میان اندر بسته - و نظر لطف دوست نشسته - قال الله تعالى لا يملكون الا نفوسهم صي اول الفحاشى ولا يملكون موتاً ولا حياً ولا نشوراً - پس رضا بغیر خسران بود - و رضا بدول رضوان از آنچه رضا بدو ملکی صریح است - و بدین عافیت بود - و رسول گفت صلی الله علیه و سلم من لم يرض بالله و بقضائه مشغل قلبه و تعب بدنه - آنکه بدو بقضای راضی نباشد - ویش مشغول بود با سباب - و نصیب خود و تنش رنج بطلب آن - و الله اعلم بالصواب -

فصل

را در آثار است که موسی صلوات الله علیه گفت - اللهم دلنی علی عمل اذا عملت رضیت عنی فقال الله تعالى انك لا تطيق ذلك يا موسى فخر موسی علیه السلام ساجداً لله عافاً و حی الله الیه بیان عمران ان رضای فی رضاك بقضائی - یا خدا یا مراد نهی بگرداری - که چو من آن بکنم تو راضی شوی از من - خداوند جل جلاله گفت یا موسی تو آن نتوانی کرد - موسی سجد کرد و تضرع نمود - خدا عزوجل بدو وحی فرستاد که یا پسر عمران رضا و خوشنودی من از تو اندر است - که تو بقضای من راضی باشی - یعنی چو بنده بقضای من حق تعالی راضی باشد - علامت آن آن بود که خداوند تعالی از دوسه راضی است - بشه حافی رضی الله عنه از فضیل بن عیاض رضی الله عنه پرسید - که زهد فاضلتر است یا رضا - فضیل گفت - الوضأ افضل من الزهد - لان الوضأ لا یمنی فوق منزله - رضا فاضلتر از زهد است - از آنچه راضی را تمنی نباشد یعنی فوق منزلت زهد منزلتی دیگر است - که زهد را بدال منزلت تمنی بود - و فوق رضا هیچ منزلتی نیست - تا راضی را بدال تمنی افتد - پس پیشگاه فاضلتر از پایگاه - و این حکایت دلیل است بر صحبت قول محاسبی که رضا از جمله احوال است - و از مواهب است - نه از مکاسب و منازل - و نیز احتمال کند که راضی را تمنی نباشد - و از پیغمبر صلعم آمده است که اندر دوش تنش گفتی - اسألك الوضأ بعد التقصا - یا خدا یا از تو خواهم که مرا راضی داری از پس آنکه قضایا بیا بیا بمن - یعنی مرا بصفتی دار که چو قضایا تو بیا بد مقدر را بورد خود را راضی یابد - این جا درست شد که رضا قبل ورود التقصا درست نیاید - از آنچه آن عزم باشد بر رضا - عزم رضا عین رضا نباشد - و ابو العباس بن عطاء گوید الوضأ نظر القلب الی تدیم اختیار الله للعبد - رضا نظر دل بود یا اختیار

قدیم حدیث مرسله را یعنی هر چه بوسه رسد داند که این را ارادت قدیم و حکم سابق بوده است برین
مضطرب نگردد و خرم دل باشد عارث محاسبی صاحب مذهب گوید - الرضا سکون القلب
تحت مجاری الاحکام - رضا سکون دل بود اندر تحت مجاری احکام بدانچه باشد و اندرین
مذهب و قویست - از آنچه سکون و طمانینت و سکون دل از مکارب بنده نیست
که از مواهب حق است - و دلیل کند که رضا از احوال بود نه از مقام - و گویند که عنقه الغلام
شیء نخفت - و تا روز میگفت ان تعذبني فانك لمحب - و ان ترحمني فانك لمحب - اگر
مرا بدو زرخ عذاب کنی دوست توام - یعنی الم عذاب و لذت نعمت بر تن بود - و قلی دوستی
اندر دل - و این مرا از مضادات نکند - و این تاکید قول محاسبی است - که رضا نتیجه محبت بود
که محب راضی بود بدانچه محبوب کند - اگر در عذاب دارد و دوستی محبوب نگردد - و خرم بود - و اگر
در نعمت دارد از دوستی محبوب نگردد - و اختیار خود فرزند اندر مقابل اختیار حق - و ابو عثمان
جیری گوید منذ اربعین سنة ما اقامني الله في حال فكهته و ما نقلني الى غير من فكهته
چهل سال است که مرا خدا عذوقی اندر حال که داشته است کاره نبوده ام - و از هیچ حال
بحال دیگر مرا نقل بکرده است - که من اندر حال ساختن نبوده ام - و این اشارت بدوام رضا
و کمال محبت است - و اندر حکایت مشهور است - که در ویش اندر دجله گرفتار شد - و حسرت
نااست یکس از کناره گفت که خواهی تلکس را بیا گاه نم - که تا بروی آردت - گفت نه گفت
پس خواهی تا غرق شوی گفت - نه گفتا پس چه خواهی - گفت آنچه حق خواهد - مرا با خواست
چکار در مشایخ را اندر رضا سخن بسیار است باختلاف عبارات - اما قاعده این دو اصل است
که یاد کردم - و ترک تطویل را برین اختصار کردم - اما اینجا باید که قرق میان احوال و مقام بگویم
و حدود آن بیارم - بر تو و خواننده گاه ادراک این معنی آسان تر بود - و این حد را بدانند انشا
الله تعالی - الفرق بین الحال و المقام - بدانکه این دو لفظ مستقل است اندر میان این
دو طائفه - و مجاری اندر عبارات شان و متداول اندر علوم و بیان محققات - و مرطبان
را از علم این چاره نباشد - و اما این باب نه جائے اثبات این چاره بود - اما چاره نبود از
معلوم گردانیدن این اندرین محل و یا باشد التوفیق و العظمة والعون - بدانکه مقام بر نهم
اقامت بنده بود - و بنصب نهم محل اقامت بنده - این تفصیل و معنی در اصل لفظ مقام سهو
است و غلط - در عربیت مقام بضم میم اقامت باشد - و جائے قیام - نه جائے اقامت بنده

باشد. و مقام بفتح میم قیام باشد و جائے قیام. نه جائے اقامت بنده باشد اندر راه حق
 و حق گذاردن و رعایت نکردن و سے مراد مقام را. تا کمال آنرا و اگر کسی چنین نکند آنکه اشتباه
 مقامات تو به باشد. آنگاه انابت. آنگاه زهد. آنگاه توکل. و مانند این. روانیا باشد که
 بے توبه دعویٰ انابت کند. و بے انابت دعویٰ زهد کند. و بے زهد دعویٰ توکل کند
 و خدا سے عزوجل مارا خیر داد از جبرئیل که وے گفت. وَمَا مَنَّا إِلَّا لَكُمْ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ
 هیچکس نیست از ما الا که او را مقام معلوم است. و باز حال معنی باشد که از حق بدل
 پیوندند. بے آنکه از خود آنرا بکسب دفع توان کرد چوں بیاید. و یا بتکلف جلب توان کن
 پیون برود. و پس مقام عبارت بود از راه طالب. و قد مگاہ وے اندر محل اجتهاد. و در بهر
 وے بمقدار اکتسابش اندر حضرت حق تعالی. و حال عبارت بود از فضیلت خداوند تعالی
 و لطیف وے بدل بنده بے تعلق مجاہدہ وے بدای. از آنچه مقام از جمله اعمال بود. و حال
 از جمله افضال. و مقام از جمله کماسب بود. و حال از جمله مواهب پس صاحب مقام
 بجای است خود قائم بود. و صاحب حال از خود فانی. و قیام وے بحالی بود که حق تعالی اندر
 وے آفریند. و مشاک اینها مختلف اند. گر وے دوام حال روا دارند. و گر وے روان دارند
 و حارث مجاسبی دوام حال روا دارد. و گوید که محبت و شوق و قبض و بسط جمله احوال اند.
 و اگر دوام آن روان باشد نه محب محب باشد. و نه مشتاق مشتاق. و تا این حال بنده را
 صفت نکرده اسم آن بر وے واقع نشود. و از است که وے رضای از جمله احوال گوید
 و اشارت آنچه ابو عثمان گفته است بدین سرت. منذ اربعین سنة ما اقامني الله على
 حال فلو هتة. و گر وے دیگر حال را دوام او بقادران دارند چنانکه حنیف گفت الاحوال
 كالبروق فان يقي فحدیث النفس. احوال چوں بر قما باشد که بنماید و بنماید که آنچه
 باقی شود نه حال بود. که آن حدیث نفس و هوس طبع باشد. و گر وے گفته اند اندرین معنی
 الاحوال کاسمها یحیة افعالها كما تخیل فی القلب تنزول. حال چوں تام و بیت یعنی اندر حال
 حلول بدل متصل شود. و اندر ثانی حال زائل گردد و هر چه باقی شود صفت گردد. و قیام
 صفت بود و موت باشد. و باید که موصوف کامل تر از صفات وے باشد. و این همه حال
 بود. و این فرق بدای آوردیم. تا اندر عبارت این طائفة و اندرین کتاب هر جا که حال و مقام
 بینی بدانی که مراد بهال چه چیز است. و در جمله بدانکه رضا نهایت مقامات است.

ویدایت احوال - و این محلی است که یک طرفش در کسب و اجتهاد است - و یک در محبت و
علیان آن - و فوق آن مقام نیست - و انقطاع مجاہدات اندر آنست - پس ابتدائے آن
از یک سب بود - و انتہائ آن از موابہب - اکنون احتمال کند که آنکه اندر ابتداء رضاء خود بخود
دید گفت مقام است - و آنکه اندر انتہاء رضاء خود بحق دید گفت حال است این است
حکم مذہب مخاسبی اندر اسل تصوف - اما اندر معاملات بجلانی نکرده است - بجز آنکه مریدان را
زجر کرده از عبارات و معاملات که موبہوم خطا بود - و هر چند اصل آن درست بود
چنانکه روزی بوجہ بقعادی که مرید بود بنزدیک دے آمد - مردے مستمع و صاحب
حال بود - و حادث شاه مرغی داشت که بانگ کردے - اندر آن ساعت بانگ بکرد - او جز
تھرہ نبرد - حادث برخواست - و کار دے بر گرفت - و گفت کفریت و قصد کشتن دے کرد -
مریدان اندر پائے شیخ افتادند - و ویرا از وحید کردند - بوجہ را گفت اسلم یا مصل و گفتند
ایہا الشیخ ما جملہ ویرا از جملہ خواص اولیا و موحدان مے دانم - شیخ را باوے این تردد از کجا
پدیدار آمد - حادث گفت مرا باوے ترددے نیست - و اندر دے بجز خوبی دیدار نہ - و
یا طن دیدار بجز مستغرق تو حید مے دانم - اما چرا ویرا چیرے مے باید کرد کہ مانند باشد -
بافعال حوالیاں - تا از مقامات المیشاں اندر معاملات دے نشانے باشد - مرغی کہ عقل
ندارد ویر مجازی عادت و مولے خود بانگے مے کند - چرا ویرا با حق سماع افتد - و حق حل و علا
متجرب نہ - و دوستان ویرا جز بر کلام دے آرام نہ - و جز با سلام دے وقت و حال نہ - و
ویرا بچیز حاصل و نزول نہ - و اتحاد و امتزاج بر قدیم روانہ - چون بوجہ آن وقت نظر
شیخ پدید گرفت - ایہا الشیخہ ہر چہ کہ من در اسل درست بودم - اما چون فعل مانند بود -
بفعل قومی گمراہ - تو بہ کردم و باز گشتم - و ازین جنس دے را طریق بسیار است - و من
مختصر کردم - و این طریق سخت ستودہ است در راہ سلامت بے تکیہ اندر صحوب کمال
و بیہمہر گفت صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم یؤمن باللہ والیوم الآخر فلا یقض ہوائ
القصم - ہر کہ بخداے ایمان دارد و بروز قیامت ایمان دارد و بر موافقت تمت نہ البسمہ -
و من کہ علی بن عثمان الجلالی ام پیوستہ از خداوند تعالی بخاہم تا مرا جنس معاملتے و بد - و
این با صحبت ہر زمانہ است نباید - کہ اگر در معصیت ویرا یا ایشان موافقت کنی
و دشمن تو گردی - و خدا باللہ من الجھل - و اللہ اعلم بالصواب -

اما القصاریه تولى قصاریان بابی صالح بن حمدون بن احمد بن عمارة القضا

بود. و وے از علمائے بزرگ بود. و سادات این طریقت. و طریق وے اظهار و نشر ملامت بود. و اندر قنون معاملات ویراکلام عالیست. و وے گفته که باید که علم خداے عزوجل بنویسند ترازاں باشد که علم خلق یعنی باید که اندر خلا معاملات با حق نیکو ترازاں کنی که اندر ملا با خلق که حجاب نظم از حق شغل دل تست. و بخلق بیاب ملامت اندر ابتداءے کتاب احوال و حکایات او بیاورده ام. بدان اختصار کردم مرتبک تطویل را. و از نوادر حکایات وے یکے آنست که گوید روزی اندر جوسه بار حیره نشاپور وے رفتم. و فوخ نام عیارے بود یقوت معروف و جمله عیاران نشاپور اندر حکم وے بودند. ویرا اندر راه بدیم. گفتیم یا فوخ جو انمردی چه چیز است. گفت جو انمردی من خواهی. یا از اں تو گفتیم. هر دو بگوئی. گفت جو انمردی من آنست که من قبا بیرون کنم و مرقعه پوشم. و معاملات اں بورزم تا صوفی شوم. و از شرم حق اندراں جامه از معصیت بپوشم. و جو انمردی تو آنکه اں مرقعه بیرون کنی تا تو بخلق و خلق بوقتنگردند. پس جو انمردی من حفظ شریعت بود بر اظهار و از اں تو حفظ حقیقت بود بر اسرار. و ایں اصلے سخت تویست. و الله اعلم بالصواب.

اما الطیفوریه و ایں گروه تولى بابی نیرید طیفور بن عیسی بن سروشان البسطامی

کنند. و وے اندر و سائے تصوفه بود و کبرائے ایشان. و طریق وے غلبه و سکری بود. و غلبه شوق حق عزوجل. و سکری دوستی از جنس دوستی کسب آدمی نباشد. و هر چه از دانه و کتاب خارج بود. بدان دعوی کردن باطل بود. و تقلید بدان محال. و لا محاله صاحبی را سکر صفت نباشد. و آدمی را بر ایں جلب سکر بخود سلطان نه. و سکر اں بخود مغلوب باشد. و بر بخلق التفات نبود. تا بصفته از اوصاف تکلف پدید آید. و مشائخ این طریقت برانند که اقتدار جز بمستی که از دور احوال رسته باشد درست نیاید. و باز گروهی روا دارند که کسی بتکلف راه غلبه در سکر سپرد. از اینجا که پیغمبر گفت صلعم ابکوانان لم تبکوا فتباکوا. یا بگریه یا بگریه کنندگان مانند کنند و ایں را ووجه باشد. یکے مانند کردن خود را بگریه سر برار و ایں شرک صریح باشد. و دیگر خود را مانند کردن تا حق تعالی بگریه را بدان درجه برساند که خود را مانند اں قوم کرده است تا موافق باشد. مرا آنکه پیغمبر گفت صلعم من تشبه بقوم فهو منهم پس هر چه از انواع مجاهدات آید اندر راه بیاورد. و بر درگاه

امیر و ارے باشند تا خداوند تعالیٰ و تحقیق معانی آں بروے کشاوه گرداند که یکے از مشایخ گفت
 المشاهدات موارث المجاهدات - گویم مجاہدات اندر ہمہ معانی نیکو باشد - اما سکر و غلبہ اندر
 تحت کسب نیاید تا مجاہدات مر آنرا جلب توان کرد - و عین مجاہدات مر حصول سکر را علت
 نگردد - و مجاہدات اندر حال صحو توان کرد - و صاحب صحو را قیام بقیول سکر نباشد - و ایں محال
 باشند - و اکنون من تحقیق سکر و صحو را باختلاف مشایخ بیان کنم تا اشکال بر خیزد و انشاء اللہ عزوجل -
الکلام فی السکر و الصحو - بدال اعترک اللہ تعالیٰ کہ سکر و غلبہ
 عبارت نیست - کہ در باب معانی کرده اند از غلبہ محبت حق تعالیٰ - و صحو عبارت نیست از حصول
 سواد و اہل معانی را اندر ایں معانی سخن بسیار است - گر و ہے ایں را بر ایں فضل ننهند - و گویند
 آنرا بر ایں منزبت ننهند - آنانکہ سکر افضل ننند بر صحو - آں ابوینید است و متابعان وے -
 گویند صحو بر غلبہ و اعتدال صفت آدمیت صورت گیرد - و آں حجاب اعظم بود از حق - و سکر
 بر زوال آفت - و نقص صفات بشریت - و ذہاب تدبیر و اختیار وے - و فناء تصرف
 اندر حق بھماکے معانی - و ذلکے کہ اندر وے موجود است بخلاف جنس وے - و آں ابلغ و
 اتم و اکمل آں حال بود چنانکہ داؤد اندر حال صحو بود - و فعلے اندر وے موجود آمد کہ خداوند تعالیٰ
 فعلے ویرا بدو اضافت کرده گفت - و قتل داؤد جالوت - و پیغمبر با صلعم اندر حال سکر بود فعلے
 از وے در وجود آمد کہ خداوند تعالیٰ فعلے وے را بخود اضافت کرد - و گفت دَمَائِمِيتْ اِخْرَ
 رَصِيَّتْ دَلِكُنَّ اللّٰهُ رَحْمٰی - فشتان مابین عبد و عبد و آنکہ بخود قائم بود و بصفت خود ثابت کردند
 تو کردی بروجہ کہ است - و آنکہ بحق قائم بود و از صفات خود فانی گفتند ما کردیم - آنچه کردیم پس
 اضافت فعل بندہ بحق نیکو تر از اضافت فعل حق بہ بندہ - کہ چوں فعل حق بہ بندہ اضافت بود
 بندہ بخود قائم بود - و چوں فعل بندہ بحق مضاف بود بحق قائم بود کہ چوں بندہ بخود قائم بود چنان
 بود کہ داؤد را یک نظر بجائے افتاد کہ مے بنایست - یعنی بر زن او ریادید آنچه دیدہ - و چوں بحق
 قائم بود چنان بود کہ پیغمبر اراصلی اللہ علیہ وسلم یک نظر افتاد ہم از ایں جنس زن زید بر زید حرام
 شد - از آنچه آں در محل صحو بود و ایں در محل سکر - و باز آنانکہ صحو را افضل ننند بر سکر آں جفتہ
 است و متابعان وے - گویند کہ سکر محل آفت است - از آنچه آں تشویش احوال است
 و ذہاب صحو است - و گویم کہ دن سر رشته خویش - و چوں قاعدہ ہمہ معانی طالب باشد یا از وے
 فناء وے یا از وے بھماکے وے یا از وے محویش یا از وے اثباتش چوں صحیح الحال

نباشد فائده تحقیق حاصل نشود. از آنچه دل اهل حق مجرور باید از کل مثبتات. و مبادیات
هرگز از بند اشیا راحت نباشد. و از آفت آن رسنگاری نه. و ماندن خلق اندر چیزها بدول
حق بدالت که چیزها را چنانکه هست نمی بیند. برهنه. و دیدار درست بر دو گونه باشد
یکی آنکه ناظر اندر شئی بچشم بقای آن نگردد. دیگر آنکه بچشم فنا آن نگردد. اگر بچشم بقا نگردد
کل را اندر بقای خود ناقص باید. که اشیا بر خود باقی بنید اندر حال بقا شال. و اگر بچشم فنا
نگردد کل موجودات را اندر جنب بقای حق فانی باید. و این هر دو صفات سر او را از موجودات
اعراض فرماید. و از آن بود که پیغمبر گفت صلعم اندر حال دعا که. اللهم ارنا الاشياء كما هي. از آن
هر که دیده آسود. و این معنی قول خدا الیست غرور بل که گفت. فاعلموا ذلیا اذلی الالبصار.
تا نه بیند اعتبار نگیرد پس این جمله جز اندر احوال صحو درست نیاید. و مرامل سکر ازین معنی هیچ
آگاهی نه. چنانکه موسی اندر حال سکر بود طاقت اظهار یک کجی نداشت. و از پیشش بشد.
ختر موسی صیفا. و رسول ما علیه الصلوة والسلام اندر حال صحو بود. از آنکه تا بقاب قوسین در
عین تجلی بود. و هر زمان همیشه رتر. و بیدار تر بود. **نکته**

شویت الراح کاسا بعد کاس فما لقلت الشرب و ما رویت

و شیخ من گفته و و بنیدی مذهب بود. که سکر بازی گاه کو دکانست. و صحو فاکه مردان. و
من می گویم که علی بن عثمان الجلالی امیر موافقت فحتم که کمال حال صاحب سکر صحو باشد.
و کمترین درجه اندر صحو از رویت باز ماندگی بشریت بود پس صحو که آفت نایب بهر سکر است
که عین آن آفت بود. و از ابو عثمان مغربی حکایت آرد. که اندر ابتداء حالش بسبت سال
عزلت کرد اندر بیابانها چنانکه حس آدمی نشنید تا از مشقت بنیه رو که بگذشت. و چشمها
بمقدار سوفا رحوال و وزی ماند. و از صورت آدمیان بگشت. از بعد بسبت سالش فرمان
صحبت آرد. و حق گفت با خلق صحبت کن. با تو و گفت ابتداء صحبت با اهل خانه و
محاوران خانه و کم. تا مهارت بر بود قصد اهل مکه کرد. و مشایخ را بدل از آمدن شے آگاهی
بود. با استقبال او بیرون شدند. و بر پا افتد بصارت مبدل شده و سجایا که بجز روح خلقت
بروے چیز نهاده بود. گفتن یا اباعثمان بسبت سال بدین صفت ترستی. که آدم و دریش
اندر روزگار تو عاجز شدند. ما را یگونی تا چاره فقی. و چه دیدی. و چه یافتی. و چرا باز آمدی.
گفت بسکر بر فتم. و آفت سکر دیدم. و نو میدی یافتم. و بجز باز آدم. و جمله مشایخ گفتند یا

ابا عثمان - حرامست از پس تو بر مبعوثان که عبارت صحیح و سکر کنند - که تو انصاف بجهل بدادی - و
 آفت سکر باز نمودی - پس سکر جمله پذیرا شد فناست در عین بقا - صفت این حجاب
 باشد - و صحیح جمله دیدار بقا است در فنا - صفت - و این عین کشف باشد - و در جمله اگر
 کسی را صورت بندد - که سکر بفنا نزدیکتر از صحیح است محال باشد - از آنچه سکر صفتی است
 زیادت بر صحیح - و تا ادعای بند روتی زیادت و در بے خبر بود - و چوں روتی بقصان
 آن صورت بند آنگاه طلاب را بدو امید باشد و این غایت حال ایشان است
 اندر صحیح و سکر - و از این نیز حکایتی آید که مغلوب بود - و آل آنست که بخیلی این معاذ بدو
 نوشت - که چه گوئی اندر حق کیس که یک قطره از کبر محبت بخورد - و مست گردد - و باینکه جواب باز
 نوشت - که چه گوئی اندر کیس که همه دریا مانع عالم شراب محبت گردد - و و سکر جمله را بخورد - و بنور
 از تشنگی بفرود آید - و مردمان را صورت بندد - که بخیلی از سکر عبارت کرده است - و باینکه
 از صحیح - و بر خلاف این است که صاحب صحیح آن باشد که طاقت قطره هم ندارد - و صاحب
 سکر آنکه مستی همه را بخورد - و نیز دیگر باید پیش - از آنچه شراب آلت سکر باشد - جنس جنس اولتر
 و صحیح بند آن بود - با مشرب نیاراد - اما سکر بر دو گونه بود - یکی بشراب مؤذت - و دیگر
 بکأس محبت - و سکر مؤذت معلول باشد - که تو لعل آن از رویت نعمت بود - و سکر محبت
 بے علت بود - که تو لعل آن از رویت نعم بود پس هر که نعمت بیند بر خود بیند - خود را دیده باشد
 و هر که نعمت را بیند بے بیند خود را ندیده باشد - اگر چه اندر سکر بود سکرش صحیح باشد - و صحیح تر
 بر دو گونه بود - یکی صحیح بغفلت - و دیگر بر محبت اقامت - و صحیحی که غفلتی بود آن حجاب
 اعظم بود - و صحیحی که محبت بود - آن کشف این باشد پس آنکه مقرون بغفلت بود - اگر چه
 صحیح باشد سکر بود - و آنکه موصول بحبت بود - اگر چه سکر بود صحیح باشد - چوں اصل مستحکم بود
 صحیح چوں سکر باشد - و سکر چوں صحیح - و چوں بے اصل باشد - هر دو بے فایده بود - و فی الجمله
 صحیح و سکر اندر قدرگاه مردان بعلت اختلاف معلول باشد - و چوں سلطان حقیقت جمال
 خود بنماید صحیح و سکر هر دو طفیلی نماید - از آنچه اطراف این هر دو معنی یکدیگر موصول است -
 و نهایت یکے بدایت دیگر باشد - و بدایت و نهایت جز اندر تفاریق صورت نگردد - و آنچه
 نسبت آن بفرقه باشد اندر حکم مساوی باشد - و جمع نفی تفاریق بود - و اندرین معنی گوید که شکر
 اذا طعم الصباح نجسم راح تسادی فیه سکران و صا

واندر سرخس دو پیر بودند یکی لقمان و دیگر ابو الفضل حسن روزی لقمان بنزدیک ابو الفضل اندر آمد و بر یافت جزوے اندر دست گرفته گفت یا ابو الفضل اندر جزوے چه ہے جوئی۔ گفت ہمانکہ تو اندر ترک ہے۔ گفت ایں خلاف چیز است۔ گفت خلاف تو ہے سنی۔ کہ از من ہے پری کہ چه ہے جوئی از مستی۔ ہشیار شود۔ از ہشیاری بیار شود۔ تا خلاف بر نیزوت۔ و بدانی کہ من و تو چه ہے طلبیم پس طیفور یا زبا جنید یاں ایں مقدار خلاف بود۔ کہ یاد کرویم۔ و اندر معاملات مطلق مذہب وے ترک صحبت و اختیار عزلت بود۔ و مریدان را جملہ چنین فرماید و ایں طریقے محمود و سیرتے ستودہ است۔ اگر بیشتر شود۔

و اما الجنیدية تولى جنید یاں بابی القاسم الجنید بن محمد کنت۔ و اندر وقت وے مرور اطوارس العلماء گفتند۔ و سید ایں طائفہ، و امام الائمہ الشاہ، وے بود۔ و طریق وے طینی برہ صحو است۔ بر عکس طیفوریایں۔ و اختلاف وے گفتہ آمد۔ و محض ترین ہمہ مذاہب۔ و مشہور ترین مذہب و بیست۔ و مشائخ جملہ حنیفیہ مذہب بودہ اند۔ و جزایں اندر کلمات شاں اختلاف بسیار است۔ اندر معاملات ایں طریقت۔ اما من مخافت تطویل را بریں اختصار کردم۔ و اگر کسے را پاید کہ پیشتر ازیں بدانند از جائے دیگر باید خوانند تا بہتر ازیں معلوم شود۔ کہ مذہب من اندریں کتاب اختصار است۔ و ترک تطویل۔ و باللہ التوفیق۔ و اندر حکایات یافتہ کہ چون حسین بن منصور اندر غلبہ خود از عمرو بن عثمان تبرا کرد۔ و نیز دیک جنید آمد۔ جنید اورا گفت کچہ آمدی۔ گفت تا باشی صحبت کنم۔ گفت مرا با مجاہدین صحبت نیست۔ کہ صحبت را صحبت میاید کہ چوں باقت صحبت کنی۔ چناں باشد کہ یا سہل بن عبد اللہ تستری۔ و یا عمر کردی۔ گفت۔

ایھا الشیخ الصحو و السکر صفتان للعبد۔ و مادام العبد محجوباً عن ربہ حتی فنی او صاف۔ صحو و سکر و صفت اند مرندہ را۔ و پیوستہ بندہ از خداوند محجوب است۔ تا او صاف ہے فانی شود۔ جنید گفت یا ابن المنصور اخطأت فی الصحو و السکر۔ لان الصحو بلہ خلل عبارت عن صحۃ حال العبد مع الحق۔ و ذالک لا یدخل تحت صفۃ العبد۔ و الکتابا الحق۔ و انما ارى یا ابن منصور فی کلامک فضولاً کثیراً۔ و عبارات لا طائل تحتھا۔ خطا کردی اندر صحو و سکر از آنچه خلاف نیست۔ کہ صحو عبارت از صحت حال است با حق۔ و سکر عبارت از غرط مشوق و غایت محبت۔ و ایں ہر دو معنی اندر تحت صفت و

الکتاب خلق اندر بنیاد۔ ومن لے پس منصور اندر کلام تو فضول بسیار کے بنیم۔ و عبارات بے معنی۔ واللہ اعلم بالصواب۔

وَأَمَّا النُّورِيَّةُ توی نوریاں بابی الحسن احمد بن نور سی کندرحمۃ اللہ علیہ۔ و کے کے از حد و در علمائے متصوفہ بود۔ و مشہور تر از نور۔ و مذکور اندر میان ایشان بسبب لاسع۔ و حجج قاطع۔ و وے را اندر تصوف مذہبے پسندیدہ است۔ و قاعدہ مذہبیش تفصیل تصوف باشد بر فقر۔ و معالمتش موافق جذیہ باشد۔ و از نوادیر طریقت ہے کے آنت کہ اندر صحبت نزد وے ایثار صاحب حق فرماید بر حق خود۔ و صحبت بے ایثار حرام دارد۔ و گوید کہ صحبت سرور و ایشان از فریضہ است۔ و عزت ناستودہ۔ و ایثار صاحب بر صاحب ہم فریضہ است۔ و از وے ہے آید کہ گفت۔ ایاکم و العزلة فان المعزلة مقاربة الشيطان۔ و علیکم بالصحة۔ فان فی الصحة رضا الرحمن۔ بہرہمیزید از عزت۔ کہ اس مقام شیطانی است۔ و بر شما باد بالصحت کہ اندر صحبت خوشنودی خداوند است عزوجل۔ و اکنون من حقیقت ایثار را بیان کنم۔ و چون بیاب صحبت و عزت برسم۔ آنجا رموز اں شرح دهم۔ تا قواعد عامہ بود۔ انشاء اللہ تعالیٰ عزوجل۔

الکلام فی الايثار خداوند گفت عزوجل۔ وَیُؤْتُونَ عَلَی الْاَنْفُسِمْ وَکَذَ کَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ۔ ایثار کنند اگر چه بد اں حاجتمند باشند۔ و نزول ایں آیت اندر نشان فقر کے صحابہ بودہ است بر خصوص رس و حقیقت ایثار اں بود کہ اندر صحبت حق صاحب خود نگاہ دارد۔ و نصیب خود اندر نصیب وے فرومند۔ و رنج بر خود نهند از بکے راحت صاحب خود۔ لان الايثار القیام بمعاونة الاغیار مع الالاشتغال۔ بما امره الجبار لوسوله المختار صلی اللہ علیہ وسلم۔ قال اللہ تعالیٰ اخذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین۔ و ایں شرح تر اندر باب آداب الصحبة بیاید۔ اما مراد اینجا ایثار است۔ و ایں بر دو گونه باشد یکے اندر صحبت۔ چنانکہ ذکر سن گذشت۔ و دیگر اندر محبت و اندر ایثار حق صاحب نوعی از رنج و کلفت است۔ و اما اندر ایثار حق دوست ہمہ روح و راحت است۔ و اندر حکایات مشہور است کہ چوں غلام الخلیل با ایں طائفہ عداوت خود ظاہر کرد۔ و باہر یک دیگر گونه خصوصے پدید آورد۔ نور سی و رقاص و ابو حمزہ را بگرفتند۔ و پدید الظلمہ بردند۔ و غلام الخلیل گفت ایں تو ہے انداز زمانہ۔ اگر امیر المؤمنین فرمانے و بدکشتن ایشان

اصل زنا و قه متلاشی شود که سر همه این گروه اند و هر کس را این چنین خبر بردست وے بر آید
 من او را ضامنم بزدی بزرگ - خلیفه در وقت بفرمود که گردنهای ایشان بزنند سیاف
 آمد و آن هر سه را بردست بستند سیاف قصد قتل رقام کرد - نوری برخاست و بجای رقام
 بنشست بر دستگاه - سیاف بطرفی و طویعی تمام ازین عجب داشتند مردمان سیاف گفت
 ای جوان خرد این شمشیر چنان چیزے نیست که بدین رغبت فرایش آ آید که تو آدمی - و
 هنوز نوبت بتو نرسیده - گفت آری طریقی من بینی برایش است - و عزیزترین چیزها در دنیا
 زندگانی است مے خواهم تا این نفسے چند اندر کار این برادران کنم که یک نفس دنیا بزرگ
 من دوست تر از هزار سال آخرت است - از آنچه این سرای خدمت است - و آن سرای
 قربت و قربت بخیرت یا بند برید - این خبر بخلیفه برگرفت - خلیفه از وقت طبع و وقت سخن
 وے اندر چنان حال متعجب شد - کس فرستاد که اندر امر ایشان توقف کنید - و قاضی القضا
 ابو العباس بن علی بود و حال حال ایشان بدو کرد - و وے هر سه را برگرفت و بجان برد -
 و آنچه از ایشان پرسید از احکام شریعت و حقیقت مرایشان از اندراں تمام یافت - و از
 عظمت خودانه حال ایشان تشویر خود - انگاه نوری گفت ایها القاضي این همه که پرسید
 هنوز هیچ چیز نپرسیدی - فان الله عباد ایا کلون بالله و لیسون بالله و یحسبون
 بالله و یفقدون بالله - که خداوند امر و اندک که قیام نشان بدوست - و قعود و لطف و حرکت
 و سکون جمله بوسے - و زنده بدو اند - و پابنده بمشاهده او که اگر یک لحظه مشاهده حق از
 روزگار ایشان گسسته شود خرویش از ایشان بر آید - قاضی متعجب شد اندر وقت کلام و
 صحت حال وے - بخلیفه نوشت که اگر این طائفه ملاحد اند فمن الموحدين فی العالم -
 من گواهی دهم و حکم کنم که اندر همه وے زمین موحده نیست - خلیفه مرایشان را
 بخاند و گفت حاجت خواهیید - گفتند ما را بتو حاجت آنست که ما را فراموش کنی -
 نه بقبول خود ما را مقرب گردانی - و نه بهجر خود مسطر و سکیم بجز تو ما را چوں قبول تست -
 و قبول تو چوں بجز تو - خلیفه بگریست و بکرامت مرایشان را باز گردانید - و از نافع روایت
 آنند که گفت ابن عمر را ماهی آرزو کرد - اندر همه شهر طلب کردند و نیافتند - و من از پس
 چندین روز بیافتم - و بفرمودند تا بریاں کردند - و گرده پیش وے آورد - و اثر شادی
 اندر سیمای وے یاد و روین آن ماهی دیدم - در حال سائکے بر و بر سرای وے آمد بفرمود

کہ میں راہداں سائل وہی یہ غلام گفت یا سب سے چندیں روز میں سے خواستی۔ انہوں چہ
 مے وہی۔ باجائے میں سائل راچینے دیگر یہ ہم گفت اے غلام خوردن میں برسن
 حرام است۔ کہ میں را از دل بیرون کردہ ام۔ ہاں خبر سے کہ از حضرت رسول شنودم۔
 صلی اللہ علیہ وسلم کہ ہما امور بشتھی شہوتہ خود شہوتہ و اثر الاخر علی نفسہ غفلہ
 آنکہ از روز کند ویراچینے از شہوات آنکاہ کہ بیاید دست از اں باز دارد۔ و دیگرے را
 اولتر از خود دارد۔ لامحالہ خداوند اورا بیامرزد۔ اندر حکایات یافتہ کہ وہ کس از درویشا
 بباوید فروشدند۔ و اندر راہ منقطع گشتند۔ و تشنگی مرایشان از دریافت۔ و با ایشان یک قح
 شربت آب بود۔ بر یک دیگر ایشار میکردند۔ و کسے بخورد۔ تا ہمہ ایشان از دنیا بشدند۔ بجز یک
 کس۔ وے گفت چوں دیدم کہ ہمہ مردن میں اں آب بخوردم۔ و بوقت اں براہ باز آمدم۔
 یکے گفت اورا اگر خے خوردی بہتر بودے۔ وے گفت یا ہذا شریعت راچینے دانستہ ام
 کہ اگر بخوردے قاتل نفس خود بودے و ماخوذ۔ ہاں گفت پس ایشان قاتل نفس بودہ
 اند۔ گفت نہ۔ از آنکہ از ایشان یکے مے بخورد تا دیگرے بخورد۔ چوں جملہ اندر موافقت
 فروشدند میں بماندم۔ و آب لامحالہ بر من واجب شد۔ شرعاً کہ اں بیاید خورد۔ چوں
 امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ بر لبستر پیغمبر علیہ السلام بخت۔ و وے باو بکر صدیق از
 مکہ میروں آمد۔ و بخار اندر آمدند۔ آنشب کفار قصد کشتن پیغمبر صلعم کردہ بودند۔ خداوند عزوجل
 جبرائیل و میکائیل را گفت۔ کہ میں میان شما برادری دادم۔ ویکے را زندگانی درازتر از دیگرے
 گردانیدم۔ کیست از میان شما دو کہ ایشار کند برادر خود را بر خود بزندگانی۔ و مرگ خود را
 اختیار کند۔ ہر دو خود را از زندگانی اختیار کردند۔ خداوند عزوجل با جبرائیل و میکائیل گفت۔
 شرف علی بہ بینید۔ و فضلش بر خود کہ میں میان وے و میان رسول خود برادری دادم۔
 وے قتل و مرگ خود اختیار کرد۔ و بر جاکے پیغمبر صلعم بخت۔ و جان فدائے وے کرد۔ و
 زندگانی بروے ایشا کرد۔ و ہلاک خود انہوں ہر دو بر زمین شہید۔ و ویرا از دشمنان نگاہ
 دارید۔ آنکاہ جبرائیل و میکائیل بیامند۔ یکے بر سر گاہ وے نشست۔ ویکے بر ہانگاہ وے
 جبرائیل گفت بخم من مثلک ابن ابی طالب ان اللہ تعالیٰ میا ہی ملک علی ملکک۔ کیست
 چوں تو اے پسر ابی طالب کہ خداوند تعالیٰ بتو سیادت میکند بر ہمہ ملانک۔ و تو اندر خواہ
 خوش خفتہ۔ آنکہ ایں آیت آمد اندر شان وے۔ و من الناس من تشيئ نفسہ ابتغى

مَوْصَلَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ نَزَّلَتْ بِالْعَبَادِ۔ وچوں بھنت حرب اُحد خداوند تعالیٰ مرمو منال را از نمود
 گردانید۔ زنے گوید از صالحات انصار کہ من میروں آدم با مشرتے آب۔ تا جسے کسان تو
 برم اندر حرب گاہ۔ یکے را دیدم از کرام صحابہ مجروح افکنده۔ و نفس مے شمر و بمن اشارت
 کرد۔ کہ اے آب بمن دہ۔ من یاد و دادم۔ مجروحی دیگر آواز داد۔ کہ بمن دو۔ وے اے آب
 بخور۔ و مرا گنت بدو بر پھینچیں پھول بدو آورد۔ دیگرے آواز داد۔ کہ اے آب بمن دہ۔ و او
 ہم بخور۔ و گنت بدو بر پھینچیں تا ہفت کس۔ چوں ہفتم خواست کہ اے شربت از من بستان
 جاں بداد۔ باز گشتم۔ تا دیگرے را دہم۔ ہر شش بفرمان حق بحق رسیدہ بودند۔ آنگاہ ایں
 آیت آمد۔ فَيَقْرَءُونَ عَلَىٰ انْفُسِهِمْ وَتُؤْمِنُونَ بِمَا نَزَّلَتْ اِسْرَآئِيلُ عَالِيَهُ۔
 کہ چار صد سال عبادت کردہ بود۔ روزے گفت باز بخدایا اگر ایں کو ہمانیا فریدہ بودی۔
 رفتن و سیاحت کردن بر بندگان آسان تر بودے۔ یہ پیغمبر اے وقت صلوات اللہ علیہ
 فرمان آمد۔ کہ مرا اے عابد را بگوئی کہ بر تصرف کردن اندر ملک مائرا چہ کار است۔ انکوں کہ
 تصرف کردی ناست را از دیوان سعد پاک کرد۔ و اندر دیوان اشقیان ہشتم۔ عابد را نظر
 اندر دل پدید آمد۔ و سجدہ شکر کرد و مر خداوند را۔ پیغمبر وقت گفت اے نادان بر شقاوت
 سجدہ شکر واجب نشود۔ گفت شکر من نہ بر شقاوت است۔ بلکہ بر آنست کہ نام من باری
 اندر دیوان نیست از دو این وے۔ اما حاجتے دارم اے پیغمبر خدایے۔ گفتا بگو۔ تا باز گویم۔
 گفت بگو مر خداوند عزوجل را کہ انکوں مراد و نرخ مے فرستی۔ چندانی گواں مرا کہ جائے ہمہ
 موحدان عاصی بگیرم۔ تا ایشان جملہ یہ بہشت روند۔ فرمان آمد کہ بگوئی مرا کہ بندہ را کہ ایں
 امتحان تو نہ ازیراے امانت تو بود۔ کہ ایں جلوہ کروں تو بود بر سر خلائق۔ و بقیامت آنرا کہ
 تو شفاعت کنی جملہ اندر بہشت باشند۔ و من از احمد حامد حسنی پر پیغم۔ کہ ایت را تو یہ تو چگونہ
 بود۔ گفت وقتے من از منرخش بر فتم۔ و یہ بیابان فرو شد۔ ہم بر سر اشتراک خود۔ و مدتے اسجا
 بود۔ و یہ پوسہ من دوست داشتے۔ کہ گرسنہ بودے۔ و نصیب خود با دیگرے داوے۔
 و قول خداے عزوجل کہ گفت فَيَقْرَءُونَ عَلَىٰ انْفُسِهِمْ وَتُؤْمِنُونَ بِمَا نَزَّلَتْ اِسْرَآئِيلُ عَالِيَهُ۔
 من تازہ بودے۔ و یہیں طائفہ اعتقادے دہم۔ روزے شکرے گرسنہ از بیابان در آمد۔ و
 اشترے از آن من بکشت۔ و بر سر بالائے شکر۔ و بانگے بگرو۔ و ہر چہ اندھاں نزدیکی سباعی
 بود بانگ وے بشنیدند۔ بروے مجتمع شدند۔ وے بیامد و اشتر را بر ہم در پیدہ تہیج خورد۔

و باز بر این سر بالا شد. آن سباع از روباه و شغال و گرگ و اسب و پندیس مانند همه ازاں
خوردن گرفتند. و و سحر بود. تا همه باز گشتند. آن گاه قصد کرد تا بخت ازاں بخورد و روبه
لنگ از دور پدید آمد. شیر باز گشت و بر بالا شد. تا آن روباه چنانکه توانست ازاں بخورد.
و باز گشت آن گاه شیر بیاید و بخت ازاں بخورد. و من از دور نظاره می کردم. چون باز گشت
بزرگان فصیح مرا گفت. یا احمد! بشمار بر لقمه کارسگان بود. مردان جان و زنده گانی ایشان کنند. چون
این بر این بدیدم. دست از کل اشتغال برداشتم. و ایستادم تا به من آن بود. جعفری غلیظی گوید.
که روزی ابوالحسن نورانی اندر خلوت مناجات می کرد. و من بر فم تا مناجات ویرا گوش دارم.
چنانکه می شنیدم. که سخت نصیحت و توبیخ بود. می گفت یا خدا یا اهل دوزخ را عذاب کنی. و جمله
آفریدگان تو اندر لعن و قدرت و ارادت قدیم. و اگر تا چار و دوزخ را از مردم بپوشای که دقادی
بر آنکه من آن دوزخ و طعناست آن پر کنی. و مرا بشمار از بهشت فرستی. جعفر گفت من اندر
امر می متحیر شدم. و دیدم بخواب که آمده بیاید. و گفته خداوند گفت. که ابوالحسن را بگوئی
که ما را بدین شفقت و عظیم تو بخشیدیم. که ما و بندگان ما است. و در الهوری بدین خوانند
که اندر خانه تاریک چو سخن گفته بنور باطنش خانه روشن گشته. و بنور حق اسرار میراں
بدانست. تا جنبید گفت. ویرا که ابوالحسن جاسوس القلوب است. این است مختصیص
مذہب و سحر. و این اهل قوی و امر می معظم است بنزدیک اهل بصیرت. ویرا آدمی بیچ
سخن است از ان بدل روح نیست. و دوست بد آشنای از محبوب خود. و خداوند عزوجل کلید
همه نیکیها اندر بدل محبوب خود را گردانیده است. چنانکه گفت. **لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا**
بِمَا تُحِبُّونَ. و چون روح کسی بمذول باشد. مال و حال و خرقه و لقمه را چه خطر باشد.
و اهل این طریقت این است. چنانکه می بیند بنزدیک رویم آمد. که مرا وصیت کن. گفت
یا بنی! ليس الا من يبدل الروح ان قدرت على ذلك والاله لا تشغل بتروحات الصوفية. اے
پسرای امر بخیز! جهان نیست. اگر توانی. و الا بتروحات صوفیا مشغول مشو. و هر چه بجز
این بود همه نراست. و خداوند گفت عزوجل **وَلَا تُحْسِنُوا الصَّلَاةَ فِي صُحُفٍ أَوْ سَمَانٍ**
أَوْ خِيَا تُعَذِّبُهُمْ يُؤْذِنُونَ. و نیز گفت. **وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ كَفَّلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَالٌ**
أَمْوَالٌ. و ترک نصیب اندر خود.
فرمان و سبب باعث دوستی و آنا ایشان را اختیار جمله اندر رویت معرفت لقمه باشد.

واندر عین جمع عین ایشان کہ ترک نصیب خود اصل نصیب خود و تاروش طالب متعلق بکسب
مے بود۔ ہمہ ہلاک مے بود۔ و چوں جذب حق ولایت خود ظاهر کرد۔ احوال و افعال و مے جملہ
برہم بشوید۔ و ویرا عبارت نمازد۔ و روزگارش را اسم نہ۔ تاکسے وے را نامے نہد۔ و یا از مے
عبارتے کند۔ و یا چیزے را بدو حوالے کند۔ و اندرین معنی شبلی گوید۔ **شعر**

غبت عنی فما احسن بنفسی   و قلا شئت بصفاقی الموصوفة

فانا اليوم غائب عن جميع   ليس الا العيان الموصوفة

و اما السهلة۔ ٹولی سہلیان بسہل بن عبد اللہ تستری کنند۔ و مے
از محققان اہل تصوف بود۔ و گہری ایشان۔ چنانکہ ذکر وے گذشت۔ و در جملہ اندر وقت
خود سلطان وقت بود۔ و از اہل حل و عقد بود اندرین طریقت۔ و ویرا برہمین ظاہر بسیار بود۔
کہ اندر ادراک حکایات اہل عقل عاجز شود۔ و طریق وے اجتہاد و مجاہدۃ نفس و ریاضت
است۔ و سر پداں بمجاہدۃ بدرجہ کمال رسانیدے۔ و اندر حکایات معروف است۔ کہ
سر پدے را گفت۔ جہ کنن تا یک روز ہمہ روز مے گوئی یا اللہ۔ یا اللہ۔ و دیگر روز
وسہ دیگر روز پنجناں۔ تا بادل خوںے گرفت۔ گفت اکنون شبہا بادل پہوند چناں کرد۔ تا
چناں شد۔ کہ اگر خود را بجائے خواب دیدی ہماں مے گفتے اندر خواب۔ تا آں عادت
طبع وے شد۔ آنگاہ گفت اکنون ازین باز گرد۔ بیا و داشت وے مشغول شود۔ تا چناں
شاید کہ ہمہ روزگارش مستغرق آں گشت۔ وقتے اندر خانہ بود چوبے از ہوا اندر افتاد۔ و بر
سر وے آمد۔ و بشکست۔ و قطرہ ہائے خون کہ از سرش بر زمین مے آمد نوشتہ پدید مے آمد
اللہ۔ اللہ۔ و پرورش مریداں از روئے مجاہدات و ریاضات طریق سہلیاں بود۔ و خود
در ویشاں۔ و حیرت طریق چویناں۔ و مراقبہ باطن طریق جنیہاں۔ امار ریاضت و
مجاہدت سر وے را سود ندارد۔ اکنون من اندر معرفت نفس و حقیقت آں بیان کنم۔
تا معلوم شود آنگاہ بیان مذاہب اندر مجاہدات۔ و احکام آں فرونم۔ تا بر طالب معرفت
این ہر دو ہویدا شود۔ واللہ اعلم بالصواب۔

الکلام فی حقیقۃ النفس ومعنی الھو۔ مے بدانکہ نفس

از روئے لغت وجود شے باشد۔ و حقیقت رو ذات۔ و اندر جریان عادات۔ و عبارات
مردمان قتل اسرت معانی بسیار را بہر خلاف یک دیگر استعمال کنند۔ بمعانی متضادہ ہمزب

گروہ نفس یعنی روح است. و نیز دیک گروہ یعنی مروت. و نیز دیک گروہ یعنی جسد. و نیز دیک گروہ یعنی نون. اما محققان این طالع را مراد از این لفظ جمله پنج چیز بنامند. و اندر حقیقت آن موافق اندر منبع شر است، و قائل سوم اما گروہ گویند که شے است و مودع اندر قالب. چنانکه روح، و گروہ گویند که صفتی است مر قالب را چنانکه حیات. و متفق اند که اظهار اخلاق دنی بوسی باشد. و افعال مذموم را سبب آنست. و این بر دو قسم است یکے معاصی. و دیگر اخلاق دنی. چون کبر و حسد و غل و شتم و حقد و آنچه بدین مانند از معانی کائنات و اندر شرح عقل پس بر ریاضت مر این اوصاف را از خود دفع کواں کرد. چنانچه توبه بر معصیت را. و معاصی از اوصاف ظاهر بود. و این اخلاق از راه صاف باطن و ریاضت از افعال ظاهر بود. و توبه از اوصاف باطن. آنچه اندر باطن پدید آید از اوصاف دنی با اوصاف دنی ظاهر پاک شود. و آنچه بر ظاهر پدید آید با اوصاف ستوده باطن پاک شود. و نفس و روح هر دو از یک لطائف اندر قالب. چنانکه اندر عالم شیطانی و ملائکه و بهشت و دوزخ. اما یکے محل خیر است و یکے محل شر چنانکه چشم محل بصر است. و گوش محل سمع. و کام محل ذوق. و مانند این از اعیان و اوصاف که اندر قالب آدمی مودع است پس مخالفت نفس بر همه عبادتها است. و کمال همه مجاهدتها. و بنده جز بهر آن بخت نیاید. زانچه موافقت با طاعت کند است. و مخالفت و عین نجات بنده. و حق تعالی امر کرد بخلاف که دین آن. و بدح کرد آنرا که بخلاف نفس کوشیدند. و ذم کرد مر آنرا که بر موافقت نفس رفتند. چنانکه خدا تعالی گفت عزوجل. وَ لَقَدْ أَنفَسْنَا عَنِ النَّفْسِ فَإِنِ الْفِتْنَةُ هِيَ الْمَأْمُودَى. و نیز گفت. أَفَلَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَمْثَلِ النَّفْسِ لَمَّا رَاَهَا بِالنَّفْسِ وَ لَا مَا رَحِمَ رَبِّي. و پیغمبر گفت صلعم اذ ۲۱۰ اذ الله بعد خیر البصیر یعویب نفسه. و اندر آثار مودع است. که خدای عزوجل پداؤد و حتی فرستاد گفت یاد او دعاء نفسک فان ددنی فی عداوتها. اے داؤد و دشمنی کن با نفس خویش که دوستی من بدشمنی اوست پس این جمله که یاد کردیم اوصاف اند. و لا محاله صفت را موصوفه بیاید تا بدین قائم بود. و آنچه صفت بخود قائم نباشد. و معرفت آن صفت جز شناخت. جمله قالب معلوم نگردد. و طرق شناختن آن بیان اوصاف انسانیت است و سرائ. و اندر حقیقت انسانیت مرد مال سخن گفته اند. که تا این اسم چه چیز است. و هر چه چیز را سزاوار است.

و علم بر این همه طلاب حق فزاینده است۔ از انچه هر که بخود جاهل بود بغیر خود جاهلتر بود۔ چون بنده
مکلف باشد معرفت خداوند معرفت خود را بیاید تا بصحت حدوث خود قدم خداوند را بشناسد
و بقضای خود بقاء حق و را معلوم کند۔ فیض کتاب باین ناطق است۔ که خداوند تعالی امر
کنار را بجهل بخود صفت کرد۔ و گفت وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِذْ مَنَعَ نَفْسَهُ إِي
جھل نفسه و یکے گفته است از مشائخ من جھل نفسه فیهو بالغیر اجماع۔ و رسول گفت
من عرفت نفسه فقد عرفت ربه۔ ای من عرفت نفسه بالفتا مرقد عرفت ربه بالتقار۔ و یقال
من عرفت نفسه بالذل۔ فقد عرفت ربه بالعلو و یقال من عرفت نفسه بالعبودية۔ فقد عرفت
ربه بالربوبية۔ پس هر که خود را نشاند از معرفت کل محجوب باشد۔ و مراد از این جمله این جا
معرفت السانیت است۔ و اختلاف مردمان اندر این از اهل قبلہ۔ و گویے گویند انسان چیز
روح نیست۔ این جسد جو شرف و بیک آنست۔ و موضع و مادی گاہ و لیت۔ تا از عقل طبائع
محفوظ باشد۔ و حسن و عقل صفت آن۔ و این باطل است۔ از انچه جان چوں از این بنیت
جدا می شود۔ ویرا انسان می خوانند۔ و این نام که از شخص مرده به شیخ و چوں با می جان بود
انسانی بود زنده۔ و چوں بی جان باشد انسانی بود مرده۔ و دیگر آنکه جان اندر قالب متولد
نیز مودع است۔ ویرا انسان خوانند۔ و اگر علت السانیت روح بود۔ بایستے کہ هر
جا که جان بود حکم السانیت موجود بود۔ پس دلیل قائم بر بطلان قول ایشان۔ و گویے
دیگر گفته اند کہ این آتم واقع است بر روح و جسد بیک جا۔ و چوں یکے از دیگرے مفارقت
بود۔ این اسم ساقط شود۔ چنانکہ بر ایسے چوں دو رنگ مجتمع شود یکے سیاه و دیگرے سفید
آثر ابلق خوانند۔ چوں از یکدیگر جدا شوند آں رنگ را یکے را سیاه خوانند۔ و دیگرے را سفید۔
و این نیز باطل است بقول خدا سے عزوجل۔ کہ گفت هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ
الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً۔ و مر خاک آدم را بپایان انسان خوانند و هنوز جان بدان
قالب پیوسته نبود و گویے دیگر گویند کہ انسان چیز و لیت نامتخیزی۔ و محل آن دل است
کہ قاعده همه اوصاف آدمی آنست۔ و این هم محال است۔ کہ اگر یکے را یکشنود دل از می
بیرون کنند هم اسم السانیت از وی نیفتد۔ و پیش از جهان با اتفاق اندر قالب آدم دل بود
و گویے اندر عیان متصوف را اندر این معنی غلطی افتاده است۔ و گویند کہ انسان آکل و
شارب و محل تغیر نیست۔ و آن ستر الی است۔ و این جسد تبلیس آنست۔ و آن مودع

است اندر امتزاج طبع و اتحاد وجب و روح گویم با اتفاق جمله عقلا و مجانبین و کفار و فسق
و جهال را اسم السانیت است. و اندر ایشان هیچ معنی نیست ازین اسرار و جمله متغیره
آکل و شارب اند. و اندر قالب وجود شخص هیچ معنی نیست که آنرا انسان خوانند و از
بسی علتش نیز نه. و خداوند عز و جل جمله مایها را که اندر مایه کرب گردانیده است انسان خواند
است بدون معنی از آن در بعضی آدمیا نیست. کقولم عز و جل. وَكَمْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ
مِنْ سِلَآءٍ مِّنْ مَّيْنٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً فِي فَؤَادٍ يَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّفْثَةَ عَاقِقَةً فَخَلَقْنَا الْعَاقِقَةَ
مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا فَفَكَسَّوْنَا الْعِظَامَ حُمْأً ثُمَّ الشَّأْنُ فَخَلَقْنَا آخَرَ فَتَبَارَكَ
اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ پس بقول خداوند تعالی که وے اصدق الصادقین است. از خاک
پاک این صورت مخصوص با همه تعبیه انسان است. چنانکه گریه و سیه گفته اند از اهل سنت
که انسان نامی است. که صورتش بدین صفت معهود است. که موت این اسم را از وے
نفی کنند. تا صورت معهوده آلت موسوم بر ظاهر و باطن. و مراد از صورت معهود و متعده
و بیاه بودن. و آلت موسوم بجنون و عاقل. و با اتفاق هر چه صحیح تر بود کاملتر باشد اندر خلقت
پس بدانکه ترکیب انسان آنکه کاملتر بود نیز دیکر محققان از سه معنی باشد. یک روح
و دیگر نفس و سه دیگر جسم و هر یک را ازین صورت صفت بود. که بدان قایم بود. روح
را عقل، و نفس را هوا، و جسم را احس و مردم نمونه است از کل عالم. و عالم تام دو جهان
است. و از هر دو جهان در انسان نشان است. نشان این جهان آتیه و خاک و باد و
آتش. ترکیب وے از بنغم و خون و سودا و صفرا. نشان این جهان بهشت و دوزخ و عرصا
یا زجهان بجای بهشت از لطافت، و نفس بجای دوزخ از آفت، و وحشت، و جهید بجای
عرصا. و حال این هر دو معنی بقدر و موافقت پس بهشت تا اثر رضا وے و دوزخ
تبعی بسخطش میچیند. روح مؤمن از روح معرفت. و نفس وے از حجاب و ضلالت. و
تا اندر قیامت مؤمن از دوزخ خلاص نیاید. و به بهشت نرسد. و حقیقت ربوبیت نیابد
به تحقیق ارادت نرسد که قاعده آن روح است بحقیقت قربت و معرفت نرسد پس هر که
دینا او را بشناسد. و از دیگران اعراض کند. و بر صراط شریعت قیام کند بقیامت دوزخ
و صراط نه بنید. و در جمله روح مؤمن داعی وے بود به بهشت. که اندر دنیا نمونه آن ولیست
و نفس داعی وے بدوزخ که اندر دنیا نمونه آن ولیست. آن یک را به عقل تام. و این

دیگر را قاید ہوائے ناقص تدبیر آں یکے صواب۔ و از آں میں دیگر خطا پس بر طلب آں
در گاہ واجب بود کہ پیوستہ طریق مخالفت و سے سپرند۔ تا بخلاف و سے سر روج و عقل را مدد
کر وہ باشند کہ آں موضع سر خدا نیست عزوجل۔ و اللہ اعلم بالصواب۔

فصل اما آنچه مشائخ گفته اند اندر نفس۔ و النون مصری گوید رحمۃ اللہ علیہ
انشاء المحجوب رویت النفس۔ و تدبیر بار صاحب ترین حجب بندہ را رویت نفس است۔
و متابعت تدبیر آں۔ اندانچہ متابعت و سے مخالفت حق عزوجل بود۔ و مخالفت حق سر جملہ
حجما ہوا بود۔ و البیہ بسطامی گوید رحمۃ اللہ علیہ النفس صفة لا تسکن الا بالباطل نفس صفتی
است کہ سکونت آں بباطل بود ہرگز و سے راہ حق سپری نکرد۔ و محمد بن علی الشرنوبی گوید رحمۃ
اللہ علیہ تفسیر ان تعرف فاحق مع بقا و نفسک فیک و نفسک لا تعرف نفسہا فکیف
تعرف غیرہا۔ بخوابی تاحق را بشناسی بالقاء نفس تو اندر تو۔ و نفس تو خود را بالقاء خود
مرفورائے شناس۔ چگونہ غیر خود را بشناس۔ یعنی نفس خود اندر حال بقائے خود بخود و مجاہدت
چون خود محبوب بود بچون چگونہ مکاشفہ کرد۔ و جتیبہ گوید رحمۃ اللہ علیہ اساس الکفر قیامک
علی مواد نفسک۔ بنا کفر قیام بندہ باشد بر مواد حق خود۔ اندانچہ نفس را بالطیفہ اسلام مقام
نیست۔ لا محالہ پیوستہ و باعراض کو شد۔ و معرض متکبر بود۔ و متکبر بیگانہ۔ و ابوسلیمان دارانی
گوید رحمۃ اللہ علیہ النفس خائفة ما لعة۔ و افضل الاعمال خلاصہ نفس خائن است
اندر امانت۔ و مانع از طلب رضا۔ و بہترین اعمال خلاف و لیست۔ اندانچہ حیانت
اندر امانت بیگانگی بود۔ و ترک رضا کم شدگی و انقاس ایشان اندرین معنی پیش از انست
کہ حصر توان کرد۔ چگونگی آں آدم بر سر مقصود۔ و اثبات مذہب سهل اندر صحت مجاہدات نفس و
ریاضت آں۔ و طریق بیان اندر حقیقت آں۔ و با اللہ التوفیق۔

الکلام فی مجاہدة النفس قال اللہ تعالیٰ و الذین جاهدوا
فینا لکنھم ینھم سبلنا و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الجہاد من جاهد نفسه فی اللہ
و فی رقتہ رجعتنا من الجہاد الا صغر الی الجہاد الا کبر۔ قیل یا رسول اللہ ما الجہاد الا کبر
قال لا و لی جہادۃ النفس۔ یا زکشتیم از جہاد و خورد ترین یعنی غزو بسوئے جہاد اکبر گفتند
یا رسول اللہ جہاد اکبر چیست۔ گفت مجاہدت نفس۔ و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جہادۃ
نفس را بر جہاد و نفسی نہاد۔ اندانچہ رنج آں زیادت بود کہ آں جہاد را ندان واجب بود۔

و مجاهدۀ فکر کردن آن پس بدال اگر تک الله تعالی طریق مجاهدۀ نفس و سیاست آن
واضح و پدید است که ستوده است میان همه اهل ادیان و ملل و مختص اندا اهل این
طریقت بر عانت آن مستعمل و جاریست و این عبارت اندر میان خواص و عام ایشان و
مشایخ را اندرین معنی در موز و کلمات بسیار است و سهل بن عبد الله تستری اندر اصل این علوم بیشتر
گفته و در بیان مجاهدات بر این بسیار است و گویند که وے خود را بر این داشته بود که هر پانزده روز
یک بار طعام نخورد وے و عمر و راز بگذاشت بغداد اندک و جمله محققان مجاهدات اثبات کرده اند
و مر آنرا اسباب مشاهدۀ گفته اند وے بوده است که مجاهد را علت مشاهدۀ گفته است و مر
طالب را اندر حق یافت تاثیر عظیم نهاده است و وے زندگانی دنیا را در طلب فضل و نهد بر حیات
عقبی و در حصول مراد از آنچه گوید آن شمره این است چوں در دنیا خدمت کنی - آنجا قربت یابی -
بے خدمت آن قربت نباشد - باید تا علت وصول حق مجاهدۀ بنده باشد که بکند هم بتوفیق وے
المشاهدات مواردیست از مجاهدات - و دیگران گویند که وصول حق را علت نباشد - که هر که بحق
رسد فیض و فضل را بافعال چه کار بود پس مجاهدت تهذیب نفس راست - نه حقیقت قرب را -
از آنچه رجوع مجاهد به بنده باشد و حواله مشاهدۀ بحق محال بود که این علت آن گردد یا اولت
این و حجت سهل اندرین قول خدا نیست غرضی که گفت - وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا
آنکه مجاهد کن مشاهدۀ یابد و نیز جمله ورود انبیاء و اثبات شریعت و نزول کتب و جمله
احکام تکلیف مجاهدت است - اگر مجاهدت علت مشاهدۀ نبود وے حکم این جمله باطل شد وے و
نیز جمله احوال دنیا و عقبی تعلق بحکم عقل دارد هر که عقل از حکم نفی کند شرع و رحم جمله بر خیزد نه اندر
اصل اثبات تکلیف در دست آید و نه اندر فرع طعام - هر بهی را و یا جامع هر دفعه سر را را
علت شود و این تعطیل کل معانی بود پس رویت اسباب اندر افعال توجیه بود و دفع آن
تعطیل و این را اندر مشاهدۀ دلالت است - و انکار مشاهدۀ مکابره عیاں بود - نه بینی که سبب
توسن را بر ریاضت از صفت ستوری بصفت مروتی آید و اوصاف ستوری اندر وے مبدل
کنند تا تا از پایه از زمین بر گیرد و بخیزد و بدو و گوئی بدست بگرداند و مانند این کو دک بے عقل
عجی را بر ریاضت عربی زبان میگردد و لطف طبیعی ویرا اندر وے مبدل میگردد و مانند - و یا خوشی
را بر ریاضت بدال درجه رسانند - که چوں بگذارد از ش میوه و چوں بخواندش باز آید و رنج بند
بر وے دوست تر از آزادی و لذت نفسی بود و سبب پدید را مجاهدۀ بدال محل رسانند که کشته روئے

عنایت بیشتر سے بھی نزدیک تر کیے اندر صومعہ مقرون طاعت از حق دور۔ ویکے اندر خرابات موصول
بمعصیت بھی نزدیک تر۔ و اشرف ہمہ معانی ایمان است کو دے را کہ مکلف نیست محکمش حکم ایمان بود۔
و مجاہدین را ہچنان پس چوں اشرف مواہب را مجاہدت علت نباشد۔ آنچه کم ازاں بود ہم اجابت
محتاج نبود۔ و سن کہ علی بن عثمان الجعفی ام میگویم کہ این خلافیست اندر عبارت بدو معنی را کہ
یکے میگوید من طلب وجد۔ و دیگرے میگوید من وجد طلب۔ و سبب یا فتن طالب بود۔ و سبب
طلبیہ را یافت۔ آں مجاہدت میکند تا مشاہدت یابد۔ و ایں مشاہدت میکند تا مجاہدت یابد۔ و
حقیقتہً ایں آں بود کہ مجاہدت اندر مشاہدت بجائے توفیق است اندر طاعت۔ و آں عطایست
از حق عزوجل پس چوں طلب حصول طاعت بے توفیق محال بود۔ حصول توفیق نیز بے طاعت
محال بود۔ و چوں بے مشاہدت مجاہدت موجود نباشد۔ بے مشاہدت مجاہدت نیز محال بود۔
پس لمحہ از جمال خداوندی بیاید۔ تا بندہ را بجاہدت ولایت کند۔ و چوں علت وجود مجاہدت آں
لمحہ باشد۔ ہدایت سابق بود بر مجاہدت۔ تا آنچه آں قوم یعنی سہل و اصحاب او حجت کنند کہ ہر کہ
بجاہدت اثبات نکند۔ برود و جملہ ادبیا و کتب و شرایع منکر بود۔ کہ مدار تکلیف بر مجاہدت است۔
بہتر ازین بیاید کہ مدار تکلیف بر ہدایت حق است۔ مجاہدت اثبات حجت راست نہ حقیقت
وصلت را۔ و خداوند عزوجل گفت۔ وَلَوْ اَنَّ ثُلُثَا النَّاسِ لَشَهِدُوا الْمَلٰٓئِکَۃَ وَکَلَّمَهُمُ الْمَوْفٰی وَحَشٰنَا
عَلٰیہُمْ کَلَّ شَیْءٌ قَبْلَہٗ مَا کَانَ اَلْوَسٰٓؤُا اِلَآ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰہُ وَلَکِنْ اَکْثَرُہُمْ یُجْحِلُوْنَ۔ و اگر ما فرشتگان
را بدیشاں فرستیم۔ و مردگان را باایشاں سخن آریم۔ و بر انگیزیم برایشاں ہمہ چیز را۔ ایشاں
ایمان نیارند۔ تا ما سخن اہمیم۔ از آنچه علت ایمان مشیت ماست نہ رویت۔ و لائل و مجاہدت ایشاں
و نیز گفت کہ۔ اِنَّ الَّذِیْنَ یَقْرَءُوْنَ سُوْرَۃً عَلٰیہُمْ ؕ اَنْ اَنْزَلْنٰہُمْ اَمْ لَمْ تُنْزِلْہُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ۔
اے انکہ کافر اندر منساو نیست نزدیک ایشاں اظہار حجت۔ و ورود و لائل۔ و اندازا اہوال
قیامت۔ و ترک آں۔ ایشاں ایمان نیارند۔ کہ ما را ایشاں را اہل ایمان مکر و انبیہ ایم۔ و دلائل
ایشاں حکم شقاوت مخموم است۔ پس ورود ادبیا و نزول کتب و ثبوت شرایع اسباب
وصول بہ علت وصول۔ تا آنچه ابو بکر اندر حکم تکلیف ہماں بود۔ کہ ابو جہل۔ تا ابو بکر بعد فضل
بر سید۔ و ابو جہل بعد بے فضل باز ماند پس علت وصول ابو جہل بعد از فضل باز ماندن عین
وصول است۔ نہ طلب وصول۔ کہ اگر طالب و مطلوب ہر دو یکے بودے۔ طالب واحد بودے۔ و
چوں واحد بودے۔ طالب نبودے۔ از آنچه رسیدہ اسودہ باشد۔ و بر طالب آسائش درست نیاید۔

و پیغمبر گفت صلعم من استوی یوماً فیه و مغبون - هرگز دور و نزدیک بهم بود یعنی از طالبان و
 اندر علی ظاهر بود باید که هر روز بهتر باشد و این درجه طالبان است - باز گفت استقیبوا
 و لن تخفوا استقامت گیرید - و بر حال باشی پس مجاهدت را سبب گفت - و سبب اثبات
 کرد مراثبات حجت را - و وصول را از سبب لغی که تحقیق الیه است را - و آنچه گویند که اسبب را
 بمجاهدت بصفه دیگر گردانند - بدانکه اندر اسبب صفتی است مکتوم - که اظهار آنرا مجاهدت سبب
 است - که تا ریاضت نیابد آن معنی ظاهر نشود - و اندر خبر که آن معنی نیست - هرگز اسبب نگردد -
 نه اسبب را بمجاهدت خبر توان کرد - و نه خبر را بر ریاضت اسبب توان گردانید - اندر آنچه این قلب
 عین باشی پس چون چیزی بیک عین او را قلب نتواند کرد - اثبات آن اندر حضرت حق سبحانه تعالی
 بود بر این - پیغمبر یعنی سهل تستری مجاهدت می یافت - که و سه از آن آرد بود - و در عین آن عبارت
 او از آن شقط بود - نه چون گروهی که عبارت آنرا به معانی مذموب گردانیده اند - و محال باشد
 که آنچه همه معاملات است بیاید همه عبارت گردد - و در جمله مرام این قصه را مجاهدت و ریاضت
 موجود است با اتفاق آثار و بیات آن اندر آن است - پس آنکه مجاهدت لغی میکند نه مرام
 عین مجاهدت است - بلکه مراد عدم رویت مجاهدت است - و عجیب نامیدن بافعال خود اندر محل قدس -
 از آنچه مجاهدت فعل بنده بود - و مشاهدت داشت حق - تا داشت حق نباشد فعل بنده قیمت نمی رفت
 از خودت دل نگرفت - که چندین مشاطگی خود کنی فصول حق نه بینی - که چندین سخن فعل خود گوئی پس مجاهدت
 دوستان فعل حق باشد اندر ایشان - به اختیار ایشان - و آن قمر و گدازش بود - و گدازش را به خود
 بود - و مجاهدت جاهلان فعل ایشان باشد اندر ایشان با اختیار ایشان - و آن تشویش بود - و بر این
 دل پر کننده از آفت پرانده بود پس تا توانی از فعل خود عبارت کن - و اندر هیچ صفت نفس
 متابعت کن - که وجود هستی تو حجاب نیست - اگر بفعل محبوب بودی بفعل دیگر برخواستی پس
 کلیت تو حجابست تا بکلیت فنا نکردی تا کسبه بقا نکردی - فان النفس کلک - یا غر و جاد
 الکلب لا یطعم الا بالذباغر و اندر حکایات معروف است - که حسین بن منصور بکوفه اندر
 خانه محمد بن اکسین العلوی نزول کرده بود - ایامیم خواص بکوفه اندر آمد - چو خسرو شنید
 بنزدیک و سه شریح حسین گفت یا ایامیم اندرین چهل سال که تو تعلق بدین طریق داری - این
 معنی ترا چه چیز حاصل شده است - گفت طریق تو کل مرا مسلم شده است - حسین گفت نصیحت
 عمرت فی عمران یا طاعت نایب الفناء فی التوحید - عمر اندرین عمران باطن شامل کردی پس

فنا کجاست اندر توحید یعنی توکل عبارت نیست از معاملات خود با خداوند تعالی۔ و درستی باطن با اعتماد
کردن با او۔ و چوں کہ عمر اندر معالجات باطن کند عمر کے دیگر باید تادیر معالمت ظاہر خیر
کند۔ ہر دو عرضائع باشند۔ و ہنوز از حق ہوسے انفسے فریبیدہ باشند۔ و از شیخ ابوعلی سیاه مروزی
حکایت کنند۔ کہ گفت من نفس را بدیدم بصورتے مانند صورت سبائین۔ کہ یکے سوئے وے گرفتہ بود۔
و در میان وادین ویرانہ درختے بستم۔ و قصد ہلاک وے کردم۔ مرا گفت یا اباعلی مرغی کہ من
لشکر خدایم مرا کم نتوانی کرد۔ و از محمد بن علیان تسوی رویت آرنده۔ و وے از کبار اصحاب
جنت بود کہ من اندر این اے حال کہ یافتہ اے نفس دنیا گشتہ بودم۔ و مینگاہما مے وے بدستہ
از وے پیوستہ حقے اندر دل من بود۔ روزے چہیزے پہوں رہا ہ کچہ از گوسے من پر آمد۔ و
حق تعالی مرا بوسے شناسا کردایت۔ و دانستم کہ آل نفس است و بر این پیر پائے اندر آوردم۔ و
ہر کدے کہ بروے میزدم۔ وے بزرگتر میشد۔ گفتے ہذا ہمہ چیز ہا برنج و زخم ہلاک شوند تو
چرا زیادہ کردی گفت از آنچہ آفرینش من بر بازگوئی است۔ و آنچہ برنج چیز ہا بود راحت من
بود۔ و آنچہ راحت چیز ہا بود برنج من بود۔ و شیخ ابو العباس شافعی کہ امام وقت بود گفت ہنوسے
من بخانہ اندر آمدم۔ سگے زرد دیدم بجائے خود خفتہ بود۔ پس اشتم کہ از محبت اندر آمدم است۔
قصد را ندن وے کردم۔ وے بر سر وامن من اندر آمد۔ و نا پدید شد۔ و شیخ ابو القاسم گرگانی کہ
امروز قطب و مدار علیہ و بیت البقاہ اللہ۔ وے از ابتائے حال خود نشان داد۔ کہ من اورا بصورت
مارے دیدم۔ و درویشے گفت من نفس را دیدم بصورت موشے گفت تو کیستی گفت من ہلاک
غافلیم کہ داعی شر و سوء الیثنا تم۔ و نجات دوستاں کہ اگر من با ایشان نباشے۔ کہ وجوہ من
آفت است۔ ایشان بہائی خود مغرور شوند۔ و با فعال خود مستکبر۔ کہ پہوں اندر طہارت دل
و صفائی سیر و نور ولایت و استقامت بر طاعت خود نگرند۔ از ہوا کبری و ایشان پدیدار آید۔ و باز پہوں
مرا بینند۔ اندر میان دو پہلوے خود آں چہ عیب از ایشان پاک شود۔ و این جملہ حکایات دلیل آنست
کہ نفس عین است نہ صفتی۔ و ویرا صفات است۔ و ماوصاف وے ظاہر ہے پیغم۔ و رسول گفت
صلی اللہ علیہ وسلم۔ اعدے عدد نفوس الی بن جنیہ۔ دشمن ترین دشمنان تو نفس
تست اندر میان دو پہلوے تو پس چوں معرفت آل حال آمد و انستی کہ خود از بر پاہت بدست
توان آورد۔ اما اصل و ماہیت وے نیست نگر و۔ و چوں شناخت وے و دست شد طالب اگر
مالک باشد پاک نبود از لہائے او اندر وے۔ لان النفس کذب بناہ و امساک الکلب بعد

الطیاضۃ مبلغم۔ پس مجاہدات نفس مرتضیٰ اوصاف نفس را بود۔ نہ فنائے عین اور۔ و مشایخ را
اندریں معنی سخن بسیار است۔ آما من خوف تطویل کتاب را بدین مختار لغات کردم۔ انمول سخن
اندر حقیقت ہوا و ترک شہوات گویم انشاء اللہ عزوجل۔ و یا اللہ التوفیق۔

الکلام فی حقیقۃ الهوی

نفس است بنزدیک گروہے۔ و بنزدیک گروہے دیگر عبارتست از ادوات طبع۔ کہ مستصرف و مدبر
انفس است۔ چنانچہ عقل از روح۔ و ہر روحی را کہ اندر بنیت خود از عقل قوتے بنیاد ناقص بود
و نیز ہر نفسی را کہ از ہوا قوتے بنیاد ناقص بود پس نقص روح نقص قربت بود۔ و نقص نفس
عین قربت۔ و پیوستہ مرتبہ را دعوتین مے باشد۔ یکے از عقل و یکے از ہوا الا آنکہ متابع دعوت
عقل باشد بایمان رسد۔ و آنکہ متابع دعوت ہوا بود بفساد و کفران رسد۔ پس ہوا حجاب و
اضلال باشد۔ و رفعت گاہ مریدان محل اعراض طالبان و امور است بندہ بخلاف آن۔
و منی از ارتکاب آن۔ لان من ركبما هلك۔ و من خالفهما ملک۔ چنانکہ خداوند گفت عزوجل۔
و اما من خاف مقام ربه و نهى النفس عن الهوى فان الجنة هي الما دى۔ و رسول گفت
صلی اللہ علیہ وسلم ما اخاف علی امتی اتباع الهوى و طول الامل۔ و از ابن عباس
مے آید اندر تفسیر قول خداے تبارک و تعالیٰ و لقدس۔ افرأیت من اتخذ الهة لقوة
ای الهوى لها معبودا۔ و یل بر آنکہ بدول حق ہوائے و معبود و ولیست۔ و ہمہ ہمت وے
روز و شب طلب رضاے ولیست۔ و ہوا یا حملہ برد و قسم است یکے ہوائے لذت۔ و شہوت
و دیگر ہوائے جاہ خلق و ریاست۔ و آنکہ متابع ہوائے لذت باشد از رخا بات بود۔ و خلق از فتنہ
وے امین باشند۔ اما آنکہ متابع ہوائے شہوت جاہ خلق و ریاست باشد اندر صوامع و دواثر
باشد۔ فتنہ خلق باشد کہ خود از راہ افتادہ باشد و خلق را نیز بفسادت داعی بود۔ فنعوذ باللہ
من متابعت الهوى۔ پس آنکہ کل حرکات ہوا باشد مبتلا بعبت آن و ہر رضا باشد و ہر باشد از حق
اگرچہ در سچی باشد باشد۔ و باز آنکہ از ہوا ترمیش بود۔ و از متابعت وے گریزش بود بنزدیک
یا شمیم سخی۔ اگرچہ اندر کشت بود۔ ابلہ سیم خواص گوید کہ وقتے شنیدم کہ اندر روم را ہیے بہفتاد
سال است۔ تا در دیرے نشسته است حکم رہبانیت یغتمے عجیب شرط رہبانیت چهل
سال بود۔ و این در وچہ مشرب بہفتاد سال دریں دیر بیارامیدہ است۔ قصد وے کردم چوں
بنزدیک دیر وے رسیدم۔ و بیچہ باز کرد۔ و مرا گفت یا ابلہ سیم دانستم کہ بیچہ کار آمدی بن اینجا نہ

برای بیست و ششم ام - اندر بیست و هفتاد سال - بلکه من سگ دارم با هو اشتوریده - اندر بیست و هشتاد و شش ام -
 تا سگ یانی کتم - و شتر و اسب از خلق باز دارم - و الا من نه اینم - چوں این سخن از وی بشنیدیم - گفتیم
 بار خدا یا قادر می - که اندر عین ضلالت بنده را طریق صواب دهی - و راه راست را مست کنی - گفت
 بابا بیستم چند مرد را از طلب کنی - برو خود را طلب کن - چوں یافتی پاسبان خود باش - که هر روز
 این هوا سی صد و شصت گونه لباس الیهت پوشد - و بنده را بضلالت دعوت کند - و در جهل
 شیطان را اندر دل و باطن بنده محال نباشد - تا ویرا هوای معصیت اندر دل پدید آید -
 و چوں مایه آل از هوا پدید آید - آنگاه شیطان آنرا بگیرد - و می آید - و بر دل و دلوه
 میکند - و این معنی را و سواس خوانند پس ابداً می آید از هوا بوده باشد - و البادی اظم - و این معنی
 قول خدا است عز وجل - که گفت مرا بلیس را آنگاه که میگفت که من جمله آدمیان را از راه برم - ان عبادی
 لکین لک علیهم سلطان - ترا بر بندگان خاص من هیچ سلطانی نیست پس شیطان بر حقیقت
 نفس و هوای بنده باشد - و ازاں بود که پیغمبر صلی الله علیه و سلم گفت - و ما من احد الا و قد غلبه
 شیطان الا عمر - فانه غلب شیطان - و بچکس نیست که نه شیطان ویرا غلبه کرده است یعنی
 هوای هر کس مر او را غلبه کرده است بجز عمر - که و س شیطان خود را غلبه کرده است پس هوای
 طینت آدم - و بر جان جان فرزندان می است - که پیغمبر گفت الهوی و الشهوت معبونه
 بطلینة ابن آدم - ترک هوا بنده را می کند - و از ترکاب آل امیر را می کشد - چنانکه زینجا هوا را
 از ترکاب کرد امیر را و اسیر شد - و یوسف ترکب هوا گفت اسیر بود - امیر گشت - و از جنیت پر سید
 ما الوصل قال ترکب ترکاب الهوی - آنکه خواهد که بوصلت حق مکرم شود هوا گوئی تن را خلاف کن
 که بنده هیچ عبادت بحق تقرب نکند بزرگتر از آنکه مر هوا را خلاف کند - از آنچه کوه بناخن کنان بر آوی
 آسان تر از آن بود که هوا را خلاف کردن - و اندر حکایات یافتیم از ذوالنون مصری که گفت یک را
 دیدیم که اندر هوا می پرید - گفت ای در چه بچه یافتی - گفت قدم بر هوا نهادم تا در هوا شدم - از محمد
 بن فضل البلخی می آید که گفت عجب دارم از آنکه هوا می خود بخانه می شود - و زیارت کند چو قدم
 بر هوا نهاند - تا به درسد و با و می دیدار کند - اما ظاهر ترین صفت نفس را شهوت است و شهوت
 معنی است پر گنده - اندر اندک آدمی - و جمله خواست و کارهای و سبب اند - و بنده بچفظ جمله
 ملکات است - و از فعل هر یک مسئول - شهوت از آن چشم دیدار - و ازاں گوش شنیدن - و
 از آن بینی بوئیدن - و ازاں زبان گفتن - و ازاں کام چشیدن - و ازاں جسد لمس - و بوسه دادن -

و از آن صدر اندیشیدن پس باید که طالب راعی و حاکم خود باشد - و روز و شب روزگار خود را
در آن بگذارد - تا این و داعی هوار که اندر حواس پیدایم آید از خود منقطع گرداند - و از خداوند تعالی
خواهد - تا در پیدال صفت گرداند - که این ارادت از باطن و دفع گردد - که هر آنکه بجز
شہوت بتولا گردد از کل معافی عجیب شود - پس اگر بنده بتکلف این را از خود دفع کند - رنج و
درازه گردد - و وجود اجناس آن متواتر شود - و طریق این تسلیم است تا مراد حاصل گردد - و از
ابوعلی سیاه مروزی حکایت کنند - که گفت من بگرما به رفته بودم - و بر موافقت سزدت است
را مراعات میکردم - با خود گفتم ای ابوعلی این عضو را که منبع شہوات است ترا بچندین آفت مبتلا
دارد از خود جدا کن - تا از شہوت باز بمانی - بسم نذر کردی که یا ابوعلی اندر ملک که تصرف می کنی -
بگره تعبیه را از عضو دیگر اولتر نیست - بعزت ما اگر از خود جدا کنی مادر هر مومنی
از آن تو صاحب شہوت و هوا نمم - اندر آن محل - و اندرین معنی گوید - **شعر**
تبتغنی الذخیرا دغ دغاً فانک
تترك بخشى الله ریحاً فانک

بنده را در خرابی بنیت هیچ تصرف نیست - اما اندر تبدیل صفت بتوفیق حق - تسلیم امر و برتری از
حول و قوت کسی هست - و بحقیقت چون تسلیم آمد - عصمت آمد - و بعصمت حق بنده بحفظ و نجات
آفت نزدیکتر بود - که بجا آمد - لان نفی الذباب بالملكة البیضاء لقیه بالمدبة - پس حفظ
حق زائل گردانده جللی آفتها است - و بزوانیده جللی علتمها - و هیچ صفت مر بنده را باقی
مشارکت نیست - چنانچه و فرموده است اندر ملک و تصرف نه - و تا تقدیر عصمت
حق نباشد بجز بنده از هیچ چیز باز نتواند بود - که جدا و جدا نباشد - چون از حق به بنده جدا نباشد
جدا و را سود ندارد - و قوت طاعت بجز ساقط شود - و جمله جدا اندر و و جانگاه صورت بند
یا جدا کند تا تقدیر حق را بگرداند از خود - یا خود بخلاف تقدیر چیزی بخود نسبت کند - و این هر
دو روا نباشد که تقدیر بجز متغیر نشود - و هیچ کار و بی تقدیر نیست - و هم می آید که شلی
بیمار شد طبعی نزدیک و آمد - گفت پر میزن - گفت از چه چیز پر میزنی کم این چیزیکه روزی
من است - یا از آنچه روزی من نیست - اگر پر میزنی از روزی باید کرد و توان کرد - و اگر جز از روزی
آن خود بمن نماند - ان المشاهدة لا تجاهد - و این مسئله با احتیاط جائز دیگر بیارم
انشاء الله تعالی عزوجل - و اما الحکمة حکیمان تولی بابی عبد الله محمد بن علی الحکیم الترمذی
کنند - و و سئید از آنکه وقت بود اندر جمله علوم ظاهری و باطنی - و ویر تصانیف بسیار است -

و قاعده سخن و طریش بر ولایت بود۔ و عبارت از حقیقت آل کریم۔ و از درجات اولیا و مراعات ترتیب آل گفته۔ و آل علیجہ بکرمیت بیکرامہ باعجوبہ بسیار۔ و ابتدای کشف مذہب و سائنست کہ بدانی۔ کہ خداوند تعالی را او نبیا است۔ کہ ایشانرا از خلق برگزیده است۔ و مہبت شان را از تعلقات بریدہ۔ و از دواعی نفس و ہواشان و خریدہ۔ ہر کسے را بردار خستہ قیام دادہ۔ و در این معانی بر ایشان کشودہ۔ و اندرین سخن دراز است۔ و چنانہ اصل اورا شرح باید داد۔ تا معلوم گردد۔ اکنون بن برہیل اختصار تحقیق این ظاہر کنم۔ و اسباب و اوصاف و سخن مرویان را اندر این بیارم انشاء اللہ عزوجل۔

الکلام فی اثبات الولاية۔ بدانکہ قاعده و اساس طریقت تصوف و معرفت جملہ بر ولایت و اثبات آنست۔ و جملہ شاخ اندر حکم اثبات این موافق اند۔ اما ہر کسے بعبارت دیگرہ گویان این ظاہر کردہ اند۔ و محمد بن علی مخصوص است باطلاق این عبارت بر حقیقت طریقت را۔ اما ولایت بفتح تصوف بود اندر حق لغت۔ و ولایت بکسر واد انارت بود۔ و نیز ہر دو مصدر فعل ولیت باشند۔ و چون چنین بود باید کہ تا دو لغت بود۔ چو ولایت و دلالت۔ و نیز ولایت بر ولایت بود۔ و از آنست کہ خداے عزوجل گفت **ثُمَّ لَمْ يَكُنْ لَكَ دَلِيلٌ وَلَا يَدُ الْاِحْسَانِ** کہ کفار لولی بہ و سے کنند۔ و نیز بدو برگردان۔ و از معبودان خود تبری کنند۔ و نیز ولایت بمعنی محبت بود۔ اما ولی روا باشد کہ فعیل بود معنی مفعول۔ چنانکہ خداے گفت عزوجل۔ **وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّابِقِينَ** کہ خداوند تعالی بنده خود را بافعال و اوصاف سے نگذارد۔ و اندر کشف حفظ خودش یدارد۔ روا باشد کہ فعیل باشد بمعنی مبالغہ اندر فاعل۔ کہ بندہ لولی بطاعت و سے کند۔ و بر عیالات حقوق و سے مداومت کند۔ و از غیر و سے اعراض کند۔ این یکے مرید باشد۔ و آل دیگرے مراد۔ و این جملہ معانی از حق بہ بندہ۔ و از بندہ بحق روا بود۔ از انچہ روا باشد کہ و سے تعالی ناصر و ستان خود باشد۔ از انچہ وعده کہ خداوند تعالی مرد و ستان خود را از صحابہ پیغمبر نصرت۔ و گفت **اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ**۔ و نیز گفت۔ **وَ اِنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰی لَهُمْ اِلَّا نَاصِرٌ لِّهٖم**۔ چوں کفار را ناصر نبود لاجمالہ مومنان را ناصر بود۔ کہ نصرت کن۔ عقول شانرا اندر استدلال آیات۔ و بیان معانی بردہاے ایشان۔ و کشف برہان بر اسرار ایشان۔ و نصرت کند بر ایشانرا۔ بر مخالفت نفس۔ و شیطان۔ و موافقت امور خود۔ و نیز روا باشد کہ بدوستی مخصوص گرداند شانرا۔ و از محل عداوت نگاه دارد۔ چنانکہ گفت **يُحِبُّهُمْ**

یَجْعَلُكَ تَابِعًا لِلدِّينِ وَسَيُجَنَّبُكَ مِنَ الْمَغْشَاتِ الَّتِي لَا تَنَالُكَ بِالْأَعْيُنِ وَأَنْ يَتَخَفَتَ عَلَيْكَ مِنْ حَقِّكَ مَا لَا تُحِيطُ بِهُ وَكَأَنَّ ظَعْنًا مِمَّنْ جَاءَكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتُكَ عَلَيْهِ وَلِيُؤْمِنُ بِهِ وَأَنْ يَتَخَفَتَ عَلَيْكَ مِنْ حَقِّكَ مَا لَا تُحِيطُ بِهُ وَكَأَنَّ ظَعْنًا مِمَّنْ جَاءَكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتُكَ عَلَيْهِ وَلِيُؤْمِنُ بِهِ

پس پیر و شیطان از حسن اقامت طاعت و بگریز و در واد که یکے راه لایسته دهر
تا حدش اندر ملک حل بود و عقدش عقد و دعواتش مستجاب و الفاسقش مقبول چنانکه
پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم رَبِّ اَنْشَدْتُ اَوْ غَنَزْتُ طَبْرَيْنِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ
لَا بَرٍّ وَلاَ نَجَسٍ وَفَسَّخْتُ كَمَا اَنْشَدْتُ عَمْرٍو اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اَمَّا رَأْسُ الْوَلَدِ الْيَتَامَى
اندر جاهلیت هر سال کنیز که آردسته در واد افتد که تار و ال شد و عمر بر کافران
پادشاه که اسب آب اگر بخود ایستاده رواں سپاش و اگر بفرمان خدا ایستاده و عمر بگوید که برو چو
رقعه اندر آب انداختند آب برفت و این امارت بر حقیقت بود پس مراد من اندر ولایت و
اثبات آن است تا بدانی که اسم ولی بر آن کس را روا بود که این معانی مذکور اندر و در موجود
باشد چنانکه و در حال این بود که گفتتم نه قال و پیش ازین مشایخ اندرین کتب سابقه و
آن عزیزان و در وقت گفتند کنول من عبارت آن پیر بزرگ را که صاحب مذهب است
جمال و هم چنانکه عقاید من بدان ممتد است تا ترا قوام بسیار حاصل شود و بجز آنرا که رسد
خواندن این کتاب باشد از طلب این طریقت الشار الله عزوجل

فصل باینکه تو اک الله تعالی که این لفظ متداول است میان خلق و کتاب سنت
بدین ناطق است چنانکه خداوند گفت عزوجل - اَلَا اِنَّ اَوَّلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ - و نیز گفت عَزَّ وَجَلَّ اَوَّلِيَاءُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَجَاءَكُمْ وَبِكُلِّ كَلِمَةٍ
اللَّهُ وَلِيَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا - و پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم اِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ لَعِبَادًا لَا يَعْزُبُ عَنْهُمْ لَذَنُوبًا
وَالشُّرُكُ اَوْ قَبْلَ مَنْ لَقِيَ خَارِسُفَ اللَّهِ صِفَهُمْ لَنَا لَعْنًا نَجْمُهُمْ قَالَ قَوْمٌ عَالُوا بِرُوحِ اللَّهِ مِنْ
عَيْنِ اَصْوَالٍ وَلَا اَلْسَابِ وَجُوهَهُمْ لَوْ عَلَى مَنَابِرٍ لَوْ لَا يَخَافُونَ اِذَا خَافَ النَّاسُ
وَكَمْ يَحْزَنُونَ اِذَا سَخِرَ النَّاسُ ثُمَّ قُلْنَا اِنَّ اَوَّلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ - و
پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم که خدا که گفت عزوجل من اذنی و لباً ففتی استعمل محاربتی و
مراد ازین آنست که خداوند تعالی را اولیاء اند که ایشانرا بدوستی و ولایت مخصوص گردانیده است
و اولیاء ملک و آنکه برگزیده است شانرا و لشاعر اظهار فضل خود گردانیده است و

یا نوار کرامات مخصوص کرده - و آفات طبیعی از ایشان پاک گردانیده - و از متابعت نفس و هوا
 نشان را برانیده - تا هرمت شان بجزوے نیست - و انس شان جز باوے نه پیش از ما بوده اند
 اندر قرون ماضیه - و اکنون هستند - و از پس این الی یوم القیامه خواهند بود - از آنچه خداوند
 تعالیٰ برای امت را شرف داده است بر جمله ام - و ضمان کرده است که من بشریعت محمد
 راضی اند علیهم و سلم نگذارم - چوں برهان خبری و حج عقلی - امروز موجود است اندر میان
 علماء - باید تا برهان علینی نیز موجود باشد - انکار نشاید اندر میان خلق اولیاء و خواص خداوند
 و این خلاف نار باد و کرده باشد - یک معتزله و دیگر عامه حشویان معتزله تخصیص یکے را
 بریکے انکار کنند از گردندگان - و نفی تخصیص و نفی تخصیص نبی باشد - و این کفر باشد
 و عوام حشویان تخصیص روا دارند - اما گویند که بوده اند و امروز نمانده اند - و انکار ماضی و
 مستقبل هر دو یکے بود - از آنچه طرفی از انکار اولتر باشد از طرف دیگر پس خداوند تعالیٰ
 برهان نبوی را تا امروز باقی گردانیده است - و اولیاء را سبب اظهار آن کرده - تا پیوسته باشد
 حق و حجت صدق محمد صلیم ظاهر باشد - و مرایشان را و الیان عالم گردانیده - تا مجر و محدث ویر
 گشته اند - و راه متابعت نفس را اندر نوشته - تا از آسمان باران ببرکت اقدام ایشان آید - و از
 زمین نبات ببرکت اقدام بصفا فی احوال ایشان روید - و بر کافران مسلمانان ظفر بهمت ایشان
 یاقتند - و از ایشان چهار مرتبه دارند - که مکتوبانند - و مرکب دیگر را نشانند - و جمال حال خود ندارند -
 و اندر کل احوال از خود و از خلق مستور باشند - و اخبار بدین مورد و است - و سخن اولیاء بدین
 ناطق - و مراد اندرین معنی بحدیث خبر عیال گشته است - و اما آنچه اهل حل و عقد اند - و مریدان
 درگاه حق سی صد تن اند که مرایشان را اختیار خوانند - و سه دیگر که مرایشان را نقباء خوانند - و یکے
 دیگر که مرے را قطب خوانند - و غوث نیز خوانند - و این جمله مرکب دیگر را بشناسند - و اندر امور
 باذن یکدیگر محتاج باشند و برین اخبار مروی ناطق است - و اهل سنت بر صحت این مجتمع اند -
 و مراد اندرین موضع شرح و بسط آن نیست - اینجا عام اعراض کنند - از آنچه گفتیم که مرایشان
 یکدیگر را بشناسند - که هر یک از ایشان ولی اند پس باینکه از عاقبت خود امین باشند - و این
 محال باشد که معرفت و ولایت ایمنی اقتضا کند - چوں روا باشد که مومن بایمان خود عارف
 بود - و امین نباشد - روا باشد که ولی ولایت خود عارف باشد - و امین نباشد - آثار و ابا باشد
 که بر وجه کرامت حق تعالیٰ ولی را باسن عاقبت او مشرف گردانند - اندر صحت حال بر دے و

حفظ وے از مخالفت - و اینچا مشایخ را اختلاف است - و من علت اختلاف پیدا کرده ام - که هرگز این
چهار چیز را که مکتوم است معرفت وے مر خود را ولایت روا ندارند - و آنکه اندیس گروه دیگر اند
رواد دارند - و بسیارے از فقہان نیز موافق آل گروه اند - و بسیارے موافق این گروه و از متکلمان
ہیچنان استاد ابو اسحق اسفہانی - و جماعتے از متقدمان بر آئند که ولی خود را نشاناس کہ ولی
است - و استاد ابو بکر ابن قورک و جماعتے دیگر از متقدمان بر آئند که لیثا سیدہ ولی خود را کہ
ولی است - گویم ہر آل گروه را کہ اندر معرفت او مر خود را چیز زیان و آفت است - گویند کہ
معجوب نشود و بخود - چوں بدانند کہ ولی ام - گویم بشرط ولایت حفظ حق بود - و آنکہ از آفت محفوظ
بود این بر وے روانباشند - و این سخن سخت عامیانہ است - کہ کسی ولی باشد و بر وے کرامات
ناقض عادات میگردد - و وے ندانند کہ من ولی ام - و یا این کہ اناست - و گروهے از عوام ہر
ایں گروه را تہلیل کردہ اند - و بعضے آل گروه دیگر را وھ بیت الیشاں معتبر ندانستہ اند - و آ
معتزلہ بکلیت تخصیص و کرامات را منکر اند - و حقیقت ولایت کرامت و تخصیص بود - و گویند
کہ ہر مسلمانان اولیایے خدایند - چوں مطیع باشند - و ہر کہ با حکام ایمان قیام کرد - و صفات
خدا را منکر نشد - و مومن را خلود و ترخ رواداشت - و بچو از تکلیف بچو عقل بے درد و رسل و
نزول کتب مقرر آید - و وے ولی بود و بنزدیک ہر مسلمانان - این شخص ولی بود اما ولی شیطانی
و گویند کہ اگر ولایت کرامت واجب گردد وے - بایستے تا ہمہ مومنان کرامت بودے - از انچہ
ہمہ اندر ایمان مشترک اند - و چوں اندر اصل مشترک باشند - بایکہ اندر فرع نیز مشترک باشند
و آنکہ گویند کہ روا باشد کہ مومن و کافر کرامت باشند - و آل چوں گرسنہ باشند اندر سفرے
کہ میزبانے پیدا آید - یا ماندہ تا کسی ویرا بدستوری بر نشاند - و مانہ این - و گویند کہ اگر روا
بودے کہ کسی مسافرتے بیک شب قطع کردے - بایستے تا پیغمبر را بودی صلی اللہ علیہ وسلم کہ چوں
وے قصد کردہ خدائے گفت عزوجل و تَجَلَّی اَنْفَاکُمْ اِلٰی بَلَدٍ لَّکُمْ تَلْکُوْا اَبَا لَیثٍ اِلَّا بِشِقْ
اَلْاَنْفُسِ - گویم قول شما باطل است - بدانچہ خدائے گفت عزوجل سُبْحَانَ الَّذِیْ اَسْمٰوِی
یَعْبُدُوْنَ کَلِیْلًا مِّنَ الْمُسْتَجِدِّ الْحَرَامِ اِلٰی الْمُسْتَجِدِّ اَلَا فَیْضُ الَّذِیْ - الایہ - اما معنی حمل افعال
اجماع صحابہ بر فتن از کہ آل بود کہ کرامات خاص است نہ عام - و اگر الیشاں جملہ کرامات
یکہ رفتندے عام گشتے - و ایمان غیبی ضروری نشدے - و کل احکام ایمان غیبی و خبر شدگان
بر خواستے - از انچہ ایمان اندر محل عموم است اندر مطیع و عاصی - و ولایت اندر محل خصوص است

پس خداوند تعالیٰ آنچه حکم آن در محل عموم نهاد و پیغمبر صلعم بهر واقعت ایشان حمل اقبال فرمود و آنچه حکم آن اندر محل مخصوص نهاد یک شب مرید پیغمبر خود را از کتب بهر بیت المقدس رسانید و از اینجا بقلب توسلین برد و زوایا و جنایات عالم بدو نمود و چون باز آمد هنوز بسیاری از شب مانده بود و فی الحال در حکم ایمان عام بود یا عام و در حکم کرامت خاص بود یا خاص و نفی تخصیص مکاره عیان بود چنانکه بر درگاه ملک حاجب و در بیان امیر و وزیر بود و هر چند که اندر حکم چاکری یکسان باشند اما بعضی را خاصیت است پس هر چند که اندر حقیقت ایمان یکسان باشند مومنان اما یکے خاص بود و یکے مطیع و یکے عالم بود و یکے جاہل پس درست شد که انکار تخصیص انکار کمال معانی بود و الله اعلم بالصواب

فصل و مشائخ را هر یک اندر تحقیق عبارت ولایت رموز است اما آنچه ممکن شود از مختارات رموزشان بیارم تا فائده تامر شود انشاء الله عزوجل ابوعلی جرجانی گوید اولی هو الظانی فی حاله و الباقی فی مشاهدته الحق لم یکن له عن نفسه اخبار ولا مع غیر الله قوازه ولی آن بود که فانی بود از حال خود باقی مشاهده حق ممکن نبود مگر او را که از حال خود خبر دهد و یا جز با خداوند تعالیٰ بیارند زیرا که خبر ندیده از حال خود باشد چوں احوال فانی شد ویرا از خود خبر دادن درست نیاید و با غیر حق آرام نیابد که از حال خود او را خبر دهد از آنچه خبر دادن سر غیر را از حال غیب کشف سر حلیب باشد و کشف سر حلیب بر غیر حلیب محال باشد و نیز چوں اندر مشاهدت باشد در مشاهدت رویت غیر محال باشد و چوں رویت غیر نباشد قرار با غفلت چگونه ممکن شود چنانکه گفت اولی ان لا یخوف لان الخوف تقرب مکروه یجمل فی المستقبل و انتظار المحبوب یفوت فی المستأنف و اولی ان وقت نیست له وقت مستقبل فیخاف شیئاً و کما لا یخوف له لا رجاء له لان الوفاء انتظا محبوب یحصل او مکروه یکشف و ذلک فی الثانی من الوقت و کذا لا یخون من حزنه الوقت من کان فی ضیاء الوضاء و نور الشکر و روضه الموافقة فانی میگون له حزن قال الله تعالیٰ الا ان اولیاء الله لا یخوف علیهم ولا هم یخفون و مراد از این قول آنست که گفت ولی را ترس نباشد از آنچه ترس از هوس چیز باشد که از آمدن آن بر دل که استیجاب بود و یا بر تن بلا و یا محبوبی که ترسد که از دستش فوت نشود که اندر حال با ولایت ولی پس وقت را بود و او را خوف نباشد که از آن بیترسد و چنانکه او را

خوف نبود، رجاء هم نباشد۔ از آنچه رجاء امید محبوبی باشد، که بدور رسد اندر ثانی حال۔ و یا مکرر است
از وی دفع شود۔ و اندر وی نباشد ریش۔ از آنچه اندر وی از کدورت وقت بود پس آنکه اندر خطی و
رضا بود۔ و در رضا موافقت اندر وی اورا کجا باشد عوام را چنین صورت بند و اندرین قول۔
که چون خوف و رجاء نباشد و حزن نه بچای آس امن باشد۔ و امن هم نباشد که امن از نادیدن
غریب بود۔ و اعراض کردن از وقت۔ و این همه صفت آنا باشد که رویت بشیریت نشان
نباشد۔ و آرام با موت نه و خوف و رجاء امن و حزن جمله لطمه بکس نفس باز گردد۔ و آس
چون آس فانی شد۔ و رضا بنده را صفت گشت۔ و چون رضا اند احوال مستقیم اندر رویت تجل
از احوال اعراض پیدا شد۔ آنگاه ولایت بر دل کشف گشت۔ و معنی آس بر سر ظاهر شد۔ و ابو عثمان
مغربی گوید: الولی قد یکون مشهوراً ولا یکون مقنونا۔ و فی شهره و نباشد اندر میان خلق آتا
مستور نباشد۔ و دیگرے گوید: الولی قد یکون مستورا۔ ولا یکون مشهوراً۔ و لی مستور باشد
و مشهور نباشد۔ این که احقر از کدورت شهرت ولی بدال بود که اندر شهرت فتنه باشد پس ابو عثمان
گفت: روا بود که وی شهره باشد۔ اما شهرگی وی بلی فتنه باشد۔ از آنچه فتنه اندر کذب بود
چون ولی اندر ولایت خود صادق بود بر کاذب، خود احم و لاسست واقع نشود۔ و اظهار کرد است
بر درست کاذب محال باشد۔ باید که فتنه اندر دنگار وی ساقط بود۔ و این هر دو قول بدان اعتبار
باز گردد که ولی خود را نشاناسد که ولیست۔ که اگر بشناسد مشهور بود۔ و اگر نشناسد مستور گردد۔
و التبیح لذات اللذی یطول۔ و اندر حکایات است۔ که ابراهیم و یحیی هر وی را گفت۔ که خواهی تا تو
ولی باشی اندا ولیای خدا تعالی گفت بلی می خواهم۔ گفت لا ترغب فی شی من الدنیا
والآخرة۔ و فرغ نفسك لله و اقبل بوجهك علیه۔ بدینی و عقبی رغبت کن۔ که رغبت
کردن بدنی اعراض کردن بود۔ از حق بچیز فانی۔ و رغبت کردن بعتقی اعراض کردن بود از
حق بچیز باقی۔ و چون اعراض بچیز فانی بود فانی فنا شود۔ و اعراض نیست گردد۔ و
چون اعراض بچیز باقی بود بر بقا فنا و نباشد۔ پس بر اعراض وی هم فنا و نباشد۔ و
فانده این کلمه است که خدایا بدینا و عقبی مده۔ و گفت فارغ کن من خود را از برای دوستی
خداوند۔ و دنیا و عقبی را در دل خود راه مده۔ و وی دل بخت آورد۔ چون این اوصاف اندر
تو موجود باشد ولی باشی۔ و از ابو یزید پرسیدند که ولی کی باشد۔ گفت الولی هو الصابو
تحت الامس و الفنی۔ ولی آس باشد که اندر تحت امر و نهی خداوند صبر کن۔ از آنچه بر کردوستی

حق در دل او زیادہ تر امر دے برویش معظم تر و از نہی او تنہا دور تر۔ وہم از ابوینہ حکایت
کنند کہ گفت وقتے مرا گفتند کہ در قلاں شہر ولی الیست از اولیائے خدا می غرض جل بر خاتم
وقصد زیارت دے کردم۔ چوں بمسجد دے رسیدم دے از خانہ بیرون آمد۔ و اندر مسجد بخومی
از دہاں بر زمین افکند۔ من از آنجا باز گشتم۔ و بر اسلام ناگفتہ گفتم۔ ولی باید کہ شریعت بر خود نگاه
دارد۔ تا حق ولایت بر دے نگاہ دارد۔ اگر ایں مرد ولی بودے خیوا از دہاں بر زمین مسجد نمیکند
حفظ حرمت را تا حق اورا نگاہ داشتے مرصحت کرامت را آں شب پیغمبر را صلی اللہ علیہ وسلم
بجواب دیدم کہ مرا گفت یا بانیہ برکات آنچه کردی اندر تو رسید۔ دیگر روز بدیں درجہ رسیدم
کہ شاہی بینی۔ و شنیدم کہ یکے بنزدیک شیخ ابوسعید اندر آمد۔ و نخت پائے چپ اندر مسجد
نہاد گفت اورا باز گردانیہ کہ ہر کہ اندر خانہ دوست اندر آید۔ نشاید کہ پائے چپ پیش نہاد۔
و گروے از ملاحدہ یعنی اللہ تعلق بدیں طریق خطیر کردند۔ و گفتند کہ خدمت چنداں باید کرد
کہ نہادہ ولی شود چوں ولی شد خدمت بر خاست۔ و ایں ضلالتیست پید۔ و بیچ مقام
نیست اندر راہ حق۔ کہ بیچ رکنے از ارکان خدمت برخیزد۔ و بجا نگاہ خود شرح ایں بتامی
باز گویم۔ انشاء اللہ عزوجل۔

الکلام فی اثبات الکوامتہ بدانکہ ظہور کرامت جائزہ است برولی اندر
حال صحت تکلیف بدوے۔ و فریقین از اہل سنت و جماعت برین متفق اند۔ و اندر
عقل نیز مستحیل نیست۔ از آنچہ ایں نوع مقدور خداوند است۔ و اظہار آں ممانی بیچ علی
نیست از اصول شرع۔ و ارادت جنس آں از او نام گسستہ نیست۔ و کرامت علامت
صدق ولی بود۔ و ظہور آں بر کاذب روانہا شاہد بجز علامت کذب دعویے۔ و دے
و آں فعلی بود ناقض عادت اندر حال بقایے تکلیف۔ و آنکہ بہ تعریف حق بروجہ استدلال
صدق را از کذب بدانند۔ وے نیز از ولی باشد۔ و گروے از اہل سنت گویند کہ کرامت دہست
است آمانہ تاجہ معجزہ چوں استجابت دعوت۔ و حصول مراد از آں۔ و آنچه بدیں مانند کہ
عادات آنرا نقض کند۔ گویم شمار اند ظہور فعل ناقض عادت بدوست ولی صادق اندر زماں
تکلیف چہ صورتے بند از فساد۔ اگر میگویند کہ ایں نوع مقدور خداوند تعلق نیست
ایں نحو ضلالت است۔ و اگر گویند کہ ایں نوع مقدور است اما اندر اظہار آں بدوست ولی
صادق ابطال نبوت بود۔ و نفی تخصیص انبیاء۔ گویم ایں ہم حال است۔ از آنچہ ولی مخصوص

است بکرات - و بنی بجهرات - و للجهرة لم تکن معجزة بعينها انما كانت معجزة لمخصوصها
ومن شرطها اقراران دعوى النبوة - فالمعجزة تختص للانبياء - والكوامات يكون الاوليا
وچون دلی باشد و بنی نبی میان ایشان هیچ شبهت نباشد - تا ازین استرازیانید کرد -
و شرف مراتب پیغمبران علیهم السلام بعلو مرتبت و صفاتی عصمت است نه بجزو معجزه
یا کرامت - و یا اظهار بایشان فعل ناقض عادت - و یا اتفاق سر همه انبیاء را جمله معجزات است
ناقص عادت - و اندر اصل اعجاز از جمله متضادی اند - اما اندر درجات و تفصیل یکے را بر یکے
فصل است - و چون روا باشد تسویه افعال ناقض عادات مرایشان را بر یکدیگر فصل بود -
چرا روا نباشد که این را نیز کرامت بود - فعلم ناقض عادت - و انبیاء از ایشان فاضلتر
باشند - و چون آنجا فصل ناقض عادت علت تفصیل و تخصیص ایشان نگردد - بایکدیگر اینجا
نیز فصل ناقض عادت علت تخصیص ولی نگردد بر بنی یعنی همساں نگردد با ایشان - و آنکه
این دلیل را معلوم کند از عقلا این شبهت از دلش برخیزد - و اگر یکے را صورت چنین بندد
که اگر ولی را کرامت ناقض عادت بود - و دعوی نبوت کند این محال باشد - از آنچه شرط
ولایت صدق قول باشد - و دعوی بجلالت معنی کذب باشد - و کاذب ولی نباشد - و اگر ولی
دعوی نبوت کند آن قدرج باشد اندر معجزه - و این کفر بود - و کرامت جز مؤمن مطیع را نباشد
و کذب عصیت بودن طاعت - و چون چنین باشد کرامت ولی موافق اثبات حجت نبی باشد -
هیچ شبهت طعن کردن نیست میان کرامت و معجزه - زیرا که پیغمبر صلی الله علیه و سلم با ثبات
معجزه نبوت خود اثبات میکند - و ولی بکرامت هم نبوت و اثبات میکند - و هم ولایت
نمود - پس این صادق اندر ولایت هماں گوید - که آن صادق اندر نبوت - و کرامت ولی
علین اعجاز نبی باشد - و مؤمن را رویت کرامت ولی زیادت یقین باشد بر صدق بنی نه
شبهت اندر - و از آنچه اندر دعوی ایشان متضاد نیست - تا یکے سر یکے را نفی کند - که دعوی یکے
بعینه بر آن دعوی دیگر نیست - چنانکه اندر شریعت - چون گروهی از ورثه اندر دعوی امتفق
باشند - چون حجت یکے ثابت شود حجت و حجت دیگران باشد - بحکم اتفاقشان در دعوی
و چون دعوی متضاد بود آنگاه حجت یکے حجت دیگران نباشد - پس چون نبی مدعی بود بصحت
نبوت بدلا لمت معجزه و ولی ویرا مصدق دارد اندر دعوی و اثبات شبهت اندر پس
محال باشد - والله اعلم بالصواب -

الکلام فی الفرق بین المعجزات والکرامات وچوں درست

شده کہ بر دست کاذب معجزه و کرامات محال باشد۔ لامحالہ فرقہ ظاہر تر بیاید تا معلوم حسین
 شود۔ ہذا کہ بشرط معجزات اظہار است۔ و از ان کرامت کہان۔ از انچہ شمرہ معجزہ بغیر باز گردود۔
 کرامت خاص مرصاحب کرامت را بود۔ و نیز صاحب معجزہ قطع کند کہ ایں عین اعجاز است۔ و ولی
 قطع نتواند کرد کہ آن کرامات است یا استدراج۔ و نیز صاحب معجزہ اندر شرع تصرف کند۔ و اندر
 ترتیب آل نفی و اثبات کند بفرمان خدا کے عزوجل۔ و صاحب کرامات را اندر ان بجز از تسلیم و
 قبول احکام روی نیست۔ از انچہ پہنچ وجہ کرامت ولی مرعوم شرع نبی را منافات نلند۔ و اگر
 کسی گوید چوں گفتی معجزہ ناقض عادت است۔ و ولایت صادق نبی۔ کہ چوں جنس آل
 جز نبی را رواداری آل معتاد گردود۔ و عین حجت تو بر اثبات معجزہ اثبات کرامت باطل کن۔
 گویم ایں امر بظلمات صورت تست کہ مر تر اعتقاد گشته است۔ از انچہ اعجاز عادات خلق را
 ناقض است۔ چوں کہ کرامت ولی عین معجزہ نبی بود۔ و ہاں برہان نماید کہ معجزہ نبی بود۔
 پس اعجاز مر اعجاز ناقض نکتہ نہ دیدی کہ چوں خدیب را کافران بکہ بردار کردند۔ رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم بکہ بندہ بود اندر مسجد شمسہ۔ و پدید آمدی دید۔ باصحابیہ میگفت انچہ باوے میکند خدا
 تعالیٰ حجاب التبتیم وے نیز برداشت۔ تاوے نیز پیغمبر را صلی اللہ علیہ وسلم بدید۔ و بروے
 سلام گفت۔ خداوند تعالیٰ اسلام وے بگوش پیغمبر رسانید۔ و جواب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ویرا
 بشنوائید۔ و دعا کرد تاوے بقبلہ برگشت۔ پس اینکه پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم او را بیدار از مدینہ و کہ
 بکہ بود فعلیہ بود ناقض عادت۔ و کرامت وے بود۔ از انچہ بالفاق رویت غائب ناقض عادت
 بود۔ پس پہنچ فرق نبود میان غیبت زمان۔ و از ان غیبت مکان۔ چہ کرامت خدیب اندر
 حال غیبت مکان اندر پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم وجہ کرامات مستأخران اندر حال غیبت زمان
 ازوے۔ و ایں فرقہ حسین است۔ و ہر کسے واضح بر استیالات مضادات کرامت مر اعجاز
 را از انچہ کرامت جز اندر حال تصدیق صاحب معجزہ ثابت نشود۔ و نیز بر دست مؤمن مصدق
 مطیع پیدائید۔ از انچہ کرامات امت معجزہ پیغمبر است۔ از انچہ شریعت وے باقی است۔ باید کہ
 تا محبت وے نہ باقی بود۔ پس اولیا گواہان اندر صدق رسالت رسول۔ و روایات کہ بر دست
 بیگانہ کرامتہ ظاہر شود اندر ایں معنی حکایت آند از ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ۔ و آل
 سخت اندر خور بود اینجا۔ ابراہیم گفت من بیاد یہ فرو رفتم بر تبحر پدر حکم عادیہ تا خود چوں نختے

بشدم۔ یکے از گوشه برخواست۔ و از من صحبت خواست۔ اندر وے نگاه کردم از دیدن وے
 نرفته بر من باز آمد گفتم این چه شاید بود۔ مرا گفت یا ابراهیم رنج دل مشو۔ که من یکے از انصاری
 ام۔ و صابیان ایشان از انصاریان را دروم آورده ام۔ با من صحبت تو گفتا چوں بدانستم که
 بیگانه است۔ دلم برآسود۔ و طریق صحبت و گذاردن حتی وے بر من آسان تر گشت۔ گفتم یا
 ابراهیم انصاری با من طعام و شراب نیست۔ ترسم که ترانده این یا دیه رنج رسد۔ گفت یا
 ابراهیم چندین با ننگ تو اندر عالم۔ و تو هنوز اندوه طعام و شراب میخوری۔ گفتا عجیب دستم
 از آن انبساط وے۔ و صحبتش قبول کردم مرتبه بدر۔ تا اندر دعوی خود بچه جا ست۔ چوں
 شانه رفتم تشنگی مارا دریافت وے بآستاد۔ و گفت یا ابراهیم چندین جلد تو اندر عالم میزند
 پیار تاجه داری از گستاخیها برین درگاه۔ که مرا طاقت ندارد تشنگی۔ گفتا من سر بر زمین نهادم۔ و
 گفتم بار خدا یاد و پیش این بیگانه مرا رسوا گردان۔ که ویرا اندر عین بیگانگی من ظن شکوست بچه باشد
 که ظن کافر می بر من وفا کنی۔ گفتا چوں سر بر آوردم طبقه دیدم۔ و دو قرص و دو کاسه شربت آں
 برآں نهادہ۔ آں بخور ویم و از آنجا برفتم۔ چوں هفت روز دیگر برآمد با خود گفتم که من این تر سال
 تجر به کنم۔ تا ذل خود بین۔ پیش از آنکه وے بچیز وے دیگر مرا امتحان کند و چیز وے از من حاضر
 کند گفتم یا ابراهیم انصاری بیا که امروز نوبت تست تا بچه داری از شرفه بجا هت وے۔ نیز
 سر بر زمین نهاد۔ و چیز وے گفت طبقه پدیدار آمد چهار قرص و چهار کاسه شربت آب بر وے
 نهادہ۔ من از آن سخت عجب داشتم۔ و رنج دل شدم۔ و از روزگار خود نومید شدم۔ و با خود گفتم که من
 ازین بخورم۔ که این از برای کافر می پدید آورده است۔ و معونتی وے باشد من این کے خورم
 با من گفت یا ابراهیم بخور گفتم بخورم۔ گفتا بچه علت گفتم از اینچه تو اهل این نیستی۔ و این از من
 حال تو نیست۔ و من اندرین کار تو بچشم۔ اگر این را بر کرامت حل کنم بر کافر کرامت روا نباشد۔
 و اگر گویم معونتی است تو مدعی را شربت افتد۔ با من گفت یا ابراهیم بخور شربت باد و مر ترا
 به و چیز۔ یکے با سلام من اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَکَیْکَ لَهُ وَ اَشْهَدُ اَنْ
 مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ۔ و دیگر آنکه ترا بزرگ حق تعالی خطر بزرگ است گفتم چرا گفت زانچه
 ما از این مجلس هیچ چیز نیافته۔ من از شرم تو سر بر زمین نهادم۔ و گفتم بار خدا یا اگر دین محمد حق
 است و پسندیده است۔ مرا دو قرص و دو کاسه شربت آب ده۔ و اگر ابراهیم خواص و حق
 مرا دو قرص و دو کاسه شربت آب ده۔ چوں سر بر آوردم این طبق حاضر کرده بودند۔ ابراهیم

از ان بخور و و آن بخور و که راهرب بود یکے از بزرگان دین شد۔ و این معنی عین اعجاز نبی باشد
موصول بکرامت دلی۔ و این نادر است کہ اندر غیبت نبی سر غیر را برهان نماید۔ و اندر حضور دلی
مرغیر ویر از کرامت دے نصیبے بود۔ و بحقیقت فلتی ولایت راجز بتدی آن نشنا سر۔
زانچہ آن راهرب از کتومان بود۔ چوں سحره فرعون۔ پس ابراهیم صدق معجزه نبی اثبات کرد۔ و آن
دیگر ہم صدق نبوت دے طلبید۔ و ہم عز ولایت۔ خداوند تعالی بحسن عنایت اندلی مقصود دے
حاصل کرد۔ و این فرقی ظاہر است میان کرامت و اعجاز۔ و اندر این معنی سخن بسیار است
و این کتاب پیش ازین محل نہ نکند۔ و اظهار کرامات براولیا کرامتے دیگر بود۔ و شرط این کتمان
است نہ اظهار بکلفت۔ و شیخ من گفتے کہ اگر دلی ولایت ظاہر کند۔ و دعوی کند۔ و
صحت حالش را زیاں ندرد۔ اما کلفت دے باظہار آن رعونت باشد۔ و الله اعلم بالصواب۔
الکلام فی اظہار جنس المعجزۃ علی یدی من یدی الالہیۃ
اتفاق کرده اند مشائخ این طائفہ۔ و جمعی انہستند و جماعت بر آنکہ روا باشد فعل ناقض
عادت مانند معجزہ و کرامت پیدا آید بر دست کافرے۔ کہ اسباب شہرت بظہور آن منقطع
باشد۔ و کس را اندر کذب دے شک نباشد۔ و ظہور آن فعل بیکذب و ناطق بود۔ و آنچنان
بود کہ فرعون چہار صد سال عمر یافت۔ کہ اور اندر ال ہیچ بیماری نبودہ است۔ و آب از پس
دے بالا بر شدی۔ و چوں بایستادے۔ و چوں بر رفتے آب بر رفتے۔ تا بریں چلہ اندر دعوی یک
مر عاقلان را شہرت نیفتاد۔ کہ دے دعوی خدائی کرد۔ و مضطر اندر عقل کہ خداوند تعالی مجسم و
برکب نیست۔ و اگر چنین افعال و مانند این بسیارے دیگر بروے پدید آمدی۔ و عاقل را بر کذب
دعوی دے شک نبودے۔ و آنچہ از شر او صاحب ارم و از نمرود روایت آرند ازین جنس ہم
بریں قیاس کن۔ و مانند این خبر صادق صلی اللہ علیہ وسلم مارا خبر داده است۔ کہ اندر آخر الزماں
دجال بجاہد آند۔ و دعوی خدائی کند۔ و دو کوہ یکے بر راست و یکے بر چپ دے میرود۔ این کہ
بر راست بود و کاه نعیم باشد۔ و آنکہ بر چپ بود و کاه عقوبت و عذاب۔ و خلق را بچند دعوت
کند۔ و آنکہ بدو نکر دد او را عقوبت کند۔ و خداوند سبب ضلالت دے خلق را می میراند۔ و
زندہ میگرداند۔ و اندر عالم امر مطلق گستاخیدہ باشد۔ اگر بجائے آن صد چنداں اذافعال نامفوض
عادات بروے پدید آید۔ عاقل را اندر کذب دے ہیچ شہرت نیفتد۔ کہ عاقل را بصورت
معلوم بود۔ کہ خدائے برتر نہ نشیند۔ و متغیر و متلون و کور باشد۔ و این معانی را حکم استدراج

باشد و نیز روا باشد که بر دست مدعی رسالت که کاذب بود فعلی پدید آید تا قضی عادت که ازل
 دلیل بر کذب و سلب بود چنانکه بر دست صادق و صادق را علامت صدق و سلب بود اما روا
 نباشد که فعلی پدید آید که اندر اهل کس را شکی افتد و چون اثبات شبهت جائز باشد
 کاذب را از کاذب باز نتوان شناخت - آنگاه طالب نداند که که تصدیق باید کرد و کاذب
 باید کرد و آنگاه حکم ثبوت بطلان حاصل شود و روا باشد که بر دست مدعی ولایت چیزی از
 جنس کرامت پدید آید که سلب اندر دین درست باشد اگر چه معالفتش خوب نباشد -
 از آنچه بدان صدق رسول اثبات میکند و فضل حق ظاهر میکند بر خود به نسبت آن فعل بجز
 وقت خود میکند و آنکه اندر اصل ایمان داشت گوی بود بر همان اندر همه احوال باعتبار
 اندر ولایت راست گوی بود بر همان از آنچه اعتقاد و در کل احوال بوصف اعتقاد و ولایت
 باشد اگر چه اعمالش موافق اعتقادش نباشد و دعوی ولایت از و سلب ترک معاملات
 را منافات نکند چنانکه دعوی ایمان و بحقیقت کرامت و ولایت از مواهب حق است
 نه از مکاسب بنده پس کسب بنده محققیت هدایت را علت نگردد و پیش از این گفته
 ام که اولیا معصوم نباشد که عصمت بشرط نبوت است اما محفوظ باشند از آفتی که
 از وجود آن نفی ولایت اقتضا کند و نفی ولایت از بعد وجود آن اندر چیزی پیوسته است
 که نفی ایمان کند و آن ردت بود نه معصیت و این مذهب محمد بن علی حکیم ترمذی است
 و از اهل جنید و ابوالحسن نوری و حارث محاسبی رحمهم الله و جزو ایشان بسیار از اهل تحقیق
 اما اهل معاملات چون سهل بن عبد الله تستری و ابوسلیمان دارانی و ابوجهم و ابن قساص و
 جزو ایشان را رحمته الله علیهم مذهب آنست که بشرط ولایت مدامت که درین بطاعت است
 چون کبیره بر دل و گنبد کند و سلب از ولایت معزول شود و پیش از این گفتیم که باجماع
 است بنده بکس از ایمان بیرون نیاید پس ولایت از ولایت دیگر اولتر نیست و چون
 ولایت معرفت که اصل همه کرامت است بمعصیت ساقط نشود و محال باشد که آنچه کمتر
 از آنست اندر شرف و کرامت بمعصیت زائل شود و این اختلاف اندر میان مشایخ و
 راز شده است و این جامه از من اثبات این جمله نیست اما مهم ترین چیز آنست که معرفت
 این باب آنست که یدانی بعلم الیقین که این کرامت بر ولی اندر چه حال ظاهر شود
 اندر حال صحو یا اندر حال سکر و اندر غلبه یا تمکین و شرح صحیح و سکر اندر ذکر مذهب ابونزید

تمامی بیاورده ام۔ و ابو یزید و ذوالنون مصری و محمد بن خفیف و حسین ابن منصور و یحیی ابن
معاذ رازخی و جماعتی بر آنند که اظهار کرامت بروی بجز اندر حال سکروس نباشند و آنچه اندر
حال صحو باشد آن محجزه انبیاء بود۔ و این فرقے واضح است میان محجزه در کرامات اندر مذہب
ایشان۔ که اظهار کرامات بروی اندر حال سکروس باشد۔ که وے مغلوب و پروکے دعوت
ندارد۔ و اظهار محجزه بر نبی اندر حال صحو وے باشد۔ که وے سختی کند۔ و خلق را بمعارضه آل
خواند۔ و صاحب محجزه مخیر بود میان دو طرف حکم۔ یکے اظهار وے آنچه که خواهد اعجاز را و
دیگر کتمان آل و باز اولیاء را این نباشد۔ که ایشان را در کرامت اختیار باشد۔ که گاهی که کرامت
بخوانند و نباشد که گاهی نخواهند۔ و باشند از آنچه ولی داعی نباشد تا حالتش یقیناً اوصاف
منسوب باشد۔ که وے مکتوم باشد۔ و حالتش بفناء صفت موصوف باشد۔ پس یکے صاحب
شرع بود۔ و دیگری صاحب ستر پس باید که کرامت بجز در حال غیبت و دہشت ظاہر
نگردد۔ و در جملة تصرفات وے تصرفات حق باشد۔ و آنکہ وے این چنین بود۔ جملہ
نطقش بتالیف حق بود۔ و آنچه صحبت صفت بشریت بالاهی بود۔ و یا ساهی۔ و یا مطلق
الهی۔ پس انبیاء الہی و ساهی نباشند و بجز انبیاء مطلق الہی نباشند۔ مانند اینچہ تردد وے و
تکلمے بدو و تحقیقی و تکبیری۔ و اولیاء با کرامت حال بشریت با خود باشند۔ چون مکاشف
شوند مدہوش و متحیر گردند۔ اندر حقیقت الطاف حق۔ و اظهار کرامت بجز اندر حال
کشف در مرتبہ نیاید۔ کہ اں در جہ قرب باشد۔ و اں وقتے بود کہ جہ و ذہب بنزدیک
دلش یکساں شود۔ و بیچ حال این آدمی را بجز انبیاء صفت نگیرد۔ و گے را کہ باشد نزد
عاریت باشد۔ و اں بجز حالت سک نباشد۔ چنانکہ حارثہ و ربیعہ روز از دنیا گسسته شد
و اندر دنیا بعقب پیوستہ شدند۔ گفت عرفق نفسی من الدنيا فاستوت عندی جحرها و
ذہبها و فتمتھا و مددھا۔ روز دیگر ویرا بر خبری ویدند کہ کار میکرد۔ گفت چہ میکنی۔ یا
حارثہ گفت طلب قوت میکنم۔ کہ ازاں چارہ نیست۔ پس آن ساعت چنان بود و اس ساعت
چنین۔ پس مقام صحو اولیاء در جہ عوام بود۔ و مقام سکشان در جہ انبیاء ہر گاہ کہ بخود باز
آیند خود را یکے اندام و مردمان دانند۔ و چون اند خود غائب شوند۔ بچہ راجع شوند۔ تا
سکستان مذہب شود۔ و مرتقی مذہب شوند۔ و کل عالم اندر حق ایشان چوں ذہب
شود۔ و بشی گوید رضی اللہ عنہ۔

ذهب اینها ذهبت و در حیت درنا و فضه فی الفضه

و از استاد امام ابوالقاسم قشیری شنیدم که وقتی از طبرانی پرسیدم از ابدیت حالش گفت وقتی مرا سنگ میبایست از رودخانه سرخس هر سنگ که بر می گرفتیم جوهری میشد و باز می انداختیم و این از آن بود که هر دو نیز دیک و سه یکساں بود بلکه هنوز جوهر خوارتر که بر ابدیت آن نبود و از سنگ بود و از خواجہ امام خراسانی شنیدم بسرخس که گفت کودکی بودم و بچہ رفتہ بودم از محله طلب برگشودم از برائے مایه قز را در درخت شدم و شاخ آن میزدیم شیخ ابو الفضل ابن الحسن پادشاه کوی بر میگذاشت - و من بر درخت بودم مرا ندید من هیچ شک نکردم که از خود غائب هستم و بدل با حق است - بر حکم انبیا و پس سر بر آوردم و گفت بار خدایا یک سال بیشتر است تا تو سر در آنگی نهاده که من سر باز کنم باد و ستاں چنین کنند - گفت اندر حال همه اوراق و اعصاب و اصول درختان نریں دیدم - آنگاه گفت عجب کاریست همه تعریف ما اعراض است - سر کشایش دل را با تو سخن گفتن گفت - و از شبلی می آید که چهار هزار دینار بچله اندر دجله انداخت - گفتند چه میکنی گفت سنگ باب اولتر گفتند چرا بخلق ندمی گفت ای سبحان الله من بچله چه حاجت دارم که حجاب از دل خود بگیرم - و بر دل برادران مسلمانانم - و شرط دین نباشد که برادران مسلمان بدر تر از خود نخواهم - و این جمله حال سکرات - و شرح این گفته ام - اما مراد این جا اثبات کرامت است - و باز جنبه و ابوالعباس سیاری و ابوبکر واسطی و محمد بن علی ترمذی صاحب مذہب بر آنند - که کرامت اندر حال صحو و تخلین ظاهر شود بدول سکر زانچه اولیای خداست تعالی مدبر این ملک اندر - و مشرقاں عالم و خداوند تعالی امرا ایشان را و الیایان عالم گردانیده است - و حل و عقد آن بد ایشان باز بسته - و احکام عالم را موصول بهمت ایشان گردانیده است - پس میباید تا صحیح ترین همه را بهما را می ایشان باشد - و شفیق ترین همه دلائل ایشان بود بر خلق خداست - زانچه ایشان را سبب گان باشند و تلویین و سکر اندر ایشانست حال باشند - چون بطور محال آمد تلویین با تمکین بدل گردد - و آنگاه ولی بر حقیقت باشند - و کلمات می صحیح بود - و اندر میان اهل این قصه معروف است - که سر او تا در باید که تا هر شب بگوید همه عالم بر آیند - و اگر هیچ جائے باشند که چشم ایشان بر آن نیفتد و باشند - دیگر روز تخلص اندر آن محل پدید آید آنگاه ایشان بقطب آسمان توجه کنند بر تاد و همه بر گمارد و آن خلل

از عالم خداوند تعالی بایکتاب وے نازل کند۔ و آنانکه گویند که زرد و کلورخ بنزدیک وے یکسان شده
 اینها همه علامت سکر است۔ و نادستی دیدار۔ و این را بس شرف نباشد۔ و شرف مردان
 درست بین و راست دال را بود۔ که زرد بنزدیک وے زرد بود۔ و کلورخ کلورخ۔ اما یافت آن
 بینا بود تا گوید یا صفر یا بیضا غریبی غیری لای۔ یا زرد و یا سیم سفید سچ مرا فریبید۔ که من
 بشما مفرور نگردم۔ ز آنچه آفت شما بدیده ام۔ پس آنکه آفت وے بین مرا از محل حجاب باید
 چون بترک آن بگوید ثواب آن بیاید۔ و باز آنرا که چوں کلورخ بود بترک کلورخ گفتن درست
 نیاید۔ ندیدی که چوں حادثه صاحب سکر بود۔ گفت چوں سنگ و کلورخ و زرد و نقره بنزدیک
 من همه یکبست۔ و ابوبکر صدیق رضی الله عنه صاحب صحیح بود آفت قبض دنیا بدید۔ و
 ثواب روش و معلوم شد۔ و دست ازاں بداشت۔ تا پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم که
 عیال را چه باز گذاشتی۔ گفت الله و رسول۔ و ابوبکر و راقی ترمذی رحمه الله علیه روایت
 کند که روزی محمد بن علی رحمه الله علیه مرا گفت۔ یا ابابکر امر و من ترا بجای خواهم برد گفتم
 فرمان من شیخ را باشد یا وے بر فتم۔ ویرے بر نیامد که بیایان دیدم سخت صعب و سختی زین
 اندر میان آن بیایان نماده۔ در زیر درختی سبز و چشمه آب رواں۔ و یکے بران سخت
 نشسته و لباس خوب پوشیده۔ و چوں محمد بن علی بنزدیک وے شد۔ وے برخواست و ویرا
 بران سخت بنشاند۔ و چوں زمانے برآمد از هر سو وے گرد وے آمدند۔ تا چهل کس آنجا مجتمع
 شدند وے اشارتے کرد۔ تا همان دم از آسمان چیزے خوردنی پدید آمد بخودیم و محمد بن علی
 سوائے کرد۔ و آن مردان را سخن بسیار گفت۔ چنانکه من بک کلمه ازاں فهم نکردم۔ چوں زمانے
 برآمد ستوری خواست۔ و باز گشت و مرا گفت رو که سید گشتی۔ چوں زمانے بود که بتر مذ باز
 آمدیم من او را گفتم۔ ایما الشیخ آن چه چایے بود۔ و آن مرد که بود گفت آن تنیه بنی اسرائیل بود
 و آن مرد قطب مدار علیه بود گفتم ایما الشیخ اندرین ساعت چگونه از ترمذیه تنیه بنی اسرائیل
 رسیدیم گفت یا ابابکر ترا کار رسید نیست نه با رسیدن۔ و نه با چگونگی۔ و این علامت صحت حال باشد
 نه ازال سکر کنول این را مختصر کردم۔ که اگر بتفصیل آن مشغول شوم۔ و اختوات آنرا شرح۔ و هم
 کتاب مطول شود۔ و از مقصود باز مانم پس بعضی از دلائل که تعلق باین کتاب است بیکر که
 و حکایت شال موصول گردانم۔ تا بخواندن این مریدان را تنبیه باشد۔ و علمای را تر ویح و محققان را
 مذاکرات۔ و عوام را زیادتے یقین و رفع شبهت گردد۔ انشاء الله و یا الله التوفیق۔

الکلام فی ذکر کراماتہم۔ یاد آنکہ چون بحجت عقلی ثابت شد صحبت کرامات
 و دلیل بر نبوت اس قائم شد۔ باید کہ تا دلائل کتابی نیز معلوم شود۔ و آنچه آمده است اندر
 اخبار صحاح کہ کتاب و سنت بر صحبت کرامات و افعال ناقص عادات بردست اہل ولایت
 ناطق است۔ و انکار اس چلہ انکار حکم نصوص باشد۔ از آنچه یکے آنکہ خداوند تعالیٰ اندر نص کتاب
 ما را خبر داده است۔ وَظَلَلْنَا عَلَيْكَ الْغَنَاءَ وَآتَيْنَاكَ الْغَنَاءَ وَآتَيْنَاكَ الْغَنَاءَ وَآتَيْنَاكَ الْغَنَاءَ۔ ابرہہ سہ
 برہر ایشان سایہ داشتے۔ وَمَنْ وَسَلْوَىٰ ہر شے تازہ پدیدار آمدے۔ اگر کسی گوید از سنکہ ان کہ
 اس معجزہ موسوی بود۔ مابین گویم کہ روا بود۔ از آنچه کرامات اولیا ہمہ معجزہ چیز است صلی اللہ علیہ وسلم
 و اگر بیند کہ اس کرامت در غیبت است واجب نکلد کہ معجزہ دے باشد۔ و اس اندر وقت
 موسیٰ بود۔ گویم کہ چون موسیٰ علیہ السلام از ایشان غائب شد۔ وہ بطور رفت و وہاں حکم باقی
 مے بود۔ پس چہ غیبت زمان و چہ غیبت مکان۔ چون آنجا معجزہ اندر غیبت مکان روا بود۔
 اینجا اندر غیبت زمان ہم روا بود۔ دیگر ما را خبر داد از کرامات آصف بن برخیا کہ چون سلیمان
 علیہ السلام را مے یابست کہ تخت بلقیس پیش از آمدن دے آنجا حاضر کنند۔ و خداوند
 تعالیٰ مے خواست تا شرف آصف بخلق نماید۔ و کرامات دے ظاہر کند۔ و باہل زمانہ
 نماید کہ کرامت اولیا ہا نیز بواسطیان گفت کیست۔ آنکہ تخت بلقیس را پیش از آمدن دے
 اینجا حاضر کند۔ و باہل زمانہ نماید خداوند ما را خبر داد۔ قَالَ عِزْرَتُكَ مِنْ الْجَنِّ اَنَا اَبْلُوكُ بِہِ
 قَبْلَ اَنْ تَقُوْلَ مِنْ مَقَامِكَ۔ عفریت گفت من بیارم تخت دے را بنزدیک تو پیش
 از آنکہ تو ازین جا نگاہ بر خیزی۔ سلیمان گفت زود تر ازین باید۔ آصف گفت اَنَا اَبْلُوكُ
 بِہِ قَبْلَ اَنْ يَكُونَ لَكَ ظَرْفُكَ فَلَمَّا رَاكَ مُسْتَقَرًّا اَقْبَنَ بِہِ اَزْأَلْہِ لَوْ جِئْتُمْ بِہِ بِہِ زَنَیْ
 تحت اینجا حاضر کنم۔ بدین گفتار سلیمان علیہ السلام برو دے متغیر نشد۔ و انکار نکرد۔ و ویرا
 مستجیل نیامد۔ و اس پہنچ حال معجزہ نمود۔ زانچہ آصف پیغمبر نبود۔ لاحالہ باید کہ تا کرامت
 باشد۔ و اگر معجزہ بودے اظہار اس بردست سلیمان علیہ السلام بایستے۔ و دیگر ما را
 خبر داد از قصہ مریم کہ چون زکریا علیہ السلام بنزدیک دے آمد۔ اے بتایستان میوہ
 زمستانی دے۔ ہر تابستان میوہ تابستانی۔ تا گفتے اَتَىٰ لَكَ هَذَا اَقَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰہِ
 بالفاق مریم پیغمبر نبود۔ و نیز خداوند تعالیٰ ما را بہ بیان صریح از حال دے خبر داد۔ و گفت
 وَهَئِذَا يَأْتِيكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ اَلْجُذْءُ السَّاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَيًّا۔ و نیز احوال اصحاب الکہف

و سخن گفتن سگ با ایشان - و خواب ایشان - و تقلب ایشان اندر کف برپیس و شمال -
 وَ تَقْلِبُهُمْ مَآتَ الْآَلَمِينَ وَ ذَاتَ الشِّمَالِ وَ كُلُّهُمْ بِأَسْطَرْدَا عَيْنِهِ الْآیة - و این جمله
 افعال ناقص عادات است - و معلوم است که معجزه نیست - باید تا کرامت باشد و روال بود
 که این کرامات بمعنی استجاب دعا و دعوات بود بحصول امور موهم اندر زمان تکلیف - و روال
 باشد که قطع بسیاری از مسافت بود و در ساعتی - و روال بود که پدید آمدن طعامی بود از جایگاه
 نامعلوم - و روال بود که اشراق باشد بر اندیشه های خلق - و مانند این - و اندر احادیث صحیح
 از پیغمبر صلی الله علیه و سلم حدیث الغار آمده است - و آنچنان بود که روزی صحابه بر پیغمبر را
 علیه السلام گفتند که یا رسول الله ما از عجایب افعال اعم باضیه چیز بگوئی - و گفت
 صلی الله علیه و سلم پیش از شماسه کس بجای من رفت - چو شبانگاه شد قصد غار می کرد
 و اندر آنجا می نشست - چو پاره از شب بگذشت سنگی از کوه اندر افتاد - و در آن غار استوار
 گشت - ایشان متحیر شدند - باینکه یک گفتند نرماند ما از اینجا هیچ چیز - جز آنکه در آنجا
 می ریائی خود را بخداوند شفیع کنیم - یک گفت مرا مادر می داند - و پدر می داند - و از مال دنیا چیزی
 نداشتم بجز بزرگی که بشیر آل بد ایشان داد - و من هر روز یک خرما می خورم - و می دهم - و
 بهای آن اندر وجه طعام ایشان و خود می دهم - شبی بنگاه تر آمدم - و تا من آن بزرگ را
 بدو شنیدم و طعام ایشان اندر پیغمبر افشتم ایشان خفته بودند - آن قدر در دست من ماند و
 من بر پاهای ایستاده - و چنین ناخوذه انتظار بیداری ایشان می دهم - تا صبح برآمد ایشان
 بیدار شدند و طعام بخورند - آنگاه من بستم و گفتم ای بار خدا ای اگر من اندر این راست گویم
 مارا فرجی فرست - و فریاد رس - پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم آنگاه آن سنگ یک جنبه
 کرد - و شکافی پدید آمد - و دیگر گفت مرا دشمنی بود با جمال - و پیوسته دلم بدو مشغول بود
 و ویرا بخود می خواندم - اجابت نه کرد - تا وقتیکه بخیل صد و بیست دینار بدو فرستادم -
 تا یک شب بمن خالی کند چو بزرگ من آمد ترسید و دلم پدید آمد از خدا می ترسید
 دست از او می برداشتم و زرب و بگذاشتم پس گفت بار خدا یا اگر من از این راست گویم مارا فرجی
 فرست - پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم آنگاه آن سنگ یک جنبه بدو جنبید - و آن شکاف
 زیادتر شد - اما هنوز آنرا بیرون نبردند - و سه دیگر گفت مرا کرد دست مزدوران
 بودند کار می کردند چو تمام شد همه مزدور خود بپشتند - یک از ایشان نا پدید شد من از

مزدوں کو سفند سے خریدم۔ سال دیگر دو تہ سال دیگر چار تہ سال ہر سال پچیس زیادت پیشہ و چوہا
 سائے چند برآمد ہائے عظیم فراہم آمد۔ اُن مزدور بیاہر کہ وقتے من تراکارے کردہ بودم۔ یاد داری کنوں مرا
 بڈاں مزدور حاجت است گفتم اور ابرو و اُن ہمہ کو سفند اُن مال و ملک تست۔ گفت مرا بقوس
 میداری۔ گفت نہ کہ راست میگویم۔ اُن ہمہ مال فراوے دادم۔ تا بہر۔ گفت بار خدایا اگر من اندریں
 راست گویم ماد فرجی فرست پیغمبر گفت علی اللہ علیہ وسلم آنگاہ اُن رنگ از در غار فرستاد تا بہر
 سہ تن پیروں آمدند۔ و ایں ہم فعل ناقص عادت بود۔ و معروفست از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 حدیث جرج را بہر۔ و ابوسرہ را وی آنست کہ پیغمبر گفت علی اللہ علیہ وسلم کہ پیغمبر دینی اندر کوارہ
 کے سخن گفتن لاسہ کس۔ یکے علی و شامہ خود بیاہر۔ و دیگر اندر بنی اسہ بیل را بہر بود جرج
 نام۔ و مرد سے جہت بود۔ و مادر مستورہ راحت روز سے بدینا پلہ پلہ یاد۔ و سہ اندر نماز بود۔
 و در صومعہ نشہ او۔ دیگر روز پچنناں مادرش از تنگی بی گفت۔ کہ یارب پسر مرا رسوا کرداں۔ و بخت
 من بگیرش۔ و اندر اُن زمانہ زنی بود۔ بلا بہر گفت سرگروہے را کہ من جرج را از راہ سہرہ
 دسہ شد۔ و جرج بدو التفات نہ کرد۔ و باشتابی اندر راہ صحبت کرد۔ و حالہ شد۔ و چوں بشہر آمد گفت
 کہ ایں محل از جرج است۔ و چوں بار بہادر مردان قصد صومعہ تیرج کردند۔ و بار بہر سے سلطان
 آوردند۔ جرج گفت سے غلام پدیر تو کیست۔ گفت یا جرج مادرم بہر تو دروغ میگوید۔ پدیرن شانی
 است۔ و سہ دیگر زنی کو دے داشت۔ و بر در سے خود نشستہ بود۔ سوار سے نیکور سے
 و نیکور جاسہ برگزشت۔ زن گفت یا رب تو ایں پسر را چوں ایں سوار گرداں۔ اُن کو دگ گفت
 یا رب مرا چناں گرداں۔ چوں زمانے برآمد زنی پدیر نام برگزشت۔ زن گفت یا رب پسر مرا
 چہیں زن نگرداں۔ اُن کو دگ گفت یا رب مرا چوں ایں زن گرداں۔ مادر متعجب شد و گفت
 ایں چرا میگوئی۔ اُن کو دگ گفت ترا بچہ اُن سوار بیا رسید از جابہرہ۔ و ایں زن زنی است
 مصلحہ۔ اما خلق مرا را بہر میگویند۔ و اوراندات۔ و من خواہم کہ از جابراں باشم۔ و خواہم کہ از مصلحی
 باشم۔ دیگر معروفست حدیث زبایدہ کہ امیر المؤمنین عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ کہ روز سے
 بنزدیک پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اندر آمد۔ و بر سے سلام گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم گفت لے زایدہ
 چرا بنزدیک من دیر دیر سے آئی۔ تو موفقہ و من ترا دوست میارم۔ گفت یا رسول اللہ امروز
 با عجلے آمدہ ام۔ گفت اُن چہ چیز است۔ گفت با مادر من بطالب ہیزم رفتم۔ چوں خرمہ بہر
 دیر شے نہادم۔ تا بہر گیم سوار سے دیدم۔ کہ از آسمان بریں آمد۔ و بر من سلام گفت۔ و گفت محمد

صلی الله علیه وسلم را از من سلام رسان - و یگوئی که رضوان خازن بهشت گفتم - بشارت هر تراز که
 بهشت را بر امتان توست قسمت کرده اند - گرو هستی بحساب بدو اندر شوند - و گرو هستی را حساب سال
 کنند - و گرو هستی را بشفاعت تو بخشند - این گفت و مقصد آسمان کرد - و از میان آسمان و زمین بمن
 التفات کرد و دریافت که آن خرمه بر من تا فتم - و منی تو انتم بر داشتن - گفت یا زاید آن خرمه بر سنگ
 بگذارد - و مر سنگ را گفت یا سنگ این خرمه را با زاید بدر خانه عمر برد - آن سنگ آن خرمه به من بر آید - و
 تا بدید خانه عمر رضی الله عنه پیغمبر صلی الله علیه وسلم برخواست - و با صحابه بدر خانه عمر رفتند اثر آمدن آن سنگ
 پدیدند - گفت الحمد لله که خدا تعالی مرا از دنیا بیرون برد و مرا رضوان مرا با امتان بمن بشارت داد - و تا خدا تعالی
 از امت من از من برادر چه بر منم زسانید - و من و منست که پیغمبر صلی الله علیه وسلم مرطابن محضی را بفرست فرست
 و بر راه باره اناب هیوا فرستش آمد قدم بر آن نهادند - و جمله بگذشتند که در مایه ایشان تر نشد - و از عبد الله
 بن عمر رضی الله عنه مر و منست که بر راه میرفت گرو هستی را دید بر قاره طریق ایستاده - و شیر بر راه ایشان
 گرفته عبد الله بن عمر گفت ای سگ اگر از خدا تعالی فرمانی داری بر آئی - و اگر نه ما را راه ده تا بگذریم پس برخواست
 و مر او را توافع کرد - و اندک گذشت - و از ابراهیم مخفی مر و منست که مر و راید اندر هوا نشسته گفت ای
 بنده خدا این در چه چیز یافتی گفت بچه انک گفت آن چه چیز بود - روئے از دنیا بگردانیم - و بفرمان خدا
 آوردم - مر گفتند اکنون چه خواهی گفتیم آنکه مر اندر هوا مسکن باشد تا دم از خلق جهان گسسته شود - و
 چو آن جوان در غی بدین آمده - و مقصد عمر کرد گفتند امیر المؤمنین اندر خرابا سست جائی خفته باشد رفت
 او را یافت بر خاک خفته - و در زیر بر نهاده - با خود گفت اینهمه فتنه اندر جهان ازین است - و
 کشتن این بزرگوار بمن سخت آسان باشد شمشیر بکشید - و شیراں پدیدار آمدند - و مقصد و کزدند -
 و فریاد بر آید - و عمر رضی الله عنه بیدار شد - و قصه با و گفت - و اسلام آورد - و اندر عمر خلافت
 ابو بکر صدیق ثانی بن ولید را بسواد عراق اندر میان هدیه با حقه آوردند - که اندرین زیر قاتل است - و اندک
 خرمینه بهیج علی ازین بخش نیست - حال آن حقه را بکشا و آن زهر را بر کف دست خود افکند - و سم الله
 بگفت و اندر دهن نهاد - بهیج زیانش نشد مردمان متعجب شدند - و بسیار از ایشان بر راه آمدند - و
 حسن بصری رضی الله عنه روایت کند که بعد از آن سپاهی بود - که اندر خرابا بود - و فتنه من اندر ازار
 چینه بخندیدم و بدو مردم مرا گفت این چه چیز است گفت طعام است - که آورده ام - بآنکه مگر محتاج
 باشی - نه دست اشارت کرد - و اندرین دید و بخندید من سنگ و کلوخ دیوار مایه آن خرابا را دیدم -
 همه ز گشته بود - از کرده خود تشویر خوردم - و آنچه برده بودم بگذاشتم و بگریستم از هیبت او - و ابراهیم

او ہم روایت کند کہ گفت من بر راعی برگزیدم۔ و از وہ آب خواستم گفت شیر دارم۔ و آب کد ام خوابی۔
 من گفتم آب خواهم۔ بر خاست و عصا بر سنگ زد۔ آب خوش و پاکیزہ ازال سنگ بیرون آمد۔ و من
 پیاں مشجوب شدم۔ مرا گفت تعجب کن۔ کہ چون بنہ حق را مطیع باشی۔ ہمہ عالم مطیع مے باشند
 و ابو درو او سلمان رضی اللہ عنہ ہم نشسته بودند۔ و طعام میخوردند۔ و سبچ کلمہ مے شنیدند۔ و از
 ابو سعید خرازی روایت کنند رحمۃ اللہ علیہ۔ کہ گفت یک چند گاہ من ہر سہ روز یکبار طعام خوردے
 اندر باد میہ فتم۔ دیگر روز سوسہ دیگر روز خضعے باندر من آمد۔ و طعام نیافتم۔ طبع عادت خود طلب
 کرد بر ہامے فرو نشستم تا قیے آواز داید۔ کہ ایا سعید اختیار طعامے سکونت نفس را کنی یا سبب
 خواہی مروق سستی را بے طعام گفتم اہی قوتے قوتے اندر من آمد۔ برخواستم و دوازہ منزل دیگر
 بر فتم بے طعام و شراب۔ و معرفت کہ امروز اندر تنہا مر خانہ ہسل ابن عبداللہ را بیت السباع
 خوانند۔ و متفق اند اہل تنہا بر آنکہ سباع و شیران بسیار بنزدیک مے اندر آمدندے۔ و مے
 مرا ایشانرا طعام دادے۔ و مراعات کردے۔ و اہل تنہا خلقے بسیار اند۔ و ابو القاسم مروزی گوید
 کہ من با ابو سعید خرازی میہ فتم۔ یہ کہ آنہ بچہ تولدے دیدم مرقعہ دارد و مجرہ اندر کھادیکتہ۔ ابو سعید گفت
 در سیمائے این جوان عیاںست کہ در معاملتش چیزے است۔ چوں دروے مے نگرم۔ گویم از
 رسید گانست۔ و چوں در مجرہ نگرم گویم از طالبانست۔ بیاناندرے بر سیم تا چہ نیست خود از گفت
 لے جوان راہ بخیر لے چہ نیست۔ گفت راہ بنیاد و است یکے راہ عوام۔ و دیگر راہ خواص۔ و
 نرا از راہ خواص ہیچ خبر نیست۔ تا راہ عوام این است کہ توے سپری۔ و معالمت خود را حلت
 وصول بحق مے نمی۔ و مجرہ را از آلت حجاب مبدائی۔ ذوالنون مصری گوید رحمۃ اللہ علیہ کہ
 من وقتے با جماعتے اندک کشتی نشستم۔ تا از مصر بچہ رویم تولدے مرقعہ دار یا نا اندک کشتی بود۔ و
 مرا ازوے التماس عجزت مے بود۔ تا اہل بیت دوسے مرا باز مے داشتند از سخن گفتن باوے
 کہ پس تحت خنجر روزگار بود۔ و ہیچیکہ از عبادت خالی نبودے۔ تا روزے قصرے جواہر ازالہ کرد
 گم شد۔ و خداوند قصرے مرا این جوان را پیاں تہمت کرد۔ خواستند کہ باوے جفاے کنند من گفتم
 کہ باوے بدس گونہ سخن میگویند۔ تا من ازوے بخوبی بہترم۔ بنزدیک مے اندر آمدم۔ و باوے
 بتلطف گفتم۔ کہ ایں مردمانہ صورتے بستا است بر تو۔ و من ایشانرا از درشتی و جفا باز داشتیم
 انکوں چہ باید کرد۔ وے روے یا سمان کرد۔ و چیزے بگفت ما ہیماں دیدم۔ کہ بر روے آب آند
 و ہر یکے جو ہرے اندر دہان گرفتے۔ یک جو ہر لست۔ و پیاں مردودا۔ و چوں مردم کشتی آں پدیدندے

بدروئے ایک پانہاد و برقت پس آنکہ صبر و جبرود بود از اهل کشتی بود و مرا ترسانگی نمود و اهل کشتی نداشت خوردند از
 ابراهیم رقی روایت کنند که گفت من در ایامی که امر خود قصد زیارت مسلم مغربی کردم چون مسجدی رفتم اندر آدم
 و سے امامت کرد و الحمد خطاب بر خواند با خود گفتیم که رنج ضلالت شد آنشب آنجا بودم روز دیگر وقت ظهر وقت
 تا بر گزانه فرات شوم شمس بر راه خفته بود با آنکه شمس دیگر بر اثر من می آید بانگ بر گرفتیم و عاجز و درماندم
 مسلم از صحنه بیرون آمد چون شیران او را دیدند توضع کردند و و سه گوش هر یک بگریفت و بنهایی و گفت
 ای سگال فلانے گفتند ام بشمار که با همانا من نجیب می گفت یا ابا اسحق شما بر راست کردن ظاهر
 مشغول شدیم هر خلق را تا از خلق میترسید و ما بر راست کردن باطن حق را تا خلق از ما میترسند روزی
 شیخ من ضعیفی الله عنه از بیست و یک قصه و عشق داشت با دامن می باریدین اندر گل بد شکاری می رفتیم شیخ
 را نگاه کردم نعلین و جامه و سه خشک بود با و گفتیم گفت از سه تا من تهمت از راه تو گل برداشته
 ام و مرا باطن را از وحشت حرص نگاه داشته خداوند عزوجل مرا از وحل نگاه داشته است من که علی
 بن عثمان الجعفی ام دوستی مرا واقع افتاد و طریق حل آں بر من دشوار شد قصه زیارت شیخ ابوالقاسم
 گرجانی رضی الله عنه کردم بطوس و آنرا در مسجدی در راهی خود میافتم تنها و لعیبه آں واقع من بود
 که میگفت با ستمی گفتیم آن شیخ ایس با لکمی گوئی گفت ای پس ایستون راقی تعالی با من اندیز ساعت
 ناطق گردانید تا ایس از من سوال بکرد و بفرغانه میروی بود که مرا از اسلامانگ گویند پیوست بود از او تاد الارض
 کردی را باب می گفتند و و همه درویشاں آں دیار مثل نخ بزرگ را باب خوانند و مرا در آنجا بود فاطمه
 نام قصه زیارت و سه کردم چون بنزدیک و سه اندر آدم گفت بچرا می گفتیم تا شیخ را بنیم بصورت
 و سه بمن نظر کن بشیفت گفت ای پس من از خود و فلان روز باز ترا می بینم تا از مننت غائب
 نگردان من اینجا هست دیدم چون روز و سال شمار کردم آنروز را بداند که تو به من بود گفت ای پس
 سپردن مسافت کار کو کاں بود از پس ایس زیارت هست کن که در حضور اشباح هیچ چیز نیست است
 پس گفت ای فاطمه آنچه واری بیار تا ایس درویش بخورد طبقه انگور تازه بیاورد و وقت آن شود
 و بر آں رطبه چند بود و بفرغانه رطب فکس نشود و وقت بهمنه بر سر تربت شیخ ابوسعید نشسته بودم
 تنماری حکم عادت که بر سه دیدم سپید که بیاد و اندر زیر فوطه شد که بر گور افکنده بود گفتیم که از کس جسته
 است و چون برخواستیم و نگاه کردم در زیر فوطه هیچ چیز نبود دیگر روز سه دیگر روز بیدم و اندر تعجب
 آں فروماندم تا شبی دیدم آنجا بیدم و آں واقع از و سه پرسیدم گفت آں کیو تر صفاتی معارف
 منست که هر روز اندر گود بماند است من می آید و ابوبکر و راق روایت میکنند که روزی محمد بن علی

حکیم ترمذی تھے از اجزائے تصانیف خود فراسن داد۔ گفت ہیں اندر جیوں فگن۔ چوں بیرون آمدم نگاہ
 کروم ہمسب بر ظرف و لطافت بود۔ و لم ندانم اندر خانه بہنامم۔ و باز گشتم۔ و گفتم کہ افکندم گفتا چہ دیدی گفتم کہ
 یہ چیز ندیدم۔ گفت نیفکندی گفتم مشکلی دو نشد۔ یکے آنکہ چہ امیگدیکہ یابندہ افگن۔ و دیگر آنکہ چہ بریان
 است کہ پیا خواہد آمد۔ باز گشتم و آن برداشتم و بدر و دل بکنارہ جیوں اندر آمدم۔ و اجزا از دست بدین ختم
 آب دیدم کہ از ہم باز شد۔ و صند و سقہ بدیدار آمد سر کشادہ۔ و این اجزا اندراں افتاد۔ و سر صند و سقہ استوا
 شد۔ و آب بحال خود فرافتن آمد۔ باز گشتم و یادے بقسم دے گفت کہ اکنون انداختی بقسم یہاں الشیخ
 بعزت خداوند کہ این تہ را من بگوئی۔ گفت باز آنکہ کتابے تصنیف کردہ بودم۔ اندر علم این طائفہ۔ کہ
 تحقیق آن بر ہمہ عقول مشکل بود۔ و برادر من مختصر علیہ السلام آن از من خواستہ بود۔ و آن صند و سقہ
 را ماہی بفرمان دے آورده بود۔ خداوند تعالیٰ این آب را فرمان دادہ است تا آن بدو رساند۔ اگر
 بسیارے این حکایت بیارم ہنوز سپرے نکرود۔ و مراوسن اندرین کتاب اثبات اصول طریقت
 است اندر فروع۔ و معاملات تقالان خود کتب ساختہ اند۔ و بسیارے جمع کردہ۔ و تذکران بر سر
 سنابر نشر میکنند۔ اکنون فصوصے کہ بدیں پیوستہ است اندرین کتاب متشیع بیارم۔ تا بجائے دیگر
 بسرای معنی باز نیاید۔ انشاء اللہ عزوجل۔

الکلام فی تفصیل الانبیاء علی الاولیاء۔ یاد آنکہ اندر ہمہ اوقات و
 احوال باتفاق جملہ مشائخ این طریقت اولیاء متابعان پیغمبران اند و مصدقان دعوات ایشان
 و انبیاء فاضلہ اند از اولیاء۔ از انچہ نہایت ولایت برایت نبوت باشد۔ و جملہ انبیاء اولیاء باشند۔ اما از
 اولیاء کہ سببی نہ باشند۔ و انبیاء متکمل اند اندر نفی صفات بشریت۔ و اولیاء عاریت اند اندراں چہ این
 گروه را حال نیست طاری۔ و آن گروه را مقام است۔ و آنچہ اولیاء را مقام باشد بر انبیاء را حجاب
 باشد۔ و تحکیم از علمائے اہلسنت و تحقیقان این طریقت اندرین حنی تلاف نکند۔ بجز گروہے از
 مشعلیان کہ مجتہد اہل خراسان اند۔ و کلم بکلام مناقض اندر اصول توحید۔ کہ اصل این طریقت را
 نشانند۔ و خود را ولی خوانند۔ و بدست ولی اند۔ اما ولی شیطان۔ ایشان گویند کہ اولیاء فاضلہ
 اند از انبیاء۔ و این خلافت مر ایشان را کفایت بود کہ جہالی را فاضلہ از محمد مصطفیٰ صلی اللہ
 علیہ وسلم گویند۔ و گروہے دیگر ہم از مشبہ کہ ولی بدیں طریقت کنند۔ و حلول و نزول حتی بمعنی انتقال
 روادارند۔ و بجز انچہ گویند بر ذات خداوند تعالیٰ۔ و این اندران دو مذہب مذہبم کہ وعدہ کردہ ام
 بیارم اندرین کتاب تجامی انشاء اللہ تعالیٰ۔ و در جملہ این دو گروہ کہ مدعی اسلام اند موافق اند اندر

نفی تخصیص انبیاء بایر ائمه. و هر که نفی تخصیص انبیاء را اعتقاد کند کافر شود پس انبیاء صلوات الله علیهم
و اعیان و الیه اند. و اولیاء متابعان ایشان با حسان. و محال باشد که ماموم از امام فاضلتر بود. و
در جمله بدانکه اگر احوال و انفس و روزگار جمله اولیاء را اندر جنب بیکدم صدق نبی صورت کنی. آن همه
احوال و انفس جمله متلاشی نمای. ترا آنچه اولیاء می طلبند. و می خواهند. و ایشان رسیده اند. و یافته
و بفرمان دعوت باز آمده. و قومی را دعوت می بر ند. و اگر کسی گوید انبیا ملاحظه مذکور لعنهم الله
که اندر عادت چنین رفته است. که چون رسول یکس آید از ملکی باید تا این مبعوث الیه فاضلتر
از وی باشد. چنانکه پیغمبران صلوات الله علیهم از جبرئیل فاضلتر اند. و این صورت مرا ایشانرا
خطا است. گویم اگر ملکی رسول فرشته بیک کسی آید. باید تا مبعوث الیه از وی فاضلتر باشد. چنانکه
جبرئیل را بنزدیک یگان یگان از مرسل فرستاد. و ایشان هر یک از وی فاضلتر بودند. و اما چون
رسول بجای می آمد. و قومی باشد. لا محاله رسول فاضلتر از آن گروه باشد. چنانکه پیغمبران از امم و اندرین
پیچ عاقل را بحکم احادیث اشکال نیفتد. پس یک نفس انبیاء فاضلتر از همه روزگار و اولیاء باشد. ترا آنچه
چون اولیاء از عادت و عرف بمنابیت رسد. از مشاهدت خبر دهند. و از حجاب بشهریت خلاص
یابند. هر چند که عین بشر باشند. و باز رسول را اول قدم اندر مشاهدت باشد. چون بایست رسول
نهایت ولی بود. این را با آن قیاس نتوان کرد. نه بینی که همه طالب حق از اولیاء مستفادند. که مقام جمع
از تفاربت کمال ولایت بود. و صورت این خیال بود که بنده بدرجته رسد از غلبه دوستی که عقلش
اندر نظر فطری مغلوب گردد. و بشوق فاعل کل عالم را همه آن داند. و آن بیند. چنانچه ابوعلی رودبارک
گوید رحمة الله علیه لوزالت عنار ویت ما عبدنا. اگر دیدار وی از ما ناکل شود. و اسم عبودیت از
ما ساقط شود. که ما شرف عبادت جز از دیدار وی نیاتیم. و این معافی مر انبیاء را بایست حال
باشد. که اندر روزگار ایشان تفرقه صورت نگیرد. که در نفی و اثبات و مسلک و مطلق و اقبال و اعتراض
و بدایت و نهایت ایشان همه اندر عین جمع باشند. چنانکه اندر بدایت حال ابراهیم صلوات الله
علیه چون آفتاب را دیده گفت. هذا ربی از غلبه حق برداش و اجتماع وی اندر عین جمع غیر ندید.
و اگر دیدیم بیدیه جمع دید. و عین دیدار از دیدار خود بهتر کرد. و گفت لا احب الا فلین. ابتدا بجمع
و انتها بجمع. تا لا ابرم ولایت را بدایت نهایت است. و نبوت را نیست. تا نبودند نبی بودند. تا
باشند نبی باشند. و پیش از آنکه موجود نبوندند اندر معلوم. و مرا حق تعالی همان بودند. و از او نیز دیدنی
الله عنه هر سیدند. که چه گوئی در حال انبیاء گفت بهیبات ما را اندر ایشان هیچ تصرف نیست. هر چه

اندر ایشان صورت کنیم آل همه ما باشیم حق تبارک تعالی اثبات و نفی ایشان اندر درختی نهاده است
 که دید خلق بدان نرسد پس چنانکه مرتبه اولیا از او را کب خلق آنهاست، مرتبه انبیا از تصرف اولیا
 نیز نهان است. و ابونیزیه حجت روزگار بوده است و سگ گوید که اول صاحب سوت الی لوجل انیته
 فصوت طیر ل جسم من الاحد یتد وجناحه من الد میومئیه فلم ازل اظلم فی هوار المصوبه حتی
 الی هوار التنزیه ثم اشفقت علی میدان الازلیته وراثته شیخ الاحد یتد فنظرت فعلته ات
 هذا کله غیبه دیدم که سر را با کما نماید و نه و هیچ چیز نگاه نکرد و بهشت و دوزخ و پرا بتموند
 هیچ الثفات نکرد و اندر مکونات و محجب بر گذرانیدند. فصوت طیر ل غمی گشتم جسم آل مرغ از
 احدیت بود و پر و بالش از میومئیت. نمی پرید و پیوسته اندر هواست بهوتیت تا بر هوا تنزیه گذر
 کردم و بر میدان از لیت مشرق شدم. و درخت احدیت را اندر بال بدیدم نگاه کردم آل بهم
 من بودم گفتم بار خدایا با منی من مرا بتو راه نیست. و از خود می خود مرا گذر نه مرا چه باید کردن فرما
 آمد که با یزید خلاص تو از توئی تواند رستال بعیت دوست مابسته است. دیده را بنجاک قدیم می
 اکتحال کن. و بر رستال بعیت و س ما دوست کن. و این حکایت دراز است و این را این اسطر
 معراج با یزید خوانند. و معراج عبارت بود از قرب پس معراج انبیا از روی ظاهر بود.
 بشخص و جسم و از آل اولیا از روی همت. و اسرار و تن پیغمبران بصفا و پاکیزگی و قربت
 چو دل اولیا باشد و سر ایشان. و این فضل ظاهر است. و آسپندان بود که ولی را اندر حال خود
 مغلوب گردانند تا مست گردد. و آنگاه بدر جرات سر و سر را از وی غایب میگردد و لبرق
 حق می آرایند چو کابرجال صحرای آید آل جمله بر این درویش صورت گشته باشند. و علم آل سر
 او را حاصل آمده پس فرق بسیار بود میان کسیکه شخص دیر آسپان براند. با کسی که قدرت و س را
 آسپان برزند. و الله اعلم بالصواب.

الکلام فی تفضیل الانبیا و الاولیا علی الملائکه بدانکه

باتفاق اهل سنت و جماعت و جمهور مشایخ طریقت، انبیا و اولیا را محفوظ اند از اولیا را فضل دارند
 از فرشتگان. بخلاف معتزله که ایشان ملائکه را افضل از انبیا گویند و گویند که ایشان بر مرتبت
 رفیع ترند و خلقت لطیف تر و سر حق تعالی را مطیع ترند. باید تا فاضلتر باشند. گوئیم حقیقت
 این خلاف صورت شما است. که تن مطیع و مرتبت رفیع، و خلقت لطیف، و فضل اعلی
 نکرده و فضل آرا باشد که حق تعالی نماده باشند. و این جمله که میگویند بر اهل بیت را بود. اما باتفاق

ملعون و مخذول گشت پس فضل مرا آرد که خداوند عزوجل ویرا فضل نهد و از خلق برگزیند و دلیل
 فیض انبیا آنکه خداوند تعالی ملائکه را بقدر استعداد آدم را سجده کردند و این مقرر است که حال سجده
 عالی از حال ساجد باشد و اگر گویند که خانه کعبه سنگی و جماد است و موسی از دس فاضلتر
 است و از اسجد، میگویند پس روا باشد که ملائکه فاضلتر از آدم باشند اگر چه ویرا سجده کردند گوئیم پس
 گویند که موسی خانه را با محراب را و دیوار را سجده میکند الا همه گویند که خدا را سجده میکنند و هم گویند
 که ملائکه را آدم را سجده میکردند بر موافقت کلام خداوندی که چون ذکر سجده کرد و گفت اَسْجُدُوا
 لِأَدَمَ ما فرمودیم ملائکه را و گفتیم تا آدم را سجده کنند و چون ذکر سجده نمود منال کرد و گفت
 وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا كَيْفَ دَاخِلُوا الْخَيْزُ الْآيَةُ خداوند را سجده کشید و بنده گی ویرا میان اندر
 بنده پس خانه چو آدم نباشد که ساقی چو بنده بر پشت ستور خداوند را بر سرش اگر روست
 و سبانه نباشد معذور باشد و معنی علیه اگر دلائل قبله اندر میان بانه گم کند و دس بهر سوس
 که کن فرمان گذارده باشد و ملائکه را اندر سجده آدم علیه السلام هیچ عذر نبود آن یک که از خود عذر
 نهاد ملعون و ناکسار شد و این ادله واضح است آنرا که بعید بود و نیز ملائکه چگونه
 مستوی می باشد در درجه اگر چه مستوی اند در حق معرفت ملائکه را ایشان را اندر خلقت شہوت
 نیست و اندر دل حرص و آفت نه و اندر طبع رزق و حیلت نه و غذا و شال طاعت است
 و مشرب شال به فرمان حق اقامت کردند باز اندر طینت آدمی شہوت مرکب است و از نگاه
 معاصی از دس مختل و زینت دنیا اندر دلش موثر و حرص و حیلت اندر طبعش منتشر شیطان
 را اندر شخص او چندان سلطانی که اندر عروق و باخون و دس همی گرداند و جاری آن نفس
 بد و مقرون که داعی همه شر با آنست پس کسیکه این جمله وصف در وجود دس بود و با امکان غلبه
 شہوت از فسق و فجور پرہیز کند و باغبین حرص از دنیا اعراض کند و با بقائے دس و اس شیطانی
 اندر دل دس از معاصی رجوع کند و دس از آفت نفسانی روست بگرداند تا با قامت برپا
 و مدارست بر طاعت و عبادت بنفس و مجاوله با شیطان مشغول گردد و بحقیقت این از ان
 فاضلتر بود که اندر صفقتش معرکه گاه شہوت نباشد و اندر طبعش اداوت غذا و لذات نه و
 اندو زن و فرزند نه مشغولی خویش و پیوند نه محتاج سبب و آلت نه مستغرق اهل و آفت
 نه کفر نمی عجب دارم از آنکه فضل اندر افعال بند و یا عذر اندر جمال بند و یا بزرگی اندر جذب
 منال بند زود آن نعمت و بزرگی بر خود زوال بنید چرا نه فضل فضال مالک الاعیان بند

و عز اندر رضا کے سبحان بنید۔ ویزرگی از معرفت و ایمان بنید۔ تا پس نعمت بر خود جاوداں بنید۔
 و اندر دو چہاں دل خود را بدو شاو داں بنید۔ جبرئیلے کہ چہ یں ہزار سال با انتظار خلقت عبادت
 کن خلقتش ناشیہ واری محمد مصطفیٰ صلوات اللہ علیہ بود۔ تا شرب معراج ستورا و با تہمیت
 کند۔ چگونہ فاضلہ بود۔ از انکہ اندر دنیا نفس را ریاضت دہد۔ و روز شرب جہادیت کن۔ و حق
 باوے عنایت کند۔ و دیدار خوش کرامت کند۔ و از جملہ خطرانش باسلامت کن۔ و چون نجات
 ملائکہ از حد اندر گذشت۔ ہر یک نور صفا و معاطلت خود را حجت خود گروانیند۔ و زبان ملامت
 اند میان آدمیاں دراز کردہ حتی تعالیٰ خواست تا حال ایشان بدیشان باز نماید گفت ستم
 کس را آنچه از میان شما بزرگتر آمد اختیار کنید۔ کہ بر ایشان اعتماد و ابرید۔ تا بزرگین شوند۔ و
 خلفائے زمین باشند۔ و خلق را اصلاح آرند۔ و میان آدمیاں داد و عدل کنند۔ سہ فرشتہ را اختیار
 کرد۔ یکے از ایشان پیش از انکہ بر زمین سے آمدند آفت آں بدید۔ و از خداوند تعالیٰ اندر خواست
 تا باز گردد۔ و دوبرمین آمدند۔ خداوند تعالیٰ خلقت ایشان تبدیل گردانید۔ تا آندرو مندر طعام و شراب
 شدند۔ و بشہمت میل کردند تا مرایشان را بآں عقوبت کرد۔ و تفضیل آدمیاں ملائکہ بر خود و بچہاں
 بدانستند۔ و در جملہ خواص مومنان از خواص ملائکہ فاضلہ اند۔ و عوام مومنان از عوام ملائکہ
 فاضلہ اند۔ و پس آنچہ معصوم و محفوظ ندیند۔ افضل از حفظہ و کرامات تبیین اند۔ و اللہ اعلم بالصواب
 و اندرین معنی سخن بسیار گفته اند۔ و ہر یک چیزے کہ گفتہ از مشائخ۔ و خداوند عزوجل فضل ہند
 آنکہ خواہد۔ بر آنکہ خواہد۔ و با اللہ التوفیق ایست متعلقات مذہب حکیمان اندر تصوف۔ و
 اختلاف متصوفہ با یکدیگر۔ کہ یاد کردیم بر سبیل اختصار۔ و بحقیقت بدانکہ ولایت سرسخت
 از اسرار حق سبحانہ و تعالیٰ۔ بہتر برورش ہویدانگردد۔ و ولی را جز ولی نشناسد۔ و اگر ظاہر ابرار
 معنی وحدیت۔ بر جملہ عقلا جاہل بود۔ و دوست از دشمن پدیدار نیاید۔ و اصل از غفل
 ہمیشہ بود۔ پس خداوند تعالیٰ چنان خواست تا جوہر و وحشی را اندر صدف خوار داشت
 خلق نہد و بدریائے بلا اندر اندازد۔ تا ظاہر آں حکیم عزیزے آں جان در خطر کن۔ و بر آں
 دریائے جانستان گذر کند۔ و بقعر و ریافرو شود تا مراوش بر آید۔ و یا حال دنیا پرورے بسر آید
 و میخواست کہ آں اصل را مطول کنم۔ تا خوف ملال تو و نفرت طبع من مانع بود۔ و مرید حق را
 اندرین حقیقت ایں مقدار۔ بسندہ بود۔ و اللہ اعلم بالصواب۔ و اما کشف الیقین
 تویثرایاں بابی۔ بعد از آنکہ در بیان حقایق تصوف اظہار شد۔ تا اندر کشف الیقین

انقطاع شائے عظیم داشتند. وابتداء عبارت از حال فنا و بقا او کرد. و طریقت خود را جسد
 اندریں دو عبارت مضمر گردانید. اکنون من معنی آن را بگویم. و غلطی است که کرده اندریں باب
 پیام تابدانی که مذرب و جیسیت. و مقصود این طائفه اندریں دو عبارت متداول جیسیت.
الکلام فی البقاء و الفناء خداے گفت عزوجل ما عندک هر شیئی و
 ما عند الله باقی و جاے دیگر میگویی که من علیها فانی و یعنی و غیره و دیگر و ظاهر بیان اندر
 و الا کلام. باینکه فنا و بقا بر زبان علم یعنی دیگر بود. و بر زبان حال یعنی دیگر و ظاهر بیان اندر
 بیج عبارت از عبارت این طائفه متوجه آنرا نیست. که اندریں عبارت پس بقا بر زبان علم. و
 مقتضای لغت. بر سه گونه است. یکی بقاے که طرف اول و سه اندر فنا است. و طرف
 آخر و سه هم اندر فنا است. چوں این جهان که او را ابتداء نبود. و انتها نیافت. و اندر وقت
 باقی است. و دیگر بقاے که هرگز نبوده. و پوره گشت. و هرگز فانی نشود. و آنی است است و در
 و اینها و اول آن جهان. و دیگر بقاے که هرگز نبوده که خود و هرگز نباشد که نباشد. و آن بقاے
 حق است. و صفای و علم نزل و لایزال. و سه با صفاتش قدیم است. و مراد از بقاے دوم
 وجود و نیست. و کس را اندر او صاف و سه با و سه شاکت نیست پس علم فنا آن بود که
 بدانی که دنیا فانی است. و علم بقا آنکه بدانی که عقیقه یا قیست. چنانکه خداے عزوجل گفت.
 و الا اخری کتبت و ابقى. و این ایما بقی بر وجه مبالغت. گفت از آنچه بقاے عمر آن بطلان
 را فنا نباشد. اما بقاے حال و فنا آن بود که چوں جمل فانی شود. لا محاله علم باقی بود.
 و چوں مصیبت فانی شود. طاعت باقی بود. چوں بنده علم طاعت خود را حاصل کند. غفلت فانی
 شود. ببقا آنکه باقی شود یعنی چوں بنده بحق عالم شود. و بطاعت و سه باقی شود از جمل بد و فانی شود
 و چوں از غفلت فانی شود بد کرد و سه باقی شود. و این اسقاط اوصاف مذکور باشد بقا
 اوصاف محمود و اما خواص اهل این قصه را بدی عبارت باید که باید که می. و اشارت ایشان
 اندریں اصل بعلم و حال نیست. و ایشان فنا و بقا را بیکر اندر درجه کمال اهل ولایت استعمال
 کنند. آنرا که از سرخ مجاهدت رسته باشند. و از بنده مقامات. و تغییر احوال حبسه. و طریقت اندر یافت
 بر سیده. و همه دیدنیها پدید دیده. و همه شنیدنیهاے گوش بشنیده. و همه دانستنیهاے دل بدانسته
 و همه یاقیننهاے سر بر یافته. اندر یافتن آن آفت یافتند. خود بدیده و در و سه از جهای دیگر و انبیا
 قصد اندر مراد فانی شده. و راه بر سیده و اندر دعوی بر گزار شده. و از معنی منتقل شده. که ماست

حجاب گشتمہ مقامات معانی شدہ۔ احوال لباس آفت پوشیدہ۔ در عین مراد از مراد ہیرا گشتمہ منظر
از کل ساقط شدہ۔ انس یا مستالمان ہر شدہ۔ لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَغَيْبِي مَنْ يَخِجُّ
عَنْ بَيِّنَةٍ وَاندریں معنی من سے گویم۔

فنیست فنا سے بقدر ہونے کے   فضا رہو اسے فی الزامور ہوا کہ
فاذا فنی العبد عن اوصافہ   اذراك البقاء بتمامہ

چوں بندہ اندر حالت وجود اوصاف از آفات اوصاف قاتی شدہ باشد رہقائے مراد اندر
فنا سے مراد باقی شود تا قرب و بعدش نباشد۔ و وحشت و انس نہ و صحو و سکر نہ۔ فراق و وصال
نہ طمس و اضطلام نہ۔ اسرار و اعلام نہ۔ سمات و ارقام نہ۔ اندریں معنی یکے گوید از مشتباخ
رحمۃ اللہ علیہ۔

و طامع مقامی و الو سوم کلاھا   فلست اری فی الوقت قوما ولا اعدا
فنیست بد معنی ضیان لی الھدئے   فضا اظھور الحق عند القناء قصدا

دور جہل فناء از چیز سے جز رویت آفت آں۔ و نفی اذیت آں درست نیاید۔ ہر کہ صورت نسبت
است کہ فنا از چیز سے جز بحجاب آں چیز درست آید بر خطاست۔ نہ چنانکہ چوں آدمی چیز
را درست دارد۔ گوید کہ من یہاں باقی ام۔ و یا چیز سے را دشمن دارد گوید من از آں فانی ام۔ کہ
ایں ہر دو صفت طالع است۔ و اندر فنا محبت و عداوت نیست۔ و اندر بقا رویت جمع
و تفرقہ نہ۔ کہ رویت را اندریں معنی غلطی افتادہ است۔ و پندارند کہ ایں فنا بمعنی فقر ذات
است۔ و نیست گشتن۔ تخصیص و بقا۔ آنکہ بقا سے حتی بہ بندہ پیوند۔ و ایں ہر دو محال
است۔ و اندر ہندوستان ہر دو سے دیدم۔ کہ مدعی بود بتفسیر و تذکیر و علم با من اندریں معنی
مناظرہ کرد۔ و چوں نگاہ کردم و سے خود فنا رائے شناخت۔ و بقا رائے قدیم را از محدث فرستے
ندانست کرد۔ و از جمال ایں طائفہ بسیار اند کہ فنا سے کلیت روا میدارند۔ و ایں مکارہ عبا
بود کہ کہ فنا را جزو سے طبیعتی و القطارع آں روا نباشد۔ و ایں مخطیایں چہ را گویم۔ کہ بد کیا
فنا چہ تیرا بہر۔ اگر گویند فنا عین حال بود۔ و اگر گویند فنا وصف را و ابریم فنا صفتی است
بقا صفتی۔ و دیگر کہ جمال ہر دو صفت بندہ باشد۔ و محال باشد کہ کسی بصفت غیر سی قائم
باشد۔ و نہ بہر اسطوریان از رویان و نصاریٰ آنست۔ کہ گویند کہ مریم رضی اللہ عنہا بحال
از ایں اوصاف باسوتی قاتی شد۔ و بقا را باسوتی بدو پیوست۔ و سے یہاں بقا یافت تا باقی شد

بقائے آنکه در عین علیہ السلام نتیجہ آن بود و اصل بایه ترکیب عیسیٰ علیہ السلام نه از بایه انسانیت بود که بقائے و بے تحقیق بقائے الہیت بوده است پس وے و مادرش و خداوند هر سه باقیات اندر یک بقا که آن قدیم است و صفت حق است و این جمله موافق است مع قول حشو یا نرا از عجمه و مشبهه که ذات خداوند را محل حوادث گویند و سر قدیم را صفت محدث را و از آنرا گویم باین جمله که بچه محی رشت محل قدیم بود و بچه قدیم محل محدث بود و بچه قدیم را و صفت محدث بود و بچه محی رشت را و صفت قدیم بود و جواز این انده ب دهر باشد و دلیل حدیث عالم را باطل کند و صنع و صانع را قدیم باید گفت و و یا هر دورا محدث و با استمرار مخلوق با نا مخلوق و حلول نا مخلوق ب مخلوق و این خسران را ایشانرا بسنده باشد که چون قدیم را محل حوادث گویند و یا حوادث را محل قدیم تا صانع و صانع را قدیم باید گفت چون بهر آن ضرورت ندارد صنع صانع را پس صانع شانرا نیز محدث باید گفت که محل چیزه چون عین چیزه بود چون محل محدث بود باید که تا حال هم محدث بود پس بدین جمله لازم آید که محدث را قدیم گویند و یا قدیم را محدث و این هر دو ضلالت بود و در جمله هر چیزه که بچیزه موصول و مقرون و متحد و متمیز بود حکم هر دو چیزه چون یک بود پس بقائے ماصفت با است و فنائے ماصفت با و اندر تخصیص اوصاف ما را فنائے ما چون بقا ما بود و بقائے ما چون فنائے ما پس فناء و صفی بود بقائے و صفی دیگر و باز اگر کسی عبارت از فنائے که بقا را تعلقی بدو نباشد روا بود و اگر از بقائے که فناء را بدو تعلقی نباشد هم روا باشد که مراد از فناء فنائے ذکر غیر بود و بقا بقائے ذکر حق من فنی عن المراتد یعنی بالمراد هر که از مراد خود فانی شود و بعد از حق باقی نشود و آنچه مراد تو فانیست مراد حق باقی چون قائم بمراد خود باقی مراد تو فانی نشود و فانیست بقا بود و یا چون تصرف مراد حق باقی بود و فانیست بقا بود و یا مثال این چنان بود که هر چه اندر سلطان آتش آفتی بقرصه بصفت وے گرد و پس چون سلطان آتش و صفی شئی را اندر شئی مبدل کند سلطان از او حق از سلطان آتش او نتر اما این تصرف آتش اندر و صفت آتش است و لیکن عین همانست که هرگز آتش نگرود و الله اعلم

فصل

مشارح رضی الله عنه هر یک را اندرین معنی زیر نیست لطیف البوسید تراز رحمة الله علیه گوید که صاحب مذہب است الفنا فناء العبد عن روية العبودية و البقاء بقاء العبد ببقاء الله لا طعية فناء فناء بند باشد نه رویت بندگی و بقاء بقائے بنده باشد بقاء الهی یعنی اندر کردار بندگی آفت بود و بنده بحقیقت بندگی آنگاه رسد که او را بکردار بندگی و بندگی

و از فعل خود فانی گردد - و بپایان فضل خداوند باقی - تا نسبت معاملتش جمله بحق تعالی باشد نه بخود -
 که آنچه بر بنده مقرون بود از افعال و بیجا ناقص بود - و آنچه از حق تعالی موصول بود بدو جمله کامل بود پس
 چون بنده از مشغولات خود فانی شود و کمال الهیت باقی شود - و از اولیای حق نهر جوی رحمت الله علیه بویست
 که گوید صحت العبودیه فی الفناء و البقاء صحیح است - کی کردن اندر فنا و بقاء است - از آنچه تا بنده از اولیای
 خود بر آنکه از انشاء قدرت بافلاص نگردد پس - بر آنکه نصیب از نصیب فنا بود - و اخلاص اندر عبودیت بقاء -
 و از همه شکیانی گوید رضی الله عنه - علما الفناء و البقاء یلزم علی الاطلاق - و الواحد انیت -
 و صحت العبودیه - و ما کان غیره ففناء المعنایط و الذلقة - قاعده علم فنا و بقاء بر اطلاق
 و انیت است - یعنی چون بنده بپایان انیت حق متغیر آید خود را مغلوب و مقهور حکم حق مبیند و مغلوب فانی
 یواندر غلبه غالب - و چون فانی شد بر حق درست گردد و بجز خود اقرار کند - و بجز بندگی چاره نه بیند -
 چنانکه اندر حلقه درگاه رضا زنده - و هر که فنا و بقاء را بجز این عبارت کند - یعنی عبارت که فنا را فنا و عین
 و بقاء را بقاء حق زنده باشد - و مذهب نصاری چونانکه پیش ازین رفت - و من سبکیم که علی
 ابن عثمان الجلیلی ام رضی الله عنه که این جمله اقاویل از روی معنی بیکدیگر نزدیک است - اگرچه بقاء اعتبار
 مخالف است - و حقیقت این جمله آن بود که فنا و سر بنده را از رویت جلال حق بود - و کشف عظمت و
 بر دل - تا اندر غلبه جلال او دنیا و عقبی پرورش و امورش گردد - و احوال و مقام اندر نظر ستمش حقیق نماید -
 و نمودار کرامات اندر روزگارش متلاشی از عقل و نفس فانی شود - و از فنا نیز فانی گردد - و اندرین آن فنا
 فانی - تر باشد که حق ناطق شود - و دل و تن خاشع و خاضع چونانکه اندر اینک استخراج قدرت از پشت
 آدم علیه السلام بپایان کردیم تا اندر حال عمر عبودیت - و بیکه گوید از مشایخ رضی الله عنه اندرین
 معنی عربیه - **ففتحه**

فتیحة عن جمیع فصوت ابکی علیک

لکنت ان کنت ادری کیف السبیل الیک

و دیگر سبب گوید رحمت الله علیه - **ففتحه**

و فی فتائی و جدت انت

فقی فتائی فتأ فتائی

سالت عنی فقلت انت

عمومت اسمی و رسم جسمی

این است احکام فنا و بقاء اندر باب فقر و تصوف - طرفی بیاورده ام - و هر جا که اندرین کتاب از
 فنا و بقاء عبارت کنم مراد این باشد - این است اصل مذهب خزانیه - و همه اصل روزگار آن برود -
 این تکیه اصلی است - فیصله که دلیل وصل باشند به اصل باشد - و اندر جریان کلام این طائفه ای

عبارت مشهور است. والله اعلم بالصواب. واما الحقیقه خفیان تویی بانی عباد محمد
بن حقیق الشیرازی کفر بحدیث علییه ووسع الکبر وسادات این طائفه بود. و عزیز این قوم بود در
وقت خویش و عالم بعلم و قاهر و باطن. و وزیر انصاف معروف است اندر فنون علم این طریقت
و ساقبتش اشهر از آنست که کلیت آنرا احصا توان کرد. و در جمل مرثیه عزیز روزگار و عزیز نفس بود
و عینیت نفس بوده است. و معترض از سالیات شهودت نفسانی و شنیدیم که چهار صحنه کجاست کرده
بود. و آن ازال بود. که در آن ازل بود. و چون توبه کردیم و مردم شیری از بدو تقرب بطلبیم کردند
و چون عالتش بزرگ شد و بنات ملوک و رؤساء و بزرگان را خواستند. که با و عقد کنند. و او
آں بگوید. و در آن ازل طلاق گفته. اما چهل زن برگزیده اندر عمر و سه دوگان و سه گان
خاوران قرآنش و سه بودند. و یکی را از ایشان با و سه چهل سال صحبت بود. و آن دختر وزیر
بود. و شنیدیم از ابوالحسن علی بن محمد ان الشیرازی رضی الله عنه. که روزی که آن زن را که در حکم
بودند. که و سه جمع بودند. و هر یک از و سه حکایت میکردند. و جمله بر آن متفق شدند. که ایشان کشیج
را اندر خلوت یکم اسباب شهودت هرگز ندیده بودند. و سوائه اندر دل هر یک پدید آمد. مستحجب شدند
و پیش از آن هر یک پنهان شده بودند. که او بدان مخصوص است. گفتند. انه سر صحبت و سه بکر دختر وزیر
شهر نادر. که سالها است تا اندر صحبت و سه است. و دو دست زن را بر و سه است. و ولس را از
میان خود افتاد که دند و بد و فرستادند. که شیخ را بخواهند با طیش بر بوده است. باید که ما از سر صحبت
و سه آگاه کنی. و سه گفت که چو شیخ مرا اندر حکم خود آورد. کسی بیاید که شیخ مشرب بخانه خود خواهد آمد.
من طعمه ای خوب ساختم. و سرزینت و زیب خود را تکلف کردم. چو بیاید طعام بیاورند. و مرا
بخوانند. و زمانه اندر من نگر نیست. و زمانه اندر طعام. آنگاه دست من گرفت. و او سستین خود
انداخت. و از سینه و سه تاناف از اندر زن شکم پانزده عقد افتاد. و دود گفت. و سه دختر وزیر
پیرس که این چه عقد است. گفتا پیرسایش گفت. این همه لیس و شدت صبر است. که گره بسته
است. که از چنین روی. و از چنین طعام صبر کرده ام. این بگفت و برخاست. و پیشترین
گستاخیه اسه من با و سه این بوده است. و قرار ندیدیم و سه اندر صورت غیبت و حش و راست
و عبارت ازال کند. و من بمقدار امکان مرا از بیان کیم انشاء الله عزوجل.

الکلام فی الغیبه و الکشف و الایضاح و عبارت تمام است. که طر نشان چو
عکس بود اندر عین معنی مقصود. و آنگاه عینت او نمایان میگردد. و در ازل اندر میان

ایجاب التماس و ابل معنی پس مراد از حضور حضور دل بود بدلائل یقین. تا حکم غیبی او را چنان حکم غیبی گوید
و مراد از غیبت غیبت دل بود از دل حق. تا حدیسی که از خود غائب نشود و از غیبت خود غائب
نشود. تا غیبت خود از خود بخود نظاره کند. و علامت این اعراض بود از حکم رسوم بخود از حرام
نبی معصوم باشد پس غیبت از خود و حضور حق آمد. و حضور حق غیبت از خود. چنانکه هر که از خود غائب
بود حق حاضر بود و هر که حق حاضر بود از خود غائب بود پس بالکمال خداوند است چون حدیثی
از جناب حق جل و عزیز مردل طالب را مقصود گردانید. غیبت دل نیز و یک و سه چنان حضور گردانید
و شرکت و تمت برخواست. و اضافت بر خود منقطع شد چنانکه یک گویا از شایستگی آنکه غیبت
ولی فواید و امت سال که

چون دل را جز از مالک نباشد. اگر غائب و از او یا حاضر اندر تصور است. و اندک حکم غیبت از این جمله
بر آن روشن اجاب این است. تا چنان فرق افتد نشان بر رضی الله عنه اندر این است که در حضور
را مقدم دارند بر غیبت. و اگر در غیبت را بر حضور. چنانکه اندر سکر و صلی بیان کردیم. اما هر دو سکر بر
بقره و اضافت نشان کند. و غیبت و حضور هر دو است و اضافت پس این اعراض است. باشد اندر تحقیق
و آنکه غیبت را مقدم دارند بر حضور. آن این عطا است و همین بر مندرج و ابوابی و در این
الحسین و ابو حمزه بعد از وی در منقول محب حق الله غنیم. و چنانچه از عرقیان گویند که بجای اسم غنیم اندر
راه حق توانی. چون توان تو غائب شدی. تا غائب شدنت از حق تو اندر توانی شود. و چنانچه در نگار
بگشتن. مقامات سر بیان جمله حجاب گویند. و احوال طالبان جمله آشکارا و اسرار زار گشت و غیبت
اندر بدست خواهد شد. و چشم از خود و از غیر خود دوخته شد. و عداوت بشه سید اندر بر سر حق و بشه سید
سوخته شد. و حضورت این چنین باشد که نه او نه اندر حال غیبت تو مرزا از بدست تو هم بیرون
آورده و کلام عزیز تو در بدست او شد. و چنانچه از حیدر و لیا سید شایسته حضرت حضرت گروانیه و فنا
از خود غائب بودی بکن حاضر بودی. پس غایب بودی. و غایب بودی حاضر شدی. از قریب
غائب شدی. پس با کمال توانه زنده و بر سر است. و اینست معنی قول خداوند عز و جل و کلامی
بجست و فنا تو دلی که اخلاقتا که اقل منک و باز عارضات غایبی و فیکید و تسک این عبد الله و
ابو حمزه حداد و ابو حمزه بن قنار و ابو حمزه جری و حضرت محارب مدبریه و حضرت خفیه رضی
الله عنهم با چنانچه بگویند که حضور را مقدم از غیبت گویند. از آنچه همه جمعی اندر حضور رسیده
است. و غیبت از خود را می باشد حضور حق بر ذریه بیکگاه اندر رسیدن راه آفت گرد و پس هر که از

خود غائب بود۔ لامحالہ کجی حاضر بود۔ وفادارہ غیبت بحضور است غیبت ہے حضور جنون باشد و غلبہ
و باید کہ تارک غفلت باشد تا مقصود از غیبت حضور باشد۔ و چون مقصود موجود شد عدلت
ساقط شد۔ **تفسیر**

لیس الغائب من غاب من البلاد   انما الغائب من غاب من المرات
ولیس الحاضر من لیس له مراد   انما الحاضر من لیس له الفوائد
حتی استقر فیہ المراد۔ نہ غائب آں بود کہ از شہر و ولایت غائب بود۔ غائب آں بود کہ از کل اراد نہ
غائب بود۔ تا ارادت حق ارادت سے آید۔ و نہ حاضر آں بود کہ اور ارادت اشیا نہ بود۔ بلکہ
حاضر آں بود کہ اور اول رعنا بود۔ تا اندر آں فکر است دنیا و عقیقی نبود۔ آراش با ہوانہ۔ و اندرین
معنی یکے گوید از مشایخ رحمۃ اللہ علیہ۔ **تفسیر**
من لم یکن یک فانیا عن نفسه   وعن الهوی بالانس والاحباب
فکانما بین المراتب اقصا   لمنال حظی او محسن مایب

و شہور است کہ یکے از مریدان ذوالنون قصید زیارت پویند کہ پوچوں بھو ستمہ سے آمد۔ و در نہ
پویند گفت کیستی و کہ خواہی گفت پویند کہ گفت پویند کہ باشد و کجا است۔ و چہ چیز است۔
و سن مذہب است تا پویند کہ اجتم و نیاتم پوچوں ام نکس پاؤ گشت۔ و حال پاؤ الذنون گفت و گفت۔
اخی پویند کہ فی الذنا عین الی اللہ۔ یکے پویند کہ جلیہ آمد۔ و گفت یکے تا نکس من حاضر
شہ۔ تا سخن چند با تو گویم جلیہ گفت اس جو افر و تہ از من چیز سے بی طلبی۔ کہ کہ گاہ است۔ تا سن
ہاں بی طلبم من ساہا است تا میجو ہم کہ یک نفس بخود حاضر شوم سے نتوانم۔ اندرین ساعت
بتوچوں حاضر توانم شد۔ پس اندر غیبت و حشت حجاب باشد۔ و اندر حضور راحت کشف
و اندر ہمہ احوال کشف نہ پوچوں حجاب باشد۔ و اندرین معنی شیخ ابوسعید گوید رحمۃ اللہ علیہ **تفسیر**
تقسم غیم الحی عن حضی الخبیب   و اسفر لدر الصبر عن ظلمۃ الغیب

و اندر فرق این معنی مشائخ الطیفہ الیست حالے۔ و اندر سے ظاہر قالے۔ و این عبارت ہم نزدیک
نماند۔ یعنی چہ حضور سختی۔ و چہ غیبت از خود کہ مراد از غیبت از خود حضور است۔ و آنکہ از خود غایب
نیست بہتی حاضر نیست۔ و آنکہ حاضر است غایب است۔ چنانکہ چوں جزع الیوب علی السلا
اندر حال ورود بانہ بخود بود۔ بلکہ اندر حال حال از خود غایب بود۔ لا جرم حق تعالی عین آں جزع
را از صبر جدا نکرد۔ چوں گفت انی مستثنی الی اللہ نہاد و گفت۔ انک کان۔ و آں کہ و این حکایت ہم

اندرین قصه بیانست. نیک تامل کنی تا بدانی. و از حدیثی است آیا که گفت روزی که گاه سه چنان بود که اهل
آسمان و زمین بر حیرت من میگرفتند. باز چنان شد که من بر غیبت ایشان میگفتم که من با این چنان
که نه از ایشان خبر دارم. و نه از خود. و این اشارت میگوید که حضور اینست معنی غیبت و حضور
که مختص بیاد و دم تا همه مسلک خفیه بیان دانسته باشی. و هم بدانی که مراد این قوم از غیبت و حضور
چند باشد که شرح و بسط این مر کتاب را بطول گرداند. و نه هر یک از اندرین کتاب اختصار است. و یا الله
العلون و التوفیق. و اما استنباط و سیار بیان کلی بانی العباس سیاری کنند و سه امام
مرو بود و اندر همه علوم عالم. و صاحب ابویک و اسطی بود. و هر قدر اندر دنیا و دین از اصحاب و مع طبقة
بسیار اند. و هیچ مذہب اندر تصوف بر حال خود نداشته است. الا مذہب و سه که هیچ وقت مرو
از مقتضای او خالی نبوده است. که از اصحاب و سه است. و هر قدر از اصحاب و سه است
الی که میماند. و مراد از اصحاب و سه با اهل مرو و سائل لطیف است. و درین ایشان بیان
یکدیگر بنامه بوده است. و من بعضی از آن نامها دیده ام. و سخت خوش است. و عبارات
ایشان بنا بر جمع و تفرقه باشد. و این لفظی است مشترک میان جملة اهل علوم. و هر گروه از مذہب
خود در این لفظ را کار بنداند. و تفهیم عبارت خود را. اما مراد هر یک از این چیزیکه دیگر است چنانکه
مجا سببان از جمع و تفرقه مراد اجتماع و افتراق اعداد چیزیکه خواهند بود. و نحو بیان اتفاق اقسامی
و لغوی و افتراق معانی آن. و فقها جمع قیاس. و تفرقه صفات نفس. و یا جمع نفس. و تفرقه
قیاس. و اصولیان جمع صفات ذات و تفرقه صفات فعل. اما مراد این طائفة بدین نه این
جمله بود. که یاد کردیم که من مقصود این طائفة را بدین عبارات. و اختلافات شایع ایشان
اندر این کتاب بیارم. تا حقیقت این را معلوم شود. و مقصود هر گروه است از تفرقه و جمع و تفرقه
معلوم گردد. و یا الله التوفیق.

الکلام فی الجسم و المتفرقة جمع کرد خداوند تعالی خلق را اندر دعوت

خود چنانکه یاد کرد. و الله یبذل عونه الی الذی یراد السلام. آنگاه ایشان فرق کرد و اندر حق هدایت یافت
و فی حدیثی بن تیشاک کوفی علیه السلام متفقیم. جمله را بخواند از روی دعوت. و گروهی را برانجام حکم
اطهار مشیت. و جمع کرد و جمله را فرمان فرمود. و فرق کرد و گروهی را بخواند از روی دعوت. و گروهی را
را بتوفیق مقبول گردانید. و نیز جمع کرد و شری را فرق کرد و پارس کرد. و گروهی را دعوت داد. و گروهی را
را امیل یافت. پس بدین معنی جمع حقیقت و سر معلوم. و مراد حق باشد. و تفرقه اطهار را بدین

او چنانکه ابراهیم را علیه السلام فرمود که سر اسماعیل را ببر و خواست که نیرو و ابلیس را فرمود که او هم را
 سجد کن - و خواست که نکند - و آدم را گفت که گندم مخور و خواست که نخورد - و مانند این بسیار است
 پس اجماع ما جمیع باوصاف و التفوقه ما فوق بافعال - و این جمله القطر از ارادت باشد - و
 ترک تصرف خلق اندر اثبات ارادت حق - و اندر این مقدار که یاد کردیم اندر جمیع و تفوقه اجماع است
 مرحله اول سنت را - بدون معتزله یا مشائخ این طریقت - و از بعد این اندر استعمال این عبارات مختلف
 اند - گروهی بر توحید رانند - گویند که جمیع را دو وجه است - یکی اندر اوصاف حق و دیگر اندر اوصاف
 بنده - آنچه اندر اوصاف حق است - آن سر توحید است کسب بنده از ان منقطع - و آنچه اندر
 اوصاف بنده است - آن عبارت از توحید است بعد از عقیدت - و صحت غریبت - و این
 قول ابو علی رود بارشیت رحمه الله علیه - و گروهی دیگر آنانکه بر اوصاف رانند - گویند که جمیع صفات
 حق است - و تفرقه فعلی است - و کسب بنده از ان منقطع - از آنچه اندر الیهیت ویران از غایت
 پس جمیع ذات و صفات ویران است - از آنچه اجماع التسویه فی الاصل بود - و جز ذات و صفات
 و بعد متساوی نبیند - و اندر افتراق شان عبارت و تفصیل خلق مجتمعند - و معنی این آن بود که
 ویران تعالی صفات قدیم است - و ویران مخصوص است - و قیام آن بدوست - و اختصاص
 وجود شان بدو - و صفات ویران نباشد - که اندر وحدانیت و فرق و عدد و انیت
 و برین حکم جمیع چیز بدان معنی روان باشد - **و اما التفوقه فی احکام** - و این افعال و انانیت
 است جل جلاله که جمله اندر حکم متفرق اند - یکی را حکم وجود است - و یکی را حکم عدم - اما عده ای که ممکن
 الوجود باشند - یکی را حکم فنا و یکی را حکم بقا - و باز گروهی دیگر بر علم بر آنند - و گویند اجماع علم
 التوحید - و التفوقه علم الا حکام پس علم اصول جمیع باشد و از ان فروع تفرقه و مانند این
 نیز گفته است - یکی از مشائخ رحمهم الله اجماع ما اجمعه علیه العمل العلم - و التفوقه ما اختلفوا
 فیه - و باز هم در محققان تصوف را انصافند و چون هم اندر مجاری عبارات و رموز شان مراوی حفظ
 تفرقه میسب است - و جمیع مواهب - یعنی مجاهده و مشاهده پس آنچه بنده از راه مجاهده بدان
 راه یابد آن جمله تفرقه باشد - و آنچه صرف عنایت و هدایت حق بود به بنده جمیع بود - و غریبه اندر این
 بود - که اندر وجود افعال خود و امکان مجاهدت بجمالی حق از آفت فعل خود رسته گرد - و افعال خود
 را اندر افضال حق مستغرق باید - و مشاهده را اندر جنب هدایت منتهی پس کل قیام ویران است
 و ویران تعالی ناسیب اوصاف او یعنی ویران اوصاف او و فاعلش را جمله اوصاف بدو بود - تا از نسبت

فعل خود را با ایشان اضافت کرد و اذنان ایشان را بخود چسبید و اذنان فعل و اذنان فعل می بود و بیعت ایشان
 بیعت می بود و طاعت ایشان طاعت می بود چنانچه فرمود ان الذین یسعونک انما یسعون
 الله و غیر گفت و من یطیع الرسول فقد اطاع الله پس مجتمع باشند اولیای می بود و با سراسر و
 منفردی بمعاملت و اظهار تاجتماع سراسر و متنی مستحکم بود و با فقرات اظهار اقامت عبودیت
 صحیح چنانکه یکدیگر از یکدیگر نشان اندر حال جمع رضی الله عنه - **فصل**
 قد تعصفت بسوی فضايلة لسانی فاجتمعنا المعان واقترقا المعانی
 فلويس عينك التعظیم خطاة من عیانی فلو قد عیادك الواجد من الاجساد امانی
 اجتماع سراسر را جمع گفته است و مساوات لسان را تفرقه آنگاه جمع و تفرقه را هر دو اندر خود نشان کرده
 است و وقایع آن خود را نهاده و این سخت لطیف است و بالله التوفیق -

فصل مانند چنانچه غلطی که هست میان ما و اذنان گردیده که گویند اظهار جمع نفی تفرقه باشد
 از آنچه متفقند و آنکه چون سلطان هدایت مستوفی باشد و لایق کسب و مجاهدت ساقط شود و این
 تعطیل محض باشد گوئیم این خلاف عقیده ایشان است و از آنچه تا امکان معاملات و توانائی کسب
 و مجاهدت بود هرگز آن از بنده ساقط نشود و از آنچه جمع از تفرقه جدا نیست چنانچه توانا از اذنان و عرض
 از جوهر و صفات از موصوف پس مجاهدت از هدایت و شریعت از حقیقت و یافت از طلب هم جدا
 نباشد تا بایشان که مجاهدت مقدم بود و باشد که متفرق بود اما آنرا که مجاهدت مقدم بود بر تفرقه
 اندر هدایت بود و آنرا که مجاهدت بود بر تفرقه و کفایت نباشد و از آنچه اندر حضرت بود و آنرا که نفی مشرب
 اعمال بود نفی عین عمل نماید و بر غلطی عظیم باشد که سنده بدرجته رسیده که کل اوصاف خود را معیوب و
 معلول دانست چون اوصاف محمود و خود را یک چشم عیب سازد و ناقص بیند باید تا اوصاف مذموم معیوب تر
 نماید و این معنی بدلت آوردیم که قوی را از جمال اندرین معنی غلطی افتاده است که آن مقرون بیکانگی باشد
 که گویند که از یافت هیچ چیز اندر جهه نیست و از اذنان طاعت با معیوب است و مجاهدت ناقص ناکردن
 اولیای ناکردن گوئیم با ایشان که گردان را از اذنان می بیند و نهیم با اذنان و افعال را محل علت و منبع شر و
 علت بیگونی پیدا نموده ناکردن را همش به بار نهاده و چون هر دو فعل آمد قول محل علت آمد پس چه ناکرده
 را از گردان اولیای ناکردن و این حصران ظاهر و نهی واضح بود پس این فرقی آمد نیکو میان کفر و ایمان -
 از آنچه مؤمن و کافر متفق اند که افعالشان محل علت است پس مؤمن بحکم فرمان کردن از ناکردن
 اولیای ناکردن و کافر بحکم تعطیل ناکردن از ناکردن اولیای جمع آن بود که اندر عبودیت سخت تفرقه را حکم

تفرقه از دوسه ساقط نگردد و تفرقه آنکه اندراج باب جمیع تفرقه را جمیع و اندر این معنی مغربین کبیر گویند - **الجمع**
الخصوصیت - و التفرقة العبودیة - موصول احدهما بالآخر غیر موصول عنده خصوصیت
حق تعالی بنده را جمیع باشد و عبودیت بنده التفرقة - و این اثران جدا نیست - را آنچه نشان خصوصیت حفظ
عبودیت است - چون مدعی اندر معادلت به معادلت قائم نباشد اندر دعوی خود کاذب بود پس روا باشد که اصل
بجایست و سرخ کلفت اندر گذاردن قرمان حق مجایده و تکلیف آں از بنده برخیزد و اندر عین جمیع و بر بنده بی شرح
که آں اندر حکم شریعت عام باشد و این معنی را بیان کنیم - تا بر اینهم معلوم گردد - بلکه جمیع بر دو گونه باشد یکی
جمیع سلامت مدو دیگر جمیع تکسیر جمیع سلامت آں بود که حق تعالی اندر غلبه احوال و قوت و جود و خلق شوق پذیر
آرد - و حق تعالی حافظ پذیر باشد و امر خود بر ظاهر بنده میبازد و بر برگردان آں نگاه میبرد - و در برابر
بجایده - آری چنانکه سهروردی بن عبد الله و ابو حفص هداد و ابو العباس سیار می مروزی صاحب مذہب
و ابو بنید بسطامی و ابو یوسف و ابو الحسن خضری و جماعه از مشایخ کبار قدس اندر و هم بر سر معنای
بودند - تا وقت نماز اندر آمدند - آنگاه بحال خود باز آمدند - و چون نماز بگردید باز بنویسند
تا آنچه تا در محل تفرقه باشی تا تو باشی امر میگردد - و چون و سه ترا جذب کند و با تو روانه کند که هر دو نگاه دارد -
مرحمت دوم معنی برادر یکے تا نشان بندگی از تو برخیزد - دیگر آنکه تا حکم و عده قیام کند که من هرگز شریعت
محمد را علی الله علیه و سلم فرسخ نخواهم گرفت - و جمیع تکسیر آں بود که بنده اندر حکم والد و پدرش شود و نگاهش چو
حکم بنیامین باشد پس یکے ازین معامله معذور باشد - و یکے شکور - آنکه شکور بود و زکا نش قوی تر از
بود - که معذور باشد - و در جمله بدانکه جمیع را تمام مخصوص نیست - و حال غریبه که جمیع جمع همت است
اندر معنی مطلوب خود - و اگر چه راکشند این معنی اندر مقامات باشد - و اگر چه راکشند اندر احوال - اندر
هر دو وقت مراد صاحب جمیع معنی مراد محمول باشد - لان التفرقة فصل - و الجمع وصل - و این
اندر جمله چیزها در مرتب آید چنانکه جمیع همت یعقوب علیه السلام هر یوسف که هر یوسف همت می و بر چیز همت
نماند بود - و جمیع همت بخیرین ظاهر بیانی - که جزو برادر بنده اندر جمله عالم - و کل موجودات اندر حق می صورت
بیعی بود - و مانند این بسیار است - چنانکه ابو یوسف رحمه الله علیه در ذریعه اندر صومعه بود یکے بیاید - و
گفت همل بو یزدین فی البیت - فقال بو یزدین همل فی البیت الا الله - ابو یزدین در خانه هست
می گفت اندر این خانه خود بخیر حق هیچ چیز نیست - و یکے از مشایخ گوید رحمه الله علیه که در ویشی
یکه اندر آمد و اندر مشاهده خانه یکسال نشست - که نه طعام خورد و نه شراب - و نه بخت و نه بطلم
شد - از اجتماع همتش که بر ویت خانه آنرا خود اضافه کرده است - غایب من و مشرب جان می گشته بود

فصل این جدا نیست که خداوند تعالی بایه محبت خود را که آن یک جوهر بود متجزی و مقسم گردانید و هر یک را از خود
بر مقدار گرفتاری و بیایدان بجزئی از این است که آن کل مخصوص کرد و آنگاه چون انسانیت و لباس طبیعت
و غاشیه مزاج و حجاب روح بر آن فرو گذاشت تا آن جزو بقوت هر اجزائی که بدو موصول بود بصفت خود
سیکروانی و تامل محبت جمله محبت شد و همه حرکات و لحظاتش مرابطاں ازاں بود که ارباب معانی و
اصحاب اللسان از آنرا جمع نام کردند و اندرین معنی حسین بن منصور گوید مقتصر

لبیک لبیک یا سیدی و مولائی   لبیک لبیک یا مقصدی و معنائی
یا عین عینی وجودی یا منتهی صهی   و یا منطقی و اشاراتی و ایمانی
و یا کل کلی و یا سمعی و یا بصری   و یا اجلی و یا عینی و یا جزائی

پس آنکه اندر اوصاف خود مستعار بود اثبات هستی خود مرد را عار بود و التفاتش بکونین زنا بود و وجود
اندر تنش تو بود و باز کرده از ارباب اللسان موقوف کلام و تعجب عبارات را گویند که جمع الجمع است
و این کلمه از طریق عبارت نیکوست اما بمعنی بهتر آن باشد که جمع را جمع نگوی. ترا آنچه تفرقه باید تا جمع
و بر روا باشد و چون جمع بود تفرقه بوده باشد جمع را از حال خود میداند که این عبارت محل اتم است
ترا آنچه جمیع البق و تحت بیرون از خود دیدار باشد ندیدی که کونین و عالمین اندر شرب عراج پیغمبر علی
اللہ علیه وسلم نمودند و در هیچ چیز التفات نکرد ترا آنچه و نه جمع بود و جمیع را تفرقه مشاهده نکرد
تا خداوند تعالی گفت ما ذاع البصر و ما طغی و من اندرین معنی تا حال بایست کتاب ساخته ام و آنرا
کتاب بیان لاهل العیان نام کرده شد و اندر بحر القلوب اندر باب جمع فضولی مشیخ گفته ام کنون مخفت
را بدین مقدار بپسندیدم که در اینست طریقی مذہب سیاریان از متصوفه که پرداختم از فرق متصوفه آنانکه مقبول
و محقق اندر کنون باز گردم بقول آن گروه که خود را بدیشان بسته اند از ملاحده و عبارات ایشان ترا آلت
اطمار را بجا خود ساخته و ذل خود را اندر غر ایشان نهان کرده تا غلطگاههای ایشان ظاهر شود و
مربدان از کرد و عو بهای ایشان پر بهیزند و خود را رعایت کنند ایشان را فقه عزوجل و الا لکل بی ۴۰
و اما الحلولیة نعم الله تعالی فما اذ البعد الخ إلا الضلال فانی تصور کن
از آن دو گروه مطرود که نوی بدین طالعہ کنند و سر ایشان از بضالت خود با خود یار و اندید یک گروه نوی
بانی حملان مشتقی کنند و اندر رویایات آرد برخلاف آنکه اندر کتاب مشیخ از دوسه سطور است و اهل
آن قصه مر آن پیر از ارباب والہ دارند تا آن ملاحده ویرا بجلول و امتزاج و نسخ ادواح منسوب کنند
و دیده ام اندر کتاب متقدمین که اندر دوسه طعن کرده است و علمای اصول را نیز از دوسه صورتی

بسته است۔ و خدا سے عزوجل بہتر داند۔ و گروہ ہے دیگر نسبت مقاتلت خود بفارس کنند۔ و وسے دعویٰ
 کذاب مذہب حسین بن منصور است۔ و بجز از وسے کسی را از اصحاب حسین این مذہب نیست۔ و
 من ابو جعفر صید لانی را دیده ام با چہار ہزار مرد اندر عراق پراگتہ۔ کہ حلاجیاں بودند۔ جملہ بر فائز
 بدین مقاتلت لعنت میکردند۔ و اندر کتب ہے کہ مصنفات و نسبت بجز تحقیق نیست۔ و من کہ علی
 بن عثمان الجہالی ام میگویم۔ کہ من ندانم کہ فارس و ابوہلکان کہ بودند۔ و چہ گفتند۔ تا سہ کہ قائل باشند
 بمقتضی کہ خلاف توحید و تحقیق بود و برا اندر دین پیچ نصیب نباشد۔ و چون دین کہ اصل است مخلم نبود
 تصوف کہ ذریعہ و نتیجہ آنست اولتر کہ باطل باشد۔ از آنچه اظہار کرد آیات و کشف آیات جز بر اہل دین
 و توحید صورت نہ بود۔ و سر قائلان این را جملہ غلطہ اندر روح اقتادہ است۔ و من اکنون جملہ گفت
 و احکام از بیان کنم۔ بر قانون سنت، و مقالات، و مفالیط، و شہادت ملاحظہ اندراں بسیار۔ تا نزد
 اقوالک اللہ بدین فوت باشد۔ کہ اندرین فساد بسیار است۔ و با اللہ التوفیق *

الکلام فی الروح بدانکہ اندرستی روح علم ضرورت است۔ و اندر چگونگی آن عقل عاجزہ
 و ہم کس از علما و حکماء است بحسب قیاس خود اندراں چیزے گفتہ اند۔ و اصناف کفرہ را نیز اندراں
 سخن است۔ و چون کفار قریش بتعلیم ہموداں منہرین الحارث را بفرستادند۔ تا از رسول صلی اللہ علیہ
 وسلم کیفیت روح را پرسد۔ و ماہیت آن خداوند تعالیٰ خشت عین از اثبات کرد۔ و گفت۔ و
 یسئلونک عن الروح انکاه قدم را از منہ نفی کرد۔ و گفت فی الروح من امر ربی۔ گفت صلی اللہ علیہ وسلم
 الروح روح جنود مجتذہ فیما عارف منها اختلف۔ و ما تناکر منها اختلف۔ و ما تباہی دلائل بسیار است
 برستی آن بے تصرف آن اندر چگونگی آن پس گروہے گفتہ اند کہ الروح هو الحیوۃ النبیجی بہ الجسد
 روح آن زندگی است کہ تن بدان زندہ بود۔ و گروہے از متکلمان نیز ہمیں اند۔ و بدین معنی روح عرضی
 بود کہ حیوان زندہ بدان باشد۔ بفرمان خدا سے عزوجل۔ و ہنسنا لہم و حرکت اجتماع از ولایت۔ و
 ما تباہی از اعراض کہ بدان شخص از حال بحال میگردد۔ و گروہے دیگر گفتند کہ۔ هو غیر الحیوۃ۔ و لا
 یوجد الحیوۃ الا معہا کما۔ لا یوجد الروح الا معہ البنیۃ۔ و ان لا یوجد احد ہما دون
 الآخر۔ کالآلہم و العلم بہا۔ لا نفہما شیان لا یفتقان۔ روح معنی الیست بجز حیات۔ کہ وجود
 بے حیات روا نباشد چنانکہ بے شخص معتدل روح۔ و یکے ازین دو بے دیگرے نباشد۔ بچون الم و علم
 باو کہ ایشان دو چیز اند۔ کہ جدا نیستند از ہم۔ و باید ہم معنی ہم عرضی بود۔ چنانکہ حیات۔ و ما نہ جمہور
 مشایخ و پیشترے از اہل سنت و جماعت بر آنند کہ روح علیانی است نہ دخیانی۔ کہ تائسے بقای اصول

است بر تجربی عادت خداوند تعالی اندر قالب حیات بے آفرینند و حیات آدمی صفت است و حتی بدالت
 آثار روح مودع است اندر جسد و سه و در و اباش که شے از آفرینی جدا شود و سه زنده ماند بجات چنانکه
 اندر حال خواب و سه پرود و حیات بماند آثار و تاباشد که اندر حال رفتن شے عقل و علم بماند زانچه برین گفته است
 صلی الله علیه و سلم که ارواح شهیدان در حال طیور باشند و لا محاله بایستایند یعنی باشند و پیغمبر گفته است
 صلی الله علیه و سلم الارواح جنود مجنونة و لا محاله جنود یاقی باشند و بر عرض بقا و روایا باشد و عرض به
 خود قائم نباشد پس آن جسم بود لطیف که بیاید بفرمان خداوند عز و جل و برود بفرمان شے و پیغمبر
 گفت صلی الله علیه و سلم که من اندر شب معراج آورم صفتی و پوست صفتی و موسی کلیم الله و نازول علیه السلام
 الله و عیسی روح الله و ابراهیم خلیل الله صلوات الله علیهم اجمعین اندر آسمانها پدیدم و لا محاله آن ارواح
 ایشان بود و اگر روح عرضی بود و خود قائم نبود و سه تا اندر حال جسمی مر آنرا نشسته دید و اگر عرضی بود
 شے بود آنرا محله باید که عارض آن محل بود و سه و محل آن جواسر بود و سه و جواسر موت و کثیف
 پس معلوم شد که او لطیف و جسم باشد و چون جسم بود باینرا الویه باشد اما بچشم دل و روایا شد که در حال
 طیور باشند و روایا شد که لشکر باشند که مر ایشانرا آمد و شد باشد چنانکه اخبار بدان ناطق است چنانکه
 گفت قبل الروح من امر رقی - ماند اینجا اشکاف لاحده که ایشان روح را قدیم گویند و عمر آنرا پرستند
 و فاعل اشیا و مادی آن بجز و پندارند و آن ارواح را آنکه خوانند و طریقی اندر مادی گویند و منقلب
 اندر شخصی بنحوی دیگر و بر هیچ شبهت که خلق را اقتاده است بپندار اجتماع نیست که بدین شبهت
 زانچه جمله نصاری برین اندر هر چنانکه عبارت بر تلافی این کنند و جمله متقدم و تمت و چنین و ما چنین
 برین اندر و اجتماع شبیهان و قرامطه و باطنیان برین است و آن دو گروه بسطل نیز برین مقامات
 قائمند و بر هر گشے ازین جمله که یاد کردیم مر این قول را مقدم تر خوانند و بر هر این دعوی کنند گویم
 باین مقدمات جمله برین لفظ مقدم چه میخواهی می شے مقدم اندر وجود و یا تقدمی - همیشه اگر گویند که
 بدین قول مراد خداوند تعالی است مقدم اندر وجود پس اندر اصل خلاف بر تو است که ما هم روح را می رشت
 میگویم یا تقدم و وجود بر وجود شخصی که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی خلق الارواح
 قبل الاجساد بمائتی الف عام و چون می شے آن درست شد لا محاله حیرت بحیرت می رشت می رشت بود و این
 یک صفت بود از خلق خداوند عز و جل که چنین دیگر می بینند و اندر پیوستن ایشان با یکدیگر خداوند تعالی
 حیاتی محال می آرد و تقدیر بر خود یعنی ارواح جنسی اندر خلق و اجساد و طبیعتی دیگر چون تقدیر حیات حیوانی
 کند فرمان دهد تا روح بچسبند پیوندند تا زمانی اندر و محال آید اما گشتن شے از شخص شخص روایا شد و زانچه

چون یک شخص را دو حیات روانی بود یک روح را هم دو شخص روانی باشد و اگر اخبار در این مباحث نبود
 و رسول اندر اخبار خود صادق نبود از روی عقل صرف معقول روح بکرمیات نبود و آن
 صفت بود و نه عینی و اگر گویند که مراد از این قول قدیم همیشه بوده است گوئیم که خود قائم است و با غیر
 اگر گویند قدیم قائم بنفسه است گوئیم خداوند عالم او هست یا نه اگر گویند خداوند عالم هست نیست است
 قدیم دیگر باشد و این معقول نیست که قدیم می رود نباشد و وجود ذات یکے خداوند یکے باشد و این محال
 بود اگر گویند که خداوند عالم است گوئیم پس می قدیم است و خلق محدث - محال باشد که محدث را
 با قدیم امتزاج باشد و یا اتحاد و یا حلول و یا محیث مکان قدیم آید و یا قدیم حال او باشد که هر چه بچیز
 پیوندد و پیوسته وصل بود و فصل جز محذورات روانی بود که اجناس یکدیگر نرسد تعالی الله عن ذلک علما
 کبیرا و اگر گویند که بخود قائم نیست و قیام آن بغیر است از دو بیرون نبود یا صفتی باشد یا عرضی - اگر
 عرضی گویند لا محاله اندر محلی باید گفت یا اندر لای محلی - اگر اندر محل گویند محلی آن چوں و سه بود و اسم
 قدیم از هر یک باطل شود و اگر اندر لای محلی گویند محالی باشد چوں عرض که بخود قائم نبود اندر لای محلی معقول
 نباشد و اگر گویند که صفتی است قدیم چنانکه حلو لیا و تناسخیا گویند و آن صفت را صفت حق
 خوانند محالی باشد که صفت قدیم حق مخلوق را صفت گردد و اگر رد باشد که جبارت می صفت خلق
 گردد هم روانی باشد که قدرتش قدرتی خلق گردد و آنگاه صفت بهر صفت قائم گردد پس چگونه روانی باشد
 هر صفت قدیم را موصوف محدث پس لا محاله قدیم را با محدث هیچ تعلق نباشد و قول ما عده اندرس
 باطل است و روح مخلوق است بفرمان حق تعالی و هر که جز این گوید کایره عیال بود و محدث
 را از قدیم فرق نداند که در روانی باشد که ولی اندر صحت ولایت خود با و ما فیه حق جابل بود و دیگر اندر تعالی
 که خداوند عزوجل را از بدع و خطر محفوظ گردانیده است و عقل داد که بدان نظر و استدلال کردیم و ایمان
 داد تا ویرایشنا حقیم حمدی که آن بغایتی موصول نباشد که حمد متناهی اندر بر این تعیم تا متناهی مقبول نباشد
 و چون ظاهریا این حکایات از اهل اصول بشنیدید پنداشتند که جمله متصوف را اعتقاد اینست تا
 بغلطی بزرگ و خسروانی واضح از جمال این اخبار محجوب گشتند و لطیفه ولایت حق و لواحق و لواحق
 ربانی بر ایشان پوشیده شد از هر آنکه بزرگان و سادات این راه را در خلق چوں قبول ایشان بود
 و قبول ایشان چوں رو و الله اعلم بالصواب

فصل - یک گوید از مشایخ رحمة الله علیه الروح فی الجسد کائنات فی الخلق قلنا
 مخلوقة و الفهم مصنوعة - جان اندر تن چوں آتش است اندر حطب - و آتش مخلوق و آنگاه شربت

مصنوع و قلم جہز بر ذات و صفات خداوند و انیسرت۔ و از مشایخ رضی اللہ عنہم ابو بکر واسطی بودہ است
کہ اندر روح بیشتر سخن گفته است۔ و از وی سہ آیہ کہ گفت الارواح علی عیشی مقامات۔ جہانہا
بر وہ مقام قائمہ نہ تخت جہانہاے مفسدہاں کہ محبوس اند۔ اندر غلطیست۔ و نہ اندکہ با ایشان چہ خواہند
کرد۔ و دیگر جہانہاے پارسا مرداں کہ اندر آسمانہاے دنیا بمواریث اعمال شادمانہ میباشند۔ و
بطاعتنا خوش گشتہ بقوت آں میروند سہ دیگر جہانہاے مریدان کہ اندر آسمان چہام اند۔ و اندر
لزات صدق و ظل اعمال خود با ملائکہ میباشند۔ چہام جہانہاے اہل فن کہ اندر قنادیل نور از عرش
آویختہ اند۔ و اغنیہ ایشان محبت است۔ و اغنیہ ایشان لطفت۔ و قربت۔ پنجم جہانہاے اہل وفا اند کہ
اندر حجاب صفا۔ و مقام اصطفا۔ طرب میکنند ششم جہانہاے شہیدانند۔ کہ اندر صول مرغان اندر
بہشت اند۔ ریاض آں آنجا کہ خواہند طیشوند گاہ و برگاہ پیغم جہانہاے مشتاقانند کہ اندر حجب نوار
صفات بر لباط ادب قیام کردہ اند ششم جہانہاے عارفانند۔ کہ اندر خطائیر قدس با مداد و شبانگاہ
سخن خداوند طیشوند۔ و اما کن خود اندر دنیا و بہشت سہ بنیند۔ نہم جہانہاے دوستان کہ اندر شادمانہ
جمال و مقام کشف مستغرق شدہ اند۔ و جہز ویرانند اند۔ و پیچ چیز نیا رانند۔ دہم جہانہاے درویشانند۔
کہ اندر محل فناء مقرب شدہ اند۔ و اوصاف شال مبدل شدہ۔ و احوال متغیر گشتہ۔ و از مشایخ ہی آرد
کہ ایشان آرزو بدیدہ اند۔ ہر کسے بصورتے۔ و این رو باشد نہ ناچہ چون گفتیم کہ موجود است۔ و جسم لطیف باید
تا مری بود۔ و چون حق تعالی خواہد بہر نیکہ بنیاد چنانکہ خواہد۔ و سن کہ علی ابن عثمان الجلالی ام (رضی اللہ عنہ)
گویم کہ در جہلہ زندگانی من با خداوند است۔ و پانہیگی ما بارو۔ و زرنہ داشتن با فعل حق است اندر
ما۔ و ما زرنہ بخوشی ہے کہ نہ ذات و صفات کسی۔ و قول روحیاں بجلہ باطل است۔ و از ضلالت عظیم اندر میان
خلق۔ یکے این است کہ روح را قدیم گویند۔ و ہر چند کہ عبارت بادل کردہ اند۔ کہ فی نفس ہیو فی میگویند۔ و
گروہے نور و ظلمت۔ و مہبطایان این طریقت قنادیقا گویند۔ و یا جمیع و یا تفرقہ۔ و یا مان این عبارتے
مخبر عن ساختہ اند۔ و کفر خود را تحسین میکنند۔ و مضمونہ از این گروہ ہزار اند کہ اثبات ولایت و حقیقت
محبت خداوند بہر معرفت ہے درست نیاید۔ و چون کسی قدیم را از حدیث باز نشناسد۔ آنچہ گویا اندر گفته خود
جہاں باشد۔ و عقلا سخن جہالان نگاہند کہوں آنچہ مقصود این دو گروہ مطلق بود۔ اندر بی دو باب
بیاید۔ و اگر بیش ازین بیاید اندر کتب دیگر از آن من بیاید طلبید۔ کہ آنجا مراد تطویل نیست۔ کہوں
من کشف حجب۔ و ابواب معاملات۔ و حقائق اہل تصوف با بر این ظاہر۔ اندر بی کتاب بیان کنم۔
ناظرین دانستن مقصود ویر تو آساں تر شود۔ و از متکران آنکہ اور البصیرتے بود۔ باریں راہ باز آید۔

و سائر ادیان دعائے و ثوابے باشد انشاء الله تعالیٰ

کشف الحجاب الاول فی معرفه الله تعالیٰ خداوند گفت عزوجل

وَمَا قَدْ رَوَى اللَّهُ حَقَّقَ رَجَعُ وَ رَسُولُ كُفْتُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَوْ عَرَفْتُمْ اللَّهَ حَقَّ مَعْرِفَةِ تِلْكَ شَيْئًا عَلَى
الْبُحُورِ - وَلَوْ اَلْتِ بَدْعَاكُمْ الْحِجَابَ - بَیْسَ مَعْرِفَتِ خَدَاوند عزوجل بِرُو گونه است بیکه علی و دیگر
حاکمی و معرفت علی قاعده همه خیرات دنیا و آخرت است - و مهمترین چیز با معرفت خداوند را اندر همه
اوقات احوال شناخت خداوند است - و خداوند گفت عزوجل وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ وَالْإِنْسَ إِلَّا
لِيَعْبُدُونِي اِی بیعتون - بیافریدیم پریاں و آدمیان را اگر از برای کسی آنکه نامش را بشناسد پس بیشتر از خلق
ازین بیشتر اندر سولے آنکه خداوند نشان برگزیده است - و از ظلمات دنیا باز برآید - و دل شانه را بخود
گردانید چنانکه خداوند تعالیٰ از حال عمر بن الخطاب رضی الله عنه را بشنود - و گفت وَجَعَلْنَاكَ نُورًا مِّنْ نُورٍ
بِهِ فِي النَّاسِ یعنی عمر کن مثله فی الظلمات یعنی بخارج منهای یعنی باوجمل الله علیه پس معرفت
حیات دل بود بکجی - و اعراض سر از دین حق - و قیمت هر کس معرفت بود و دیگر معرفت نباشد پس قیمت
بود پس مردمان از علماء و فقه و غیر آن صحبت علم را بخداوند عزوجل معرفت خوانند - و نشان این طائفه
صحبت حال را با خداوند معرفت خوانند - و از آن بود که معرفت را قاعده معرفت از علم گفتند که صحبت حال جز بصحبت
علم نباشد - و صحبت علم صحبت حال نباشد یعنی عارف نبود که بکجی عالم نباشد - اما عالم بود که عارف نباشد -
و آنانکه بدین معنی جاهل بودند از هر دو طائفه بدین سنخه میسرند بجه قاعده که گفتند و آن گروه بدین گروه نگار
کردند و این گروه بر آن و اکنون من سراسر این مسئله را کشف کنم تا هر دو گروه را قاعده ظاهر گردد و انشاء
الله تعالیٰ

فصل - بدال استعدک الله تعالیٰ که مردمان اندر معرفت خداوند و معرفت علم بدو اختلاف
بسیار است معجزه گویند که معرفت و عقلی است - و خبر عاقله را معرفت بدو روا نباشد - و این قول باطل
است - از آنکه دیوانگان میگویند که اندر دایر اسلام اندر حکم نشان حکم معرفت بود - و دیگر گویند که عاقل نباشد حکم
نشان حکم ایمان بود - و اگر حکم معرفت عقلی بود - ایشانرا که عقل نیست حکم معرفت نبود - و کافر از آنکه عقل
است حکم کفر نبود - و اگر عقل معرفت را علت بود - بایشانکه هر کس عاقل بود - عارف بود - و
همه بجه عقلان جاهل - و این مکابره عیان است - و گروهی گویند که علت معرفت حق تعالیٰ استدلال
است - و بجه استدلال را روا نباشد - و باطل است این قول باطل - که او آیات بسیار دیدید چو
بهشت و دوزخ و عرش و کرسی دیدید و رویت آن همه و بر اهل معرفت نباشد - و خداوند عزوجل گفت

وَلَوْ أَنَّا نُنَزِّلُ الْكِتَابَ عَلَى مِثْلِهِمْ لَقَرَّبْنَا إِلَهُمْ لَعْنَةُ الْمَلَائِكَةِ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا الْبَنِيَّانَ إِذْ وَصَّيْنَاهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ صَبَا أَتَاهُمْ
 أَن نَّيَسِّرَ لَهُمُ الْغُرَابَ لِيُفْقَرُوا مِنْهُمْ تَابِئِشَالِ سَخَنَ كَوْنِهِ - و مرگاز ناطق گروانیم - و هم ایشان را
 یا ایشان در سخن آریم ایشان ایمان نیارند تا خداوند تعالی بخوابد و اگر رویت آیات و استدلال آن علت
 معرفت بودی خداوند تعالی علت معرفت آنرا گروانیم - نه مشیت خود را و نیز دیکه هست و جماعت
 صحت عقل و رویت آن آیت سبب معرفت است نه علت معرفت - بدانکه علت آن جز عنایت و مشیت
 خداوند نیست - که بے عنایت عقل نابینا بود - زانچه عقل خود بخود جاهل است - و از عقل اس حقیقت آنرا
 نشانخته - و چون و بجهل بود غیر خود را چگونه شناسد - و بے عنایت حق جل و علی استدلال و فکرت
 اندر رویت آیت هم خطا بود - که اهل هوا و طوائف الحیا و جملة مستدل اند تا بیشتر عارف نبیند - و باز آنکه
 از اهل عنایت است - همه حرکات و علامت معرفت است - و استلالش طلب - و ترک استدلال
 تسلیم - و اندر صحت معرفت تسلیم از طلب و تر باشد - که طلب اصلی است که ترک آن روسی - نه تسلیم اصلی است
 که اندر اهل اضطراب را روسی - نه و حقیقت این هر دو معرفت نه - و بحقیقت بدانکه راهمانی و دلگشای
 بنده بجز خداوند نیست - و وجود عقل و دلائل را امکان باریت باشد - و دلیل ازین واضح تر باشد که خداوند
 تعالی گفت - وَكَوْذِبُوا الْعَادُوَ الْمَافُوقُوا عِنْدَهُ الْآيَةُ - و اگر کفار از قیامت باز آیند بدینا بدل کفر
 خود باز گردند - و چون از امیر المؤمنین علی رضی الله عنه پرسیدند از معرفت - گفت عرف الله و معرفت
 صادق الله بنور الله - خداوند را بد و شناختن و جز خداوند را بنور او شناختن پس خداوند تعالی تن بر اینافید
 و حواله زندگانی آن بجان کرد - و دل را بیافرید - و حواله زندگانی آن بخود کرد - پس چون عقل و آیت را فکرت
 زنده کردن تن نمی باشد - محال بود که دل را زنده کن - چنانکه گفت اَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَخْيَيْنَاكَ - و حواله
 حیات جمله بخود کرد - آنکه گفت - وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ - آفریدگار نور که روشنی مومنان
 اندر است - و نیز گفت اَمَّنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ - کشادن دل را
 بخود حواله کرد - و بستن آنرا هم بعل خود باز بست - و گفت خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَ
 عَلَى أَبْصَارِهِمْ - و نیز گفت وَلَا تَعْظِمْنَ مِنْ أَعْقَلْنَا مَلِكُهُ عَنْ ذِكْرِنَا - پس چون قبض و بسط و شرح و
 ختم دل بدو بود محال باشد که راهمانی جز ویرانداند - که هر چه درون او است تعالی جمله علت و سبب
 است - و هرگز علت و سبب بے عنایت سبب راه نمواند نمود - که حجاب راه برایش نه راهبر - و نیز
 گفت خدا بے تعالی - وَلَئِنِ اللَّهُ حَبَبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ - الآية - و تزیین و تجییب را
 بخود اختصاص کرد - و الزام و تقوی که عین آن معرفت است از رویت - و ملزم را اندر الزام خود اختیار

دفع و بپاش حالت نباشد پس بے تعریف و نصیب خلق از معرفت و بجز بجز نباشد البتة
 نوری گوید رضی اللہ عنہ را دلیل علی اللہ سوائے انما العلم یطلب لادب الا بحسن متد جزا و دلیل دلما
 نیست بمعرفت خود و علم آداب خدمت را طلبند نه صحبت معرفت را و از مخلوقات کس را قدرت آن
 نیست که کس را بخیر یا برساند مستدل از ابوطالب عاقل تر نباشد و دلیل از محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم
 بزرگتر نه چون جریان حکم ابوطالب بر شقاوت بود دلالت مصطفی علیه السلام و بر اسود داشت سخت
 در وجه استدلال اعراض است از حق جل و علی از آنچه استدلال تأمل کردن اندر غیر است و تحقیق معرفت
 اعراض کردن است از غیر و اندر عادت وجود جمله مطلوبات با استدلال بود و معرفت و بخلاف عادت
 است پس چون معرفت و بجز دوام حیرت عقل نیست و اقبال عنایت و بکسب بنده نیست
 چه کسب خلق را اندر اسباب نیست و بجز او مرید را دلیل نیست و آن از تفریح قلوب است و از خزان
 غیوب از آنچه دون و نیست بجملة حدیث اند و را بود که حدیث بچون خود می رسد و را نباشد که با فیه کار
 خود رسد که با وجود آفریدگار مکتسب و باشد و آنچه اندر تحت کس آمده کسب کاسب غالب بود
 و مکتسب و مغلوب پس کرامت نه آن بود که عقل یا دلیل فعل استی ثبات کند بلکه کرامت آن بود
 که بے نور حق سبحانہ و تعالی هستی خود را نفی کن آن یک را معرفت قائل بود و این دیگر را حالت ثبوت
 و آنچه گوید مرآت اعلت معرفت پیدا کند و آن عقل است گویند که بیدار اندر دل از عین معرفت چه چیز
 اثبات میکنند و هر چه عقل اثبات میکند معرفت نفی آن اقتضا کند یعنی آنچه اندر دل بدلت عقل
 صورت گیرد که خداوند این است بحقیقت و بخلاف آنست و اگر بخلاف آن چیز دیگر صورت
 گیرد و بے هم بخلاف آنست پس چه حال ماند این امر عقل را تا با استدلال و معرفت حاصل باشد
 زیرا عقل و هم هر دو از یک جنس باشند و آنچه که جنس ثابت شد معرفت نفی گشت پس اثبات
 با استدلال عقل تشبیه آمد و نفی آن تعطیل مجال آن جز اندر اسباب نیست و این هر دو اندر فکرت و
 معرفت بود که مشبه و معطیله موجد نباشد پس چون عقل بمقدار امکان خود برفت و آنچه از او آمد
 خود فهمد و را بود و دلما و دوستان از طلب چاره نبود و بر درگاه عجز بے آلت بیار می بند و اندر آرا
 شدند و دست بزاری بر دارند و مراد ما که خود را مریم جنت و راه شان از انواع طلب و قدرت
 ایشان پوشیده بود قدرت حق اینی قدرت ایشان آمد یعنی اندر و راه یا قدرت از سرخ غنیمت بر آموخت
 و اندر روضه انس جایافتند و بیار می بند و اندر روح و سرور مقرر شدند چون عقل و دل را با بر سر
 دید و تصرف خود پیدا کرد و اندر نیافت باز ماند بچون باز ماند متعجب بچون تعجب معزول گشت چون

معقول شد آنگاه حق لباس خدایت اندر من پوشید. و گفت تا بخود بودی بآلت و تصرف خود بگوئی بودی
چون آلت تصرفات فانی شد تو بماندی. چون بماندی بر سیدی پس دل را نصیب قریت آمد و عقل را
خدایت و معرفت خود معرفت بود پس خداوند عز و جل بنده را به تعریف و تعلق خود شناسا کرد و تا می
را بدو بشناخت. نه شناختن که بموصول آلت بود. بل شناختن که وجود منی اندر او عاریت بود تا
بهمه وجوه عارف را انانیت حیانت آمد تا ذکرش بپس نیان بود و روزگارش بپس تقصیر معرفت
منی حال بود و نه مقال. و نیز گریه گفت که معرفت منی الهام نیست. و این نیز محال است. از آنچه
معرفت را بر آن باطل و حق است. و اهل الهام را بر خطا و صواب بر آن بنیاد نه آنچه بگوید که بمن
الهام است. که خداوند اندر مکران است. و بگوید که مرا الهام چنانست که ویرا امکان نیست. لا محاله
اندر دو دعوی متضاد حق بنزد یک یکس باشد. و هر دو با الهام دعوی میکنند. و لا محاله دلیل باید تا
فرق کن میان صدق و کذب این دو مدعی. آنکه دلیل دانسته باشد. و حکم با الهام باطل بود. و این قول
بر همه است و الهامیان اندرین زمانه دیدم قومی که اندرین غلو بسیار میکردند. و نسبت روزگار خود
بر طریق پارسا مردان دانستند. و جمله بر خدالت اندر و قول شای مخالف همه عقلاست از اهل کفر و ایمان
از آنچه ده مدعی با الهام به ده قول متناقض دعوی کنند اندر یک حکم همه باطل بود. و محسوس بر حق نباشد
اگر گویند که آنچه خلاف شرع بود آن الهام نباشد. گوئیم تو اندر اصل خود غلطی و بر غلطی که شریعت را
بقیاس الهام بخود گیری. و گوئی که اثبات الهام بدانست. پس معرفت شرعی و ثبوتی و هدایتی بود نه
الهامی. و حکم الهام اندر معرفت همه وجوه باطل است. و گریه گفت که معرفت حق ضرورت است
و این نیز محال باشد از آنچه اندر هر چیز است که علم بنده را بدان ضرورت بود. باید که تا عقلا اندر این متشکک
باشند. و چون می بینیم که گریه از عقلا بدو مجرای کار میکند و تشبیه و تعطیل را داند و درست
شد که ضروری نیست. و نیز اگر معرفت خداوند ضروری بود پس بدان تکلیف درست بنیاد است.
که محال بود تکلیف بمعرفت چیزی است که علم بدان ضرورت بود. چنانکه بر معرفت خود و آسمان و
زمین و روز و شب و آلام و لذات. و آنچه بدین مانند که عاقل خود را اندر حال وجود آن بشک
نموده اند. گفتند که اندر این مضطرب بود. و اگر خواهد که نشنا سجد تو اندک نشنا سجد اما گریه گفت که
که اندر محسوسات خود نگاه کردند. و گفتند که ما ویرا البصر درشت نشنا سجدیم. از آنچه اندر این هیچ شک
نیافتند. و یقین را ضرورت نام کردند اندرین معنی معصیب آمد. اما اندر عبارت غلطی که اندر علم
ضرورت صریح را تخصیص روا نباشد. که همه عقلا یکسان باشند. و نیز علم ضرورت عقلی بود که

اندر دل احبابی سبب و دلیل پیدا آید و علم بخداوند معرفت می سبب است - اما استاد ابوعلی دقان
 و شیخ بوعلی صعلوکی و پدر این بوعلی که رئیس و امام نیشابور بود بر آنند که ابتدا بمعرفت استدلال است
 و آنها ضرورت شود بیک قول الهیست و جماعت - و گویند نه بلنی که اندر بهشت علم بخداوند ضرورت
 شود - و چون روایات که اینجا ضرورت بود روایات که اینجا هم ضرورت گردد - و نیز اینجا بمعنی آن صلوات الله
 علیهم اندر این حال که سخن حق تعالی می شنودند بجه واسطه - تا در البصرورت شناسند - و یا بفرشته و یا بوحی
 و یا نیز این گویند که بهشتیان اندر بهشت او را البصرورت شناسند - زانچه بهشت دار الکلیف نیست - و باین
 مامون العاقبه باشند - و از قطعیت امین - و آنکه در البصرورت شناخت نیز در انوار و قطعیت باشد
 و ایمان و معرفت افضل بالانت که غیب است - چون عین گردد ایمان خبر گردد - و اختیار اندر عین آن
 بر خیزد و اصول شرع مضطرب شود - و علم بر دقت باطل گردد - و تفسیر بعلم و ابلیس و صیحا در دست
 نیاید که ایشان با اتفاق عارف بودند بخدا می عزوجل - چنانکه از ابلیس باز خبر داد حال طرد و
 رجم می که گفت فَبِعِزَّتِكَ لَا غَوْيَتُهُمْ أَجْمَعِينَ - و بحقیقت سخن گفتن و جواب شنیدن تقاضا
 معرفت کند - و عارف تا عارف بود از قطعیت امین بود - و قطعیت بزوال معرفت محال آید - و زوال
 علم البصرورت صورت نگیرد - و این مسئله پرافت است اندر میان خلق - و شرط آنست که این مقدار
 بدانی تارسته باشی از اافت - که علم بنده و معرفت می بخداوند جز باعلام و هدایت از فی حق نیست -
 اما روایات که یقین بندگان اندر معرفت گاه زیادت شود - و گاه نقصان پذیرد - اما اصل معرفت زیاد
 و نقصان نشود که زیادتش نقصان بود - و نقصان هم نقصان بود - و بشناخت خداوند تعلق نیاید
 کردن - و در این صفات کمال باید شناخت - و این جز بحسن رعایت - و محض عنایت - حق تعالی راست
 نیاید - و دلائل و عقول بجهل ملک می اندر و اندر تحت تصرف می خواهد فعلی را از افعال خود بیک دلیل
 کند و ویرایاں بخود راه نماید - و اگر خواهد که همان فعل را حجاب می گرداند تا هم بدان فعل از می باز ماند چنانکه
 عیسی قومی را دلیل گفت معرفت - و قومی را حجاب اندر معرفت - تا گرچه گفتند که این تبار خداست
 و گرچه گفتند که پسر خداست - و بت و آفتاب و ماه - همچنان گرچه را بختی دلیل باشند - و گرچه هم باز
 ماندند - و اگر دلیل علت معرفت بود می بایست - تا هر که استدلال بود می عارف بود می - و این مسکایه
 عیاں باشد - پس خداوند تعالی بیکه را بر زمین - و ایشان را و ایشان را جمله را بر این می گرداند تا سبب
 آن بدو رسد و ویرایاں پس دلیل ویرایاں آمد نه علت - و سبب از سبب اولتر نباشد اندر حق
 مسبب هر سبب را - لعمری که اثبات مر عارف را اندر معرفت زنا باشد - و التفات بغیر معروف

شُرک۔ وَمَنْ يُضِلَّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ۔ چوں اندر روح محفوظ۔ لابلکہ اندر مراد و معلوم حق کسے را کہ نصیب شقاوت است و لیل و اسدلال چگونہ دادے دے آمد۔ من الفت الى الاعيان فمعرفة زناہ آنکہ اندر تم خداوند تعالیٰ استلاشی و مستغرق است چگونہ و پدید دل حق چیزے گریان گیر و چوں بلسم اند غار بیرون آمد بروز تیغ نذیر و اندر روز بران بیشتر بود۔ و عجائب ظاہر تر بود۔ چوں شب بیدوں آمد زای کو کبک۔ اگر علت معرفت ہے دلیل بویے دلائل بروز ہوید اثر آمدے۔ و عجائب آن بسین تر بویے۔ پس خداوند تعالیٰ چنانکہ خواہد بداند چہ خواہد بندہ را بخود راہ نماید۔ و در معرفت برے بکشاید تا در عین معرفت بدرجہ رسید کہ عین معرفت دیگر غیر نماید۔ و صفت معرفت ہے گرد۔ و بمعرفت از معروف محبوب گرد و تا تحقیق معرفت ہے بدرجہ رسید کہ معرفت ہے دعویٰ دے شود۔ ذوالنون مصری گوید ایاتک ان لا تكون بالمعرفة مدعیاً۔

یدعی العارفون معرفتہ اقربا لجہل ذالت معرفتی
و بر تو یاد کہ دعویٰ معرفت نکنی۔ کہ اندراں ہلاک شوی۔ تعلق بمعنی آن کن تا نجات یابی پس ہر کہ بکشف خداے و جلال ہے مکرم شود۔ ہستی ہے و بال ہے گرد۔ و صفات ہے جملہ آفت گاہے ہے شود۔ و آنکہ ازاں حق بود۔ و حق بود و حق از اُن ہے ویرا ہیچ چیز نباشد کہ نسبت ہے باں چیز درست آید اندر کونین۔ و عالمین۔ و حقیقت معرفت دانستن ملکست مریدے را۔ چوں کسے کل ملک را تصرف ہے و اندر ویرا با خلق چہ کار ماند تا بخود یا بخلق محبوب شود حجاب باں جملہ از جہل بود چوں جہل فانی نشود و حجاب متلاشی شد۔ و دنیا بمنزلہ عقبتہ شد۔

فصل۔ مشایخ را رضی اللہ عنہم اندرین معنی رموز بسیار است۔ و مر حصول فائدہ بعضی از اقوال ایشان بیاورم انشاء اللہ تعالیٰ۔ عبد اللہ بن مبارک گوید رحمۃ اللہ علیہ المعرفة ان لا تعجب من شیء۔ معرفت آن بود کہ از ہیچ چیز تعجب نیاید۔ از انچہ عجز یا ز فعلی باید کہ کسے بکن۔ زیادت از متقد و خود۔ و چوں دے تعالیٰ قادر بر کمال است عارف را بافعال ہے تعجب محال باشد۔ و اگر عجب صورت گیر دے آنجا باید کہ مشتے خاک را بدل درجہ رساند کہ بدو فرمان برود و قطره خون را بدل مرتبہ رساند کہ حدیث دوستی و معرفت ہے کن۔ و طلب رویت او و قصد قربت و وصلت ہے دار و ذوالنون مصری گوید رحمۃ اللہ علیہ حقيقة المعرفة اطلاع الحق علی الا سوار بمواصلة لطائف الازوار حقیقت معرفت اطلاع حق است بر اسرار بد انچہ لطائف الازوار معرفت بدل پیوند و یعنی تاحی تعالیٰ بغایت خود دل بندہ را بنود خرد دنیا را بد۔ و از

جمله آفتابش نیاراید - از جمله آفتاب نرو آید - چنانکه موجودات و مشبقات را اندر دوش سجده و زدن نماید
مشابقت اسرار باطن و ظاهر او را غلبه کند - و چون این بگرد معاشه جاریش آید که در و ششلی گوید رحمة الله
علیه المصطفی و دوام الحیدر و حیرت بر دو گونه باشد - یکی اندر سستی - و دیگر اندر چگونگی - حیرت اندر سستی
شک بازش - و کفر اندر چگونگی - معرفت بر بر آنچه اندر سستی می عارف را شک صورت بگیرد - و اندر
چگونگی که عقل را محال نباشد - ندای بی یقینی در وجود حق تعالی و حیرت در کشفیت او - و از آن بود که
یکی گفت یا ابراهیم المقتدرین زنی بخیر - نخست معرفت وجود و کمال او حاصل می آید - ثبات کرد - بعد
که در معرفت و خلق است - و استیجاب است کننده دعوت ایشان - و در سستی از آنچه خبر می نیست - آنگاه
زیرا در حیرت خود است - و دانست که اندر طلب عقل را بجز حیرت - و سستی درانی شکست و وقعت
نمود - و این معنی سخت لطیف است - و نیز احتمال کند که معرفت به سستی خود وجود نداشته باشد - از آنچه
بند چو نهد او را را شناخت کل خود را در بند قهر می بیند - چو نهد و بدوش بدو بود - و عدم از سستی سکوت
و حرکت بعد از شناخت شود - که چو نکل را قیام بدوست من خود که ستم و چسبتم - و این معنی بود که
بمعنی معرفت علی الله علیه وسلم من عرف نفسه فقد عرف ربه - هر که خود را بشناسد - بفنا رستی را بشناسد
بهما - و از فنا عقل و صفت باطل بود - و چو نکل عین بهر معقول نباشد - اندر معرفت می بجز خبر
نشود - و ابوی که گفت رضی الله عنه ان تعرف ان حركات الخلق - کما تهم بالله معرفت است
که باطنی که حركات خلق و ممکن است خاستن بگو است - و سستی از سستی اندر ملک می معرفت
نیست - و عین بدو عین است - و اثر بدو اثر و صفت بدو صفت - و متحرک بدو متحرک - و ساکن بدو
ساکن - که اندر بنیت استطاعت نیافریند - و اندر علی ارادت نهفته بند و فعل می توان کرد - و فعل بند
بر چنان است فعل حقیقت خدا و بدو است - و قهر بین واسع گوید اندر صفت عارف قال من عرف الله
قال کلامه و داهم تخیر - و عارف آنست که خودش آزاد بود - و حیرتش عام - را آنچه عبارت از چیزی
نوار کرد که اندر سخت عبارت آید - و اندر اصول عبارت را ندیده بود - و معجز چو نکل محدود نباشد که
اساس عبارت بر آن نهاده عبارت را ندیده بود - و معجز چو نکل را بعبادت آید - و چو نکل نهاده و اندر عبارت
گنجینه را از سستی - چنانکه نباشد بجز حیرت و ایم و آنچه چهار باشد ششلی و یار العجز عن المصطفی حقیقت
معرفت خبر است - و معرفت بهر که که حقیقت است این بند و خبر اندر لای نشان کند - و روایا باشد که
بنده را اندر او را کمال خود در می آید نباشد - از آنچه خبر او را طلب بود - و ماطا لب اندر آنست و صفت
خود و ایم است - و خبر بهر که در دست نباشد - و چو نکل باطن آلت و اوصاف بر سر آنگاه فنا بود

عجز و کمالات اندر بیان اندر حال اثبات صفت آدمیت و بقاء تکلیف بصحت خطاب و قیام محبت
خداوند بر ایشان گویند که معرفت عجز بود و عاجز شدیم و آنکه همه یازمانیم و این ضلالت و خسران
بود گویم که اندر طلب چه چیز عاجز شدید و این عجز را در نشان بود و هر دو با شما نیست یک نشان
فناست آلت طلب و دیگر اظهار کجی آنجا که فنا آلت بود عبارت متلاشی بود و اگر عجز عبارت
کن که عبارت از عجز بجز نباشد و آنجا که اظهار کجی بود نشان پذیرد و تمیز صورت بندد تا
عاجز نماند که او عاجز است یا آنچه او بدل بنسب است آنرا عجز خوانند هم صورت بندد و آنچه عجز
بود و اثبات معرفت غیر معرفت نباشد تا غیر را ندیدل جاست و یا عارف را از غیر عبارت معرفت
درست نبود و تا عارف از غیر که انکه هنوز عارف عارف نباشد و او شخص خدا گویند معرفت
الله ماحصل فی قلبی حق و لا باطل تا اثبات حق است خداوند را اندر بنده است بدل من اندیشه حق
و باطل را آنچه چون غلو را کام و هوا بود بدل باز کرد و تامل او را بنفس خواسته کند که آن محل باطل است
و چون عرش بر دوام یاید هم بدل باز کرد و تامل او را بر روح دلالت کند که آن منبع حق و حقیقت بود
و چون در دل غیر آمد رجوع عارف بدان حرکت آمد پس همه خلق طلب بران معرفت از دل کردند و
طلب کام و هوا هم از دل و چون ایشان را کام نبود بدل رجوع نکرد و بجز حق نیامیدند تا حق از دل
طلب بند چون نشان بران است بایست رجوع یا حق کردند بدل پس فرقی آمد میان بنده که رجوع
ادب بود و انرا بنده که رجوع او بخت بود و او بکواسطی گویند من عرف الله انقطع عن الكل بل
شخص و انتم و قال النبی صلی الله علیه و سلم احصی ثناء علیک انک خداوند را بشناخت از همه
چیزها بجز بیهوده از همه عبارتها و اشیا گنگ شد و از همه اوصاف خود فانی شد چنانکه بنده گفت
صلی الله علیه و سلم تا اندر غیبت بود و واضح عرب شد بود و گفت انا فصیح العرب والعجم چون
از غیبت بجز غیبت نماند گفت زبان مرا امکا احصای کمال ثنائی تو نیست چه گویم از گفت بے
گفت شدیم و از حال سبب حال را آنی که توئی گفتار من بمن باشد یا بگوید اگر خود گویم بگفت محجوب باشم
و اگر تو گویم بگویم خود را در تحقیق قربت بعیوب باشم پس نه گویم فرمان آنرا که اگر تو گوئی یا محمد یا گویم
لعمرك اذا سکت عن ثنائی فالکلی حدک ثنائی چون تو خود را از ازل ثنائی من میبانی من همه اجزای
عالم را تا نسب تو گردانیده ام تا ثنائی من گویند و حواله آن میگویند و انشاء الله اعلم بالصواب

کشف الحجاب الثاني فی التوحید خداوند گفت و انکم لله واحد
و نیز گفت قل هو الله احد و نیز گفت قل لا یخوذوا العین اثین ائما هو الاله

وَاحِدٌ یَغِیْرُ کُفْرَتِ صَلی اللہ علیہ وسلم یبْیْنُ اَجَلَ فِی مَنْ کَانَ قَبْلَکُمْ لَمْ یَعْمَلْ خَیْرًا قَطُّ اِلَّا التَّوْحِیْدَ فَقَالَ
 لَا هَلْ اِذَا مِتَ فَا حَرَقْتَنی ثُمَّ اسْتَحَقَوْنِی ثُمَّ ذَرَوْنِی لَصَفِی فِی الْبَرِّ وَ لَصَفِی فِی الْبِیْزِ فِی الْیَوْمِ رَا یَغِیْرُ فَنَفَعَا
 فَقَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلرَّحِیْمِ وَالْمَاءُ اَجْمَعًا مَا اَخَذَ تَمًا فَاِذَا هُوَ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقَالَ لَهُ مَا حَمَلْتُکَ عَلَی
 صَنَعْتُ فَقَالَ اسْتَحْیَاءُ مِنْکَ فَغَضِبَ لَهُ مَرُوسٌ بِوَدْعِیْشِ اَنْ شَمَاکَ یَبْیَحُ اَنْ کَرُوْا رَیْکُوْا نَاسْتِ مَکَ تُوْ سَیْدَ
 چوں وفاتش قریب شد سراسر ازل خود را گفت چوں من بمیرم مرا بسوزند و خاکستر مرا گرد کنند و اندر روز
 بادناک نمی ازال بدریا اندازند و نمی به بیابان بر باد کنند تا از من اثری نماند چنان کرد و خداوند
 تعالی با و را و آب را فرمان داد که نگاهدارید آنچه بستانید یعنی آس خاکستر و نگاهدارید تا قیامت آنرا
 نگاه میدارند آنگاه که خداوند او را زنده گرداند گوید او را که ترا چه چیز مریاس میداشت تا خود را بسختی
 گوید بارش را یا از شرم تو که سخت جانی بوده ام - آنگاه خداوند تعالی او را بیا مژده و حقیقت تو چه حکم کردن
 بود بر یگانگی چیزه و وصحت علم بر یگانگی آس - و چوں خداوند تعالی یکے است - به قسم اندر ذات و صفات
 خود - و به بدیل و شریک اندر افعال خود - و موجدان و پریدین صفت دانسته اند - و انش البشائر به
 یگانگی تو حید خوانده اند - و تو حید سه است یکے تو حید حق مخرجی را - و آس علم او بود به یگانگی خود و دیگر
 تو حید حق مخلق را - و آس حکم حے بود تو حید بنده و آخرش تو حید اندر دل حے و سه دیگر تو حید مطلق
 باشد مخرجی را و آس علم ایشان بود و او احد نیست خداوند پس چوں بنده حق عارف بود - بر او احد نیست
 حے حکم تواند کرد - باز آنکه خداوند تعالی یکے است که صفت اوصل بنیاد بود و دوی بروی روانی باشد و یگانگی
 حے عددی نیست - تا با ثبات دیگر عدد و گردود - تا او احد نیست عددی بود و محمد و نبیث تا او را
 جهات گویند - و این اثبات احد و به نهائت باشد - و در مکان نیست و اندر مکان نه - تا با ثبات
 مکان حاجت باشد - از آنچه اگر ممکن در مکان بودی ممکن مکان را نیز مکان بایستد و حکم فعل او
 فاعل و قدیم و محدث باطل شد - و عرض نیست تا محتاج چو هرے باشد اندر دو حال - و اندر محل
 خود باقی ماند - و چو هرے نیست که وجودش جز با چوں خود سه درست نیاید - و طبعی نیست که تا سیدار
 حرکت و سکون باشد - و روزه نیست تا حاجتم مبتنی باشد و جسمی نیست - تا از اجزاء اربعه لفظ بود - و
 اندر چیزه قوت و حال نیست - تا جنس چیزه بود - و هیچ چیزه را بهیچ نیست - تا آس چیزه جز حے را روا
 بود - بر نیست از همه نقایص و پاک از همه آفات - و متعالی از همه عیوب - او را مانع نیست - تا
 او یا مانده خود و چیزه باشد و فرزند ندارد - تا نسل حے اقتضای حے است - و تغییر بر ذات و
 صفات او روا نیست - تا وجود و سه پدال مستغیر شود - و اندر حکم مستغیر چوں تغییر باشد - و هر صفت

بصفات کمال صفاتی که موصوفان و متوحدان مراد را بکلی بصیرت اثبات کنند که کسی خود را بدان
 صفت بکوه است و بر بصیرت ازال صفاتی که طحال و پرا بکوه است خود صفت کنند که کسی خود را
 بدان صفت نکرده است و حتی و حکیم است و وقت و رحیم است و قهر و قهار است و سمیع و بصیر است
 متکلم باقیست علمش و اندر و سه حال نیست و قدرتش اندر و سه صلابت نه و سمیع بصیرش اندر و سه
 متجدد نه و کلامش اندر و سه تعجیض نه و سخنش اندر و سه جلیشه یا صفتش قدیم است بمعنایات از علم او بیرون
 نه و موجودات را از او نشانی نماند نه آن که گفته خواسته است و آن خواهد که دانسته است و مخلوق
 را اندر آن اشرف نه علمش همه حق و دستانش را بجز تسلیم و سه نه و امرش بجز ختم نه و دستانش
 را بجز گماردن امر جاری نه و قدرش بجز خیر و شر جزا و نه و امیدش بجز بید و سوزان نه و فایده و ضرر و حکم
 جزا و راندن و حکمش جمله حکمت و جزا و قصاص و سه نه و کس را از او صلحی بجز نه و و پیر و پیران بجز
 نه و پیرانش بر سر شش پال را از او تشبیه و جبریت نه و مقابل و مبراجه بر سرستی او صورت است و اندر و دنیا
 سرا و پیرا را مشاهده و سه چنانکه و انکار و شرط نه آنکه و میرا چنین داننا از ازل قطعیست نه و هر که بخلاف
 این داند و بر او بیایند نه و اندر بر سرستی سخن بسیار آمد اصولی و اصولی و بالمرحوف لطلوعی را بدین
 اختصاص کرده ام در بر جمله من یکویم که علی بن عثمان غلامی ام و رضی الله عنه که اندر بر سرستی این
 فصل گفتیم که بوی حکم بود بر او اندر بر سرستی و حکم جز بجز حکم توان کرد پس استقامت هم حکم کرد بر سرستی
 خلود و نه و ترا بجز
 بخود و حال و استند و اندر بر سرستی علامت حدود ظاهر یافتند و لا محاله فاعلی با نیست نامر از
 از عدم وجود او یعنی عالم را بر زمین و آسمان و اوقیانوس و مهابت و بر و بحر و کوه و صحرا و اوان وجود
 را با حرکت و سکونت و علم و طبع و موت و حیات ایشان پس این جمله را از دانسته بخاره بود
 و از دو سه صد انجمنی بودند و یک صانع کمال حق قائم و قادر و متعال از شرکی یا شرکاد یک بجز
 و چون نل را از یک عالم بخاره باشد و وجود هر دو فاعل یک فاعل را اختیار هر دو باشد یکی دیگر را حال
 به شک و در هیچ بعلم و یقین یا در یقین باشد و این خلاف با متوحدان کردند با ثبات نور و علم است و
 گویان با ثبات یزدان و ایزدین و طایع اعیان با ثبات طبع و قوت و فکریا با ثبات هفت ستاره و
 معتدلیان با ثبات خالق اعیان و در انعام بے نهایت من و جلد را در لکوتا بستم و این کتاب
 جامع اثبات کردن بر لایب ایشان نیست و طالب این علم را این مسئله از کتاب دیگر باید طلبید
 که کرده ام و آنرا الزامه حقوق الله نام کرده و یا اندر کتاب مقدمان اصول رضی الله عنهم

انکون باز گردیم بر موزه که مشایخ گفته اند اندر توحید انشاء الله و الا مریه سیدم *

فصل - و از جنبه دیگر آید رضی الله عنه که گفت - التوحید افراد القدام من المحدث
توحید جدا داشتن قدیم بود از حوادث - یعنی آنکه قدیم را محلی حوادث ندانی - و حوادث را محلی قدیم نه -
و بدانی که حق قدیم است - و تو محدث را و از جنبه دیگر تو هیچ چیز بدیده پیوند - و از صفات او هیچ چیز ندیده
تو نیامیزی و که قدیم را با محدث می ناست نباشد - از آنچه قدیم پیش از وجود حوادث بود چون قبل وجود
الحوادث هم بدو محتاج نگردد - و این خلاف آنکه است که بقدم ارواح گویند - و ذکر ایشان که مشیت
و چون کسی قدیم را اندر محدث نازل گوید - و یا محدث را بقدم متعلق داند بر قدیم حق تعالی - و محدث را
عالم دلیل نماید - و این بحدیث دهر یال کشید - فنعوذ بالله من اعتقاد السوء - و در جمله بکار است
محدثات و لایک توحید است - و گواه بر قدرت خداوند عز و جل - و اثبات قدیم است - و آیه انداز
غافل تر است - که امر جز از آنچه اید - و بجز ذکر او آید - چون اندر نیست - و هر گاه که در این توحید
نبالست - محال باشد که اندر تربیت تو شریک باید - و همین بن منظور گوید رحمة الله علیه - اول
قدم فی التوحید - فناء التوحید - اول قدم اندر توحید فناء تفرید است - از آنچه تفرید حکم کردن
بود سجده گشتن کسی از آفات - و توحید حکم کردن بود و او احد نیست - پس اندر فردانیت اثبات
غیر روا بود - و بجز و بر نشاید برین صفت کرد - و بواحدانیت اثبات غیر روا نباشد - و بجز حق
را برین صفت نشاید کرد - و نشاید دانست پس تفرید بعبادت مشتمل است - و توحید یعنی شریعت
کننده سپر اول قدم توحید یعنی کردن شریک نباشد - و دفع مزاج از مزاج - که مزاج اندر مزاج
پسین طلب مزاج باشد پس مزاج - و خصم می گوید رحمة الله علیه اصولنا فی التوحید تمسسه
اشیاء و قد المحدث و اثبات القدام و هجره الی وطن و مفارقه الاخوان و اسیان ما علم و جل
اصول ما اندر توحید پنج چیز است - یکم بر داشتن حدیث و اثبات کردن قدم - و هجر وطن و مفارقت
برادران و فراموشی آنچه داند و نداند - اما رفع حدیث یعنی ثبات باشد از مقارنه توحید - و استیانت
حوادث از ذات مقدس حق - و اثبات قائم احوال و همیشه بودن خداوند است - و شرح این پیش ازین
یا کرده ام اندر قول جنبه - و از هجر وطن مراد هجرت کردن بود از اوقات نفس - و از مکارها هراس
دل - و قرارگاه هراس طبع - و هجرت کردن از رسوم دنیا مریه برادر - و از مقامات سنی - و انوال بی - و
کلمات رفع مراد بود از مفارقت برادران و اعراف است از صحبت خلق - و اقبال بصحبت حق - چه
هر خاطر که اندیشه خیر بر دل متوجه گردد حجاب باشد - و آفته بران مقدر که آن خاطر را بر سر

مستعد با صحبت بود۔ فی الزوہد محجوب باشد۔ تراچی با اتفاق اہم توحید جمع ہم باشد۔ و آرام با غیر
نشان تصرف بہت باشد۔ و از فراموشی آل چیزے کہ دانند و ندانند۔ و سراو از توحید آست کہ علم
خلق با بچگی بود۔ و با بچگی یا بجنسی یا بطبعی۔ و ہر چہ علم خلق اندر توحید حق اثبات کند توحید
آثر النبی کند۔ و ہر چہ چہل مثال اثبات کند بر خلاف علم شان بود۔ تراچی چہل توحید نیست۔
و علم بتحقق توحید جز بہنی تصرف درست نیاید۔ و اندر علم چہل جز تصرف نیست۔ یکے بر بصیرت
بود۔ و یکے بر غفلت۔ و یکے از شایخ گوید کہ در مجلس شخصی بودم۔ اندر خواب شدم۔ و فرشتہ دیدم
کہ از آسمان بر زمین آمد۔ و زمانے سخن او استماع کرد۔ و یکے گفت مر دیگرے را کہ آنچہ این مرد
میگوید علم است از توحید۔ نہ از عین توحید۔ چوں بیدار شدم فی عبارت از توحید میگرد۔ و روئے
بمن آورد۔ و گفت یا فلان از توحید بجز علم نتوان گفت۔ و از حدیثی از اہل رضی اللہ عنہ کہ گفت
التوحید ان یکون العبد شخصاً یذی اللہ تعالی تجری علیہ تصاریف تدبیر۔
فی مجاری احکام تدبیر فی مجرای توحید۔ بالفناء عن نفسه وعن دعوة الحق له وعن
استیجابہم بحقائق وجود وحدانیتہ فی حقیقۃ قویم بذلہاب محتہ و حرکہ لفیام
الحق لہ فیما اراد منہ و هو ان یرجع اخر العبد الی اولہ فیكون کما کان قبل ان یکون
حقیقت توحید آں بود کہ بندہ چوں بکمال شود اندر جریان تصرف تقدیر حق برے اندر مجاری قدرت
و خالی گردد از اختیار و ارادت خود اندر دریائے توحید۔ وے بفتائے نفس خود و القطار دعوت
خلق از وے و مجتہ استیجاب فی دعوت خلق را بحقیقت معرفت واحدائیت اندر محل قربت
بذباب حرکت و جس او و قیام حق بدو۔ و اندر آنچہ ارادت حق است از توانا آخر بندہ اندر میں محل
چوں اول او شود۔ و وے چنان گردد کہ از اول بودہ است پیش از آنکہ بودہ است پس راویا
جملہ آست کہ موجد را اندر اختیار حق اختیار نماند۔ و اندر واحدائیت حق بخودش نظارہ نہ۔ از آنچہ
اندر محل قربت نفس فی فانی بود۔ و حبش مذہب و احکام حق بروے میرود۔ چنانکہ خواہد حق
تبارک تعالی بفتائے تصرف بندہ۔ تا چنان گردد کہ آں ذرہ بود اندر ازل۔ اندر حال عہد توحید۔
کہ گویند حق بود۔ و جواب دہندہ فی حق۔ و نشانی آں ذرہ۔ و آنکہ چنین بود خلق را با وے آرام
نماند۔ تا وہما بچیزے دعوت کنند۔ و دیر با کس انس نہ۔ تا دعوت ایشانرا اجابت کند۔ و اشارت
این قول بفتائے صفت است۔ و صحت تسلیم اندر حال فکر کشف جمال۔ کہ بندہ را از اوصاف خود
فانی گرداند۔ تا آلتی گردد و جوہری لطیف۔ چنانکہ اگرش در جگر بندہ زند بگذرد بے تمیز۔ و اگر بر

پشت مسلم ز تندریم و بے تصرف - و اندر جمله از جمله فانی بود - و شخص و تعبیه گاه اسرار حق بود - تا
 نطقش را احوال پر و بود - و فعلش را احصاقت بدو - و وصفش را قیام بدو - و سر اثبات حجت را حکم
 شریعت بدو - و بانی بود - و و سه از رویت کل فانی - و این صفت پیغمبر بود صلی الله علیه و سلم که
 چون اندر شب سراج و بر ایستادیم قرب رسانیدند - مقام را مسافت بود - اما قرب را مسافت نبود -
 حالش از نوع معقول خلق بعید گشت - و از ادب نام منقطع شد - تا بجای که کون او را کم کرد - و سه خود
 را کم کرد و اندر فناء صفت - بے صفت نتجیه شد - ترتیب طبایع و اعتدال مزاج مشوش شد نفس
 بحال دل رسید - و دل بدر حیرت جان - و جان مرتبه سر - و سر بصفت قرب - اندر همه از همه جدا شد -
 خواست تا بنیت تزلزل شود - و شخص یلدا در - و سر ادبی از ان اقامت حجت بود - فرمان آمد که بر حال
 یاش - بدال قوت یافت - و آن قوت قوت شد - و از تیسری خود سیاحتی تالی پدید آمد - و گفت
 انی نسنت کاحد کم اتی ابیت عند ربی فیطمینی و یطمینی من چو یکے از شهادتستم - که امر از حق
 طعنه و شرابیت که زندگی و پایداری من بدال بود - و نیز گفت لی مع الله وقت لا یسعی فیله
 ملک مقرب و لا نبی مؤمل - مرا با خداوند تعالی وقتی است - که اندران گنج یاسن هیچ فرشته مقرب
 و نبی مرسل - و از سهل بن عبد الله تستری می آید رضی الله عنه که گفت - ذات الله موصوفه
 بالعلم غیر مدركة بالاحاطة و لا مرئية بالابصار فی دار الدنیا و هی موجودة بحقائق
 الایمان من غیر حد - و لا حائل - و تراة العیون فی العقبة ظاهرا و باطنا فی ملکه - و قدرته - و
 قد حجب الخلق عن معرفته که خداوند - و به هم علیه بایات و القلوب تصرفه - و العقول لا تدركه
 ينظر الیه المؤمنون بالابصار من غیر احاطة - و لا ادراك نهایت - و حیرت آن بود که بدانی که خدا
 خداست عز وجل موصوفت بعلم - پس از آنکه آفرید و آفرید یافت بخت - و یابخواند و پدید آمد و نبیا چشم
 و تحقیقت ایمان موجود است بی حد و نهایت - و اندر یافت و آفرید - و ظاهر است اندر ملک خود و ظاهر
 و ضح خود خلق از معرفت کند ذاتش عجیب اند - و و باطهار عجائب و آیات راه نمانده است -
 و دلهاست شناسن او را به یگانگی - و عقلها ادراک کنندش از روے چگونگی - و به بنین یومنان
 او را یعنی اندر عقوبت بچشم سر بے از آنکه ذات او را بینند - و یابنمایند و غایت ادراک کنند - و این فقط
 جامع است هر کل احکام توحید را و جنبه گوید رضی الله عنه اشرف کلمة فی التوحید قول ابی
 بکر رضی الله عنه - سبحان من لم یجعل مخلقة سبیلا الی معرفة الا بالیغز عن معرفته - پاک
 است آن خداست که هر مخلوق را به معرفت خود راه ننهد و جز به یغز ایشان اندر معرفت او - و عالم اندرین

کلمه لفظ اندر پندارند که محض از معرفت بی معرفت بود و این محال است نه آنچه محض اندر حالت موجود صورت
گیرد و برین حالت مستعد و محض صورت بگیرد چنانکه مرده از حیات عاجز نبود که اندر موت از موت عاجز
بود یا ستم حالت آسمان قوت ندارد و از اعمی از بصیر عاجز نمید که اندر ناپیدائی از بینائی عاجز بود و درین
از قیام عاجز نبود که اندر قعود عاجز بود چنانکه عارف از معرفت عاجز نبود و معرفت موجود
باشد و این چنان ضرورتی باشد پس حکم این قول صدیق را یعنی الله عنه که بواسطه صفا و استوار
ابوعلی و ثانی گویند که معرفت در ابتدا بود و در انتها ضروری گردید و علم ضرورت آن بود که صاحب
آن اندر محال وجود و آن مضطرب و عاجز بود که از دفع و جلب آن پس بدین قول توحید فعل حق باشد
اندر دل بنده و باز شبلی گوید رحمه الله علیه التوحید حجاب الموحید عن جمال الاحدیة توحید
حجاب موحده بود از جمال احدیة حق و آنچه توحید را فعل بنده گویند و لا محاله فعل بنده مگر کشف حق
را علت نگردد و اندر همین کشف آنچه کشف را علت نباید حجاب باشد و بنده باکل اوصاف خود غیر
باشد زیرا که چون صفات خود را حق نشود و لا محاله موصوف صفت را که آن ولایت هم حق باید شود
از نگاه موحده و توحید واحد هر سه وجود یکدیگر را علت گردند و این ثالث ثلاثه نوری بود و بعینهم
و هر صفت که هر طالب را از فناست خود و اندر توحید مانع است هنوز زبان صفت تجویب است
موجود نیست لان ما سواه من الموجودات باطل چون درست شد که هر چه جز حق است
همه باطل است و طالب جز و نیست صفت طالبان در کشف جمال حق باطل آید و این تفسیر
لا اله الا الله باشد و اندر حکایات معروفست که چون ابراهیم خواص رحمه الله علیه بکوفه زیارت
حسین بن منصور شد و او را گفت یا ابراهیم روزگار خود را اندر چه گذاشتی گفت خود را توکل درست
کردم حسین گفت ضیعت عمرت فی عمرک باطنک فاین انت عن الفناء فی التوحید ضلیع کرد
عمرت را یا دانی باطن پس کجا است فناء تو اندر توحید و در عبارات از توحید مشتاق را سخن بسیار
است که هر چه آنرا فنا گفته اند که بر فنا معیت درست نیاید و هر چه گفته اند جز فنا خود صفت
توحید نباشد و قیاس این بر جمع و تفرقه باید کرد تا معلوم شود و من میگویم که علی بن عثمان الجلالی
ام رضی الله عنه که توحید از حق پیریه اسرار است و بعبارت هویدا نشود تا کسی آنرا عبارت
من حرف بیارید که عبارت و معنی غیر باشد و اثبات غیر اندر توحید اثبات شرک بود از نگاه
آن بهر گرد و موحده الهی بود نه لاهی ساینست احکام توحید و مسلک تاویل از باب معرفت
اندر دوسه بسطیل اختصار و الله اعلم بالصواب

کشف المحجوب ثالث فی الایمان - یا ایها الذین آمنوا امنوا

یا الله ورسوله - و نیز بچندین جا می دیگر گفت - یا ایها الذین آمنوا اینچنین گفت صلی الله علیه و سلم
 الایمان ان تؤمن بالله و ملائکته و کتبه الحدیث - و ایمان از روی لغت تصدیق باشد و مردمان را
 اندر اثبات حکم آن اندر شریعت سخن بسیار است - و اختلاف بسیار بر معتزله حمل طاعات را علمی و
 معاملتی ایمان گویند - و از آنست که بنده را گناه از ایمان میروں آید و در خود هیچ گویی - و بنده
 را گناه است که میباید کافر گویند - و گروهی دیگر میروں بر قول فرمود گویند - و گروهی معرفت تهیما - و
 گروهی از متکلمان سنت تصدیق مطلق - و من اندر بیان این کتاب کرده ام - چنانکه مراد اینچنین
 اثبات اعتقاد مشایخ متصوفه است - و جمهور ایشان اندر ایمان بر دو قسم اند - چنانکه فقهاء معتزله
 و از اهل نقیین گرفته گویند که قول و تصدیق و عمل ایمان است - چون فاضل بن عیاض - و بیشتر حنفی و بیشتر
 الشافعی - و سننویان - و ابو حمزه بغدادی - و ابو محمد جریری - و جزی ایشان جماعته بسیار رضی الله عنهم
 و گفته گویند که ایمان قول و تصدیق است - چون ابوالبرکات بن ادهم - و ذوالنون مصری - و ابوالخیر
 البسطامی - و ابوسلیمان دارانی - و حارث محاسبی - و حنیفیه و سهل بن عبد الله تستری - و شافعیان
 و حاتم اعجم - و محمد بن فضل البلخی رحمهم الله - و سبج ایشان جماعته دیگر از فقهاء است - چون مالک
 و شافعی و احمد بن حنبل و سبج ایشان رضی الله عنهم بدان قول پیشین اند - و بانه ابو حنیفه و حسن ابن فضال
 البلخی و اصحاب ابو حنیفه چون محمد بن الحسن داؤد طائی و ابو یوسف رحمهم الله علیهم جمیعین بدین قول
 پسین اند - و بحقیقت این خلاف عبارت بانه میگردد و بدین معنی - اکنون من این معنی بیان میگویم
 بکنم تا معلوم گردد انشاء الله تعالی - و بدین خلاف کسی را اندر ایمان مخالفت لاصل نگوییم - و باشد
 التوفیق به

فصل - بدانکه اتفاق است میان اهل سنت و جماعت - و اهل تحقیق و معرفت - که ایمان

را اصلی است - و فرعی - اصل ایمان تصدیق بدین باشد - و فرع آن عملیات است - و اندر معرفت و
 عادات عربست که فرع چیز را بر وجه استعارت بنام اصل آن خوانند - چنانکه نور الثعالب را
 اتفاق خوانند همه لغات - و نیز بدین معنی آن گروه طاعت را ایمان خوانند - که بنده همه بدین
 امین نشود از عقوبت - و تصدیق مجرد امن اقتضا نکند - تا احکام فرمان بجای نیارد پس هر که
 طاعت بیشتر باشد امن می از عقوبت زیادت بود - و چون آن علت حسن آمد با تصدیق و قول بر
 آنرا ایمان گفتند - گروهی دیگر گفته اند که علت امن معرفت است نه طاعت - اگر چه طاعت حاصل بود -

چون معرفت موجود نباشد سو ندارد و چون معرفت موجود باشد اگر چه طاعت نباشد آخرینه نجات
 یابد بر سر خدی که حکمش اندر مشیت بود که خداوند تعالی الفضل در گذارد و یا بشفاعت پیغمبر علیه السلام
 بخشید و یا بمقتضای عفویت کند آنگاه از دوزخ نجات دهد و به بهشت نقل فرماید پس چون
 اصحاب معرفت - اگر چه مجرم باشند بکرم معرفت - جاوید اندر دوزخ نمانند و اصحاب عمل بعمل مجرب
 معرفت به بهشت اندر نیایند پس معلوم گشت که ایجا طاعت علت آن نیاید رسول الله صلی الله
 علیه و آله گفت - لو انی احدثکم بعلمه قبل ولا انت یا رسول الله - قال ولا انا الا ان
 یتخذنی الله یوحیه - زهدیکه از شما بعمل خود گفتند تو نیز نه به عمل خود یا رسول الله گفت من
 نیز نه هم مگر خدا عزمی بر محبت خویش اندر گذارد و الا من هم نترسم پس اندر کسی تحقیق و حقیقت
 بے خلاف است ایمان معرفت است و اقرار پذیرفت عمل و دیگر که اورا بشناسد بوضوح و شفا - از
 اوصاف او - حسن او صاف و سحر بر همه است - بعضی آنرا خلقی دار و بجمال و بعضی بجمال و بعضی
 آنکه بجمال پس خلقی را بجمال می راه نیست بجز آنکه بجمال او را اثبات کنند و نقص از وی نفی
 کنند مانند اینچا جمال و جمال - آنکه شاهد می جمال حق باشد اندر معرفت پیوسته مشتاقی رویت بود
 و آنکه شاهد می جمال حق باشد پیوسته از اوصاف خود بالقرت بود و دلش اندر محل بهیبت بود
 پس شوق تاثیر محبت بود و لغت از اوصاف بشریت - همچنان از آنچه کشف حجاب و صاف بشریت
 بجز عین محبت نیست پس اکنون ایمان و معرفت محبت آمد و علامات محبت طاعت بود و آنچه
 چون دل محل مشاهدت بود و دیده محل رویت و جان محل عبرت - تن و دل موضع مشاهدت پس
 تن باید که تارکب امر نباشد و آنکه تن او تارکب امر بود او را از معرفت خبر نباشد و این آفت اندرین
 زمانه میان مشغوفه ظاهر شد که گروهی از طایفه جمال ایشان بدیدند و قادر و منزهت ایشان معلوم
 کردند خود را بدیشان مانند کردند و گفتند که این سرخ چنانست که نشناخته چون بشناختی کلفت
 طاعت از تن برخواست و لیکن این خطاست گویم که چون بشناختی دل محل شوق شد تعظیم
 فرمان زیادت شده و او را دریم که طبع بدیده رسد که سرخ طاعت از وی بردارند و برگردان آن
 او را توفیق زیادت دهند تا آنچه خلق سرخ گذارند و بے سرخ باشد اندران - و این معنی جز بشناختی
 منقلب و متغزل و سرخ توان یافت و باز اگر و بے ایمان را همه از حق میگویند و گروهی همه
 از بنده و این خلافت اندر میان خلق در اندیشه است با و را اله پس آنکه همه از وی میگویند بر محض
 باشد تا آنچه بنده اندران باید تا به خطا باشد و باز آنکه همه از خود گویند بر محض باشد که بنده بجز

اعلام شده و برانداخته و طریقی توحید دول غیر باشد - و فوق قدر - و بحقیقت ایمان فعل بنده باشد
 بهدایرت حق مقرون - که کم کرده همه برانداخته و برافه آورده او کم نگردد - چنانکه حق عزوجل گفت -
 وَنَبِّیُّنَا یُؤْمِرُ بِاللَّهِ أَنْ یُعْبَدَ یُرِیْهِمْ صُدُورَهُمْ سَلَامٌ وَمَنْ یُذِرْ أَنْ یُضِلَّهُ یُحْضِرْ صُدُورَهُ صَیْقًا
 شرح جانا - و برای آمل باید که گردش هدایت حق بود - و گردیدن فعل بنده یا شد پس علامت گردیدن
 بر دل اعتقاد توحید راست - و بر دویزه حفظ از منہیات - و عبرت گردن اندر علامت گردن و آید -
 و برگوش استماع کلام حق - و بر موعده تنگی آں از حرام - و بر زبان صدق قول و بر حق پرستیدن
 از منہیات - تا معنی بادعوی موافق بودن و ازین بود که آں گروه زیادت و نقصان اندر معرفت ایمان
 رواداشتند - و اتفاق است بیان همه که اندر معرفت ایمان زیادت و نقصان روان باشد -
 که اگر در معرفت زیادت شد - و نقصان شد - یا بیست که معروف و نامیم زیادت و نقصان
 شد - چون بر معرفت زیادت و نقصان روان باشد - بر معرفت بهم روان بود که معرفت ناقص
 معرفت نباشد پس باید که زیادت و نقصان در فرع و علی نباشد - و با اتفاق بر طاعت زیادت و
 نقصان روان بود - و من حشویانی را که بفریقین نیت کنند این مسئله بر دل شان دشوار آید
 از حشویان گروه طاعت را از جمله ایمان گویند و باز گروه ایمان را بجز قول خبر و نگویند - و این
 هر دو عدم انصاف باشد - و در جمله ایمان بر حقیقت استغراق کل اوصاف بنده باشد اندر طلب
 حق تقاضا - و جمله گردانگان از این اتفاق باید کرد - که غلبه سلطان معرفت قاضی نقصان اوصاف نکرست
 بود - و اینجا که ایمان بود اسباب نکرست از این فتی بود - که گفته اند - اذ اطلعت المصباح - عطل المصباح -
 چون صبح منتهی شد - جمال چراغ ناچیز گشت - و روز را بدلیل و بیان نتوان نمود چنانکه گفت آں
 موافق بر نمودار و نور روشن را بدلیل نباشد - و خداوند عزوجل گفت - اِنْ اَمْلَاوْکَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَةً
 اَمْسُکُوْهَا اِلَیْهِ - چون حقیقت معرفت اندر دل عبارت حاصل آمد ولایت ظن و شک و نکرست فانی
 شود - و سلطان معرفت هر حواس و هواست و بر اسفند خود گرداند - تا از هر چه مکرر و کند - و گوید همه
 اندر دایره امر باشد و یا غم که این تیم خواص را پسیند از حقیقت ایمان - گفت اکنون این را جواب
 ندارم - زانچه هر چه گویم عبارت بود - و سر باید تا به طاعت جواب کنم - تا من قصید که دارم تو هم برین
 غرض اندرین راه با من صحبت کن تا جواب مسئله بنده بیانی گفت چنان کردم - چون بیاد بیاد
 رفتم هر روز و قرص بود و کاسه شربت آبی پدیدار آوردم - و یکبار را قرص دارم - و یکبار را
 برداشتم - تا روزی که اندر میانین بادیه پیوسته - آمدیم و از پرتلی آفریدیم و از اسمیاء فرو آوردیم -

و یکدیگر را پس پند و زمانه سخن گفتند و پیر را سپید گشت و باز گشت گفتیم ایها شیخ مرا
 بگوئی ای پیر که بود گفت آن جواب سوال تو بود گفتیم چگونه گفت آن خضر بود علیه السلام که
 از من صحبت طلبید و من اجابت نکردم پس پیرم چرا گفت ترسیدم که اندر صحبت او اعتماد از
 دین حق باور کنم و تو کل من تها شود و حقیقت ایمان حفظ توکل باشد چنانکه خدا است
 عزوجل گفت وَ عَنِ اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّكُمْ مُؤْمِنُونَ و محمد صلی الله علیه و آله ایمان تصدیق
 القلب بها علم بهرا نقیوب ایمان باور داشتن دل است بدانکه از غیب بر وی کشف کنند
 و بر این آموزند از آنچه ایمان یقین است و خداوند تعالی از چشم سر غایب جز بقوت الهی اندر
 معنی یقین بنده پدیدار شود و آن با علم خداوند باشد عزوجل چون معرفت علم عارفان
 و علم با علم و معرفت خداوند بود تعالی که اندر دل نشان معرفت و علم آفرید و حواله علم و معرفت از
 کسب ایشان منتظر باشد پس هر که دل را با معرفت حق باور دارد و مؤمن باشد و بحق واصل حکم آنکه
 جز از این کتاب سرور پس معنی سخن پس را است اینجا بقدر ابرنده کردم تا کتاب مبطول نشود و
 این بقدر سر را از این بصیرت را بسته باشد اکنون بر اسرار معالمت آیم و موجب آنرا کشف گردم
 انشاء الله عزوجل و یا الله التوفیق

کشف الحجاب الزالیم فی الطهارة من النجاسة و از

پس ایمان نخستین چیز بنده را طهارت کردن از نجاست شود و هر گاه از نماند و آن طهارت بدن بود
 از نجاست و نجاست و شستن سه تا دم و مسح کردن بر سر بتا اجابت شریعت با تمیز کردن اندر
 حال نقه آب و یا شستن مرض و احکام این خود معلوم است بدانکه طهارت بر دو گونه بود یکی
 طهارت باطن و دیگر طهارت ظاهر چنانچه بے طهارت بدن نازد برست نیست بے طهارت
 دل معرفت در برست نیاید پس طهارت تن را آب مطلق باید و آب تلوث و بطل نشاید و طهارت
 دل را آب توحید محض باید با اعتقاد مخلوط و مشوش نشاید پس این طائفه بطهارت
 باشند رو باطن با توحید و رسول گفت صلی الله علیه و آله هر یک را از صحابه دم علی الوضوء یحییلت
 حافظاتك و خداوند عزوجل گفت إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّائِبِينَ وَ يُحِبُّ الْمُطَهِّرِينَ پس هر که بطاهر
 بر طهارت رو و دست کند ملائکه او را دوست دارند هر که باطن بتوحید قیام کند خداوند او را دوست
 دارد و رسول صلی الله علیه و آله پیوسته میگفت اندر دعوات خود اللهم طهر قلبی من النفاق بار
 خدایا دلم را از نفاق پاک گردان و بهیچ حال نفاق اندر دل مبارک و صیورت نکند اما در

کرامات خود و را اثبات غیر می نمود. و اثبات غیر نفاق آمد اندر محل توحید. هر چند ذره از کرامات را
 نشانج سر سبز دیده سر پیا ل کرده اند. آخر اندر محل کمال آن حجاب اعظم بوده است. نه آنچه هر چه
 غیر بود و بیت آن افت بود. و از آن بود که یوزید گفت رضی الله عنه. نفاق العارفین افضل من
 اخلاص الملبسین. نفاق رسیده گان بهتر از اخلاص طالبان است یعنی آنچه سر پیر را مقام باشد
 کامل را حجاب باشد سر پیر را همت. آنکه کرامات باید. و کامل را همت آنکه مکرم را باید. و در جمل اشیا
 کرامات مر اهل حق را نفاق نباید. زانچه آن معاینه بخیر باشد همچنان. پس آفت دوستان خدای تعالی
 خلاص جمل اهل معصیت بود از معصیت. و آفت اهل معصیت نجات جمل اهل ضلالت بود. از
 ضلالت. که اگر کافران بدانند. که معصیت ایشان ناپسندیده خداوند است چنانکه عاصیان
 میدانند جمل از کفر نجات یابند. و اگر عاصیان بدانند. که جمل معاصیات ایشان محفل عنت است
 چنانکه دوستان و اند جمل از معصیت نجات یابند. و از همه آفات ظاهر شوند. پس باید
 که طهارت ظاهر موافق طهارت سر بود. یعنی چوں درست بشوید باید که دل از دوستی دنیا بشوید
 و چوں استنجانید باید تا چنانکه آن نجاست ظاهر نجاست جنت. از دوستی غیر بیاطن نجات جوید
 و چوں آید اندر دهن کند. باید که دهن از ذکر غیر پاک کند. و چوں استنشاق کند باید که شهوات بر خود
 حرام گرداند. و چوں روئد بشوید باید که از جمله مافات یکبار اراض کند. و بجن اقبال کند. و
 چوں دستها بشوید باید که دست از جمله نصیبهای خود منقطع کند. و چوں سرخ صبر کند باید که
 امور خود بحق تسلیم کند. و چوں پاست بشوید باید که جز بوفیق فرمان خداوند نیت اقامت نکند. تا بر
 و در طهارت و پیرا حاصل آید که جمل امور شرعی ظاهر بیاطن پیوسته است. چنانکه اندر ایمان قول
 زبان بطاهر و تصدیق بدل. و حقیقت نیت بدل. و احکام طاعت در شریعت. بر حق پس
 طریق طهارت دل تدبر و تفکر بود اندر آفت دنیا. و دیدن آنکه دنیا سرای خدا است. و محل فنا
 دل از ان خالی کند. و این جزو مجاهدت بسیار حاصل نگردد. و هم ترین مجاهدت است این حفظ آداب
 ظاهر بود. و ملازمت بران اندر همه احوال. و از اینهم خواص است آید رحمة الله علیه که گفت مرا از
 گذاردن حق خداست عمر بادی. می باید اندر دنیا. تا همه خلق اندر نعمت دنیا مشغول گردند. و حق را
 فراموش کنند. و من اندر بلاست دنیا بحفظ آداب شریعت قیام کنم. و حق را یاد دارم. و می آید که
 ابو بکر طاهر چه چهل سال بگذرد مجاور بود. اندر آنکه طهارت نکند. هر بار بطهارت از حد حرم بیرون
 آمد. گفت زینب ز که اندر مسجد جامع رسته بسطون بود. اندر یک شب روز شصت غسل کرده.

بود آخر فائز میان آب بود و الوطی رود باری رحمة الله علیه یک چند گاه بهلاست و سواس اندر
 طهارت بنما بود گفت مسجد گاه روز سه بار یا قرآنم و تا بوقت آفتاب بر آمدن بچاندنم اندر آن
 میان رنجید دل به دویم گفتیم بار خدایا العافیة العافیة - ما تفتی و از دوام از دریا که العافیة فی العلم
 و از تقیان نور رحمة الله علیه می آید که یک نماز را شخصت بار طهارت کرد اندر چهارمی - در حال
 بیرون رفتن روزی که از دنیا گفت - تا چون قرآن آیدین باری ظاهر باشم - گویند که شبی روز سه
 طهارت کرد بقصد آنکه بمسجد اندر آید - از ما تفتی شنید که تا به آخر استی بر صفائی باطن کجاست - باز
 گشت و سه بار که در مسجد آمد و یک سال جز بدین مسجد نرفته که بدین نماز و ابودوسه بنویشی
 آنگاه بنزدیک چند اند رحمة الله علیه چند اورا گفت - یا ابابکر آن سخت سردمند طهارت کرد که
 کردی خدا این تعالی پیوسته ترا با طهارت داور گفت از پس آن هرگز به طهارت نبود تا حدی که
 چون از دنیا بخاست شد طهارت را نقص افتاد - اشارت کردید که مرا طهارت ده مرید
 اورا طهارت داد و تحلیل محاسن فراموش کرد - و میرا اندر آن حال زبان نبود که سخن بگفت دست
 آن مرید بگرفت - و محاسن اشارت کرد تا تحلیل کرد و بنیز از و سه می آید که گفت من بیج
 وقت او پیوسته ترک نکرده ام - از او اب طهارت - آلا که اندر باطن من پیوسته پدیدار آمد - و از او پیوسته
 می آید رحمة الله علیه که گفت هر گاه که اندیشه دنیا بر دلم گذر کند طهارت من بکنم و چون اندیشه
 عقبی گذرد - شش بکنم - زانچه دنیا حیرت است - اندیشه آن حادث باشد - و عقبتی محل غیبت
 و آرام است - اندیشه آن جنابت بود پس از حدیث طهارت واجب شود و از جنابت غسل
 و از شبی می آید رحمة الله علیه که روز سه طهارت کرد - چون به مسجد آمد بسترش نداشت - که یا
 ابابکر طهارت آن داری - که پس گستاخی اندر خانه مانخواهی آمد این بشتی - و باز گشت
 نداشت که از درگاه باز میگردد - کجا خواهی شد - نوه نذر آمد که بر شاعت میبکشی - بر حائے
 بالیتاد خاموش - نداشت که بر ما دعوی محل بلا میبکشی - شبی گفت المستغاث منك الیک مشایخ
 این قصه را در همه اندر تحقیق طهارت سخن بسیار است - و مریدان را مداومت طهارت ظاهر
 و باطن فرموده اند - اندر قصه نشانید درگاه حق - چون به نشانید قصه خدمت کند باید که بطاهر
 طهارت کند - و چون باطن قصه قربت کند باید که باطن طهارت کند - طهارت ظاهر باطن
 و از آن باطن به توبه و رجوع کردن درگاه حق تا آنگاه که توبه را بامت فائز مشایخ
 گویم تا حقیقت آن ترا معلوم شود انشاء الله عزوجل

باب فی التوبة وما يتعلق بهما

بدانکه اول مقام سالکان طریق حق توبه است - چنانکه اول درجه طالبان خدایت طهارت بود - و ازال بود که خداوند عز اسمه گفت - **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوَلُّوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا** - و نیز گفت **تَوَلُّوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَكْثَرُ آمْنًا** مؤمنون لعلکم یفلحون پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم ما من شیء احب الی الله من شایب تائب - نیست پیغمبر دوست تر بر خداوند تعالی از جوانی که توبه کرده باشد - و نیز رسول گفت صلی الله علیه و سلم - التائب من الذنب کمن لا ذنب له - ثم قال اذا احب الله عبد ان یضرب ذنبه - ثم تلا ان الله یحب التوابین و یحب المتطهرین - تائب از گناه بیگناه شود - و چون خداوند تعالی بنده را دوست دارد - گناه او را زیان ندارد - گفت علامت توبه چیست - گفت ندامت - تا آنچه گفت که گناه مردوست از زیان ندارد یعنی بنده بیگناه کافر نگردد - و اندر ایانش خلل نیاید - و چون ایمان را گناه زیان ندارد - زیان معصیت که عاقبت آن سجنات باشد - بحقیقت زیان نباشد - و بدانکه توبه اندر لغت بمعنی رجوع باشد - چنانکه گفت - تائب ای رجوع پس باز گشتن از نسی خداوند یا آنچه خست از امر خداوند بحقیقت توبه باشد - و پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم - الذم التوبة - ای توبه پیشانی باشد - و این توبه است که مثل التوبه بکمال اندرین موقع است - از آنچه یک شرط توبه ناسف است بر خدا گفت - و دیگر اندر حال ترک ذنبت - و سه دیگر عزم مساعدت ناکردن بمعصیت - این هر سه شرط اندر ندامت بسته است - که چنانکه ندامت حاصل شود اندر دل این دو شرط دیگر ترجیح او باشد - و ندامت را سه سبب باشد - چنانکه توبه را سه شرط بود - یکی چون خوف عقوبت بر دل سلطان شود - و اندوه کردار ناسف بدردل صورت گیرد - ندامت حاصل آید - و دیگر ارادت نعمت بر دلش مستولی گردد - و معلوم شود که کفعل پدر و بیقرانی آن نیاید - ازال پیشانی شود - سه دیگر شرم خداوند شایسته گردد - و آنه خجالت پیشانی شود - پس یکی از این سه یکی تائب بود - و یکی تائب - و یکی اواب - پس توبه را نیز سه مقام است - یکی توبه - و دیگر انابت - و سه دیگر انابت پس توبه خوف عقاب را بود - و انابت طلب ثواب را - و اواب رعایت فرمای را - از آنچه توبه سه مقام عامه مومنان است - و آن از کبیر بود - چنانچه گفت خداوند عز وجل **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوَلُّوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا** الآية - و انابت سه مقام اولیا بود

مقرر است چنانکه خداست گفت عزوجل من غشی الجن بالغیب و جآء بقلب شدید ط-
 و اوبت مقام انبیاء و مرسلات است چنانکه خداست گفت عزوجل نعم العبد ان الله اذنا ب-
 نس توبه رجوع از کبائر بود بطاعت و انابت رجوع از صغائر بحسبیت و اوبت رجوع از
 خود بخداوند فرقت میان آنکه از فواحش با و امر رجوع کند از آنکه از لم و اندیشه فاسد بحسبیت
 رجوع کند و میان آنکه از خودی خود بخی رجوع کند و اصل توبه از دو جهت تعالی باشد و بیداری
 دل از خواب غفلت و دیدن غیبت حالی و چو بنده تفکر کند بر امور احوال و قبح افعال
 خود از ازل خلاص جمید یعنی تعالی اسباب توبه بر وی سهیل گرداند و ویرا از شومی معصیت
 می براند و بحکامات طاعتش برساند و روایات نیز در یک اهل سنت و جماعت و جمله مشائخ
 معرفت که کسی از یک گناه توبه کند و گناههای دیگر میکند خداست عزوجل پانچ و سه از
 یک گناه باز پوده است و او را ثواب دهد و باشد که برکات آن از گناهان دیگر باز نماند چنانکه یکی
 میخورد باشد و زانی و از زنا توبه کند و بر سر خوردن مقصر باشد توبه و سه ازال یک گناه
 درست باشد باز نکالیش بدین گناه دیگر و قشربیان از مقصر له گویند که اسم توبه درست نیاید
 جز بر کسی که از همه کبائر مجتنب باشد و این قول محال است زیرا چهره بر همه معاصی که بنده بکند
 ویرا بدال عقوبت بکند چو بترک یک نوع از معاصی بگوید بنده از عقوبت آن نوع امین شود
 لا محاله بدال تائب بود و نیز کسی اگر بعضی از فرائض بکند و از بعضی دست باز دارد لا محاله پاک
 نمیکند او را ثواب بود چنانچه بدانچه نمیکند عقاب و اگر کسی را آلت معصیت موجود نباشد
 و اسباب آن قبیانه ازال توبه کند تائب بود از آنچه توبه را یک رکن ندامت بود و ویرا بدال توبه
 برگزیده ندامت حاصل آید و اندر حال ازال جنس معصیت معضل است و عزم دارد که اگر آن
 آلت موجود گردد و سبب حاصل شود من هرگز بر سر آن معصیت باز نگردم و مشائخ مختلف
 اندر اندر وصف توبه و صحبت آن و سهیل بن عبد الله رحمه الله علیه باجماعی بر آنند که التوبه
 ان لا تنسی ذنبک توبه آن بود که گناه کرده فراموش نه کنی و پیوسته اندر تشویر آن باشی تا اگر
 عمل بسیار داری و اندر آن مجبب نه گردی از آنچه حسرت کردار بد مقدم بود بر اعمال صالح و هرگز
 این کس مجبب نشود که گناه را فراموش نکند و باز جنبه باجماعی بر آنند که التوبه ان تنسی ذنبک
 توبه آن بود که گناه را فراموش کنی از آنچه تائب محب بود و محب اندر نمانده باشد و اندر نماند
 ذکر گناه حقا باشد چندانکه باشد یا شفا بود و باز چند گاه یاد کرد حقا در خواب و ذکر حقا در وقتا و حاجاب باشد

در جوع این خلاف اندر خلاف مجامده - و مشایده بسته است - و ذکر آن اندر مذہب سہیلیاں باید
جست - آنکہ تائب را بخود قایم گوید - نسیان ذنب او را غفلت و اندر - و آنکہ بحق قائم گوید - ذکر ذنب او
را شرک نماید - و در جملہ تائب اگر باقی الصفتہ بود عقدہ اسرارش حل نگشتہ باشد - و چون فانی الصفتہ
باشد ذکر صفت او را درست نیاید - موسی گفت علیہ السلام ثبت الیک - اندر حال بقائے
صفت - و رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت لا اخصی ثناء علیک - اندر حال فنا صفت - و
در جملہ ذکر و حسنت اندر محل قربت و حسنت باشد - و تائب را باید کہ از خود کی خود یاد نیاید - از
گناہش چگونہ یاد آید - و بحقیقت یاد گناہ خود گناہ بود - زانچہ محل اعراض است چنانکہ گناہ
محل اعراض است - ذکر آن ہم محل اعراض است - و ذکر غیر آن بچنان - و چنانکہ ذکر جرم جرم
باشد - نسیان آن جرم ہم جرم باشد - زانچہ تعلق ذکر و نسیان ہم دو توبہ باشد - و جنبہ گوید
اللہ عنہ کتب بسیار خواندہ ام - در بیچ چیز ہر چند ال فائدہ نبود کہ اندرین بیت - شد

اذا قلت ما اذنبت قالت عجبہ حیوتک ذنب الا یقاس بہ ذنب

چون وجود و دست اندر حضرت دوست جنایت بود - و صفش را چہ قیمت ماند - و فی الجملہ توبہ تائب
ربانی بود - و معاصی فعل جماعی چون بر دل نہ است اندر آید بر تن بیچ آلت نباشد کہ نہ است
دل را دفع کند - و چون در ابتداء فعل نہ است و سے واقع توبہ نبود - و چون بیاید اندر انتہا
نیز غفلت حافظ توبہ نباشد - و خداوند گناہت غر و حل - فتاب علیہ انہ عفو التواب التائب
و مراہم را اندر نفس کتاب نظر است بسیار - تا حدی کہ از معروفہ بناہات کردن حاجت نیاید -
بس توبہ برسد گوئہ باشد - یکے از خطا بصواب - و دیگر از صواب باصواب - و سوم از خودی خود
بحق تعالی - آنکہ از خطا بصواب بودن است - کہ خداوند گفت غر و حل - و الذین اذا فعلوا
فاحشۃ او ظلموا انفسہم ذکروا اللہ فاستغفروا الذین یؤمنون بالآیۃ - و از صواب باصواب
آنکہ موسی گفت ثبت الیک - و از خودی آنکہ پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم و اندر لیغان علی
قلبی وانی کنت لا استغفر اللہ فی کل یوم سبعین مرتبہ - از کتاب مصیبت و خطا زشت است -
و نہ یوم - و در جوع از خطا بصواب توب و محمود - و این توبہ عام است - و حکم این ظاہر است -
و تا صواب باشد باصواب قرار گرفتن وقت است - و حجاب و رجوع از صواب باصواب
اندر درجہ انالی ہمت مستودہ باشد - و این توبہ خاص است - و محال باشد کہ خواص از مصیبت
توبہ نکنند - ندیدی کہ ہمہ عالم اندر حسرت رویت خداوند - و موسی ازال توبہ کرد زانچہ رویت

با اختیار خواست - و اندر دوستی اختیار یافت بود - و ترک آفت اختیار می فرستاد و ترک برایت
 نمود - و در جوع از خود بختی در درجه محبت است - تا چنانکه از آفت مقام عالی - از وقوف بر مقام
 عالی توبه کند - و از دید مقامات و احوال نیز توبه کند - چنانکه مقامات مصطفی صلی الله علیه و سلم هر دم
 بر ترقی می بود - چوں بمقام برتر می رسید از مقام فروتر استغفار می کرد - و از دید آن مقام توبه
 بجای می آورد - و الله اعلم بالصواب

فصل بدانکه توبه را بشرط تائبی نیست - از بعد آنکه عزم بر رجوع ناکردن بمعصیت
 در سبب باشد - و اگر تائب را قهرتی بیفتد - که باز بمعصیت باز گردد - و بعد از صحت عزم اندر آن ایام
 گذشته حکم صواب توبه یافته باشد - و از بستان و تائبان این طائفه پوزده اند - که توبه کرده اند - و
 باز قهرتی بیفتاد و نشان - و بخوابی باز گشته اند - و آنکه حکم تنبیهی باز بدرگاه آمده اند - تا یکی از مشایخ
 گفته است که بمن هفتاد بار توبه کردم - و باز بمعصیت باز گشتم - تا هفتاد و یکم بار استقامت یافتم -
 و ابو بکر و سید رضی الله عنه گوید که من در این بار توبه کردم - اندر مجلس ابو عثمان حیری - نزدیک می
 و یک چندی گاه بر آن بودم - آنگاه اندر دلم معصیت را متقاضی پیدا آمد - و مرا از امتناع شدم - و از
 صحبت بت آن پیر اعراض کردم - و هر جا که میرا زد و در بدیده - از تشویر بگریختی - تا مرا نه بدی - و روز
 ناگاه بد و در سبب هر گزشت می پسندیدم و نشان خویش صحبت مکن - مگر آنگاه که معصوم باشی - از آنچه
 دشمن تجزیه و تلبیه - و چوں معصوب باشی دشمن شاد گردد - و چوں معصوم باشی اندر و بکین شود -
 و اگر توبه اییاید که معصیت کنی - و یک مائی - تا پاس تو کشیم - و تو دشمن کام بگردی - گفت دلم از
 گناه سپردم - و توبه از گناه درست گشتم - و نیز تنبیه کردم که از معاصی توبه کرد - و باز بیه آن باز
 گشتم - آنگاه پیشانی شد - و روزی با خود گفت که اگر بدرگاه باز آیم - حالم چگونه باشد - تا آنکه آواز
 داد - اطلعنا فاشکوا لک - ثم تو کتنا فامهلناک - فان عدت الینا قبلناک - ما طاعتنا شی
 ترا شک کردیم - پس بیوفائی کردی و ما را یگذاشتی ما ترا مهلت دادیم - اگر اکنون باز آئی باشتی ترا قبول
 کنیم - اکنون باز گردیم با قایل مشایخ رحمة الله علیهم اجمعین

فصل - و از آنکه معصی گوید رحمة الله علیه - توبه العوام من الذنوب و توبه
 الخواص من الغفلة - توبه عوام از گناه باشد - و توبه خواص از غفلت - از آنچه عوام را از ظاهر حال
 پنهان - و خواص را از تحقیق معصیت - از آنچه غفلت مر عوام را نعمت است - و خواص را حجاب
 و از آنکه معصی گوید رحمة الله علیه - لطیف المجد فی التوبة شیطان التوبة الیه - لا منه - از توبه

بندہ را هیچ چیز نیست۔ زرا آنچه توبہ از حق بہ بندہ اسست۔ نہ از بندہ بحق۔ و بدین قول یا یارب یا توبہ کہ مکشبت
 نباشد۔ کہ موہبتے بود از مواہب حق تعالی۔ و تعلق این قول بکلمہ رب جلیب باشد۔ و ابوالحسن بوشہ
 گوید رحمۃ اللہ علیہ۔ التوبۃ اذا ذکرت الذنب ثم لا تجد حلاوة عند ذکوره و التوبۃ بچوں
 گناہ را یاد کنی و از یاد کردن آن اندر دل لذتے نیایی آن توبہ باشد۔ زرا آنچه ذکر معصیت یا بکسر تہ
 بود یا بار او تہ۔ چوں کہ بکسر و نہ از دست معصیت خود یاد کند تا یب بود۔ و ہر کہ بارادت معصیت
 یاد کند عاصی بود۔ زرا آنچه اندر فعل معصیت چندان آفت نباشد۔ کہ اندر ارادت آن۔ زرا کہ فعل آن
 یک زمان بود۔ و ارادتش ہمیشہ پس آنکہ یک ساعت بہن یا معصیت صحبت کند نہ چنان بود۔
 کہ روز شب بدل بآں صحبت کند۔ ذوالنون مصری گوید رحمۃ اللہ علیہ۔ التوبۃ توبتان توبۃ اللہ
 و التوبۃ الاستحیاء۔ فتوبۃ الایمان ان تتوب لعلک تحبب۔ و توبۃ الاستحیاء ان
 تتوب حیاء من کرمہ۔ توبہ دو باشد۔ یکے توبہ انابت و دیگر توبہ استحیاء۔ توبہ انابت آن بود
 کہ بندہ توبہ کند از خوف عقوبت خدا یا تعالی۔ و توبہ استحیاء آن بود کہ توبہ کند از شرم کرم خداوند پس
 توبہ خوف از کشف جلال بود۔ و از آن حیاء از نظارۃ جمال پس یکے در جلال از آتش خوف و سہ
 سوزد و یکے اندر جمال از نور حیا سہ فروزد۔ یکے ازین دو سہل آن بود۔ و دیگر سہ ہوش و
 اہل حیا اصحاب سہ باشد۔ و اہل خوف اصحاب سہ۔ و سخن ازین دراز بود۔ و من کو تہا کریم
 و ہائے التوفیق۔ و اللہ اعلم۔

کشف المحجبات الخامس فی الصلوۃ۔ و خداوند تعالی کہ فرماید
 وَاقِمُْوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَادْعُوا إِلَى سُبُلِ اللَّهِ حَتَّى تَخْرُجُوا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
 و نماز بمعنی ذکر و التقیاد باشد۔ از روستے لغت۔ و اندر جریان عبارات فقہار عبارتے مخصوص
 است بدین احکام۔ کہ محتاد است۔ و آن از حق تعالی فرمان است کہ پنج نماز از اندر پنج وقت
 بکنید۔ و قبل ازین دخول آن مرا از شر اللہ است۔ یکے از آن طہارت است بظاہر۔ از نجاست
 و بیاطن از شہوت۔ و دیگر طہارت جامعہ بظاہر از نجس۔ و بیاطن آنکہ از احوال باشد۔ و دیگر
 طہارت جامعہ بظاہر از حوادث و آفت۔ و بیاطن از فساد و معصیت۔ و چهارم استقبال قبلہ
 قبلہ ظاہر کعبہ و قبلہ باطن عرش۔ و از آن سر مشاہدہ مقصود است۔ و پنجم قیام ظاہر از حال قدرت
 و قیام باطن اندر روضہ قربت۔ بشرط دخول وقت آن بظاہر شریعت۔ و دوام وقت اندر
 درجہ حقیقت بر ششم خلوص نیت باقبال حضرت۔ و ہفتم تکبیر اندر مقام ہیبت۔ و ثامن وقفا

اندر محل وصلت و قرائت بتشریف و عظمت و رکوع بخشوع و سجود بتذلل و تشدد
 باجماع و سلام بقصد صفت و اندر اخبار آمده است که کان رسول الله صلی الله علیه و سلم
 یصلی فی جوفه از یکا فید الرجل چون پیغمبر صلی الله علیه و سلم نماز بگذارد و اندر دوش جوشه
 بود و چون جوش دیگر روئین که اندر زیر پا آتش افروخته باشد و چون امیر المؤمنین علی
 کرم الله وجهه قصد نماز می کرد و لرزه بر وی افتاد و گفتی آمد وقت نماز آمد و امانتی که
 اسما بنوا در مینا از محل آن عاجز شدند یکی از مشایخ گوید که بر سیم از حاجتم هم که تو نماز چگونگی
 گفت چون وقت اندر آید یک وضوء ظاهری کنم و یک باطنی ظاهر بآب و باطن بتوبه انگاه
 بمسجد اندر آیم و مسجد حرام را مشاهده کنم و مقام ابراهیم را علیه السلام میان دو ابروی خود بنم
 و بهشت بر سر است خود دایم و دوزخ را بر چپ خود بنم و صراط را بقدیم خود آرام و ملک الموت
 را از پس پشت خود انگارم انگاه تکبیر گویم بالعظیم و قیام بحرمت و قرائت بهدیت و
 رکوع بتواضع و سجود بتضرع و جلوس بحکم و وقار و سلام بشکر و بالحمد للہ تعالی

فصل

پیدا کند نماز عبادت است که از ابتدا تا انتهاست و روحی سر بر پا اندر پا یابند و
 مقامات شان اندر کشف گردد چنانکه طهارت بر پا را بجای توبه بود و تعلق به پیری کردن
 بجای اصابت قبله و قیام مجاهدت نفس بجای قیام و دوام ذکر بجای قرأت قرآن و
 تواضع بجای رکوع و معرفت نفس بجای سجود و مقام امن بجای نشد و نظیر از دنیا
 بجای سلام و بیرون آمدن از مقامات و ازاں بود که چون رسول الله صلی الله علیه و سلم از اکل
 و مشرب منقطع شد و اندر محل کمال حیرت طالب شوق می گشته و تعلق بمشرب می کرد
 انگاه گفته احبنا یا بلال بالصلوة ای بلال بآن نماز ما را ختم گردان و مشایخ را رضی
 الله عنهم اندر این سخن است و هر یک را درجه ایست که گویند که نماز آلت حضور است و گویند
 گویند که آلت غیبت و گویند که غایب بوده اند اندر نماز حاضر شده اند و گویند که حاضر بوده اند
 اندر نماز غایب شده اند چنانکه اندر پا جهان اندر محل رویت که گویند که خداوند را به بنید غایب
 یا نشد حاضر شوند و گویند که حاضر باشند غایب شوند و من میگویم که علی بن عثمان جلالی ام
 رضی الله عنه گفته که نماز اسرار است نه آلت حضور است و نه آلت غیبت و از پنجه اسرار هیچ چیز را
 آلت نگردد که علت حضور و غیبت هم عین غیبت و علت غیبت هم عین غیبت و اسرار خداوند تعالی را
 هیچ چیز سبب تعلق نیست که اگر نماز علت آلت حضور بود و یا نیست که تا بهر حال حاضر نگردد

و اگر علت غیبت بودے بالیستہ کہ غایب بترک اہل حاضر شریکے۔ و چون حاضر و غایب را یاد اور
 ترک اہل غدر نیست۔ پس نماز را اندر نفس خود سلطانی است۔ و اندر غیبت و حضور و غیبت است
 پس نماز اہل مجاہدت و اہل استقامت بیشتر کنند۔ و فرمایند چنانکہ مشائخ مریدان را اندر شب
 روزے چہار صد رکعت نماز فرمایند۔ و عبادت تن را بر عبادت۔ و مستقیمان نیز نماز بسیار کنند۔ و
 شکر قبول را۔ اندر حضرت۔ مانند انجیل را بابا حوال۔ و ایشان بر دو گونہ بروند۔ و گویہے آنانکہ نماز کائے
 شان اندر کمال مشرب بجائے مقام جمع بود۔ و بدان مجتمع شوند۔ و گویہے آنانکہ نماز کائے شان اندر
 انقطاع مشرب بجائے مقام تفرق بود۔ و بدان متفرق شوند۔ و آنانکہ اندر نماز مجتمع باشند۔ و بجز فرائض
 و سنن نماز زیادتی کنند۔ و آنانکہ متفرق باشند۔ و بجز فرائض و سنن نماز کمتر کنند۔ و رسول گفت صلی
 اللہ علیہ وسلم جَعَلْتُ قُرْبَةَ عِبْنِي فِي الصَّلَاةِ۔ روشنی چشم من اندر نماز نمادہ اند یعنی ہمہ راحت من
 اندر نماز است۔ از آنچه مشرب اہل استقامت اندر نماز بود۔ و آنچنان بود کہ رسول را صلی اللہ
 علیہ وسلم معراج بردند۔ و محل قرب بسیار نمایند۔ و نفسش از بخار گوی گشتہ شد۔ و بدان در جہر رسیدند
 کہ دلش بود نفسش بدر جہر دل رسید۔ و دل بدر جہر جان۔ و جان بکل سر۔ و سر از در جہات فانی شد۔ و
 از مقامات محو گشت۔ و از نشانیہا بے نشان۔ و اندر مجاہدہ از مشاہدہ غایب شد۔ و از معائنہ
 اندر معائنہ بر رسید۔ مشرب انسانیش متلاشی شد۔ وادہ انسانیش بسوخت۔ و قوت طبعیش نیست
 گشت۔ و شواہد ربانی اندر ولایت خود عیاں گشت۔ و از خود بخود بماند یعنی رسید۔ و اندر کشف
 لم یزل محو شد۔ و اختیار خود از سر شوق اختیار کردہ۔ گفت باز خدا یا مرا یدان سر کائے بالا میرد۔ و
 در بند طبع و ہوا ایستگن۔ و فرمان آمد کہ حکم با چنین است۔ کہ باز گردی بہ دنیا مرا قاطعت مشرع
 را۔ تا آنکہ آنچه اینجا دادہ ایم آنجا ہم با ہمیم۔ چون بدینا باز آمد۔ ہر گاہ کہ دلش مشتاق آل مقام
 معنی شدی گفتی۔ و احسانا یا ملال بالصلوۃ۔ پس ہر نمازے ویرا معراجے بودے۔ و فرستے۔ و خلق
 او را اندر نماز دیدند۔ و جان و سرے اندر نماز بودے۔ و دلش اندر نیاز۔ و سرش اندر راز۔ و
 تنش اندر گراز۔ و تاقیرۃ یلین سے نماز شدہ۔ تنش اندر ملک بود۔ و جانش اندر ملکوت۔ و تنش انسی
 بود۔ و جانش اندر محل انس سہل بن عبد اللہ گوید رحمۃ اللہ علیہ علامۃ الصدق ان یکون
 لہ تابع من الحق۔ اذا دخل وقت الصلوۃ بعثہ علیہا۔ و یبقہ ان کان نائماً۔ صادق
 آل بود کہ خدا سے تعالیٰ بروے فرستہ گماشتہ باشد۔ کہ چون وقت نماز آید بندہ را برگزیدہ و نماز
 بعث کند۔ و اگر خفتہ باشد بیدار کرد اندش۔ و این اندر اندر سہل بن عبد اللہ رحمۃ اللہ علیہ ظاہر بود۔

زانچہ میں پیرزمن گشتہ بود چوں وقت نماز شدے تدرست گشتے۔ وچوں نماز بکر دے برجائے ماندے
 یکے گوید از مشائخ رحمۃ اللہ علیہ۔ محتاج المصلی الی اربعۃ اشیاء۔ فنا النفس۔ وذهاب الطبع
 و صفاء السور۔ وکمال المشاہدۃ۔ نماز کنندہ را از فنا کے نفس ہمارہ نیست۔ و آل جز جمع ہمت
 نباشد۔ چوں ہمت مجتمع شد۔ ولایت نفس بر سید۔ از انچہ وجود دے از تفرقہ است اندر تحت عبادت
 جمع نیاید۔ و ذہاب طبع جز بابت جلال نباشد۔ کہ جلال حق زوال غیر بود۔ و صفائی سر جز بجمت
 نباشد۔ و کمال مشاہدہ جز بصفا فی سر نہ۔ و در روایت ہی آید کہ حسین بن منصور اندر شاردن
 چہار صد رکعت بر نماز خود فریضہ داشتے۔ گفتند اندر میں درجہ کہ کوئی۔ اینہمہ رنج چہ است گفت
 اینہمہ رنج و راحت اندر حال تو نشان کند۔ دوست نے کہ فانی الصغۃ باشند نہ رنج اندر ایشان
 اثر کند۔ و نہ راحت نکر۔ تا کمالی را رسیدگی نام نکنی۔ و حرص را طلب نہ۔ یکے گفت من اند پس
 ذوالنون نماز میکر دم۔ چوں ابتداء تکبیر کرد اللہ اکبر گفت۔ و بیہوش ہفتاد۔ و چوں جدے کہ اندر
 دے حس نباشد۔ جہنم چوں پر شد یا ہیچ در دے از او را و جوانی فرو نگذاشت۔ گفتند ایہما الشیخ
 ضعیف گشتی۔ بعضے ازین نوافل دست پدار۔ گفت این چیز کا نیست کہ اندر بدایت انچہ
 یافتہ۔ محال باشد کہ اندر نہایت از ان دست باز دارم۔ و معروفست کہ ملائکہ پیوستہ اندر عبادت
 اند۔ و مشرب ایشان از طاعت است۔ و غنائے ایشان از عبادت۔ از انچہ روحانی اندر و نفس
 شان نیست۔ و مانع و مزاج بندہ از طاعت نفس بود۔ ہر چند کہ دے مقہور تر میشود و طریق بندگی
 کروں پہل تر میگرد و چوں نفس فانی شود۔ غذا و مشرب و عبادت گردد۔ چنانکہ از ملائکہ گرفتن
 نفس درست آید۔ و عبد اللہ بن مبارک گوید رضی اللہ عنہ کہ من زنی را یاد دارم کہ در حین
 کوہی دیدم اندر تعبدات کہ اندر نماز کردم دے را چہل جائے زخم بزود۔ و ہیچ تغیر اندر دے پیدا
 نیامد۔ چوں از نماز فارغ شد گفتش اے مادر چرا آں کر دم را از خود دفع نہ کردی۔ اے بہر تو کوہی
 چہ گو نہ روا بودے۔ کہ من اندر میان کاری کار خود کردے۔ ابو الخیر قطع را اکلہ اندر پائے اقا و طلبا
 گفت کہ این پائے بیا پیرید۔ و دے بدان رضا دارم بریاں گفتند کہ اندر نمازے پا از دے جدا
 پاید کرد۔ کہ از خود خبر نداد۔ چنان کردند چوں از نماز فارغ شدے پا بریدہ یافت۔ و از ابو بکر صدیق
 رضی اللہ عنہ دے آند کہ چوں نماز شب کردے۔ قرأت نرم خواندے۔ و عمر خطاب رضی اللہ عنہ
 بلند خواندے۔ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم گفت یا ابابکر چہ نرم میخوانی۔ گفت بیسم من انا جی
 ے شنود۔ انچہ میگویم۔ اگر نرم میگویم اگر بلند میگویم۔ و عمر گفت چہ بلند میخوانی۔ گفت اوقظ الوسا

و اطرد الشیطان - بیدار کنم خفته را - و برانم دیورا - و رسول گفت صلی الله علیه و سلم یا ابا بکر تو بلند تر
 خواهی - و عمر را گفت تو نرم تر خواهی - بر ترک عادات پس بعضی از این طائفه قرآن شکر را گفتند - و
 نوافل اندر نهان - و بدای آن خواهند تا از ریا رسیده باشند که چون کسی اندر معاملات ریا ورزد - و
 توجه خلق بدو خواهد مگر الی اگر داند - و گویند اگر چه با معاملات نه بینم خلق به بینند - و این هم ریا بود -
 و اگر کسی دیگر از نفس و نوافل شکر را کند - و گویند که ریا باطل است - و طاعت حق حال باشد
 که از برای کسی باطلی حق را پنهان کنیم پس ریا از دل بیرون باید کرد - و عبادت آنجا که تو خواهی بیاید
 کرد - و مشایخ رضی الله عنهم حق آداب آن نگاه داشته اند - و سریدای را بدای فرموده اند - یکے میگویی
 از ایشان که چهل سال سفر کردم هیچ نازم از جماعت خالی نبود - و هر آینه بقصص بودم - و احکام
 این بیش از آنست که حصر توان کرد - و آنچه بنماز پیوندد انداز مقامات محبت بود - کنون ما احکام را
 به تمام بیارم انشاء الله تعالی .

بَابُ الْحَبِیَّةِ وَمَا یَتَعَلَّقُ بِهَا

خدا سے عرض کی کہ - یا ایہا الذین امنوا من یزید منکم عن دینہ فسوف یأتی اللہ
 بقوم یحبہم و یحبونہ - و نیز گفت و من الناس من یتخذ من دین اللہ ادا یمیونہم
 کحب اللہ و الذین امنوا اشد حبا للہ - و پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم کہ از جبریل شنیدم
 کہ وے گفت کہ خداوند عزوجل گفت - من اھان لی و لیا فقد بارزنی بالمحاربة - و ما توددت
 فی شیء کتودی فی قبض نفس عبد المؤمن - یکے الموف و اکوہ مسامتہ - و لا بد لہ منہ - و
 ما یقرب الی عبدی شیء - احب الی من اوار ما افتروعت علیہ - و لا یزال عبدی یقرب
 الی بالنوافل حتی احبہ - فاذا احببتہ کنت لہ سمعا و بصرا ویدا و رجلا و لسانا و حدیث -
 و نیز گفت من احب لقار اللہ احب اللہ لقارہ - و من کوی لقار اللہ - کوی اللہ لقارہ - و نیز
 گفت اذا احب اللہ عبدہ - قال جبریل یا جبریل انی احب فلانا فاحیہ فحبہ حبوا ایل -
 ثم یقول جبرائیل لاهل السماء ان اللہ تعالی قد احب فلانا - فاحبوا اھل السماء - ثم
 یضع لہ القبول فی الارض - فحبہ اھل الارض - و فی بعض الروایات مثل ذالک - ہا انکہ
 محبت خداوند بر بندہ را و محبت بندہ بر خداوند را درست است - کتاب و سنت بدین ناطق است
 و اوست برین مجتمع اند - و خداوند تعالی بعضی است - کہ دوستان او را دوست دارند و وے

مشتاق باشند و چنانکه قیام جسم بی روح بود قیام حب محبت بود و قیام محبت بی رویت و وصله
محبوب و اندرین معنی گوید **شعر**

اذا تمنى الناس روحاً وراحة
تمنى ان القاك يا عمر حاليا
و نیز گویند که حب همیشه در صفاتی نمودت را موضوع را آنچه عرب مرصفاً می بیند یعنی تمام انسان
را حبه انسان خوانند چنانکه صفاتی سویدای دل را حبه القلب پس این یکے محل محبت است
و آن یکے محل رویت است ازین معنی بود که دل و دیده اندر دوستی مقارن بود اندرین معنی گوید **شعر**
القلب متحد عيني لذة النظر
والعين بيد قلمي لذة الفكر

فصل - بدانکه محبت اندر استعمال علما بر سه وجه است یکے معنی ارادت بود که محبوب
بجای سکون نفس و هیل و هوا و معنی قلب و استیناس و تعلق این جمله بر قدیم و اوایل باشد و این
جمله معانی محلیات را باشد و باید یکے و اجناس را و خداوند تعالی مستغنی و متعالیست از این
جمله علو الکیون و دیگر معنی احسان باشد و تخصیص بنده که او را برگزیده و بدرجه کمال است
رساند و بگونه گونه که امتحان مخصوص گرداند و سه دیگر معنی ثناء جمیل بر بنده و درجه است که
گویند که محبت حق که خداده است ما را از جمله صفات سمعی است چون وجه وید و استوار که اگر کتاب
و سنت بدان ناطق نبوده و وجود آن مرتقی تعالی را از درستی عقل استجیل بود و پس آن نسبت
را اثبات کنیم و بلکه دریم بدان ما را اندر تصرف کردن آن توقف کنیم و مراد این طائفه آنست که روا
ندارند باطلاق این نفس مرتقی تعالی را و این جمله اطلاق است که یاد کردیم و من ترا حقیقت این
بیان کنم انشاء الله تعالی بدانکه محبت حق تعالی مرئیه را از ادب و خیر و سه باشد و در غایت کردن
برو و محبت اسمی است از اسمی ارادت چون رضا و تخط و رحمت و رافت و بهایچه بدین
ماند محل این اسمی جزو بارادت حق نشاید کرد و این یک صفت است قدیم و او را که بدین صفت
خواه نیست مرافعال خود را پس اندر حکم مبالغت و اظهار فضل بعضی ازین صفات اخلاق گفته است
و فی الجمله محبت خداوند مرئیه را آنست که بروی نسبت بسیار کند و او را اندر دنیا و عقبی تواضع
دهد و از محل عقوبت امین گرداندش و میرا از معصیت معصوم دارد و احوال رفیع و مقامات
سنی و پیرا کرامت کند و سرش را از التفات اغیار بگسلاند و عنایت ازنی را بدو پیوندد تا از کل
مجرد شود و مرطوب رضائے ویرا مفرود شود و چون حق تعالی مرئیه را بدین معانی مخصوص گرداند
آن تخصیص ارادت و سه را نام محبت نهند و این مذموب هارث محاسبی و جنبه و جماعتی

از مشایخ است. و مسلک فقهای فریقین. و متکلمان سنت بیشتر هم برین اند. و آنکه گویند محبت
حق بمعنی ثنائی جمیل است بر بندگی. ثنائی و کلامی بود. و کلامش تا مخلوق است. و تا مخلوق
را با مخلوق چگونه پیوند باشد. و آنکه گویند بمعنی احسان است. احسان و فعلی بود. و حکم معنی
مستقر است این اقوال. و حکم جمله موجود. اما محبت بنده مرتبه او را عزت و جل صفت است. که اندر دل
مومن مطیع پدید آید بمعنی تعظیم و تکریم تارضای محبوب را طلب کند. و اندر طلب رویت می باشد
گرد. و اندر آرزوی قربت و پیوسته گردد. و بدول و سبک با کس قرار نیابد. و خوشی با ذکر کند
و از دین ذکر و سبک کند که آرام برده حرام شود. و قرار از وی نفور گردد. و از جمله مالوفات
و مستانست قطع نشود. و از هواها اعراض کند. و بسطان دوستی اقبال کند. و هر حکم آنرا گردن
نهد. و نهی کمال هر حق تعالی را بشناسد. و روان باشد که محبت خالق مراور از جنس محبت خلق
باشد. هر یک یکدیگر را که آمل بود. با حاطت و ادراک محبوب. و این صفت اجسام بود پس محبان
حق تعالی مستهلکان قرب و سبک باشند نه طالبان کیفیت و سبک. از آنچه طالب بنحو قایم بودند
دوستی. و مستهلک محبوب قایم بود. و در سترین محبان اندر سر که گاه محبت مستهلکان بود و غمور
از آنچه محبت را بقدر هم جز بقدر قایم او را توصل نباشد. و هر که تحقیق محبت را معلوم کند. ابهام ندارد
بشکل بر خیزد. و شهرت ندارد پس محبت بر و گونه باشد که محبت جنس جنس. و از میل و توطن نفس
باشد. و طالب ذات محبوب از راه عارست و ملازمت. و دیگر محبت جنس بنا جنس. و آن طلب
اقرار کند تا با صفتی از اوصاف محبوب بیاید. و انس گیرد. و چون شنیدن کلام. و یا دیدن دیدار
و سبک و گردیدگان که اندر محبت حق گردند. بر دو قسم اند. یکی آنکه انعام و احسان حق بر خود بیند. و
رویت انعام و احسان محبت نعم و مشن تقاضا کند. و دیگر آنکه کل انعام را از غلبه دوستی اندر
حل حجاب نهد. و راه شالی از رویت نعم بمنعم بود. و این راه از منعم عالی تر است. و الله
اعلم بالصواب.

فصل در جمله محبت اندر میان همه اصناف خلق معروض است. و بهمه زبانها
مشهور. و اندر همه لغات مشهور. و هیچ صنف از عقلا امر آنرا بر تو نتواند پوشید. و از مشایخ
این طائفه سمعون العجب رضی الله عنه اندر محبت غایب و مشرب دار و مخصوص. و گویند که محبت
اصل و قاعده راه حق تعالی است. و احوال و مقامات منازل معنی پراکنده. و اندر هر منزل محل
که طالب به راه باشد زوال بر او باشد. چیز نه. او را که اندر محل محبت کم هیچ حال زوال بر او

آنجان که در سر اندر جان زندگان کرد و جهان را اندر دل مجبوس گردانید و دل را اندر تن باز داشت
 آنجا که عقل را اندر ایشان مرکب گردانید و انبیا فرستاد و فرمانها داد و نگاه هر کس از ایشان مرا
 در مقام خود را حوایان شد در حق تعالی نماز بفرمود و نشان و تائین اندر نماز شد و دل بعبادت پیوست
 جان بفرست رسید بر سر بصلت قرار گرفت و در جمله عبارات از محبت نه محبت بود و از آنچه محبت
 حال است و حال برگز قال نباشد و اگر عاقلی خواهد که محبت را جلیب کند نتواند کرد و اگر
 گفت کند تا خوش کند هم نتواند کرد که حال از هوا هم نیست نه از مکاسب و اگر هم
 عالم جمیع شود تا محبت را جلیب کند بکسی که ظالمی باشد نتواند و اگر خواهد تا دفع کند
 آنکه کسی اهل آن بود عاقل شود که آل الهی است و آدمی لایبی و ولای الهی را اندک نتواند کرد

و الله اعلم

فصل

اما اندر عشق مستان سخن بسیار است و گروهی ازین طائفه از ابر حق تعالی
 رو داشته اند و اما از حق تعالی رو نباشد و گفته اند که عشق صفت منبع باشد از محبوب خود
 و بنده منسوب است از حق و حق تعالی منسوب است از بنده پس عشق بر بنده جانور بود و
 بر درویشان نیز و باز گروهی گفته اند که حق تعالی بنده را هم عشق رو نباشد و از آنچه عشق تجاوز
 از حد بود و خود او را تعالی خود و نیست و باز مستان آن گفته اند که عشق اندر دو جهان درست
 نیاید بهر بطریق و در یک ذات و ذات حق تعالی در یک نیست و محبت با صفت درست
 آید باید تا بنده را عشق درست نیاید یا و سه و نیز گویند که عشق بر بختان صورت نگیرد و
 صفت بسیار را باشد و چون عشق بر بختان بود حق تعالی را نبود که اندر دنیا پس او را ندید و چون از
 حق تعالی این خبر رسد بود هر یک بالی دعوی کردند که اندر خطاب همه یکسان پس حق تعالی
 با آنها در یک و محبت نیست تا خلق را با و عشق درست آید و چون او بصفت واقعا
 محسن و مکرم او بسیار محبت بصفت درست آید ندیدی که چون یعقوب را علیه السلام
 محبت یوسف مستحق گردانید و در حال فراق و چون یوسف پیراهن بیافت چشمهاش
 روشن و بینا شد و چون زلیخا را عشق یوسف مستهک گردانید تا وصلت یوسف نیافت
 چشم باز نیافت و این طریق پس عجیب است که یکدیگر هوا بوزد و یکدیگر هوا گذارد و نیز گفته اند
 که عشق را حد نیست و حق تعالی را حد نیست باید تا آن بر شمس روایش و اندرین حصول لطیف
 بسیار است تا من مشرف لطیف را بدین مقدار کفایت کردم و الله اعلم بالصواب

فصل

و مشایخ این طایفه را اندر تحقیق دوستی رموز بیش از اوست که مرآت احصا
 توان کردن و من سخن از آن گفته ایشان بیارم اندرین کتاب تا وجه تبرک بجای آورده
 یا ششم انشاء الله عزوجل استاد ابوالقاسم قشیری گوید رحمه الله علیه المحبة محو المحب بصفا
 و اثبات المحبوب بذاته محبت آن بود که محب کل اوصاف خود را اندر حق طلب محبوب
 خود نفی کند بر اثبات ذات حق را یعنی چون محبوب باقی بود و محب فانی و غیرت دوستی را
 بهائے محبوب نفی کند تا ولایت مطلق وے را گردد و فناء صفت محب جز با اثبات ذات
 محبوب نباشد و روا نباشد که محب بصفت خود قائم بود که اگر او بصفت خود قائم بود
 از جمال محبوب بی نیاز بود و چون میباید که حیالتش بجمال محبوب است - طالب نفسی اثبات
 او صفت خود باشد پس در آنرا آنچه معلوم نیست که بصفت خود از محبوب مجرب است پس از
 دوستی دوست دشمن خود گشت و معروف است که چون حسین بن منصور راضی الله عنه برادر
 کرد اندرین سخنانش این بود حب الواحد - افراد الواحد له محب را آن بسنده باشد که
 هستی او از راه دوستی پاک گردد و ولایت نفس اندر وجهه برسد و متلاشی شود و ابونیر
 بسطاحی گوید رضی الله عنه المحبة استة بل الکنیة من نفسک و استکثار القلیل من حبیبک
 محبت آن بود که بسیار خود اندک دانستی و اندک دوست بسیار و این معاملة حق است بر بنده
 که نعمت دنیا و آنچه در دنیا داده است به بنده اندک خواند و گفت قل متاع الدنیا قلیل یگوید
 یا محمد صلی الله علیه و سلم که متاع دنیا اندک است آنچه بشما داده ام - نگاه اندرین عمر اندک و حوائج
 اندک و متاع اندک - مژده اندک - ایشان را بسیار گفت و الذاکرین الله کثیرا و الذاکرات
 نا خلق عالم بداند که دوست بر حقیقت خداوند است که این صفت مخلق را درست نیاید از آنچه
 از حق به بنده میرسد یا هیچ چیز اندک نیست و از آن خلق همه اندک بود و سهیل بن عبد الله تستری
 گوید رحمه الله علیه المحبة معانقه الطاعات و مبادیة المخالفات محبت آنست که با طاعت
 محبوب دوست افروزش کنی و از مخالفات وے اعراض کنی و جدا شوی از آنچه هرگاه که دوستی اندر
 دل قوی تر بود و فرمان دوست بر دوست آسان تر بود و این رد آن کرده است از ملاحظه که
 گویند بنده اندر دوستی بدرجه برسد که طاعت از بر خیزد و این زندگی محض باشد از آنچه محال
 باشد که اندر حال صحت عقل حکم تکلیف از بنده سابقا شود و از آنچه اجماع است که شریعت محمد
 صلی الله علیه و سلم هرگز منسوخ نشود و چون از یک کس برخاستن تکلیف آن روا باشد اندر

حال صحت عقل پس از جملہ روا باشد و این از مذقہ محض باشد و باز مغلوب و مستوه را حکم کج
 است و غدر سے دیگر آثار و ابائش کہ بندہ را خداوند تعالیٰ اندر دوستی خود بدرجہ رساند کج گذارد
 طاعت از وی برخیزد از انچه رنج امر بر تقدار محبت امر صورت گیرد و ہر چند کہ محبت قوی تر باشد
 رنج گذاردن طاعت بر دوسے سہل تر بود و این معنی ظاہر است اندر حال پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 کہ چون از حق بدو قسم آمد کہ لعمریک دسے چند ال عبادت کرد و لبث و روز کہ از ہمہ کار با زمانہ
 و پایہاے مبارک او بیا ماسید تا خداوند تعالیٰ گفت طے ما انزلنا علیک القرآن لنتقہ
 او نیز روا بود کہ اندر حال گذاردن فرمان رویت گذاردن از بندہ برخیزد و چنانکہ سید عالم صلی اللہ
 علیہ وسلم گفت - انه لیغان علی قلبی - وانی استغفر اللہ فی کل یوم سبعین موفہ - و ہر روز
 ہفتاد بار من بر کردار خویش استغفار کنم - از انچه بخود و بکردار خود سے نگر نیست - تا معجب شای
 بطاعت خود - بلکہ تعظیم امر حق سے نگر نیست - و میگفت کہ این کردار من سر لے سے نیست - و
 ستمون محب گوید ذهب المحبون للہ بشیوف الدنیا والآخرۃ - لان النبی صلی اللہ علیہ
 وسلم قال المرأع من احب - دوستان خدا سے عزوجل اندر شرف دنیا و آخرت اند - از انچه
 پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم کہ مرد با و بانگس باشد کہ او را دوست دارد پس ایشان اندر
 دنیا و عقبی با حق باشند - و خطار و انباشد - بآنکہ باوے بود پس شرف دنیا آں بود کہ حق با ایشان
 است - و شرف عقبی آنکہ ایشان با حق باشند - و بچی معاذ اللہ می گوید رضی اللہ عنہ - حقیقۃ
 المحبة لا ینقص بالجفاء - ولا یزید بالذل والعطاء - محبت بجفا کم نشود - و بہ نیکوئی و عطا
 زیادت نہ - از انچه ایں ہر دو اندر محبت سبب اندر و اسباب اندر حال وجود اعیان متلاشی بود
 و دوست را بلا سے دوست خوش باشد - و جفا و وفا اندر طریق محبت متساوی بود چوں محبت
 حاصل بود و فاقوں جفا باشد و جفا چوں وفا - و اندر حکایات معروف است کہ شلی را بہر بہر جن
 اندر ہزارستان بردند و باز داشتند - و گر و ہے بیامند تا او را زیارت کنند - و سے گفت - من
 انتم قالوا احباؤک - فوما ہم بالحقارۃ - فقر و - سنگ اندر ایشان انداختن گرفت ایشان
 بہر بہر شدند تا و سے گفت - لو کنتم احباؤی لما فورتم من بلائی فاصبروا من بلائی -
 اگر دوستان من اید چرا کہ بختید از بلا سے من کہ دوستان از بلا سے دوست نگریند - اندرین معنی
 سخن بسیار است - و من بدین مقدار پسندہ کردم - واللہ اعلم بالصواب

کشف المحجوب لسادس فی الزکوۃ قال اللہ تعالیٰ اقموا

الصَّلَوةُ وَالزَّكَاةُ - ومانند این آیات و اخبار بسیار است - و از احکام قرآن ایمان یکی زکوة است واجب بر آنکه واجب شود - و از آن اعراض روا نیست - اما زکوة بر تمام نعمت واجب شود چنانچه در حدیث درم که نعمتی تمام بود - و اندر تحت تصرف کسی باشد حکم ملک بر وی سبب ورم واجب شود - و بیست وینار نیم نعمتی تمام بود - از آن نیم دینار واجب شود - و پنج آنش نعمتی تمام بود - از آن یک گوسه واجب شود - و آنچه بدین مانند اموال - اما جاه نیز زکوة بود چنانکه مال را از آن چنان نیم نعمتی تمام بود - که رسول گفت صلی الله علیه و سلم ان الله تعالى فرض عليك زكوة جاهدكم كما فرض عليكم زكوة مالكم - و نیز گفت ان لكل شئ زكوة و زكوة الدار بيت الضيافة - و حقیقت زکوة گذاردن شکر نعمت بود - و هم از آن جنس نعمت تندرستی نعمت عظیم است - و هر عضو را زکوة است - و آن است که کل اعضا خود را مشغول عبادت دارند - و هیچ لغو و لعب در نگذارند - تا حق زکوة نعمت گذارده باشند پس نعمت باطن را نیز زکوة است - و حقیقت آنرا احصاء نتوان کرد و از بسیار که هست پس هر آن نیز زکوة است باید اندر خود آن - و آن عرفان نعمت بود و طاعتی و باطنی - چنانچه بدار است که نعمت حق تعالی بر وی بیکار است - شکر بیکارانه بگذارد - و آن شکر بیکارانه گذاردن زکوة نعمت بیکارانه بود - و در جمله زکوة نعمت و بیابنزدیک این طالع محمد و نباشد - زانکه بخل مرد و راناستوده باشد - و بخل تمام باید تا و بیست درم را کسی در بند کند - و یکسال اندر تحت تصرف خود مجبور کند - و از نگاه پنج درم از آن یکسے بدد - و چنانکه مال را طریق بذل مال باشد - و سیرت سخاوت پس زکوة از کجا واجب شود - و در حکایات یافتیم که یکسے از علمای ظاهر بر حکم تجربه مشرب را بر سپید از زکوة که چه باید داد گفت - چون بخل موجود بود و مال حاصل از هر دو بیست درم بپردازم بپایه داد - و از هر بیست دینار نیم دینار - بپردازم - اما بپردازم بپایه پنج چیز ملک نباید کرد - تا از مشغله زکوة رسته باشی - گفت امام توان در این مسئله کیست - گفت ابو بکر صدیق رضی الله عنه که هر چه داشت میداد - و رسول صلی الله علیه و سلم از آن گفت - ما خلفت لبعیالك گفت الله و رسوله - و از امیر المؤمنین علی رضی الله عنه روایت کن که گفت اندر قصیده -

شعر

فما وجدته على زكوة سال و هل تجب الزكوة على الجواد

پس مال که یار میزدول باشد - و ایشان مال بخیل نکنند - و نه بر کسی خصومت - و از آنچه ایشان را ملک نباشد - اما اگر کسی در بخل را از کتاب کن - و گوید که چون مرا مال نیست از علم زکوة مستغنی ام - این محال بود - و آنچه آن مؤمنان علم فرض عین است - و استغنا نمودن از علم کفر محض بود -

و از فتنه های زمانه یکی این است که مدعیان صلاح و فقه بجهل علم را ترک میکنند و مصنف گوید که وقتی من جماعتی را از متصوفه که مبتدی بودند عبارت تلقین میکردم - بهایلی اندر افتاد و من باب صدقه الابل میگفتم - و حکم نیت لبون و نیت مخاض و حقه را ظاهراً هر یک کردم - آن مرتکب جهل را دل از شنیدن این سخن سنگ شد و برخاست - و گفت مرا شتر نیست - تا علم نیت لبون بکار آیدم گفتم ای پدایم چند آنکه مردان زکوة را علم باید ستان آن را نیز بیاید اگر کسی نیت لبونی فراتر رود و بستانی - آنگاه بترک علم نیت لبون هم نشان یاد گرفت - و اگر کسی را مال نباشد و بایست مال نیز نباشدش - هم فرض علم از وی میفتد - فتعوض بایست من الجمل ۴

فصل و از شاخ متصوفه بوده اند که زکوة بسته اند - و کسی بوده است که بسته اند که فقرشان با فقیران بوده است - و آنکه مال جمیع نیکوکاران زکوة بنا بر او - و از باب دنیا هم نشانیم - تا بدانشان علیا بود - و از آنکه ماسخی - و آنکه اندر فقر مضطر بوده اند بسته اند - نه مرایست خود را - بلکه بدان آن خواسته اند که قریب به اندر کردن برادر مسلمان بردارند - و چون نیست این بودید علیا این باشند آن - اگر دست دهنده علیا بود - و دست ستاننده سفلی باطل بود - پس این معنی قول خداست عَوَّلَ وَ لَیْسَ لَهُ خِزَانٌ مِّنْ مَّالٍ - و بایست زکوة دهنده فاضلتر بود - از ستاننده - و این اعتقاد علین خداست بود - پس بدین علیا آن باشد که چیزی که حکم و خوب از برادر مسلمان بستاند تا بار آن اندر دین و کسب بقیه - و در دینان دنیا به نیت - بلکه ایشان عقباتی اند که اگر عقباتی آن را از گردن دنیای بزرگتر و حکم فریضه بروی لازم بود - و بقیه است بدان ما خود باشد پس حق تعالی امر عقبات را بیا بستگی سهیل امتحان کرد - تا دنیا بیای آن یار فریضه را از گردن خود و بخواهند گذارد - و لا محاله بدین علیا بد فقر باشد - که بر موافقت حق شریعت حق خود ستاننده است - از آنکه حق خداست بیا یک و تعالی بروی واجب بود - و اگر بد ستاننده بد سفلی بود - چنانکه گوییم از اهل حشو گوییم - بد پنجم بران بایست که بد سفلی بود - که ایشان حق خداست تعالی بایست بستانند و بشرط مصروف به رسانیدند - و بر غلظت - و سست و اندک بسته اند - و از پس پیغمبر ان آنکه درین هم برین بوده اند که حق بیت المال به بسته اند - و بر غلظت است آنکه بد ستاننده را سفلی گوید - و خیر دهنده را علیا و اندر و این هر دو اصله قولیست اندر تصوف - و مضمون این محل باب الحود و السجود است بود - و من طرفه بدین بهیوادم - و یا الله التوفیق و اخصمه

بَابُ الْجُودِ وَالسَّخَاةِ

پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم السخی قریب من الجنة - ولعید من النار - والبخیل قریب من النار - ولعید من الجنة - بنزدیک علماء وجود و سخا ہر دو یک معنی باشند اندر صفات خلق - اما مہر حق تعالی را بجواد خوانند و سخی نخوانند - مرد جو تو قیف و عدم تو قیف را کہ وسے خود را بدین نام نخواند است - و از رسول صلی اللہ علیہ وسلم نیز خبرے نیامده است - و باجماع امت و اہلسنت و اہلنیت - کہ کسی مرقد اندک تعالی عالم است - و باجماع امت اورا عالم شاید نخواند - اما عاقل و فقیہ نشاید بخواند - اگرچہ این ہر سہ یک معنی بود - نام عالمے بروسے اطلاق کردند مرصحت تو قیف را و ازین و نام احتراز کردند مرعدم تو قیف را - ہیچنہا نام جواد اورا اطلاق کردند مرصحت تو قیف را - و اندر سخی احتراز کردند مرعدم تو قیف را - و مرد ماں فرقی کردہ اند میان جو و وسخار و گفته اند کہ سخی آن بود کہ اندر جو تمیز کند - و آنچه کند موصول غرض و سببے باشد - و این مقام ابتدا بود اندر جو و وجود آنکہ تمیز نکنند و روشن بے غرض باشد - و فعلش بے سبب - و این حال دو پیغمبر بود صلوات اللہ علیہما السلام - یکے خلیل - و دیگر حبیب - و اندر اخبار صحاح آمدہ است - کہ ابراہیم علیہ السلام چیزے نخوردے تا ہمان نیامدے - و قتی سہ روز بود کہ تا کہسے نیامدہ گیرے بہ درے سرے او بگرفت و یار گفت تو چہ مردی گفت گیرم گفتا کہ ہمائی و کر امت مرا نشانی تا از حق تعالی بدو عتاب آمدہ کہ کہسے را کہ من ہفتاد سال پیوردم ترا کئی نکرد کہ کردہ فردای دہی - و باز چوں پسر عالم بنزدیک سید عالم اندر آمدہ رسدے خود برگرفت - و اندر زیر وے بگسترنید - و گفت - یا خدا ۲۱ تکہ کوہم قوم فاکرمود - و آنکہ تمیز کرد و دریغ داشت - و آنکہ نداشت طیلسان نبوت بساط کافرے گردانید - از انچہ مقام ابراہیم علیہ السلام مقام سخاوت بود - و از اں پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم جو د و نیکو ترین مذہب اندرین معنی آنست - کہ گفته اند کہ جو دستا بعت خاطر اول بود - و چوں خاطر ثانی مر اول را غلبہ کند - علامت خیل باشد - و اہل تحصیل مر آنرا بزرگ داشتہ اند - کہ لا محالہ خاطر اول از حق باشد - و یافتہ کہ اندر نیشاپور مردے بود باز رگان - کہ پیوستہ بمجلس شیخ ابو سعیدے بود - روزے از شیخ مرد ویشے چیزے خواست - آن مرد گفت من دینارے داشتم - و قراضہ خاطر اول مر گفت کہ دینارے بارہ - و خاطر دیگر گفت کہ قراضہ بارہ - من قراضہ بدو بلا دم - چوں شیخ فرامرس سخن - از وے پرسیدم - کہ روا باشد کہ کہسے حق را سنا زعت کند - شیخ گفت تو سنا زعت

کردی که وی گفت دینار سه برده - و تو قراضه دادی - و نیز یافتیم که شیخ ابو عبد الله رودباری بخانه
 مریدان اندر آمد - و وی خاطر نبود - بفرمود تا متابع خانه ویران باز آید برودند - چون مریدان در آمدند
 معنی خرم شد - اما هیچ چیز نگفت بکمال انبساط شیخ - و چون زن اندر آمد و آن معنی بدید اندر خانه شد -
 و هائمه خود بکند - و اندر انداخت - و گفت این هم از جمله متاع خانه است - و بهما حکم دارند -
 مردانک بروی زد - گفت این تکلف است که کردی - و اختیار زن گفت ای سرور آنچه شیخ
 کرد چو او بود - باید که ملک نفس خود را تکلف کنیم - تا چو دمانیز بدید آید مرد گفت بله چون ما
 شیخ را چو خود مسلم کردیم - آنرا از ما علین خود بود - و چو دمانیز صفت آدمی تکلف بود - و مجاز - و پیوسته
 مرید باید که ملک نفس خود را بسند دل دارد اندر موافقت امر خداوند عزوجل - و از آن بود که
 سهل بن عبد الله گفت رضی الله عنه الصوفی دمه هدر شد - و ملکه مباح - و از شیخ ابو مسلم
 فارسی شنیدیم که گفت - وقتی با جماعه عزیمت حجاز کردم - و اندر نواحی حلوان گردان راه ما بگذشتند
 و خرقه‌ها که داشتیم از ما جدا کردند - ما نیز با ایشان نیاختیم - و فرغ دل ایشان اندر آن بختیم - یک
 اندر میان ما بود که اضطرار میگرد - که در شمشیر کشید - و قصد کشتن وی کرد - و ما حمله آن کرد
 را شفاعت کردیم - گفت روان باشد که من این کتاب را زنده بگذارم - لا محاله این را تو هم کشت
 ما علت کشتن از وی پرسیدیم - گفت از آنچه وی صوفی نیست - و اندر صحبت اولیا خیانت میکند
 اینچنین کس نابوده بدگفتیم از برای چه گفت - از آنچه کمتر بین و چند مرتبه متصوفه را چو دمانیز است - و او را اندر این
 خرقه پاره چندین بند است - این چگونه صوفی باشد که چندین خصوصیت با ما را این خود میکند - که
 ما چندین سال است تا کار شتاب میگیریم و راه شتاب زدیم - و علایق از شتاب قطع میکنیم - و گویند که
 عبد الله بن جعفر بن خلیل گروهی بر گذشت - غلامی خنثی را دید که گوسفندان کردی - و سگ آمده بود
 و پیش وی نشسته - و قرص بیرون کشیده فراموش داد - و دیگر و سه دیگر عبد الله فراموش
 وی رفت - و گفت ای غلام قوت تو هر روز چند است - گفت آنچه دیدی - گفت چرا بدین
 سگ دادی - گفت از آنچه این جاسوس سگان نیست - و از راه دور بدین جاسوس آمده است -
 و از خود نه پسندیدیم - که هیچ وی ضلالت کنیم - عبد الله را آن سخن خوش آمد مرا آن غلام بروی دعا
 کرد - و گوسفندان صدقه داد - و مال بسیل کرد - و از آنجا برفت - مردی بد بر سر حسن بن علی رضی
 الله عنهما آمد - و گفت ای پسر تنبیر خدا مرا چهار صد درم دام است - حسن رضی الله عنه فرمود
 تا چهار صد درم بدو دادند - و گریاں اندر خانه شد - گفت چرا میگیری ای فرزند پیغمبر - گفت

ز انچه در تخص حال این مرد تقصیر کردم۔ تا ویرا بذل سوال آوردم۔ و ابو سہل صعلوکی ہرگز صدقہ برد
 نہ سچ درویش نہ ہادے۔ و چہیزے کہ بخشیدے اندر دست کس نہادے۔ بر زمین نہادے۔ تا
 برواشتندے۔ ازوے پرسیدند۔ گفت وینار راں خطر نیست کہ اندر دست مسلمانے باید داد۔
 تا پیر من علیا باشد ویدوے سفلی شود۔ و از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم آید کہ دو من مشک اورا
 ملک حبشہ فرستادوے بیکبار اندر آب کرد۔ و بر خود و بر یاران خود مال پر۔ و از انس رضی اللہ
 عنہ آید کہ مردے بنزدیک سید عالم صلی اللہ علیہ وسلم آمد۔ سید عالم سے رلیک وادی میان
 دو کوہ بر کو سفند بخشید۔ چوں وے بقوم خود باز گشت۔ گفت یا قوماہ مسلمان شوید۔ کہ حجر عطا
 مے بخشند کہ وے اندر ویشنی ترسار۔ و ہم از انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کنند کہ سید عالم علیہ السلام
 را ہشتاد ہزار درم بپاوردند۔ و آں رگیے فروخت۔ و تا آن ہمہ را زاد داد۔ و بجائے برخاست۔ علی
 گوید کہ تم اللہ و چہیزے کہ من نگاہ کردم اندر ایں حال سگے بشکم بستہ بود از گرسنگی۔ و من دیدم درویشے را
 از ستاخران کہ سلطانے سیدھا درم سنگ نہ رسادہ فرستاد کہ ایں بگیہ سے بگرمابہ بشد۔ و ایں جملہ
 بگرمابیاں داد۔ و برقت۔ و پیش از ایں اندر مذہب نوریاں در باب ایشان اندر میں معنی کلمات گفتہ ام۔
 و اینجا بریں اختصار کردم۔ واللہ اعلم بالصواب۔

کشف الحجاب لسابع فی الصوم۔ خداوند گفت عزوجل۔ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ**
آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ اللہ پیغمبر علیہ السلام گفت کہ جبریل علیہ السلام مرا خبر داد۔ کہ
 خدائے تعالیٰ گفت۔ الصوم اے دانا اجزی بہ یعنی روزہ از من است و بجزائے آں من
 اولہم۔ ز انچه عبادت صوم تہریت۔ کہ بظاہر هیچ تعلق نہادو۔ و غیر را اندر ایں هیچ تعلیقہ نیست۔
 و جزائے آں ازیں سبب بے نہایت بود۔ و گفتہ اند کہ دخول بہشت خلق را بر حمت بود۔ و در چہ
 لعبادت۔ و خلود بجزائے روزہ۔ ز انچه حق تبارک و تعالیٰ گفت۔ انا اجزی بہ۔ و جنتہ گفت
 الصوم نصف الطریقۃ۔ روزہ داشتن نیمہ از طریق است۔ و از مشایخ دیدم کہ روزہ ہر ہوسہ
 داشتندے۔ و دیدم کہ چہ ماہ رمضان نہ داشتندے۔ و آں القاس مرا خبر داد۔ و ایں ترک
 اختیار نہ۔ و دیدم کہ روزہ داشتندے۔ و کس نہ داشتندے۔ چوں طعام پیش آوردند بخوردند۔
 و ایں موافق تر است مرسلت را۔ در خبر است از عائشہ و حفصہ رضی اللہ عنہما کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وسلم بنزدیک ایشان اندر آمد۔ و گفتند۔ انا قد خیرناک حیساً قال علیہ السلام انا لانی کنت اریہ
 الصوم و لکن قونیہ سا صوم یوما مکانہ۔ و دیدم کہ ایام بعض وعشروائے ماہ سپارک روزہ ہر ہوسہ۔ و روزہ

و شعبان و رمضان نیز بداشتند. و دیدیم که صوم داؤد نیز بداشتند که آنرا پیغمبر صلی الله علیه
و سلم خیر الصیام خوانده است. و آن صوم روزی بود. و فطر روزی دیگر. و قتی من بنزدیک شیخ احمد
بخاری اندر آمدم. طبعی علواندیش و نهاده بود. و بی خود. و بمن اشارت کرد بمن بر حکم عادت
کو که گفتیم روزی میبارم. گفت چرا گفتیم بر موافقت فلان گفت درست نیاید مطلق را بر خلق موافقت
کردن من قصد کردم تا روزی بکشایم. گفت چوں از موافقت و تبرایمی پس موافقت
من کن که من هم از مطلقم. و این هر دو چوں یک باشد. و حقیقت روزی امساک باشد. و کل
طریقت اندرین ضمیر است. و کمتر من درجه اندر روزی که سنگی است که الجوع طعام الله فی الارض
که سنگی طعام خداست اندر زمین و اگر سنگی بهمه زبانها اندر میان خلق ستوده است. بشرعاً و
عقلاً پس وجوب روزی یک ماه باشد پیوسته بر عاقل و بالغ و مسلم و صحیح و مقیم. و ابتداء آن
از رویت بلال ماه شوال. و هر روزی رنیت صحیح باید و شرطی صادق. و اما امساک را
شرط بسیار است. چنانکه جوف را از طعام و شراب نگا دارد. باید که چشم را از نظاره شهوت
و گوش را از استماع غیبت. و زبان را از گفتن لغو. و آفت و تن را از متابعت دنیا. و حتی
نگا دارد. آنگاه این کس بحقیقت روزی دار باشد. که رسول صلی الله علیه و سلم گفت هر یک را
اذ صمت فلیصم سمعک. و بصوتک. و لسانک. و یدک. و کل عضو منک. و نیز گفت
رب صائم لیس له من صومه الا الجوع والعطش. بسیار روزی دار را که فائده نیست مرا و را
از روزی جز گرسنه بودن و تشنه بودن. و من که علی بن عثمان الجلالی ام مرید عالم را صلی الله علیه
و سلم خواب دیدیم گفتیم یا رسول الله او صنی گفت احبس حواسک. حواس خود را اندر حبس کردن
تمامی ایادت باشد. از آنچه کلیت علوم را حصول ازین پنج در بود. یک دیدن دیگر شنیدن سه
دیگر چشیدن چهار بو بیدن و پنجم بسودن و این پنج حواس سپاه سالاران علم و عقل اندر و چهار را
ازینها محل مخصوص است. و یک اندر همه اندام شایع است چشم محل نظر است. که آن کون
و لون بیند. و گوش محل سمع که آن خبر و صوت شنود. و کام محل ذوق که مزه و بے مزگی داند. و
بینی محل شم که آن بو و خوش و گنده داند. و لمس را محل مخصوص نیست. و آن شایع است در
همه اعضاء. که آن نرمی و گرمی و سردی و درشتی داند. و هیچ چیز نیست که آن معلوم آدمی نگردد.
از علوم. که نه حصول آن ازین پنج در باشد. بگریدیمی. و الهام حق تعالی. و اندراں آفت
روانیا شد. و اندرین هر در ازین حواس خمس صفوی و گذر نیست. چنانکه علم و عقل و روح

را اندر آن مسامح و مجال است بر نفس و هوا را نیز هست - که آن آلت مشترک است - میان
 طاعت و معصیت و سعادت و شقاوت - پس ولایت حق تعالی اندر مسامح و لبصر و رویت و
 استماع خیر است - و از آن نفس استماع دروغ و نظر شهوت و اندر لمس و ذوق و شمع موافقت امر و
 متابعت سنت است - و از آن نفس مخالفت فرمان حق و شریعت - پس باید تا روزه دار بود -
 این جمله حواس را در بند کند - تا از مخالفت بموافقت آید تا روزه دار بود - و روزه از طعام و شراب
 کار کو دوکان و فعل پیرزنان بود - و روزه از طعنا و مشرب و هرب باید کرد - که خداوند تعالی گفت - وَ
 مَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً بَلَاً يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ - و نیز گفت اَلْحَسْبُكُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً - ماهر
 مطبوع را نیز از من طعام گردانیدیم و خلق را از برای بازی بنیافریدیم - پس اسساک اندام و حرام
 می باید کرد نه از اکل حلال - عجب دارم از آنکه گوید روزه تطوع دارم - و از فریضه دست بردارم
 که معصیت ناکردن فریضه است - و روزه تطوع پیوسته داشتن سنت - فنعوذ بالله من
 قسوة القلب - و چون کسی را از معصیت عصمت بود همه احوال و صوم بود - و گویند که سهل
 بن عبد الله تستری رضی الله عنه آن روز که از مادر بزرگ او صائم بود - و روزی که از دنیا برفت هم
 صائم بود - گفتند این چگونه بود گفتند آن روز که مولود دوس بود وقت صبح بود - تا نماز شام پیچ
 شیر نخورد - و چون از دنیا بیرون شد روزه دار بود - و این روایت ابو طحیة المالکی آورد - اما اندر
 روزه وصال نبی آمده است - از رسول علیه السلام - که چون وصال کردی صحابه نیز باقی
 موافقت کردند - گفت شما وصال کنید - اَنِّی لَسْتُ کَاَحَدٍ کَمَ اَنِّی اَبِیتُ عِنْدَ رَبِّکُمْ
 یطعمنی و یسقی - که من چون شما نیستم که امر از حق تعالی به شرب طعام و شرب آب آرند پس ای باب
 مجاهدت گفتند که این نهی شفقت است نه نهی تحریم - و گروهی گفتند که خلاف سنت باشد
 وصال کردن - اما بحقیقت وصال خود محال بود - از آنچه چون روز بگذشت شب روزه نباشد
 و چون عقد روزه بشب بند - وصال نباشد - و از سهل بن عبد الله تستری حکایت آرند -
 که هر بار از ده روز یکبار طعام نخورد - و چون ماه رمضان بودی تا می پیچ طعام نخورد -
 و هر شب چهارصد رکعت نماز کرد - پس این از امکان طاقت آدمیت بیرونست - و جز شرب
 الهی نتوان کرد - و آن تائیدی باشد - که عین آن غذاست او گردد - و یکی را غذا طعام دنیا بود -
 و یکی را غذا تائید الهی - و معروف است از شیخ ابو نصر سراج طادوس الفقرا صاحب لمع که فی
 ماه رمضان به بغداد فراسید - و اندر مسجد شریف او را خانه بخلاوت دادند - و امامی درویش

بدو تسلیم کردند و سے تاعید اصحاب را امامی میکرد و اندر از او پنج ختم بکود هر شب خادم قرصی
 بدو در خانه آورد و بدو داد و چون روز عید شد و سے بنا بردت خادم در خانه نگاه کرد
 هر سی قرص بر جاست بود و علی بن لیکار رحمه الله علیه روایت کرد که حفص مصیصی را دیدم که اندر
 ماه رمضان جز پانزدهم روز هیچ نخورد و از ابراهیم او هم روایت آرد که ماه رمضان از ابتدا تا
 انتها اینچ چیز نخورد و ماه تموز بود هر روز بخورد و در ویدی و آنچه بستد بدو پیش
 داد و و همه شب تا روز نماز کرد و ویرا گراه کردند و نخورد و سخت و از شیخ ابو عبد الله خفیف
 س آید رحمه الله علیه که چون از دنیا بیرون شد چهل چله پشتا پشت بداشت بود و من پیر
 دیدم که در بیابان پیوسته هر سال دو چله بداشت و دانشمند ابو محمد بالغری رحمه الله علیه چون از
 دنیا بردت من آنجا حاضر بودم هشتاد و روز بود که هیچ نخورده بود و هیچ نمازش از جماعت نرفته بود
 در ویش از متاخران که هشتاد و روز هیچ نخورده بود و هیچ نمازش از جماعت نرفته و اندر مرد
 دو پیر بودند یک مسعود نام و یک شیخ بوعلی سیاه گفتند رحمه الله مسعود یا او کس فرستاد
 که این دعا می تاجن بیابان چهل روز نشینم که هیچ چیز نخوریم و سے گفت بیابان هر روز سه بار
 چنین بخوانم و چهل روز با یک طهارت باشیم و اشکال این مسئله هنوز بر جایست جمال
 بدین تعلق کنند که وصال روبا باشد و اطبا اصل این معنی را انکار کنند و من بیان این بتامی
 بگویم تا سخن از خیر اشکال مندا و هویدا شود و بدانکه وصال کردن بے از آنکه خلل اندر فرمان
 خداوند اندر آید کرامت بود و کرامت محل خصوص دارد و نه محل عموم و چون حکم آن عام بنا
 امر بدو درست نیاید و اگر اطهار کرامت عام بود و ایمان حیرت شد و و بر معرفت عارفان
 را صواب نبود پس چون رسول الله صلی الله علیه و سلم صاحب معجزه بود وصال اشکارا کرد
 و مر اهل کرامات را اطهار آن نبی کرد که کرامات را شرط است باشد و معجزه را شرف و این فرقی
 واضح است میان معجزه و کرامات و این مقدار کفایت بود آنرا که هدایت بود و اصل چله ایشان
 تعلق بحال موسی دارد صلوات الله علیه و اندر حال مقام مکالمه درست آید و چون خواهند
 که کلام خداوند بستر نشینند چهل روز گرسنه باشند و چون سی روز بنگرند و مسواک کنند و از
 بعد آن ده روز دیگر باشد لاحی خداوند بستر ایشان سخن گوید و آنچه هر چه انبیا را بر اطهار را بود
 اولیا را آن معنی بر سر ابراهیم روا باشد پس تنبیه این کلام حق با بقای طبع روان باشد و چهار طبع را
 چهل روز نفی مشرب و غذا باید تا مقهور گردند و کل ولایت مرصفاقی محبت و لطائف روح

را شود و بدین موافق است باب پنجم و ما حقیقت از آشوف گردانیم تا معلوم شود حقیقت
آن انشا الله تعالی.

بَابُ الْجُوعِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِمَا

خداوند گفت عزوجل وَلَيَكُونَنَّ لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَلَيَكُنَّ مِنْ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالْأَعْمَالِ بَِيْنَكُمْ كَيْفَ كُنْتُمْ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بطن جالیم حاجت آلی الله تعالی من
سبعین عابد عاقلی بدانکه گرسنگی را اثر فیه بزرگ است و نیز دیک جمله احم و مل ستوده و آنچه
از روی ظاهر گرسنه را خاطر تیز تر بود و قریحه همت نیز و تندرست تر میر آید که شربت بیشتر
نباشد و در پیاد صفت خود را مذهب گردانیده باشد و این الجوع النفس خضوع و للقلب
خضوع و جالیم راتن خاضع بود و دل خاشع و آنچه قوت نفسانی بجوع ناچیز گردد و در رسول
گفت صلی الله علیه وسلم اجعوا بطونکم و اطلبوا الیادکم و اعزوا اجسادکم لعل قلوبکم
توی الله حیاتی الدنیا شکها را گرسنه دارید و جگر را را تشنه دارید و تنهارا برهنه دارید تا اگر
خداوند را به بینید بدل در دنیا اگر چه تن را از گرسنگی بلا بود دل را بدین ضیا بود و جان را صفا بود
و سر را تقا بود و چو سر تقا یابد و جان صفا یابد و دل ضیا یابد چه زیباں اگر تن بلا یابد که سیر
خوردگی را پس خطر نیست که اگر خطر بود سیر خوردگی را سیر نکردن که سیر خوردگی کار شوران
بود و گرسنگی علاج بیماراں و نیز گرسنگی عمارت باطن بود و سیر خوردگی عمارت بطون یکے عمر اندر
عمارت باطن کند تا سر حق تعالی را مفرد شود و از علق مجروح و چون براب بود با آنکه عمر اندر عمارت
بدن کند و خدمت هوائی تن یکے را عالم از برائے خوردن باید و یکے را خوردن از برائے عبادت
کردن بسیار فرق باشد میان این و آن کان المتقدمون یا کلون لیعیثوا و انتم تعیشون
لأن کلون یعتقد ان از برائے آن خوردن تا بر نیستند و شما از برائے آن میزینید تا بخورید
الجوع طعام الصدیقین و مسلک المردین و قید الشیاطین و بعد قضاء الله و قدره
بیرون افتادن آدم از بهشت و دو کشتن و از جوار حق تعالی از برائے لقمه بود و حقیقت
آنکه اندر جوع مضطر بود جالیم نباشد و آنچه طالب اکل یا اکل بود پس آنکه او را در جوع بود
تارک اکل بود و نه از اکل ممنوع بود و آنکه اندر حال وجود اکل تیرک آن بگوید و باد بر گرسنگی
بکشد و جالیم نباشد و قید شیطان و حبس و هوائی نفس بجز گرسنگی نباشد و کثانی گوید

ومن حکم المرید ان یکون فیہ ثلاثة انشیا اوله غلبه - وکلامه ضروری - واکله فاقه
 شرط مرید آن بود که اندر سه چیز موجود بود - یکی خواب در آن غلبه نباشد - و بخش جز ضرورت
 نه - و خوردنش جز بقا نه - و فاقه بنزدیک بعضی دو شبانه بود - و بنزدیک بعضی سه شبانه
 بود - و بنزدیک بعضی یک هفته - و بنزدیک بعضی چهل روز و آنچه محققان بر آنند که جوهر صاف
 هر چهل شبانه بود و آن جاں داری بود - و در آن میان آنچه پدید آید آن شرط و شرط
 طبع بود - بدان عاقل که عروق اهل معرفت جمله بر آن اسرار خداوند است - و در لپاسه
 شان موضوع نظر متعالی - و از دلها اندر صواب و الیایان در کاشاده است - و عقل و دیوار و نگاه
 ایشان نشسته - روح مرعقل را مدد کند - و نفس سر بهوار - و هر چند که طالع باغذیه پرورش
 بیش یا بنده نفس قوی تر شود - و هوای تربیت بیشتر یابد - و صولت و اندر اعضا پر آکنده تر
 باشد - و اندر هر عرق از انتشار آن جلای دیگر گونه پدید آید - و چون طالب اخذ دست
 از نفس باز گیرد و ضعیف تر میشود - و عقل قوی تر میگردد - و قوت نفس از عروق گسسته تر میماند
 و اسرار و بلایان و ظاهر تر میگردد - و چون نفس از حرکات خود فروماند و هوای وجود خود فانی
 شود - و ارادت باطل اندر اظهار حق خوش شود - و نگاه کل مراد بر حال آید - و از آوازه العباس
 قصاص می آید رحمت الله علیه که گفت طاعت و معصیت من اندر دو گروه بسته است -
 چون بخورم یا نه همه معاصی اندر خود بیایم - و چون دست از انزال بدارم اهل همه طاعات در خود
 بینم - اما اگر سنگی را شعله مشابیه بود - که مجاهده قاید است - پس سیری با مشاهده بهتر از گرسنگی
 با مجاهده - از آنچه مشاهده معرکه گاه مر و است - و مجاهده ملاعبت صبیان - فالشبع بشاهد
 الحق خیر من الجوع بشاهد الخلق - و اندرین معنی سخن بسیار است - اما من برین اختصار کردم
 مشرف لطویل کتاب را - و با الله التوفیق - و الله اعلم بالصواب -

کشف المحجوب فی الحکم

علی الناس حج البیت من استطاع الیہ سبیلا - و از فضل اعیان یک حج باشد
 بنده اندر حال صحت عقل و بلوغ و اسلام و حصول استطاعت - و آن احرام بود بمیقات - و
 وقوف اندر عرفات - و طواف زیارت خانه با جماع - و باختلاف سعی و میان صفا و مروه - و
 بے احرام اندر حرم نشاید شد - و حرم را بدین حرم خوانند که اندر سه مقام ابراهیم است - و محل
 امن پس ابراهیم را دو مقام بوده است - یک مقام تن و سه - و دیگر مقام دلش - مقام تن که

و مقام دل خلت - هر که قصد مقام تن می کند - از همه شهوات و لذات اعراض باید کرد - و مجرم
 بود و کفن اندر پوشید - و دست از صید حلال برداشت - و جمله حواس را در بند کرد - و بعرفات حاضر
 شد - و از اینجا بمنزله مشعر الحرام رفت - و سنگ برگرفت - و بیک کعبه را طواف کرد و بمنزله آمد - و
 اینجا سه روز بود و سنگها بشیطان رخت - و آنجا موی سرش را حلق کرد - و قربان کرد و چاهها
 اندر پوشید - و باز چو کسی قصد مقام دل می کند از مالوفات اعراض باید کرد - و تکیه بر لذات
 و راحت بگفت - و از ذکر اعیان هر نفس شذر از آنچه التفات می کند بکون مخطوب باشد - آنگاه بعرفات
 معرفت قیام کرد - و از اینجا قصد منزلت رفت - و از اینجا سر را بطواف حرم تنزه حق فرستاد -
 و سنگ بسو او خاطر می کشد - و بمنزله رخت - و نفس را از دست سحرگاه مجاهدت قربان کرد - و
 بمقام خلت رسید پس دخول آن مقام امن امان باشد از دشمن و شمشیر ایشان - و دخول
 مقام دل امان بود از قطیعت و اتوات آں - و رسول گفت صلی الله علیه و سلم الحاجم و فذل
 الله یعطیهم ما سألوا و یتجیب لهم ما دعوا - حاج و فخر خداوند باشد بدین شایسته آنچه
 خواهند - و اجابت کند بدینچه دعا کنند - و تسلیم کند بدینچه خواهند - و پاسخ کند بدینچه خواهند - و دیگر پناه
 خواهند و این گروه دیگر نخواهند - و نه دعا کنند تسلیم کنند - چنانکه ابراهیم صلوات الله و سلامه
 علیه اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لربی لعل لیکن - و چون ابراهیم علیه السلام بمقام خلت
 رسید از علایق فرو شد - و دل از غیر بگسست - حق تعالی خواست تا دید ابراهیم علیه السلام چگونه
 نمود و در برگماشت تا میان می و از آن مادی و پدیدش جهانی آفکند - و آتش بر او فروخت پس
 بیاید - و تحقیق بساخت - و او را اندر چرم کاو بدوخت - و او را بدینچه تحقیق نهادند - و خبر نیاید
 و بدینچه تحقیق برگرفت - و گفت علی ایها من حاجت ابراهیم گفت اما لیکن فلا گفت پس
 بر خدا می هم حاجت نداری - ابراهیم گفت چسبی من سوا حق - علمه بحالی - ابراهیم گفت پس خود
 آں بسند باشد که او میداند که مرا از بر می او در آتش می اندازند - علم او بمن زبان مرا از سوال
 منقطع گردانیده است - و محمد بن الفضل گوید عجب از آن دارم که در دنیا خانه و سه طلبه - چنانکه
 اندر دل مشاهدت می طلبد - و خانه وقت باشد که بیاید - و وقتی باشد که نیاید - و مشاهدت لایحه
 باشد - اگر زیارت سنگ که اندر ساسی بدو نظری باشد فریضه بود و در کیشار و در پیوسته شصت
 نظر بود زیارت او و او را باشد - اما اهل تحقیق را اندر هر قدم از راه مکه نشانیست - و چون بجزر رسد
 از هر یک خلعت بیابد - و او را بدینچه گوید رحمة الله علیه هر که اواب و چنانکه عبادت یحیى را افستاد

گویند و در امور عبادت نکند که ثواب هر نفس از عبادت و مجاهده اندر حال حال است و تمام او
گوید که نخستین حج من بجز خانه هیچ چیز ندیدم و دوم بار هم خانه دیدم و هم خانه و در خانه و سیه دیگر
خداوند خانه دیدم و خانه هیچ ندیدم و در حله حرم آنجا بود که مجاهده بود آنجا بود که مشاهدت عظیم بود
و آنرا که کل عالم میعاد گاه قربت و خلوت گاه انس نباشد و در آن دوستی هنوز خیر نباشد و
چون بنده مکاشف بود و عالم حله حرم می باشد و چون بنده محجوب باشد حرم ویرا اظم تر همه عالم بود
اظم الا شیان و از الحباب بدله حبیب پس قیمت کعبه راست اما سبب را بهر سبب تعلق
باید کرد تا عنایت حق تعالی از کدام کین گاه روئے نماید و از کجا پیدا شود و در و طالع از کجا روئے
نمایا پس سر او مردان اندر قطع مفاز است و ولوای به عین حرم بوده است که دوست دارد و بیت حرم
حرام بود بلکه مراد مجاہدت بوده است اندر شوقی مقلقل و یا سرور است اندر محبت دایم یکے بنزدیک
حبیب آمد و اورا گفت از کجا می آئی گفتان کج بودم - جنبه گفت حج کردی - گفت بله - گفت از
اینرا که از خانه نرفتی - و از وطن رحلت کردی - از همه معاصی رحلت کردی - گفتان گفت پس رحلت
نه کردی - گفت چوں از خانه نرفتی - و اندر هر مترس که بشرب مقام کردی مقاصد از طریق حق اندرا
مقام قطع کردی گفتان گفت پس منازل سپردی - گفت چوں محرم شدی بیعتات از صفات
بشریت جدا شدی - چنانکه از باطن و عادات گفتان گفت پس محرم نشدی - گفت چوں بعزات
واقف شدی اندر کشف مجاہدت و وقت پیدا آمد بانه گفتان گفت پس بعزات نه ایستادی - گفت چوں
بمنزله شدی - و سرادت محال شد - همه مراد از نفسانی ترک کردی - گفتان گفت پس بمنزله نشدی
گفت چوں خانه را طواف کردی بیدیه سر اندر محل تنزه لطایف حضرت جمال حق را دیدی - گفتان گفت
پس طواف نکردی - گفت چوں سعی کردی میان صفا و مروه مقام صفا و درجه مروه را ادراک کردی
گفتان گفت هنوز هیچ نکریدی - گفت چوں بمناء می هستی بهای کوازه تو ساقط شد - گفتان گفت
پس هنوز بمناء نرفتی - گفت چوں بمناء گاه آمدی - و قربانی کردی - خواسته های نفسانی را قربان کردی گفتان
نه گفت پس قربان نکردی - گفت چوں سنگ نداختی هر چه با تو صحبت کرد از معانی نفسانی همه بینداختی
گفتان گفت پس هنوز سنگ نینداختی - حج نکردی - باز کردیدین صفت حج کن - تا بمقام ابراهیم برسی -
شاید هم که یکے از بزرگان اندر مقابل که پیششسته بود و میگفت - و این ایات میگفت -

مشهد

و کان حدی الحادی بنا و معجل

بأن له علما بها آیین تنزل

و اصحبت یوم النحر و العید تر حل

اسایل من سلمی فحلی من فخبیر

لقد انسدت حجی ونسکی وعمرتی   وفي البین لی شغل عن الحج اشغل
سارجم من معاصی الحجۃ قابل   فان الذی قد کان لا یتقبل
فضیل بن عیاض گوید جو آنے دیدیم اندر موقت خاموش البیتاوه بر سر فرو افکند همه خلق اندر و دعا
بودند و در سے خاموش می بود گفتیم که جوان تو نیز چرا دعا و انبساطی نکنی گفت مرا وقتی اقامه است
وقت که داشتیم از من فوت شده و هیچ روست دعا کردن ندارم گفتن دعا کن تا خدا که تعالی از بزرگات
این جمع بر سر او توبه رساند گفت تو راست که درست بر گم در دعا کنده ای و از همه جدا شدی و جانش با
آن نفر بر آید و ذوالنون مصری گوید که جو آنے دیدیم بمناسکین نشسته بود و همه خلق بقریانه اشغول
بودند من اندر و سے نگاه میکردم تا بچند و کیست گفت یا خدا یا همه خلق بقریانه اشغول اند
من نیز میخواهم تا نفس خود را قربان کنم اندر حضرت توبه از من بپذیرای گفت و با کثرت سببها
گلو اشارت کرد و بیفتاد چون نگاه کردم مرده بود در حمت الله علیه پس چها بر دو گونه میگفت اندر غیبت
و دیگر اندر حضور آنکه اندر که در غیبت باشد چها بود که اندر خانه خود اندر غیبت بود از آنچه غیبت اندر
غیبت اولتر نباشد و آنکه اندر خانه خود حاضر باشد چها بود که محضر باشد حضرت اندر حضرت
اولتر نباشد پس حج مجاهدی که کشف مجاهدت را باشد و مجاهدت عادت مشاهدت نگردد که سبب
آنست و سبب را اندر حقیقت معانی تاثیر بیشتر نباشد پس مقصود از حج نه در اقامه باشد
که مقصود کشف مشاهد است کنول من اندر مشاهدت با سبب که مقصود من این معنی است بیارم
تا بحصول مقصود تو مقرب باشی انشاء الله تعالی و الله اعلم بالصواب

بَابُ الْمَشَاهِدَةِ

پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم اجعلوا لکم دعوا الحرج و اخر و اجسادکم و دعوا
الامل و اظهار و الیاد کم دعوا الدینا العلمکم ترون الله بقلوبکم و نیز گفت اندر سوال
سوال از جبریل علیه السلام از احسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه
یذک و وحی فرستاده داود علیه السلام یا داود ادری ما مع فی قال لا قال هی حیات
القلب فی مشاهدتی و مراد این طایفه از عبادت مشاهدت دیدار و است که بدل حق تعالی
را می بیند اندر خللا و طرا بچویند و الی الیاس بن عطاء گوید رحمه الله علیه اندر قول شدایی
عز وجل ان الذین قالوا ربنا الله یا تحاهدوا ثم استقاموا علی لباط المشاهدت و حقیقت

مشاهده بود و گویند باشد یکے از صحن یقین و دیگر از غلبه محبت بدرجه رسد که کلیت فی همه حدیث
دوست گیر و جزویرانه بنیاد و محمد بن واسع گوید رحمه الله علیه را آیت شینا قضا و رأیت الله
فیه ای بصحة یقین - ندیدم هیچ چیز الا که خدا سے تعالیٰ را اندراں بدیدم - و یکے از مشایخ گوید
رحمة الله علیه عا رأیت الله شینا و رأیت الله فیه قلبه - و این بیدار بود از حق تعالیٰ گوید رحمه الله علیه عا رأیت
شینا قضا الله یعنی بغیبات المحبة - و غلیان المشاهدة پس یکے نقل مینویسد و اندر دیدن فعل
چشم سرفاعل بنید - و چشم سرفاعل یکے را محبت فاعل از کل یہ باید تا خود همه فاعل بنید پس طریق
این استدلالی بود و از آن آں جنبی - و معنی این آن بود که یکے مستدل بود تا اثبات دلائل حق بر دوس
عیال گردد - و یکے مجذوب و ربوده شوق حق باشد یعنی دلائل و حقایق ویرا حجاب آید - لان من
عرف شینا لا یطعن غیبه - و من احب شینا لا یطالع غیبه - فیکون المنازعة مع الله
والله هو ارض علیه فی احکامه و افعاله - آنکه ایشان را یا غیر نیاید و آنکه دوست دارد غیر نه بین -
پس بر فعل خصوصیت مکتب تا سازع نباشد - و بر کردار ایشان اعتدال نمکند تا مصروف نباشد - و
خداوند تعالیٰ از رسول الله صلی الله علیه و سلم و مخرج او را از خبر او - و گفت - ما ز اعظم البصائر و ما
طغی من شدة شوقه الی الله تعالیٰ چشم هیچ چیز باز نگرد تا آنچه بیایست بدل بدید هرگاه که محبت
چشم از موجودات فرزند کند - لا محاله بدل خود خدا سے را بنید - و زانے گفت - فقول - لقد رأی من
آیات ربی البصائر - و نیز گفت - قل لکم من یبصرون یبصرون من البصائر هم ای البصائر البصائر من
الشهوات - و البصائر القلوب عن المخلوقات - پس هر که بجا بدت چشم سر را از شهوات بجا باند
لا محاله حق را چشم سر بنید - فن اکثر اخلص مجاهدة کان اصدق مشاهدة پس مشاهده باطن
مفروق مجاهدة ظاهر بود و سهل بن عیبه الله شمری رحمه الله علیه گوید - من عفت بصیرة عن الله
طرفة عین لا یتد طول عمره - هر که بصیرت بیک طرفة العین از حق فرزند کند هرگز راه نیاید - بدانچه
التفات غیر باز گشتن بود و بصیرت حق - و هر که یا غیر باز گذارشتن ملاک شد - پس اهل مشاهدت را عمر آن
بود - که اندر مشاهده بود - و آنچه اندر نمای بود آنرا از عمر نشمرند - که آن ایشان را مرکب حقیقت بود و چنانکه
ابو یزید رحمه الله علیه را بر سید شد که عمر او چند است گفت چهار سال - گفتن این چگونه باشد گفت
هفتاد و سال بود که اندر حجاب عمر گذارشت - اما چهار سال است تا ویرا نسے بنیم - و روزگار حجاب
از عمر باشد - و شکی گفت اندر حال دعا - اللهم احبنا الی الله و الله فی خیارنا عیبک حتی نقبلک
بغیر واسطة - یا خدا یا پرستش و روز رخ را اندر رخ را ننجیب خود نهال کن - و یا و آں از دل

خلق فراموش گردان تا اثر از برای آن پیر ستند چوں اندر بهشت طبع را نصیب است - امر و
بحکم یقین عاقل عبادت از برای آن میکند چوں دل را از محبت نصیب نیست غافل لا محاله از
از مشاهده محبوب باشد - و رسول صلی الله علیه و سلم از شرب معراج عاقله را خبر داد که حتی را ندیدیم -
و ابن عباس روایت کند که رسول صلی الله علیه و سلم مرا گفت حق را بدیدیم - پس خلق درین اختلاط
بماندند و آنچه بهتر بایست و سه از میان برد - اما آنچه گفت و پیش - عبارت از چشم هر کرد و و
آنچه گفت که ندیدیم بیان از چشم هر کرد - که یک ازین دوازده باطن بود - و یک از اهل ظاهر -
سخن با هر یک باندازه روزگار و گفت - پس چوں چشم هر دید اگر واسطه چشم نباشد چه زیاده
و عیب داشت رحمة الله علیه که اگر خداوند مرا گوید که مرا به بین گویم نه بینم که چشم اندر دوستی غیر بود
و بیگانه غیرت غیرت مرا از دیدار باز دارد که اندر دنیا بواسطه چشم همه دیدش پس در عقب
واسطه چشم - والله الهادی - و الله اعلم بالصواب -

و انی لاحسد ناظری علیکم
فاغض طرفی اذا نظرت الیکما
و دست را از دیده خود در بخت دارند که دیده بیگانه باشد - آن پیر را گفتند خواهی تا خداوند از بهشتی
گفتند - گفتند چه - گفت چوں موسی خواست ندید - و محمد علیه الصلوٰة والسلام خواست بدید -
پس خواست ما حجاب اعظم مایود از دیدار حق تعالی - از آنچه وجود ارادت اندر دوستی مخالفت بود
و مخالفت حجاب باشد - و چوں ارادت اندر دنیا سپری شد مشاهده حاصل آمد - و چوں مشاهده
ثبات یافت دنیا چوں عقی بود - و عقی چوں دنیا و البزید گوید رحمة الله علیه - ان لله عباد
الوجهوا عن الله فی الدنیا و الآخرة لا رتدوا - خداوند تعالی را باشد گانند که اگر در دنیا و عقی
بطرفه العین از دوسه محبوب گردند سرگردانند - یعنی پیوسته سر ایشان را بدوام مشاهده سپرد و -
فی حیات محمدشان زنده میبارد - و لا محاله چوں مکاشفت محبوب گردد مطرود شود - و ذوالنون
گوید رحمة الله علیه روزی اندر مصر میفرستم - که دو کار دیدیم - که سنگ اندر جوانی می انداختند - گفتیم
از چه میگویند گفتند که این دیوانه است گفتیم چه علامت است چنان بر دوسه پدید می آید گفتند میگویند
که من خدا را ندیدیم - گفتیم ای جوانمردان تو میگوئی یا بر تو میگویند گفتند نه من میگویم که اگر
یک سخطه من حق را ندیدیم محبوب ناختم - و طاعت نداشت - اما اینجا قومی را غلط افتاده است - از
اهل این قصه - و می پندارند که رویت قلوب و مشاهده آنرا صورتی بود - از آنچه خداوند تعالی را
اندازه نیست - تا اندر دل بدیدیم اندازه گیر - و یا عقل به کیفیت او مطلع شود - هر چه بود هم باشد

این هم از جنس و هم باشد و هر چه مقول باشد از جنس عقل و حق تعالی جانس اجناس نیست و
 لطائف و کثایف جنس یکی دیگر اندر محل مضادات ایشان هر یک دیگر را جنس باشند از آنچه اندر
 تحقیق از وجه مضاد جنس بود اندر جنب قدیم که اندر دو محراث اند و حوادث یک جنس اند تعالی
 الله من ذالک عما یفعله الملاء حدیث علوا کبیرا پس مشاهده اندر و نیاید چو رویت بود اندر
 عقبار چو با اتفاق و اجماع جمله اصحاب اندر تحقیق رویت رو بود پس اندر و نیاید نیز مشاهدت
 رو بود پس فرق نباشد میان خبری که از مشاهده تحقیقی خبر دهد و میان خبری که از مشاهده
 و نیاید خبر دهد ازین دو قسم است با جهات خبر دهد بدعوی یعنی گوید که دیدار و مشاهدت رو بود و تا آنکه
 که رویدار بوده است و یا اکنون نیست از آنچه مشاهده است صفت سرس بود و خبر دادن عبارت
 زبان و چو زبان را از سر خبر بود تا عبارت کنایه مشاهدت نباشد بلکه دعوی بود از آنچه
 چیزی که حقیقت آن اندر عقل و شایان نیاید زبان چگونه از آن عبارت تواند کرد و چون بخواهد
 از آن مشاهده قصه و الالسان بحضور انجان پس ازین معنی سکوت را در وجه برتر از لفظ باشد
 از آنچه سکوت علامت مشاهده بود و لفظی نشان شهادت و بسیار فرق باشد میان شهادت
 بر چیزی و میان مشاهدت بر چیزی و از آن بود که پنجم صلی الله علیه و سلم اندر درجه قرب و محل
 اعلی که حق تعالی ویرا بر آن مخصوص گردانیده بود گفت لا اُحْصِی ثَنَاءَ عَلَیْکَ مِنْ ثَنَائِی
 ثَمَّ احْصَا ثَوَانِمْ کَرْدَ از آنچه اندر مشاهده بود و مشاهده اندر درجه و سستی کمال یگانگی بود و اندر
 یگانگی عبارت کردن یگانگی بود آنگاه گفت انت کما انینت علی نفسک توانی که شایر خود
 گفته تو گفته من باشی و ثنائی تو ثنائی من و من زبان از اهلیت آن ندانم که از حال من عبارت
 کند و نیز بیان راستی آن ندانم که حال مرا ظاهر کند و اندرین معنی گویند که یگانه شهر
 تمیزت من اهووی فلما را بینه بهمت فله املک لسانا و لاطرفا

نیست احکام مشاهدت تمامی بر سبیل اختصار و یا الله التوفیق

کشف الحجاب لنا سمع فی الصلوة مع ادبها و احکامها
 خداوند گفت عزوجل یا ایها الذین امنوا اتوا الفسکه و اهلکم فادعوا ای ادب و هم و
 رسول گفت صلی الله علیه و سلم حسن الادب من الایمان و نیز گفت ادب من ربی فاحسن
 تادیبی پس بدانکه زمینیت همه امور دینی و دنیا به متعلق با ادب است و هر مقامی را از مقامات
 اصناف خلق ادبی است و متعلق اند کافر و مسلمان و مجبور و مجبور و مستی و مبتدع بر آنکه حسن

آداب اندر معاملات نیکو است - و هیچ رسم اندر عالم بی استعمال ادب ثابت نگردد - و آداب اندر
مردم حفظ مروت بود - و اندروین حفظ سنت - و اندرون بی حفظ حرمت - و این هر سه بیکدیگر
پیوسته است - از آنچه هر که امر و نهی متابعت سنت نباشد - و هر که حفظ سنت نباشد
رعایت حرمت نباشد - و حفظ ادب اندر معاملات از تعلیم مطلوب حال آید - اندول و تعلیم حق
و شکار و در طریقت تصوف از تقوی بود - و هر که به بجزی تعلیم شود و حق را بفریاد آرد - و هر
اندر طریق متصوف هیچ نصیب نباشد - و هیچ حال سکر و غلبه بر طالب را از حفظ آداب منع نکند -
از آنچه ادب را ایشانرا عادت بود - و عادت فریفته طبیعت بود - و مستحق طایفه از حیوان اندر
بی هیچ حال تصور ندارد - که تاحیات بر جاست سقوط آن حال باشد پس تا شخص انسان بر رعایت
اندر کل احوال آداب متابعت آداب در ایشانرا جاری است - گاه بنگاه - و گاه بی نگاه -
چون حال ایشان صحیح بود ایشانرا نگاه حفظ آداب میکنند - و چون حال شان سکر بود - حق
تعالی ادب بر ایشان نگاه میدارد - و هیچ صفت تارک ادب ولی نباشد - لان المؤمنة عند
الادب - و حسن الادب صفة الاحباب - و هر که اخذ القاسم که است و بدلیل آن بود که حکم
آداب دین را بر دین نگاه دارد - بخلاف گروهی از طایفه لعنهم الله که گویند که چون بنده اندر تحت
مغلوب شود حکم متابعت از دین ساقط شود - و این معنی را بجا که دیگر مبین تر پیام المشا
الله تعالی - اما آداب بر سه قسمت بود - یکی اندر توحید با حق جل و علا - و آنچه آن بود که اندر خلأ
و ملا خود را از بجز حق نگاه دارد - و معاملات چنان کند که اندر مشاهده ملوک نکند - و اندر اخبار
صحاح است که روزی پیغمبر صلی الله علیه و سلم پائے دراز کرده نشسته بود و جبرئیل بیاید و گفت
یا محمد اجلس جلست العبد - بنده چون بنده گان نشین اندر حضرت خداوند گویند که عارث
مخاسمی پهل سال روز و شب پشت بدو ایاز نهاده - و جز بدو زانو نه نشست - از دین
پرسیدند که خود را رنجه چرا میداری - گفت شرم دارم که اندر مشاهده حضرت حق جز بنده وار -
نشینم - و من که علی بن عثمان الجلالی ام - هر چه دیدم اندر نهایت دیار خراسان بدیده - که آنرا
ملند میخوانند - و معروف بود آن مرد ویرا ملندی خوانند - و غصه تمام داشت - این مرد
سال بر پائے ایستاده بود - جز به نشهد نماز نه نشسته - از دین عقلت آن پرسیدم - گفت مرا
هنوز درجه آن نیست که اندر مشاهده حق بنشینم - و از آن بدیدم سید بنده و جدت ما و جدت
بچه یافتی - آنچه یافتی - قال بحسن الصبیة مع الله عز و جل - گفت بدانچه با حق تعالی صحبت

نیکی و یا ادب کردم۔ و اندر خلا ہیچان بودم۔ کہ اندر را۔ و عالمیان را باید کہ حفظ آداب اندر نشان د
محبوب و خود از زلیخا آموزند۔ کہ چون یا یوسف خلوت کرد۔ و از یوسف فرمان خود را اجابت نمود
نخست روزے بت خویش بچیزے پوشید۔ یوسف گفت آن چیزے کی گفتم روزے محبوب و خود
پوشیدم۔ تا وے ملر بتو بدین بجز منی نہ بیند۔ کہ آن شرط ادب نباشد۔ و چون یوسف بہ
یعقوب رسید۔ و خداوند ویرا وصال یوسف کر امرت کرد۔ زلیخا را جوان کرد۔ و باسلام راہ نمود۔
و بزنی پیوست۔ و ادب یوسف قصاص وے کرد۔ زلیخا از وے میگنجت۔ گفت ای زلیخا نہ من
آں دریاے تو ام۔ از من چرا میگریزی۔ مگر دوستی من از دلت پاک شدہ است۔ گفت لا والله
کہ دوستی بر جایست۔ و زیاده۔ اما من پیوستہ آداب حضرت محبوب و خود نگاہ داشتہ ام۔ آن روزے کہ یا تو
خلوت کردم محبوب من ہی بود۔ و ہرگز ندیدی۔ بچم آنکہ اوراد و ششم بود بے دیدار۔ چیزے براں پوشیدم۔
تا تہمت بے ادبی از من بر خیزد۔ انکوں من محبوب وے دارم۔ کہ وانا و بینا سنت بے مہدیت۔
و آلت۔ و ہر صفت کہ باشم مرا سے بین۔ من بخدا ہم کہ تارک لا ادب باشم۔ و چون رسول صلی اللہ علیہ
و سلم را بھراج بروند از حفظ ادب بگوین سنگریست۔ تا خداوند گفت۔ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
مَا زَاغَ الْبَصَرُ اٰی بَرُؤِیۃً الدِّیۡا۔ و ما طغی اٰی بَرُؤِیۃً الْعَقَلِیۡ۔ و دیگر قسمت ادب یا خود
اندر معاملت است۔ و آیتخان یا شکر کہ اندر ہر احوال مروت را مراعات کند۔ یا نفس خود را ناچہ
اندر صحبت خلق و حق بے ادبی یا شکر اندر صحبت خود استعمال کند۔ و بیان این آں بود کہ جز راست
نگوید۔ و آیتخان بود کہ ناچہ بر خود بر ظرافت آں میدانند از خود بر زبان نراند۔ کہ اندر آں بے مروتی باشد
و دیگر آنکہ کم خورد تا بطهارت گاہ کمتر باید شد۔ و سہ دیگر آنکہ اندر چیزے شکر و ازاں خود کہ بجز اورا
نشانید نگریست۔ کہ از امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ لہ آید۔ کہ ہر کہ عورت خود را ندیدہ بود۔ و از مے پرسیدند
کہ گفت من شرم دارم از خود۔ کہ اندر چیزے نگرم۔ کہ نظر با جناس آں حرام بود۔ و دیگر قسمت ادب یا خلق اندر صحبت
و ہمت بر ادب صحبت خلق است اندر ہر حضور بحسن معاملت۔ و حفظ سنت۔ و این ہر سہ نوع را از ادب را یکدیگر
جداتوال کرد۔ انکوں من بقدر امکان سراں را از تربیت ہم تیار تو خواندگان طریق این سہلتر گردد۔
انشاء اللہ عزوجل۔ و اللہ اعلم بالصواب۔

بَابُ الصَّحْبَةِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهَا

خداوند گفت عزوجل۔ اِنَّ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحٰتِ سَنَجْعَلُ لِّكُلِّمِ الْاَحْزٰنِ وُدًّا۔

ای بحسن رعایتهم الاخوان۔ ہوسنا نیکہ کردار نشان نیکو تر بود خداوند عزوجل مرا ایشان را دوست گیرد و دوست گرداند آمد در دہا۔ بدانکہ دلہا نگاہ دارند و محققان برادران بگذارند۔ و فضل ایشان بر خود بیند۔ و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم ثلاث لك و اخيك لتسلمہ علیہ ان لقیته و توسع لہ فی المجلس ویدعہ باحب اسمائہ۔ آنچه سے فرمود صلی اللہ علیہ وسلم از حسن رعایت و حفظ حرمت بود۔ گفت دوستی برادران مسلمان را سہ چیز مصفا کند۔ یکے چوں بی بی مرا و اسلام کنی اندر رہا ہما۔ و دیگر بجائے بر دے فرسخ گردانی اندر مجلس ہما۔ و سہ دیگر در ایناے خوانی۔ کہ اے بنزریک سے دوست ترین نامہا بود۔ و نیز خداوند عزوجل انما المؤمنون اخوة فاصبروا بن اخوتکم۔ چاہے اللہ تعالیٰ و لطف فرمود۔ میان دو برادر مسلمان۔ تا دلہاے شان با یکدیگر خراشیدہ نباشد۔ و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم اکثر ما من الاخوان فان ریکہ حی کریم یستحی ان یعذب عبدہ بین اخوتہ یوم القیامۃ۔ برادران بسیار گیرید بچفظ ادب۔ و حق معاملت نیکو۔ با ایشان زکا ہارید۔ کہ خداے شہا عزوجل حی و کریم است۔ بشمر کم خود بندہ را اندر میان برادرانش عقوبت کند روز قیامت۔ اما باید کہ صحبت از برای خداوند تعالیٰ باشد نہ از برای ہوائے نفس۔ و حصول مراد۔ و غرض را۔ تا بچفظ ادب آن بندہ مشکور گردد۔ و مالک بن دینار گفت مراد خود مغیرہ بن شعبہ کہ یا مغیرہ کل ایچہ و صاحب لم تستقد منہ فی دینک خیرا فانہ عن صحبۃ حتی تسلمہ ہر برادرے و یارے کہ دین ترا از صحبت وے فائدہ آنجہاے نباشد۔ یا وے صحبت کن۔ کہ صحبت آنکس بر تو حرام است۔ یعنی ایناں بود۔ کہ صحبت یا یا مہ از خود دار۔ یا یا کہ از خود۔ اگر یا مہ از خود صحبت داری۔ تا ترا وے فائدہ باشد۔ و اگر یا کہ از خود کنی اورا از تو فائدہ باشد اندر دوش۔ کہ اگر وے از تو چیز آموزد فائدہ دینی حاصل آید۔ و تو از وے چیزی آموزی۔ بچیناں۔ و ازاں بود کہ پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم ان من تمام التقوی تعلم من لا یعلم۔ کمال پرہیزگاری آن مؤمن علم بود کہے را کہ نماند۔ و از سحبی بن معاوی رضی اللہ عنہ سے آئمہ کہ گفت۔ بنس الصدیق تحتاج ان تقول لہ اذ کو فی دعائک و تبس الصدیق صدیق تحتاج ان تعیش معہ بالملذات و تبس الصدیق صدیق یحبک الی الامتداز فی زلہ کانت منک۔ بدیارے بود آنکہ ویرہ بدعا و صحبت باید کرد۔ کہ حتی صحبت یک ساعت دعائے پیوستہ باشد۔ و بدیارے بود آنکہ یا وے زندگانی بہار را باید کرد کہ سرمایہ صحبت شرط انبساط بود۔ و بدیارے بود آنکہ بگنایے کہ بر تو رفتہ باشد از وے عذر باید خواست از آنچه عذر شرط بیگانگان بود اندر صحبت بیگانگی چہا بود۔ و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم المرء علی

دین خلیله فلینظر احدکم من یخالی مرداں دین دار و آں طریق کہ دوستان وے نگاه کنند تا
 دوستی و صحبت باکہ دارد۔ اگر صحبت با نیکان دارد و وے اگر چه بد است نیک است زیرا چنان صحبت
 اورانیک گرداند و اگر صحبت با بدان دارد و وے اگر چه نیک است بد است۔ زانچہ ویرا بد است و اندر
 ایشان است رضا است چوں بہ بد را ضی باشد۔ اگر چه وے نیک باشد بد باشد و اندر حکایات
 است کہ مرد وے اندر گرد و کعبہ طواف میکرد و میگفت۔ اللهم اصم اخوانی فقیل لہ لم تدع
 لك فی هذا المقام قال یارب۔ تو برادران مرا نیک گردان۔ ویرا گفتند چوں بدی میں مقام شریفین
 رسیدہ چرا خود را بیچ و عاقلنی کہ ہمہ برادران را دعا کنی۔ گفت۔ ان لی اخوانا اجمع الیہم فان
 صلحا صلیحت معهم وان فسدا و افسدت معهم۔ مراد اورانی اندر چوں من بد ایشان باز
 گروم۔ اگر ایشان از در صلاح یا بدم من بصلاح ایشان صلاح شوم۔ و اگر در فسادشان یا بدم من بفساد
 ایشان بفساد گروم۔ چوں قاعدہ صلاح من بر صحبت مصلحاں بود من برادران خود را دعا کنم بصلحاں
 من و از ان ایشان بر آید و اساس این جملہ آنست کہ نفس را سکون با عادت یارای بود۔ و در بیان
 ہر گروہی کہ باشد عادت فعل ایشان گیرد۔ زانچہ جملہ معاملات و ارادت از حق و باطل اند و مرکب
 است از انچہ از معاملات و ارادت آں پرورش اند و وے غلبہ گیرد و بر ارادت او و ارادت دیگران
 و صحبت و وے را تا شریعہ اعظم است اندر طبع و عادت را اصولی صعب تا حدیکہ باز بصحبت آدمی عالم
 شود۔ و طوطی بتعلیم آدمی ناظر شود و اسب نیز بر یادداشت از حد عادت بہا پیچہ عادت آدمی آید۔
 و مانند این جملہ اندر ایشان تا شریعہ صحبت است۔ کہ کلی عادت عزیز بی مثال متلوب گشتہ است۔ و
 مشایخ این قصہ رضی اللہ عنہم سخت از یکدیگر حق صحبت طلبند۔ و مریدان را بیدان تحریر فرمایند۔
 تا بحدیکہ صحبت اندر میان ایشان چوں فریضہ گشتہ است۔ و پیش ازین مشایخ اندر آداب صحبت
 این گروہ کتب ساخته اند شرح۔ چنانکہ جملہ کتب بے کرد نام آں تصحیح الارادت۔ و یکے احمد بن خضر
 البلیخی کرد نام آں الرعاۃ بحقوق اللہ۔ و محمد بن علی السمرندی نیز کتاب بے کردہ است۔ آری بیان آداب
 المریدین نام کردہ۔ و ابوالقاسم الحکیم۔ و ابوبکر و راقی و سہل بن عبد اللہ۔ و ابو عبد الرحمن السلسی۔
 و استاذ ابوالقاسم قشیری رحمہم اللہ جملہ نیز اندرین معنی کتاب مستوفی ساخته اند۔ و این جملہ ائمہ این
 فن بودہ اند۔ و مقصود من اندرین کتاب آنست کہ تا ہر کہ این باشد حاجت مند بکتاب دیگر نگردد۔ و پیش ازین
 گفتیم اندر مقدمہ کتاب۔ و اندر محالی سوال تو کہ این کتاب مرتر اغنیت باشد۔ و مرطالاب این طریقت
 را کنوں ابواب اندر ابواب آداب معاملات ایشان مرتب بیاویم۔ انشاء اللہ تعالی و اللہ اعلم۔

بَابُ دَالِهِمْ فِي الصَّحَّةِ

وچون بدالستی که بهترین چیز نامیرد اصحبت بود - لا محاله رعایت حق صحبت فریضه باشد -
از آنچه تنها بودن مرید را هلاک کند از آنچه که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم الشیطان مع الواحد و
هو من الاثنین البعد - دیو با آنکس باشد که تنها باشد - و خداست عزوجل گفت - مَا يَكُونُ
مَنْ يَتَخَوَى ثَلَاثَةَ اَلِهَةٍ هَوَّنَا بَعْضُهُمْ - نباشد از شمس کسی الا که چهارم ایشان خداوند باشد پس هیچ
آفت مرید را چون تنها بودن نیست - و اندر حکایات یافتیم که مرید را از انزال جنی صورت است
که من بدرجه کمال رسیدم - و تنها بودن مرا بهتر از صحبت بگوشه اندر شد - و سر از صحبت جماعت
اندر کشید - و چون شب اند آمدی اشترای پیدا کردند - و ویرا گفتند که که تیریه بهشت باید شد -
و به بلان اشتر نشستی - و میرفتی تا جایگاه پیدا آمدی خرم - و گروهی خوب صورت طاهران
خوش - و آه های روان - و تابش گاه او را آنجا بداشتند - آنگاه بخواب اندر شد - و چون
بیدار گشتی خود را یافتی بر در صومعه خویش - تا رعونت آدمیت اندر و تعبیه خود بکسرتانید - و
نخوت جوانی اندر دل و تاثیر خود ظاهر کرد - و زبان دعوی بکشاد - و گفت که مرا چنین حالتی
بیانشه - و بجهت برداشتن و به بر خاست - و بر در صومعه و آمد - و دریافت نه روی اندر
سرفکنده - و تکبری فرو گستریده - حال از و به پر سپید و به جمله یا جنید بگفت - و جنی گفت
چون امشب بر این موضع رسی - یاد دارد سه بار بگوئی - لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ
چون شب اند آمد ویرا رسیدند - و به بر جنید بدل انکار میکرد - و چون زمانه بر آمد مرید را سه بار
لا حول بگفت - آن جمله بخوانند و بر گفتند و او یافت خود را اندر مزبله نشسته - و بختی آنجا
مردار اندر گردانده - بر خطای خود واقف شد - و تعلق خود بتوبه کرد - و بصحبت پیوست - و مرید
را هیچ آفت چون تنهایی نباشد - و شرط صحبت ایشان است - که هر کس را اندر درجه فریضه نشاند
چون با پیران بکسرت بودن - و با همچنان بعشرت زلیستن - و با کوکان شفقت ورزیدن -
چنانکه پیران اندر درجه پیران دارند - و همچنان از اندر درجه برادران - و کوکان از اندر محل فرزندان
و از حدیث بر کنند - و از حدیث پیرومند - و از کینه اعراض کنند - و نصیحت از هیچکس دریغ ندارند - و
روانست اندر صحبت یکدیگر را غیبت کردن - و خیانت ورزیدن - و بقول فعل یکدیگر انکار
کردن - از آنچه چون ابتدا صحبت از برای خداوند بود - باینکه بفعله یا بقوله که از بنده ظاهر شود

از ابریه نگرداند و مصنف گوید که من از شیخ المشایخ ابو القاسم گورگانی پرسیدم که شرط صحبت چیست
 گفت آنکه خط خود بخونی اندر صحبت که همه آفات صحبت از است که هر کس از آن خط خود طلبد و
 صاحب خط را تنهائی بهتر از صحبت و چوں خط خود فرو گذارد خطوط صاحب خود را رعایت کند
 اندر صحبت مصیبت یا شرم یکه گوید اندر و نشان که وقتی از کوفه برقم بقصد که ابراهیم خواص را
 رحمة الله علیه یافت اندر راه از وی صحبت خواستم گفت صحبت را امیر می باید و فرمانبردار می
 چه بخوانی تا امیر تو باشی یا من بگویم امیر تو باشی گفت کنول تو از فرمان من بیرون میاید
 بگویم روا باشد گفت چوں بمنزل رسیدم مرا گفت نشین چنان کردم که آب از چاه بر کشید و سرد بود و
 بهیچم فراهم کرد و آتش برافروخت اندر زیر پیل و مرا گرم کرد و بهر کار که من قصد کردم مرا گفت
 بنشین و شرط فرمان نگذارد چوں شب ندر آمد باران عظیم در گرفت و سه مرقعه خود بیرون
 کرد تا با باد بر سرین ایستاده بود و مرقعه بردوش افکند و من شرمیده می بودم و بکلمه شرط هیچ
 نتوانستم گفت چوں با باد شام گفتم ایها الشیخ امیر و امیر من باشم گفت صواب است چوں بمنزل رسیدم
 و سه همان کار و خدمت پرست گرفت و من بگویم از فرمان من بیرون میاید گفت از فرمان آنکس
 بیرون یابد که امیر را خدمت خود فرماید تا بیکه هم برین صحبت با من صحبت کرد و چوں بیکه آمدیم
 من از شرم و سه بیکه چرخ تا در میان اوید گفت ای پسر بر تو باد که با درویشان چنان صحبت
 کنی که من با تو کردم و از انس بن مالک روایت آورده که گفت صحبت رسول الله صلی الله علیه
 و سلم عشق و سنین و خدمت و قال ما قال لی أحب قطره و ما قال لی بشئ فعلت لکم فعلت کذا
 و لا بشئ لکم افعله لکم لا فعلت کذا گفت ده سال رسول الله صلی الله علیه و سلم را خدمت کردم و بیکه
 که او مرا هرگز آفت نگرفت و بهر کار که بیکه کردم هرگز نگرفت که فلان کار چه بیکه دی و بهر کار
 که نکردم هرگز نگرفت که فلان کار چه نکردی پس جمله درویشان برد و خدمت اندر یک مقیمان و در یک
 مسافران و مشایخ را خدمت است که باید تا مسافران هر خدمت مقیمان را بر خود فضل نهند و از انچه
 ایشان بر مصیبت خود میروند و مقیمان در خدمت حق نشسته اند از انچه اندر مسافران طلب
 طلب است و اندر مقیمان اشارت یافت پس فضل باشد آنرا که یافت و در خدمت نهست بر آنکه
 می طلبند و مقیمان را هم باید که مسافران را بر خود فضل نهند از انچه ایشان می طلبند و مسافران
 از علایق مفروضه و مسافران اندر طلب اند و مقیمان اندر و نیاز و وقت و باید که تا پیران هر جوان را
 بر خود فضل نهند که ایشان بدینا قرب عمل نمایند و گناه نشان کبر است و جوانان را نیز باید که

پیر از این خود فضل نهند که ایشان اندر عبادت سابق اند و اندر خدمت مقدم و چون چنین باشند که یاد کردیم -
 هر دو گروه بیکدیگر نجات یابند - و الا هر یک گمروند -

فصل در تحقیق آداب اجتماع خصال شیر باشد و ما در آداب راز و انوار و بر خوانند
 که بر سه هر چه بیاید جمله شیر باشد - فالذی اجتمع فیہ خصال الخیر فهو ادیب - و اندر مجاری عاد
 کسیکه علم لغت و اندر و صرف و نحو و آداب و ادیب خوانند باز نیز و یک این طائفه از ادب لوقوف مسح
 المستحسنات - و معناه ان تصالح الله فی الادب سیرا و عملا نیت - و انا کذبت کذا لک کنهت ادبیا
 و ان کنت اعجبنا و ان لم تکن کذا لک تكون علی حذره - ادب و قوت باشد بر کردار است ستوده گفتند
 معنی این چه بود گفت آنکه بخواند معاملات با ادب گئی اندر ظاهر و باطن - و چون معاملات با ادب
 آراسته شود و آداب باشد - اگر چه زبانست عجمی باشد که عبارت را اندر معاملات قیمتی نباشد و اندر
 همه احوال عالمان نیز گویند از عاقلان اند - و یکدیگر را از مشایخ پرسیدند که شرط ادب چیست گفت
 من اندر سخن جواب تو بگویم - که شنیده ام گفت یعنی ادب آن بود که اگر بگویی گفتارت صدق باشد
 و اگر معاملات آری معاملات با حق باشد - و گفتار صدق اگر چه درشت بود و طبع بود - و معاملات خوب
 اگر چه دشوار بود و نیکو بود پس چون بگویند اندر گفت خود مصیبت باشد و چون خاموش باشد اندر
 خاموشی شود محج - و فرقی نیکو کرده است شیخ ابو نصر سراج صاحب لبع اندر کتاب خود و میانی
 آداب گفته است - الناس فی الادب علی ثلاث طبقات - اما اهل الدنیا فاکثر اذ ابهم فی
 الفصاحت و البلاغة و حفظ العاظم و اسماء الملوك و اشعار العرب - اما اهل الدین
 فاکثر اذ ابهم فی ریاضة النفس و تادیب الجوارح و حفظ الحد و ترک الشهوات - و
 اما اهل الخصوصية فاکثر اذ ابهم فی طهارت القلوب - و موعات الاسرار و الوفا بالعهود
 و حفظ الوقت و قلة الالتفات الی الخواطر - و حسن الخوب فی مواقف الطالب - و اوقات
 المستنور - و مقامات القرب - مروان اندر آداب بر سه قسمت اند - یکم اهل دنیا که ادب نیز و یک
 ایشان فصاحت و بلاغت و حفظ علوم و سمر بکس ملوک اشعار عرب است - و دیگر اهل دین که
 ادب نیز و یک ایشان ریاضت نفس و تادیب جوارح - و نگار است حدود و ترک شهوات است
 و سیم اهل خصوصیت اند که ادب نیز و یک ایشان طهارت قلب بود - و موعات سر و وفای کردن عهد
 و نگار است دقت - و کم تر کسی سخن را نگارند - و نیکو کرداری اندر محل طلب - و وقت حضور و
 مقام قرب - و این سخن جامع است نفیسی این تدبیر کتاب را نگارند بیاید - و اندر ولی التوفیق

باب داب الصحنۃ الراقۃ

چوں درویشے اقامت اختیار کردید و سفر شرط ادب دے آں بود کہ چوں مسافرے بدو
رسد حکیم حرمت بشادی پیش دے باز آید۔ و ویرا بجز حرمت قبول کند۔ و چنان دانند کہ او یکے ازاں
ضیف ابراہیم است از مکین۔ و باوے آں کند کہ ابراہیم صلوات اللہ علیہ کرد با ایشان بے تکلف۔
آنچه بود فرا پیش آورد۔ چنانکہ خداے گفت غزول۔ و جانا بفتحی ستمین۔ و پیر سید کہ از کدام سو آمدی۔
و یا کجا میشوی۔ و یا چہ نام داری مگر حکیم ادب را پس آں نشان از حق بیند۔ و رفتن نشان بسوے حق۔
و نام نشان بندہ حق۔ تا نگاہ نگاہ کند تا راحت دے اندر خلوت بود۔ یا اندر صحبت۔ اگر اختیار دے
خلوت بود جلے اور اخالی کند۔ و اگر اختیار دے صحبت بود۔ بے تکلف صحبت کند حکیم از حق و عشرت۔
و چوں شب سر بالین باز نہند باید تا مقیم دستے بر پائے دے نہند۔ و اگر نذر دے و گوید کہ عادت
ندارم اندر دنیا۔ ویز دتا دے کراں باز نکر دے۔ و دیگر روز گر مابہ بر دے عرض کند۔ و بگر مابہ پاکیزہ بریں
رویش جاہائے دے را از میز ناکر مابہ نگاہ دارد۔ کہ خادم اجنبی اور خدمت کند۔ باید کہ پنجین
اور خدمت با اعتقاد کند۔ تا بہ پاک گردانیدن دے اس کس از ہمہ آفات پاک شود۔ و باید تا
پیشت دے بخارد۔ و زانو باو کف پا و دستش بمالد۔ و بیشتر ازین شرط نیست۔ و اگر این مقیم را دست
آں باشد کہ اورا جاسوس از تو قصص نکند۔ و اگر نباشد تکلف ہم نکند۔ و جہاں خرق اورا نمازی
کند تا چوں از گر مابہ بر آید جہاں اندر و پوشد۔ و چوں از گر مابہ بجائے باز آید۔ و روز دوسہ دیگر بنا
اگر اندر آں شہر سیرے باشد۔ و یا جماعتے۔ و یا امامے از ائمہ اسلام اورا گوید۔ اگر مصواب باشد بپا تا
بزیا رت دے شویم۔ و اگر سیاصواب باشد۔ و اگر گوید کہ دل آں ندارم برے انکار نکند۔ و رانچہ وقت
باشد مرطلاپ حق تعالی را کہ دل خود ہم بدست ندارد۔ نہ پیدی کہ چوں برہیم خواص را گفتند۔ کہ از
عجائب اسفار خود ما را چہ بے بگویی۔ گذشت عجب تر آں بود کہ خضر علیہ السلام ازین صحبت خواست
اجابت نکردم۔ دل دے نہ داشت۔ و اندراں ساعت نخواستم کہ بدون حق کسے را بنزدیک دم خط و مقدار
باشد کہ ویرا رعایت باید کرد۔ البتہ روانہ باشد کہ مقیم عمر مسافر را بسلام کوئی اہل دنیا بد۔ و یا بہ ہمہا
و یا تمہا و بچہا و تہا ایشان۔ و ہر مقیمے را کہ از مسافراں میں جمع بود کہ ایشانرا آلت گدائی سازد۔
ازین خانہ ہاں خانہ میسر و نشان خدمت ناکردن دے مر ایشانرا اولت۔ از انکہ ذل برتن ایشان
رسانیدن بود۔ و عمر کہ علی بن عثمان جلالی ام اندر اسفار خود ہر ہر مشقت و رنج صعب تر ازاں بود کہ

کہ خدامان جہاں بوقتیان ناپاک گاہ گاہ برابر داشتند۔ و از خانہ اس خواجہ بجانہ آن دہقان مے
 بردند۔ و من بباطن برایشان تنبہ میخواندند۔ و بکرات میرفتیم۔ و بظاہر مسامحتہ میگردیدیم۔ و آنچه
 معیناں با من کردند مے از بے طرقتی من نظر کردند۔ کہ اگر وقتے معینم شوم با مسافران این مکہ و از صحبت
 بے ادباں فائدہ بیش ازین نباشد کہ آنچه ترا خوش نیاید از معاملات ایشان تو آن نکنی۔ و باز اگر جزو
 مسافر نباشی شود۔ و روزے چند صحبت دارو۔ و بالیست دنیا اظهار کنی معینم را مازان چارہ نباشد کہ در
 بالیست ویرا فرار یعنی در حال آنچه و را بیا یا بیا حاضر گرداند۔ و اگر این مسافر مدعی بود۔ و بے ہمت و معین
 را نباید کہ بے ہمتی کند۔ و متابع دے باشد اندر بالیست ہما مے محال مے۔ کہ این نہ طریقت منقطعان است
 چون بالیست آمد بازار باید شد۔ بست و داد کردن و یا دیگر گاہ سلاطین بعوانی ویرا صحبت منقطعان
 چہ کار باشد۔ و گویند صحبت با اصحاب خود در جہم اللہ علیہم حکم ریاضتے شستہ بودند۔ مسافر مے اندر
 آمد بر نصیب و مے تکلف کردند۔ و طعنے پیش وے آوردند۔ و مے گفت بجز این مافاں چہیز نیست
 جہیز گفت ترا بازار باید شد۔ کہ در اسواقی۔ نہ از ان مساجد و صوامع و خیرات۔ و وقتے من از مشرق
 یاد و در پیش قصد زیارت ابن المعلک کردیم رضی اللہ عنہ۔ و وے بردستار ملت مے بودند راہ با یکدیگر
 گفتیم۔ با سہر کے را با خوشن و واقعہ کہ در یکم۔ باید اندیشید۔ تا آن پیر از باطن ما را خبر دید۔ و واقعہ ما
 حل شود و من با خود گفتم کہ مے از وے اشعار مناجات حسین بن منصور باید۔ و آن یکے گفت مراد ما
 باید تا ظالم بہ شود۔ و آن دیگر گفت مے حلوائے صابونی باید۔ چون بنزدیک مے رسیدیم فرمود مے تا
 جزیے نوشته بودند از اشعار مناجات حسن پیش من نہادند۔ و دست بر شکم آن درویش مالید طحال وے م
 شد۔ و آن دیگر گفت حلوائے صابونی غذا مے عواماں بود۔ و لباس اولیاداری۔ لباس اولیاداری
 مطاہرت عواماں راست نیاید۔ از دو یکے اقتیاد کن۔ و در جملہ معینم اجز رعایات آنکس واجب نباشد۔
 کہ او بر رعایت حق مشغول بود۔ و تارک حظ خود باشد۔ و چون کسے بخط خود اقامت کند محال باشد۔
 کہ دیگرے اندر حصول حظ وے با وے موافقت کنند۔ کہ درویشان را ہجران یکدیگر اندند را ہجران۔
 چون کسے بخط خود اقامت کند۔ دیگرے را باید کہ او را خلافت کند۔ و چون باز حظ خود را ترک کرد باید کہ
 بخط وے اقامت کند۔ تا اندر ہر دو حال راہ بردہ باشد۔ نہ راہ زدہ۔ و معروف است کہ اندر اجبار
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم کہ وے سلمان را با بود ز غفاری رضی اللہ عنہما بر در می داوہ بود۔ و ہر دو را ز
 سر ہنگان اہل صفہ بودند۔ و از رنہیان و خداوندان باطن۔ روزے سلمان بجانہ بود در اندر آمد۔
 بزیرت عیال ابو تریش سلمان از وے شکایت کرد کہ این بر در تو بر روزہ چہیز خورد۔ و شب خنجر سلطان گفت

چیزے خوردنی بیار چوں بیاد و بود را گفت سہ برادر ترایے باید کہ تو موافقت کنی کہ ایس روزہ بر تو
فریقہ نیست۔ بود موافقت کرو۔ و چوں شب درآمد گفت سہ برادر سہ باید کہ اندر خفتن با من موافقت
کنی۔ ان بحسدك عليك حقاً۔ وان لزوجك عليك حقاً۔ وان لولدك عليك حقاً۔ چوں
دیگر روزہ شد بود بر بزرگیک پیغمبر آمد صلی اللہ علیہ وسلم پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم من ہم آل کویم کہ
دو ش سلمان گفت۔ ان بحسدك عليك حقاً۔ چوں بود رضی اللہ عنہ ترک حلقہ خود گفت بود۔
سلمان رضی اللہ عنہ بحلقہ فراموشی اقامت کرو۔ و در خود فرو گذاشت۔ و ہر چہ میل ہل ہر چہ کی صحیح و صحیح
آید۔ و قتی من آمد در یار عراق آمد طلبی بنا و قتا کردن آل بیباکی میکردم۔ و دام بسیار آمد بود۔ و
تشوہ و ہر کس را کہ بایستہ روی من آوردہ بودند۔ و من در سرخ حصول ہوائے نشان ماندہ بودم۔
سبب سے از اسادت وقت بمن نوشت۔ کہ سہ لیس نگر تا دل خود را از خاکے مشغول نکنی۔ بفرغت
دنی کہ مشغول ہواست پس اگر دلی یا بی عزیز تر از دل خود روا باشد۔ کہ بفرغت آل دل خود را شغول
گردانی۔ و الا دست از آل کار بردار کہ بندگان خدا سہ را خاکے بستہ باشند اندر وقت ہر ادین
سحق فراموشی پدیدار آمد۔ اینست احکام متقیان اندر صحبت مسافران بر اختصار۔

بَابُ دَابِعِهِمْ فِي السَّفَرِ

و چوں در پیش سفر اختیار کنند بدوں اقامت۔ سفر طوابق سہ آل بود۔ کہ نخست سفر
از برای خدا کنند نہ بہت باعث ہوا۔ چنانکہ نظام سفر اختیار کنند بر باطن نیز از ہوائے خود دیگر نپرو۔ و
دوام بر طہارت باشند۔ و اورا خود را ضایع نکنند۔ و باید تا یل سفر طراوش یا حج باشند۔ یا عزت
و یار و بیت موضعی و یا اگر فتن فائدہ و یا طلب علمی و یا زیارت بزرگے و یا شغف و ترسے بود۔ و اگر نہ
مخلی باشند اندر آل سفر۔ و سہ را اندر آل سفر از مرقعہ و سجادہ و رکوع و جللی و نقشے یا نقیصے
و عصائے چارہ نہ تا بمرقعہ عورت بپوش و بر سجادہ نماز کنند۔ و ہر کوہ طہارت کنند۔ و بجمہا اقتدا
را از خود دفع کنند۔ و اورا اندر آل یارب دیگر بود۔ و نعین و فرش اندر حال طہارت اندر پاک کنند۔
تا بسر سجادہ آید۔ و اگر کسے آلت پیشتر ازین دارد و مہر حفظ سنت را۔ چوں شانہ و ناخن ہر کسے
و سوزن و محلہ ہم روا باشد۔ و یا از اگر کسے زیادت ازین آلت سازد۔ و خود را تحمل کند۔ نگاہ کنیم
تا در چہ مقام است۔ اگر در مقام اداوت است۔ آل ہر یکے اورا بندے و بتے و مددے و چاہی
و مایہ اظہار بر بخون نفس وے خود آمنت۔ و اگر در مقام تکلیف و استقامت است۔ وے را

مسافر و قهیم را اندر محبت طالب رضای خداوند تعالی باید کرد و بیکدیگر اعتماد نیکو باید داشت و
 هر یک دیگری را برادر بسیار بداند و دانسی غیبت نباید کرد و از آنچه شوم شود بر طالب حق سخن خلق
 گفتن بر خاصه بجا خوب است و از آنچه حقیقان اندر رویت فعل فاعل بیند و چون خلق بدان صفت
 که باشد از آن خداوند بود و آفریده و سه - اگر چه معصوب و محجوب و هرگاه شرف بود به خصوص بر فعل
 خصوص بر فاعل باشد و چون از چشم آدمیت اندر خلق نگردد و نه به کس بازدهد و بداند که جمله خلق
 همچو در مقهور و مغلوب و عاجز اند و هر کس که جز آن نتواند کرد و جز آن سخنان نتواند بود و که خلقش
 بر آنست و منتظر از آنند و کمال است و نیست و قدرت بر تبدیل عین جبرتی را مطلق نه و باشد التوفیق

باب دوازدهم فی اکل

بدانکه کسی را از غذا چیزی نیست که اقامت تأمین طالب حیرت طعام و شرب نیست - اما شرط
 هر وقت آنست که اندک به اندک بخورد و در شرب نیز در اندیشه لغت مشغول نگردد و نه و شاقی
 گوید و روزه افشای علی بن ابی طالب است و باید خلق فی جوشه کاف و قهقهه مایه خرج منده هر میر راه حق را هیچ
 مستور نماند و در این باب ازین اندیش کتاب در باب بوی طرفه ازین معنی گفته ام
 اما ازین آنست که اندر خوردن و آشامیدن باید که از آنچه بیجا خورد که چنانچه در کتب بسیار
 گویند که خوردن و آشامیدن از کفر است و در کتب دیگر گفته اند که از کفر است و اگر قارون گرسنه بود
 باقی شمشیر و تا شام گرسنه بود و پیوسته باهاست و در چو سیر شد اتفاق ظاهر کرد خداوند
 گفت هر که اکل و شرب کند از کفر است و از کفر است و از کفر است و از کفر است و از کفر است و از کفر است
 و قوله تعالی و الذین یفکون کلماتهم فیه لعل ینفکوا و الذین یفکون کلماتهم فیه لعل ینفکوا
 بن عبد الله گوید که هر که از خوردن دست بردارد که از طعام هالی رگشند چنانکه گفت از آنچه هم بر اثر
 شود و خلق بیچاره و از این شایسته میبرد و خلق از دست و زبان و این شوند و تا چون از طعام
 حلال پر شود و خوشدست و خوشوقت و خوش نفس بطلب نصیبهاست و در سر بر آورد که گفته
 اند مشایخ اندر وقت ایشان - اکلهم کالی المرضی - و لو هم کتوم الغرقی - و کلام مهم کلام
 آنست که خوردن شایسته چو خوردن بیمار بود و خواب شایسته چو خواب غرقه نشکان - و چون
 شایسته چو سخن پروردگار پس شرط ادب اکل آنست که تنها بخورد و آنچه خورد را بشمار کند و بیکدیگر
 ای که پیشتر از آنکه علی علیه السلام شیخ الناس من اکل وحده و ضروب عبد الله و منعم و فداء و

چون بر سفره نشیند خاموش نباشند و ابتدا بر نام خداست کنند و به پیوسته گفتند از نهاد و پرداخت
که صاحب را از آن گریخته باشد و لقمه اقل بر تنگ زنند و هر برقی خود را انصاف دهند و سهل
بن عبد الله را بر پندار معنی این آیت اِنَّ اللَّهَ يَاْخُذُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ گفت عدل آن
بود که انصاف رفیق اندر لقمه دایر و احسان آنکه اندر ایدان لقمه اولی از خود داند و شیخ من گفت
عجب ارم از آن مدعی که گوید من ترک دنیا گفته ام و اندر اندیشه فقر باشد و آنگاه باید که طاعت
پرست خورد و چون اندر لقمه خورد شکر و در طعام خوردن آب کمتر خورد و اگر در حال تشنگی صاف
و چون بخورد اندک خورد چندانکه دیگر تر شود و لقمه بزرگ نگذرد و بخورد و بخورد و شکر
نکند که از این چیزها هم تخمها بود و مخالفت سنت و چون از طعام فارغ شد و عجز گوید و دست
بشوید و اگر در میان جماعت دو یا سه کس دریا بیشتر بنهال از جماعت یا غریبه شوند و بعضی
خورند بعضی از مشایخ گفته اند که آن حرام باشد و اندر صحبت حیانت کردن بود و اولی
نایا کُلُوْنَ فِیْ بُطُوْنِهِمْ اَلَا النَّارُ و گوی که گفته اند که چون جماعت باشد بر موافقت یکدیگر روا
باشد و گوی که گفته اند که اگر یک کس بود هم روا باشد که او را انصاف نه اندر حال و عدت بیاید
دو بلکه اندر حال صحبت بیاید و او که چون تنها باشد هم صحبت آن ساعت از دوسه بر خیزد و
بدان مأخوذ نباشد و مهم ترین اصلی اندر بن نه بسیار است که دعوت در پیش را و نیکو است و
دعوت دنیا دار را اجابت نکنند و بخانه ایشان نشوند و از ایشان چیزی نگیرند و اگر اندر آن هستند
باشد مراحل طریقت را از انچه ال دنیا حرم نمید و رویش را و در چای و بکثرت مشایخ دنیا دار
نباشد و بقلقت آن درویش نه هر که غلبه میل فقر بر میل فقر بود و دنیا دار نباشد و اگر چه
ملکی باشد و هر که فقر باشد دنیا دار باشد اگر چه فقر حرام باشد و چون یاد دعوت هائش شود و در
چیزی خوردن و نا خوردن گفت نکند بهر حکم و وقت می رود و چنانکه با صاحب دعوت محرم باشد روا
بود که مشایخی ندیده بر گیرد و اگر نامحرم بود بخانه دوسه رفتن روا نبود و اما هر که ندانند که
سهل بن عبد الله گوید از آنکه در آن وقت تزاری بود و باقی التوفیق و الله اعلم بالصواب

بَابُ دَابِهِمْ فِي الْمَشَى

خداست تعالی گفت غرض جل و عباد الرحمن الذین یحِبُّونَ عَلَى الْاَنْفُسِ هُوَ تَابَهُمْ
که پوینده طالب حق بر دوش خود که می رود ندانند که هر قدم بر چه می نهاند آن قوم بدست می آید از آنکه

الموت - خواب پروردگار است پس زندگانی از خداوند تعالی نعمت بود - و هرگز بداد و ندادی نعمت
 اشرف بود از بداد و از بدی می آید رحمة الله علیه که گفت اطلع الحق فقال عی من نام غفل و قفل
 حجب - و نیز و یک گروست و روایانند که مرید یا خجسته یا رنجیده و اندر خواب نفلت کند از پس آنکه
 حق امور بجا آورده باشد که رسول گفت صلی الله علیه و سلم و رفع القلم عن ثلاث عن النائم حتی
 یتنبه - و عن الصبی حتی یختلمه - و عن المجنون حتی یفقی - و چون از خفته قلم برداشته باشد تا
 آنگاه که بیدار گردد و خلق از سر می ایمن شده باشد - و اختیار و سکون او سکون شده باشد و گوش
 از مراد با معقول شده باشد و کارها کما تبین از نوشتن برپا سوده - و زبانش از عوسه کوتاه شده - و از
 دروغ و غیبت بازمانده - و از او نش از عجب دریا امیده برپا شده - و از نفلت نفلت خود و از نفلت
 و لا موتا و لا حیواتا و لا نشور - و از آن بود که ابن عباس گوید برخی از پیغمبر صلی الله علیه و سلم
 ابلیس من النوم العاصی - فاذا نام العاصی یقول عقی یتنبه - و یقوم حتی یعلم ان الله - و این
 خلاف جمید است - با علی بن سهل الاصفهانی - و اندر این معنی نام پس لطیف است که علی بن سهل
 جمید نوشت - و آن مسبوغ است - و معنی مسبوغ از این است که علی بن سهل گوید برخی از پیغمبر
 عنه اندر آن نامه که خواب غفلت است - و قرار او از او نش با بیدار که خواب را از او نش با بیدار
 نباشد که اگر غفلت اندر آن حال از مشغول و مستغرق و مشغول و مشغول و مشغول و مشغول و مشغول و مشغول
 تعالی بازماند چنانکه حق تعالی وحی فرستاد و فرمود علیه السلام - گفت یاد او دزدب من ادعی محبتی
 فاذا اجته اللیل نام عقی - دروغ گفت آنکه دعوی محبت من کرد که چون شب در آمد بهفت - و
 از دوستی من بپراخت - و جمید گوید رحمة الله علیه اندر خواب آن نامه - بدانکه بیداری با عالمات
 است اندر راه حق - و خواب مافعل حق برپا پس آنچه به اختیار یا بود از آن از حق با نامتر
 از آن بود که با اختیار یا بود از آن با حق - و النوم موعبة من الله تعالی علی المحجوبین - و آن عطا
 بود از حق تعالی بر دوستان - و خلق این مسئله بهیچ و سکر است - و سخن اندر آن بهیچ گویند آمده
 است - اما عجب است که جمید برخی از پیغمبر صلی الله علیه و سلم و صاحب محو بود - اینجا وقت مرگ را کرده است
 و همانا که اندر آن وقت مغلوب بود و است - و ناطق بر زبانش وقت بوده باشد - و نیز روا
 باشد که برضه این باشد که خواب خود عین محو باشد و بیداری عین سکر - و آنچه خواب صفت
 آدمی است - و تا آدمی اندر مظلوم او صاف خود باشد بهیچ و مغلوب باشد و تا خفته صفت
 حق است - و چون آدمی در مظلوم صفت حق باشد سکر مغلوب بود و مغلوب باشد پس از این

گروہ سے از مشایخ را کہ خواب را بر میداری بقتل سے نہادند بر سر موافقت چندیہ را بچہ نمود اولیا او
 بزرگان و بیشتر از پیشین بن خواب پیوستہ است۔ و پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم از خدا کے عزوجل
 ان الله تعالى يباهي بالعبد الذي نام في سجوده۔ و يقول الله للملكة الظهارة الى عبدی۔
 روحہ فی محل النجوى۔ و يدلہ علی بساط العبادۃ۔ خدا کے عزوجل سے بات کن یہ بندہ کہ اندر
 سجود بچید۔ و گوید فرشتگان از بندہ را بنہ سو من کہ جانش را من اندر را از گفتن است و بخش
 بر بساط عبادت۔ و نیز گفتہ است پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم من نام علی الطهارة یوزن لروحہ
 ان یطوہ بالعشر۔ و یسجد اللہ تعالیٰ بہ کہ بر طہارت بچید جان و سے را دستور سے دہند
 کہ بر عزت را طواف کن۔ و خداوند را سجدہ کن۔ و اندر حکایات یافتہ کہ شاہ شجاع کہانی چہل سال
 بیدار بود چہل شبے بخت حق تعالیٰ را بخواب دیہ۔ و اندر ہر سال پیوستہ بختے۔ امیراں را و
 اندرین سے تیس عامی گوید۔ **قصہ**

و انی لا استغنی عما لی نعیشہ لعل خیالہ منک یلقی خیالیا

و دیدم گروہ سے کہ بیداری را بر خواب فضل نہادند بر موافقت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ۔ و از بچہ
 وحی رسول و کرامات اولیا را بہ بیداری بودہ است۔ و یکے گوید از مشایخ لوکان فی النوم
 خیر لکان فی الجئۃ لولم۔ کہ اگر اندر خواب بچہ چیز خیر بودہ۔ و یا من محبت را و قربت را علی
 بودے۔ یا پیوستہ تا اندر بہشت کہ سراسر سے قربت است خواب با دوست۔ چوں اندر بہشت چہا
 نہا شد۔ و خواب نہ۔ و استیم کہ خواب چہا است۔ و از باب الطائفہ گویند کہ چوں آدم اسلوا
 اللہ علیہ اندر بہشت بخت۔ و از پہلو سے چہا او پدید آمد و بہر طاعت سے دے از خواب بود۔
 و نیز گویند کہ چوں ابراہیم گفت مرا سمعیل را۔ یا بخی را فی فی المنام ائی اذ یحک۔ اسمعیل
 گفت سے پادہ هذا اجزا او من نام عن حمیدہ لولم تم لما امرت بذبح الوالد۔ ایں جزا کے پس
 است کہ بچید از دوست خود و خاقل۔ و اگر بختے نفرمودے۔ کہ سپر را بیا پر کشد پس خواب تو
 مر تر اے سپر گردانید و مرا بچہ جان۔ تا در دامن یک ساعت باشد۔ و ورتو ہمیشہ۔ و از شبلی
 سے آید رضی اللہ عنہ کہ ہر شب سکہ نمک آب با پیسے اندر پیش نہادے۔ و چوں خواب اندر
 خواستہ شد میلے ازالہ در دیدہ کشیدے۔ و من کہ علی بن عثمان جلالی ام رضی اللہ عنہ دیدم
 پیرے را کہ چوں ازادی فراتض فارغ شدے بختے۔ و دیدم شیخ احمد سمرقندی را کہ بہ بخار بود
 چہل سال بودہ است۔ تا شب بختہ بود۔ و بروز اندک بختے۔ و رجوع ایں مسئلہ بال بار کردہ

که چون مرگ بنزدیک کسی دوست تر از زندگانی بود باید تا خواب دوست تر از بیداری بود و چون
 زندگانی دوست تر از مرگ بود باید که تا بیداری دوست تر از خواب باشد پس بخت است که آنرا بود
 که تکلیف بیداری بر آنکه قیمت آنرا بود که بیداری کرد و آنکه چنانکه رسول را صلی الله علیه و آله بیداری کرد
 و بیداری را عظمی رسانید و کسی که اندر خواب تکلیف کرد و نه اندر بیداری و همان آنکه قَمَّ الْقَيْلَ لَا تَقْلِيلًا
 نَشَفْتُهُ و نیز قیمت آنرا بود که تکلیف خواب رود قیمت آنرا بود که خوابانند چنانکه حدیث
 عرو مجلی می آید که گفت را برگزید و مجلی را عظمی رسانید و لباس کفر از گردن ایشان برکشید ایشان
 نه اندر خواب تکلیف کردند نه اندر بیداری و تاحق تعالی خواب بر ایشان آفتند و بخت اختیار
 ایشان از همه پرورد چنانکه گفت وَ تَحْسِبُهُمْ أَيْمَانًا وَ هُمْ رُفُودٌ وَ تَقْلِبُهُمْ ذَاتَ الْيَمَانِ وَ ذَاتَ
 الْبِشْمَالِ و این هر دو اندر حال بخت اختیار بود و چون بنده بد رجعت رسد که اختیار دست بند
 یعنی نماند و دستش از کل بریده گردد و همتش از غیر اعراض کند اگر تشبیه و یا بیدار باشد یا را
 صفت که باشد عزیز باشد پس بشر خواب مرید را آن باشد که اول خواب خود را چون آخر عمد
 خواب خود را نداند و از معاصی توبه کند و به خصمان را خوشنود کند طهارت پاکیزه کند و دست
 راست رو سوی بقعه بخشد کارهای دنیا را است کرده نعمت اسلام را شکر کند و شرط کند که اگر بیدار
 شوم بر سر معاصی نروم پس هر که به بیداری کار خود ساخته باشد او را از خواب و یا از مرگ
 باکی نباشد و اندر حکایات مشهور است که آن پیر بزرگ آنکه که اندر رعایت جاه و کلاه
 و رعایت نفس اندر مایه بود و اندر آنکه که و گفته یا قتال می باید یزد و ویران بدلی سخن رست
 بدل می که این مرد که می هر زبان با من این سخن میگوید روزی گفت من فدا بشم از کم دو یک روز
 آن پیر اندر آمد این نام گفت ای فلان بیایید و و سجاده فرو کرده و بکشتن میزد و میزد و میزد
 و گفت مرحوم اندر حال جانش بر آمد و در ازاں شبیه پیدا آمد و گفت که این پیر را میفرمود
 که هیچ مرگ کن چنین که من کرده ام و شیخ من معنی الله عنه مریدان را بر این دلشسته که جز اندر حال
 غالب لوم تشبیه و چون بیدار شود نیز تشبیه که خواب ثانی مریدان حق را حرام باشد و بکار
 و خواب مریده را از معنی آرد و اندر این معنی سخن در آید و الله اعلم بالصواب

بَابُ دَابِعِهِ فِي الْكَلَامِ وَالسَّكُوتِ

عَدَا وَ كُنْتُ مَرْتَوِعًا وَ تَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صَالِحًا وَ نَزَلَ فِي كُنْتُ

قُلْ مَعُونٌ. و نیز گفت: وَ لَوْ اَنَّكَ لَكُنْتَ خَيْرٌ مِنْ نَبِيِّهِ فَرَأَيْتَ بِحَوْلِ قَوْلِ نَبِيِّهِ
و سے. و نسا گفتن بر سے. و خلق را بد نگاه و سے خواندن. و نطق تعجبی بزرگ است از حق تعالی به
بنده. و آدمی بدان ممتاز است از چیز پائے دیگر. و خداوند گفت عزوجل. وَ لَقَدْ كُنتَ بَنِي اَدَمَ
یک قول مفسران اندرین معنی نطق است. پس هر چند که گفتار از حق به بنده لغت ظاهر است آفت
اس نیز بزرگ است که چنین گفت صلی الله علیه و سلم. اخوف ما اخوف علی امتی اللسان. و در جمله
گفتار چوین خمر است که عقل است کند و هر دو چوین اندر شربت است افتاد و نیز هرگز بیرون نتواند آمد
و خود را از این باز نتواند داشت. و چوین معلوم است از حدیث شد. که گفتار آفت است سخن جزو لغت
نگفتند یعنی در این باره و آنهاست سخن خود نگاه کردند. اگر جمله حق را بود و گفتند. و الا خاموش بودند و آنچه
مستحق بودند که خداوند عالم الاسرار است. و ندانم اند آنکه حق تعالی را اینچنین ندانند بقبول شد
عزوجل. اَلَمْ يَخْلُقْنَا اَنَّا كُنْهُمْ سَوَاءً وَ جَاءَهُمْ بَلٰی وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُمُونَ. آیات پندارند
که من نباید نام نهادن آنهاست ایشان. چه بسیار نام. و ملائکه نیز بر ایشان سے نوبند. و من عالم الغیوم
و رسول گفت صلی الله علیه و سلم من صمت نجی. آنکه خاموش باشم نجاست یابد پس نادر خاموشی
نماند و قبح بسیار است. و در گفتن آفت بسیار. اگر و سه از مشایخ رحمهم الله سکوت را بر کلام
فصل نهادند. و اگر و سه کلام را بر سکوت ترجیح دادند. و از این جهت گفت رضی الله عنه که
عبارت بجای دعا و لیست. و آنچه که اثبات معانی بود و دعای بدر باشد. و وقت باشد که سوط
قول اندر حال اختیار کرد و در معنی اندر حال بقیت اندر حال خوف. با وجود اختیار قدرت
بر قول. و نسا گفتن شود. و انکار قولش بر حقیقت معرفت را زیان ندارد. و هیچ وقت بنده
به معنی تجرد دعوی معذور نباشد. و حکم او حکم منافقان باشد پس دعوی بی معنی نفاق آید. و
معنی بی دعوی انفاق. لا تن من استن بنیاده علی بیان لا یستغنی عن اللسان. و من
استن بنیاده علی عیان استغنی فیما بیند و بین ربه من اللسان. یعنی چوین راه بر بنده کشاد
شمار از گفتار استغنی گفت. و آنچه عبارتست از اعطای تعبیر بایستد و حق تعالی جل جلاله به نیاز است
از تعبیر سوال. و غیر و سه خود که است آن گفته که بر ایشان مشغول باید شد. و مو که این معنی است
قول جید. که گفت من عهد الله علی لسانه. آنکه حق را از دل شناخت زبانش اندر بیان بازماند
که اندر عیان بیان حجاب نماید. و از مشایخ سے آید که در مجلس جفایا بر پائے خاص است. و با و از بلند
گفتن یا مرادی. و اشارت بحدی تعالی کرد. چنین گفت یا ابابکر اگر مراد حق است این اشارت

چرا کردی که وے ازین متغنی است - و اگر مراد نه ولایت خلاف چه گفتی که حق تعالی بقول تو
 علیم است - شبلی برگفته خود استغفار کرد - و آن گرو بهی که کلام را بر سکوت فضل نهادند گفتند که
 بیان احوال خود از حق با امر است که دعوی معنی قایم بود چه اگر کسی هزار سال بدل و معارف میباید
 و ضرورتی مانع وے نباشد تا اقرار بفرقتش نه پیوسته است - عکس حکم کافران بود - و خداوند
 مومنان را بجلای شکو و حمد و ثنا فرمود - و رسول را گفت صلی الله علیه و سلم - و اما بنجمه کربک فجدت
 و ثنا و تحث نعمت گفتار وے بود پس گفتار ما مظهر عظیم امر ربوبیت را باشد - و خداوند تعالی
 گفت - اذ عوفی استجب لکم و نیز گفت اُحیی دَعْوَةَ الدِّاعِ اِذَا دَعَا - و مانند این -
 و یک گوید از مشایخ که هر گز ایانے نباشد از روزگار خود او را روزگار نباشد که ناطق وقت تو هم
 وقت نیست - چنانکه شاعر گوید -

منشهر

لسان الحال اقصی من لسانی و صمتی عن سوالی ترجیحانی
 و اندر حکایات یافتیم که روزی ابو بکر شبلی در کمرخ بغداد میرفت - یک را دید از مدعیان که میگفت
 السکوت خیر من الکلام - فقال الشبلی سکوت خیر من الکلام - و کلامی خیر من
 سکوتی - لان کلامک لغو - و سکوتک فحل - و کلامی خیر من سکوتی - لان سکوتی حله -
 و کلامی عله - خاموشی بهتر از گفتار - شبلی گفت خاموشی تو بهتر از گفتار تو - زیرا آنچه گفتار تو لغو است
 و خاموشی تو فحل - و گفتار من بهتر از خاموشی من - زیرا آنچه سکوت من حل است - و کلام من
 علم که اگر علم نکویم علم بران دارد - و اگر علم گویم علم بران دارد - و چون نکویم حلیم با شتم چون نکویم
 حلیم با شتم - و من گویم که علی بن عثمان جلالی ام رضی الله عنه که کلام او بر دو گونه است - و سکوتها
 بر دو گونه - کلام یکے حق بود - و یکے باطل - و سکوت یکے حصول مقصود و مشاهدت - و سکوت
 پس هر کس را گریبان خود باید گرفت اندر حال نطق و سکوت - اگر کلامش بحق بود گفتارش
 بهتر از خاموشی - و اگر باطل بود خاموشی بهتر از گفتار - و اگر از حجاب و غفلت بود گفتار بهتر از
 خاموشی - و عالمی اندرین معنی سرگردانند - گرو بهی از مدعیان بدرویس و عمارت از معانی
 خانی بدست گرفته اند - و میگویند که گفتار فاضلتر از سکوت - و گرو بهی از جهال که مناره را از
 چاه نشناخته سکوت سبیل خود باز بسته اند - و میگویند که خاموشی بهتر از گفتار - و اگر بدو چو
 یکدیگر باشند پس گزافا گفتار آرند - و کرا خاموشی کنند - من نطق اصواب - و غلط - و
 من انطق عصم من الشطط - هر که بگوید یا خطا گوید - یا صواب - و هر که بگوید یا گفتار آرند از خطا و

قتل نگاہ رندش چنانکہ ابلیس گفت لعنة الله عليه (ناخیز منته و آدم را بگو یا نیندند رفتند)
 ظلمنا انفسنا پس داعیان این طریقت اندر گفتار خود مافون و مضطر باشند و اندر خاموشی شرم
 زده و بیچاره من کان سکوتر حیا کان کلامه حیوة از آنکه خاموشی از حیا بود کلامش میر و لہارا
 حیات باشد زانچہ گفتارشان از دیار بود و گفت بے دیدارش نزد ایشان خوار بود و ناگفتن
 دوست تر از گفتن دارند تا با خود باشند و چون غائب شوند خلق مرقول ایشان را بر جان
 نگارند از آن بود کہ آن پیر گفت رضی الله عنه من کان سکوتر لہ ذہبا کان کلامه لعیون
 مذہباً پس باید تا طالب ربانی را کہ خوشش اندر عبودیت بود خاموش کند تا زیانے کہ لطفش
 بر بوبت بود بگفتار آید و عبارت جمیاد و لہاے مریدان شود و ادب اندر گفتار آنست کہ
 بے امر نگوید و جز اندر امر نگوید و اندر خاموشی آنکہ جاہل نباشد و سبیل را ضعی نباشد و غافل
 نہ و مرید باید کہ اندر سخن پیران دخل و تصرف نکند و عبارت غریب و پریشان نیاورد و بدین
 زبان کہ شہادت گفته است و بتوحید متفرآمده دروغ و غیبت نگوید و مسلمانان را نہ بخاند و
 درویشان را بنام مجرد تشواند و تا چہرے از وی نپرسند نگوید پس سخن گفتن ابتدا نکنند و بشرط خاموشی
 درویش آن بود کہ بر باطل خاموش نباشد و بشرط گفت آنکہ جہت حق نگوید و این اصل را فرع
 بسیار است و لطائف بیشمار اما من بریں مقدار پسندہ کردم تا کتاب بطول نشود و الله اعلم بالصواب

بَابُ دَائِمِهِ فِي السَّوَالِ

خداوند گفت عروجل لا یسألکون الناس انکافا سوال باحکاف نکنند مرسوم را و چون
 کسی از ایشان سوال کند منع نکنند چنانکہ خداے تعالی فرمود و پیغمبر را صلی الله علیه و سلم و اما
 السائل فلا تنه و تاواند سوال جز از خداوند تعالی نکنند و غیر ویرا در محل سوال ننهند کہ سوال
 اعراض باشد از حق بغیر حق و چون بندہ از حق تعالی اعراض کردیم باشد کہ اورا ہم اندر محل اعراض
 بگذاریم یا فتنه یکے از اہل دنیا بر البعہ عدویہ اگر گفت کہ یارب البعہ چیزے بخواد از من تا امرادت
 حاصل کنم وے گفت لے ہذا من بشرم و ایم کہ از خالق دنیا و دنیا خواہم شرم ندارم از چوں خوشی
 چیزے خواہم گویند کہ اندر وقت ابو مسلم صاحب دعوت درویشی را بیکناہ بہمت زد و دی بگریختن
 و بچہار طاق مرا و را باز داشتند و چون عجب اند آمد ابو مسلم پیغمبر را صلی الله علیه و سلم را خواب دید
 کہ اورا گفت یا یا مسلم مرا خداوند تعالی بتوفیق رسانده است کہ دوستی از دوستان من بے جرم اندر زندان

نعت - بر خیز و بایست ای ابو سلمه از خواب بخت - و سر و پا برهنه بر در زندان دوید - و بفرمود
 تا در زندان بکشادند - آن درویش را پیرو او رفته از وی عذر خواست - و گفت حاجت بخواه -
 درویش گفت ایها الامیر کسبیکه او خداوندے دارد چنین - که به نیم شب ابو سلمه را از بستر بر انگیزانند
 و بفرستند - تا او را از بلا بر دارند - و با باشد که او از دیگران سوال کند - و حاجت خواهد - ابو سلمه گریبان
 شاره - و آن درویش از پیش او رفت - و باز گریه و دیگر گویند - و با باشد درویش را که از خلق سوال
 کند - که حق تعالی میگوید - لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا مَّا يَسْأَلُ كُنْزُهُمْ وَانْدَارِ الْإِحْلَافَ نَكْبَهُ
 و رسول صلی الله علیه و سلم نیز سوال کرد و مسألتن کارهای اصحاب راه و مارا نیز گفت اُطْلُبُوا الْحَقَّ
 عند حسان الوجوه - و دیگر مشایخ رحمهم الله به مسألت سوال کردن روا داشته اند - یکے فرغت
 دل را که لابد باشد که گفته اند که ما دو گروه را قیمت نهمیم - که روزه شب اندر انتظار آئی گذاریم - و
 جز آن حاجت نباشد - مارا بخجراوند اندر حال انتظار - را آنچه هیچ مشغولی چو شغل طعام و انتظار
 آن نیست - و انداز بود که چون بایزید سر مشفق را پیسید - در آن حال که بنیارت دے آمده
 بود - اندر حال شفیق سرید گفت او از خلق فارغ شده است - و هر حکم توکل شسته - و بویز چیده
 الله علیه گفت - چون باز گری بگوئے او را که نگردد تا دیگر خدایے را بدو کرده نان بیازمانی - چوں
 گرسنه گری دو کرده نان از همجسان خود بخواه - باز نامه توکل بکسونه تا آن شهر و ولایت
 از شومے یک مسألت تو بر زمین فرو نشود - و دیگر مر یا صفت نفس را سوال کرده اند تا ذل آن
 بکشند - و رنج بر دل خود نهند - و قیمت خود بدانند - که ایشان هر کس را بچھے آمدند تا کسب کنند
 و رنج ندهند - نه دیدی که چون شبی بجنبید آمد رحمت الله چندی گفت یا ابابکر ترا سخت کج آن اندر
 سر است - که من پس حاجب لاجاب خلیفه ام - و امیر سامره از تو هیچ کارے نیاید - تا باز از پیوست
 نشوی - و از هر کس مینی سوال کنی - تا قیمت خود بدانی - چنان کرد و هر روز باز از سر مسألت کرد
 تا شش سال بدرجه رسید - که اندر همه بانار گشت - و کس چیرے ندادش - باز آمد - و یا جنبید
 گفت - جنبید گفت یا ابابکر اکنون قیمت خود بدان - که خلق را هیچ چیزے نیازی - دل اندر ایشان
 بیند - و ایشان را هیچ چیز بر نگیر - و این معنی ریاضت را بود که کسب را - و آن ذوالنون مصری
 روایت کرده اند که گفت رفیق و شتم موافق خدا سے تعالی - او را پیش خواست - و از نعمت
 دنیا بنعمت عقبه را سنایدش - او را بخواه دیدیم - گفت که خدای تعالی با تو چه کرد - گفت مرا با تو
 گفت بچه خصلت - گفت مرا بر پا کس کرد - و گفت لے بنده من بسیار قل - و رنج سفگان -

وخیال کشیدی. و درست پیش ایشان دراز کردی. و اندر آن صبر کردی. تا بیدار بخشی. و سه دیگر
حرمت حق را از خلق سوال کردی. همه مالک دنیا از آن حق تعالی دانستند. و همه نطق را و کیلان
و دیند و آن چیز که بنصبیب نفس ایشان بازگشت از حق تعالی سخن استند. و از وکیل می بختند
و سخن خود با و می گفتند. و اندر نظر شاه چون بنیاد بایست خود وکیل عرضه کند. بخدمت و طاعت نزدیکتر
از آن بود. که بر خداوند پس سوال شان از غیر علامت حضور و اقبال خود بود و حق نه غیبت بود و
اعراض از حق. و یافتیم که بچیزی این معاذ را در حق بود. روزی مادر را گفت مرا فلان چیز می باید مادر
گفت از خانه بجایه رفت ای مادر من شرم دارم. که بایست نفسانی خود از دست بجا بیاورم. و آنچه تو
و همی هم از آن دے بود. و روزی منتهی من باشد پس آداب سوال آن باشد. که اگر مقصود سوالی
بر آید خرم تر از آن نباشی. که بر نیاید. و خلق را اندر میان نه بینی. و از زنان و از اصحاب اسواق سوال کنی
و در آن خود جز بآن نگوئی. که بجهالی مال دے موقوف باشی. و تا توانی سوال بر نصبیب خود کنی. و از آن تحمل
و که صدائی نسازی. و آنرا ملک نگردانی. و سر حکم وقت را باشی. و حدیث فردا را بر دل نگذاری. تا بهلاک
جا و دانی ناخود کردی. و خدای تعالی را بر دامن گردانی خود نه بینی. و از خود پارسائی پیدا کنی. که تا ترا از
راه پارسائی چیزی پیش و نه بد یافتیم پس راکه از مختشان متصفوفه بود. از بادیه برآمد فاقه زده. و بیخ
القطاع راه کشیده. بپازار کو فغانه برآمد. و بختی را بر دست نشاند می گفت. از برای این بخشک
چیزی و بهیتر گفتند ای بدایس چه میگوئی. گفت حال باشد که من گویم از بهر خدایه مرا چیزی دمیید
بدینا. شفیق جز حقیر را نکند. ای اندکیست از بسیار آنچه اندرین باب شرط است مختصر کردم
مخوف تطویل را. و الله اعلم.

بَابُ دَابِغِهِ فِي التَّزْوِجِ وَالتَّجْرِيدِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهَا

خدای گفت عزوجل. هُوَ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُمْ. و رسول گفت صلی الله علیه
وسلم. تناکو اکثر و افانی اباهی بکمالا. م یوم القیمة ولوا بالستقط. و نیز گفت ان اعظم النساء
برکت اقلهن مئونة و احسنهن وجوها و احسنهن فوجا. و این از صحاح اخبار است که در
جمله نکاح مباح است بر جنگی مردان و زنان و فریضه بر آنکه از حرام نتواند بر میزید. و سنت مر آنرا
که حق عیال بتواند گذارد. و از مشایخ این قصه گوید که تزویج مروج شهوت را بایزد. و
کسب مرفر غنت دل را. و گوید که گفتند که مر اثبات نسل را بایزد تا فرزند دے باشد. و چون فرزند بود

اگر پیش از پذیرا دنیا بشود شفیق پذیر باشد و اگر پذیر پیش از وسه شود دعا گوئی بماند و اندر خبر است که
 عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مرا م کلثوم را که دختر فاطمہ بنت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم و رضی اللہ
 عنہا بود خطبہ کرد و پذیرش علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ و سچو است و علی گفت او پس خوراک
 و تو مرد پیری و مردانیت است کہ او را بہ برادر زاده خود خواہم داد و عبد اللہ بن جعفر عمر بن قریظ را
 کہ یا ابابکھن اندر بہمان زنان بزرگ بسیار اند و مراد من از ام کلثوم نہ دفع شہوت است -
 بلکہ اثبات نسل است کہ از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شنیدیم کہ گفت کل نسب و حسب ینقطع
 بالموت الا نسبی و حسبی و یروی کل سبب و نسب ینقطع الا حسبی و نسبی - اکنون مر سبب
 ہست بایم تا نسب نیز باشد تا ہر و طرف بتا لعت و محکم گردانیدہ باشم علی رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ ام کلثوم را چہ عمر داد و زید بن عمر داد و بیامد رضی اللہ عنہ و پیغمبر گفت صلی اللہ
 علیہ وسلم تکلم الہنسا علی اربعة علی المال والحسب والحسن والدین فلیکلم بذات
 الدین - فانہ ما استفاد امور بعد الا سلام خیر من زوجة مؤمنة موافقة لیسر لہا اذا
 انظر الیہا بہترین فوائد و انداز پس اسلام زن مؤمنہ موافقہ باشد تا ید و انس گیر و مرد مؤمن
 و اندر دین بصحبت وے تو تے یا بد و اندر دنیا سوا نیست کہ ہمہ و حشمتہا اندر تنہائی است و
 ہمہ راحتہا اندر صحبت و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت الشیطان مع الواحد - و بحقیقت
 مرد یا زن چوں تنہا باشد قرین وے شیطان بود کہ شہوت را اندر پیش دل وے سے آراید و بیج صحبت
 اندر حکم حرمت و امان چوں زنا شوی نباشد اگر حجاب است و موافقت باشد و بیج عقوبت و مشغولی
 چندان نبود کہ چوں زن ناجنس باشد پس درویش را باید کہ نخست اندر کار خود ناقل کند و آفتہا
 تجربہ و ازاں تدریج اندر پیش دل صورت کند تا دفع کد ام آفت برنش سہل تر بود و متابع
 آن باشد کہ در جملہ تجربہ و آفت است یکے ترک سنتے از سنن و دیگر پروردون شہوتے
 اندر دل و خطر بودن اندر حرام و تدریج را نیز دو آفتست یکے مشغولی دل بغير و دیگر غفلت
 تن از برائے خطر نفس و اول این مسئلہ بغزلت و صحبت باز گردد آنکہ صحبت اقتدار کند یا
 خلق اورا تدریج شرط باشد و آنکہ عزالت جوید از خلق اورا تجربہ زینت بود و پیغمبر گفت
 صلی اللہ علیہ وسلم سید و اسبق المفردون - یعنی بر دیگر مفردان بر شہادت گرفتند
 و حسین بن ابی الحسین بصری گوید بخا المخفون و هؤلاء المتقلون - از ابرہیم خواص طایفہ
 کہ گفت پیغمبر اندر اہم بقصہ زیارت بزرگے کہ آنجا بود و چوں بخانہ وے کہ رقم خانہ ہمہ

پاکیزہ چنانکہ بعد جائے اولیاء بود۔ و اندر دو محراب ساخته۔ در یک محراب آن پیر نشینست۔ و
 اندر محراب دیگر عجزہ پاکیزہ۔ و روشن نشینست۔ و بہر دو ضعیف گشتہ از عبادت بسیار۔ یا مدن
 من شادی بسیار نمود۔ و ہر روز آنجا ہجوم۔ و چوں باز خواستم گشت پرسیم انان پیر کہ اس
 عقیقہ ترا چہ باشد۔ گفت از یک جانب دختر عم۔ و از دیگر جانب عیال من۔ انعم اناریں سر ہر وقت
 بیگانہ وارد دیدم۔ تا اندر صحبت گفت از سہ شصت و پنج سال بہت متاچانست۔ گفتم کہ علت این مرا
 بگوئی۔ گفت بد آنکہ مادر کوئی عاشق بیکدیگر بودیم۔ و پادرو سے اورا بمن نمیداد۔ کہ دوستی ما مہر
 بیکدیگر معلوم دے گشتہ بود۔ تا سہ سچ آن بکشی ہم۔ تا پادرو سے وفات یافتہ۔ پادریں ہم فہ
 بود اورا بمن داد چوں آن شب ابتداء بیکدیگر رسیدم۔ و سہرا گفت دانی کہ خدا سے تعالیٰ یا ما چہ
 نعمت کہ امت کردہ است۔ کہ ما را بیکدیگر رسانید۔ و دہائے ما از ابتلاء و آفتائے ناخواب
 فارغ کرد۔ گفتم بے گفتا پس ما مشیت خود را از ہوائے نفس باز داریم۔ و ہر از خود زبرد پسے
 آریم۔ و سر خدا سے را عبادت نیم۔ شکر این نعمت را کہ گفتم صواب آید۔ و دیگر شب ہماں گفت۔
 سہ دیگر شب من گفتم کنوں دو شب برائے تو شکر بگذاریم۔ مشیت از برائے من نیز عبادت
 کنیم۔ کنوں شصت و پنج سال است۔ کہ ہر آردہ و یا بیکدیگر نازدیم۔ بحکم ملامت۔ و ہمہ عمر
 اندر شکر نعمت میگذاریم پس چوں درویشی صحبت اختیار کرد۔ باید تا فورتن آن مستورہ از حلال
 سازد۔ و ہمیش از حلال گذارد و تا از حقوق خداوند و از امر و سے چہرے باقی مانده باشد بحفظ نفس
 خود مشغول نشود۔ و چوں اورا تو بدگذارد قصد فرارش و سے کند۔ ترخص و مراد خود را اندر خود
 کشد۔ و با خداوند تعالیٰ بر وجہ مناجات بگوید بار خدا یا تو شہوت اندر خاک آدم ہر شستی مرا با دانی
 عالم را۔ و اندر علم خود خواستی کہ مرا این صحبت باشد یا رب این صحبت من دو چیز را گرداں۔ یکے سر
 حرص حرام را بحال۔ و دیگر فرزند بی وضعی مرا از دانی دار۔ نہ فرزندے کہ دل من از تو مشغول کند۔
 و از سہیل بن عبد اللہ شمری سے آید کہ اورا پیر سے بیاد ہر گاہ کہ بخوردگی از ماور طعام خواستہ ماورین
 گفتے از خدا سے خواہ۔ اندر محراب شہر سے رو سجدہ کر دے۔ ماورین آن مرا و اندر نہاں بد و دادے۔
 بے آنکہ و سے بدالستے کہ آن ماور وادہ است۔ تا خوشے بدر گاہ حق گیر۔ و روزے از ہر پیرستان اندر
 آمد۔ و ماورین حاضر نمود۔ و سر سجدہ تھا و خدا سے تعالیٰ آنچہ بایست او بود پدیدار آورد۔ و اندر آمد
 و آن بیدر گفت لے پس این از کجاست۔ گفت از آنجا کہ ہر بار بود چوں زکریا صلوات اللہ علیہ
 بنزدیک مریم رضی اللہ عنہا اندر آمدے۔ و تا بستان میوہ زمستانے و پیرے۔ و ہرستان میوہ

تابستانی و پدیده بر روی تعجب پرسید - اَتَى الْكَافِرُ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عَمَلِ اللَّهِ - وے گفته این از پیش
خداست - باید که استعمال سنتی مروریش را اندر طلب دنیا و حرام و شغل دل نیکنند که پاکیزه و پیش اندر
خرابی دل و سب بود چنانکه خرابی توانگر اندر خرابی سرای و فغانا پس آنچه توانگر را خراب شود آزا
عوض نباشد - و اندر زمانه نامکن نگردد که کسی رازنی موافقه باشد بے یالیت زیادت و فضول و
طلب محال - و از آن بود که گویید و شریف اختیار کردند - و رعایت آل خیر بر دست گرفتند -
که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم خیر الناس فی آخر الزمان خفیف الحاد قیل یا رسول الله وما
خفیف الحاد قال انذی لا اهل له ولا ولد له - و نیز گفت سید و سابق المفسرون - یروید که مفسران
پیشا سبقت گرفتند - و اجماع عثمان بن عفان طریقت بر آنکه بهترین و فاضلترین مجردان - اگر دل
از آفت خالی باشد و طبع شان از اراوت ارتکاب معاصی و شہوات معترض و عوام در ارتکاب
شہوت خیر مرور که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم یحب الی من دبا کتلت الطیب و النساء
و جعلت قوۃ عینی فی الصلوة - نیت سازند و گویند چون زنا محبوس و سب باشند تا نروج
فاضل باشد - گویم که پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم لی حرفتان النقص و الجحد پس چہ درست از
حرفت میدارند اگر آل محبوس و یست این حرفت است پس حکم آنکه مرہواتاں را بدان سبب بیشتر
است مرہواسے خود را محبوب پیغمبر خدا نماند محال باشد - کسی پنجاه سال متابع ہواسے خود بودہ باشد
پندار و متابعت سنت است - و بر غلط عظیم باشد - و در جملہ نخستین فتنہ کہ بر سر آدم علیہ السلام مقدر
بودہ است - ہمہ اسل آل زنی بود اندر بہشت - و نخستین فتنہ کہ اندر دنیا پدید آمد - ہمہ سبب آل زنی
بود یعنی فتنہ زانیل - و قابیل و چون خداوند تعالی خواست - کہ عذاب کند ہم سبب آل زنی بود -
و الی یومنا ہذا ہمہ اسباب فتنہ ہاسے دینی و دنیاوی زنا نند - پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم -
ما ترک بعدی فتنۃ اضد علی الخصال من النساء - بیچ فتنہ نکذا شتم پس از خود زیانکار نہ بر مردان
از زنان پس فتنہ ایشان اندر ظاہر چند نیست - اندر باطن خود چگونہ باشد - و من کہ علی بن عثمان
الجلالی ام رضی الله عنه از پس آنکہ مراحتی تعالی یازده سال از آفت تزویج نکاہ داشته بود - ہم تقدیر
کرد تا بفتنہ اندر افتاد - و ظاہر و باطن اسیر پیچھے گشت - بے آنکہ رویت بود - و یک سال
مستغرق آل بودم - چنانکہ نزدیک بود کہ دین بر من تباه شود - تا حق تعالی بکمال لطف - و تمام
فضل خود عصمت را با استقبال دل بچارہ من فرستاد - بر حمت خلاصی الزانی داشت - و الحمد
للہ علی جزیل نعمائہ - و در جملہ قاعدہ این طریقت بر تخرید ہواہ اند - چون نزد تخریب حال نگردان

شد و هیچ شکر نیست عاقل از عساکر شهوت الا که آتش آرزو با جتهاد بتواند نشاند از آنچه آتش که
از تو خیزد آتش دفع آن هم تو باشد غیر که نیاید تا آن صفت از تو زایل شود و زوال شهوت
بد و چیز باشد چنانکه آنکه اندر سخت تکلف در آید و دیگر آنکه از دایره کسب و مجاهدت بیرون باشد
اما آنچه اندر سخت تکلف مقدور آدمی است آن گرسنگی باشد و آنچه از تکلف بیرون است یا
یا خوشی مطلق است و یا محبت صادق که بتفاریق هم جمع شود و محب سلطان خود اندر آنچه
جسد پرانده کند و جمله خواص را از وصف ایشان محضول کند و کل بنده را جاگرداند و هرگز با
از دے فانی گرداند و احمد حماد سرخی که ماوراءالنهر رفیق من بود مردی محترم بود و بر آن گفتند
ترا حاجت آید به نزد من و من دے گفت نه گفتند چرا گفت ز آنچه من اندر روزگار خود یا غائب باشم
از خود یا حاضر بخود چون غائب باشم خود از کونین یادم نیاید و چون حاضر باشم نفس خود را چنان
دارم که چون نامی بیاید پندارد که هرگز خود را فتم پس شغل دل کار عظیم باشد بهر چه خواهی گو
باش و اگر دے گفتند که ما نیز اختیار خود اندر دو حال منقطع کنیم تا از حکم و تقدیر پرده غیب
چه ظاهر شود اگر تجرید نصیب ما آید اندر آن بعفت کوشیم و اگر نزد من بود مصالح سنت باشم
و بقرع دل کوشیم که چون داشت حق پاینده باشد تجرید بنده چون تجرید یوسف علیه السلام بود
در بلائی که اندر حال قوت برادر از مرد خود دے بگردانید و بقرع هوا و رویت عیوب نفس
خود مشغول شد اندر آن وقت که زلیخا با دے خلوت کرد و تزویج و دے چون تزویج ابراهیم بود
از غایت اعتمادی که ویرا با حق تعالی بود شغل اهل را شغل او داشت تا چون ساره رشک پیدا
کرد و تعلق بغیرت کرد ابراهیم با جبر ابر گرفت و بواوی غیبه می زرع برد و بخداوند سپرد و دے
از ایشان بگردانید تا حق تعالی بداشت خود ایشان را پرورد چنانکه خواست پس هلاک بنده نه اندر تزویج
و تجرید است که بلائی که اندر اثبات اختیار و متابعت هوای خود است و شرط آداب
متاثر است که او را دے از او دے فوت نشود و احوال مصالح نه و اوقات شولیده نه
و با اهل خود شفیق باشد و نفقه حلال سازد و از برای اوای نفقه دے رعایت ظلمه و
سلاطین نکند تا اگر فرزندی باشد بشرط باشد و اندر حکایات معروفست که احمد بن حرب نیشاپوری
رضی الله عنه روزی با جماعتی از رؤسا و سادات نیشاپور که بسلام آمده بودند نشست بود
که آن پسر شراب خوارش سرمست و درود زنان و سرودگوییان اندر آید و بایشان برگذشت به
بیحرمتی و از کسی نیندیشید آن جمله متغیر شدند احمد آن معنی اندر ایشان بیدید گفت شما را چه

بود که اخیر پدید آمد گفتند برگزشتن این پسر برین حال بر تو مانشویر زده شدیم - و وے از تو
 نیندیشید - احمد گفت وے معذور است - زانچه شبے مار از خانه همسایه چینه آوردند خورنی
 من و عیال من ازال بخوردیم - آن شب مار صحبت بود این فرزند ازال پیوست - و خواب بر ما
 افتاد و او را مانند چو بامداد شده بود نتیج حال خود کردیم - و پال همسایه باز گشتیم تا آنچه
 فرستاده بودند کجا بود - و گفت از عروسی آورده بودند - چو نگاه کردیم از خانه سلطانی رفته
 بود - و شرط آداب مجروح آنست که چشم را از نا شائست نگاهدارد - و نا دیدنی نه بیند - و نا شنودنی
 نشنود - و نا اندیشیدنی نیندیشید - و آتش شهوت بگری بنشانند - و دل از دنیا و مشغولے
 حوادث نگاهدارد و مرهواسے نفس را علم و الهام نکوید - بوالعجبی شیطان را تاویل سازند
 تا بنزدیک طریقت مقبول باشد - این است اختصار آداب صحبت و محالیت - و الله اعلم

کشف الحجاب العاشق بیان منطقهم و حد و القائلهم

و حقائق معانیهم - بدان اسعدک الله تعالی که مراد بر صنعت را و ارباب هر مقام
 را باید یکدیگر اندر جریان اسرار خود عبارت است - و کلماتی که بجز الشیاء محض آن ندانند - و مراد از
 وضع آن عبارات دو چیز باشد یکی حسن تفهیم - و تسهیل خواص را تا بفهم مرید نزدیکتر
 باشد - و دیگر گمان سر را از گسائی که اهل آن علم نباشند - و دلائل این واضح است چنانکه اهل
 لغت مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون نقل ماضی فعل مستقبل و صیغ و مغل و نحو
 و لغت و ناقص و آنچه بدین ماند - و اهل نحو مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون رفع
 و ضم و نصب و فتح و خفض و کسر و جزم و حیر و منصرف و لا یصرف و آنچه بدین ماند - و
 اهل عروض مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون بحر و دو اکر و سبب و قند و فاصله
 و آنچه بدین ماند و محاسن مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون فرد و ثویج و ضرب
 و شمر و کعب - و جاز و اضافت و تضعیف و تنصیف و جمع و تفریق و آنچه بدین ماند - و
 قهراً مخصوص اند عبارت موضوع خود چون عدل و معلول و قیاس و اجتهاد و رفع و الزام
 و آنچه بدین ماند و محققان مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون مستند و منکر و احاد و متکثر
 و جرح و تقدیر و آنچه بدین ماند - و متکلمان مخصوص اند عبارت موضوع خود - چون عرض
 و جوهر و کل و جزء و جسم و حرکت و غیر و غیر و مبیح و آنچه بدین ماند پس این طالع را نیز الفاظ
 موضوع است میرنگون و ظهور سخن خود را - تا اندر طریقت خود بدان تصرف کنند - و آنرا که

خواهند مقصود خود باز نمایند و از آنکه خواهند پیوشانند پس این بعضی از این کلمات را بیان میفرماید
بیام - و فرق کنم که بیان کلمه و کلمه مرادشان از آن چه چیز باشد تا ترا و خوانندگان این کتاب
را فائده تمامتر شود و مراد عاقل نیک حاصل آید انشاء الله عزوجل - فمن ذالك الحال والوقت
والفرق بینهما وقت اندر میان این طائفه معروفت - و مشتاق را اندرین سخن بسیار است
و مراد من اثبات تحقیق است و نه تطویل بیان پس وقت آن بود که تیره بدان از ماضی و مستقبل
فارغ شود چنانکه در آنکه از حق بدلی او پیوندد و سر او را بدین جمع گرداند چنانکه در کشف
آن مجتبع شوندند از گذشته یا آیدش - و نه از نا آمده - پس همه خلق را اندرین دست اندر سب و
ندانند که سابقه ما بر چه رفت - و عاقبت ما بر چه خواهد بود - جز خداوند آن وقت را که گویند
علم ما مر عاقبت و سابقت را ادراک نتواند کرد - ما را اندر وقت با حق تعالی خوش است که اگر
بفرد مشغول گردیم - و با اندیشه آن بر دل گذاریم - از وقت محجوب نشویم - و حجاب پرانگی نیم
باشد پس هر چه دست بدان نرسد اندیشه آن محال باشد چنانکه پس مسجد خراز رضی الله عنه گویند
که وقت غریب خود را جز بجزیر ترین چیز باشد مشغول کن - و عزیز ترین چیز باشد بده مشغول باشد
بین الماضی والمستقبل - و رسول گفت صلی الله علیه وسلم لی مع الله وقت لا یسعی فیہ
ملك مقرب ولا نبي مرسل - مرا با خدا و تعالی وقتی است که اندران وقت هنر و هنر عالم
را بر دل من گذر نباشد و در پیش من خطر نه - و از آن بود که چو شیب معراج زمرت ملک زمین
و آسمان را بر روی عرشه گردانید پیچ چیز باز ننگر گشت - تا خداوند گفت عزوجل - ما نأخذا غلبا
و ما نأخذنا زانچ مصطفی صلی الله علیه وسلم - عزیز بود و عزیز را جز بجزیر ترین مشغول نکنند پس اوقات
موجود و وقت باشد - یک اندر حال فقر و دیگر اندر حال و جدی و در محل وصال - و یک در
محل فراق - و اندر هر دو وقت او مقهور باشد - زانچه در وصل و طش سخی باشد و در فصل فصلش
هم سخی - و اختیار و انتخاب و ساندراں میان ثبات نیاید تا او را وصف بتوان کرد - و چون
دست اختیار برده از روزگار بفریاده شود و آنچه کند زمینده وقت باشد و از جنیده آید
که گفت درویش دیم اندر بادیه در زیر منیا نسی نشسته اندر جائی صعب و بامشقت گفتیم
لے برادر ترا چه چیز اینجا نشاند است بدین ساکنی اندرین جائی بدین صعبی گفت بدانکه مرا وقتی
بود اینجا صانع شده است - اکنون بدینجا شسته ام - و اندو بهنایم - گفت چپ گاه هست تا اینجا گفت
دوازده سال است کنون شیخ هستی در کار من کنه تا باشد که مراد خود برسم - و وقت خود باز یاجم جیده

گفت من فرتم و حج کردم و اوراد عاکردم اجابت شد و وے بمراد خود رسید چون باز آمدم و پرانتم
 بهما سناش سہ گفتم ای جو انہر و کنوں کہ وقت بازیافتی چہ ازینجا فرزند نشوی گفت ایہا شیخ جانم
 را ملازمت کردم کہ محل و حشمت بود و سرمایہ اسحاق کم کردہ بودم روا باشد کہ انفل بجائے را کہ سرمایہ اسحاق
 بازیافتم و محل انس نسبت بگذارد شیخ بسلاست برو کہ من خاک خویشتن را با خاک اس جانم گاہ
 بر خواہم میخت تا بقیامت سر ازین خاک برآرم کہ پایہ انس و محل سر و نیست شہر
 فکل امری یونی الجمیل محبب و کلی مکان ینبت الغرا طیب

پس چیرے کہ حکم آن اندر تحت کسپ آدمی اندر نیاید تا بتکلف حاصل کند بہ بازار نفروشد سنا جانم
 آن بدید و وے را اندر جلب و رفع آن ارادت نبود و بہر و طرف وے اندر رعایت آن بساوی
 بود و اختیار بندہ اندر تحقیق آن باطل و مشایخ گفتہ اند کہ الوقت سیف قاطع از آنکہ صفت شمشیر
 بریدن است و صفت وقت نیز بریدن و وقت پنج مستقبل و ماضی بود و اندوہ وے و فر
 از دل محو کند پس صحبت شمشیر با خطر بود اما ھذاک و اما ملک و یا ملک گردانہ یا یاداک گردانہ اگر
 کسے سزاسال شمشیر را خدمت کند و کتف عزیز خود را حاصل اوسازد اندر حال برایش تمیز کن
 میان گردن صاحب خود و ازاں غیر وے از انچہ صفت وے قہر است با اختیار گردن صاحب
 وے تہراز وے زائل نشود و حال وے از وے بود بر وقت کہ اورا مزین کند چنانکہ روح صاحب را
 و لا محالہ وقت بحال محتاج باشد کہ صفائی وقت بحال باشد قیامش بدال بود پس چون صاحب
 وقت صاحب حال شود تغیر از وے منقطع شود و اندر روزگار خود مستقیم شود کہ تا وقت بحال
 زوال روا بود چون حال بد و پیوست جملہ روزگارش وقت گردد و زوال برآں روا باشد و آنچه
 آمد شد نماید از کنون و ظہور بود چنانکہ پیش ازین مر صاحب وقت را نازل وقت بود و ممکن غفلت
 روا بود و بر صاحب غفلت کنوں نازل حال باشد و ممکن وقت از انچہ بر صاحب وقت غفلت
 روا بود و بر صاحب حال روا باشد و گفتہ اند الحال سکوت اللسان فی فنون البیان
 زبان صاحب حال از بیان حالش ساکت بود و معالفتش بتحقیق حالش ناطق و ازاں بود کہ
 اس پیر گفت رضی اللہ عنہ اللہ ال عن الحالی محال کہ عبارت از حال محال باشد از انچہ حال
 فناے مقال بود و استاد ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ گوید کہ اگر اندر دنیاے یاد و عقبے سرور است
 یا شور نصیب و وقت آن بود کہ اندرانی و یاد حال چنین نباشد کہ آن وارد نیست از حق یہ بندہ
 چون بیاید این جملہ را ز دل نفی کند چنانکہ یعقوب علیہ السلام صاحب وقت بود گاہ از فرق

اندر قراق چشم سفید میکرد و نگاه از وصال اندر وصال پدیا میشد - نگاه از سویه چوں سویه شربت - و نگاه از ناله چوں ناله - و نگاه از روح چوں روح بود - و نگاه از سر و چوں سرور و ابراهیم علیه السلام صاحب حال بود - نه فراق مبدید تا محزون بود - و نه وصال تا مسرور و شاد - ستاره و ماه و آفتاب جمله در حال می میکردند - و در اندر رویت از جمله فارغ - تا در هر حقیقتی که نیست همه حق و حقیقت و بیگشت - لا احب الی ذلین - پس نگاه عالم جمیع صاحب وقت شود - از آنچه اندر مشاهد غیبت بود - و از فتنه حبیبی لیس محل و حشمت بود - و نگاه بظراحی دلش چوں جهان باشد اندر نعیم مشاهد که هر زمان از حق بدو تخته بود - و بشماره باز صاحب حال را اگر حجاب باشد یا کشف نعمت یا بلا جمله بر دوی یکسان شود - که دوی پیوسته اندر محل حال باشد پس حال صفتی مراد بود - و وقت در حقیقت مرید یک در رحمت وقت با خود بود - و یک در قرح حال با حق - فشتان من المنزلهین - و الله اعلم بالصواب

ومن ذلك المقام والممكن والتفرق بينهما مقام

عبارت است از اقامت طالب بر ادای حقیقت مطلوب - بشاری اجتهاد و محنت بخت و - و هر چه که را از مریدان حق متفاوت است - که اندر ابتدای درگاه طالب شانرا سبب آں بوده است - و هر چند که طالب از هر مقامی بهره نیاید - و بر هر یک که گذر میکند قرارش بر یک باشد از آنچه مقام و اداست آں از ترکیب و جبلت باشد - نه روش و معاملت - چنانکه راه خداوند عزوجل را از خبر داد از قول مقدس - و ما من الا که مقام معلوم - پس مقام آدم علیه السلام توبه بود - و از ان نوح علیه السلام زهد - و از ان ابراهیم علیه السلام تسلیم - و از ان موسی علیه السلام انابت - و از ان داود علیه السلام حزن - و از ان عیسی علیه السلام رجاء - و از ان یحیی علیه السلام خوف - و از ان یسعی ماضی را اندر علیهم السلام ذکر - و هر چند که هر یک را اندر هر محل سرس بود - از خبر رجوع شان بدان مقام اصطناع شود و بود - و من اندر مذکور محاسبات طرف از مقامات بیان کرده ام - و میان حال مقام فرقی نهادم - اما آنچه از این مقدار چاره نیست - و بدانکه راه خداوند عزوجل بر سه قسم است یک مقام و بدلی حال و سه دیگر ممکن - و خداوند عزوجل همه انبیاء را از این سه بیان کردن راه خود فرستاد - تا حکم مقامات را بیان کنند - و بعد از بیست و چهار هزار پیغمبر اندر باسد و بیست و چهار هزار داند مقام - و با آن پیغمبر ماضی الله علیه السلام اهل هر مقام را حاصله پدید آید - و بدایا جای پیوست که کسب خلق از ان منقطع شود - تا دین تمام شود بر خلق - و نعمت بغایت رسیده تا خداوند عزوجل گوشت - اَلْیَوْمَ اكْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَیْکُم نِعْمَتِی الْاِیة - آنگاه ممکن ممکنان پدید آید - و اگر خواهی که احوال چهار پیغمبر

و مقامات را شرح دهم از مراد باز نامم. اما تکلیف عبارتست از اقامت محققان اندر محل کمال و در جری اعلی
پس اهل مقامات را از مقامات گذر ممکن بود و از درجه تکلیف گذر محال باشد. از آنچه مقام درجه
میباشد یا نیست و تکلیف قرارگاه منتهی بماند. از بدایت بهمانست گذر باشد و از نهانست گذشتن رود
نادر و از آنچه مقامات منازل راه باشد و تکلیف قرارگاه پیشگاه دوستان حتی اندر راه عاریت باشد
و اندر منازل برگانه سرایشان در حضرت بود و در حضرت آلت آفت بود و ادوات غیبت و
علت و اندر چاه غیبت شعر و مدح و جان خود را مدح بمحاملت کردند و و تا چندگاه بر نیامده
شعر و اندر ندید و چنانکه چون شاعر عیسی حضرت مدح و رسید شمشیر کشید و و پائے استوار
پیدا شد و شمشیر شکسته و مراد از آن بود که مراد استوار پیدا است. تا سافت حضرت
تو بدان بنور دم و شمشیر بدانکه ماحضرواں خود را که مراد از خدمت تو مانع بودند از خود باز دارم اکنون
که بتور رسیدم آلت سافت بچه کار آید ستور کشتم که رجوع از تور و اندام و شمشیر شکسته که قطع از درگاه
تو بردن نگذارم و چون چند روزی برآمده از نگاه شعر بر خواند و و حق تعالی موسی را صلوات الله
علیه هم برین فرمود که که چون بقطع منازل گذارشتن مقامات بجل تکلیف رسید و اسباب تلویح از
وے سافت شد حق تعالی بفرمودش فَاخْلَعْ عَنْكَ وَ اَنْ عَصَاكَ تَعْلِيْن اِنْ يَأْتِيكَ مِنْ يَدِيْكَ
و عصا بقیلن که آن آلت مسافتست و اندر حضرت وصلت و حثت آلت مسافت محال
باشد پس ابتداء دوستی طلب کردن بود و انتها قرار گرفتن آب تا اندر رود باشد و رواں بود
چون بدریارسید قرار گیرد و چون قرار گرفت ظلم بگردانید تا هر که آب باید بصحبت وے میل نکند
بصحبت وے آنکس میل کند که او را جوهر باید تا بترک جال بگوید و مشقه طلب بر پائے بند
دو سرنگول سار بدال دریا فرو شود یا جوهر غریز و در مکنون بدست آرد و یا جان غریز خود فنا
کند و یک گوید از مشایخ رحمهم الله التملین دفع التلویح ممکن دفع تلویح است و تلویح هم
از عبارت این طائفه است چون حال و مقام با یکدیگر مجعته نزدیکه بدال و مراد از تلویح بغیر
و گشتن از حال بحال خواهند و مراد ازین کلمه آنست که متشکن مشرود نباشد و زخمت یکسر
بحضرت برده باشد و اندر شمشیر غیبه از دل بسترده نه محاملت رود که ظاهرش را بدل کند و
نه محالی باشد که حکم باطلش متغیر گرداند چنانکه موسی صلوات الله علیه السلام مستون بود حق
تعالی یک نظر بطور تجلی کرد و روشن اندوے بست چنانکه خدای گفت غر و جل و خرا موسی
صعدا و در رسول الله صلی الله علیه و سلم متشکن بود از نکته تا قاب قوسین و عین تجلی بود از حال

نه بگشت و منتظر نشد و این درجه اعلی بود و الله اعلم پس مکیمن برود و گویند باشد یکے آنکه نسبت
آن بشاهد حق باشد و یکے آنکه اضافت آن بشاهد خود باشد از آنکه نسبت مکیمن فی شاهد خود
بود و باقی الصفة باشد و آنرا که حواله بشاهد حق بود فانی الصفة باشد و مر فانی الصفة را نحو و نحو
نحو و نحو و فانی و فانی و وجود و عدم درست نیاید از آنچه اقامت این اوصاف را موصوف باید
و چون موصوف مستغرق باشد حکم اقامت و صفا و صفت از وی ساقط بود و اندرین معنی سخن
بسیار راست و من بدین اختصار میگویم و یا الله التوفیق

ومن ذلك المحاضرة والمكاشفة والفرق بينهما

بر حضور دل افتد اندر لطایف بیان و مکاشفه بر حضور تحریر افتد اندر خطیبه عیالی پس محاضر اندر
شواهد آیات باشد و مکاشفه اندر شواهد مشاهدات و علامت محاضر دوام تفکر باشد و اندر رویت
آیت و علامات مکاشفه دوام تحیر اندر کمنه عظمت و فرق میان آنکه اندر افعال متفکر بود و میان
آنکه اندر جلال متحیر که ازین دو یکے رویت خلقت بود و دیگر قرین محبت و ندیدنی که چون خلیل
صلوات الله علیه اندر ملکوت آسمانها نگاه کرد و اندر حقیقت وجود او تأمل و تفکر کرد و دلش
بدان حاضر شد بر رویت فعل طالب فاعل گشت تا حضور وی فعل را نیز دلیل فاعل گردانید تا
اندر کمال معرفت گفت ای و جودت و جمعی للذی فطر السموات و الارض حنیفاً و صدید
راصلی الله علیه و سلم چون به ملکوت بروند چشم از رویت کل فرا کرد و دل ندیده و خلق ندیده و خود را بهم
ندیده و بفاعل مکاشف شد پس اندر کشف شوق بر شوقش بهیمنه و در خلق بر خلقش زیادت باشد
طلب رویت کرد و رویت در وی نبود و راس قریب کرد و قریب ممکن نشد قصد وصلت کرد و وصلت
صورت نیست بر هر چند که بر دل حکم تنزیه و دوست ظاهر تر شد شوق بر شوق زیاده تر شد نه روی
اعراض بود و نه امکان اقبال و تحیر شد آنجا که خلقت بود و حیرت کفر نمود و آنجا که محبت بود و وصلت
مشک اندر و حیرت سر یاب شد از آنچه آنجا در خلقت حیرت اندر تسبی بود و آن شرک باشد و در محبت
حیرت اندر بگنجی و این تو حیدر باشد و ازین معنی بود که پیوسته بشی گفته یار دلیل المتحیدین زدنی
تحید و آنرا آنچه زیاده و تحیر اندر مشاهده زیاده و درجه باشد اندر حکایات مشهورات که چون ابو سعید
خر از رضی الله عنه با برادر هم سعد علوی بر لب دریا آن دو سمت خدا را بدیدند پس بدیدند از وی
که راه حق چه چیز است و گفت راه حق دو است یکے راه عوام و دیگر راه خواص گفتند این
را شرح کن و گفت راه عوام آنست که تو بر آنی که بچلته قبول کنی و بچلته تر و راه خواص آنکه

ایشان نه محفل بیند نه علت - و حقیقت این حکایات بشیخ گذشته است و مراد جز این نیست - و بالله التوفیق -
ومن ذلك القبض والبسط والفرق بينهما - بدانکه قبض و بسط
 دو حالت انداز احوال است که تکلیف بنده از آن ساقط است چنانکه آمدنش بکسبه نباشد و
 رفتن بجهنم نه - و خداوند گفت عزوجل **وَاللّٰهُ يَفْقَهُ وَكَيْفُ السَّيِّئِ** پس قبض عبارتست از قبض
 قلوب اندر حالت حجاب - و بسط عبارتست از بسط قلوب اندر حالت کشف - و این هر دو از
 حق است - بلی تکلیف بنده - و قبض اندر روزگار مریوان - بقول این گروه که قبض و بسط اندر این
 معنی حل کنند - و از مشایخ گروهی بر آنند که رتبت قبض رفیع تر است از رتبت بسط هر دو
 معنی را یکے آنکه ذکرش مقدم است اندر کتاب - و دیگر آنکه اندر قبض گذارش و قهر است -
 و اندر بسط نوازش و لطف - و لا محاله گذارش بشریت و قهر نفس فاضلتر باشد از هر دو رتبت
 و لطف - از آنچه آن حجاب اعظم است - و گروهی بر آنند که رتبت بسط رفیع تر است از
 رتبت قبض - از آنچه تقدیم ذکر قبض اندر کتاب علامت تقدیم فضل بسط است - از آنچه
 اندر عرف و عبادت عرب است که اندر ذکر مقدم دارند هر چند بر آنکه اندک فضل مؤخر بود و چنانکه
 خداوند گفت عزوجل **فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ**
يَأْذَنُ اللّٰهُ - وَنَزَّلْنَا ذِكْرَ التَّوَابِينَ وَنَحْنُ الْمُنْتَظَرُونَ - و نیز گفت یا مومنین
إِنِّي لِرَبِّكَ وَاسْجُدُ وَاقْبَلْ مع آواز کعبان - و نیز گفت اندر بسط سرور است - و اندر
 قبض ثور و سرور عارفان جز در اول معرفت نباشد - و ثور نشان جز در فضل مقصود نه - پس
 قرار اندر محل اول بهتر از قرار اندر محل فراق - شیخ من گفته که قبض و بسط هر دو بیک معنی است -
 که از حق بی بنده پیوندد - چون آن معنی بر دل نشان کند یا سر پا نشود و نفس مشهور
 و نفس سرور اندر قبض قلب - یکے بسط نفس و یکے باشد - و اندر بسط سرور - و یکے قبض نفس
 و یکے بود - آنکه از آن معنی بجز این عبارت کند لغویج الفاس باشد - و از آن بود که یازید گفت
فَبَقِيَ السَّلَوبُ فَبَقِيَ النَّفْسُ پس نفس مقبوض از خلل محفوظ باشد - و سر بسط او از دل
 مضبوط - از آنچه اندر دوستی غیر مذمت است - و قبض علامت غیرت حق تعالی باشد
 و دوست را با دوست معاشرت شرط است - و بسط علامت معاشرت باشد - و اندر آثار
 معروفست که تا بچی بود و گریست - و تا عیال بود و بخندید - از آنچه سخی بمنقبض بود و عیال مضبوط
 چون فرا گیرد ریدند - سخی گفته یا عیال امین شری از قطعیت - عیال گفته یا بچی

نویسد رندی از رحمت پس نه گریستن تو حکم ازلی برگرداند و نه خنده من قصدا کرده را باز گرداند
 لا قبض ولا یسط ولا یطس ولا یش ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس ولا یس
 الله - جز آن نباشد که بوده است +

ومن ذالک الانس والهیة والفرق بینهما -

بدان اسعد که هیبت و انس دو حالت اند از احوال صغایک طریق حق و از انس است
 که چون حق تعالی بول بنده بجلی کند بشا بهر جمال نصیب و اندران هیبت بود و باز چو
 بدل بنده بجلی کند بشا بهر جمال نصیب و اندران انس باشد تا ازل هیبت از جمال انس
 بر تعب باشد و اهل انس از جمالش بر طرف پس فرق بود میان دے که از جمالش اندران
 دوستی سوزاں بود و از آن دے که از جمالش اندر نور مشاهده فروزاں پس هر دے از مشایخ
 گفته اند که هیبت درجه عارفان است و انس درجه سمریان - زانچه هر که اندر حضرت
 حق و تنزیه صافش قدم نهانتر بود هیبت را بر دلش سلطانی بیشتر بود و از انس طبعش نفوذ
 زانچه انس با مجلس باشد و چو مجلس عجمت و مشاکلت بنده را با حق مستحیل باشد انس
 با وے صورت نگیرد و از وے بجلی نیز انس محال باشد و اگر انس باشد با وے ممکن
 شود و وے که وے غیر وے باشد زانچه آن از صفت بنده باشد و آرام بغیر اندر محبت کذب
 و دعوی و پنداشت بود و باز هیبت از مشاهده عظمت باشد و عظمت صفت حق بود و بسیا
 فرق باشد میان بنده که کارش از خود بخود باشد و از آن بنده که کارش از فاعل خود بهر بقا
 حق بود و از شبلی رحمة الله علیه حکایت آید که گفت من چندین گاه می پنداشتم که طرب اندر
 محبت میکنم و انس با مشاهده وے میکنم - اکنون دانستم که انس چیز با مجلس نباشد و باز
 که وے گفتند که هیبت قرینه فراق و عقوبت بود و انس نتیجه وصل و رحمت باشد با پادشاه
 دوستان از اخوات هیبت محفوظ باشد و با انس قرین که لا محاله انس محبت اقصا کن چنانکه
 محبت را محالست محالست مر انس را هم محال باشد شیخ من گفته عجیب دارم از آنکه گوید انس
 با حق تعالی ممکن نشود از پس آنکه گفته است - اِنَّ عِبَادِی - قُلْ لِّعِبَادِی - وَاِذَا سَأَلَکَ
 عِبَادِی - یَا عِبَادِی - لَوْ کَانَ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَلَدٌ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ - و لا محاله چون بنده این فضل
 بیند او را دوست گیرد و چو دوست گرفت انس بگیرد و زانچه از دوست هیبت بگیرد
 بود و انس یگانگی و صفت آدمی نیست که یا منعم انس گیرد و از حق یا چندین نعمت

و بار بدو معرفت باشد محال باشد که ماحد بیف بهیبت کنیم - و من گویم که علی بن عثمان الجعفی ام مفضی
 الله عنه که هر دو گروه اندرین مصیبت اند - باختلاف شان - زانچه سلطان بهیبت با نفس باشد -
 و هوای آن و فنا گردانیدن بشریت ازال - و سلطان انس با سر بود - و پروردن معرفت دهر
 حق تعالی بتجلی جمال نفس دوستان را فانی کند - و تجلی جمال سرشان را باقی گرداند - پس
 آنانکه اهل فنا بودند بهیبت را مقدم گفتند و آنانکه ارباب بقا بودند - انس را تفضیل نهادند -
 و پیش ازین باب اندر فناء و بقا شرح آں داده شد -

ومن ذالک لقهر و اللطف والفرق بینهما - این دو

عبارتست سر این طائفه را که از روزگار خود کنند - و سر او شان از قدر تائب حق باشد بقا کردن
 مراد - و باز داشتن نفس از از روزگار - از آنکه ایشان را اندر انس مراد باشد - و مراد از لطف
 تأمیدی حق باشد به بقا سر و دوام مشاهده روح و قرار حال اندر درجه استقامت - تا حدی که گروهی
 گفتند که کرامت از حق تعالی حصول مراد است - و این لطف بودند - و گروهی گفتند که کرامت
 آنست که حق تعالی بنده را بمردود خود از مراد و س باز دارد - و به پیرایش مقهور گرداند - چنانکه
 اگر نپذیرد یا شود اندر حال تشنگی - دریا خشک شود - گویند که اندر بخداد و درویش بود از محتاجان
 فقر - یک صاحب فقر بود - و یک صاحب لطف - و پیوسته با یک دیگر بنهار بودند - و هر یک
 سر روزگار خود را بر سریت نهاد - بر روزگار صاحب خود - یک میگفت که لطف از حق به بنده اشرف
 اشیا است - زانچه گفته است - اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ - و دیگر گفته که فقر از حق به بنده اکمل اشیا
 است - زانچه گفته است - وَلَقَدْ عَلَّمْنَا خُوقَ عِبَادِهِ - و این سخن میان ایشان دراز شد تا آنکه
 این صاحب لطف قصه را که کرد و به بادیه فرستاد - و یکم رسید و سالها خبر و کس نیافت - تا
 وقتی که از یک به بخداد آمد و او را دید بر سر راه - گفت ای چو بیعراق شوی - آن رفیق مرا
 اندر کرخ بگوئی که اگر خواهی تا اندر بادیه را با مشقت آں چو کرخ بغا و بینی با عجب - آں گویا
 اینک بادیه اندر حق سن چو کرخ بخداد است - چو آں درویش بکرخ بخداد بیاید و این رفیق
 او را طلب کرد - و پیغام بگذارد رفیق او گفت چو باز گردی - او را بگوئی که اندر آن شرع نباشد -
 که بادیه با مشقت را اندر حق تو چو کرخ بخداد کرده اند - تا از درگاه بگریزی - شرف درین باشد که
 کرخ بخداد را با نعمت و اجویه آں اندر حق یک بادیه گردانیده با مشقت - و س اندر آن حرم
 باشد - و از شبی که آید که گفت اندر دنیا چای خود را با خدا یا اگر آن را با خودی نگذارد -

وزمین را پائے بند من کنی - و عالم را چله بخون من تشنه گردانی من از تو برنگردم - و شیخ من گفته که سائے
 اولیای خدایند را اجتماع بود اندر میان بادیه - و پیر من حصری رخصه الله علیه را با خود آنگاه برد -
 گروهی را دیدم - هر یک بر تختی می آمدند - و گروهی را بر تختی می آوردند - و گروهی می پذیرند - و هر یک
 می آمدند - ازین جنس حصری بدیشاں التفات نکردی - تا جویای دیدم که می آمدند - نعلین گسسته
 و عصای شکسته - و پائے از کار بشده - و سر برهنه - و اندام سوخته - و بدن ضعیف - و نحیف شده -
 چون پدید آمد حصری بر حجت - و پیش روی باز رفت - و او را برادر جوی بلند بشارت داد - گفت من متعجب شدم
 و از پس آن از شیخ پرسیدم - گفت ادوی است از اولیای خداوند که مصالح و مایات نیست - بلکه ولایت
 مصالح و نیست - و بکار مایات هیچ التفات نکنند - و در جمله آنچه ما خود را اختیار کنیم بپائے ما بود - و من جز آن
 نخواهم که حق تعالی امر خواهد - تا حق تعالی امر اندران از آفت آن نگاه دارد - و از شر نفس باز بماند - اگر اندر
 قهر وارد شوی لطف نکنم - و اگر اندر لطف وارد ادوات قهرم نباشد - که ما را بر اختیار و اختیار نیست -
ومن ذلک النقی والاثبات والفرق بینهما - و این طریقت
 رضی الله عنهم جو صفات آدمیت را با اثبات تا می دیتی نفی و اثبات خوانده اند - و منعی نفی صفت بشریت
 خواسته اند - و با اثبات اثبات سلطان حقیقت - را آنچه خود باب کل بود - و نفی کل جز بر صفات نیستند -
 را آنچه بذات در حال بقای بشریت نفی صورت نگیرد پس باید که تا نفی صفات مذموم باشد - با اثبات
 اتصال محمود - یعنی نفی دعوی بود اندر دوستی حق تعالی با اثبات معنی - را آنچه دعوی از عنوانات نفس
 باشد - و اندر جریان عادات ایشان چون حکم اوصاف مقهور سلطان حقیقت گردند - گویند که نفی صفات
 بشریت است - با اثبات بقای حق تعالی و اندرین معنی پیش ازین اندر باب فقر و صفات و فقر و بقاء
 سخن رفته است - و بر این اختصار کردم - و نیز گویند که امر ابدین نفی اختصار بنده باشد - با اثبات
 اختیار بر حق - و از آن بود که آن موفقی گفت - اختیار الحق بعد از مع علمه بعد خیر من اختیار
 عیده لنفسه مع جهله بریده - را آنچه دوستی نفی اختیار محب باشد - با اثبات اختیار محبوب - و این
 مقرر است نیز و یک همه را اندر حکایات یافتیم که در وی اندر دریای غرق میشد - یک گفت ای اخوی
 خوابی تا بری - گفت نه - گفت پس خوابی تا غرق شوی گفت نه - گفت عجب کار که نه بپاک با اختیار
 کنی - و نه نجات - گفت امر این نجات چه کار باشد که من اختیار کنم - اختیار من آنست که حق مرا اختیار کند -
 و شیخ گفته اند که کمتر من در چه اندر دوستی نفی اختیار خود است - پس اختیار حق ازلی است - که نفی آن
 ممکن نکرد و اختیار بنده عرضی بود - نفی بدال را بود - باید تا اختیار عرضی بر پائے آورد - تا اختیار

از بی بقایا به چنانکه موسی صلوات الله علیه چون بر کوه منبسط شد تا از حق تعالی رویت کرد و با حق تعالی
اختیار خود کو شید با حق گفت - دیت آری حق تعالی گفت کن ترافی - گفت ما را خدا یار دیدار حق است
و من مستحق این منع چاره فرمان آمد که دیدار حق است - اما اندر دوستی اختیار باطل است - و اندرین معنی سخن
بسیار است - اما امر او من بیش ازین نبود تا بدانی که مقصود از عبارت این قوم چه چیز است و باشد
التوفیق - و ازین معنی جمله ذکر جمع و تفرقه و فنا و بقا و غیبت و حضور گذشته است اندر مذاهب متصوفه
آنچه که ذکر صحیح و سکر و اشکال این معانی پیدا و درم آنجا باید طلبید از آنچه جاست بیان آن جمله آنجا
بود - اما بحکم لابد اینجا پیدا و درم - تا مذاهب هر کس بدان شرح شود - و الله اعلم

وَمِنْ ذَلِكَ الْمَسَامِرَةِ وَالْمَحَادَثَةِ وَالْفِرَقِ بَيْنَهُمَا

دو عبارت است از دو حال از احوال که از این طریق حق - و حقیقت آن حدیث سر باشد مقرر بسکوت
زبان یعنی محاذنه و حقیقت مسامره - دوم انبساط بود و یکتمان سر و ظاهر معنی این آن بود که مسامره
وقتی بود بنده را با حق بشتب - و محاذنه وقتی بود بر روز که اندر آن او را با حق سوال جواب بود و ظاهر
و باطنی - و از آنست که مناجات شب را مسامره خوانند - و دعوات روز را محاذنه پس حال ذکر باطنی
بود بر کشف - و از آن شب بر ستر - و اندر دوستی مسامره که ملتر بود از محاذنه - و تعلق مسامره بحال
پنجم است صلی الله علیه و سلم پس چون حق تعالی خواست تا او را وقت باشد با و سه جبرئیل را با برقی
بفرستد که فریاد تا او را بشتب از که تا بقاب تو سین رسانید و با حق راز گفت - و از و سخن
شنب - و چون به نهایت رسید زبانش اندر کشف جلال لال شده و دلش انار که غفلت متحیر و علمش از
ادراک باز ماند - و زبانش از عبارت عاجز شد - گفت لا احصی ثناء علیک - و تعلق محاذنه بحال
موسی است - که چون و خواست تا او را بحق تعالی وقت باشد از پس چهل روز از وعده و انتظار
برور بطور آمد و سخن خداوند تعالی شنید تا منبسط شد - و سوال رویت کرد و از امر او باز ماند و بهوش از
وے بشد چون بهوش باز آمد گفت - تَبَّتْ إِلَيْكَ - تا فرق ظاهر شود میان آنکه آورده باشند
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْأَلُ بِعَبْدِهِ لَيْلًا وَمِيَانِ آنکه آمده باشد - و لما جاء موسى لهيبًا بنائش شب
وقت خلوت دوستان - و روز وقت خدمت بنندگان - و لا محاله چون بنده از حد محروماند و گذرد -
او را زجر کنند باز دوست را حد نباشد تا بزرگداشتن آن مستوجب ملامت شود - که هر چه دوست
کند جز پسندیده دوست نباشد

وَمِنْ ذَلِكَ عِلْمُ الْيَقِينِ وَعَيْنُ الْيَقِينِ وَحَقُّ الْيَقِينِ وَالْفِرَقِ بَيْنَهُمَا

ہدائے حکم اصول میں جملہ عبارات از علم بود معلوم خود۔ و علم بے یقین بر صحت بیان معلوم خود و علم نباشد
و چون علم حاصل آمد غیب اندازاں چوں عین باشد ز آنچه فردا مومنائی کہ حق تعالیٰ را بینند ہم بدین صفت
بینند کہ امروزش میدان را اگر بر خلاف این بینند یا رویت صحیح نباشد فردا و یا علم دوست نیاید
امروزہ و این ہر دو طرف خلاف تو حید باشد۔ ز آنچه امروز علم خلق بدو درست باشد۔ و فردا رویت
شأن درست پس علم یقین چوں عین یقین باشد و حق یقین چوں علم یقین۔ و آنانکہ عین یقین
را باستغرق علم گفته اند اندر رویت آل محال است۔ ز آنچه رویت مرحصول علم را آلتی است۔
چوں سماع۔ و مانند این۔ چوں مستغرق علم اندر سماع محال بود۔ اندر رویت نیز محال بود۔ پس مراد این
طائفہ بدین علم یقین علم معادلت دنیا است با حکام او امور و از عین یقین علم بحال نزع و وقت
بیرون رفتن از دنیا۔ و از حق یقین علم بکشف رویت اندر بہشت۔ و کیفیت احوال آل بمعاینہ۔
پس علم یقین درجہ غلظت است بحکم استقامت شأن بر احکام امور۔ و عین یقین بمقام عارفانست۔
بحکم استقامت شأن بر سرگرا۔ و حق یقین فنا گاہ دو نداشت بحکم اعراض شأن از کل موجودات۔
پس علم یقین بمجاہدیت بود۔ و عین یقین بمواہبت۔ و حق یقین بمشاہدت بود۔ و این یکے عالم
است۔ و آن دیگر خاص و سہ دیگر خاص لخاص۔ واللہ اعلم۔

ومن ذالک العلم والمعرفة والفرق بينهما

فرق نکرہ اند میان علم و معرفت۔ و ہر دو را یکے گفته اند۔ شاید کہ حق تعالیٰ را عالم خوانند۔ و نشاید کہ
عارف خوانند مگر عدم توقف را۔ اما مشایخ این طریقت علمی را کہ مقرون معادلت و حال باشد۔ و
عالم آل عبارت از حال خود کند از معرفت خوانند۔ و مر عالم آنرا عارف۔ و ہر علمی را کہ از معنی مجرود بود
و از معاملات خالی اورا علم خوانند۔ و مر عالم آنرا عالم پس آنکہ بمعنی چیزے و حقیقت آل عالم بود اورا
عارف خوانند۔ و آنکہ بعبارت مجرود و بحفظ آل بے حفظ معینش عالم بود اورا عالم خوانند۔ و از آل
معنی راست کہ چوں خواہند کہ این طائفہ بر اقران خود استحقاق کنند اورا دانشمند خوانند۔ و مر عوام
را این منکر آید۔ و مر ادیشان نہ نکوش و نیست بحصول علم۔ مر ادیشان نکوش و نیست بہرک معاملات۔
لہذا العالم قائم بنفسہ۔ و العارف قائم بربہ۔ و اندرین معنی سخن بسیار رفته است اندر کشف المحجوب
المعرفة۔ و این جامعہ را کہایت باشد۔

ومن ذالک التعلیق والحقیقة والفرق بينهما

است مراد این قوم را کہ یکے از مجہدات حال ظاہر کنند۔ و یکے از اقامت حال باطن۔ و دو گروہ اندرین

معنی بخاطر آنکه یک علم است ظاهر که گویند فرق نکنیم از آنچه شریعت خود حقیقت است و حقیقت شریعت
 و یک گروه از ملاحده که قیام هر یک از این بے دیگری روا دارند و گویند که چون حال حقیقت کشف گشت
 شریعت برخیزد و این سخن مشبه و قرامطه و مشابیه و موسوسان است و دلیل بر آنکه شریعت اندر
 حکم از حقیقت جداست و آنکه تصدیق از قول جداست اندر ایمان و دلیل بر آنکه اندر اصل تصدیق از
 قول جدا نیست و آنکه تصدیق بے قول ایمان نباشد و قول بے تصدیق کدوش نه و فرق ظاهر است
 میان قول و تصدیق پس حقیقت عبارت است از معنی که نسخ بر آن روا نباشد و از عهد آدم
 تا بقائم عالم حکم آن متساویست و چون معرفت حق و صحت معاملات خود بخود نیست و در هر
 نیز عبارتست از معنی که نسخ و تبایل بر آن روا بود و چون احکام و اوامام پس شریعت فعل بنده بود
 و حقیقت داشت خداوند و حفظ و عصمت و سه تعالی پس اقامت شریعت بے وجود حقیقت
 محال باشد و اقامت حقیقت بے حفظ شریعت هم محال و مثال این چون شخصی باشد زنده بجان
 و چون جان از وی جدا شود آن شخص مروری شود و جان چون با وی که قیمتش مال بمقارنت
 یکدیگر است همچنین شریعت بے حقیقت ریاست بود و حقیقت بے شریعت نفاق و خداوند گفت
 وَ الَّذِینَ جَاهَدُوا فِینَا لَنُعْطِیْهُمْ سَبَلًا و مجاهدت شریعت آید و هدایت حقیقت آن یک
 حفظ بنده باشد هر احکام ظاهر را بر خود و آن دیگر حفظ حق بود در احوال باطن را بر بنده پس شریعت
 از کاسب بود و حقیقت از مواسیب نوع دیگر این حدود عبارتست که استعارت پذیرد و اندر
 کلام ایشان تفصیل شرح حکم آن مشکله بود و من بر اختصار بیان این نوع بنم آن سخن
 مرادشان از حق خداوند باشد نه آنچه این نالیست از اساطیر حق چنانکه گفت ذالک بَانَ لِلّٰهِ لَوْ
 اَنْجَحَ الْحَقِیْقَةُ مُرَادُ شَانَ بَدِیْنِ لَفَظِ اَقَامَتْ بِنْدَه باشد اندر محل قول خداوند و وقوف بر
 بر محل تنزیه آنچه بر دل گذرد از احکام لطیف الوطیات آنچه در مستوطن بود از معانی الهی
 الطیس نفی عینی باشد که اثر آن نامزد الویس نفی عینی باشد اثر آن از دل العالیق
 اسباب که طالبان تعلق بدان کنند و از مراد بازماند الویس اسباب که به تعلق کردن آن
 بر مراد است الویس ایل زیاوی الوار باشد بدل القوا ایل از راک سر مراد خود را المیجاء
 اعتماد بر حصول مراد آن المیجاء خلاص یافتن دل از محل آفت الکلیه استعراق او و
 او مبتدئ بکلیت آن الویجاء اثبات مراد و ورود نفی آن الویجاء اظهار نور بر دل به بقا
 فواید آن الطوار العلم طوع الوار معارف بر دل الطوارق وارد و بدل به بشارت

و یا بجز اندر مناجات بسبب اللطایف اشارتے بدل از دو قاتی حال المستی نہفتن احوال
 دوستی الجوی نہفتن آفات از اطلاع غیر الی اشارت اخبار غیر از مراد بے عبارت
 زبان الایماء تعریف خطاب بے عبارت و اشارت الولد حلول حافی بابل الالٹیاک
 زوال غفلت از دل الالٹیاک اشکال حال اندر دو طرف حکم حق و باطل القول از زوال
 تردد از حقیقت حال الالٹیاک محرم دل بود اندر حال وحدانیت معنی بعضی از
 الفاظ ایشان بر اختصار و الله اعلم۔ نوع دیگر این حدود الفاظیست کہ اندر توحید
 خداوند تعالی استعمال کنند۔ و اندر بیان اعتقادشان اندر حقایق بے استعارت۔ و از آفاق
 یکے تختت۔ العالم عبارتست از مخلوقات خداوند عزوجل۔ و گویند کہ ہر شے ہزار عالم است۔ و
 پنجاہ ہزار عالم فلاسفہ گویند۔ و عالم یکے عالم علوی۔ و دیگر عالم سفلی۔ و علمائے اصول گویند از
 عرش تا فرجی ہر چہ ہست عالم است۔ و در جملہ عالم اجتماع اختلافات بود۔ و اہل این طریقت
 نیز عالم ارواح و عالم نفوس گویند۔ و مرادشان نہ بود کہ مراد فلاسفہ است۔ کہ مرادشان
 اجتماع ازواج و نفوس باشد المحرث متاخر اندر وجود یعنی نبودہ و پس بہودہ القدر حکم
 سابق اندر وجود ہمیشہ بود و آنکہ ہستی او سابق بود و ہمہ ہستیہا را و این جز خداوند تعالی
 نیست۔ الازل آنچہ مراد اول نیست۔ الا پایہ آنچہ مراد آخر نیست۔ الذات ہستی چہیز
 و حقیقت آن الصفة آنکہ نعت پذیرد از آنچہ بخود قائم نیست۔ الاسم غیر ستم التسمیہ
 خیر از ستم النفی آنکہ عام ہر منفی اقتضا کند۔ الاشیاء آنکہ وجود مثبت اقتضا کند۔
 الشیئات آنکہ وجود یکے دیگرے روا بود۔ الضآن آنکہ روا نبود و وجود یکے باقیاتے وجود
 دیگرے اندر یک حال۔ النہی آنکہ وجود ہر یک بقائے دیگرے روا بود۔ ایچہ ہر اصل حیرت
 آنکہ بخود قائم بود۔ العرض آنکہ بچہ قائم بود۔ ایچہم آنکہ مؤلف بود از اجزائے پر الگ ہر
 السؤال طلب کردن حقیقت۔ ایچہ آب۔ خبر دادن از مضمون سوال الحسن آنکہ موافق امر
 بود القبح آنکہ مخالف امر بود۔ المصنفہ ترکیب امر بود۔ الظلم ہناردن چہیزے نہ بجائے خود۔
 العدل ہناردن ہر چہیزے بجائے خود۔ الملک آنکہ بران اعتراض نتوان کرد کہ او کنڈاین
 است آن حدود کہ طالب را ازین چارہ نباشد بر سبیل اختصار۔ نوع دیگر این عبارتت
 کہ بشرح آن حاجتمند باشند۔ و اندر میان متصوفہ متداولست۔ و مقصودشان بدین عبارت
 آن باشد کہ اہل لسان را معلوم گردد۔ و از ظاہر لفظ از خاطر حصول معنی خواهند۔ اندر دل۔

با سرعت زوال اس بخاطر دیگر۔ و قدرت صاحب خاطر بر دفع کردن اس از دل۔ و اہل خاطر
 متابع خاطر اہل باشند اندر امور سے کہ اس از حق تعالی باشد بہ بندہ بے علت۔ و گویند کہ خیر سنج
 را خاطر سے پیدا آمد۔ کہ جنینہ بر در است اس خاطر را خواست۔ کہ از خود دفع کند۔ خاطر دیگر کہ دل
 آمد۔ ہم بدفع اس مشغول شد۔ و دیگر خاطر بیرون آمد۔ جنینہ را دید بر در ایستادہ۔ گفت یا خیر اگر
 خاطر اول را متابع بودی۔ و سیرت مشایخ بجا آوردی مرا چندیں بر در بنایستہ ایستاد۔ و
 مشایخ گفتہ اند کہ اگر خاطر اس بود کہ خیر اشرف افتاد۔ از اس جنینہ چہ بود۔ گفت کہ چون جنینہ
 پیر خیر بود۔ لا محالہ پیر بر کل احوال مرید مشرف باشد۔ الواقع از واقع معنی اس خواہند۔
 کہ اندر دل پیدا آید۔ و بقایا بد۔ بخلاف خاطر۔ و ہیچ حال مر طالب را آلت دفع کردن اس
 نباشد۔ چنانکہ گویند خطر علی قلبی۔ و وقع فی قلبی۔ پس دلہا چلہ محل خاطر اند۔ اما وقایع جز
 بر درے صورت نگیرد۔ کہ حشو اس جملہ حدیث حق باشد۔ و از است کہ چون مرید را اندر را و
 حق تعالی بندہ پیدا آید۔ آنرا قید گویند۔ و گویند کہ او را واقعہ افتاد۔ و اہل لسان باز بواقعہ
 اشکال خواہند اندر مسائل۔ و چوں کہ آنرا جواب گوید و اشکال بر دارد۔ گویند واقعہ حل
 شد۔ اما اہل تحقیق گویند کہ واقعہ اس بود کہ حل بر اس روان باشد۔ و آنچه حل شود خاطر سے بود نہ
 واقعی کہ بند اہل تحقیق اندر چیز حقیر نباشد۔ چونکہ ہر زبان حکم اس بدل شود۔ و از حال ببرد
 و اللہ اعلم بالصواب۔ الا اختیار از اختیار اس خواہند کہ اختیار کنند مر اختیار حق را بر اختیار
 خود۔ یعنی بدرا آنچه حق تعالی ایشان را اختیار کردہ است از خیر و شر بسندہ کار باشند و اختیار
 کہ در بندہ مر اختیار حق تعالی را ہم با اختیار حق بود۔ کہ اگر نہ آں بود کہ حق تعالی اوراے اختیار
 کرد۔ و سہرگز اختیار خود فرو نگذاشتہ۔ و آنرا بویژہ پر سپیدند کہ اس کہ باشد۔ گفت آنکہ او
 را اختیار نامزدہ باشد۔ و اختیار حق اورا اختیار گشتہ باشد۔ و از جنید سے آید رحمۃ اللہ علیہ کہ
 وقتے اورا تپ آمد۔ گفت بار خدا یا مرا عاقبت دہ۔ بہر ش نہ آند کہ تو کیستی۔ تو اندر ملک من سخن
 بیگوئی۔ و اختیار کنی من تدبیر ملک خود بہتر از تو دائم۔ تو اختیار کن اختیار کن۔ نہ خود را با اختیار
 خود پیدا کن۔ واللہ اعلم۔ الا امتحان بدین لفظ امتحان دل اولیاء خواہند۔ بگوئے کہ ہلا کہ
 از حق تعالی بدل ایشان رسید۔ چون خوف و حزن و قہقہ و ہیبت و مانند اس چنانکہ خداوند
 گفت عزوجل۔ اُولَئِكَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ قُلُوْبُهُمْ لِلتَّقْوٰی لَمْ تُغْفَرْ لَهُمْ اُجْرٌ عَظِيمٌ۔
 و اس درجہ رفیع باشد واللہ اعلم بالصواب۔ الیاء بلاء امتحان تن دوستان خواہند۔

چگونه محبتها و بیاریها در بنهار و در خنید که بیا برینده بپیشتر قوت پیدا میکند قسرت زیاده میشود
 او را با حق که بلا لباس اولیاست و گوهره اصفیاء و غذای انبیاء ندیدی که پیغمبر گفت صلی
 الله علیه و سلم سخن معاشی الانبیاء است الناس بلاه و غیر گفت است الناس بلاه الانبیاء ثم
 الاله و لیار ثم الاله مثل فاله مثل و در جمله بلا نام منجبه باشد که بر دل و تن بجزه مؤمن پیدا شود
 که حقیقت آن نعمت بود و حکم آنکه سر آن بر بند پور شده باشد با احتمال کردن آلام آن را
 را ثواب باشد و باز آنچه بر کافران باشد آن نه بلا بود که آن متفاوت بود و هرگز کافران را
 از شقاوت نفع نباشد پس مرتبه بلا بزرگتر از مرتبه استیصال بود که تا شیر استیصال بر تن بود
 و از آن این بر دل و تن و الله اعلم بالصواب الختمی تشبیه باشد بقوم ستوده بقول و
 عمل و پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم لیس لا یمان بالله فی التخیل لکن ما و قوی القلوب
 و صدق العمل پس مانند کردن خود را بگروه پیغمبر حقیقت معالمت ایشان تخیل بود و
 آنکه بنیامند و نباشند و در فضیلت شود و راز ایشان آشکارا شود هر چنانکه بنزدیکان تحقیق
 ایشان قضیت باشد و راز ایشان آشکارا الختمی تخیلی تا تاثیر الوارثی باشد بحکم اقبال بدل
 مقبلان که بدان شاکسته آن شوند که بدل صریح تخیلی را به بینند و فرق میان این اثر
 بدل و رویت عیال آن بود که تخیلی اگر نخواهد به بیند و اگر خواهد به بیند یا وقت بیند و یا
 وقت نه بیند و باز اهل عیال اندر بهشت اگر خواهند که نه بینند یا نخواهند که نه بینند که تخیلی
 ستر حاضر بود و رویت حجاب روان باشد و الله اعلم الختمی تخیلی اعراس باشد از اشغال
 مانع مرتبه را از خداوند و یکی از آن دنیا است که دست از آن خالی کند و دیگر ارادت بقدر
 که دل از آن خالی کند و سه دیگر متابعت هوا که سر از آن خالی کند و چهارم محبت خلق که خود
 را از آن خالی سازد و دل از اندیشه ایشان بپرواند العشر و معنی شش و طلب حق باشد
 بخلاص از آفات و حجب و بقراری اندر آن که همه بلائه طالب از حجاب قند پس خیل طالب
 را اندر کشف حجاب و اسفارشان را و تعلقشان از هر چیز بشود و خواهند که اندر ایشان طلب بقرار
 نه باشد اندر آنها وصل شکن تر گرد و القصد و مرادشان از قصد و صحت غریت باشد طلب
 حقیقت مقصود و قصد این طائفه اندر حرکت و سکون بسته نیست راز آنچه دوست اند
 دوستی اگر چه ساکن بود قاصد بود و این خلالت عادت است از آنچه قصد قاصدان یا بر ظاهر
 شان از قصد تاثیر بود یا در باطن شان نشانه بجز دوستان که به علت طلب کنند

و محركات خود قاصد باشند و همه صفات شان خود قصد بود که قصد بنایت کنند چوں دوستی
حاصل بود همه قصد بود الا اصطلاح بدین سخن آن خواهند که بنده را خداوند تعالی هدیه
گرداند بفتائے جمله نصیبهاست و و زوال جمله حظهاست نفسش و اوصاف نفس ویرا
اندر رویه بدل گرداند تا بزوال لغوت و تبدیل اوصاف نفسانی از خود بخود نشود و
مخصوص اندیدین درجه پیغمبران و یار و گروہی از مشایخ رحمهم الله بر غیر
ایشان بر اولیا بهم این معنی روا دارند و الله اعلم بالصواب - الا اصطلاح اصطلاح
بود که حق تعالی دل بنده را بر معرفت خود را قانع گرداند تا معرفت صفاتی خود اندر دل
بگستراند و اندرین درجه خاص و عام مومنان همه یک اند از عاصی و مطیع و ولی و نبی چنانکه
گفت خدای عزوجل - ثُمَّ أَوْثَقْنَا الَّذِينَ آمَنُوا بِأَرْوَاحِهِمْ ظُلْمَ لِنَفْسِهِمْ
وَمِنْهُمْ مَقْصُودٌ مِنْهُمْ سَائِقٌ بِالْخِطَابِ - الا اصطلاح اصطلاح تجلیات حق بود که
بکلیت بنده را مقهور خود گرداند امتحان لطف اندر نفسی از دلش و قلب مطمئن و قلب
مصطط بر دو بیک معنی باشد جز آنکه اصطلاح اخص و ارق امتحان است - اندر بیان
عبارات اهل این طریقت و الله اعلم بالصواب - المهرین رین حجاب بود بدول که کشف آن جز
ایمان نبود و آن حجاب کفر و ضلالت چنانکه خدای عزوجل - و دل کفار را بدین
صفت کرد - كَلَّا بَلْ رَأَىٰ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ - و گروہی گفتند که این آن بود که
زوال آن خود ممکن نشود هیچ صفت که دل کافران اسلام پذیر نباشد و آنچه از ایشان اسلام
آزاد اندر علم خدای عزوجل مومن بوده باشند - التعلیمین و غین حجاب بود بدول که کشف
برخیزد و آن برد و گونه باشد یک خفیف و دیگر غلیظ و غلیظ ابراهیل غفلت و کبیر را بود و
خفیف مریم را چهر ولی و چهر نبی - ندیدی که پیغمبر گفت صلی الله علیه وسلم - انه لیغان علی
قلبی و انی لا استغفر الله فی کل یوم مائتة مرة پس مرغین غلیظ را توبه بترط باید و خفیف
را رجوع صادق بچ - و توبه بازگشتن بود از معصیت بطاعت و رجوع بازگشتن از خود
بخداوند پس توبه از جرم کنند و جرم بندگان مخالف امر بود و از آن دوستان مخالف ارادت
پس جرم بندگان معصیت بود و از آن دوستان رویت و خود خود اگر کسی از خطا بصواب
باز گردد - گویند آیت است - و یک از خطا بصواب باز گردد - گویند راجع است - این جمله
اندر باب توبه گفته ام و الله اعلم بالتعلیمین نمودن چیزیست که بخلاف تحقیق آن تبیین

خوانند چنانکه خداوند تعالی گفت غرور حل - وَلَلْبَشَرِ لَکَیْفٌ مَّا یَلْبِثُونَ - وهر حق را تعالی
 این صفت محال باشد از آنچه کافر با نعمت مومن مینماید - و مومن را نعمت کافر تا وقت اظهار
 حکم و بے باشد و حقیقت آن اندر هر کس - و چون یکے ازین طایفه خصال محموده را پیشاند
 بصفتا گویند که تلبیس میکند - و جز آنجا عبارت استعمال نکنند - و اتفاق و برابری تلبیس خوانند
 هر چند که اندر اصل تلبیس باشد - از آنچه تلبیس جز این اندر اقامت فعل حق مستعمل نباشد - و التلبیس
 حلاوت طاعت و لذت کرامت و راحت انس را این طایفه شرب خوانند - و تلبیس کانیه بے
 لذت شرب بے تواند کرد - و چنانکه شرب تن از آب باشد شرب دل از احاطت - و حلاوت طاعات
 باشد - و شیخ من گفته رضی الله عنه که مرید بے شرب - و عارف بے شرب - از ارادت و معرفت
 بیگانه نباشند - از آنچه مرید را باید که از کردار خود شرب باشد - تا حتی طلبا نادر ارادت بجائے آید -
 اما عارف را نباید که شرب باشد بدو حتی ریاست شرب بنفسی که بر نفس باز گرد و نیارم - و الله اعلم
 بالصواب - الذوق - ذوق مانند شرب باشد - اما شرب جزا نادر راحت است عمل نیست - و ذوق
 سرسج و راحت را نیکو متحمل بود - چنانکه کسی گویند ذقت الحلاوة و ذقت البلاء - و ذقت
 الراحة - همه درست آید و باز شرب را گویند شربت بکاس الوصل - و بکاس الرد - و مانند این
 از آنچه خداوند تعالی اچون حدیث شرب یاد کرد گفت کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلا تُسْرِفُوا - و چون از ذوق
 یاد کرد و گفت ذُقْ لَکَ اَنْتَ الْغَوِیْزُ الْکَرِیْمُ - و جائے دیگر گفت ذُوقُوا مَسْ سَقَمِیْنِ
 است احکام حدود الفاظ متعدد اول ایشان که یاد کردم - و اگر جمگی آن ثبت کنم کتاب
 موقوف شود - و الله اعلم بالصواب *

کشف المحجوب بالحدادی عشر فی السماع - بدانکه اسباب حصول علم

پنج است - یکے سمع و دیگر بصر و سه دیگر ذوق چهارم ششم پنجم لمس - و خداوند تعالی مبرور را این
 پنج در بیافریده است - و هر جنس علم یکے ازین باز بسته - چون سمع را علم باصوات و اخبار و
 بصر را علم بالوان و اکوان و ذوق را علم بخلو و قش و شرم را علم بنتن و راسخه و لمس را علم بنشونت
 و لیس - و ازین پنج خواص چهار را اندر محل مخصوص نهاده است - و یکے را شالیج گردانیده
 است اندر همه اعضا - یعنی سمع را ثعل کوش گردانیده است - و بصر را چشم - و ذوق را کام -
 و ششم را بینی - و لمس را اندر همه اندام مجال داده است - از آنچه جز بچشم نبینند و جز بکوش
 نشنوند - و جنبه بینی بنشیند و بجز کام مرز نیابند - اما همه تن بلمس نرم از درشت و گرم از سرد

باز داند و از روی جواز جائز باشد که ازین هر یک اندر همه اعضا شایع باشد چنانکه لمس
 و نیز دیگر معتزله هر یک جز در محل مخصوص روایت دارند که هر یک را محل مخصوص بود. باطل
 است قول ایشان جز بحاسته لمس که آنرا محل مخصوص نیست. و چون هر یک ازین پنج
 را محل مخصوص نیست. و این یک بدین صفت روایت بود. پس دیگران را نیز روایت بود
 صفت. و مراد اینجا این ماجرا نیست اما ازین مقدار چاره ندیدم هر تحقیق بیان معنی را
 پس چهار حواس که ذکر آن گذشت باینچشم آنکه سمع است. یک بین و یک بوی و یک بخت
 و یک لمس و روایت دارند در دیدن این عالم بدینچشم و بوییدن چیزهای خوش و وحشتناک
 نعمتهای نیکو و لبودن چیزهای زهرم. و شنودن اصوات مرعقل را دلیل کرده و
 بخداوندش راه نماید. زانچه بدانند که عالم محدث است. و محل تغیر است. و آنچه از حادث
 خالی نباشد محدث بود. و این را آفریدگار نیست نه از جنس وے که این ممکن است.
 و آفریدگار وے ممکن. و این محتمل است. و آفریدگار وے محتمل. آفریدگارش ناشناخته است
 و او متناهی قادر است بر همه چیزها و بر همه کارها. و او عالم است بر همه معلومات و لغزش
 اندر ملک جائز است. آنچه خواهد تواند کرده و رسولان فرستاد بابرهای صادق. اما
 گردیدن بر رسولان وے واجب نیاید تا وجوب معرفت بسبع معلوم خود نگرداند. و آنچه حجب
 شرع و دین است. و ازین است که اهل سنت فضل نهند سمع را بر بصر و اندر و ادراک کیف
 و اگر خطی گوید که سمع محل خیر است، و بصر موضع نظر و دیدار خداوند فاضلتر از شنیدم کلام
 باشد. باید تا نظر فاضلتر از سمع باشد. گوئیم ما بسبع سیدانیم که رویت خداوند جائز بود و بوییدن
 اندر بهشت که اندر حوازی رویت بقبل حجاب آن از کشف اولتر نباشد. از آنچه ما بجز و انبیا
 که مومنان را مکشف گرداند و حجاب از پیش چشم ایشان برگرداند تا خدای عزوجل را به
 بینند. پس سمع فاضلتر آمد از بصر و نیز جمله احکام شریعت بر سمع مبنی است. که اگر سمع
 نبود و ثبوت آن محال بود وے. و نیز انبیا علیهم السلام که آمدند نخست بگفتند. ما آتاکم
 مستمع بودند بیک دیدند. آنگاه معجزه نمودند و اندر دیدن معجزه تاکید آن هم بسبع بود و بدین
 دلائل هر که سماع را انکار کند بکلیت شرع را انکار کرده باشد و حکم آن بر خود پیوسته
 و اکثول من مستوفی حکم این ظاهر کنیم انشاء الله تعالی عزوجل

بَابُ فِي سَمَاعِ الْقُرْآنِ مَا يَتَعَلَّقُ بِهِمَا

اولترین سماع مسموعات مرول را بقواید و سر را بزواید و گوش را بحدیث کلام خداوند
عز اسمہ است و ما موزند ہمہ مومنان و مکلف اند ہمہ کافران اند آدمی و پیری بشنیدن
کلام ایند تعالی و از معجزات قرآن یکے آنست کہ از خواندن و شنودن آن ملول نگردد و زانچہ
آن اندر آن رفعت عظیم است تا حدیکہ کفار قریش شہما بیامدند اندر نہاں و پیغمبر صلی
اللہ علیہ وسلم اندر نماز بودے ایشان مے شنیدندے آنچه کہ میخواندے و آنچه لعجب
مے نمودندے چون نصر بن الحارث کہ اقصی ایشان بود و عقبہ بن ربیعہ کہ بہ بلاغت سخن
مے نمودے و ابوہل بن ہشام کہ بخطبہ برہین پدید میامدے نمود و نظم پیدا میکرد و مانند ایشان
تا حدے کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شیے سورتے میخواند عقبہ از ہوش بشد باو چہل گفت مرا
معلوم شد کہ این نہ سخن مخلوق است و خداوند تعالی پریاں را فرستاد تا فوج فوج بیامدند و
سخن خداے از پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم شنیدند چنانکہ خداے گفت عزوجل قُلْ اِنَّمَا
سَمِعْنَا قَوْلَ اَنَّا عَجَبًا اَلْكَاهِ مَا رَاخِبُوا وَاذْ قَوْلِ پریاں کہ این قرآن را ہمہا نیست دل بپاریاں را
بطریق صواب و گفت یٰہٰدِیْ اِلٰی الْوَسْطِیْ فَاَمْتَابِہْ وَلَکِنْ تَشْتَوِکَ بِرَبِّنَا اَحَدًا یَسْ
بِیْرَ اَلْیَکُوْرَ اَسْتَ اَیْیَہَا و لَقَدْ نَشِیْ سَوجُودَ تَرَا لَفَظْہَا و امش نطیف تر از ہمہ امرے و
و ہمیش زاجر تر است از ہمہ نہیہا و وعدہ بن دلر بار تر از ہمہ وعدہا و وعیدش جانکد از تر
از ہمہ وعیدہا و قصہ اش مشبع تر از ہمہ قصہا و امثالش فصیح تر از ہمہ مثلاًہا ہزار دل را
سماع آن صیہ کردہ است و ہزار جان را طائف آن بعارت بلا دادہ و عزیزان دنیا را ذیل
کند و ذلیلان دنیا را عزیز کند چون عمر بن الخطاب بشنید کہ خواہر و دامادش مسلمان شدند
قصہ ایشان کرد با شمشیر آخته و مرقش ایشان را ساختہ و دل از ہر ایشان پیرواختہ
تا حق تعالی لشکرے را از لطف اندر زوایا سورہ طہ بکمیہ نشانند چوں بردر سرے خواہرش
میخواند لَکُمَا مَا نَزَّلْنَا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لَتَشْفِیْ اَلْمَکْرَہَ لَکُمَا یٰحٰیثُیْ اَلَا یَہْدِیْ جَالِشَ صَبِیْرًا قَالِیْق
آن شد و دلش بستہ فراق لطائف آن کشف طریق صلح جہت و جہانہ جنگ بر کشید از لطف
بموافقت آمد و معروفست کہ چوں پیش رسول صلی اللہ علیہ وسلم برخواند این آیت اِنَّ کَذٰبًا
اَلْکَاہِ وَبَیْہِمَا وَطَعْمًا اَلْکَاہِ اَخَصَّةٌ وَاَعْدَابًا اَلْیَمٰہِ وے ہیوش بیفتاد و گویند کہ مرے پیش

عمر بر خوانند که اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّا لَهُ مِنْ دَافِعٍ - وے نعره بزد و بیہوش گشت بر خوانند
و بخانه بروند و تا یک ماه بجا بود از وجل و ترس خدای تعالی - و گویند کہ سروے پیش عبدالمہد بن
حفظہ بر خواند - اِیْسَ اَیْت - لَکُم مِّنْ جَهَنَّمَ مِثَاقٌ مِّمَّا دُوِّنَ فَوْقَهُمْ غَوَاسُ - کہ گسستن بر وے
اقتاد و تا حالکی گوید کہ سن پناشتم کہ جان از وے جدا شد - آنگاہ بر خا است گفت رے استا و بشنیں
گفت بیبیت اِیْسَ اَیْت مرا از دستم باز میدارد - و گویند کہ اندر پیش جنید بر خوانند اِیْسَ اَیْت
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَهُ تَقْوَىٰ مَالَهُ فَفَعَلُوا - وے گفت بار خدایا - اِن قُلْنَا قُلْنَا بَلَدٌ -
وَ اِن فَعَلْنَا فَعَلْنَا بِنُفُوقِكَ - فَاِیْن فِی الْقَوْلِ - و از بشنای آید کہ پیش وے بر خوانند - وَ اِن کُنْ
رَبُّكَ اِذَا السَّيِّئَاتِ - وے گفت شرط ذکر اندر لسان است - و ہمہ عالم اندر ذکر وے مانده اند
و نعره بزد و - ہوش از وے بشت - چوں بیہوش شد گفت عجب دارم از اں جہانے کہ کلام خدای
تعالی بشنود - و بر نیاید - یکے گوید از مشایخ کہ وقتے کلام خدای تعالی میخواندم - وَ اَلْقَوْلُ اَوْ مَآ
تُجْعَلُونَ فِیهِ اِلٰی اللّٰهِ - ما تفسے آواز داد کہ نرم بر خوان کہ چہا کس از پرمیاں از بیبیت
اِیْسَ اَیْت بروند و رویشے گفت کہ من ده سال است کہ تا قرآن اندر نماز بجز مقدار جواز بخواند
ام - و نشنیده ام - گفتند چہ گفت ترس آزا کہ بر سن جبت شود - روزے سن بزرگ شیع
ابو العباس شتانی اندر آمد - و میر یافت کہ میخواند - ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا اٰمَلُوْكَ اَنَّهُ یَقْدِرُ
عَلٰی شَیْءٍ - و سیکریت و نعره زود تا بیہوش شد پناشتم کہ از دینا برقت - گفت ایہا الشیخ اینجا جہا است
گفت یازده سال است تا در دم اینجا رسیده است - از اینجا نے تو ام کہ گذشت - و از ابو العباس عطا
پرسیدند کہ شیخ ہر روز چند قرآن میخواند - گفت پیش ازین اندر شارب روزے و ختم کروے - اما اگر کنوں
چہا رده سال است تا ہنوز بسورۃ الانفال امرور رسیده ام - گویند کہ ابو العباس قصص قاری را
بر خوان - بر خوانند کہ یَا اَیُّهَا الْعَزِیْزُ قَبَسْنَا وَ اَهْلَلْنَا الْقُدْرَ وَ حَمَلْنَا بِجَاعِلِہٖ سُرْحَابِہٖ - باز گفت بر
خوان - بر خوانند کہ قَالُوا اِنْ لِّیْسَ فِیْ فَقَدْ سَقٰی اَخْرَجْ لَہٗ مِنْ قَبْلِ - باز گفت بر خوان - بر خوانند کہ کَلَّا
تَنْزِیْبٌ عَلَیْکُمْ اَلْیَوْمَ یَغْزُو اللّٰهُ لَکُمُ الْاَیۃَ آنگاہ گفت بار خدایا من بچہا پیش از برادران یوسفم - و تو
بکریم پیش از یوسفی با من آں کن کہ او با برادران جانی کرد - و با ایں جملہ مامورند ہمہ اہل اسلام از
مرطبی و عاصی باستماع قرآن - از اینجا کہ خدای عزوجل گفت - وَ اِذَا قُرِیَ الْقُرْاٰنُ فَاسْمِعُوا اَلۡہٗ وَ
اَلْصُّوۡا اَلۡعُلَمَ تَرۡحَمُوۡنَ - استماع با سکوت فرمود خلق را اندر اں حال - کہ کسی قرآن بر خواند و نہ
گفت فَبَشِّرْ عِبَادِی الَّذِیْنَ یَسْمَعُوۡنَ الْقَوْلَ فِیۡنَہٗ وَ اَحْسَنَہُ الْاَیۃَ بشارت وہ مر آزا کہ اندر حال

استماع متابع احسن آن باشند یعنی با و امر آن قیام کند و بتعظیم نشود. و نیز گفت. الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا اللَّهَ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ. و لهذاست سمعان کلام حق بر و صل باشد. و نیز گفت. الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ. اگر امش و لها اندر ذکر خداوند بسته است و مانند این بسیار است از آیات سو که به حکم این قول و باز بر عکس این نکو بهیمر آن گروست را که کلام خدا را راجحی نباشند. و از گوش بدل راه ندهند. و گفت خداست تعالی. يَخْتَمُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ عَلَى سَمْعِهِمْ وَ عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً. مواضع سمع شال مخموم است. و نیز گفت اندر قیامت اهل دوزخ گویند. لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ. اگر سخی قرار بشنیدیم و تحقیق بدانستیم. بدوزخ گرفتار نمیشدیم. و گفت وَ مِنْهُمْ مَنْ لَيْسَ لَهُمْ إِلَافٌ وَ جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا. گروست که اندر او نشنوند بر دل ایشان حجاب باشد و در گوشهای ایشان صمم تا چنان باشد که نشنیده باشند. و نیز گفت. وَلَوْ تَقَوَّلُوا أُكَاذِبِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ نَسْنَاهُ لَا كَيْفَ نَحْكُمُ بِرُوحِهِ شَكَايَتِ كَذِبٍ چنان باشد که آن گروه گفتند که شنیدیم و نشنیدیم. یعنی شنیدیم اما ندانیم بدل. و مانند این آیات بسیار است اندر کتاب خداست تعالی. و از پیغمبر صلی الله علیه و سلم می آید که این سطور را گفت. اقرا علی فقال انا اقرأه عليك. و عليك انزل. فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم انی احب ان اسمع من غیري. این دلیل واضح است بر آنکه مستمع کامل حال ترا قاری بود. که گفت من آن دوست تر و ارم که بشنوم از غیر خود را آنچه قاری از حال خواند. یا از غیر حال. و مستمع بجز حال نشود. که اندر لفظ نوعی از کتب بود. و اندر استماع نوعی از تواضع. و نیز گفت پیغمبر صلی الله علیه و سلم سنیتنی سورة هود. و شنیدن سوره بود و مر ابر کروه گویند این از آن بود که اندر آخر سوره بود این آیت حال بود که فَاَسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ اتَّقِ عَاجِز است از استقامت. مامور حق بحقیقت. ز آنچه بنده بے توفیق حق هیچ چیز تواند کرد پس چون شنید فَاَسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ. نتیجه شد. و گفت این چگونه خواهد بود که من بحکم این امر قیام تو اتم کرد از رنج دل قوت از دستم بردم رنج زیادت شد تا روزی اندر خانه خود و بر بنده و دستها بر زمین نهاد و قوت کرد. ایوب علیه السلام گفت این چه حال است یا رسول الله. تو هنوز جوان و متدبر هستی. گفت سوره بود و مر ابر کروه. یعنی سماع این امر بر دلم چندان قوت گرفت که تو تم ساقط شد و یکباره از صحابه ابوسعید الخدری روایت کرد که گفت. کنت فی عصاة فیها ضعیف. اما اجوبین و ان بعضهم یستوی بعضنا من العوی. و قاری یقرأ علینا. و نحن نستمع القراءة. قال

فجاء رسول الله صلعم حتى قام علينا فلما راه القاري سكت قال فسلمه فقال ما اذ كنتم تصنعون قلنا كان قارئ يقرأ علينا ونحن نستمع بقراءته - فقال النبي صلى الله عليه وسلم الحمد لله الذي جعل في امتي من الموت ان يصبر نفسى معهم - قال ثم جلس وسطنا ليعدل نفسه فينا - ثم قال بيده هكذا فخلق القوم فلم يعرف رسول الله صلى الله عليه وسلم منهم احدا قال فكانوا ضعفاء المهاجرين فقال النبي صلى الله عليه وسلم بشيوا صعا ليك المهاجرين بالفوز التام يوم القيامة - تدخلون الجنة - قبل اغنياءكم بنصف يوم كان مقداره خمس مائة عام - من باكروا يوم ازفتائهم مهاجرين - كه الايشان بعثته اذ اندام خود را سپوشيده بودند و بعضی دیگر از بر بنی در حجاب می بودند - و قاری بر ما می خواند و ما سماع میکردیم - قرات ویرا تا پیغمبر صلی الله علیه و سلم بیاورد و بر سر ما بالیتاد و چون قاری ویرا بدید خاموش شد و پیغمبر بر ما سلام گفت - و گفت شما اندر چه کار بودید گفتیم یا رسول الله قاری میخواند و ما سماع میکردیم قرات ویرا - آنگاه پیغمبر گفت صلی الله علیه و سلم الحمد لله که در امت من گروهی آفرید که مرا بفرمود تا اندر صحبت ایشان صبر کنم تا آنگاه اندر میان ما نشست - چون یکی از ما تا خود را با ما برادر کرد پس حلقه کرد این گروه اندر کس - میان آن حلقه پیغمبر اصلی الله علیه و سلم از ایشان می شناخت - آنگاه مر ایشان گفت بشارت مر شمارا می درو ایشان مهاجرین به پیروز می تمام اندر قیامت - که اندر امتی است پیش از تو انگار به نیم روز - و آن پانصد سال باشد - و این خبر را بچند روایت مختلف بیانند - اما اختلاف اندر عبارت است معنی همه یکسانست و درست است

فصل

وزرارة ابن ابی اوفی از کبار صحابه بود رضوان الله عليهم اجمعین - مر و ترا امانی کردی آیت بر خواند و ز عقیقه زد و جان بداد ابو جعفر غنی از بزرگان تابعین بود - و صلح مرئی رحمة الله آیت بروی خواند - شهنشاه از وی جدا شد و از دنیا برد - و ابراهیم نخعی رحمة الله علیه روایت آورد که اندر دیهانه از دیهانه کوفه میرفتیم - پیروز را دیدیم در نماز ایستاده - آثار خیر بر ظاهر بود تا از نماز فارغ شد - حکم تبرک ویرا سلام کردیم - مر گفت قرآن وافی گفتیم - یله گفت آیت بر خوان - بر خواندم - و بانی کرد - و جان با استقبال رویت فرستاد - و در همه الله و احمد بن ابی الجاری روایت آورد که اندر با وی جوانی دیدیم با مرقعه خشن بر سر داشت - مر گفت یا احمد بوقت آمدی که سماع میباید کرد - تا جان بدیم - آیت بر خوان گفت خداوند مر الهام داد تا بر خواندم - ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا - گفت یا احمد بخدا که

که همان برخواندی که اندرین ساعت برین فرشته میخواند در حال جان باده و اگر جمله حکایات که بدین
معنی متصل است بیارم از مراد خود باز نامم - و بالله التوفیق *

بَابُ فِي سَمَاعِ الشَّعْرِ مَا تَعْلُقُ بِهِ

و در جمله شنیدن شعر مباح است و پیغمبر صلی الله علیه و سلم شنیده است و صحیح بر رضی الله
عنه گفته اند و شنیده اند و از وی آید صلوات الله علیه ان من الشعر حکمة و نیز گفت
و الحکمة ضالة المؤمن حیث وجدها فهو حتی بها - مرا از شعر شعر چیست که حکمت باشد و
حکمت ضایعه مؤمن بود که از وی غایب است آنکه بیاید بدان اولتر باشد و نیز پیغمبر گفت صلی
الله علیه و سلم اصدقی کلمة قالها العوب قول لیلی - راست ترین کلمه که عرب گفته اند قول لیلی است
الذل شیء ما خلا الله باطل و کل نعیم لا محالة ذاکل

و عمر بن الشیر روایت کند از پدرش رضی الله عنهما که قال استنشد فی رسول الله صلی الله علیه و سلم
صلی تروی من شعر امیة بن ابی الصلت شینا فانشدته مایة قافیة فجعلت کلها مروت علی بیت
قال هیة فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم کان لیسلم فی شعره گفت هیچ روایت کنی از اشعار
امیة بن ابی الصلت - گفتیم بیه صد بیت روایت کردم - و اندر آخر بیتش که میگویم امیة گفت بیه یعنی
دیگر بگوئی - و ما شنید این روایات بسیار آمده است از وی علیه الصلوة و السام - و از صحابه و غیر
گفت - و مردمان را اندرین غلطها افتاده است - و گروهی شنیدند جمله اشعار را حرام گویند و روز
و شب غیبت مسلمانان میگویند - و گروهی جمله آنرا حلال گویند - و روز و شب غزل صفت روی و زلف
و حال جانان میشوند و اندرین معنی هر یک بر یک دیگر ترجیح آرند و مردمان اشیان و نفی گفت و شنود
ایشانست - اما مشایخ متصوفه را رضی الله عنهم اندرین باب طریق آنست که از پیغمبر رسیدند از
شعر و - گفت کلام حسن - و قبیح - قبیح - سخن است که نیکوئی آن نیکو بود و زشت
آن زشت - یعنی هر چه شنیدند آن به نشر حلال است - چون حکمت و مواظبت و استلال اندر
آیات خداوند و نظر اندر نشو و نما و حق تعالی هم حلال باشد و در جمله همچنانکه نظر اندر جمایه که محال است
بود - و بدین آن حرام و مخطوب باشد شنیدند آن نیز مخطوب و نشر حرام و مخطوب بود و شنیدند صفت
آن بدین وجه هم حرام بود - و آنکه این معنی را مطلق حلال گویند نظر و شنیدند را نیز حلال بایست
آنگاه آن کفر و ندقه باشد و آنکه گویند که من اندر شتم و خدا خال و زلف همه حق پیشنوم - و حق همه طعم

پس واجب کنند کہ این بادگیر کے گوید سن سے پیغمبر ہما دم سر شخصے را کہ اس یکے شنیدن صفت اس
 روادار در دیگرے دیدن سے روا میدارد۔ و گوید کہ سن ہم اندراں حق میطلبیم۔ و گوید کہ خواستی از
 خواستی او لست نباشد مرا در اک معنی را آن گاہ کلیت شریعت باطل شود۔ و رسول گفت صلی اللہ علیہ
 وسلم العینان تزیان حکم این برخیزو۔ و ہم ملاست بسودن تا حیران منقطع شود۔ و ہم حدود شرعی
 ساو ط گردو و این ضدالت ظاہر بود۔ و چون ہمہ مستغفہ سر مستقران مستمعان را دیدند کہ سماع
 میکردند بحال ایشان پنداشتند کہ بر نفس میکنند۔ چون ایشان را بدیدند گفتند حلال است۔ اگر
 حلال نبودے ایشان نکردے۔ بدان تقلید کردند۔ ظاہر برگرفتند۔ باطن بگذاشتند۔ تا خود را پاک
 شنید۔ و تو سے را پاک کردید۔ و این انداخت زبانه است۔ و بجائے خود شرح این تمامی
 بگویم۔ انشاء اللہ تعالیٰ و بابتہ التوفیق۔

بَابُ فِي سَمَاعِ الْأَصْوَاتِ وَالْأَحْكَانِ

پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم۔ ذینوا اصواتکم بالقوان۔ بسیار آید آواز مائے خود را بقرآن
 خواندن۔ خدا سے گفت عزوجل۔ یزید فی الخلق ما یشاء مفسران گفتند کہ این صوت حسن
 باشد۔ و پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم کہ من انا دان لیسیم صوت داؤد فلیسیم صوت ابی موسیٰ
 الہ شعی۔ ہر کہ خواہد تا صوت داؤد بشنود کہ صوت ابو موسیٰ اشعری شنود۔ و اندر اخبار مشہور
 است کہ اندر بہشت مر ابل بہشت را سماع باشد۔ و آنچه ناں باشد کہ از ہر درختے صوتے۔ و گننے
 مختلف مے آید۔ چوں اں اصوتے کہ با یکدیگر مختلف بودند مولف شنود۔ طہار لاج را اندراں لذتے
 عظیم باشد۔ و این نوع سماع عام باشد اندر میان خلق۔ از آدمی و غیر آنکہ زندہ اند حکم آنکہ روح لطیف
 است۔ و اندر اصوات لطائف ہست۔ کہ چوں بشنود جنس جنس مائل بشود۔ و این قول گرد ہے
 است کہ گنتم مر اطباء اور آنا کہ دعوی تحقیق کنند از اہل خبرت۔ اندرین سخن بسیار است۔ و اندر
 تالیف الحان کتب ساختہ اند۔ و آثر عظیم دادہ و مروز آثار صنعت ایشان ظاہر است اندر امر
 ہر کہ آثر مرتب کردہ اند۔ مرقوت ہو و طلب کعب و لہو را حکم موافقت با شیطان۔ تا حدیکہ گویند
 اسحاق موصی و رباعی غنا میکرد۔ ہزار و ستائے سے سر آید۔ از لذت غنائے سے خاموش شد
 و او سماع میکرد۔ تا از درخت اندر افتاد و کبر۔ درین جنس حکایت بسیار شنیدہ ام۔ اما
 مراد من بجز این است۔ کہ ایشان گویند ہمہ را احاطت تالیف طہار لاج از تالیف ترکیب اصوات

بود و الحان - و این بیم خواص گوید که وقتی که من بچگی از اجداد عرب فراسیدم - و بدار ضیفه امیر
از امر از نزل کردم - سیاست دیدم مغلول - و مسلسل بر درخیمه افکنده اند - آفتاب شفقته اندر دم
با دایه پدیدار آمد - و قصه کردم تا او را بشفا عت بخواهم از امیر چوین طعام پیش آوردند و اگر امیر ضیفه
را امیر بیاید تا با من موافقت کند - چون من قصد طعام خوردن کردم - و بر عرب بیج
چیز سخت تر از آن نباید که طعام نخورد - مرا گفت ای جوهر و ترا چه چیز از خوردن طعام من باز میبازد
گفتم اسیدم بر گرم تو دارم - گفت همه املاک من مر ترا - و تو طعام من بخور گفتم مرا بملک تو حاجت
نیست - این طعام را اندر کار من کن - گفت تو سخت از جبر من بی پرس - آنگاه بندازد بر گریه
که ترا بر همه املاک من حکم است - تا در ضیفه ما گفتم بگو تا جبر من چو چیز است - گفت بدانکه این
علامت هادی - و حدودی خوش دارد من این را بضمایغ خود فرستادم - اشتره چنانکه مرا غله آرد -
و و بار اشتره بر هر اشتره نهاد - و اندر راه حدی میکرد - اشترال می شتافتند تا بمیدان قریب آنجا آمد
با دو چندان بار که من فرموده بودم - چون بار اشترال فرو گرفت اشترال یگان دو یگان همه هلاک
شدند - این بیم گفت سخت مرا عجب آمد گفتم ایها الامیر شرف تو را جز بر این است فتن نفر ماید اما مرا
بمیر قوی بیای بیای نادری سخن بودیم که اشتره چند از بادیه بچاه سار آورده تا آب دهند
امیر بر سید که چند روز است تا این اشترال آب آورده اند - گفتند سه روز است این طعام را فرمود
تا بجزای خودت بگردان - اشترال آمد و حدودی و شیندن آن مشغول شدند هیچ دکان آب
نکردند تا آنگاه بلب بلب میزدند و در بادیه پراگندیدند - و آن غلام را کشتاد و بین بخشید و با بخت
از این اندر شتاد - بیم که چون او شتران و خرنبده تر نیکنند اندران - و اشتر و خرنبده پدیدار
آید - و اندر خرنبده ای و خرنبده ای و خرنبده ای که میباید آب بشنیدند - تا آنگاه آواز
آن شنیدند - و میباید اینها را از بادیه بگردان - و مشهور است که اندر هندوستان اگر کسی اندک
باشند بیرون میزند و غنا میبکند و غنای میگردانند تا آنگاه آواز آن بشنودند - و با ایشان کنند -
ایشان گرد و دایه میگردانند و غنا میبکند تا آنگاه آواز آن بشنودند - و غنای میگردانند و با ایشان گرد و دایه
و اندر کوه کالی خود را این حکم ظاهر است - که بچای بگردانند که در آنجا بگردانند و بگردانند و بگردانند
آن نوار این نوار و نوار این نوار و نوار این نوار که در آنجا بگردانند و بگردانند و بگردانند و بگردانند
و انان بود که یک از ملک بچم را و افغانند و در دو ساله آمد و در آنجا گفت که این را بگردانند و بگردانند
باید نشانند با بچم را و بگردانند و بگردانند و بگردانند و بگردانند و بگردانند و بگردانند و بگردانند

تا بدو امید تو آن داشت گفتند تدبیر آن چیست بقدر مورد تا مغنیان بر سر غنا کردند و
 اندام میانه بطرب آمد و دست و پایش زدن گرفت - بود در همه گفت از این امید و الویت ملک
 و اصوات را تاثیر ظاهر ترا داشت نیز و یک عقلا که با ظواهر بر آن آن حاجت آید و هر که
 گوید با طایان و اصوات و غیر امیر خوش نیست سیاه و رخ گوید و تفاتی کند یا حسن ندارد و
 از جمله طبقه مردمان و مشهوران بدون باشد منع گرفته از آن بدای باشد که رعایت امر ندارد
 کنند و فقرا متفق اند که چون ادوات ملایمی نباشد و اندر دل بشنیدن آن سخن متفق پدیدار
 نیاید شنیدن آن مباح است و در این آثار و اخبار بسیار بیان شده چنانکه عاقلان و زوایت
 آرند که قالت کانت عندی جارية تغنی فاستاذن عمر فلما استسأته و سمعت حسنه قوت
 فلما دخل عمر تبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له عمر يا هذا حسنة لك يا رسول الله
 قال کانت عندنا جارية تغنی فلما سمعت حسنتك قوت فقال بعمرنا ابرحم حتى اسمع
 ما کان سمع رسول الله فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم و سمع - و بسیار است از
 صحابه مانند این روایت آورده اند و شیخ ابو عبد الرحمن السیوطی این جمله را جمع کرده است
 اندر کتاب السماع و اباحت آن قطع کرده - و مراد مشتاق مشغوفه این طلبیدن سماع
 بجز اباحت است - از آنچه تدرا اعمال فواید باید - اباحت طلبیدن کار عوام باشد - و بر محفل
 مباح ستورانهندگان مکلف را باید تا از کرده فایده طلبند - و شیخ من بمر و بودم - یکی از
 آنکه اهل حدیث آنکه معروف ترین ایشان بود مرگفت که من اندر اباحت سماع کتاب کرده
 ام یغتم بزرگ میبینم که اندر دین پدیدار آمد که خواجگان امام الهوسه را که اصل همه فقهها است
 حلال کرد و مرگفت پس اگر حلال شمیداری تو چرا میگویی یغتم حکم این مرد و است - بر یک چیز
 قطع توان کرد - اگر تاثیر اندر دل حلال بود و سماع حلال بود - اگر حرام بود حرام - و اگر مباح بود
 مباح - چیزیه که حکم ظاهرش متفق است - و اندر اهل علم و دانش بر وجهی است که حلال است - و اگر حلال است

بَابُ فِي احْكَامِ السَّمَاعِ

باینکه سماع را در طبایع حکمهاست مختلف است - همچنانکه از ادوات اندر دایا مختلف
 است - و قسم باشد که کسی مر آنرا یک حکم قطع کند - و در فقه مستحقان بر دو گروه اند - یکی آنکه
 معنی شنوند و دیگری آنکه صورت شنوند - و اندر این هر دو اهل توانا است - و آثار و دلچسپان

اصوات خوش غلیان آن معنی باشد که اندر مردم مرکب باشد۔ اگر حق بود حق۔ و اگر باطل بود باطل۔
 کسے را کہ مایہ در طبع فساد بود۔ آنچه بشنود ہمہ فساد بود۔ و چنگی این معنی اندر حکایات داؤد بیاید۔ کہ
 چون حق تعالیٰ اور را خلیفہ خود گردانید۔ اورا صوتے خوش داد و خلق اورا سر امیر گردانید۔ کہ ہمارا
 ارسال رسالے کے گردانید۔ تا حدیکہ و خوش و طیور را زکوة و دشت بسماح آذرا و بیامندے
 و آب از رفتن بایستادے۔ و مرغان از ہوا میافقاندے۔ و اندر آثار است کہ یک ماہ آن خلق
 اندر ازل صحرا ہر چیز بخوردندے۔ و اطفال نر لیتندے۔ و شیر نخو استندے۔ و سرگاہ کہ خلق از آنجا
 باز گشتندے۔ بسیار مردم از لذت کلام۔ و صوت و سخن وے مرده بودندے۔ تا حدیکہ کہ کونہ یکبار
 ہفت صد کنیزک عذر البشار برآمد کہ مرده بودند۔ و دوازده ہزار پیر نیز مرده بودند۔ و آنکے چوں
 حق تعالیٰ خواست کہ مستمع صوت و متابع طبع را جدا کن از اہل حق۔ و مستمع حقیقت ابلیس
 را اضطراب طبعی فوت گرفت۔ و ارادت و سواس انسان در دل وے پیدا نہ۔ و دستورے
 درخواست با ظہار خیل خود بالیاں دستوری یافت۔ و پیدا نہ و طنبور ساخت۔ و اندر بزم
 مجلس سماع داؤد علیہ السلام مجلسے فرو گسترانید۔ با آنکہ صوت داؤد ہی شنید نہ۔ و بدو گرو
 شنید۔ یکے اہل شقاوت بودند۔ و دیگر اہل سعادت۔ آن گروہ کہ از اہل شقاوت بودند بہر امیر
 ابلیس مائل شدند۔ و ایں گروہ با صورت داؤد بمانند۔ و باز آنکے اہل معنی بودند غیر صوت داؤد
 اندر بیں دل ایصال نہ۔ و آنچه ہمہ حق را میدیدند۔ اگر مزار و یو شنیدندے اندر اں فتنہ از حق
 دیدندے۔ و اگر صوت داؤد شنیدندے اندر اں ہدایت از حق دانستندے۔ تا از کل بازمانند
 و از متعلقات اعراض کردند۔ و ہر دور چنانکہ بود بدیدند۔ صواب را بصوابے۔ و خطا را بخطائے
 و آنکہ سماع بریں صفت بود۔ ہر چیز بشنود ہمہ حلال باشد۔ و گروہے گوید از مدعیان کہ ما
 را سماع بر خلاف آن ہے افتد کہ ہست۔ و ایں محال باشد۔ زانچہ کمال ولایت آن بود کہ ہر
 چیز را چنان بینی کہ ہست۔ تا وہ درست باشد۔ و اگر بر خلاف آن بینی ویدار درست باشد۔ ندیدی
 کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را گفت۔ اللهم ارحنا حقاً کل الاشیاء کماھی۔ بار خدایا ہمارا حقہ نہت
 ہر چیز پر اچنانکہ ہست۔ و چوں دین درست ہر چیز را اں بود کہ بینی براں صفت مراں را کہ
 ہست باید۔ تا سماع درست نیز اں بود کہ بشنوی ہر چیز پر اچنانکہ ہست اں چیز اندر لغت۔ و
 حکم۔ و آنکہ اندر فرامیر مفتون شوند و با ہوا و شہوت مقرون شوند از است کہ بخلاف اں شنوند
 کہ ہست۔ اگر بر موافقت حکم اں سماع کنندے اند ہمہ آفات اں بہر ہندے۔ ندیدی کہ اہل

ضلالت کلام خداے تعالیٰ را بشنیدند و اندر آن ضلالت شان بر ضلالت زیادت شد چنانکه
نصر بن الحارث گفت - هَذَا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ - و عبد الله بن سعدانی سرچ که کاتب وحی
بود گفت سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَبَارِكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ - و گروے از مثل رکه
الْبَصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبَصَارَ - و لیل نفی رویت ساختند - و گروے ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى
الْعَرْشِ رَادِلِ اثْنَانِ مَكَانَ وَهَرْت كُنْ - و گروے وَجَاءَكَ رَبُّكَ وَ الْمَلَكُ مَهْفُوعًا -
رادل می گفتند چون دل شان محل ضلالت بود شنیدن کلام خداوند ایشانرا بیچ سودناشت
و باز موصوف چون اندر شعر شاعر نظر کرد - و آفریننده طبع او را بیدید - و آفریننده خاطرش را اندر آن
مطالعه کرد و بطریق اعتبار فعل او را بر فاعل دلیل کرد - تا آن گروه اندر حق راه کم کردند و این
گروه اندر باطل راه یافتند و انکار این معنی مبارکه عیان باشد و الله اعلم

فصل - و مشایخ را اندر این معنی کلمات لطیف است پیش از آنکه جنگلی از این کتاب
حل کند - اما آنچه ممکن شود من اندر این فصل اثبات کنم - تا فائده حاصلتر باشد انشاء الله تعالی و ذوالنون
مصرعی گوید - السماع وارد الحق - تزجیم القلوب الى الحق فمن اصغى اليه حتى يتحقق - ومن اصغى
اليه بنفسه فتدق - سماع وارد حق است - که میل دلها بر آنرا ببرد و بر طلب و سه حلص کند -
و هر که آنرا بحق شنود بحق راه یابد و هر که بنفس شنود اندر زندقه افتد - مراد آن پیران است که باید
تا سماع علت و حل حق باشد - بلکه مراد آنست که مستمع باید تا معنی بحق شنود و نه صوت و خبر و دل
محل وارد حق باشد پس چون آن معنی بدل رسد دل را بر انگیزد - آنکه اندر آن سماع متابع حق باشد -
بکاشف شود - و آنکه معانی و متابع نفس بود محبوب گردد - و تعلق بتاویل کند - آنکه ثمره آن سماع کشف
باشد - و از آن این سماع ستر - اما زندقه پاریسی است مغرب - و بزبان غربی زندقه تاویل بود - و
بدان سبب ایشان تفسیر کتاب خود را زنده باز نخواستند - و چون خواستند اهل شان لغت که ابانست
مخوس را که بایک و دشین اندنای گفتند زندق نام کردند بحکم آنکه میگفتند که هر یک چیز را که این
مسلمانان میگویند آنرا تاویل است - که ظاهر حکم آنرا انقض کنند - و تنزیل و دخول باشد اندر دانات
و تاویل سلخ - و از آن امر و بقیة ایشان از مشیقه مصرعین گویند - و این اهم زندیقی بر ایشانرا
اسم علم گشت پس مراد ذوالنون از این آنرا بوده است که اهل تحقیق در سماع تحقیق شدند - و اهل
هوا تاویل که آنرا تاویل بعید کنند و بدان سبب در فسق افتند - و شبلی گوید - السماع ظاهره
فتنة - و باطنه عبادة - فمن عرف الاشارة - حل له سماع العبدية - و الا فتنة استدعى الفتنة

و تعرض الیلبسته ظاهر سماع فتنه است. و باطلش محبت است. آنکه اهل اشارتست مراد استماع محبت حلال
 باشد و الا آن دیگر باطل فتنه است. و تعلق بلامرئی آنرا که کلیت و دلش مستغرق در محبت حق نیست
 سماع بیاسه و نیست. و آنکه گاه و بیگاه روی روی باری گوید اندر سوال و جواب مردیکه او را پیر از سماع
 لیکن آنکه اخلص مندر آنجا بر آید. کاشکه با این سماع بیاسه بر نمی آید. از آنکه آدمی اندر گذاردن حق
 همه چیز را عاجز است. و چون حق چیز است فوت شود بنده تقصیر می و بی بینی و چون تقصیر خود دید
 کاشکه پیر پیر بهیاسه. و یک گوید از مشایخ معتمد که السماع بنده الا سوز را می بیند من المعنی است
 سماع پیدا کردن سر تا پایت از چیز است غریب. واجب کند تا بدانی پیوسته و حاضر باشند حق. از آنچه محبت
 اسرار عیال را سخت نگویند است. و از مذموم ترین اوصاف ایشان باشد ز آنچه دوست
 از دوست اگر چه غایت بود و حاضر بود. بایل: چون غیبت آمد دوستی برخواست از و. و چون من
 گفت: السماع زاد المضر بن من وصل استغنی عن السماع سماع نوشته باز ماند گاست هر چه
 رسید او را سماع حاجت نباشد. ز آنچه اندر محل وصل حکم سمع معزول بود که سمع هر خبر را بود. خبر از غایب
 بود چون معائنه شود سمع متلاشی شود. و خبری گوید که سمع الیقین عمل بالسماع منقطع و از انقطع ممن
 نیم من یغنی ان یکون سماعك متصلا غیر منقطع. گفت چه کنم سماعی را که چون قاری خاموش
 شود و آن وجه منقطع گردد باید که سماع تو سماع متصل باشد. و پیوسته که هرگز بریده نگردد. و این نشان
 از اجتماع همت داده است اندر روضه محبت که چون بنده بدان درجه رسید که همه عالم سماع می
 شوند از حرم و درو این درجه بزرگ است. والله ولی التوفیق.

باب اتحاد فهم فی السماع

اتحاد است میان مشایخ محققان اندر سماع. و گوی گفتند که سماع آلت غیبت است
 و دلیل آورده اند که اندر مشاهده سماع محال باشد که دوست اندر محل وصل دوست اندر حال نظر بدو
 مستغنی شود از سماع و. ز آنچه سماع خبر را بود. و خبر اندر محل عیال دور می و حجاب و مشغولی باشد
 پس سماع آلت مبتدیان باشد. از آلت پیران که بیاسه غفلت بدان مجتمع شوند. آنکه مجتمع
 شود لاجاله بدان پیران که گردد. و باز اگر چه گفتند که سماع آلت حضور است. ز آنچه محبت
 کلیت خواهد تا کل محبت بکل عیب و سخر نشود. و اندر محبت تا نفس باشد پس چنانکه دل
 را اندر محل وصل نصیب محبت است. و سخر از مشایخ و روح را و دولت و حق را خد محبت بایست.

تا گوش را نیز نصیب بود چنانکه چشم راست از رویت - و سخت نیگو گفته آن شاعر در محل هر دل که
و عوسا دوستی خمر کند - **شعر**

الافسقی خرا و قل لی یحی الحسب
ولا تسقنی سوا اذا امکن الجحش
یعنی بده آب به دوست مرا تا چشم به بنید دوست بباد و کام بخشد - و به بنی بودید آنگاه یک
حاشه را ازین نصیب نباشد - و آن گوش است پس بگوی این خمر است - تا گوش نیز نصیب یابد -
تا همه حواسهائی من اندر بند آن شوند و از آن لذت یابند - و گویند که سماع الهی حضور است
که غائب خود غائب است - و غائب متکبر بود - و متکبر الی آن نباشد پس سماع بر دو گونه بود یکی بواسطه
و یکی بواسطه آنکه از قاری شنود آلت عیبیت باشد - و آنکه از یارے شنود آلت حضور - و از آن
بود که آن پیر گفت من مخلوقات را در آن محل نهم که سخن ایشان بشنوم - یا حدیث ایشان کنم
بجز خاصگان حق - و الله اعلم بالصواب

باب فی مراتبهم فی حقیقه السماع

پادانه هر یک را از ایشان اندر سماع مرتبه ایست - که مشرب و ذوق و از آن بر مقدار مرتبه
او باشد چنانکه تائب هر که بشنود او را مدح حسرت و ندامت بود - و مشتاق را مایه شوق و رویت - و
موفق را تکیه یقین - و مرید را تحقیق جان و محبت را باعث انقطاع علائق - و فقیر را احساس
نومیدی از کل - و مثال اصل سماع چون آفتاب باشد که بر همه چیز تابانداست و همه چیز را بر مقدار
مراتب و از آن ذوق و مشرب باشد - یکی را میسوزد و یکی را میفرزد و یکی را میگذارد - و یکی
را مینوازند - و این جمله طوائف است که گفتیم اندر تحقیق آن بر سه مرتبه اند - یکی از آن بت ریا و دیگر توهم
و در دیگر کلمات من اندر شرح حال هر یک اندر سماع فیصله بیاوریم تا بفهم تو قریب باشد - انشاء الله عزوجل

فصل - پادانه سماع وارد حق است - و ترکیب جدا از هر دل و لهو است - و هیچ حال
طبیع بشری قابل حدیث حق نباشد - و بگوید آن معنی ربانی هر طبع را زیر و زیر است چقدر
و قدر چنانکه گروهی اندر سماع بهیوش شوند و گروهی هلاک گردند و هیچکس نباشد الا طبع او از
حد اعتدال بیرون نشود - و این را بر این ظاهر است - و معتد و قسرت که اندر روم چیز ساخته اند
اندر بیمارستان سخت عجیب - که آنرا انگلیون خوانند و اندر هر چیزی که عجیب باشد یونانیان بدان
نام خوانند - آنرا چنانکه صحبت را ناکامون خوانند - و وضع مانی را مانشا این را - و مراد از این اظهار

حکم است و آن بر مثال بند و بست آرزو دارند هفت دور و نیم یا آن را آنجا میزنند و آنرا بفرمانند زدن گیرند
 و بر مقدار علت آن بهمانه او را آواز آن بشنوند و آنرا آگاه و بر آواز آنجا میروند و چون آنجا میزنند که کسی را ملاک
 کنند زمانه بیشتر آنجا دارند تا ملاک شود و تحقیقت آنجا مال مکتوب نیست اما اگر کسی را اسباب باشد و اما اطباء
 پیوسته آن میگویند و اندر ایشان هیچ اثر ندارند از آنچه موافق است آن باطبع ایشان و فحش الفست بطبع
 ملت پیاپی و در هر دوستان دیدیم که اندر هر قاتل که می پدید آمدند بود و در ملک می بود و در هر بود و از آنچه
 کلیت و سه همه آن بود و اندر هر کستان دیدیم بیشتر بر سر حد اسلام که آنش اندر که سه اقتاده بود و
 بسوختن و از سنگها که آن نوشادر بر دل بچو شد و اندر میان آن آنش موشی بود و چون زمانش بر دل
 آید و ملاک شد و و در او از این است که از اینجا اضطراب بابت بیان اندر حصول و در وقت تعالی از آن
 بیایند که چنانچه ایشان را ایشان از آن است و چون آن متواتر شد و بتندی اندر آن ساکن شود
 ندیدی که چون جبرئیل اندر آمد و بیاید و پیغمبر صلوات بر او باد و آنست و چون بنهایت رسید
 اگر کیساعت نیاید که تذکر شد و این را شواهد بسیار است و این حکایات هم دلیل اضطراب بنیت
 و هم بر آن سکون فتهیان اندر سماع و هم در وقت که چنانچه را میگوید که اندر سماع اضطراب بسیار
 کرد و در و ایشان بر آن مشغول شدند و پیش شیخ شکایت کردند و او گفت که اگر بعد از این اندر سماع
 اضطراب کنی من با تو صحبت نکنم و او حتی جری میگوید اندر سماع من در آن درویش نگاه میکردم لب بر هم نهاده
 بود و خاموش می بود تا آنکه میگوید اندام یعنی چشمه بکشا و تا هوش اندر می شد و یک روز همچنان
 بی هوش بود پس من دانستم تا او اندر سماع درست تر و یا حیرت پیر بر دلش قوی تر بود و گویند
 که در اندر سماع نعره بزور پیر و بر گفت خاموش باش و سه سر زانو نهاد و چون نگاه کردند
 مرده بود و از شیخ بوسم فارس بن غالب الفارسی شنیدم که گفت در ویش اندر سماع اضطراب
 میکرد و یک دست بر سر نهاده که بنشین شستن می بود و رفتن از دنیا و جنبید گوید دیدم در ویش را
 که اندر سماع جهاں پاد و سه روایت آرد از دراج که گفت من باین القری بر کنار دجله میرفتم میان بصر
 و ابله که شکر فراز رسیدیم و بنیکو می دیدیم بر آن در نشسته بود و کنیز که در پیش او نشسته غنا
 می کرد و او این بیت می گفت

نکته

فی سبیل الله و در کان منی لك بیدل

کل یوم یلقون غیر هذا باک اجمل
 و چون دیدیم اندر زیر آن کو شک ایستاده رویار کوه و گفت که کنیز که بخندای بر تو که این بیت
 را باز گوئی که که اندر زندگانی من یک نفس پیش نمانده است تا با باره با ستارخ این بآید کنیز و دیگر

بارہ بخواندن آن معاودت کرو آن جوان نعرہ بزد و جهان از وے شد خداوند قصه سرکشیک را گفت
 تو از ادبی و خود فرو آمد و به پنهان آن جوان مشغول شد همه اهل بصره بروے نماز آمدند پس آن مرد و سپه
 خواست و گفت یا اهل بصره من که فلان بن فلان ام همه ملاک خود بسبیل الله کروم و عاقلان را در کرم
 و هم انداخته شد و نیز کسی خبر آن مرد نیافت و فائده این حکایت آنست که هر پیر از اندر علیہ سماع حال
 چندین بابا بود که سماع وے فاسقا را از فسق نجات دهد و اندرین زمانه که وے کشد کان لعل فاسقان
 عاجز نشوند و گویند که ما سماع از حق میگیریم و فاسقان از انکه ایشان را ایشان را اندر ان موافقت
 کنند بر سماع کردن بفسق و فجور حریص تر شوند تا خود ایشان را ملاک شوند و از جنبه پیر پند که اگر
 ما بر وجه اعتبار کلیسیا شویم روا بود و از ان امر او اجزاں نباشد تا و از کفر ایشان به پیغم و بر
 نعمت اسلام شکر کنیم وے گفت اگر کلیسیا در تو انبیا شد چنانکه چون شما پیروان سید حق را
 چند از ایشان با خود بدرگاه تو انید آورد بروید و اگر نه نشوید پس صاحب صومعه اگر بخواهد رود
 خرابانی گردد و خرابانی چون بصومعه شود صاحب صومعه او گردد و یکے گوید از کباب رشتانج که من به
 بشا و میر فتم با و رویشے آه از معنی شدیم که می خواند **شعر**

مستی آن یکن حقایق احسن البیضه والا فقد عشناها ز منا و غذا

آن درویش نعره بزد و از دنیا رفت و مانند اس ابو علی رو باری گوید در ویشے را دیدیم که آواز معنی
 مشغول گشته بود و من نیز گوش نهادم تا وے چه میگوید و آنکس بصوت سوزین میگفت وے
 کفی بالخصوع الی الذی جاد بالاصفا

آنگاه آن درویش با شے بکرد و بهیمنه چو نشو و یکسا او بشدم و بر امده یافتیم یکے گوید یا بر اسمیم
 خواص بر شے میر فتم اندر که وے طریقه اندر و لم پدید آید بر خواندم **شعر**

صم عند الناس انی بها کشف غیر ان لہ اعرج و اعشقی لمن

لیس فی الانسان شئ حسن الا و احسن منه صوت الحسن

را گفت ابراهیم که باز گوی این بیت یا ز کفتم وے حکم تو اجد قدی چند بر زمین ز و چون آنگاه که آن
 اقدام وے چون در موم یان رنگ فرو میرفت آنگاه بیروش بهیمنه چو بیروش باز آمد را گفت
 من اندر و شے بهشت یوم و تو ندیدی ازین جنس حکایات بیش از آنست که این کتاب آنرا
 مشعل باشد و من معانیه اندر درویشی دیده ام که اندر بحال آذر یا بجان میرفت متکبر و با خود
 این مدت را را بشنای میگفت وے نالید و میگفت **شعر**

والله ما طلعت شمس ولا غربت
ولا جلست انا قوم احد ثم
ولا ذكركم عفو ولا طربا
ولا همت بشرب لما من عطش
فلو قدرت على الالميات زرتكم
مجا على الوجه او مشيا على الراسي

ازماع این متغیغ شده و زمانه نشست - و پشت بسنگی باز نهاده و جان برادر رحمته الله علیه
فصل - و گروهی از مشایخ این طائفه شنیدن قصاید و اشعار و خواندن قرآن بالجان

چنانکه حرف آل از حد بیرون برند که سبب داشته اند و مریدان از حد فرموده اند - و خود پیر پیر کرده اند راں غلو
نموده اند و ایشان بر چند گروه اند و هر گروه را اندراں علتی و بکار است - و گروهی از آن آهالی اند که اندر شریعت
آن روایات یافته اند و اندراں متابع سلف صالح شده - و بدیشان تعلیم کرده - چنانکه هر چه کردند بینبر
صلی الله علیه وسلم میفرمایند که حیوان بن ثابت را از غنا کردن - و دوزخ کردن عمر بن عمر بن ابی بکر را که
غنا میکرد - و انکار کردن علی کرم الله وجهه بر معاویه - و آنچه کین کال مغنیه داشت - و منع کردن عیسی
مرحوم رضی الله عنه از نظاره آن زن حبشیه که غنا میکرد - و گفته که او فریاد شیطان است و مانند آن
و تیز گویند که دلیل بر رگترین مایه که سبب داشتن غنا اجماع است است اندر زمانه ما - و پیش از ما بر
آنکه این که سبب است - تا آنکه گروهی حرام مطلق میگویند - و اندرین معنی از ابوالحارث بنانی روایت
کنند - که من اندر ماع کردن بجز بوم - سببیکه بدر صومعه من آمد - و گفت جماعتی از طلاب
در گاه حقیقتی اجتماع شده اند - و بدیدار شیخ مشتاق اندر - اگر فضل کند و آنچه شود - گفتا برو بروں نام
و بر آن فرقی میرفتم - پس بر نیامد که بگوید چه رسیدیم - که حلقه زده بودند - و پیر اندر میان ایشان بود -
مرا که ایستاده بود فوق الغایه - و آن پیر گفت اگر فرمانی تا بیتی بر خوانند من اجابت کردم - و و کس
بالجان خوش ایستادند که گفت ایستاده که شاعران اندر فراق گفته بودند - و ایشان جمله بخواهید بخواستند - و
زعمتای خوش میفرمود و اشارت های لطیف میکردند - و من تعجب حال ایشان مانده بودم - و خوشی وقت
ایشان بود تا صبح نزدیک آمد - آنگاه آن پیر گفت ایها الشيخ مرا خبری - که تو کیستی و این گروه کیانند - گفتیم
حشمت تو مرا از سوال باز میدارد - و گفت او خود عزرا بیل بوده است - اکنون بلیس است - و بخیله
فرزدان دس اند - و اندرین شستن و غنا کردن مراد وفائده باشد - بیکه آنکه مصیبت فراق خود دارم - و
ایام دولت یاد کنم - و دیگر آنکه پارسا مردان را از راه ببرم - و اندر غلط افکنم - و گفت ارادت جماع از آن گاه

از دل من نفی شد و من که علی بن عثمان جلالی ام رضی الله عنه از شیخ امام ابو العباس لاشعری شنیدم که گفت
روز سه در محبت بودم که جمعی سماع میکردند و دیوان دیدم بر من اندر میان ایشان بایستد باز میگردانند و از ایشان
میبینید و ایشان بدال گرم میشدند و گرویده دیگر انداز خوف و خطر میبایست که تا اندر بلا و بطلان نمفتند و
بد ایشان تقلید نکنند و اندر سر تو بر سر معصیت نیایند و هم اندر ایشان قوت گیرند و غرابت پس صلاح ایشان را
فسخ کنند که آن مضرض بلاد بایه فتنه است سماع نکردند و اندر میان ایشان نشستند و از غنچه های آید
که هر یک را گفت اندر حال باشد تا تو به او که اگر سلامت و بین خواهی و رعایت تو به کنی اندر سماع که صوفیا
کنند بلکه شود خود را از ازل آن عالم تا جوانی چون پیر شوی مردمان را بر خود بریزد کار کن و گرویده دیگر
گفتند که اهل سماع بر دو گروه اند یکی آنکه لایبی باشند و دیگر آنکه الهی باشند لایبی در عین فتنه باشند
و از آن تیرند الهی بجا بیاورند و بیاضات و انقطاع دل از مخلوقات و اعراض سر از مکنونات فتنه از خود دور کرده
باشند و از آن یمن شده چون مانده از این گروه باشم و نه از آن گروه ترکشای مار باهنر و مشغول شدن بچیز
که موافق وقت باشد اولتر و گرویده دیگر گفتند چون عوام را اندر سماع فتنه است و از شنیدن آن مایه فتنه
مردمان مشوش میشود و از درجه باسروان اندر آن میخوابند و بکاره کار میشوند پس عوام را شغف کنیم
و مخلص را نصیحت و بر ویت خیر دست از آن بداریم و این طریق بسنده است و گرویده گفتند که
پیشتر گفت علی الله علیه وسلم من حسن اسلم الم ترک مالاً یغنیه دست از چیزی به دارم
که از آن گریز است از آنچه مالا یعنی مشغول شود و تفصیح وقت باشد و وقت دوستان با دوستان عزیز
ضالیع نباید کرد و گرویده دیگر از خواص گفتند که سماع خیر است و لذت آن یافت مراد و این کار
کو دکان باشد که اندر عیال خبر را چه مقدار بود پس کار مشاeret دارد این است احکام سماع که
باد کردیم بر وجه اختصار اکنون اندر وجود و وجود و تواجد ایشان بایستد مرتب گردانم بتوفیق انداخته

بَابُ فِي الْوَحْدِ وَالْوُجُودِ وَالتَّوَجُّدِ وَمَوَاقِفِهِ

بدانکه وجود و وجود مصدر اندر یک معنی اندوه و دیگر بمعنی یافتن و فاعل هر دو چوں یک
باشد و جز بمصدر فرق تنزل کرد و میان آن چنانکه گویند وَجَدَ وَجْداً وَوُجُداً وَوُجُداً چوں بیت
وَجَدَ يَجِدُ وَجْداً چوں ندانیم چقدر و نیز وَجَدَ يَجِدُ وَجْداً چوں تو اندر شد وَجَدَ يَجِدُ وَوُجُوداً
و چوں در ششم شده فرق این جمله صادر بودند بافعال و مراد این طالع اندر وجود و وجود و تواجد
و وصال باشد که در ایشان را پدید آید اندر سماع که یک مقرون اندوه باشد و دیگر موصول یافت

مراود و حقیقت اندوه فقد محبوب و منع مراد باشد و حقیقت یافت حصول مراد و فرقی میان حزن و
و جدا شدن بود که حزن نام اندوه است بود که اندر نصیب خود باشد و و جدا نام اندوه است باشد که اندر نصیب
غیر بود و بر وجهی است و این تغییرات جمله صفت طالب است و الحاح را تغییر و کیفیت و جدا در تحت
عبارت نیاید از آنچه آن علم است اندر معانی و الم را بقلم بیان نتوان کرد پس و جدا می باشد میان
طالب و مطلوب که بیان آن در کشف بکلیت بود و کیفیت وجود نشان و اشارت درست نیاید
از آنچه این طریقت اندر مشاهده و طلب را بطلب اندر نوال یافت پس وجود فضل باشد از محبوب
بجست که اشارت از حقیقت آن معزول بود و نیز و یک من و جدا صفت الهی باشد مدول را بسیار
فرج و یا از طرح و یا از تعب و یا از طلب و وجود از آلت غنی بود از دل و مصادقت مراد آن باشد
و صفت و جدا ماحرکت بود اندر غلیان شوق اندر حال حجاب و اما سکون اندر حال مشاهدت اندر حال
کشف و اما فزود اما فقیر و اما احسن و اما این و اما عیش و اما طیش و اما کرب و اما طرب
و مختلف اندر مشایخ تا جدا تمام باشد یا وجود گرفته گویند که وجود صفت مرید است و و جدا لغت عارفان
و چون درجه عارفان از مریدان بلند تر بود باید که وصف این از آن بلند تر و کامل تر بود از آنچه بهر چیز
که اندر تحت یافت اندر آمد آن درک شد و اندر و آن صفت جنس است زیرا که ادراک حد اقتضا کند
و خداوند تعالی بجهت است پس آنچه بنده یافت بجز شری نبود و آنچه نیافت طالب او اندر آن منقطع
شد و از طلب آن عاجز و جدا آن حقیقت حق باشد و گرفته گویند که و جدا حقیقت مریدان باشد
و وجود تحفه عجبان و درجه عجبان بلند از مریدان باید تا آرام با تحفه تمام تر باشد از حقیقت اندر
طلب و این معنی کشف نگردد بجز اندر حکایت و آن آلت که روزی شای اندر غلیان حال خود بنزد
جنید آمد ویرا یافت اند و لیکن گفت ایها الشیخ چه بوده است جنید گفت من طلب و جدا شدی
گفت ای من و جدا طلب آنگاه مشایخ اندری سخن گفته اند از آنچه یک نشان از و جدا و این
دیگر اشارت بود که در و نیز و یک من معتبر قول جنید است از آنچه چون بنده شناخت که معبود
او از جنس اینست اندوه و دراز گردد و اندری سخنی رفته است اندری کتاب و متفق
اند مشایخ که سلطان علم قوی تر باشد از سلطان و جدا از آنچه چون قوت مرسلطان و جدا را
باشد و جدا چهل خط بود و چون قوت مرسلطان علم را باشد عالم در محل امن و مراد از این
جمله آلت است که اندر همه احوال باید تا طالب متعالی علم و شرع باشد که چون بوجه مغلوب شود
خطاب از وی برخیزد و چون خطاب بر تافت ثواب و عقاب برخیزد و چون ثواب عقاب بر تافت ثواب

و امانت بر خیر و پس آنگاه حکم حکم مجانبین بود نه ازال اولیا و مقرران و چون سلطان علم غالب
 باشد بر سلطان حال بنده اندر کثرت او امر و لوایی بود و اندر سر پرده عزت مذکور و همچنین بشکوه و یارچون
 سلطان حال غالب بود بر سلطان علم بنده از حدود خارج بود و از خطاب محروم ماند و محل نقص خود پناه
 معذور و اما مفسر و بعین این معنی قول بنشینا است که گفت از آنچه راه دوست یا بعلم یا برون یا بکار
 که بے علم بود اگر چه بیکو بود جهل و نفیس باشد و علم اگر چه بے روشن باشد غر و شرف بود ازال بود که
 بویزید گفت کفر اهل الهمة اشرف من اسلام اهل المنية بر اهل ممت کفر و کفران صورت
 نگیرد و اما اگر تقدیر کنند اهل ممت با کفر کاملتر باشد از اهل نیت یا ایمان و همچنین مفسر شی را گفت الشی
 سکودان و لو افاق من سکودان چهار مندر را مانتقم به و اندر حکایات مشهور است که همچنین و غیر
 بن مسروق و ابو العباس بن عطا مجتمع بودند و قال بیته میخواند ایشان تو اجد میگرد و بے یعنی
 جنب ساکن میبود و گفتند ایها الشیخ ترا ازین سماع هیچ نصیب نماند و بے برخواند قول خدا تعالی
 تشبها بما جاهدت و هی ثمرة الشیخ و اما تو اجد تکلف بود اندر ایشان و بے و این عرضه کردن
 انعام و شواهد حق باشد بر دل و اندیشه ایصال و تفسیر و زرش مردان و گروهی اندر این مترسم ماند که
 تقلید کرده اند بحکایات ظاهر و ترتیب رقص و ترمیم اشارات ایشان و این حرام محض باشد
 و گروهی محقق اند که مراد ایشان ازال طلب احوال و در حجه ایشان نیست نه حرکات و رسوم و پیغمبر
 صلعم گفت من تشبه بقوم فهو منهم و نیز گفت اذا قوام القرآن فابکوا و ان لم تبکوا
 فبکوا و این خبر ناطق است مراباحت تو اجد را و ازال بود که آن پیر گفت هزار فرسنگ
 بدروغ بروم تا یک قدم ازال صدق آید و سخن اندرین باب بیش از آنست اما من برین
 انحصار کردم و الله اعلم بالصواب

باب فی الرقص و ما یتعلق بها

بدانکه اندر شریعت و طریقت مرقص رقص اصل نیست از آنچه آن لاهوتی بود و اتفاق همه عقلا و چو
 بجا باشند و لغوی چو بجزیل بود و هیچ کس از مشایخ آنرا ننموده اند و اندر آن غلو نموده اند و هر اثر اهل
 حشواندرا بیانند آن همه باطل بوده چو حرکات و معاملات اهل تو اجد بدان مانند بوده است
 گرچه از اهل منزل بدین تقلید کرده اند و اندر آن غلّه شده و ازال مذهبی ساخته اند و من دیم از عوام گرفته که
 بپنداشته اند که مذهب تصوف بجز این نیست آن بروست گرفته و اصل آنرا منکر شده اند و در جمله

پایه بازی شرعاً و عقلاً در شریعت باشد از جمله مردمان و محال باشد که فضل مردمان آن کنند. اما چون خفته مردول
را بپایانند و حفظان بر سر سلطان شد. وقت گرفت گرفت حال منظر اب خود پیدا کرد. و ترتیب سوم برخواست
و آن منظر اب که پدید آید. نه رقص باشد نه پایه بازی بود و نه طبع پروردگار که آن جان که از غفلت بود
و سخت دور افتاد آنکس از طریق سواب که آنرا از رقص خوانند و این حال است که منظر این را بر کس بچنان
توان کرد. من لم یذوق لا یبدری النظر فی الاحداث. و اندر جمله نظاره کردن اندر احداث و صحبت
بالبشاش مخطو است. و مجوز این کافر باشد. و هر آنکه که اندر این زند بطالت و جهالت بود و من دیدم
از جهال که گویند نهتمت آن با اهل این طریقت متکثر شد. و دیدم که از این منتهی ساخته اند و شیخ
جمله مرید را یافت و از نسبت اند و این اثر از حلو لیان مانده است. الصنم الله اندر میان اولیای
خدای تعالی و مقبول. والله اعلم.

باب فی الخرق

بأنکه خرقه کردن جامه اندر میان این طائفه مستداول است. و اندر جمعی است بزرگ که مشایخ
بزرگ حاضر بوده اند. این گروه اند. و من از علما گرویده دیدم که بدان متکبر بودند. و گفتند که روا نباشد
جامه درست را پاره کردن. و این فساد بود. و این محال باشد. و او می که مراد از این صلاح بود.
صلاح باشد. و همه کسان جامه درست را بر نهند و پاره کنند. و باندید و زنند چنانکه استین و تنه و
تزیین و حجب از یکدیگر بکنند. و باز به صلاح آید. هیچ فرقی نباشد میان آنکه جامه را به پاره کنند
و به هم دوزند. و میان کسی که به پنج پاره کند. و به هم دوزد. با آنکه اندر هر پاره که کند به هم دوزند. از این
را حرمت دل سوختنی است. و وقتیکه از این است. و به هم دوزد. و به هم دوزد. و به هم دوزد. و به هم دوزد. و به هم دوزد.
خرقه کردن را اندر طریقت اصل نیست. و البته اندر جمیع آنرا اندر حاله صحت نشاید کرد. که آن جز
اسراف نباشد. و اما اگر مستقیم را غلبه پیدا آید. چنانکه خطاب از وی برخیزد. و بخیزد. و دو معذور
باشد. و چون یکی را چنان افتد. اگر چنانچه بر موافقت وی خرقه کنند. روا باشد. و جمله خرق اهل
این طریق بر سر گویند باشد. یکی آنکه در ویش خود خرقه کند. و آن اندر این حال صلاح بود. و حکم غلبه. و دوم
آنکه جماعت و اصحاب بکلم پیروی. و مقتدا به جامه ویر خرقه کنند. یکی اندر حال استغفار از جرمی.
و دیگر اندر حال سکر اندر دوحی. و مشکلمترین این جمله خرقه نساعی باشد. و آن هر دو گونه باشد. یکی مجروح
و دیگر درست. و جامه مجروح را شرط و چیز باشد. یا بدوزند و بدوزند و بدوزند. این جماعت. و باید روشی و

دیگر ایشان کنند - و یا بر سر تک را پاره کنند - و قسمت کنند - اما چون درست باشد بنگریم تا مراد آن درویش
مستمع که آن جامه میفکند چه بود - اگر مراد قول بوده و پیر باشد - و اگر مراد جماعت بود ایشان را - و اگر پیر را
افتاد بنگریم پیر باشد - تا چه فرمان دهد که جماعت باید داد - تا خرقه کنند - و یا بیک از ایشان از زانی باید داد
و یا بقول باید داد پس اگر قوال را باشد مراد درویش بموافقت اصحاب شرط نبود - از آنچه آن جامه نه با
اهل میشد - و آن درویش با با اختیار رسد داده باشد - یا با شرط رسد - و دیگران را اندر آن هیچ موافقت
نیست - پس اگر مراد جماعت خرقه جدا شده است - یا مراد ایشان موافقت شرط باشد - و چون در جامه
افکار آن موافقت کردند - پیر را نشاید که بقول دهد جامه درویشان - اما را بود که محبت از آن ایشان
چیز - و آن کند - و جامه را درویشان باز دهد - و یا همه خرقه کنند - و قسمت کنند - و اگر جامه
اندر حال مغلوبه افتاده است - مشایخ رحمهم الله اندر این تکلف اند - و بیشتر گویند که قوال را
باشد بر موافقت خبر پیغمبر صلعم گفت - من فنی قتیل - فله سلبه - جامه مقتول قاتل را بود - و اگر
بقول ندیدند از شرط طریقت بیرون آیند - و اگر پس گویند و اختیار من آنست که چنانکه آنجا نهد
بعضی از فقهای جز باذن امام جامه مقتول قاتل را ندهند - اینجا نیز جز بفرمان پیر این جامه بقول
ندهند - اما اگر خواهی که پیر ندهد پس را بدید حرج نباشد - و الله اعلم بالصواب -

بَابُ فِي آدَابِ السَّمَاعِ

بدانکه شرط آداب سماع آن باشد که تا نباید نگی - و مراد از عادت نسازی - و پیر بدید بکنی -
تا تعظیم آن از دل نشود - و باید که تا چون سماع کنی پیری آنجا حاضر بود - و جای سماع از عوام خالی
باشد - و قوال بجزرت باشد - و دل از اشتغال خالی - و طبع از لهو و لغو - و تکلف از میان برداشته -
و تا وقت سماع پیدا نیاید شرط نباشد که اندر آن سبأ نگی - و چون قوت گرفت شرط نباشد که از
خود دفع کنی - و مر قوت را مستلح باشی - بدانچه اقتضا کند اگر بجنبانند بجنبی - و اگر ساکن دارد ساکن
باشی - و فرق توانی کرد میان قوت طبع - و خرقه و جرد - باید که مستمع را چندال زیرکی دیدار باشد -
که دارد حق را قبول تواند کرد - و داد آن نتواند داد - و چون سلطان آن بر دل پیدا آید بنگریم
از خود دفع کنند - و چون قوت آن گسسته شود بنگریم جذب نکند - و باید که اندر حال حرکت
از کس مساعدت چشم ندارد - و چون کسی مساعدت کند منع نکند - و مراد او را بدال نیت او نسجد - که
اندر آن پیر آنگذی و بے برکتی بسیار باشد - آن آفرمانیده را - و اندر سماع کس دخل نکند - وقت او بمشغولیه

نشود۔ و اندر روزگار اولصرف نکند۔ و باید که اگر قال خوش خواند ویرانگوید که خوش میخونی۔ و اگر ناخوش
خواند بگوید۔ و یا شعر ناموزون گوید۔ که طبع را پرانده کند۔ نگویید که بهتر نخوان۔ و بدل و باو غصه
نکن۔ و ویراندر میان نہ بیند۔ حاله بحق کند۔ و دوسے راست نشود۔ و اگر کسی را سماع گرفتہ باشد
ویران ازان نصیب نہ بوده باشد شرط نیست کہ بعضی خود اندر سبک ایشان نکرده باشد کہ بوقت خود را بیدار
باشد۔ و ویران ازان نصیب بوده باشد۔ و هر سلطان وقت را تمکین کند۔ تا بیکامی او بدور رسد۔
و من کہ علی بن عثمان الجعفی ائمہ اس دوست نردارم۔ کہ بہت بیاں را بہما عیاں کند۔ مانند طایع ایشان
بیشویدہ نشود۔ کہ اندراں خطر بایک عظیم است۔ و آفت بزرگ ازان سبب کہ زناں از بائے۔
و یا از بجائے بدر و ایشان ناظر باشند۔ اندر حال سماع ایشان۔ و ازین معنی هر مستمع را حجاب بہت
صعب افتد۔ و باید کہ از احداث نیز اندر میان ایشان نشاند۔ و نہ باشد از بعد آنکہ جمال
متصوف این جملہ را مذہب ساخته اند۔ و صدق از میان برداشته۔ و من استغفار میکنم
از آنچه رفته است با من از اجناس این آفت۔ و استغانت میخوانم از خداوند تعالی تا ظاہر
و باطن مرا از آفات نگاہ دارد۔ و وصیت میکنم مرخوانندگان این کتاب را بر رعایت حقوق
بحکم این کتاب۔ و باشد التوفیق۔

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَاصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ
وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا

اطلاع

چکہ کتب اصحاب امتحانات نشی۔ نشی عالم۔ نشی فاضل۔ مولوی۔ مولوی عالم۔
مولوی فاضل۔ پیشانی ان اردو۔ بانی پیشانی ان اردو۔ آئینہ ان اردو مع کتب
امدادی کے عمرو و یا رعایت خریدنے کے لئے ہمیشہ ہمارا نام اور پتہ یاد رکھئے۔
فہرست کتب مفت

یا سرمدان

شیخ جہان محمد بخش تاجران کتب مشرقی کشمیری بازار لاہور